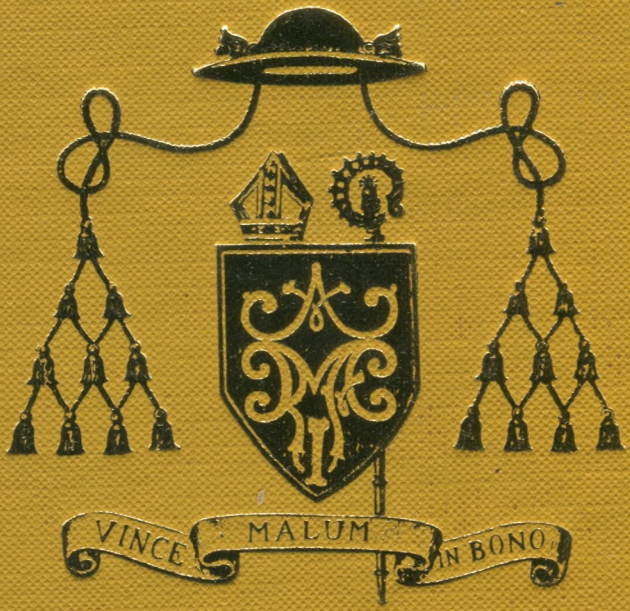

Arkivyskupas
Jurgis Matulaitis Matulevičius

ARKIVYSKUPAS
JURGIS MATULAITIS
MATULEVIČIUS

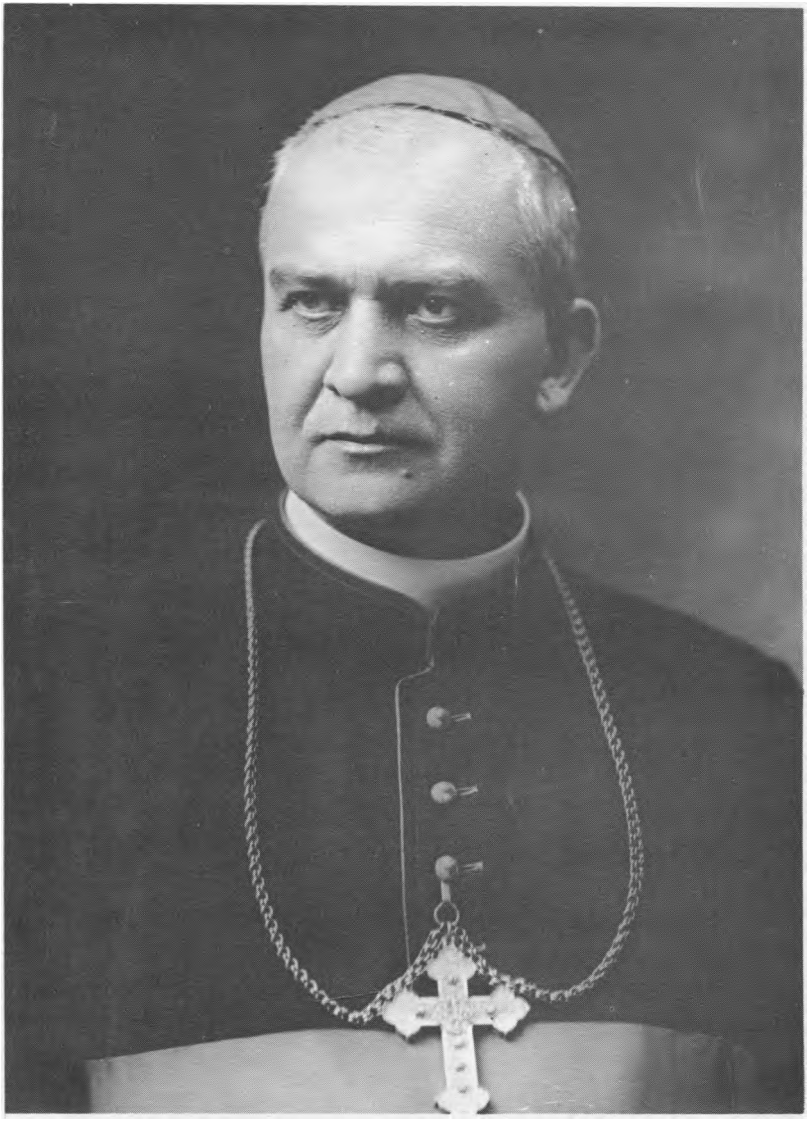

Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius

DR. ANTANAS KUČAS

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULAITIS MATULEVIČIUS

GYVOSIOS KRIKŠČIONYBĖS APAŠTALAS

Įvadą parašė kard. Antonio Samoré

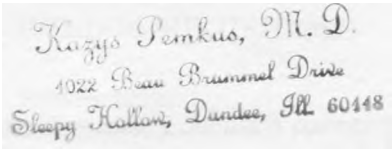

1979

Library of Congress Catalog Card No. 79-88383
ISBN No. 0-933820-04-6

Nihil obstat:
Amatus Frutaz
Subsecretarius S. Congr. pro Causis Sanctorum
Romae 15.IV.1978 N. 447

Imprimatur:
(L.S.) Joannes Cardinalis Cody
Archiepiscopus Chicagiensis
die 19a mensis Aprilis 1979

© 1979 by Marian Fathers of St. Casimir Province
6336 S. Kilbourn Ave.
Chicago, IL 60629

Printed by Lithuanian Catholic Press — DRAUGAS
4545 West 63rd St.
Chicago, IL 60629
U.S.A
Tiražas 1000

TURINYS

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS 11
ĮVADAS, kard. Antonio Samorė 15
PRATARMĖ, Antanas Kučas 19
ERŠKĖČIUOTA JAUNYSTĖ 23
Gimtinė 23
Matulaičių šeima..... 24
Mokslo pradžia..... 25
Gimnazijoje 28
Darbai ūkyje 29
KIELCŲ SEMINARIJOJE 33
VARŠUVOS SEMINARIJOJE 40
PETRAPILIO AKADEMIJOJE 43
Akademija laiko tėkmėje 43
Krata Matulevičiaus kambaryje 48
Keli žodžiai mūsų kunigėliams..... 51
Matulevičiaus mokslo eiga akademijoje 58
KRYŽKELĖJE 61
STUDIJOS ŠVEICARIJOJE 64
PAINIAVA RUSIŠKOSE PINKLĖSE 74
MOKYTOJAS IR AUKLĖTOJAS 78
GYDYMAS VARŠUVOJE..... 81
KUN. MATULEVIČIAUS ASMENYBĖS BRUOŽAI 89
Išmintis..... 89
Pažangumas 90
Socialiniai klausimai 93
„Litvomanija“ 96
VISUOMENINĖS VEIKLOS SŪKURIUOSE 99
Liberalizmas 99
Krikščioniškoji demokratija 101
Veikla kituose plotuose 104
Socialiniai kursai 106
DVASINĖS AKADEMIJOS PROFESORIUS 109

Klausytojų atgarsiai 110
Socialiniai kursai Kaune 117
Pastoracinė veikla 119
Rekolekcijos kunigams 121
Pas darbininkus 122
MARIJONŲ VIENUOLIJOS ATNAUJINIMAS 125
Pirmieji daigai 127
Atnaujintos vienuolijos dvasia 134
Vidujinė vienuolyno reforma 137
Noviciatas Petrapily 139
DVASINIS DIENORAŠTIS 144
Apibūdinimas ir apimtis 144
Išraiška ir turinys 146
Dievo rankose 148
KELIONĖ IŠ FRIBURGO Į ROMĄ 154
Akademijos ir marijonų reikalai 154
Projektai ir gundymai 163
Pasikalbėjimas su kun. Grumu 166
NOVICIATE FRIBURGE 169
Noviciato dalyvių sąstatas 179
Pirmieji marijonų namai 179
Amerikos lietuviai 183
VARŠUVOJE PIRMOJO PASAULINIO KARO METU 185
Karo audrai artėjant 185
Visuomeninė veikla ir apaštalavimas 187
Marijonų įsikūrimas Bielianuose 189
NORI BŪTI TIK VIENUOLIU, NE VYSKUPU 197
Tautybių santykiai 197
Vilniaus vyskupijos padėtis XX a. pradžioje 200
Kelionė į Marijampolę 205
Ginasi nuo vyskupavimo 212
Pasiruošimas iškilmėms 216
KONSEKRACIJA IR INGRESAS 218
Konsekracija 218
Ingresas 225

PIRMIEJI VYSKUPAVIMO METAI 235
Vilniaus vyskupijos plotai 235
Suiručių sūkuryje..... 237
Audrai artėjant 240
Lenkų legionierių užpuolis..... 243
Tėviškos reminiscencijos 245
Bolševikų viešpatavimas 248
Grėsmė mokykloms 251
Tėvo Muckermanno drama 254
Dramos atomazga..... 261
Bolševikai nesnaudžia..... 262
Vyskupijos kalbų mišinys 265
Ruošiamos pinklės 272
Vilniuje nauji šeimininkai 281
Vilniaus kunigų seminarija..... 292
1919 metų galo veikla 300
Giedraičių parapijos byla..... 302
RATTI IR MATULEVIČIUS 310
Pirmoji pažintis iš tolo 310
Biografiniai Ratti bruožai 310
Asmeniška Ratti ir Matulevičiaus pažintis 312
Ratti ir kiti kraštai 314
Ratti ir lietuviai 315
Ratti kelionė į Lietuvą..... 316
Ratti kelionė į Latviją 322
Ratti ir Matulevičiaus korespondencija 324
VYSKUPO KASDIENA 328
Kaip gyveno vyskupas 328
Vyskupo diena 330
Bibliofilų trejukė 332
Sopulių dienos 334
Marijonų biblioteka Marijampolėje 336
PARAPIJŲ VIZITACIJOS 341
LENKŲ VIEŠPATAVIMAS VILNIUJE 349
Vilniaus okupacija 351
Lenkai kuria naują valstybę..... 352

POLITIKA IR BAŽNYČIA 357
Ašmenos dekanato reikalai 362
Pokalbiai apie spaudą 364
Pokalbio pasekmės 365
Artimieji bendradarbiai 368
Arkiv. Hryniewieckio charakteristika 370
TOLIMESNIŲ ĮVYKIŲ MARGUMYNAS 373
Pilsudskio vardinių šventė..... 373
Uzquiano vizitas pas vyskupą 374
Prel. Michalkevičiaus grįžimas 375
Tautinė gudų šventė..... 376
Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija 377
Kareivių sauvaliavimas 379
Taikos ieškinėjimas 380
Konfliktas su Vilniaus universitetu 382
VILNIAUS VALDYTOJO LAZDA 386
33 tremtiniai 386
Lenkijos prezidento vizitas Vilniuje..... 389
Po budria policijos akim 391
Trinapolis..... 393
Paso reikalai 394
VILNIAUS SUFRAGANO KLAUSIMAS..... 396
KELIONĖ Į ROMĄ AD LIMINA 400
Įžanginė apžvalga..... 400
Vyskupijos ribos 401
Vienuolijos 403
Nuosavybių, inventorių ir archyvų tvarkymas 403
Tikėjimas ir pamaldumas 405
Kas priklauso Ordinarui..... 406
Vyskupijos kurija 407
Seminarija 408
Kunigų būklė..... 408
Katedros kapitula ir parapijos 409
Vyskupas Matulevičius Romoje 409
Marijonų Kapitula Dancige..... 410
VILNIAUS LENKŲ SKUNDAI 413

Pamfletinė brošiūra 413
Lenkų spaudos plūdimai..... 415
Vyriausybės Delegato Žinyba..... 417
RIAUŠĖS RODŪNIOS BAŽNYČIOJE 420
VYSKUPAS IR VIENUOLIJOS VADOVAS..... 425
Laiškų lobynas..... 425
Tėviška širdis laiškuose 426
Drausmė auklėjime 431
ATSISAKYMAS IŠ VILNIAUS 434
Įvadinės pastabos 434
Laiškai popiežiui Pijui XI..... 436
Atsisakymo motyvai 438
VYSK. MATULEVIČIUS ROMOJE 444
Atsisakymo atgarsiai..... 444
Pokalbis su Lenkijos ambasadorium 447
Marijonų centro ir kolegijos kūrimas..... 449
VILNIAUS VYSKUPIJOS KAPITULOS PROTOKOLAS 454
Protokolo įvadas 454
Vizitatoriaus ir kapitulos korespondencija 455
Epilogas 459
APAŠTALIŠKASIS VIZITATORIUS LIETUVAI 461
Kas tvarkė Lietuvos reikalus su Šv. Sostu?..... 461
Kaip su Šv. Sostu tvarkėsi patys lietuviai?..... 466
Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvoje 470
Žvilgsnis į realybę..... 472
LIETUVOS BAŽNYTINĖ PROVINCIJA 476
Paruošiamieji žygiai..... 476
Bažnytinės provincijos organizavimas 477
Provincijos struktūra 479
Naujos hierarchijos formavimas 480
Vizitatorius grįžta į Romą 482
Nauji darbininkai Kristaus vynuogyne 485
ARKIVYSKUPAS MATULEVIČIUS IR MOTERŲ VIENUOLIJOS 489

Slaptosios vienuolijos 489
Jėzaus Širdies Tarnaitės..... 491
Šv. Kazimiero Seserų Vienuolija 492
Nekaltai Pradėtosios Marijos Seserys 493
Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių Seserys 495
Lietuvos benediktinių reforma 498
ARKIVYSKUPAS MATULEVIČIUS AMERIKOJE 500
Sutiktuvės Chicagoje 502
Šv. Antano bažnyčios šventinimas 504
Eucharistinis Kongresas 505
Lietuvių sekcija 506
Kongreso užbaiga 510
Arkivyskupas pas savuosius..... 512
Lietuvių parapijų lankymas 515
LIETUVOS KONKORDATAS SU ŠV. SOSTU 519
Atmainos Lietuvoje 519
Intensyvus konkordato ruošimas 522
Kančių vainikas..... 525
ARKIVYSKUPO MATULEVIČIAUS LAIDOTUVĖS 529
Arkivyskupo kūno perkėlimas 534
Reikšmingos reminiscencijos 537
BEATIFIKACIJOS BYLOS APŽVALGA 545
PRIEDAS..... 555
BIBLIOGRAFIJA..... 560
Archyviniai šaltiniai 560
Arkivyskupo Jurgio Matulevičiaus raštai 560
Sutelktiniai įvairių strapsnių leidiniai 562
Nespausdinti raštai apie arkiv. J. Matulevičių 563
Knygos ir spaudiniai apie arkiv. J. Matulevičių 564
Straipsniai apie arkiv. J. Matulevičių 565
Knygai panaudota literatūra 567
BIOGRAFINIAI DUOMENYS 569
ASMENŲ IR VIETOVIŲ VARDYNAS 575

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

Arkiv. J. Matulevičiaus, kaip vyskupo, herbas ..... *viršelis*
Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius 2
Arikivyskupo Jurgio Matulevičiaus tėviškė, Lūginės-Orinų k., Marijampolės par..... 30
Vienas gimtojo namo kambarių 31
Jonas Matulevičius, Jurgio pusbrolis, išsivežęs Jurgį į Kielcus..... 33
Kielcų kunigų seminarija..... 39
Varšuvos kunigų seminarija..... 41
Petrapilio Dvasinė Akademija..... 44
Jurgis Matulevičius jaunas klierikas studentas..... 45
Vysk. Albinas Pranciškus Symon (1842-1918), Petrapilio Dvasinės Akademijos rektorius 1894-1897 49
Vysk. Boleslovas Jeronimas Kłopotowski (1848-1903), 1897 Akademijos rektorius, nuo 1901 Mogiliavo arkivyskupas 49
Vysk. Jonas Cieplak (1857-1926), ilgametis Akademijos profesorius, nuo 1914 Mogiliavo arkivyskupas. Vysk. J. Matulevičiaus įpėdinis Vilniuje..... 50
Petrapilio Dvasinės Akademijos koplyčia. Čia kun. J. Matulevičius atlaikė pirmąsias savo Mišias..... 59
Šveicarijos Friburgo universitetas 65
Friburgo Šv. Jono parapijos bažnyčia 66
Friburgo Šv. Jono parapijos klebonija su bažnyčia. Čia kun. J. Matulevičius gyveno 1900-1902 m..... 67
Friburgo Šv. Onos klinika, kurioje kun. Matulevičiui daryta operacija 68
Kun. Jurgis Matulevičius apie 1902-1904 m..... 71
Cecilija Zyberk-Platerytė (1853-1920)..... 82
Kapucinas Honoratas Koźmiński (1829-1916), slaptų vienuolijų steigėjas..... 84

Marijampolės marijonų bažnyčia ir vienuolynas..... 127
Tėvas Vincentas Senkus (1840-1911), paskutinis „baltųjų“ marijonų Vyr. Vadovas..... 131
Kun. prof. dr. Pranciškus Būčys, pirmasis atnaujintos Vienuolijos novicijus 133
Kun. dr. Jonas Totoraitis, antrasis atnaujintos Vienuolijos novicijus 133
Šv. Pijus X (1835-1914), 1910 m. patvirtinęs atnaujintą Marijonų Vienuoliją..... 135
Kun. Jurgis Matulevičius Friburge 1911-1914 m..... 155
Namas Friburge, rue du Pėrė Girard 8. Jame marijonai gyveno 1911-1913 m..... 170
Namas Friburge, rue Grande Fontaine 4. Jame marijonai gyveno 1913-1918 m..... 171
Kun. Feliksas Kudirka (1870-1934)..... 181
Kun. Julijonas Kazakas (1886-1960)..... 181
Bielianų bažnyčia ir buv. Kamandulių vienuolynas-eremas, kur kun. J. Matulevičius 1915 m. įkūrė marijonų vienuolyną..... 190
Kun. J. Matulevičius prie Bielianų vienuolyno..... 193
Mańkowskich vardo vaikų prieglauda, kurią 1917 m. kun. J. Matulevičius perėmė į savo globą. Dabar čia yra Varšuvos marijonų vienuolynas..... 195
Kauno katedra. Joje 1918.XII.1 kun. J. Matulevičius buvo konsekruotas vyskupu..... 221
Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, Jurgį Matulevičių konsekravęs Vilniaus vyskupu 222
Vilniaus katedra iš priekio 226
Vilniaus katedra iš šono 227
Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius 231
Eduardas Aleksandras O'Rourke (1876-1943), vysk. J. Matulevičiaus 1918.XII.14 Vilniaus katedroje konsekruotas Rygos vyskupu..... 241

Kun. Andriejus Cikoto (1891-1952), 1933-1939 Marijonų Vienuolijos Vyr. Vadovas, 1939-1948 rytų apeigų Apašt. Administratorius Mandžiūrijoje, išvežtas į Sibirą ir ten nukankintas 1952 m..... 268
Vysk. J. Matulevičius Vilniaus kunigų tarpe. Sėdi iš kairės: kun. dr. V. Legus, kun. prof. P. Kraujalis, kun. kancleris L. Chaleckis, vysk. J. Matulevičius, kun. Kl. Maliukevičius, kun. prof. J. Skruodenis, kun. Vl. Jezukevičius..... 297
Achille Ratti (1857-1939), Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvai (1918-1921), vėliau pop.Pijus XI..... 311
Vysk. Vladislovas Bandurskis (1885-1932), buvęs Lvovo sufraganas. Pilsudskio už politinę veiklą apdovanotas ordinais..... 353
Vysk. J. Matulevičius ir kancleris Liucijonas Chaleckis 370
Prel. Kazimieras Michalkevičius (1865-1940). Jį vysk. J. Matulevičius pasirinko pagelbininku ir 1923.VI.10 konsekravo Vilniaus katedroje..... 397
Marijonų kapitulos Dancige 1923 m. nariai, visų tautų delegatai 411
Marijonų vienuolynas Kaune. Čia 1925-1927 m. gyveno Apaštališkasis Vizitatorius ark. J. Matulevičius 473
Lietuvos Bažnytinės Provincijos įsteigimo iškilmės — aktas Kauno bazilikoje 1926.V.13 (dail. Janulio pieštas paveikslas)..... 487
Jurgio Matulevičiaus įsteigtos Nekalto Švč. Mergelės Marijos Vargdienių Seserų Vienuolijos centrinis namas Marijampolėje..... 494
Drujos bažnyčia ir vienuolynas. Čia vysk. J. Matulevičius įkurdino marijonus gudus ir 1923 m. įsteigė seserų — Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių vienuoliją 497
Ark. J. Matulevičius Amerikoje 1926 m..... 501
Arkiv. Jurgis Matulevičius 1926.VI.16 sutinkamas Chicagos, Ill., stotyje..... 503

Ark. J. Matulevičius sutinkamas Aušros Vartų parapijoje, Chicago, Ill..... 509
Arkiv. J. Matulevičius kalba posėdžio metu. Sėdi iš kairės: kun. A. Milukas, konsulas P. Daužvardis, kun. J. Kaulakis, kun. J. Šeštokas ir kun. Pr. Būčys..... 514
Ark. J. Matulevičius Athol, Mass., parapijoje su vaikučiais, priėmusiais Pirmąją Komuniją. Šalia jo kun. Pr. Būčys ir Athol, Mass., klebonas kun. Augustinas Petraitis..... 517
Ark. J. Matulevičius mirties patale 527
Kauno marijonų Šv. Gertrūdos bažnyčia..... 530
Arkiv. J. Matulevičiaus kūnas, pašarvotas Šv. Gertrūdos bažnyčioje..... 531
Laidotuvių procesijoje Lietuvos vyskupai ir kiti aukštieji dvasiškiai..... 532
Laidotuvių procesijoje Lietuvos vyriausybės nariai..... 533
Arkiv. J. Matulevičiaus kapas (prie jo dega žvakės) Kauno bazilikos kriptoje..... 534
Marijampolės bažnyčia pasipuošus arkiv. J. Matulevičiaus kūno perkėlimo proga 1934 m..... 535
Arkiv. J. Matulevičiaus kapas ir antkapis Marijampolės bažnyčioje..... 536
Popiežius Pijus XI..... 539
Arkiv. J. Matulevičiaus kapas nuolat žmonių puošiamas žvakėmis ir gėlėmis..... 542
Arkiv. J. Matulevičiaus beatifikacijos bylos apaštališkojo proceso aktus pasirašo Romos Vikarijate kard. Ugo Poletti..... 548
Varšuvoje apaštališkojo proceso aktus pasirašo kard. Steponas Wyszyńskis..... 550
Arkiv. J. Matulevičiaus apaštališkojo proceso Chicagoje tribunolas..... 551

Įvadas

Ar tai šventasis? ,,Kanoniška" to žodžio prasme galbūt vieną dieną tai pasakys Bažnyčia. Tačiau bendrąja prasme, dėl kilnaus jo gyvenimo pavyzdžio, jau dabar drįstame jį vadinti šventuoju. Tai mūsų amžiaus šventasis — vyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius.

Dievas yra didis ir rūpestingai numatąs. Dievo Apvaizda reiškiasi ir didžių, šventų sielų parinkimu įvairiems laikams, įvairioms vietoms, kad jos stiprintų savo bendralaikius, žadintų vėlesnes kartas, būtų garbė Bažnyčiai ir pavyzdys visiems.

Koks brangus Dievo suteiktas pavyzdys! Lietuvių tauta jį priima su dėkingumu. Ji žiūri į vyskupą Jurgį Matulevičių, kaip jūrininkas į šiaurės žvaigždę. Jis Lietuvos ir katalikų Bažnyčios sūnus, kilęs iš nedidelio Lūginės kaimo netoli Marijampolės. Gimęs 1871 m.

balandžio 13 d. ir iki šventos mirties Kaune 1927 m. sausio 27 d., jis visą savo gyvenimą paaukojo Dievui ir dvasinei kitų naudai. Dr. Antano Kučo parašyta jo biografija visa tai išryškina. Skaitytojai už tai bus jam lakai dėkingi.

Dėl ekonominių sunkumų ir dėl silpnos sveikatos kūdikystę ir jaunystę praleidęs kentėjimuose, dvasinį pašaukimą jis priėmė kaip Dievo dovaną, su meile ją ugdė, gilino rimtomis ir sąžiningomis studijomis. Pažino ir vykdė įvairius pastoracinio darbo uždavinius parapijose, darbininkų tarpe, vienuotynuose. Mokė sociologijos ir dogmatinės teologijos Petrapilio Dvasinėje Akademijoje.

Tačiau nuo 1909 metų prasideda naujas jo gyvenimo periodas, jam suteikęs ypatingą pobūdį: jis atnaujino Tėvų Marijonų Vienuoliją, kuriai davė visiškai naują veidą, nors ją įskiepijo į senąjį kamieną, pats tapdamas tos Vienuolijos nariu nepaprastu būdu — gavęs leidimą daryti vienuoliškus įžadus be noviciato. Taip Vienuolija, dėl caristinės Rusijos persekiojimo iki 1918 m. veikusi slaptai, jį laiko savo antruoju Steigėju. Jo Vienuolijai vadovavimas, vykdytas su meile, išmintimi ir apdairumu, buvo nuolatinis ir baigėsi tik su jo mirtimi. Vadovavo ir tada, kai 1918 m. iš klusnybės popiežiui tapo Vilniaus vyskupu, o 1925 m. buvo paskirtas Apaštališkuoju Vizitatorium Lietuvai.

Paskutinį jo gyvenimo dešimtmetį, jam esant viešose pareigose, ypač išryškėjo jo dorybės. Vargšų tėvas ir globėjai, visiems lygui ir teisingas, daug pasidarbauo ir savo tautiečiams.

Jis buvo uolus Ganytojas jam pavestoje vyskupijoje, kur gyvenimas buvo pilbnas kančių ir sunkumų. Nesvyruojąs ir gziežtas sau pačiam, buvo atjaučiąs ir dosnus kitiems, kurie tik buvo reikalingi jo pagalbos. Iš atsidavimo ir klusnumo Šv. Sostui jis sutiko būti Vilniaus vyskupu. Tam pačiam Šv. Sostui išdėstė reikalą pasitraukti, kai politinės aplinkybės skatino daryti iš savęs auką. Ir tą auką jis įvykdė su antgamtine dvasia ir natūraliu paprastumu.

Apaštališkojo Vizitatoriaus veikla Lietuvoje apvainikavo visą jo gyvenimą ir paliko pastovias pasėkas, kai buvo įsteigta Bažnytinė Lietuvos Provincija ir paruoštas konkordatas tarp Šv. Sosto ir Lietuvos vyriausybės.

Marijonų Vienuolijos atnaujintojas, Vilniaus vyskupas, Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvai — tai titubai, kuriais vyskupas Matulevičius įžengė į Bažnyčios istoriją, už kuriuos jis turi būti pripažintas ir įvertintas ne vien tik savųjų tautiečių. Tai yra ryškiausi jo gyvenimo aspektai, tai yra įrodymas jo šventumo, kuriuo mes žavimės.

Arkivyskupas Jurgis Matulevičius buvo atsidavęs ir klusnus popiežiui anksčiau, negu Apvaizda jam leido Lenkijoje pažinti Achille Ratti, kuris vėliau įžengė į popiežiaus Sostą Pijaus XI vazdu. Pijus XI jį mylėjo, vertino ir brangino.

Asmeniškai vyskupo Matulevičiaus nepažinau, nes į Lietuvą atvykau 1932 m. spalio mėn. — beveik po penkerių metų, kai jis gimė dangui. Tačiau apie Dievo Tarną, jo garsą, jo darbus radau dar gyvus atsiminimus, mačiau jo

nuveiktus darbus: krikščioniškojo gyvenimo atgimimą, kuo katališkoji Lietuva, nors ir nelengvais laikais, pasižymėjo šio šimtmečio ketvirtoje dešimtyje.

Jo beatifikacijos byla yra eigoje. Iš širdies linkime, kad ji baigtųsi Jugio Matulaičio - Matulevičiaus beatifikacija, kad jis galėtų nušvvisti vizai Bažnyčiai — tai katalikų Bažnyčiai, kurią jis taip karštai mylėjo — kaip spindinti žvaigždė Lietuvos Bažnyčios padangėse. O jo iškėlimas į altoriaus garbę kad būtų geresnių laikų ženklas ir laidasz tos religinės laisvės, kurios jis reikalavo visiems, dėl kurios jis dirbo ir aukojosi. Viešpats savo gailestingumu tepagreitina tą dieną. Roma, 1978 m. balandžio 10 d.

Kardinolas Antanas Samorė

Šv. Romos Bažnyčios Bibliotekininkas ir Archyvaras

PRATARMĖ

„Mano šūkis tebūnie: visame kame Dievo ieškoti, visą ką didesnei Dievo garbei daryti, į viską Dievo dvasią įnešti ir viską ja perimti“.

(Ark. Jurgio Matulevičiaus dvasinio dienoraščio pradžia 1910 m. spalio 14 d.).

Arkiv. Matulevičiaus žodis niekad nesiskyrė su tiesa, o jo darbai su Dievo valia. Jis stengėsi apimti viską, kas tik galėjo padėti žmonių sielų išganymui. Jo širdis skubėjo dalintis su žmogaus skausmu ir vargais. Sau atpildo jis neieškojo. Jo veikla buvo įvairi ir šakota, pasiskleidusi tarp skirtingų kraštų ir tautybių.

Jis visa siela buvo vienuolis, Marijonų Vienuolijos atnaujintojas, moterų vienuolijų steigėjas. Žmonės dažnai galvoja, kad vienuolis pats užsidaro vienuolyne ir uždaro kitus vien tik asmeniškam sielų išganymui. Tačiau arkiv. Matulevičiaus siekimai buvo visai kitoki — vienuolijos jam buvo reikalingos kaip savanoriška pasišventusių žmonių talka skleisti Dievo karalystę žemėje.

Kuriant Dievo karalystę žemėje, jam teko susidurti ir su politinėmis karalystėmis, kurios dažniausia šiaušėsi prieš Bažnyčios galią, siekiančią žmonių širdis daug giliau. Iš to atsirado ir politinės painiavos, kurių jis vengė kaip ugnies.

Savo veikla arkiv. Matulevičius netilpo kurioje nors vienoje tautoje, nes greitai jis tapo pasauline figūra Bažnyčioje ir mokslo pasaulyje. Didesnę savo veiklos dalį jis praleido Lenkijoje, pačiame jos centre — Varšuvoje. Ten jį gaubė aukšta žmonių pagarba. Be to, įsteigdamas Lietuvos Bažnytinę provinciją (1926), jis pasitarnavo ir savo tautos Bažnyčiai.

Atnaujintai Marijonų Vienuolijai įrašęs šūkį *Kristui ir Bažnyčiai*, pats stengėsi visur ir visada jai tarnauti. Bažnyčią jis vadino savo mylimiausia Motina, už kurią buvo

pasiruošęs ne tik kentėti, bet ir savo gyvybę atiduoti. Toji besąlyginė meilė Bažnyčiai jį palenkė paklusti Bažnyčios Galvai, ir jis sutiko apimti Vilniaus vyskupo sostą.

Kai atsidūrė Vilniaus vyskupo soste, ingreso kalboje jis pasakė: „Stoju (prieš jus) nepažįstamas, todėl pirmučiausia prašau vieno dalyko — laikykite mane Kristaus tarnu, atsiųstu jums rodyti kelią į dangų ir vesti į amžinąją laimę“. Kadangi jis išreiškė savo nusistatymą *lygiai* tarnauti visų tautybių katalikams, ne tik lenkams, bet lietuviams ir gudams, tai negalėjo patikti vietos lenkams, kurie Vilniaus krašte visai nepripažino kitų tautų. Jam skersai kelio stojo ir ano meto Lenkijos politika, siekusi kuo greičiau suliedinti kitas tautybes su lenkų tauta ir valstybe.

Nors dėl tokios visus apimančios meilės vysk. Matulevičius nepatiko valdžios ir dvasiškijos viršūnėms, tačiau lenkiškai kalbančioji katalikiškoji liaudis jį mylėjo ir gerbė. Patriotizmo reikalu ne kartą atsiliepdavo ir pats Vyskupas, primindamas, kad tikra savo tėvynės meilė gali ir privalo būti be kitų tautų niekinimo.

Prieš savo norą paskirtas Vilniaus vyskupu, jis pranašiškai pasakė, kad ten nė angelas visiems neįtiktų. Per septynerius vyskupavimo metus jis buvo heroiškai kantrus ir santūrus prieš visokius šmeižtus ir išgalvotus skundus Šv. Sostui. Jis niekad neatsakinėjo į piktus ir neteisingus spaudos užkabinėjimus, jei jie lietė tik jo asmenį, ne Bažnyčią.

Šios knygos autorius turėjo progos susitikti Arkivyskupą Kaune 1926 m. Apie jį daug girdėjo ir Varšuvoje, kai, 1945 m. išsivadavęs iš vokiečių Stutthofo koncentracijos stovyklos, apsigyveno pas marijonus. Tada jam teko susitikti su lenkų šviesuomene, iš kurios girdėjo nemaža palankių prisiminimų apie kun. Matulevičių, nes ten dar buvo gyvi atsiminimai iš tų laikų, kai jis visa širdžia dirbo lenkų tautai ir Bažnyčiai.

Marijonų prašomas autorius išvertė į lenkų kalbą didesnę dalį Marijampolėje 1933 m. išleistos knygos *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius.* Vos spėjus baigti vertimą, autoriui prasivėrė galimybė išvažiuoti iš Varšuvos į Paryžių, o iš ten Marianapolio kolegijos kvietimu 1946 m. atvykti į Ameriką.

Kai jau buvo įpusėta arkiv. Matulevičiaus beatifikacijos byla, jos vedėjas (postulatorius) kun. dr. J. Vaišnora, MIC, autoriui pasiūlė parašyti Arkivyskupo biografiją. Autorius kurį laiką svyravo, nes greta profesūros Scrantono universitete turėjo daug kitų neatidėliotinų reikalų. Tačiau postulatorius jo nepaleido, kol pagaliau sutiko su sąlyga, kad jis padės autoriui narpliotis teologiniuose, filosofiniuose ir bažnytinės hierarchijos terminuose ir parūpins reikiamos medžiagos bei šaltinių iš generalinio Marijonų archyvo Romoje.

Buvo sutarta, kad viskas turi būti gerai dokumentuota. Iš Romos buvo gautas didelis kiekis spausdintos ir nespausdintos medžiagos arba jų nuorašai. Postulatoriui buvo siuntinėjami parašytos biografijos skyriai, prašant pataisų bei patarimų, ką postulatorius mielai padarydavo. Šis veikalas yra mūsų bendrojo darbo išdava. Darbą stengtasi pagrįsti paties arkiv. Matulevičiaus užrašais (rašytais lietuviškai), daugybe lietuvių ir lenkų kalbomis laiškų bei susirašinėjimų su nuncijais ir Šv. Sostu.

Ši biografija neturi tikslo pavaizduoti Arkivyskupą vien tik kaip *šventąjį.* Ji nori jį parodyti kaip *gyvą žmogų tikrovėje,* tose aplinkybėse, kuriose jis gyveno ir dirbo tarp įvairiausių žmonių, kliūčių bei kryžių. Iš to matomos ir jo *dvasinės vertybės:* išmintis, kantrumas, nuolankumas, o ypač visur ir visada viską apimanti Dievo ir artimo meilė, kuri ir yra šventumo pagrindas.

Antanas Kučas

ERŠKĖČIUOTA JAUNYSTĖ

Gimtinė

Prie Baltijos jūros yra šalis, kurios vakariniai krantai yra nusėti baltu smėliu. Vingiuotose kalvelėse svyruoja grakščios pušys, amžinai atsiliepiančios į jūros ošimą. Vėjų supamos bangos nuolatiniu savo alsavimu paberia į krantą gintaro gabalėlių, kuriuos senovės romėnai vadindavo „šiaurės auksu“. Ta šalis vadinasi Lietuva.

Baltijos jūra priglaudžia daug viso krašto vandenų, kuriuos suneša Lietuvos upės, susibėgdamos į sraunų Nemuną. Jų tarpe yra ir lėtai vingiuojanti Šešupė, didžiausioji Sūduvos lygumų upė. Prie jos yra prisišlieję daug kaimų ir miestelių, kurių pats šauniausias yra Marijampolė, savo vardą gavęs nuo XVIII šimtmečio vidurio ten įsikūrusių Marijonų vienuolių. Ilgainiui Marijampolė virto Sūduvos Suvalkijos centru. Miestui augti daug padėjo darbštūs ir pasiturintieji apylinkių ūkininkai.

Penketą kilometrų į šiaurę nuo Marijampolės, prie kairiojo Šešupės kranto, yra prisiglaudęs Lūginės kaimas, kurį senesnieji žmonės kartais vadindavo Orinais (mat, tokiomis pavardėmis ten gyveno du ūkininkai). Kaimas nedidelis — tik aštuoni gyventojai, pasisklaidę vienkiemių sodybose. Vakarinė kaimo dalis ribojasi su spygliuotai lapuotu Šunskagirės mišku, o rytinė — krūmokšniais apaugusiais Šešupės krantais, kurios kitoje pusėje yra Puskelnių kaimas. Matulaičių sodyba, kurioje gimė Arkivyskupas Matulaitis-Matulevičius, yra pačioje kaimo šiaurėje, tarp miško ir Šešupės.

Ūkio trobos buvo erdvios, sustatytos tvarkingai pagal anų laikų išplanavimus. Iš tolo pažvelgus, sakytum, kad ten buvo ne paprastas kaimo ūkis, bet labiau panašus į nedidelį dvarelį. Dalį Matulaičių trobų ir sodą supo medžiais apaugęs mažas upeliukas, lėtai čiurlenąs į Šešupę. Iš miško pusės per Matulaičių laukus ėjo kelias iš Marijampolės į Šunskus. Dir-

bamos žemės buvo 64 margai (apie 32 ha). Rūpestingai įdirbama žemė teikė gerą derlių. Laukai buvo kiek nuotakūs, pavasariais greičiau išdžiūdavo ir buvo galima anksčiau juos dirbti ir sėti.

Matulaičių šeima

Tėvas Andrius, Jono Matulaičio ir Agnietės Vaišnytės sūnus, vedė Uršulę Matulytę iš Vaitiškių kaimo, Tomo Matulio ir Rožės Babravičiūtės dukterį. Juodu sutuokė Marijampolės vikaras marijonas kun. Jokūbas Makauskas 1844 m. vasario 13 d. Abu buvo pavyzdingi katalikai, pamaldūs, gražiai sugyvenę su kaimynais, išmintingi ir gailestingi vargšams. Jų namus globojo Dievo palaima. Darbšti ir rūpestinga šeima išaugino penkis sūnus ir tris dukteris.

Vyriausias jų šeimos sūnus buvo Feliksas. Kiek pasimokęs, jis vėliau dirbo valsčiaus raštinėje ir mirė jaunas. Duktė Magdalena ištekėjo už Mačio, gyvenusio netolimame Klevinės kaime. Trečias iš eilės buvo Jonas, kuriam tėvai pavedė ūkį. Vladas (1852-1935) išėjo į žentus į Bliūdžiškių kaimą, keletą kilometrų į vakarus nuo Marijampolės. Marijona ištekėjo už Radzevičiaus ir gyveno Kalvarijoje. Emilija ištekėjo už pasienio prižiūrėtojo ir gyveno prie Vokietijos sienos. Andrius (1856-1932) baigė Marijampolės gimnaziją ir Maskvos universitetą. Ilgokai tarnavo Maskvos banke. Po pirmojo pasaulinio karo jis grįžo į Lietuvą ir buvo taupomųjų valstybės kasų valdytoju.

Pats jauniausias jau pagyvenusio amžiaus šeimoje buvo Jurgis. Gimė 1871 balandžio 13. Jo lietuviškai surašyti metrikai Marijampolės parapijos knygose rodo, kad po savaitės, balandžio 20, buvo pakrikštytas Jurgio-Boleslovo vardu. Jį krikštijo marijonas vienuolis kun. Jurgis Čėsna, tada buvęs vienuolijos generolu.

Kaip šeimose dažniausiai būna, pačiam jauniausiam jos nariui tekdavo daugiau meilės ir lepinimo. Jurgučiu lygiai džiaugėsi tėvas ir motina. Abiem jis buvo skaistus šviesos spinduliukas. Kai pradėjo kalbėti ir bėginėti, Jurgiukas vis

sukinėjosi apie tėvelį ir mamytę, nuolatos ko nors klausinėdamas. O tų klausimų buvo daug: jam rūpėjo paukščiukai, gyvuliai, o ypač žąsų gagenimas. Tačiau mažam Jurgiukui to džiaugsmo buvo nedaug. Ketvirtuose jo metuose mirė jo tėvelis (1874.XI.13), pagyvenęs vos 55 metus, o baigus dešimtuosius, mirė ir jo mamytė (1881.V.15), sulaukusi 58 metų.

Tėvelio netekimo reikšmės Jurgiukas dar nesuprato. Greitai aprimo, nes jam dar liko mamytė. Tik vėliau pajuto, ko neteko. Motina stengėsi tvarkyti ūkio ir šeimos reikalus, bet nedaug pajėgė. Jos sveikata sušlubavo: ji daugiau gulėjo, negu vaikščiojo. Atbėgdamas prie motinos lovos, Jurgiukas vis dar jautėsi jos ypatingoje globoje. Kai kas nors jį nuskriausdavo, motina jį paguosdavo, nuramindavo ir pamokydavo poterėlių. Dažniausia motiną pavaduodavo vyresnioji jo sesuo Emilija. Nors ta sesuo teturėjo 12 metų, bet jos jautri širdis sugebėjo globoti mažą broliuką. Gavusi kokių nors dovanų, visada atiduodavo Jurgiukui.

Mokslo pradžia

Kai Jurgiukas paūgėjo ir pasiekė aštuntus metus, motina jį išleido į pradžios mokyklą Marijampolėje. Jo širdelė nesitvėrė džiaugsmu. Jam atsivėrė kelias į platųjį pasaulį, jo svajotus žinių lobynus. O labiausiai jis troško daugiau patirti apie Gerąjį Dievulį, apie kurį tiek daug girdėjo iš savo mamytės ir iš baltųjų marijonų bažnyčioje.

Mokytojas buvo lietuvis Tomas Žičkauskas, poetas (1844-1923). Jis vaikų nerusino, bet griežtai laikėsi ministerijos nustatytos programos. Viską dėstė rusų kalba. Lietuvių kalbos ir tikybos tebuvo tik po vieną pamoką į savaitę. Tikybą dėstė kun. Vincentas Senkus, vienuolis marijonas. Jurgiukas niekaip negalėjo suprasti, kas čia darosi: visi vaikai kalba lietuviškai, o juos moko rusiškai. Parėjęs namo, pasiskundė mamytei — juk ji viską žino... Mamytei nebuvo lengva aiškinti, kad Lietuva buvo rusų užimta ir persekiojama, kad nuo 1864 metų buvo uždaryti beveik visi katalikų vienuolynai, kad buvo uždrausta lietuviška spauda, kad visi

Lietuvos ir Lenkijos baltieji marijonai buvo suvežti į Marijampolę išmirti...

Jurgiukui teko kasdien vaikščioti į mokyklą iš namų pėsčiam po penkis kilometrus ten ir atgal. Esant geram orui, mažam berniukui nušokuoti lengva. Kas kita, kai šlapiais keliais reikėjo klampoti rudenį, žiemą ar ankstyvą pavasarį. Ne kartą tekdavo pavėluoti į pamokas. Kartais visai neidavo, retkarčiais kas nors iš namų pavėžėdavo. Iš tokio lankymo maža tebuvo naudos, o vargo daug. Toji „vargo mokykla“ tęsėsi trejus metus: nuo 1879 rudens iki 1882 pavasario.

Jurgiukui sunkiausi buvo paskutiniai dveji metai, nes mamytė iš lovos beveik nesikeldavo, Emilijos jau nebebuvo, o brolis Jonas visą laiką užimtas ūkio darbais.

Tą vargingą Jurgiuko būklę mums paliudija ir buvęs jo artimas draugas Vincas Šlekys:

„Arkiv. Matulevičius buvo mano jaunystės dienų artimas draugas, ... su kuriuo teko susiartinti labai anksti: abu drauge ėjome į pradžios mokyklą ir paskui į gimnaziją. Mes kuone kaimynai: mano, Mokolų, ir jo, Lūginės, kaimai yra vienas šalia kito. Matulaičių Jurgutis kas rytas, eidamas į mokyklą, užeidavo pas mane...

Kai, užėjus šaltam orui, mes, kiti vaikai, būdavome šiltai apvilkti, Jurgutis į mokyklą eidavo su plonyčiais marškoniais trinytukais. Rudenį ne sykį jis užėjo pas mane vestis į mokyklą visas pasmėlęs nuo šalčio. Ne sykį mano mamytė šildė prieš ugnį pastirusį Jurgutį, pūrydama ant brolio Jono už vaikučio apleidimą...

To šildymo vaizdas dar ir dabar aiškiai stovi mano akyse: kaitriai liepsnoja sausomis malkomis pakrautas pečius, kur išsikūrenus džiaus sūmaliniui malti rugius; prieš liepsną susirūpinus mano mamytė trina Jurgučio atšalusias rankutes, kraipo jį visais šonais, kad atšildytų, ir nuolat bara brolį Joną už vaikučio apleidimą. O tas vaikutis toks mažas (jis vieneriais metais už mane jaunesnis), jis taip kantriai, be jokio jausmo veide, duodasi šildomas, tie jo trinytukai pirktinio marškonio toki perdėvėti, nublukę, susibliauzgę, jam truputį per dideli, matyt, pasiūdinta išaugimui...

Tas vaizdelis, kelis kartus pasikartojęs, taip aiškiai man įstrigęs atminty, kad, jei būčiau tapytojas, galėčiau jį nutapyti su visomis smulkmenomis. Ką mano dievobaimingoji mamytė būtų tada manius, jei ji būtų žinojus, kad ji šildo busimąjį arkivyskupą? Juk ji ir mane tada ruošė į kunigus...“ (*Trimitas*, 1935 nr. 1-2).

Jurgiukas instinktyviai jautė, kad su mamyte kažkas buvo negerai. Matė, kad kasdien silpnėjo, vos galėjo pratarti vieną kitą žodelį. Jos akys dažnai užsimerkdavo, bet lūpos šnibždėdavo palengva — mamytė meldėsi. Pagaliau ji užgeso 1881 gegužės 15 dieną. Šį smūgį Jurgiukas atjautė daug skaudžiau, negu tėvelio mirtį.

Vienintelis našlaičio globėjas dabar liko vyresnysis jo brolis Jonas, kuriam buvo pavesti namai su įpareigojimu išmokėti dalis savo broliams ir seserims. Paskendęs darbuose bei rūpesčiuose, Jonas mažai tekreipė dėmesio į savo broliuką. Vasarą vaikas ganydavo žąsis ir gyvulius. Tai visai natūralu, nes beveik kiekvienas kaimietis vaikas turėdavo prisidėti prie ūkio darbų, nors ūkininkai samdydavosi ir pagalbinės darbo jėgos. Jurgiuko gyvenimas buvo skurdus: ne kartą jam tekdavo miegoti netinkamoje vietoje ir persisaldydavo. Iš to jis įgijo reumatizmą, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, buvo kaulų džiova (tuberkuliozė), kuri jo neapleido iki pat mirties.

1882 metų atostogų iš Maskvos į tėviškę parvažiavo vyresnysis Jurgiuko brolis Andrius, universiteto studentas. Besikalbėdamas su savo jauniausiu broliuku, jis pastebėjo nepaprastus vaiko gabumus ir karštą norą mokytis. Tai Andriui įkvėpė pasiryžimą ištraukti vaikutį iš skurdo ir ėmėsi jį ruošti į Marijampolės gimnazijos pirmąją klasę. Darbas sekėsi.

Vėliau savo prisiminimuose Andrius parašė: „Man buvo malonu su juo dirbti ir vaikščioti. Jis domėjosi kiekviena žolele, kiekvienu gamtos reiškiniu; klausinėjo, iš kur atsiranda žaibai ir griaustinis, kodėl telkiasi debesys, kaip gyvuoja augalai, kodėl vieni gyvena šiose vietose, o kiti kitur — ir tų klausimų pasipildavo visa galybė“.

Jurgiukas egzaminus išlaikė ir buvo priimtas į gimnaziją. Brolis Jonas sutiko jį leisti mokytis, išlaidas apmokant iš jo dalies. Tų pačių metų rudenį Jonas vedė žmoną — Veroniką Vitkauskaitę iš Putriškių kaimo (į pietryčius nuo Marijampolės, netoli Padovinio).

Gimnazijoje

Jurgiukas jau gimnazistas. Jo džiaugsmas buvo didelis. Tačiau nemažesni buvo ir jo laukiantieji vargai: toks pat žingsniavimas į mokyklą, išteklių stoka ir atsinaujinę kojos skausmai. Reikia pirktis knygų, bet neturi pinigų. Prašo brolio, bet ne visada jų gauna. Ne dėl to, kad brolis atsisakytų, bet todėl, kad jį slėgė kiti įsipareigojimai — tinkamai išlaikyti visą ūkį ir išmokėti septynetą dalių. Negalėdamas įsigyti knygų, Jurgiukas jas skolindavosi iš draugų. Gimnazijos lankymas buvo griežtai prižiūrimas, ne taip kaip pradžios mokykloje. Pamokų apleisti negalima, nepaisant koks bebūtų oras.

Pirmoje klasėje Jurgiukas buvo drauge su Justinu Staugaičiu, vėliau buvusiu Telšių vyskupu, kuris savo prisiminimuose parašė: „Jurgutis buvo malonus ir kuklus vaikutis, bet niekuo ypatingu nepasižymėjo. Jis, matyt, buvo silpnai paruoštas pirmai klasei, mokėsi vos vidutiniškai ir dažnai dėl ligos apleisdavo pamokas“. Tačiau Jurgiukas buvo gan uolus ir mėgo skaityti. Viena Matulaičių kaimynė pasakojo, kad jis dažnai užbėgdavo bažnyčion ir tekdavo jį matyti beeinantį kryžiaus kelius.

Per atostogas gyvendavo tėviškėje. Knyga buvo jo neperskiriamas draugas. Žinoma, jis padėdavo ir ūkio darbuose, kad brolis į jį nežiūrėtų kaip į dykaduonį. Jis jautė brolio norą, kad jis dirbtų kaip ir visi kiti. Darbo jis nevengė, dirbo kiek sveikata leido. Brolienė Veronika jam buvo švelnesnė. Ji matė vaikelio darbštumą ir mandagumą, stengėsi nors kiek pavaduoti mamytę, kartais jį palepinti, patiekdama skanesnį valgio kąsnelį ar nupirkdama kokią dovanėlę.

Vargas ne visus prilenkia prie žemės — kai kurie pajėgia atsitiesti. Toks buvo Jurgiukas. Jis ėjo iš klasės į klasę

rusiškoje gimnazijoje, kuri neatsižvelgdavo į jokias negalias. Jam būnant ketvirtoje klasėje, daug pagelbėjo brolis Vladas, kuris mieste jam nusamdė kambarį ir užmokėjo mokestį už mokslą. Tada Jurgiukui nereikėjo vaikščioti iš kaimo, ir pilnai galėjo atsidėti mokslui. Jis sėkmingai baigė ketvirtąją klasę ir perėjo į penktąją.

Deja, tolimesnį jo mokslą staiga nutraukė dvi svarbios kliūtys: viena materialinė, kita — smarkiai pašlijusi jo sveikata. Jonas nelinko jo leisti į mokslus, nes iš to jis nematė jokios naudos. Gi Jurgiuko kojos kauluose prasiveržė ten slypinti liga. Galėjo būti, kad, mieste gyvendamas, jis miegojo drėgnoje vietoje. Liga plėtėsi taip greitai, kad kojoje atsivėrė žaizda. Jis tegalėjo vaikščioti tik pasiremdamas ramentais. Brolienė nuvežė jį pas daktarą. Pagelbėjo nedaug. Žaizdą kiek apgydė, bet kaulų džiovos neatpažino.

Darbai ūkyje

Visados uolus ir darbštus, Jurgiukas šeimoje nenorėjo būti sunkenybe. Nepaisydamas savo skausmų, jis talkino saviškiams ūkio darbuose. Nuėjęs miškan, pasidėdavo šalia ramentus ir, atsisėdęs ant žemės, padėdavo nuleisti kertamus medžius. Pavasarį, vasarą ir rudenį jaučiais ardavo laukus. Šį darbą jis galėjo nesunkiai atlikti, nes nereikėjo greit vaikščioti. Ardavo medine žagre. Reikėjo dažnai pasismailinti noragus. Perpietėmis juos nešdavosi pas kaimyną, kuris turėjo kalvę. Pasiprašęs ko nors kalvėje padumti, pats pasmailindavo noragus, o už patarnavimą atsilygindavo obuoliais. Visus darbus atlikdavo ramiai, nepažadindamas į save kitų dėmesio, nors vaikščiodavo sunkiai, pasiramstydamas ramentais. Žiemą kasdien nešiodavo ąžuoliniais kibirais vandenį arklių akseliui užpilti.

Bendrai tariant, jis nevengė jokio darbo: padėdavo mašina kulti javus, skaldė malkas, droždavo grėbliakočius, pagelbėdavo nuo laukų nuvalyti javus. Namie jis vilkėdavo kailiniais, avėdavo paties darytomis klumpėmis ir valgydavo drauge su visa samdyta šeimyna prie vieno stalo. Net

Arkivysk. Jurgio Matulevičiaus tėviškė, Lūginės - Orinų k., Marijampolės par.

neturėjo tinkamesnio drabužio. Tačiau savo likimu jis niekam nesiskundė, nors buvo jau paūgėjęs inteligentiškas jaunuolis, pažadintas mokslo troškuliu ir aukštesniais polėkiais. Jis tyliai kentė ir su giliu pasitikėjimu pavedė gailestingajam Dievuliui savo ateitį ir net visą gyvenimą.

Matulaičių sodyba atrodė gražiai, švariai užlaikoma, patraukė net miesčionių dėmesį. Kai kurie ten norėdavo pavasaroti. Šeimininkai jų neviliojo, bet, jei kas pasiprašydavo, priimdavo. Vieną vasarą kambarį užsisakė Marijampolės notaro žmona, ponia Kocelienė. Ji labai džiaugėsi, kad tas malonus kampelis buvo arti miesto ir bažnyčios. Norėdama kasdien išklausyti šv. Mišių, ji samdydavosi Matulaičių arklius ir vežėją. Jai labai patiko Jurgiukas: toks malonus, ramus, švelnus ir inteligentiškas. Kartą ji paprašė, kad ją į bažnyčią vežiotų Jurgiukas. Tas nieko jai neatsakė, o, kai reikėdavo važiuoti, jis kažkur dingdavęs. Vėliau paaiškėjo, kad jis drovėjosi Marijampolėje pasirodyti su savo

nudėvėtais kasdieniniais drabužiais. Apie tai sužinojusi, ponia Kocelienė jam pasiūdino puikius drabužius.

Jurgio širdį spaudė ne tik fizinis, bet ir dvasinis skausmas. Jis norėjo mokytis, būti kunigu. Eidamas aštuonioliktus metus, jis atsargiai apie tai užsimindavo broliui Jonui. Brolis nieko neatsakydavo, tik sau pagalvodavo: 'koks iš tokio suklypėlio gali būti kunigas, — jis tinka tik ūkio darbams'... Brolienė buvo jam palankesnė.

Suaugęs į jaunuolio amžių, jis negalėjo pritapti prie savo bendraamžių. Kai kurie neraliuoti paaugliai net pasityčiodavo dėl jo luošumo. Jurgis nepaisė. Jis nelankė kaimo vakaruškų, nerūkė, negėrė jokių svaigalų. Laisvesnį laiką praleisdavo su savo knygomis, kurių parsigabendavo iš Marijampolės. Šventadieniais nueidavo pas kaimynus, kuriuos jis mokėjo užkalbinti ir suprasti jų reikalus bei rūpesčius. Kaimynai džiaugėsi jo giedria nuotaika, išmintimi ir nuoširdumu. Jie net didžiavosi, kad juos aplanko toks

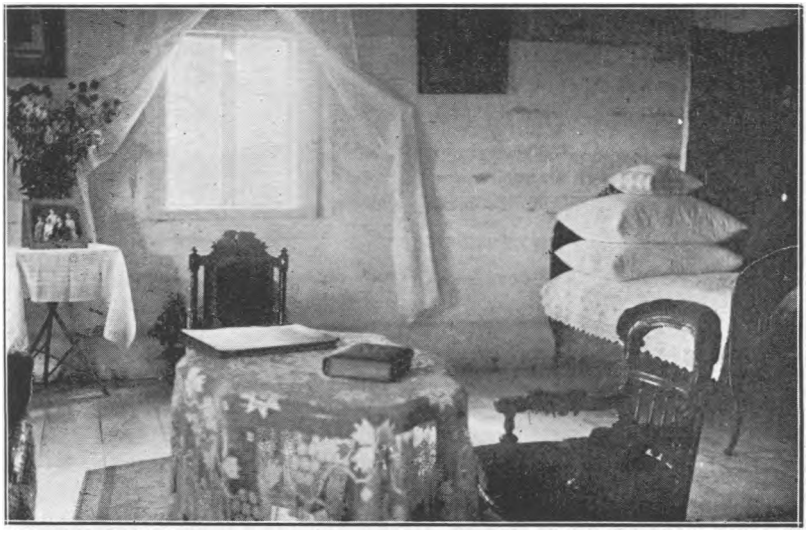

Vienas gimtojo namo kambarių

mokytas vaikinas ir praveria jiems akis į platųjį pasaulį. Tais laikais kaimiečiai, net stambūs ūkininkai, labai gerbdavo į mokslus einančius jaunuolius.

Vienas senelis, paklaustas, ar ko nors neprisimena iš arkivyskupo jaunųjų dienų, atsakė: „Daug vargo kentėjo; vienu žodžiu, vargingas buvo jo gyvenimas“. Tai patvirtino kiekvienas, kuris tik jį pažinojo.

Šaltiniai: Kun. Jonas Sakevičius, MIC, Nuo lopšio ligi altoriaus. Rinkinyje: *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius* AJM). Marijampolė 1933.

Vincas Šlekys, Kaip Ark. J. Matulaitis virto Matulevičium. *Trimitas* 1935 nr. 1-2; *Šaltinis*, 1935 nr. 4-5 V. Šlekys (1870-1946), publicistas, žurnalistas, 1896-1926 gyveno Amerikoje. Grįžęs Lietuvon, dirbo *Lietuvos* redakcijoje ir Kudirkos bibliotekoje Kaune. Mirė 1946 Novaja Lialia, Sibire.

Ks. Marjan Wiśniewski, MIC, *Sługa Boży Arcybiskup Jerzy Matulewicz* (mašinraštis).

KIELCŲ SEMINARIJOJE

1889 metų vasarą iš Lenkijos į Lūginę atvažiavo Jurgio pusbrolis, Jonas Matulevičius (Matulewicz), valstybinės Kielcų gimnazijos graikų ir lotynų kalbų mokytojas. Viešėdamas pas Matulaičius, jis labai pamėgo Jurgį ir susidomėjo jo padėtimi. Svečias prikalbino vyresnįjį pusbrolį Joną Matulaitį, kad jam pavestų rūpintis tolimesniu Jurgio mokymu. Tas mielai sutiko. Grįždamas į Kielcus, pusbrolis išsivežė ir aštuoniolikmetį Jurgį.

Jonas Matulevičius, Jurgio pusbrolis, išsivežęs Jurgį į Kielcus

Pusbrolis Jonas globojo Jurgį nuoširdžiai ir rūpestingai. Pataisė jo sveikatą, papildė mokslo žinias ir aptarė juodviem aiškią ateitį. Po poros metų privatinio apmokymo namuose Jurgis išlaikė egzaminus ir buvo priimtas į kunigų

seminariją. Čia jis buvo įrašytas kiek sulenkinta pavarde — vietoj Matulaitis jis pasidarė Matulewicz. Nuo tada lietuviškai jis rašydavosi Matulevičius. Dėl to „sulenkinimo“ vėliau kilo visokių diskusijų: ar tai buvo padaryta pusbrolio ar kieno kito prievarta, ar dėl „poniškumo“, ar tik dėl to, kad pusbroliui buvo lengviau jį įstatyti seminarijon kaip giminaitį. Esmėje Jurgio lietuviškumas nė kiek nepakito.

Jurgis lengvai galėjo pasirinkti pasauliečio karjerą, nes jo pusbrolis buvo gimnazijos mokytojas ir būtų padėjęs jam siektis net universiteto. Tačiau jaunikaitis pasekė Dievo malonės balsą ir pasirinko kunigystę. Į seminariją įstojo 1891 spalio 1 dieną. Su mokslu seminarijoje neturėjo jokių sunkumų. Pusbrolio vadovybėje jis skaitė daug ir tai kas reikalinga, ypač pamėgo romėnų klasikus. Savo klasės klierikų tarpe buvo vadinamas net „Ciceronu“.

Lotynų kalbos dėstytojas jo kažkodėl nemėgo ir „kabinėjosi“ be rimtos priežasties. Gal jam nepatiko Jurgio lietuviška kilmė, gal jį erzino ištarimas, gal klieriko perdidelis pasitikėjimas savimi, ar gal norėjo jį išmėginti ir „patempti aukštyn“, — užtenka to, kad iš jo reikalavo daugiau, negu iš kitų. Klierikas Jurgis jautė tą skriaudą ir mokėsi dar stropiau. Antrame kurse būdamas, Matulevičius, kartais jau patį mokytoją sugaudavo bedarant lotynų klaidas. To nepaisant, jis visada buvo ramus ir su tuo mokytoju elgėsi kuo mandagiausiai. Ir vėliau šiuo mokytoju jis niekam nesiskundė.

Jo išlaikymas seminarijoje buvo gan taupus. Daugiausiai prisidėjo pusbrolis Jonas Matulevičius. Kiek padėjo ir dėdė kun. Feliksas Matulevičius, Jurgio motinos brolis, Piaseczno (netoli Varšuvos) parapijos klebonas. Šiek tiek pridėdavo ir brolis Jonas iš tėviškės.

Atostogų metu klierikas Jurgis aplankydavo tėviškę Lūginėje. Ilgiau gyvendavo pas brolį Vladą Bliūdžiškėse, iš kur buvo daug arčiau į Marijampolės bažnyčią. Savaitines ir švenčių atostogas praleisdavo pusbrolio Jono ir jo žmonos Elenos šeimoje, kur jis visada buvo laukiamas ir širdingai priimamas.

Kelionei pinigų kartais duodavo brolis Jonas, nors jam buvo nelengva. Pasakojama, kad vieno apsilankymo į tėviškę metu, Jurgis paprašė pinigų kelionei. Brolis pažadėjo duoti prieš pat išvažiavimą. Kai brolis delsė, Jurgis vėl priminė. Jonas jam atnešė 30 rusiškų rublių vienais variokais. Jurgis priėmė su ašaromis akyse.

Jonui Matulaičiui buvo sunku tvarkytis savo ūkyje. Jis stengėsi kiek galėjo, bet tėviškės išlaikyti nepajėgė. Darbai ir vargai tiek jam pakyrėjo, kad 1905 metais pardavė visą turtą Juozaičiams ir persikėlė gyventi į Marijampolę. Ten nusipirko namus. Dalį gautų pinigų pasiliko pragyvenimui, o likusius išskolino. Netrukus atūžė pirmasis pasaulinis karas (1914-1918), ir žlugo visi jo pinigai. Visi tie įvykiai, tur būt, sutrumpino ir jo gyvenimą. Mirė 1919 metais. Prieš mirtį dar sulaukė paguodos regėti savo jauniausiąjį broliuką su vyskupiška mitra. Jono žmona, Veronika, dar pagyveno iki 1933 sausio 9 dienos.

Pirmajame seminarijos kurse Jurgis gan greitai įgijo kitų klierikų ir profesorių palankumą. Nepaisant jo sulenkintos pavardės, jis jautėsi lietuviu ir to neslėpė. Jo bendraklasiai matė ir jautė, kad savo gabumais jis pralenkia juos visus. Tačiau pavydo nebuvo, nes Jurgis visus žavėjo savo nuoširdumu, kuklumu ir paslaugumu. Semestriniai jo pažymiai, įrašyti diecezijos alumnų knygose, rodo, kad visų dalykų, net ir iš lotynų kalbos, buvo aukščiausi.

Vietinė aplinka ir senos lenkų tradicijos, persunktos katalikiška ir patriotine dvasia, veikė ir seminarijos auklėtinių lavinimą. Tai davė progos imliam Jurgio protui pažinti lenkų kultūrą ir vakarietišką jai įtaką.

Kielcų miesto pradžia siekia XI šimtmetį. Jį įsteigė ir išugdė Krokuvos vyskupai, kurių valdžioje jis išbuvo iki XIX šimtmečio vidurio. Kielcų vyskupijai pradžią 1805 m. davė popiežius Pijus VII, bet svarankiška ji tapo tik 1883 m. Pirmuoju jos vyskupu buvo paskirtas Tomas Kulińskis (1823-1907), kilme tikras kielcietis. Miestas buvo dar nedidelis, bet su augančia pramone prie plikųjų kalnų (Łysa Góra), 225 km

į pietus nuo Varšuvos. Po 1795 metų Lenkijos ir Lietuvos padalijimo rusai jį padarė gubernijos miestu.

Gaila, kad niekur neteko užtikti Jurgio gimnazijos nė seminarijos laikų dienoraščio. Gal jo nė nerašė. Tikriausiai, jau besimokydamas Marijampolėje, jis galėjo pajusti rusų jungą, po kuriuo vaitojo Lietuva. Kielcuose jis asmeniškai susidūrė su brutalia okupantų jėga, kuri slėgė Lenkiją. 1863 metų sukilimas ir jo malšinimas abu kraštu skandino kraujuose: areštai, teismai, mirties bausmės, trėmimai, turtų konfiskavimai, katalikų Bažnyčios persekiojimai, vienuolynų uždarymai, o Lietuvoje dar ir spaudos uždraudimas...

Rusiškam šovinizmui vadovavo Kotkovas, *Maskvos Žinių* redaktorius, garsus politinis reakcionierius, kuris 1867 m. paskelbė tokią programą: Rusijai reikia valstybinio vieningumo ir stiprios rusų tautos. Tokią tautą sudarysime šiais pagrindais: viena bendra kalba visiems gyventojams, viena bendra religija ir viena slaviškoji bendruomenė. Sunaikinsime viską, kas tik stos mums skersai kelio. Niekam jokio pasigailėjimo! Nušluoti ir sunaikinti — tai būtina!

Caras Aleksandras III (1881-1894) buvo uoliausias Kotkovo planų vykdytojas. Jo dešinioji ranka Lenkijoje buvo Juozas (Osip) Hurko, kilęs iš senos baltgudžių šeimos, atkritęs nuo katalikybės. 1883 m. paskirtas Varšuvos generalgubernatorium, jis tose pareigose išbuvo iki 1894 m., kai į caro sostą įžengė Mikalojus II. Antrasis satrapas buvo Aleksandras Apuchtinas, Varšuvos mokslo apygardos kuratorius (1879-1897), bukas biurokratas ir įnirtęs lenkų priešas. Abu buvo pagrindiniai rusifikacijos ir eksterminacijos organizatoriai.

Kadangi katalikų dvasiškų a buvo per ilgus amžius žmonių vadovais, tai pirmieji smūgiai buvo nukreipti į juos ir kunigų seminarijas. Rusifikatoriai tikėjosi lengvai išgąsdinsią dvasiškiją ir tuo būsiąs palaužtas žmonių atsparumas. Rusų valdžia oficialiai pareikalavo, kad vyskupai leistų seminarijose lankytis valdžios vizitatoriams. Lenkijos episkopatas griežtai pasipriešino, nes tai buvo kėsinimasis į Bažnyčios laisvę ir nepriklausomybę, garantuotą visuose

kultūringuose pasaulio kraštuose. Toks pat buvo atsakymas ir į pakartotinius valdžios reikalavimus.

Tada rusų valdžia griebėsi klastingų priemonių: siuntė į seminarijas šnipus ir provokatorius, darė jose kratas, stengėsi kompromituoti vyskupus ir įrodyti, kad seminarijose viešpatauja revoliucinė dvasia, todėl valdžios kontrolė ten būtina. Tas darbas buvo pavestas vietiniams valdžios organams, kurie verbavo tinkamus agentus.

1890 m. rudenį į Kielcų seminariją įstojo Povilas Gavroriskis (Gawroński), septyniolikmetis malūninko sūnus. Jo brolis Stanislovas buvo slaptosios rusų policijos agentas, Povilui teikęs nurodymus kaip veikti. Klierikas Gavrońskis buvo nervingas, neramus, cinikas, veidmainis ir pats skelbėsi esąs „laukinio būdo“. Netrukus, neva dėl ligos, jis nutraukė mokslą ir seminarijon grįžo tik po metų (1891). Tada jis buvo Jurgio bendrakursis. Povilas ėmėsi plačiai bendrauti su visais klierikais. Šliejosi ir prie Jurgio. Pastarasis su juo, kaip ir su kitais, buvo mandagus ir santūrus, bet į artimesnę draugystę nesileido.

Į 1892 metų pabaigą seminarijoje ėmė kilti gaisrai. Mokslo metų eigoje jų kilo net penki. Du pirmieji buvo rugsėjo ir spalio mėnesiuose, bet nedaug teišsiplėtė. Manyta, kad jie ištiko dėl neatsargumo su ugnimi. Trečiasis gaisras, Naujųjų 1893 metų išvakarėse, nusiaubė visą klierikų bendrabutį. Vidury sausio — vėl gaisras. Tyrinėjimai nustatė, kad buvo aiškus padegimas.

Ankstyvą sausio 26 d. rytą ugnis pasirodė Švč. Trejybės bažnyčioje, kuri buvo sujungta su seminarija. Gaisras buvo greitai užgesintas, bet šį kartą nebuvo jokios abejonės, kad padegimas buvo iš vidaus — padegėjas tegalėjo įeiti tik iš seminarijos.

Todėl seminarijos vadovybė padarė nuodugnią kratą pas visus klierikus. Kai atėjo Gavrońskio eilė, jis gynėsi visomis keturiomis. Tačiau tarp jo daiktų buvo rasta degtukų, žvakigalių, o jo palte buvo jaučiamas žibalo kvapas. Pagaliau prisipažino, kad jis buvo padegęs visus gaisrus ir du kartu

įskundęs seminarijos vadovybę Varšuvos generalgubernatoriui. Taip pat nurodė, kad viską daręs brolio įkalbėtas.

Buvo svarstoma, kas daryti su Gavrońskiu. Kielcų vyskupas Kulińskis nusprendė, kad jį reikia perduoti valdžiai, nes ji pati viską apie tai gerai žino. Tuojau po pranešimo valdžiai į seminariją atvyko valstybės tardytojas ir vietinės policijos viršininkas su keletu policininkų. Išklausinėjo ir surašė protokolą, o Gavrońskį išsivedė ir uždarė kalėjime.

Kai visa byla buvo ištyrinėta ir paruošta, staiga 1893 metų kovo 13 dienos 4 valandą ryto seminariją apsupo apie šimtas žandarų bei policininkų, surinktų net iš kitų apskričių. Užėmė visų profesorių butus ir sargybomis apstatė visus koridorius ir išėjimus. Aukštesnieji pareigūnai pradėjo kratą, kuri tęsėsi dvylika dienų, vykdoma visu rusišku brutalumu. Klierikus išrengė nuogai, nudraskė net Jėzaus Širdies škaplierius, kuriuos rusų valdžia buvo uždraudusi kaip patriotizmo ženklą. Ne ką švelniau elgėsi ir su seminarijos profesoriais.

Pasėkos buvo žiaurios: kovo 22 naktį, stipraus žandarų konvojaus lydimus, išvežė beveik visus profesorius ir daugelį klierikų į Varšuvos citadelę. Vėliau kunigus išskirstė po įvairius Rusijos kalėjimus. Varšuvos generalgubernatorius Hurko 1893 balandžio 6 raštu pranešė Kielcų vyskupui, kad aukščiausiuoju ukazu (patvarkymu) seminarija nuo kovo 11/23 dienos uždaryta ketveriems metams.

Klierikams, kurių Gavrońskis nebuvo asmeniškai įskundęs ir kurie išėjo „sausi“ iš kratų bei tardymų, buvo leista tęsti mokslus kitų vyskupijų seminarijose. Jų tarpe buvo ir klierikas Jurgis, kurį vysk. Kulińskis išsiuntė į Varšuvos seminariją.

Smurtas prieš Kielcų seminariją nebuvo atsitiktinis įvykis. Tai buvo gudriai sugalvotas būdas užklupti visas katalikų seminarijas Rusijos imperijoje: terorizuoti vyskupus, juos priversti įsileisti valdžios prižiūrėtojus — auklėti klierikus pagal režimo norus. Įbauginti kunigijai valdžia darė kratas pas daugelį kunigų, kurie palaikė ryšius ar susirašinė-

Kielcų kunigų seminarija

jo su Kielcų seminarijos profesoriais ar klierikais. Generalgubernatorius Hurko net parašė vidaus reikalų ministeriui Durnovui, kad Kielcų vyskupui uždraustų be valdžios leidimo kilnoti kunigus iš vienos parapijos į kitą.

Kielcų istorija kartojosi daugelyje seminarijų, vis išrandant fantastiškų kaltinimų. Jau anksčiau buvo seminarijose įvestas privalomas rusų literatūros ir istorijos dėstymas rusiškai, bet dėstytojai buvo katalikai. Generalgubernatorius savo potvarkiu įsakė atleisti visus katalikus ir jų vietoj paskirti rusus pravoslavus. Tik griežtas vyskupų pasipriešinimas ir Romos įsikišimas sustabdė valdžios kėslus (Ks. M. Wiśniewski, o.c. 19-32 p.).

VARŠUVOS SEMINARIJOJE

Likvidavus Kielcų seminariją, vysk. Kulińskis rūpinosi klierikus patalpinti kitose seminarijose. Varšuvoje buvo rezervuotos trys vietos. Kadangi tai buvo žymiausioji visoje Lenkijoje seminarija, tai vyskupas ten pasiuntė pačius gabiausius klierikus, kurių tarpe buvo Jurgis Matulevičius.

„Ne savo noru patekęs į Varšuvos seminariją (rašo vėliau vysk. Petras Pranciškus Būčys, AJM 15 p.), jis susidūrė su lenkų tautos protinio gyvenimo viršūnėmis. Tai buvo 1893 m. Lenkai tada aiškiai matė, kad jų fizinės jėgos daug silpnesnės negu rusų, bet jie jautėsi turį daug daugiau kultūrinių turtų. Kadangi kova tarp dviejų slavų tautų ėjo labai smarki, o lenkai teturėjo vilties laimėti vien kultūrines savo brangenybes daugindami ir gerindami, tai ir Jurgis Matulevičius turėjo progos gan aiškiai patirti kultūrinių vertybių brangumą. Jis buvo tiek protingas, jog patyrė tai labiau už savo draugus, gal net labiau už tuos, kurie statėsi jo mokytojais“.

Tada seminarijoje buvo 132 klierikai, o III kurse buvo 32. Jų tarpe Jurgis rado vertingų kolegų, kurių inteligencija ir gilesnis vidujinis gyvenimas derinosi su jo charakteriu. Jo bendrakursis Henrikas Przeždzieckis, vėliau vyskupas, apie Jurgį savo prisiminimuose parašė:

„Nuo pirmos su juo susitikimo valandos mes pasijutome pagauti didelės jo inteligencijos, nepaprastų gabumų ir dvasios kilnumo. Tuojau jis užėmė mūsų tarpe pirmą vietą. Tylus, nepaprastai darbštus, draugiškas, degąs Dievo meilės ugnimi, patraukė jis mūsų širdis. Mes žinojome, kad jis yra lietuvis. Mes gerbėme jo jausmus, jis gerbė mūsų. Mes jame mylėjome Lietuvą, jis mumyse Lenkiją, abi bendrai kenčiančias ir bendrai persekiojamas. Stebėjausi kaskart didėjančia Jurgio dvasine bei inteligentine pažanga seminarijoje, o vėliau Petrapilio Akademijoje“ (AJM 101 p.).

Mokslas klierikui Jurgiui sekėsi. Savo pažangumu jis buvo pirmaujantis visuose kursuose, tiek Kielcuose, tiek Varšuvoje. Tai paliudija ir Varšuvos konsistorijos aktai apie

klierikų vertinimą, kur (nr. 821) sakoma: „Kas liečia klieriką Matulevičių, tai šioje teologinėje mokykloje viešpatauja vieninga viršininkų ir profesorių nuomonė, kad, jeigu jis ir ateinančiais metais bus toks uolus moksle, kaip praėjusiais, ir tokio pavyzdingo elgesio, tai jau dabar reikėtų pristatyti Kielcų vyskupui, kad teiktųsi jį laiku įtraukti kandidatu į Petrapilio Akademiją“. Taip ir įvyko: klierikas Matulevičius buvo paskirtas į Akademiją ir gavo stipendiją.

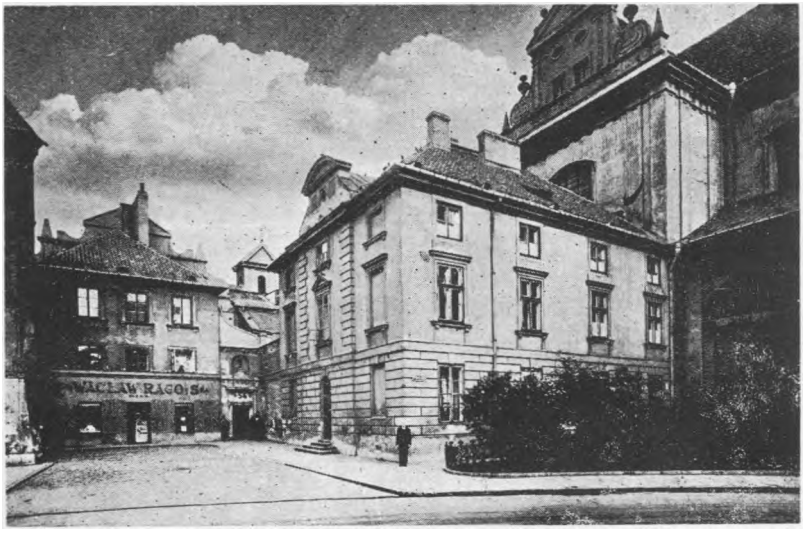

Varšuvos kunigų seminarija

„1895 metais — rašo Jurgio kolega, kielciškis, vėliau redemptoristas vienuolis, tėvas Edmundas Górskis — į Varšuvą suvažiavo visi Lenkijos vyskupai. Tai buvo nepaprasta proga ryšy su caro Mikalojaus II įžengimu į sostą ir numatomu jo vizitu į Varšuvą. Lenkijos vyskupai tą suvažiavimą panaudojo aptarti gyvybinius seminarijų mokymo ir auklėjimo reikalus“.

Aukštiems Bažnyčios dignitoriams pagerbti kun. profesorius Rembielińskis seminarijoje suruošė mokslinę akademiją. Tos akademijos globėju-šeimininku buvo sostinės ordinaras arkiv. Vincentas Chościak-Popiel. Klierikas Jurgis Matulevičius toje akademijoje turėjo „Colloquium de Sanctissima Trinitate“ (disputą apie Švenčiausiąją Trejybę) ir gynė savo tezę prieš tris oponentus.

Jo referatas ir gynimas buvo toks iškilnus ir tokio aukšto lygio, kad, akademijai pasibaigus, visi vyskupai atėjo prie katedros ir išbučiavo klieriką Jurgį Matulevičių, gėrėdamiesi dideliu jo mokslingumu ir ciceroniška jo lotynų kalba. Drauge sveikino ir vyskupą Kuliński, atsiuntusį į Varšuvą tokią šviesią ir daug žadančią mokslinę jėgą, kuri jau dabar yra visos seminarijos pažiba (Plg. Wiśniewski, o.c. 32-35 p.).

Jurgis Matulevičius seminariją baigė 1895 m. su aukščiausiais pažymiais ir minorito šventimais (keturi mažesnieji laipsniai). Jam plačiai prasivėrė kelias į aukštuosius mokslus. Varšuvos seminarijos vadovybės rekomenduotas, jis buvo priimtas į Petrapilio Dvasinę Akademiją su pilna stipendija. Nors jis baigė Varšuvos seminariją, bet oficialiai buvo Kielcų vyskupijos kandidatas. Su juo drauge buvo ir klierikas Henrikas Przeździeckis.

PETRAPILIO AKADEMIJOJE

Akademija laiko tėkmėje

Lietuvos kultūriniame gyvenime akademija turėjo giliai įleistas šaknis, nors ne kartą persodinta. Jos pradžia siekia XVI šimtmetį. Ji išaugo iš Vilniaus jėzuitų kolegijos, kuri Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus (1504-1579) pastangomis ir karaliaus Stepono Batoro 1579 m. dekretu buvo paversta Vilniaus Akademija su visomis universitetinėmis teisėmis bei privilegijomis. Mokslas joje buvo teikiamas lotynų kalba, todėl ją galėjo lankyti įvairių tautų studentai.

Ji buvo pirmoji, ir kurį laiką vienintelė, aukštoji mokykla ne tik Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje (DLK), bet ir visoje rytų Europoje. Su laiku ji išaugo į didelę ir rimtą mokslo įstaigą. Tačiau ilgainiui jos šaknis pakirto vakarų Europos valdovų absoliutizmas, kai 1773 m. jie privertė popiežių Klemensą XIV panaikinti Jėzuitų Ordiną. Akademija buvo perorganizuota į DLK vyriausiąją mokyklą, o po Lietuvos-Lenkijos 1795 m. padalijimo ji buvo pavadinta Imperatoriškuoju Vilniaus Universitetu (1803).

Užgrobtose Lietuvos ir Lenkijos žemėse rusai ėmė stiprintis „visiems amžiams“. Tai sukėlė pavergtųjų reakciją, kuri prasiveržė 1830-31 metų ginkluotu sukilimu. Numalšinusi tą sukilimą, Rusijos valdžia uždarė Vilniaus universitetą, palikdama tik medicinos fakultetą ir teologijos akademiją.

Dėl valdžiai nepalankių studentijos sąjūdžių Vilniuje 1842 m. buvo išdraskyti ir likusieji švietimo židiniai. Medicina buvo nukelta į Kijevą, o akademija į Petrapilį, kad aukštoji katalikų mokykla būtų nuolatinėje caro valdžios priežiūroje. Ją perkėlė rugsėjo 23-26 dienomis ir patalpino Vasiljevo saloje. Nuolatiniai akademijos rūmai buvo baigti 1844 m. H raidės formoje. Toji raidė rusiškame alfabete tariama kaip N — tai caro vardo inicialas — Nikolai.

Pirmuoju akademijos rektorium buvo žymus kun. prof. Ignotas Holowińskis (1807-1855), vėliau arkivyskupas, kuris

savo taktu ir išmintimi sugebėjo apstabdyti despotines caro užmačias. To rezultatas buvo popiežiaus Grigaliaus XVI ir caro Mikalojaus I pasirašytas konkordatas (1847), kuriuo akademija buvo pavesta Mogiliavo arkivyskupo globai, o kunigų seminarijos — vyskupų valdžiai. Caras Aleksandras II (1855-81) tą konkordatą nutraukė 1866 m. ir uždarė Varšuvos Dvasinę akademiją. Tokiu būdu visoje Rusijos imperijoje katalikams beliko tik viena Petrapilio (St. Petersburg) akademija.

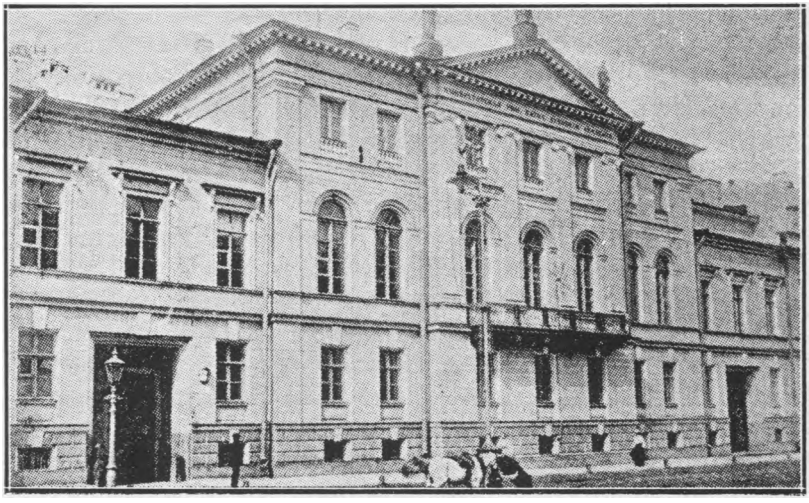

Petrapilio Dvasinė Akademija

Jurgis Matulevičius į akademiją atvyko 1895 m. rugsėjo 1 d. (naujuoju stilium 13 d.), kada prasidėdavo nauji mokslo metai. Pirmajame kurse buvo 26 studentai, kuriame jis sutiko savo varšuviškį kolegą Henriką Przeždzieckį ir Pranciškų Bučį, su kuriuo teko mokytis Marijampolės gimnazijoje.

Savo prisiminimuose Būčys parašė, kad Matulevičius į akademiją pateko gražiausiu jos žydėjimo laiku. Rektoriaus Pranciškaus Albino Symon (1842-1918) sistema jau buvo

Jurgis Matulevičius jaunas klierikas studentas

pasiekusi savo viršūnę ir davė vaisius: „Darbo studentams būdavo tiek daug, kad šiandien atrodo beveik neįtikėtina, kai pasakojama apie anuos laikus, o pasakojama neperdedant. Disciplinos griežtumas buvo didesnis, negu kariuomenėje“ (AJM 15).

Darbingumą Jurgis buvo atsinešęs iš tėviškės ir visų įstaigų, kurias jau buvo perėjęs. Akademijoje jis išmoko suprasti ir įvertinti discipliną.

Tuo laiku akademijoje dviem kursais aukščiau už Matulevičių buvo studentas Juozas Skruodis, kuris gyvente gyveno Kristaus tobulybės idealais. Jis buvo sutelkęs studentų asketininkų būrelį, į kurį įsijungė Matulevičius ir

kiti studentai idealistai. Būrelio pasikalbėjimuose ir praktikoje formavosi narių idealizmas ir asketiškas charakteris.

Būdamas Varšuvos seminarijoje, Matulevičius vasaros atostogas praleisdavo Lietuvoje, savo tėviškėje, pas gimines ir kaimynus. Nėra abejonės, kad jis kasdien lankėsi Marijampolėje ir buvo laukiamas kunigų marijonų svečias, galėjęs daug papasakoti apie Lenkijos kultūrinį bei religinį gyvenimą.

Atostogų metu Jurgis plačiau pabendravo su savo jaunystės draugu Vincu Šlekiu, kuris apie tai parašė savo atsiminimuose. Šlekys jau buvo baigęs Marijampolės gimnaziją ir 1894 m. buvo įkūręs Sietyno draugiją lietuvių spaudai platinti, kuriai jis vadovavo, ir buvo rusų persekiojamas.

Šlekys rašo: „Šį visą tarpą (kai Jurgis buvo Lenkijoje) su Jurgiu mažai kiek susieidavau. Bet 1895 m. atostogas mudu praleidome beveik nesiskirdami: arba jis pas mane ateidavo į Mokolus (čia jis būdavo dažniau), arba aš nueidavau pas jį į Lūginę. Šiuo tarpu mudviem teko nuoširdžiau išsikalbėti. Jis po atostogų ruošėsi važiuoti į Petrapilio dvasinę akademiją, o aš ruošiaus važiuoti į Ameriką, kur buvau pakviestas redaguoti *Garsą Amerikos Lietuvių*, bet dėl Sietyno reikalų iš Lietuvos negalėjau išvažiuoti net iki lapkričio mėnesio.

Mudu daug pasikalbėdavome, ypatingai tyrinėjome lietuvių kalbą. Jis persirašė mano retesnių žodžių surinktą žodynėlį, aš persirašiau jo žodynėlį (tą žodynėlį ir dabar turiu ir buvau paskolinęs prof. Balčikoniui lietuvių žodyno medžiagai). Svajojome apie spaudos atgavimą...

Taip ir netruko prabėgti tos atostogos. Jurgis ruošėsi važiuoti į Petrapilį. Šį sykį (kartą) brolis Jonas nepasigailėjo jam suruošti dideles išleistuves su gausybe svečių. Suprantama, išleistuvėse buvau ir aš. Grįžau namo vėlai, jau švintant. Atsisveikinau, atsibučiavau su Jurgiu — tai buvo mudviejų paskutinis pasimatymas, nes daugiau su juo niekad neteko susitikti“.

Tačiau juodviejų ryšiai dar negreit nutrūko. Jurgis rašinėjo straipsnelius į Šlekio redaguojamą laikraštį ir buvo parašęs daug laiškų, bet jų, Šlekio apgailestavimu, išlikę tik

du. Abu labai nuoširdūs ir charakteringi. Jurgis jam pataria nesimokyti į daktarus, o laikytis literatūros, nes „Tu iš prigimimo esi rašėjas. Tau atsisėdus kur ramiam Lietuvos kampely, tai tik rašyt ir rašyt, o ne žmones mėsinėti“.

1897 m. balandžio 27 d. laiškas buvęs atsakymas į *Garso* leidėjų pasiūlymą. Jie mat įgaliojo Šlekį pranešti Jurgiui, kad jeigu jis *Garsui* parašys keturis straipsnius, tai jie už tai siųs *Garsą* visus metus dovanai. Jurgis atsiliepė su humoru:

„Ant galo tik gal ir mes sulauksime tokių laikų, kad nereiks rašyti dovanai ir bus galima papelnauti su plunksna. Ne taip kaip dabartės. Nors imant tuos pačius *Garso* išdavikus (leidėjus), Tu jiems pasakyk, kad jie gyvi ..knabraškiai (tik kad negirdėtų, nes dar pasižeistų). Už savo *Garsą* reikalauja net keturių straipsnių, už laikraštį, kuris vos tik pusantro dolerio tevertas. Nežinau, ką jie per straipsnį supranta, nors iš kitur žinau, kad patys amerikiečiai už savo straipsnius žino ką imti ir kiek verti.

Žodžiu sakant ..kniai jie ir gana. Tik nepykit, nes tik juokais rašau. Jei galėsiu, tai ir daugiau ir tankiau (dažniau) parašysiu, negu keturis kartus ketverius straipsnius. Ir dabar siunčiu korespondenciją... Bučiuoju Tave. Pabučiuok nuo manęs Miluką. Gal ir užmiršo, kad mudu ko ne ant vieno suolo sėdėjome gimnazijoje. Pas mus neužilgo egzaminai. Lik sveikas. Jurgis“.

Antrasis laiškas buvo parašytas 1897 m. rugsėjo 25 d. „Vincuti broleli! Nė pats nežinai, kaip aš Tavęs išsiilgau! Tarsi manosios brangiausios dalelės dalis mane apleido. Senapilė (Marijampolė) tarsi tuštesnė tapo. Kiek mislių (minčių) veržėsi į galvą, kiek jausmų kilo, o nebuvo su kuo jais pasidalyti. Gal ir Tu ne kartą pamini tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambariukyje, o mįslėmis (mintimis) skrisdami toli, toli ten, kur Nemunėlis (Nemunas), kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius ir kur tiek mūs broleliai Lietuvoje vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūs Lietuvą - Motinėlę, ir jos vargus rinkom, ir kalbėjom ir tarėmės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę. Jau dabar tas kambariukas tuščias, ir

Tavęs ten nėr (nėra), ir tų knygų. Jei ir liko kokios, ir tosios nelabosios rankos išvartytos, suveltos.

Daug kartų taikiausi pas Tave rašyti. Ale mat, toji pati galybė, ką ... širdį apgriuvo, mintis aptemdė, kelią užkirto. Tik dabar jau išsipainiojęs iš visokių žabangų, atkakęs į šiaurius, galiu liuosiau kveptelt... Čia tik paminėsiu, kad atsikračiau nuo žandarų. Visus popiergalius, kuriuos buvo paėmę, sugrąžino. Daug klausinėjo apie Tave. Sakiau, kad Tave gerai pažįstu, bet jokių Tavo paslapčių negaliu žinoti... Baigiantis vakacijoms, pas Būčį buvo krata. Žinoma, nieko tokio nerado. Tik Liurdo vertimą, ką buvo žadėjęs jums prisiųsti, nučiupo. Todėl jau jo neišvysit. Kažin, ar grąžins. Pats Būčys atkako į Petrapilį, tik pasiliko po raudonsiūlių (žandarų) priežiūra... Lik sveikas, brolau, ir, Dieve, Tau padėk triūsti. Jurgis“.

Krata Matulevičiaus kambaryje

Čia reikia priminti, kad anais laikais lietuviška spauda buvo uždrausta nuo 1864 metų. Rusų žandarai Lietuvoje ją gaudė visu stropumu, tarsi ji būtų grėsusi susprogdinti visą Rusijos imperiją. Tokio „susirūpinimo“ auka buvo ir akademijos studentas Jurgis Matulevičius, pas kurį kratą darė patys aukščiausieji imperijos pareigūnai. Tą įvykį tiksliai aprašė jo kolega Pr. Būčys:

„Petrapilyje katalikai gyveno naudodamiesi įprastais kultūringų šalių gyventojų patogumais. Vietinių katalikų tikybinis gyvenimas nebuvo trukdomas. Akademijoje kratų, tur būt, nebuvo buvę nuo pat jos įsikūrimo. Tačiau, man esant antrame kurse, atseit 1896 m., vieną dieną akademijos kiemas prigužėjo pilnas policininkų ir žandarų. Kiti apsupo akademijos triobą (rūmus) iš gatvių pusės. Žandarų pulkininkas su teismo prokuroru įėjo į akademiją. Neradę rektoriaus, nuvyko pas inspektorių kan. Boleslovą Klopotowskį (1848-1903) ir pareiškė atvykę daryti kratos studento Jurgio Matulevičiaus bute. Matulevičius tuo metu vaikščiojo akademijos sode. Inspektoriaus tarnas liepė Matulevičiui kuo

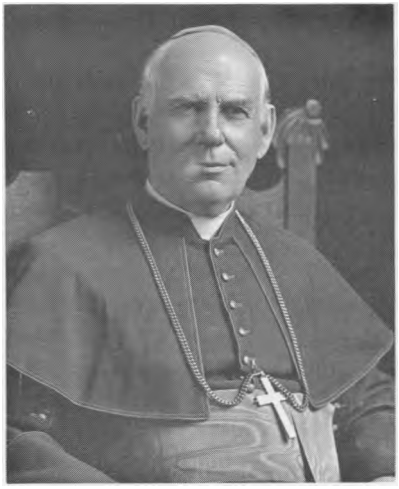

Vysk. Albinas Pranciškus Symon (1842-1918), Petrapilio Dvasinės Akademijos rektorius 1894-1897

Vysk. Boleslovas Jeronimas Kłopotowski (1848-1903), 1897 Akademijos rektorius, nuo 1901 Mogiliavo arkivyskupas

greičiausia eiti pas kan. Kłopotowski, kur buvo žandarų pulkininkas ir prokuroras.

Visi trys: inspektorius, pulkininkas ir prokuroras lydėjo Matulevičių į jo darbo kambarį. Tame pačiame kambary gyveno du kiti studentai. Visi trys turėjo vieną bendrą spintą, vieną bendrą stalą, ir kiekvienas sau turėjo po kėdutę ir po vieną ant aukštų kojų uždėtą dėžę, kurios antvožas buvo viename šone žemiau, kitame aukščiau. Tokius baldus studentai vadindavo pulpitais. Juose laikydavo knygas ir, kai besimokant nusibosdavo sėdėti, tai mokydavosi prie pulpitų stati.

Vyriausybės atstovai pirmiausia domėjosi, kas buvo Matulevičiaus pulpite. Terado tik lotyniškų spausdintų ir litografuotų knygų. Kitos asmeninės patalpos Matulevičius neturėjo. Atidarė ir bendrąją spintą. Matulevičius parodė dvi jo vartojamas lentynas, o kitos buvo jo draugų. Matulevi-

čiaus lentynose buvo viena kita knyga ir rankraščių. Žandarų pulkininkas labiausiai susidomėjo rankraščiais. Juos paėmęs, jis rado rašytų jam nesuprantama kalba. Tuos rankraščius parodė kan. Klopotowskiui, kuris pasakė, kad tai lotynų kalba studento užrašai iš jo dėstomo istorijos kurso paskaitų...

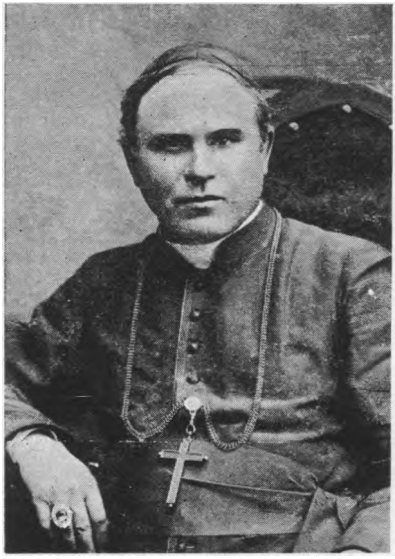

Vysk. Jonas Cieplak (1857-1926), ilgametis Akademijos profesorius, nuo 1914 Mogiliavo arkivyskupas. Vysk. J. Matulevičiaus įpėdinis Vilniuje

Tada pulkininkas ar prokuroras pasakė, kad čia ne studento dalykas, o profesoriaus, ir visą pundą popierių padavė kan. Klopotovvskiui, kuris nepaleido iš savo rankų, kol nepasibaigė krata.

Vyriausybės atstovai surašė protokolą, kad jokių nusikaltimų nerasta. Pasirašė pats Matulevičius, abu valdininkai ir akademijos atstovas, inspektorius Kłopotowskis. Mandagiai atsisveikinę, žandarų pulkininkas ir prokuroras išėjo iš akademijos. Veikiai iš kiemo ir gatvės išnyko ir policininkai.

Valandai ar daugiau praslinkus, inspektorius pasikvietė Matulevičių ir jam atidavė visus rankraščius. Pasirodė,

kad tarp lotyniškų užrašų buvęs ir lietuviškai parašytas straipsnis siųsti *Tėvynės Sargui*. Inspektorius atidavė Matulevičiui ir tą straipsnį, įspėdamas, kad reikia būti atsargesniam“ (Vysk. Bučio atsiminimai I, 174-176 p.).

Toji krata buvo padaryta Marijampolės žandarų viršininko Andriaus Vonsiackio reikalavimu. Jis buvo suėmęs keletą Sietyno draugijos narių ir į tą bylą kieno nors neatsargumu buvo įveltas ir Matulevičius. Kratos atgarsiai pasiekė ir Vincą Šlekį Amerikoje. Mat, su juo susirašinėjo ir Būčys, pasirašinėdamas Prano Černyzino pseudonimu. Jis pranešė, kad akademijoje buvusi „sanitarinė komisija“, kuri pas Matulevičių ieškojo lietuviškų raštų ir knygų. Paėmė kun. prof. Kazimiero Jauniaus kalbamokslio rankraštį, kuris tur būt buvo nedaug reikalingas „desinfekcijos“. Esą girdėti, kad toji komisija labai pageidauja ir Stagaro (Šlekio slapyvardis).

Šlekys tai patvirtino savo prisiminimuose. Iš tikrųjų jis buvo labiausiai pageidaujamas už Sietyną, nes pas jo tėvus darė nuolatines kratas, net jo tėvą mėnesiui pasodino į kalėjimą už sūnaus darbus! Draugai pabūgo jo laiškų, prašė, kad jiems nerašytų, nes jiems tai pavojinga. Dėl to ir su Jurgiu susirašinėjimas suretėjo ir visai nutrūko.

Keli žodžiai mūsų kunigėliams

Seminarijos mokslus išėjęs Lenkijoje ir akademijoje radęs viešpataujančią lenkų įtaką, studentas Matulevičius neužmiršo nė savo gimtosios lietuvių kalbos. Jis rašinėjo straipsnius į katalikiškus lietuvių laikraščius Amerikoje ir Rytprūsiuose ir kartais pasiųsdavo savo referatus Kauno ir Seinų seminarijų lietuvių klierikų būreliams. Vasaros atostogų metu jis susitikdavo su jaunesniais lietuviais kunigais pasvarstyti tada labai aktualią lietuvių kalbos ir lietuvybės problemą, kuri glaudžiai siejosi su pastoracija.

Visa, kas buvo susikaupę jo galvoje, bestudijuojant seminarijoje ir pirmuose dviejuose akademijos kursuose, jis pasiryžo išdėstyti raštu tais pačiais audringos kratos metais (1897). Savo straipsnį, geriau pasakant studiją, jis pavadino

*Keli žodžiai mūsų kunigėliams**. Tą studiją vėliau jis išspausdino Amerikoje, kun. Antano Miluko leidžiamoje *Dirvoje,* 1903 m. spalio mėn. numeryje 43-69 p. Kadangi tas trimestrinis žurnalas dabar yra didelė retenybė, tai pravartu nors trumpai supažindinti su ta gilaus proto ir jautrios širdies studija, kurią Matulevičius, pasirašęs Jurgiu, pradeda taip:

„Esu rašęs šį straipsnelį, kada buvo pakeltas klausimas, ar gerai darome mes jaunieji kunigai ir klierikai užsiimdami lietuvyste? Ar galime, ar mums išpuola (tinka) prisidėti prie to naujo mūs tautos judėjimo? Ar tai sutinka (derinasi) su mūsų aukštesnėmis, dvasiškomis priedermėmis? Ar negeriau liovusis nuo to visko daryti, kaip mūsų pranokėjai yra darę? Daugelis mūsų sverdelėjo ir nežinojo į katrą pusę verstis. Neišmanė, kaip sutaikyti savo lietuvystę, savo širdies palinkimus su tūlomis tariamomis savo dvasiškomis priedermėmis, o geriau sakant su tuo, ką nuo tūlų savo perdėtinių (vyresniųjų) girdėdavo. Dar mokytinio suole tada besėdėdamas, aš ne kartą mąsčiau ir kitų klausiau, ar gerai mes darome ir ką mums daryti? Visa tai surašiau ir kitiems, nuo mūsų toliau gyvenantiems draugams išsiunčiau. Tokiu būdu užgimė šis straipsnelis“.

Priminęs katalikų Bažnyčios vargus praeityje, Matulevičius rašo: „Bet tų vargų Bažnyčia gal niekad tiek neturėjo, kaip mūsų gadynėje. Jei atkreipsime akis į mūsų šalį, pamatysime, kad ir mums šiandie daug sunkiau, kaip kitados, — ir mūsų Bažnytėlę laiko suspaudę nemenki vargai. Iš vienos pusės pravoslavija su rusifikacija visu svoriu ant mūsų guli, o iš antrosios pusės nelabasis kas kart vis su didesniu laimikiu sėja tarp mūsų sėklą, priešingą krikščionybei, taip vadinamos „naujosios dvasios“ sėklą.

Mes, kurie einame į mokslus, skiriamės į dvi dalis. Vieni einame į kunigus tarnauti Bažnyčiai, o antri į universitetus,

———————

*) Lietuvių kalba čia sąmoningai palikta, kaip jis rašė originale — savo namų kalba, nes jam neteko jos mokytis mokyklose.

kurie maž ne visi neapkenčia Bažnyčios. Dar aršiau, patys perimti priešingos Bažnyčiai dvasios, stengiasi ja užkrėsti ir anuos nieko nekaltus artojus: savo tėvus ir brolius...

Pažiūrėkime, kas dedasi užrubežyje. Ten priešingi tikėjimui ir Bažnyčiai socialistiški laikraščiai, nei grybai po lietaus, dygte dygsta drauge su tokiomis pat knygpalaikėmis, niekinančiomis tikėjimą, kunigiją... O mes kunigai? Tūli mostelėję su ranka ant visa ko raminamės, jog kvaili vaikiščiai patys nenumano, ką bedarą... Taip, taip, svietiškieji mūsų inteligentai netinginiauja. Tuo tarpu mūsiškiai, praminę juos litvomanais, o jų darbą litvomanija, juos iškeikia iš sakyklų ir mano jau visą darbą atlikę.

Paimkime tikėjimą. Mes, regis, neturėtume bijoti bedievybės. Lietuva iš seno garsi savo dievobaimingumu. Tiesa, pas mus tikėjimas klesti, dar žydi, dar tie škaplieriai, tie rožančiai, ką ant mūsų krūtinių kabo, mus gina. Tai gerai mato ir supranta mūsų priešai. Jie dar nebedrįsta mus stačiai užpuldinėti su bedievyste, griebia tik iš pasalų, tik kunigų piktus darbus išrodo... Jie žino, kad prasčiokėlis neatskiria mokslo nuo mokytojo, tikėjimo nuo kunigo“.

Priminęs kitų kraštų inteligentus, Jurgis sako: „Ne visur vienodai, nekalbant apie ponus, tenai jau ir tarp prasčiokėlių sutiksi su tokia pažiūra: kunigas tai tik prie altoriaus bažnyčioje, o šiaip, tai tik toks žmogus kaip ir mes. Tai pirmutinis žingsnis. Išėjusį iš bažnyčios kunigą jau kiša į savo prastą rudinę, dažnai purviną, suterštą (46-47).

Tikėjimo niekinimu ir pašiepimu buvo pasižymėję ir lietuviški kairiųjų laikraščiai *Ūkininkas* ir *Varpas,* kurie tvirkino ir kiek mokslo grybštelėjusį jaunimą. Jie dar eina į bažnyčią ir spaviednės (išpažinties) eina, ir pasninkus užlaiko, dar nebedrįsta skirtis nuo žmonių. Bet su tokiu suėjęs, imk su juo atviriau ir nuoširdžiau kalbėti, tik jį įdrąsink, pamatysi, kaip jis tau ims žerti užmetinėjimus ant tikėjimo, ant kunigų... Dieve duok, kad mano žodžiai būtų neteisūs. Aš tik pasakoju, ką pats esu patyręs, kalbėdamas ne tik su tais savo draugais, kurie eina aukštesnius mokslus, bet ir su tais, kurie vos tik užuodę mokslo likosi arti žemės (48).

Pereikime prie socializmo. Apie jį, rodosi, pas mus neprigulėtų nė kalbėti. Dirbtuvių (fabrikų) pas mus beveik nėra. Dvarų nedaug, o ir tie patys nususę, vos kėkia (laikosi), nesuduria skatiko su skatiku. Miestuose gaujos apdriskusių žydų. Mažai apie juos mislijame (galvojame), o dar mažiau juos pažįstame. Todėl nė nežinome, ar būtų ko jiems pavydėti.

Lieka sodžių gyventojai, mūsų tautos kūnas ir branduolys — ūkininkas su bernu. Regis ir šiuodu neturėtų ko viens kitam pavydėti. Ką jiedviem dalytis? Ar bėdas ir sunkius darbelius? Tų jiedu turi apsčiai, taigi ir dalinasi. Ir darbai ir vargai abiejų tie patys, ir valgo ir vilki vienaip. Tik tiek, kad ant vieno namai rašyti, o antras neturi namų, bet už tai nė skolų, nė tiek rūpesčių. Tik tiek, kad suėjus kalėdoms viens iš jų nors kelis muštinius užsivargsta, o antrasis džiaugiasi lygiai išėjęs, bet dažniausia sulenda į skolas. Vienok pas mus platina socializmą per laikraščius bei knygeles...

Tik štai, ką papasakosiu. Jau bus keli metai, kai nežinia iš kur pasklido kalbos, kad dvarus rėžysią į šešmargius ir dalinsią beturčiams, o kai dvarų nepriteksią, tai imsią lauko nuo ūkininkų. Koks tada buvo svieto (žmonių) subruzdimas! Kai kurie ėjo net pas raštininkus su paprekiais (kyšiais), kad jiems paskirtų geresnius šešmargius. Tas pat anąmet atsitiko per vakacijas: carui pravažiuojant, į Dūkštus suvažiavo dvarininkai jo pasitikti. Kažkas paleido paskalą, kad juos sušaukęs pats caras ir pasakęs, kad nuo jų atėmęs dvarus, padalinsiąs žmonėms. Ir vėl svietas pradėjo nerimauti (48-49).

Kaip išaiškinti panašius atsitikimus? Kas žmonėms įkvepia svetimos naudos pageidimus? Kas skleidžia tokias paskalas? Ar čia nebus darbas tūlų laikraščių bei knygučių, ar tūlų inteligentų?... Tai ženklas, kad socializmui dirva pas mus jau išdirbta, sėklos laukia tik patogaus laiko. Gi žiūrint į tūlus mūsų inteligentus, sėjikų netrūksta“ (49).

Toliau Matulevičius svarsto tautos švietimo, mokslo ir kalbos reikalus: „Pajudinau tik dvi mūsų gyvenimo šakeles: tikėjimišką ir socialistišką, kur priešai galėjo tikėtis ką laimėsią. Ką gi dabar sakyti apie mokslą ir tautos švietimą?

Koks tas mokslas? Gerai sakoma, kad obuolys krinta netoli obels, o kelmas, kuo permirkęs, tuo ir atsiduoda... Jeigu kitose šakose žymu priešinga krikščionybei dvasia, tai čia jos turi būti dešimt kartų tiek... Pasisekimas, kuriuo inteligentai savo nuomones platina tarp žmonių, paeina ne tiek iš pačios jų mokslo vertės, kiek iš būdo, kaip jie tą mokslą platina. Jie moka su savo nuomonėmis įsismelkti į žmonių širdis, kad jie to nė nepajunta. Jie žino, kad grynos bedievybės pas mus nieks neklausytų, tai ją aptaiso žibučiais — tai mokslo ir šviesos platinimu, tai vargų palengvinimu, tai tėvynės meile. Štai, kur „naujosios dvasios“ stiprybė (49-50).

Nėra jokios abejonės, kad mums, kunigams, reikia stoti į kovą su ta dvasia — ginti nuo jos Bažnyčią ir žmones, juk mes tam esame. Gali tik būti klausimas, kaip kovoti? O mes, ar galime prisidėti prie tautos kėlimo? Kai kurie, tai išgirdę tik šypsosi. Tai, sako, tik vaikų sapnas. Kam čia kilti? Mūsų tik saujelė, ar įstengsime?...

Aš tik tiek žinau, kad kilo vengrai, kilo čekai ir kitos tautos, būdamos dar vargingesniame padėjime, skaitančios vos kelis šimtus tūkstančių gyventojų. Kilo net ir airių tauta, iš kurios anglai buvo paėmę kuo ne visą žemę ir jų didumenę buvo pavertę į tautos priešus. Jie airiams buvo išplėšę net kalbą, tik negalėjo jų širdyse sunaikinti tikėjimo ir tėvynės meilės. (50-51).

Kilo kitos tautos, kils ir mūsiškė, ir jau kyla. Mirus Daukantui (1793-1864) su vysk. Valančium (1801-1875), didiems mūsų tautos žadintojams, ir pati tauta, tarsi iš gailesčio, apalpo...

Jau taip Dievo leista, kad žmonės skirstytųsi į tautas. Pats Dievas žmonėms kalbas sumaišęs (suskirstęs) ir kiekvienam būriui paskyręs žemę gyventi. Tautos pasaulyje yra de iure naturae (iš prigimties teisės). Bažnyčia gi niekad nekelia rankos prieš žmogaus gymį (kilmę), tik jį tobulina, pašvenčia, kelia aukštyn Dievop. Taigi, tautų naikinti nevalia“.

Savo ilgame straipsnyje, daugelyje puslapių (52-61), Jurgis plačiai išdėstė savo tėvynės ir gimtosios kalbos meilę,

remdamasis Šv. Rašto ir Evangelijos pavyzdžiais, didžiaisiais popiežiais, Bažnyčios šventaisiais ir pačia gyvenimo praktika, kur lietuvis kunigas lietuviškoje parapijoje pamokslus sako lenkiškai... Jis cituoja ir žymaus lenkų vyskupo ir mokslininko Juozapo Pelczar (1842-1924) žodžius apie tėvynę:

„Kas yra tėvynė? Ar tik toji žemė, kur mes esame gimę ir kur vėliau ilsėsis mūsų kaulai? Ne, nes pirm visko jos dvasiški turtai, jos tiesos, laisvė, papročiai, padavimai ir toji kalba, kurios mus išmokino motina, ir tie broliai, tarp kurių gyvename, ir toji katalikų tikyba, kurią mums po savo galvos paliko tėvai. Ar krikščionis gali mylėti tėvynę? Ne tik gali, bet ir privalo, nes tą meilę Dievas įdiegė žmonių širdysna, o Kristus ne tik kad neatmetė, bet ją žodžiu ir pavyzdžiu patvirtino“ (Życie Duchowe I, 474 p.).

„Ir taip, — tęsia Jurgis, — jei tėvynės meilė yra dora, įsakymas, tai kunigas privalo mylėti tėvynę, tik turi pats žiūrėti, kad toji meilė būtų šventa. Mylėti tėvynę, tai nereiškia neapkęsti kitų tautų. Bažnyčia nėra vieta varinėti politinius siekimus“.

Jurgis primena, kad net Tridento bažnytinis susirinkimas (1545-1563) aiškiai įsakė, kad „Dievo žodis kiekvieną šventą dieną turi būti skelbiamas gimtąja žmonių kalba“. Taigi, kunigas privalo Dievo žodį garsinti gimtąja klausytojų, o ne savo kalba, nes Bažnyčia yra visuotinė ir visų tautų globėja.

Toliau jis ragina branginti savo tautos kalbą, nes ji yra kaip kraujas žmogaus kūne: ištekink iš jo kraują ir žmogus miršta, atimk iš tautos kalbą, ir tautos nėra. Todėl jis įsakmiai pabrėžia, kad stengtumės savo kalbą išmokti kuo geriausiai ir kuo gražiausiai (54-56).

Pagaliau Jurgis vėl grįžta prie kito opaus klausimo; kas mums daryti su ta „naująja dvasia“? Ir pats atsako, kad reikia kovoti, tik ne tuščiais žodžiais, neapykanta, ne paniekinančiu rankos mostelėjimu, ne asmens užgauliojimu, bet pozityvia jų idėjų kritika: kas joje yra gero, kelkime, kas iškreipta, atitieskime, o kas pikto, išraukime, išdildykime.

„Mes esame kunigai. Kas gema, neturime žudyti. Privalome apkrikštyti. Nenaikinkime savo tautos idealų, o tik juos pakrikštykime, pašventinkime, auginkime taip, kad iš to būtų Dievui garbė ir žmonėms nauda...

Inteligentai sakosi platiną tarp žmonių apšvietimą. Neapsileiskime nė mes: sėkime tarp žmonių šviesos grūdą su pilna sauja, platinkime tikrą mokslą gyvu žodžiu, ar su plunksna laikraščiuose bei knygose, kad niekur neliktų neužsėtos ežios, tai ir nebus kur veistis bedievybės ir socializmo kūkaliams (raugėms) ir kitokioms užrubežio piktžolėms“ (56-57).

Baigdamas labai gyvenimišką samprotavimą apie „naująją dvasią“, paremtą širdį drebinančiais faktais bei vaizdais, Jurgis Matulevičius lyg kukliai stabtelėja, tarsi žvalgydamasis talkos.

„Ant galo grįžus, bene tik vienas rašymas! Negi tik su viena plunksna gali kovoti? Tam yra šimtai kitokių būdų, gal geresnių ir prakilnesnių. Tegul kas kitas, už mane labiau sugebąs, juos išrodinės. Aš tik labai norėjau tai priminti, kad nestovėtume rankas nuleidę, kad reikia darbuotis kuo veikiausiai.

Vienok nemanykime, kad toji kova būtų lengva. Mes jaunieji dar nepratę kovoti. Kelias, į kurį mums tenka įstoti, yra painus ir slidus. Gali sakyti, kad dar nė nepramintas. Jau ne vienas jaunesniųjų kunigų mėgino juo žengti, bet dažnai klydo... Kodėl jie klydo? Man rodos todėl, kad jie ėjo be vyresniųjų.

Mes jaunesnieji, dažniau susidurdami su pasauliečiais inteligentais, su studentais, galime patėmyti (pastebėti), kur jie siekia, ko nori, ką daro, koki jų įsitikinimai ir nuomonės, galime pajusti visą baisumą tų vargų ir nelaimių, į kurias jie nori įstumti mus, mūsų tėvynę ir mūsų Bažnyčią. Tačiau taisyti, kovoti su ta dvasia, taisyti inteligentų nuomones, vienų jausmų neužtenka. Čia reikia proto ir patyrimo, kurį teduoda tik žilas plaukas“.

Supažindinęs su vidaus priešų grėsme, Matulevičius pereina prie išorinio priešo — pravoslavijos ir rusifikacijos, —

kurios kėsinasi sugriauti Bažnyčios vienybę, stengiasi vyskupus atskirti nuo popiežiaus, kunigus nuo vyskupų, žmones nuo kunigų, užkraudama šimtus draudimų ir bausmių. Bažnyčios griūva, bet neleidžiama jų taisyti, nė statyti naujų.

Lietuvių spauda uždrausta, neleidžiama steigti jokių draugijų. Mokslus baigusieji lietuviai negali grįžti į savo tėvynę, — turi trankytis po svetimus kraštus užsidirbti sau kąsnelį duonos. Po 1863 m. sukilimo rusai ištrėmė iš Lietuvos daug ūkininkų, kurių žemėse apgyvendino rusus...

„Antra vertus, kaip mes, kunigai, atrodome rusų akyse? Štai mes ūkininkų vaikai, iš mažens, kaip ir mūsų tėvai, tik lietuviškai temoką, mokslus išėję rusiškose gimnazijose, kur lenkų kalbos šiukštu nė negirdėti, vos ketverius ar penkerius metelius išbuvę seminarijoje, jau virstame į lenkus... Tarp savęs, ir namie su šeimyna, ir su kuo tik galėdami, jau tik lenkiškai tekalbame. Ką gali rusai, tai regėdami apie mus pagalvoti ir apie mūsų seminarijas, o net ir apie visus lietuvius? Ar su tokiu pasielgimu mes nepakurstome rusų, kad dar aršiau mus spaustų ir mūsų kalbą niokotų?

Jei taip bus ir toliau, tai mes negalime tikėtis nė spaudos. Jau ne kartą žmoneliai bandė siuntinėti prašymus, bet nieko nepešė. Jiems rusai pasako, kad jūsų kunigai ir bajorai nekalba lietuviškai, tai jiems nereikia nė spaudos“.

Jurgis Matulevičius visai realiai žvelgė į esamą padėtį ir Rusijos kėslus, kuri apgožus daug kitų tautų ir siekia jas įtraukti į pravoslavų tikėjimą ir paskandinti panslavizmo jūroje. Visa tai gerai suprasdamas, jis taria: „Bent kartą liaukimės su tais lenkiškais sapnais bei svajonėmis. Geriau būkime tuo, kuo mus Dievas sutvėrė. Lietuvišką duonelę krimstame, tai nesigėdinkime ir lietuviškai kalbėti“ (67).

Matulevičiaus mokslo eiga akademijoje

Panašaus pobūdžio referatą jis nusiuntė į Žemaičių seminariją Kaune slaptam lietuvių klierikų būreliui. To referato motto buvo: „Kunigas, norėdamas gerai atlikti savo pašaukimą, turi būti geras lietuvis patriotas“. Klierikų seniūnas, Simanas Šultė, pasitaręs su patikimais draugais, tą referatą

davė paskaityti seminarijos rektoriui, kan. Justinui Dovydaičiui (1834-1901). Jį perskaitęs su kitais vadovybės nariais, rektorius grąžino ir tarė: tai teisybė, bet ir dinamitas. Tai reiškia, kad reikia būti atsargiems, nes rusų valdžia stropiai sekė patriotinį lietuvių sąjūdį Seinų ir Žemaičių seminarijose, ypač kad Lietuvoje buvo griežtai uždrausta lietuviškoji spauda (Žr. Juozapas Stakauskas, *Tiesos Kelias*, 1938, 823-25; 1939, 641-42, 647).

Petrapilio Dvasinės Akademijos koplyčia. Čia kun. J. Matulevičius atlaikė pirmąsias savo Mišias

Akademijon paprastai patekdavo gabesnieji rinktiniai studentai, kurių tarpe buvo įvairių tautybių, bet daugumą visada sudarė lenkai ir lietuviai. Pagal anų laikų madą akademijoje dominavo lenkų kalba, bet niekas nedraudė kalbėtis lietuviškai. Pagrindinių dalykų dėstomoji kalba buvo lotynų.

Jurgis Matulevičius savo mokslo pažangumu prašokdavo visus savo kolegas, bet jis niekad tuo nesididžiuodavo. Visų giriamas ir aukštinamas, jis nesikėlė puikybėn — su visais draugiškas, paprastas, kuklus ir paslaugus. Jo gabumus ir širdies gerumą dažnai naudodavo daugelis kolegų, prašydami jiems išaiškinti painesnius klausimus jų mokslo dalykuose.

Baigęs trečiąjį teologijos kursą, jis buvo paskirtas visų akademijos studentų seniūnu. Tą jo paaukštinimą mielai pagerbė visų tautybių kolegos, niekur nesireiškė jokia pavydo kibirkštėlė. Patyręs, kad tos pareigos jam užima daug laiko, o prieš akis visas kalnas baigiamųjų darbų bei egzaminų, jis vėliau atsisakė nuo seniūnystės.

Matulevičius artėjo prie akademinių studijų pabaigos; 1897 m. gavėnioje gavo subdiakonatą, 1898 m. gavėnioje gavo diakonatą. Tų pačių metų lapkričio 20 d. buvo įšventintas kunigu. Šventimus jam suteikė akademijos rektorius vysk. Karolis Niedziałkowskis. Pirmąsias šv. Mišias atlaikė Petrapilyje. Akademijos mokslus baigė 1899 m. pavasarį.

Baigdamas akademiją, Jurgis Matulevičius parašė disertaciją gauti teologijos magistro laipsniui pas prof. Joną Maciulevičių-Maironį, tema: *De iure belli et de pace aeterna* (Karo teisė ir amžinoji taika). Jo disertacija buvo įvertinta aukščiausiu laipsniu: cum eximia laude, cum nota primus. Be to, jam buvo suteiktas aukso medalis. Rektorius jam patarė studijuoti toliau ir žadėjo jam užleisti savo apologetikos katedrą akademijoje (Būčys, *Atsiminimai* I, 293).

KRYŽKELĖJE

Kunigas Jurgis Matulevičius buvo ne iš tokių, kuriam mokslas ir žinija baigiasi su magistro diplomu. Subrendęs vyras žvelgė į gyvenimą atviromis akimis. Jis jau buvo paskaitęs daugybę knygų, pažinojo Vakarų Europos mokslo židinius ir minties išraiškos laisves. Aukštų idealų vizija ir mokslo alkis dar akademijoje dilgino jo užsidegimą geriau pramokti vokiečių ir prancūzų kalbų, kurios plačiau pravers kultūringų tautų lobynus. Jis svajojo išsiveržti iš troškinančios siauros rusiškos ortodoksijos atmosferos.

Petrapily atsisveikinęs su akademijos vadovybe, profesoriais, kolegomis ir daugybe pažįstamų, jis išvažiavo aplankyti Lietuvą ir savo tėviškę. Dienos ir savaitės bėgo greitai kaip srauni upė. Reikėjo skubėti į Kielcus prisistatyti savo vyskupui, nors būtų buvę mieliau dirbti savo krašte. Traukinio ratams ritmingai stuksint tolimais Lenkijos plotais, jo galvoje sukosi ateities planai ir gražūs troškimai: studijos užsieny, vėliau gal apologetikos katedra akademijoje, o gal plati visuomeninė veikla...

Tuose svarstymuose blinkčiojo ir momento dilema: ar išsipasakoti tuos troškimus savo Ganytojui? Geriau ne — padiktavo gilus jo protas — verčiau tai palikime Dievo Apvaizdai, kuriai nederėtų užbėgti už akių. Pagaliau ir pats mato savo kelyje keletą svarbių kliūčių: kunigų darbininkų stoka diecezijoje, stoka lėšų studijoms užsienyje ir menka sveikata.

Kielcų seminarija jau buvo atgaivinta. 1897 m. rudenį. Vyskupas Tomas Kulińskis labai apsidžiaugė, sulaukęs savo vyskupijai tokios intelektualės pajėgos. Tačiau jos panaudojimas buvo suvaržytas rusų valdžios įstatymais bei malonėmis. Pirmiausia reikėjo kun. Matulevičių „įpilietinti“. Todėl vyskupas jį paskyrė vikaru į Daleszyce parapiją, apie 6-8 km nuo Kielcų, ir paprašė Varšuvos generalgubernatoriaus patvirtinimo. Teigiamas atsakymas buvo gautas gan greitai, rugpiūčio 13 d. kun. Matulevičius gavo teisinį statusą ir valdžios skirtą vikaro algą.

Čia pravartu pažymėti, kad administraciniu keliu Varšuvos generalgubernatoriui priklausė ir lietuviškoji Suvalkija. Tada (1897-1900) generalgubernatorium buvo kunigaikštis, generolas Aleksandras Konstantinovič Imeretinskij (1837-1900), kuris domėjosi ir lietuvių reikalais. Jis parašė Varšuvos mokslo apygardos globėjui memorandumą, kuriame įrodinėjo lietuvių spaudos uždraudimo žalingumą pačiai rusų valdžiai.

Daleszycų parapijoje kun. Matulevičius rado visai nepakenčiamas sąlygas. Klebonas jį apgyvendino lūšnoje, kur skersai ir išilgai gaudėsi vėjai ir lietus tėškė pro visus plyšelius. Drėgna trobelė, prastas maistas bematant atgaivino jo seną kojos ligą (Būčys, AJM, o.c. 17). Vos porą mėnesių beištvėręs, kantriausias iš kantriųjų, kun. Matulevičius skubėjo ieškoti medicininės pagalbos. Kodėl vysk. Kulińskis jį paskyrė į tokią baisią skylę, ar visos Kielcų apylinkėse parapijos turėjo tokias klebonijas? — iki šiol neaišku.

Vis manydamas, kad tai buvo reumatizmas, ligonis tvirtai pasiryžo siektis tinkamos gydyklos. Rusų valdžiai pristatė vietinio gydytojo pažymėjimą ir gavo leidimą išvažiuoti į užsienius. Jam pritarė ir pusbrolis Jonas Matulevičius, kuris nuo 1897 m. gruodžio 5 d. seminarijoje dėstė rusų kalbą ir Rusijos istoriją iki 1901 m. lapkričio 30, kol rusų valdžia jį pašalino. Pusbrolis Jonas parėmė kunigą Jurgį net pinigais.

Kun. Matulevičius išvažiavo gydytis į Bad Kreuznach, Rheinland-Pfalz krašte, netoli Saar'o, prie Nahe upės, kur buvo garsios reumato gydyklos su radioaktyvinėmis versmėmis. Ten jį ilgai maudė priešreumatinėse maudyklose, atrodo beviltiškai, nes jam niekuo nepalengvino. Keista, kad Kreuznacho gydytojai nepažino jo ligos, net nepadarė nė kraujo analizės. Neapmalšinus jo skausmų, Dr. Kreuzer 1899 m. gruodžio 28 d. išdavė kun. Matulevičiui pažymėjimą, vietinės policijos patvirtintą, kad jam reikia stipresnio šešių mėnesių gydymo Merano gydyklose Alpių kalnuose, į šiaurę nuo Bolzano, kurios tada priklausė Austrijai.

Kun. Matulevičius tą pažymėjimą pristatė valdžiai, norė-

damas gauti užsienio paso pratęsimą. Jam leido vykti į Merano, bet tik keturioms savaitėms.

Ranka numojęs į tokią malonę, kun. Jurgis tiesiog pasuko į iš anksčiau apsvarstytą tikslą — studijas Šveicarijoje. Pats kilęs iš mažo krašto, kur netolimai pasiekiami kitataučiai kaimynai, ir atsibodėjęs sustingusia Rusijos imperija, kuri buvo užgulusi daugybę tautų, jis pasirinko nedidelę Šveicariją, kur darnioje santaikoje ir laisvėje gyveno skirtingų kalbų bei papročių žmonės.

STUDIJOS ŠVEICARIJOJE

Kun. Matulevičius norėjo pagilinti savo teologines studijas, todėl jis nuvyko į katalikų universitetą Friburge (Fribourg), prie Sarine upės, į pietvakarius nuo Bern, Šveicarijos sostinės. Friburgas jį viliojo ir dėl skirtingos teologinių studijų krypties. Petrapilio dvasinėje akademijoje viešpatavo jėzuitų kryptis, o Friburge — dominikonų. Kalbos atžvilgiu akademija buvo lenkų įtakoje beveik iki XIX šimtmečio galo, o Friburge susiduria vokiečių ir prancūzų kultūros su prancūzų persvara pačiame mieste. Slaviškosios įtakos su savo ultra patriotinėmis užmačiomis jau buvo jam įgrįsę. Todėl kun. Jurgį traukte traukė aukšta vakarietiškoji kultūra, kaip aukštieji Alpių kalnai vilioja lygumų vaikus.

Į Friburgą jis atvyko 1899 m. pačiomis paskutinėmis gruodžio mėnesio dienomis. Įsirašė į universitetą ir apsigyveno studentų bendrabutyje „Canisianum“. Universitete jis įsiregistravo tikra savo pavarde, o Canisianume Montvydo slapyvardžiu, kuriuo reikėjo prisidengti nuo rusų žandarų akių, nes iš Rusijos kunigus išleisdavo į užsienius tik gydytis, ne mokytis...

Čia jis rado savo akademijos studijų artimą draugą, kun. Pranciškų Bučį, jau bebaigiantį pirmąjį semestrą. Tai buvo didelis džiaugsmas, nes jis padėjo kun. Jurgiui čia susitvarkyti ir vėliau pasitarnavo istorijai savo atsiminimais.

Canisianum, vienas iš trijų bendrabučių, buvo įkurdintas dideliame aukštame name, prie pat Šv. Mikalojaus gotiškos bažnyčios. To namo apačioje buvo arklidės, virš arklidžių bankas, o bendrabutis tilpo penktame ir šeštame aukštuose. Virtuvę ir ūkinius reikalus aptarnavo seselės švelcarės, Šventojo Kryžiaus kongregacijos vienuolės.

Bendrabutyje buvo du skyriai: teologinius dalykus studijuojantiems kunigams ir bažnytinius mokslus studijuojantiems pasauliečiams. Kunigams bendrabučio taisyklės buvo žymiai lengvesnės: jie valgydavo atskirai nuo pasauliečių ir valgio metu nebūdavo skaitymo, — tik malda prieš ir po valgio. Tais laikais pilnas išlaikymas Canisianume, pride-

dant asmeniškas studento išlaidas, su retu knygų pirkimu, mėnesiui išeidavo 115 frankų. Friburgo universitete už mokslą nereikėjo mokėti. Kunigai iš Mišių stipendijų sudarydavo apie 75 frankus. Taigi, likusius 40 frankų tekdavo pridėti iš pagalbinių šaltinių.

Tuo metu Friburge gyveno šeši lietuviai kunigai. Išskyrus kun. Matulevičių, visi buvo iš Seinų vyskupijos. Keturi iš jų jau buvo dirbę parapijose ir turėjo susitaupę studijoms. Gi kun. Būčys ir kun. Matulevičius neturėjo progos taupyti, nes į Friburgą atvyko beveik tiesiog iš akademijos.

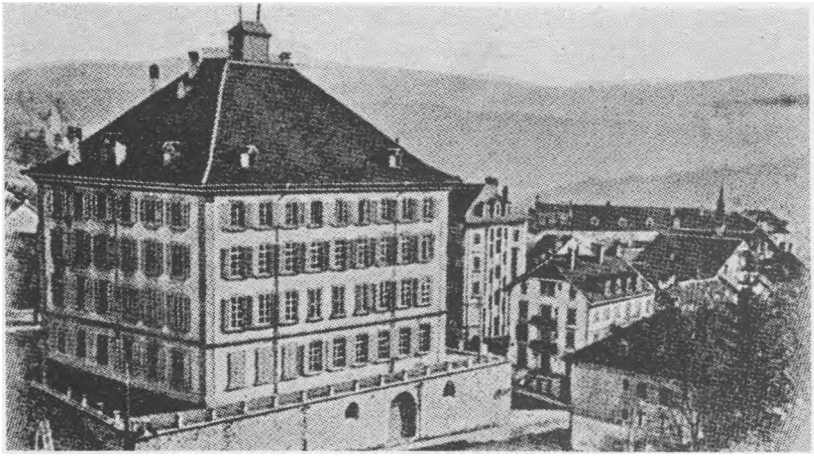

Šveicarijos Friburgo universitetas

Netrukus kun. Matulevičius gavo pasiūlymą dirbti Šv. Jono parapijoje žemutinėje miesto dalyje (St. Jean de Basse Ville). Klebonas jam pasiūlė apsigyventi klebonijoje, valgyti drauge su klebonu, turint laiko lankyti ligonius ir šiaip padėti parapijos darbuose. Faktiškai jis turėjo pilnas vikaro pareigas, išskyrus pamokslų sakymą. Už butą, tikriau sakant mažą tamsų kambarėlį, jis turėjo klebonui primokėti 50 fr. į mėnesį.

Įtemptas darbas universitete, nesibaigiantieji darbai parapijoje be jokios atvangos, greitai išsėmė trapias kun. Matulevičiaus jėgas. Per 1900 metų vasaros atostogas jį suėmė baisūs, vos pakenčiami, skausmai dešinėje rankoje ir kojoje — atgijo „reumatas“. Tuos skausmus tur būt pažadino aplinkumos drėgmė, nes bažnyčia ir klebonija buvo pastatytos Sarine upės slėnyje, žemoje ir drėgnoje vietoje, nors ir atokiai nuo upės.

Friburgo Šv. Jono parapijos bažnyčia

Friburgo universiteto studentai buvo suorganizavę savo nedidelę pašalpinę draugijėlę ligos atveju, kas semestras mokėdami po keletą frankų. Jie buvo sutarę su dviem miesto gydytojais, kurie sutiko tam tikromis sąlygomis aptarnauti studentus nemokamai. Kaip tik tą vasarą abu gydytojai buvo išvažiavę, bet buvo paprašę dr. Mayer juos pavaduoti. Vieną pavakarę kun. Matulevičius su kun. Būčių ir nuėjo pas tą gydytoją ieškoti pagalbos.

Kun. Matulevičius išsipasakojo apie savo ligą nuo pat pradžios, kad tai buvęs reumatizmas ir jį buvo gydęs net Kreuznacho kurorte. Dr. Mayer nelabai patikėjo, kad tai buvęs reumatizmas. Jis tuojau paėmė kraujo ir, jį ištyręs, rado, kad tai buvo tuberkuliozė. Patarė labai rimtai susirūpinti gydymu ir pasakė, kad neapsieis be chirurginės operacijos, nes liga jau įsisenėjusi. Malonusis dr. Mayer nurodė, kad Friburge tokią operaciją gali padaryti žymus

Friburgo Šv. Jono parapijos klebonija su bažnyčia. Čia kun. J. Matulevičius gyveno 1900-1902 m.

chirurgas dr. Clement savo klinikoje. Šis vizitas gerokai nugąsdino abu lankytojus, nes Canisianume buvo girdėję, kad tas daktaras yra didelis brangininkas, o jie neturėjo pinigų.

Pagaliau kun. Matulevičius įsidrąsino ir nuėjo pas dr. Clement, kuris maloniai priėmė, patikrino ir pasakė, kad reikės operuoti, bet tuo tarpu klinikoje buvo užimtos visos

Friburgo Šv. Onos klinika, kurioje kun. J. Matulevičiui daryta operacija

vietos. Kai tik atsirado laisvas kambarys, daktaras jam pranešė laiką ir pasakė, kad bus kaulų džiovos operacija. Paskirtu laiku į kliniką jį palydėjo ištikimasis jo draugas kun. Būčys. Palydovas kantriai sėdėjo laukiamajame ir gal būt labiau nervinosi negu operuojamasis. Operacija truko pustrečios valandos. Kai Matulevičių slaugės atgabeno į jam skirtą kambarį, jis jau buvo atgavęs sąmonę, bet buvo taip išvargęs, kad nepajėgė nė žodžio ištarti.

Gydymas tęsėsi ilgokai, nemažiau mėnesio. Gydytojas jį apžiūrėdavo kasdien, dažnai įšvirkšdavo vaistų. Paskui jis dar ištisus metus eidavo pas daktarą kas savaitę gauti tų švirkštų. Tie vaistai, kad galėtų juos įšvirkšti, turėjo būti maždaug vandens virimo temperatūros. Todėl jų įleidimas buvo neapsakomai skaudus. Matulevičius susirūpino, kaip bus su atlyginimu, nes vaistai buvo labai brangūs ir jų sunaudota daug ir liga pamažu nugalėta. Paklaustas apie

atlyginimą, dr. Clement nusišypsojo ir pasakė: „Už operaciją ir vaistus 200 frankų“... (Vysk. P. Būčys, *Atsiminimai* I, 272-274).

Kažkaip apie tą atsilyginimą žinios pasklido tarp studentų. Kilo diskusinė problema: kodėl studentas Dębskis už mažą ir lengvą operaciją turėjo užmokėti daugiau tūkstančių, negu Matulevičius šimtinių... Svarstymuose paaiškėjo, kad gydytojas tur būt žinojo, kad Dębskis buvo vienturtis stambaus dvarininko sūnus, kuris savo reikalams Friburge iššvaistydavo kas mėnesį apie 5000 frankų, o Matulevičius per mėnesį išgyvendavo už 100 frankų ir buvo beturtis. Šis įvykis studentams parodė, kad gyvenime yra ir taurumas, ne tik pinigas.

Friburgo universiteto studentų sugyvenimas buvo draugiškas. Laisvalaikiais jie galėjo diskutuoti, išeiti pasivaikščioti ir kalbėtis, kaip ir kur norėjo. Jiems nereikėjo žvalgytis, ar neseka koks žandaras. Universitetą lankė įvairių tautybių bei kraštų studentai. Jie buvo įsisteigę visokių organizacijų, dažniausia vadinamų korporacijomis. Iš pradžių lietuviai veikė drauge su lenkais, bet damos ten nebuvo. Todėl 1897 m. lietuviai įsteigė atskirą savo draugiją, pavadintą „Rūta“.

Friburgas pirmiausiai buvo patraukęs kunigus studijuoti teologiją, vėliau atsirado ir pasauliečių. Bendrai tariant, nuo 1895 iki 1935 metų ten buvo studijavę apie 100 lietuvių, kurių dauguma buvo įsigiję daktaro laipsnius ir kūrybingai reiškėsi nepriklausomos Lietuvos kultūriniame gyvenime bemaž visose mokslo srityse.

Organizaciniame gyvenime kun. Matulevičius nedaug tepasirodė, nes greta studijų buvo užimtas parapijos darbais. Be to, jam daug laiko sutrukdė aštri liga ir ilgas gydymasis, todėl ir studijos nusitęsė ilgiau, negu buvo planavęs.

Pagrindine savo studijų šaka buvo pasirinkęs apologetiką, greta jos dar dogmatiką ir sociologiją. Pagal savo įgimtą būdą, ką tik jis studijavo, visur siekė mokslo gelmių. Kaip jau aukščiau buvo minėta, jis puikiai mokėjo lotynų kalbą, o Šveicarijoje tobulai išmoko prancūzų ir vokiečių kalbas.

Beveik visi teologijos fakulteto profesoriai, išskyrus tik du, buvo vienuoliai dominikonai. Todėl ten viešpatavo tomistinė dvasia ir jos filosofiniai metodai. Fakulteto dekanu tada buvo diecezinis kunigas dr. Juozas Beck, pastoralinės teologijos ir sociologijos profesorius, garsus Šveicarijos katalikų veikėjas.

Tarp švytėjančių profesorių savo įtaka ir garsu buvo apologetikos profesorius, vienuolis dominikonas Albert Maria Weiss (1844-1925), autorius penkių tomų veikalo *Apologie des Christentums* (Krikščionybės apologija) ir daugelio kitų veikalų. Pagal universiteto statutą, kursas turėjo būti dėstomas lotyniškai, o seminaras vedamas vokiškai, bet jis daugiausiai dėstė vokiškai, tik su kai kuriais lotyniškais įtarpiais. Friburge jis profesoriavo arti 30 metų (1890-1919). Jo apologetikos kurso klausė abu, Matulevičius ir Būčys, kurio atsiminimais čia naudojamasi.

Savo raštuose tas vokiečių, kilme bavarietis, vienuolis dominikonas buvo ne tik teologas, bet ir sociologas, didis krikščionių socialinio sąjūdžio skatintojas, uolus popiežiaus Leono XIII idėjų skleidėjas. Katalikams tada neužteko tik gintis nuo ateizmo ir triumfuojančio radikalizmo, kuris dangstėsi modernizmo skraiste. Reikėjo ne tik apologijos, bet ir gilaus tikėjimo, ką buvo priminęs savo nutarimuose ir Vatikano I (1870) susirinkimas, pasirėmęs šv. Povilo žodžiais: „Credere enim oportet accedentem ad Deum quia est“ (Tam, kuris artinasi į Dievą, reikia tikėti, kad jis yra. Žyd. 11, 6).

Kun. Būčys buvo susižavėjęs ir Bažnyčios istorijos profesorium prancūzu Mandonnet: „Tėvui Mandonnet tuojau pasisakiau atvykęs į Friburgą specializuotis apologetikoje; pridėjau, kad žinau, jog stambiausias krikščionijos įrodymas iš istorijos yra pati jos istorija. Profesorius mane įspėjo, kad ne pergreit Bažnyčios gyvenime matyčiau stebuklų ir antgamtinių dalykų. Tačiau jis rimtai pareiškė, kad Bažnyčios gyvenimas yra tvarkomas ypatingu būdu Dievo Apvaizdos ir Šv. Dvasios veikimu. Po to, pusiau juokais, jis pridūrė: ‘Žiūrėk, sako, Bažnyčią įkūrė žydai, tvarko klebonai, vado-

Kun. Jurgis Matulevičius apie 1902-1904 m.

vauja italai, ir ji dar iki šiol nesugriuvo. Jeigu tai nevadini stebuklu, tai nežinau, kokio dar didesnio stebuklo galima norėti'...“ Būčys tikrai gėrėjosi tuo profesorium, kuris pasižymėjo įdomiu dėstymu, giliu dalyko žinojimu ir bendra erudicija *(Atsiminimai* I, 242-243, 248).

Kun. Būčys (1872-1951) savo studijas pradėjo anksčiau ir anksčiau jas baigė teologijos daktaro laipsniu, 1901 m. liepos

mėnesį, o Matulevičius užtruko dar vienerius metus — tęsė savo studijas ir ruošė disertaciją pas prof. Weissą.

Dirbo, kiek tik išgalėjo. Jo jau pasigedo ir seniai laukė Kielcų vyskupas. Kancleris kan. Bronisław Obuchowicz jam 1901 m. liepos 1 d. parašė laišką ir prašė pranešti, kada grįš. Galima spėti, kad apie kun. Matulevičių teiravosi ir policija, iš kurios akių jis buvo dingęs nuo pat išvažiavimo gydytis į užsienius... Savo laiške kancleriui (liepos 16) kun. Matulevičius parašė, kad ir pats iš visos širdies trokšta grįžti į darbą, bet gydytojas sulaiko, nes dar reikia gydytis, kad tuberkuliozė neišsiplėstų po visą organizmą. Jis dar nėra tikras, ar nereikės daryti antros operacijos.

Tokiose aplinkybėse kun. Matulevičius baigė visas studijas, išlaikė visus reikiamus egzaminus ir 1902 m. liepos 21 dieną įteikė savo disertaciją: *Doctrina russorum de statu iustitiae originalis*. (Rusų mokslas apie prigimtinio teisingumo stovį). Toji disertacija buvo įvertinta pačiu aukščiausiuoju laipsniu — *praeclarissime*.

Buvęs artimas kun. Jurgio draugas, kun. Henrikas Przeździeckis (1873-1939), vėliau Podlesio vyskupas, kuris tuo metu taip pat studijavo Friburge, savo prisiminimuose parašė: „Kaip seminarijoj, taip vėliau akademijoj jis pasižymėjo tolerancija ir meile. Vėliau jį mačiau Šveicarų Friburge, kur, baigęs Akademiją, studijavo toliau. Visuomet tylus, nesiskiriąs su knyga, degąs kunigišku uolumu, padėdavo šveicarų dvasininkijai jų pastoracijos darbe. Niekuomet ir niekur jame nemačiau iškylant jo ‘aš’ ar ieškančio paties savęs. Kunigo Jurgio egzaminų teologijos daktaro laipsniui gauti išdavos paragino Friburgo universiteto profesorius parašyti į Romą, prašant atkreipti dėmesį į nepaprastus jaunojo daktaro gabumus.

Turėjau progos dažniau su juo sueiti. Stebėdavaus ta skaisčia siela, jo užsidegimu, dideliu išsimokslinimu, aiškiu painių teologijos klausimų sprendimu, teisiniu, moksliniu ir visuomeniniu nusimanymu. Malda ir darbas, Dievo ir artimo meilė užėmė kiekvieną jo gyvenimo valandėlę; tame gyvenime nebuvo laiko poilsiui“ (AJM 101-102).

Kun. Dr. Jurgio Matulevičiaus disertaciją tuojau išspausdino Krokuvos W. L. Anczyc leidykla 1903 metais. Knyga yra 236 puslapių, sukėlusi didelį teologų ir mokslo žmonių susidomėjimą Vakaruose. Autorius ypač stebino katalikų teologus savo aukšta erudicija ir giliu pažinimu rusų teologinės literatūros, kuri vakariečiams iki tol buvo terra incognita.

PAINIAVA RUSIŠKOSE PINKLĖSE

Okupacijų pasaulyje buvo daug, bet jos tautų nesunaikino, tik skaudžiai jų daugelį sužalojo, nors bemaž visi okupantai vadovavosi žvėriškais instinktais. Čia nesiimsime pasakoti apie okupacijas bendrai. Norime paliesti tik trumpą epizodėlį iš kun. Matulevičiaus gyvenimo, kai jis grįžo po Friburgo studijų į Kielcus. Jį bematant apsupo žvalgybinis voratinklis. Apie tai surinkęs žinias iš Kielcų vyskupijos archyvų, br. Bronislovas Załuskis, MIC, rašo:

„Kielcų Konsistorijoje esantieji raštai, liečiantieji kun. Jurgį Matulevičių, nušviečia ano meto santykius ir asmenišką kun. Matulevičiaus padėtį. Matome, kaip kiekvienas mažiausias katalikų kunigo žingsnis, kiekvienas pajudėjimas buvo akylai ir įtartinai sekamas. Kiek tai pareikalavo laiko, pastangų, susirašinėjimo tarp įvairių įstaigų ir abipusio jų susitarimo, net ir tokiuose paprastuose dalykuose, kaip aplankymas sunkiai sergančio dėdės, kun. Felikso Matulevičiaus, Piaseczno klebono...“.

Panaudodamas tuos dokumentus, kun. M. Wiśniewskis labai vaizdžiai aprašė įvykius savo plačiame veikale (mašinraštis), kurio panorama, kiek sutrumpinta, čia pasinaudosime.

Tuo metu Kielcų policija pradėjo nerimauti. Gali būti, kad užuodė kun. Jurgio pėdsakus. 1902 balandžio 17 d. Kielcų gubernatorius kreipiasi į vyskupą, klausdamas, kas yra su Matulevičium? Užsienio pasą 28 dienoms gydytis Merano, Austrijoje, gavo, bet ligšiol nesugrįžo, nors ir toliau skaitosi Daleszyce parapijos vikaru, iki šiol tebėra algų sąrašuose ir asmeniškai ateina atsiimti atlyginimą. Laiškas, kaip paprastai, rašytas rusiškai, išskaičiuoja Matulevičiaus ir paties vyskupo nuodėmes:

a) Apie kunigų nusižengimą užsienio paso terminų taisyklėms turi būti painformuotas vyriausias krašto valdytojas (Varšuvos generalgubernatorius).

b) Dvasininkai, dėl ligos pasitraukę ilgiau, negu keturiems mėnesiams, turi būti atleisti iš pareigų. Pasirėmęs šiuo nuostatu, gubernatorius prašo vyskupo jam suteikti galimybę artimiausiu laiku pranešti generalgubernatoriui, kokiu pagrindu kun. Matulevičius vis dar eina Daleszyce parapijos vikaro pareigas ir asmeniškai atsiima nustatytą atlyginimą.

Vyskupas Kulinskis paaiškino 1902 gegužės 14 d. laišku, kad kun. Matulevičius neatleistas iš tų pareigų todėl, kad jis neatsiliepė nei į oficialius, nei privatiškus laiškus. Tiktai šių metų pradžioje, gavus gydytojo liudijimus, buvo painformuotas Varšuvos generalgubernatorius (1902 vasario 4 d. raštu Nr. 382), kad kun. Matulevičius anksčiau negalėjo kreiptis su prašymu pratęsti atostogas dėl labai sunkios tuberkuliozės ligos ir dėl fizinio bei dvasinio nusilpimo.

Kielcų gubernatorius, dar nevisai patenkintas, gegužės 4 d. raštu teiraujasi, kas paimdavo kun. Matulevičiaus algą. Į tai vyskupas atsakė, kad kun. Matulevičius buvo įgaliojęs savo pusbrolį Joną Matulevičių ir konsistorijos algų lapuose figūravo J. Matulewicz parašas. Prieš tai ir Varšuvos generalgubernatorius (vasario 20 raštu) teiravosi, ar kun. Matulevičius jau atleistas iš vikaro pareigų, nes atostogomis naudojosi dvejus metus, kai leidžiama tik keturis mėnesius.

Savo vasario 28 d. rašte vyskupas išaiškino visas aplinkybes ir pranešė, kad kun. Matulevičius buvo atleistas. Tada generalgubernatorius kovo 28 d. raštu pratęsė dar keturiems mėnesiams Matulevičiaus buvimą užsieniuose.

Kun. Matulevičius nujautė, kad, grįžus į okupantų jungą, jam teks aiškintis visokioms valdžioms. Todėl apsirūpino atitinkamais pažymėjimais. Dr. G. Clement jam prancūziškai išrašė ilgoką liudijimą apie ligą, jos eigą, gydymo būdą, operaciją ir naudotus vaistus, pridurdamas, kad tolimesnis gydymas dar turės kurį laiką tęstis, kurio šiuo momentu (1902 vasario 6) negali nustatyti, bet mažiausia reikės trijų-keturių mėnesių. Tą liudijimą patvirtino Friburgo miesto prefektas (burmistras).

Garbingą mokslo baigimo liudijimą jam suteikė Friburgo

universiteto Teologijos fakulteto dekanas, prof. P. Reginaldus, O.P., pabrėždamas jo doktoratą ir praeclarissime laipsnį.

Taip pat ir vietinis vyskupas Josephus Deruaz, (Episcopus Lausannensis et Genevensis), kun. dr. Matulevičiui parašė „Litterae Testimoniales“, aukštai vertindamas jo kunigišką uolumą ir pavyzdingą gyvenimą bei apaštališką veiklą (Datum Friburgi Helvetiorum, die 14 augusti 1902 an.).

Pagaliau kun. dr. Matulevičius atsirado Kielcuose. Suprantama, kad pirmasis vyskupo rūpestis buvo pridengti tą naują pajėgą nuo policijos akių. Vyskupas jį paskyrė vikaru į mažą Imielno parapiją gretimoje Jędrzejowo apskrityje netoli Kielcų. Atrodo, kad tai buvęs taktinis manevras susilpninti policijos budrumui, nes ir tokiam mažam postui reikėjo rusų valdžios patvirtinimo. Vyskupas tuojau nusiuntė Kielcų gubernatoriui prašymą, nieko neminėdamas apie kandidato mokslus, ir gavo gubernatoriaus patvirtinimą su įprastine metine 150 rublių alga.

Neilgai trukus, kun. Matulevičius gavo žinią, kad sunkiai serga jo dėdė (motinos brolis), kun. Feliksas Matulevičius, Piaseczno klebonas, netoli Varšuvos. Susijaudinęs kun. Jurgis skubiai ruošėsi kelionėn pas ligonį, gal jau net mirštantį, savo gerąjį dėdę. Deja, jis negalėjo sėsti į pirmąjį traukinį, — turėjo gauti valdžios leidimą.

Kreipiasi į apskrities viršininką. Tasai klausia vyskupo, ar galima duoti kun. Matulevičiui leidimą vykti į Piaseczno. Vyskupas atsakė, kad nemato jokių kliūčių, ir prašė išduoti pasą bent dviem savaitėm. Jędrzejowo apskrities viršininkas atsiuntė pasą į Kielcų konsistoriją.

Berods, kun. Matulevičius išskubėjo anksčiau, dar to paso nesulaukęs. Rado dėdę stipriai ligos nukamuotą ir nuo jo nepasitraukė iki paskutinės jo gyvenimo valandos ir dalyvavo jo iškilmingose laidotuvėse. Kun. Feliksas buvo gimęs Marijampolės parapijoje 1839 m. vasario 6 d., mirė 1902 m. lapkričio 5 d. kaip Piaseczno klebonas ir Łowicz kapitulos kanauninkas.

Per tą laiką išsibaigė paso terminai ir kun. Matulevičius

atsidūrė naujose įstatymų žnyplėse — reikia naujo leidimo. Kreipėsi į Piaseczno valsčiaus viršaitį. Tasai pasakė, kad tokio leidimo negali duoti be gydytojo liudijimo. Tada kun. Matulevičius nuėjo pas vietinį gydytoją Jaszczoltą, kuriam išpasakojo savo ligas, ir gavo pažymėjimą, kad dėl „paaštrėjusio chroninio reumatizmo“ bent dvi savaites niekur negali keliauti. Viršaitis tą pažymėjimą, išduotą 1902 lapkričio 14, patvirtino ir persiuntė Jędrzejowo apskrities viršininkui, pranešdamas, kad jis pailgino kun. Matulevičiaus buvimą Piaseczno miestelyje.

Apskrities viršininkas lapkričio 20 dienos raštu apie tai painformavo Kielcų konsistoriją ir gruodžio 18 ten nusiuntė kun. Matulevičiui skirtą pasą.

Kadangi vysk. Kulińskis jau buvo pakvietęs kun. Matulevičių seminarijos profesorium ir tik laukė rusų valdžios sutikimo, tai kun. Matulevičius gyveno ne Imielne, bet Kielcuose. Tai greitai krito į akis vietinei policijai, kuri užklausė kurijos, ką jis čia veikia, vieton sėdėjęs Imielne?

Kun. Matulevičius vyskupui parašė paaiškinimą (gruodžio 19 d.), kad, gavęs paskyrimą į Imielno, tuojau nuvyko pas kleboną, kuris pareiškė, kad nieko apie tai nežinojęs ir net neparuošęs kambario.

Kai kun. Matulevičius ruošėsi aplankyti sergančio dėdės, vėl užėjo pas kleboną prašyti leidimo. Klebonas mielai sutiko, nes jam pagalbininko visai nereikia, gal tik išskyrus velykines ir adventų išpažintis...

Pagaliau buvo gautas rusų valdžios sutikimas, ir 1902 gruodžio 29 kun. Matulevičius buvo oficialiai paskirtas Kielcų kunigų seminarijos profesorium. (Plg. ks. Wiśniewski, o.c. 64-72; išnaša nr. 35).

MOKYTOJAS IR AUKLĖTOJAS

Šveicarijoje susitvarkęs visus reikalus, kun. Matulevičius grįžo į savo Kielcų vyskupiją. Jis gavo, kaip jau anksčiau matėme, formalų paskyrimą į Imielno mažą kaimišką parapiją vikaru, kol bus sutvarkytas numatomas jo paskyrimas profesorium į kunigų seminariją. Gavęs rusų valdžios patvirtinimą, vysk. Kulińskis jį pakvietė seminarijoje dėstyti lotynų kalbą ir kanonų teisę. Nors tie dalykai nebuvo jo specialybė, bet tada Kielcų seminarijoje nebuvo paisoma, kokioje šakoje žmogus buvo išsispecializavęs. Gi kun. Matulevičiaus atveju toks paskyrimas gal buvo todėl, kad jis savo darbą pradėjo antrame pusmetyje — nuo 1903 sausio mėnesio pradžios.

Pirmieji pedagogo žingsniai yra savo rūšies egzaminas. Klasėje ar auditorijoje jį sutinka daugelis tyrinėjančių akių, pratusių nuspėti mokytojo charakterį ir užčiuopti jo silpnybes. Tokio pat metodo laikėsi ir jaunieji seminarijos klierikai, vos persiritę iš keturių gimnazijos klasių ir čia atsinešę savo mastus. Tai buvo svarbu, nes mokiniuose dažniausiai veikia universaliniai įpročiai: lengviau prasmukti, apgauti, paišdykauti ar iškrėsti kokią išdaigą. Sprendimas vyksta greitai, be jokių posėdžių, spontaniškai: tas yra padorus, bet minkštas — su juo susitvarkysime; anas griežtas, su juo atsargiai — neįveiksime; dar kitas — medinis piūklas, Dieve, padėk išsilaikyti...

Kaip sekėsi pradžia kun. Matulevičiui? Apie tai sužinome iš gyvo liudininko, kuris tada buvo 17 metų jaunikaitis, pirmojo kurso klierikas, vėliau marijonas vienuolis, kun. Marjan Wiśniewski. Čia pasinaudosime jo atsiminimų ištraukomis, ne ištisomis citatomis (iš *Sługa Boży* 49-50).

Prieš pat antrojo semestro pradžią seminarijoje pasklido gandas, kad atvyksta naujas profesorius, ne bet koks, bet užsieninis teologijos daktaras. Tai ypač sužadino klierikų dėmesį ir spėliojimus, koks bus tas profesorius.

Vieną dieną jis įžengė į klasę, kurioje buvo 30 klierikų, lengvu, kiek svyruojančiu žingsniu. Ramiai šypsodamasis, jis

apžvelgė visus jaunus veidus ir į jį įsmeigtas akis. Atsisėdo į katedrą ir tuoj ėmėsi darbo. Dėstė sėdėdamas, nes stovėti ar vaikščioti jam buvo sunku dėl nuolatinių kojos skausmų. Viskas iš jo lūpų plaukė lengvai, natūraliai, nepamokslavo. Savo pareigas pildė ramiai ir protingai. To reikalavo ir iš klierikų, vis pabrėždamas proto galią ir tikslingumą. Mėgdavo kartoti garsų lotynų posakį: „Quidquid agis, prudenter agas et respice finem“ (Ką tik darai, daryk protingai ir atsižvelk į pasėkas).

Jo metodas buvo labiau realus, ne formalinis, dalykinis, ne receptinis taisyklių kalimas. Norėjo, kad visi dalyką gerai suprastų, bereikalingai nesikamuotų ir negaištų laiko. Svarbiausia, jis stengėsi pažadinti klierikų meilę kalboms. Žavingai kėlė lotynų kalbos grožį ir jos įtaką kitų Europos kalbų formavimuisi. Vaizdžiai įrodinėjo lotynų kalbos ryšį su romėniška bei katalikiška kultūra ir su Bažnyčios misija. Skatino, kad busimieji kunigai ją įsisavintų kaip antrąją gimtąją kalbą. Juk Bažnyčia yra mūsų dvasinė motina ir bendra tėvynė, kurioje visos tautos yra vieno dangiškojo Tėvo vaikai.

Visa tai jis pasakojo ne vienu ypu (atsikvėpimu), ne ištisomis paskaitomis, nes reikėjo mokyti lotynų kalbos, bet kiekviena proga jis pažerdavo gražių minčių, kaip kibirkštėlių, kurios pamažu virsdavo liepsnojančiu laužu, — pakeldavo darbo įkarštį. Nevargino smulkmenomis, nevertė atmintinai kalti begalę taisyklių, tačiau reikalavo, kad žinotų ir atsimintų pagrindinius dalykus.

Mokiniams suteikdavo daug laisvės. Suprasdavo jų silpnybę, apleidžiant stropumą bei pasiruošimą. Kai matydavo, kad atsakinėjant klierikas klumpa, mikčioja ir žvilgčioja į knygą, gelbstisi neparuošęs pamokos, jis pats, lyg susirūpinęs kažko ieškodavęs savo knygose, kad tam vargšeliui duotų laiko išsikapstyti iš sunkių terminų. Ne kartą nusišypsodavo, o, kai jo ausį pasiekdavo nesantūrus pasakinėtojo (suflerio) šnabždesys, nuduodavo, kad negirdi...

Iš jo spinduliavo šiltas, natūralus, žmogiškas palankumas, aukštesnis už sausas formules ir sustingusius šab-

lonus. Už tai klierikai jį mylėjo ir stropiau mokėsi. Niekas nedrįso sudrumsti jam viešpataujančios pagarbos bei harmonijos. Semestriniai egzaminai praėjo sklandžiai: iš lotynų kalbos niekas nesusikirto, nors buvo aukų iš kitų dalykų.

Rudenį, jau aukštesniame seminarijos kurse, vėl pasirodė tas giedras, mielas, besišypsąs veidas. Šį kartą kun. Matulevičius atsinešė ne lotynų kalbos vadovėlį, bet storą bažnytinių teisių (kanonų) kodeksą. Na, dabar jis mus prispaus su paragrafais — perbėgo jaunuolių galvas, palinkusias daugiau į vaizduotę, o ne kietą proto mankštą. Tačiau gerasis profesorius sugebėjo atgaivinti net tas, beveik mirusias, teisines formules, jis atvėrė naujus plačius horizontus ir praktiškais gyvenimo pavyzdžiais aiškino ir įrodinėjo, kad be teisinių nuostatų visuomeninis žmonių gyvenimas pavirstų į chaosą ir griuvėsius.

Dėstydamas kanonų teisę, jis nepaklydo smulkmenose. Jo aiškinimuose bylojo ne paragrafai, bet teisės filosofija. Sausa teisė atgydavo, įgaudavo spalvingumo ir lengvo dvelkimo. Ramioje aiškinimų tėkmėje kartais prasiveržda vo ir griežtų priminimų būsimiems kunigams, kad Bažnyčia nėra sustingusi teisinė institucija, kad ji yra gyvas organizmas, kuris auga, plečiasi ir stiprėja, kad jos siela yra Dievas, kad jos misija nesiriboja nei laiku, nei erdve, nes ji apima laiką ir amžinybę, pasaulį ir virš pasaulio.

Antrais jo profesoriavimo metais vėl atsinaujino jo tuberkuliozė. Ieškodamas specialistų pagalbos, karts nuo karto išvažiuodavo į Varšuvą, bet visos brangios ir kankinančios pastangos nedaug tegelbėjo. Vieną kartą (1904 m.) jis grįžo iš Varšuvos po ilgesnės pertraukos su metaliniais saugikliais apkaustyta koja ir ranka. Vaikščiojo stuksėdamas. Šv. Mišių metu ostiją ir kieliką pakeldavo viena ranka, nes antroji buvo subandažuota.

Dar kurį laiką dėstė, bet jo liga smarkėjo ir turėjo pasitraukti iš seminarijos, į kurią jau niekad negrįžo. Paskutinis jo parašas po seminarijos profesūros posėdžių protokolu buvo 1904 metų lapkričio 5 dieną (Plg. Ks. Wiśniewski, *Sługa Boży Arcybiskup J. Matulewicz* 73-76).

GYDYMAS VARŠUVOJE

1904 metų rudenį skausmai taip suėmė kun. Matulevičių, kad tolimesnis dėstymas seminarijoje pasidarė nebeįmanomas. Viską metęs į šalį, tuojau išvažiavo į Varšuvą gydytis. Kadangi neturėjo jokių santaupų, tai kreipėsi tiesiog į Viešpaties Atsimainymo vargšų ligoninę Pragoję, Varšuvos priemiestyje, kur gydymas buvo nemokamas. Buvo patalpintas bendroje palatoje, kentė didelius skausmus ir ruošėsi mirčiai. Jį ėmėsi gydyti pats ligoninės direktorius, Dr. Raum, kuris nepažino tikros ligos ir gydė švirkštais nuo reumato.

Fiziškos jo galios silpo kasdien. Atsidavė Dievo valiai, nes giliai tikėjo, kad jį tegalėjo išgelbėti tik Dievo malonė. Jis troško dar gyventi, kad galėtų panaudoti ilgą savo pasiruošimą tarnauti Dievui, Bažnyčiai ir žmonių sielų ganymui. Karštai meldėsi ir į Dievo Motiną, Švenčiausiąją Mergelę Mariją, kad jam dar leistų atgaivinti Jos vardo vienuolių kongregaciją, kurios užuomazgą jau buvo pradėjęs.

Savo 1904 gruodžio 15 laiške Tėvui Honoratui Vaclovui Kožmiriskiui (1829-1916), kapucinui, slaptų vienuolijų steigėjui bei globėjui, tarp kita ko rašo: „Su mano koja daktaras turi daugiau vargo, negu tikėjosi. Liga laikosi atspariai, iki šiol jaučiaus vis blogiau. Dabar, atrodo, kiek pagerėjo. Pats gydymo būdas yra skaudus ir nepakenčiamas, bet pamažu žmogus prie visko pripranta. Žaizdų nėra, tik labai skauda... Kaip ilgai čia reikės būti, nežinau...“ *(Listy O. Jerzego Matulewicza,* 170-171).

Tuo metu ligoninėje dirbo žymus chirurgas, Dr. Sawickis, kuris taip pat buvo gydytoju ir kilniųjų Varšuvos mergaičių gimnazijoje, kurią buvo įsteigusi ir globojo grafaitė Cecilija Platerytė iš Zybergų (von Syberg) giminės. Ji buvo slapta Jėzaus Širdies Tarnaičių vienuolė. Kartą, bekalbėdamas su grafaite, daktaras papasakojo, kad Prahos ligoninėje merdėja vienas labai inteligentiškas ir mokytas kunigas. Daktaras išreiškė apgailestavimą, kad toks jaunas ir gabus kunigas yra pasmerktas mirti vien dėl to, kad neturi lėšų

apmokėti brangų gydymą. Niekas juo nesirūpina — net nugrūstas į bendrą palatą. Toji žinia labai sujaudino grafaitę ir, nieko nedelsdama, ji atsidūrė Prahos ligoninėje.

Palydėta į palatą, grafaitė apstulbo iš nustebimo — juk tai jos pažįstamas kunigas Jurgis! Toji pažintis, tur būt, buvo

Cecilija Zyberk-Platerytė. (1853-1920)

susimezgusi per kun. Feliksą Matulevičių, Piaseczno kleboną, kurio kaimynystėj grafaitė turėjo nuosavybę (dvarelį), didelį žemės plotą su trobesiais, vadinamą Chyliczki, kur buvo įsteigusi mergaičių žemės ūkio mokyklą. Klebonijos ir mokyklos žemės susisiekė bendra riba. Kadangi

kun. Matulevičius buvo labai mėgiamas paprastų žmonių ir per 40 savo klebonavimo metų buvo populiarus tarp diduomenės, tai nenuostabu, kad, lankydama savo Chyliczki, grafaitė užsukdavo ir pas kleboną. Ten kartais buvodavo ir klierikas (ar gal jau kunigas) Jurgis, kurį jo dėdė pristatė grafaitei.

Grafaitė Cecilija tuojau paprašė ligoninės direktoriaus, kad išleistų ligonį ir pavestų jos globai. Dr. Raum nenorėjo nė klausyti, nes ligonis neturėjo giminių, dar buvo reikalingas gydymo ir jis, kaip direktorius, esąs oficialiai atsakingas už kun. Matulevičiaus, kaip paciento, likimą.

Moteris nebūtų moteris, vienuolė ar pasaulietė, jeigu ji nerastų išeities. Tuojau buvo suorganizuota ekspedicija į ligoninę iš ten išimti kun. Matulevičių. Direktorius dar spyrėsi, kad ligonis per silpnas, kad jis turi dar pasigydyti, ligoninėje pasilikti ilgiau. Tada p. Wróblewska pareiškė, kad pervežimui viskas paruošta, kad taip jau yra nusprendusi ligonio šeima (čia reikia suprasti dvasinė šeima), o ji esanti tik šeimos valios vykdytoja ir turinti būtinai ligonį paimti iš ligoninės... (Kun. Vladislovo Łysik, MIC, liudijimas. *Laivas*, 1974, nr. 3, 12 p.).

Taip kun. Matulevičius atsirado grafaitės Cecilijos įstaigoje ir globoje, Varšuvoje, Piękna gatvėje nr. 24, kuri vėliau buvo pavadinta Pijaus XI gatve. Čia rūpestingai slaugomas ir stropiai garsaus Varšuvos chirurgo Dr. Sawickio gydomas, jis pradėjo atsigaivinti. Jam teko pergyventi labai skaudžią kuraciją, kaip Šveicarijoje pas Dr. Clement, sukeliančią aukštą temperatūrą, kai būdavo leidžiami jodo švirkštai į vienos kojos ir vienos rankos kaulus. Šių priemonių dėka jis pradėjo taisytis, atgauti sveikatą ir galimybę dirbti.

Kai vėliau jis norėjo atsilyginti Dr. Sawickiui už gydymą, geriau pasakius, gyvybės išgelbėjimą, daktaras jokio atlyginimo nepriėmė.

Jau gerokai pasveikęs, kun. Matulevičius parašė savo dvasios bičiuliui Tėvui Honoratui laišką (1905 balandžio 28), iš kurio čia paduodame tik mažą ištrauką: „Didžiai Gerbia-

mas Tėveli, jau anksčiau ruošiaus parašyti, bet vis kažkodėl atidėliojau. Iš tiesų, kai tik prasidėjo tie švirkštai, galima sakyti, kad negyvenau, tik vegetavau. Dabar protas jau pradeda kiek veikti, bet dar nesu pajėgus svarbesniam

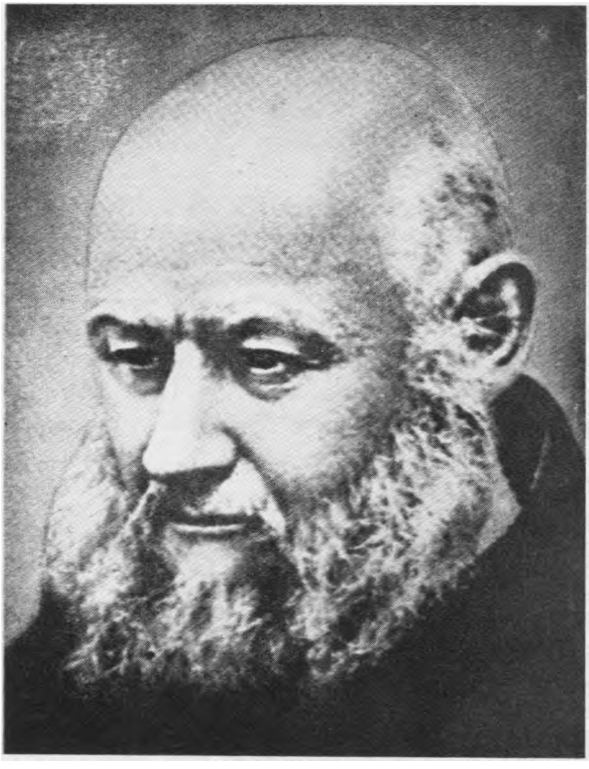

Kapucinas Honoratas Kožmiński (1829-1916), slaptų vienuolijų steigėjas

darbui. Dėkoju Aukščiausiam, kad jau galiu laikyti šv. Mišias ir kambary pajudėti su lazda. Su mano sveikata buvo labai blogai. Atrodo, kad dėka daktaro pastangų ir gerųjų panelių (seselių) globos, pavojus jau praėjo“ *(Listy,* 172).

Vieną kartą, dar kun. Matulevičiaus ligos metu, grafaitė

Cecilija apie jį papasakojo jaunam Varšuvos universiteto studentui, kuris jos gimnazijoje slaptai dėstė Lenkijos istoriją paskutinėse dviejose klasėse. Tai buvo Eugenijus Jarra, gimęs Varšuvoje 1881 metais, labai talentingas teisių studentas ir visuomenininkas. Pirmai progai pasitaikius, jis aplankė kun. Matulevičių. Štai jo įspūdis:

„Nuvestas į erdvų saulėtą kambarį pirmame aukšte su stiklinėm durimis į kiemą su žolynais, pamačiau lovoje antklode apsiklosčiusį jauną vyrą, kokios trisdešimties metų, pilno apvalaus veido, plačių lūpų, kurios prasivėrė sveikinančia šypsena, rodančia jo sveikus baltus dantis. Jo nosis kiek platoka, aukštoka plati mąstančiojo kakta, po tankiais ežiuku kirptais plaukais. Iš po tirštų blakstienų žvelgė linksmos, žvitrios, draugiškos, bet ir susikaupusios, išmintingos tamsios akys. Jo galva buvo ant tvirtų pečių, kurie kiek pasisuko į ateinantį svečią, grynas balsas, tarsi apsidžiaugęs vienišumo pertrauka, paprašė atsisėsti ant kėdės šalia... Iš pirmo žvilgsnio toji asmenybė traukė kažkokiu nepaprastumu, žadino pasitikėjimą ir norą suartėti, — tiesiog pavergė širdį...“

Nuo tada, tai buvo 1905 (autorius klaidingai pažymėjo 1904) metų pavasarį, studentas Jarra jį lankydavo dažnai. Išsikalbėdavo apie viską, bet daugiausia visuomeniniais klausimais ir apie religinę padėtį Lenkijoje.

Vieną kartą Jarra atsinešė parodyti miniatiūrines Šv. Rašto knygeles įvairiomis kalbomis: graikų, lotynų, prancūzų, italų, anglų ir vokiečių. Jos buvo išspausdintos labai ploname popieriuje, skoningai įrištos ir tokios mažos, kad lengvai galima apimti vienu delnu. Jos labai patiko kun. Matulevičiui: vartė, apžiūrinėjo iš visų pusių, džiaugėsi, pasisklaidęs ant antklodės, jomis žaidė kaip vaikas... Paskui išsirinko dvi, prancūzišką ir itališką, ir nedrąsiai paklausė, ar jas galėtų pasilaikyti... Aišku, Jarra mielai jas padovanojo, gėrėdamasis ligonio džiaugsmu. Vėliau jis matė tas knygeles ant rašomojo stalo, padėtas tarp dažniausiai vartojamų knygų (Eugeniusz Jarra, *Wspomnienia o ks. Matulewiczu*, rinkinyje *Nasz Ojciec Odnowiciel* 52-55 p.).

Jau gerokai pasitaisęs, lazdele pasiramstydamas, ligonis pradėjo vaikščioti po kambarį. Ant vienos kojos ir rankos dėvėjo sutvirtinančius tvarsčius su segtukais. Vasarai jį išvežė ilgesniam laikui į smėlėtus Chyliczkų pušynus. Per vasarą jis ten sustiprėjo, gražiai įdegė saule ir buvo tiek tvirtas, kad grįžęs po atostogų galėjo imtis pedagoginio darbo. Nors jo fizinės jėgos buvo dar silpnos, bet protinės ir intelektualinės jo galios buvo pilnoje aukštumoje.

Tuo metu gimnazija buvo netekusi kapeliono, todėl grafaitė Cecilija paprašė kun. Matulevičiaus pagalbos, — gimnazijoje dėstyti tikybą. Jis mielai sutiko. Reikalas buvo labai svarbus ir gyvas, nes, veikiant Rusijos revoliucijos vėjams, sujudo ne tik karštieji socialistų agitatoriai, drąsūs studentai patriotai, bet susisuko ir jaunos gimnazisčių galvelės. Apie tas nuotaikas ir kapeliono vaidmenį savo prisiminimuose J. Žukauskaitė-Jokantienė taip parašė:

„Aš mokiausi Varšuvos 7 klasių gimnazijoje... Rusų revoliucijos metu (1905) iš valstybinių mergaičių gimnazijų aukštesniųjų klasių buvo pašalinta daug mokinių, kurios ėmė spiestis į privatines gimnazijas ir jas užkrėtė revoliucine dvasia... Mokinės pradėjo nebeklausyti direktorės nė mokytojų, ėmė atsisakinėti religines pareigas eiti, pareikšdamos, kad jos esančios netikinčios, kartais net tyčia išjuokdavo tikybą...

Kapelionu buvo pakviestas kun. J. Matulevičius... Prieš pat jo atėjimą, mes sužinojome iš direktorės, kad tai nepaprastų gabumų kunigas, tik dabar po ligos išėjęs iš ligoninės. Direktorė prašė klasėje laikytis ramiai, nes jis dėl silpnumo negalėjo garsiai kalbėti. Prisimenu, kaip pradžioje jį atvesdavo į klasę po ranka du vyrai. Vienos rankos nevaldė ir viena koja taip pat sunkiai judėjo.

Septintoje klasėje mums dėstė apologetiką. Vadovėliais nesinaudodavo, nors lenkų kalba jų buvo daug, tik liepdavo savo lekcijas užsirašyti... Jo pamokas lankydavo ne tik mokinės, bet ir mokytojos... Visados būdavo ramus, malonus ir kantrus. Jei kas turėdavo kokių abejonių tikybos klausimuose, liepdavo, prieš jam ateinant, parašyti kortelę ir

padėti ant katedros. Kitą pamoką išaiškindavo labai vaizdžiai ir plačiai.

Jo įtaka gimnazijoje buvo rami ir didelė. Visados liepdavo branginti laiką, turėti kantrybės ir būti darbščiomis. Revoliucijos dvasia gimnazijoje pamažu išnyko“ (AJM 107-108). Iš kun. Matulevičiaus buvusių mokinių tarpo išėjo daug įžymių ir nusipelniusių moterų. Jam kapelionaujant, išplito ir pati įstaiga: greta gimnazijos buvo įsteigta mergaičių mokytojų seminarija ir aukštesnieji moterų kursai. Taip pat jis matė, kad seserys vienuolės dirba tam pačiam tikslui, kuriam jis aukoja savo gyvenimą. Nors ir labai kuklus ir trapios sveikatos varginamas, bet rūpestingai globojamas, jis turėjo sau prisipažinti, kad visoje toje pažangoje buvo ir jo darbo dalelė. Jis džiaugėsi, kad seselės Cecilijos asmenyje rado sau gimininga, liepsnojančią apaštališką sielą, jau plačiai pasireiškiančią savo tėvynėje.

Jis visai rimtai ėmė svarstyti, ar vertėtų grįžti į Kielcus, kai Varšuva jam atvėrė nepalyginamai platesnius veiklos plotus. Čia gyvena, dirba ir veikia visa eilė jo mokslo draugų, čia jis turi gerą mediciniška pagalbą, neįkainuojamą seselių globą, čia jis mato neribotas galimybes dirbti sielų ganymui, kuris labiau reikalingas didmiesčiui, nei mažam miesteliui. Todėl jis apsisprendė pasilikti Varšuvoje ir apie tai parašė laišką vysk. Kulinskiui, prašydamas jį atleisti iš Kielcų vyskupijos.

Savo lotyniškai 1905 m. balandžio 6 d. rašytame laiške kun. Matulevičius nuoširdžiai išdėstė savo sveikatos padėtį ir tas sąlygas, kuriose jo gyvybė dar galėtų išsilaikyti Varšuvoje. Priminė ir tai, kad dėl medicininės pagalbos nebuvimo Kielcuose, jis turėjo ne kartą pertraukti darbą seminarijoje ir nuolat bastytis traukiniais iš vieno miesto į kitą, žalodamas savo sveikatą ir išleisdamas daugiau pinigų, negu jų uždirbo. Dabar apie tokias keliones negalima net nė pagalvoti. Iš to aišku, kad reikia persikelti į didesnį miestą.

Tame laiške jis suminėjo eilę kitų argumentų ir išreiškė viltį, kad vyskupas malonės patenkinti jo prašymą. Atsakymas buvo neigiamas. Ilgame balandžio 11 d. laiške

vyskupas nagrinėjo kun. Matulevičiaus argumentus, priminė jo prievoles Kielcų vyskupijai ir pareiškė, kad jo reikalų negalįs statyti aukščiau už diecezijos. Ir pabrėžė, jog neatleisiąs, „kol negaus kito kunigo, Tavo pastangomis paruošto tarnauti vyskupijai“.

Balandžio 19 d. kun. Matulevičius vėl rašo vyskupui: „Ekscelencija, labai apgailestauju, kad mano reikalai yra tokioje padėtyje, kad jokiu būdu negaliu pakeisti savo nusistatymo, nes ligos, kaip ir mirties, galybė yra tokia, kuri nepaiso jokių būtinumų, nei jokių varžtų. Liga jau tiek pasiekė, kad grėsė man nupiauti koją. Tos nelaimės išvengiau tik dėka žymiausių ir patyrusių daktarų ir mano geradarių.

Kielcuose tokios pagalbos nerasiu, ir liga, kaip jau parodė faktai, vėl užguls visu svoriu, ir bus taip, kad ne tik neteksiu diecezijos, bet ir pačią gyvybę prarasiu. Tokiam pavojui statytis man neleidžia sąžinė. Todėl pakartotinai prašau Jūsų Ekscelencijos suteikti man ekskardinaciją iš Jūsų diecezijos“ (Ks. Wiśniewski, o.c. 81-85).

Ar vyskupas atsakė į tą laišką, nežinia. Tik viena yra aišku, kad vyskupas jo neekskardinavo iki pat savo mirties (1907). Tai padarė jo įpėdinis vysk. Augustinas Łozińskis.

Neabejotina, kad, išskyrus sveikatos rūpesčius, kun. Matulevičių liktis Varšuvoje viliojo dar kiti, aukštesni, idealinės prigimties akstinai — jį traukė akcija, ne merdėjimas.

KUN. MATULEVIČIAUS ASMENYBĖS BRUOŽAI

Jau kiek anksčiau susipažinome su kun. Matulevičiaus išvaizda jo ligos ir sveikėjimo metu, kurią vaizdžiai aprašė Eugenijus Jarra (1881-1973), tada buvęs Varšuvos universiteto teisių fakulteto studentu. Po pirmojo pasaulinio karo jis atgaivintame Varšuvos universitete buvo teisių, ekonominių ir socialinių mokslų profesorium, o po antrojo pasaulinio karo profesoriavo Oxfordo universitete Anglijoje.

Tarp daugelio savo mokslo darbų, jis sakosi niekad neišleidęs iš atminties kun. Matulevičiaus asmenybės, kuri buvo giliai įsmigusi jo, 23 metų jaunuolio, atmintyje.

1959 m. gavęs iš kun. Matulevičiaus beatifikacijos bylos postulatūros kvietimą parašyti savo atsiminimus kaip liudijimą, jis juos pradėjo garbingu užtikrinimu, kad jis atsako už kiekvieną savo žodį ne tik savo parašu pabaigoje, bet ir savo gyvenime duotomis trimis priesaikomis tarnauti tiesai: doktoranto, teisėjo ir profesoriaus.

Tuos savo atsiminimus jis surašė ne chronologine, bet sistematine tvarka, kuri savo apimtimi teikia tikslesnę asmens charakteristiką.

Čia juos panaudojame kiek sutrumpinę, apleisdami dalį pavardžių bei smulkmenų, ir kiek laisvesniu vertimu bei atpasakojimu, toje pačioje tiesos dvasioje.

Išmintis

Kun. Matulevičius pradėjo tęsti savo protinį darbą dar gulėdamas lovoje, kai tik atsigaudavo nuo skaudžių švirkštų ir kiek leisdavo jo ligos eiga. Jarra dažnai jį užtikdavo prie darbo įvairiu laiku, kada tik jį aplankydavo. Savo darbo jis neslėpė ir mielai pasidalindavo savo mintimis. „Pasiremdamas tiesioginiu stebėjimu ir bendravimu, — rašo Jarra — kun. Matulevičiaus išmintį taip apibūdinčiau: užsibrėžęs kokį nors tikslą ar uždavinį, jis stengėsi ištirti visas su juo susijusias problemas, o turėdamas šviesų ir blaivų protą, siekėsi jį pažinti pagrindinai.

Mokslas jam tebuvo priemonė į pasirinktą tikslą, ne pats tikslas. Juo naudojosi receptyviai, ne produktyviai. Nuolatos jį matydavau užgulusį ant knygų, bet niekad jo nepastebėjau ruošiančio savo knygą. Kun. Matulevičius buvo gilus eruditas, uoliai sutelkiąs visus išsamius šaltinius spręsti jį interesuojantiems klausimams. Jis nesiėmė grynojo mokslinio tyrinėjimo.

Atsižvelgiant į uždavinius, kuriems jį pašaukė Apvaizda, yra didelė laimė, kad nepasišventė grynam mokslui, kuris dažniausiai nustelbia žmogaus sugebėjimus praktiškam gyvenimui ir veiklai. Išimtinai atsidėjęs teoretiniams tyrinėjimams, žmogus dažnai nesugeba net tvarkyti savo gyvenimą. Tai ką gi bekalbėti apie sugebėjimą organizuoti kitų žmonių moralinį ir materialinį gyvenimą arba steigimą institucijų, kurioms buvo pašauktas busimasis marijonų atnaujintojas?

Jeigu yra teisinga nuomonė, kad kiekviename reikale suradimas paprasčiausio ir neabejotinai aiškaus sprendimo arba išsireiškimo, yra išminčiaus žymė, tai kun. Matulevičius tokiu buvo pilna to žodžio prasme.

Turėdamas nepaprastai gyvastingą protą, jis savo mintis išreikšdavo tiksliai ir visiems suprantamai. Žodis jam buvo minties esmės išraiška. Ta prasme jis buvo ir kalbėtojas ir iškalbus. Tačiau jam labiausiai buvo svetima dirbtinė gražbylystė, frazės, efektai ir pretenzingos puošmenos. Bendrai tariant, jis atmesdavo bet kokį nenatūralumą ar pozavimą“.

Pažangumas

Pažanga ir veiklumas buvo patys ryškiausieji kun. Matulevičiaus bruožai. Tobulai išdirbtas ir stiprus jo intelektas negalėjo pakęsti sustingimo, kuriame skendėjo jo laikų kultūrinė, religinė bei socialinė būklė Lenkijoje, kur jam teko gyventi ir dirbti po savo studijų Vakarų Europoje.

Prof. Jarra primena, kad iš tikrųjų Kongresinėje Karalystėje (taip buvo vadinama rusų okupuotoji Lenkijos dalis) katalikų Bažnyčia, palyginus ne tik su Vakarais, bet ir su

kitomis Lenkijos dalimis, gyveno ypatingose persekiojimo ir liūdno nuosmukio sąlygose.

Žemesniosios dvasininkijos (klero) intelektualinis ir moralinis lygis buvo gerokai žemiau pageidautino. Koks buvo lygis aukštesniosios, liudija faktas, kad 1916 m., besikuriant lenkų universitetui Varšuvoje, katalikų teologijos fakultetas pagrindinių dalykų dėstytojus (profesorius) turėjo kviestis iš kitų Lenkijos dalių... Tokia fatališka padėtis atsiliepė ir katalikiškoje visuomenėje, kuri Bažnyčios tradicijas ir praktiką palaikė tik sentimentiniais bei patriotiniais sumetimais. Inteligentija vis labiau ir labiau grimzdo į religinį indiferentizmą. Liaudis pasidavė priešbažnytinei bangai ir socializmo bei marijavitizmo vilionėms“ (60).

Visa tai matė ir jautė įžvalgus kun. Matulevičiaus protas. To dvasinio pasimetimo pasėkoje lenkų visuomenė ypač lengvai sumišo 1904-1906 metais, kai užplūdo Rusijos revoliucinės bangos, pasinešusios griauti viską, kas kam buvo ar atrodė, nepakenčiama.

Kita vertus, kaltinti dėl to dvasinio ir kultūrinio atsilikimo vien dvasininkiją, būtų netikslu, nes jų, kaip ir Bažnyčios, veiklą varžė politinė krašto padėtis. Žiauri Rusijos priespauda negailestingai keršijo už 1863 m. sukilimą. Didele dalimi tas kerštas buvo nukreiptas į Lenkijos ir Lietuvos dvasininkiją: mirties bausmės, kalėjimai ir trėmimai išretino jos eiles. Sunaikino pačius geriausius.

Rusų administracija griovė ir bažnytinę organizaciją. Diecezijas ilgai laikydavo be vyskupų, nes ieškodavo sau palankių arba silpnesnių kandidatų. Ir esantiems vyskupams ar vyskupijų administratoriams visokiais būdais kliudydavo jų susižinojimą su kunigais. Taip pat buvo draudžiamos bet kokios procesijos už bažnyčios ribų.

Be to, rusai uždarė beveik visus katalikų vienuolynus, jų mokyklas ir visas kitas jų vedamas institucijas ir konfiskavo visas jų nuosavybes. Vietoj sugriautos krašto švietimo sistemos rusai steigė savas mokyklas, kurios turėjo išrauti iš jaunų širdžių katalikų tikėjimą ir tėvynės meilę. To dar neužteko. Rusų valdžia „visiems amžiams“ ištrynė iš žemė-

lapių tų kraštų vardus. Lenkiją pavadino „Pavislio Kraštu“, o Lietuvą — „Šiaurės Vakarų Kraštu“.

Šios gūdžios ir slopinančios inercijos metu grafaitė Cecilija (Cecylia Plater Zyberkówna) tur būt pati pirmoji išgirdo poeto Adomo Mickevičiaus (1798-1855) balso aidą: „Visur tamsu, visur kurtu...“

Kas per viena buvo ta nuostabioji grafaitė? Gimusi Passy dvare, Varšuvos gubernijoje, 1853 m. gegužės 8 d. iš turtingų tėvų, grafo Kazimiero Platerio (1808-1876) ir Liudvikos iš Borewicziu, jaunuolė 1874 m. įstojo į slaptas Jėzaus Širdies Tarnaičių vienuoles ir visą savo gyvenimą ir turtus aukojo naujosios moterų kartos mokymui ir auklėjimui. Ji buvo viena žymiausių Lenkijos katalikų visuomenės veikėjų rusų okupacijos priespaudoje, pirmojo pasaulinio karo vokiečių okupacijos metu ir pradžioje Lenkijos nepriklausomybės (1918) iki pat savo mirties. Grafaitė Cecilija mirė 1920 m. sausio 6 d. Varšuvoje ir buvo palaidota greta tėvų Powązku (na Powązkach) kapinėse. Jos laidotuvėse dalyvavo ir Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius (Szymon Konarski, *Platerowie,* 82-83 p., Buenos Aires, 1967).

Gerai susipažinusi su savo laikų naujausia prancūzų katalikiška literatūra, savo raštuose ji skelbė pažangias prancūzų keliamas idėjas ir jas praktiškai vykdė savo įsteigtose mergaičių mokyklose Varšuvoje ir Chyliczkuose.

Ji parašė ir pati išleido keletą pedagoginių knygų, kurios sujudino lenkų visuomenę. Pavyzdžiui: *Ideał a młodzież* (Idealas ir jaunuomenė), *Kobieta ogniskiem* (Moteris yra židiniui), *Jaka jest nasza wada narodowa główna?* (Koks yra mūsų tautos pagrindinis trūkumas?). Ši knyga buvo parašyta visos Lenkijos konkursine tema ir gavo pirmąją premiją, nors pasakė karčią tiesą, kad pagrindinė mūsų (lenkų) yda yra paviršutiniškumas ir sekluma.

Besirūpindama mergaičių auklėjimu ir moterų reikalais, grafaitė Cecilija atkreipė dėmesį ir į vyrišką jaunimą, kurio katalikiškumu niekas nesidomi. Jos plati ir vispusiška veikla ir skelbiamos pažangios idėjos erzino net kai kuriuos jos

pačios „sferos“ asmenis, ypač obskurantizmo atstovus, kurie nesvyruodami reiškė abejones, ar tas jos pažangumas yra suderinamas su pačia katalikybe. Tokiai atakai atremti, reikėjo autoriteto Bažnyčios dalykuose. Ir čia Apvaizda jai atsiuntė Friburgo teologijos daktarą, kun. Jurgį Matulevičių.

„Kun. Matulevičius, — kaip liudija prof. Jarra, — aiškiai matė Lenkijos bažnytinių vadovų atsilikimą ir sielojosi dėl religinės literatūros skurdo, ypač devocinės, kurią jam teko arčiau pažinti, nes konsistorija buvo jį pakvietusi dvasinio turinio knygų cenzorium. Iš krūvos knygų, sukrautų ant rašomojo stalo, kurias man parodydavo, prisiminiau vieną, prašokančią visokias ribas. Tai buvo spausdinta brošiūrėlė, pavadinta: *Litania do mleka Najsiviętszej Maryi Panny* (Litanija į Švenčiausios Mergelės Marijos pieną), kuri labai pažeidė uolaus Marijos garbintojo gerą skonį ir sveiką protą. Ta proga jis nusiskundė, kaip sunku išaiškinti kai kuriems labai dievobaimingiems ir tiek pat naiviems autoriams, kad tai kompromituoja (žemina) pačią Bažnyčią (61).

Apie kun. Matulevičiaus savos vienuolijos projektą tada nieko negirdėjau nei iš jo, nei iš ko kito. Tačiau jis ne vieną kartą kalbėjo bendrai apie reikalą vienuolijoms atsinaujinti, prisiderinti prie pasikeitusių ekonominių ir visuomeninių santykių, apie pašalinimą užtvarų suartėti su aplinkuma, apie panaikinimą įvairiaspalvių abitų, kaptūrų ir kitokių išorinių ženklų, kurie erzina sudemokratėjusią šiandieninę minią“ (62).

Socialiniai klausimai

Tolimuose rytuose, šiaurės rytų Azijoje, į pabaigą XIX šimtmečio išaugo Japonijos galybė, pradėjusi reikšti savo pretenzijas į teritorijas, dėl kurių rusai varžėsi su kinais. Rusijos noras užgrobti daugiau žemių susidūrė su panašiais japonų planais. Iš to kilo rusų-japonų karas (1904-1905), kurį Rusija skaudžiai pralaimėjo. Tas smūgis Rusijoje sukėlė didelį nepasitenkinimą prieš valdžią, darbininkų streikus, suirutę ir pagaliau revoliuciją (1905.1.22), kuri nubangavo per visą kraštą.

Lenkijoje pūstelėjo laisvės vėjai: sujudo patriotinis jaunimas ir studentija tiek įsisiūbavo, kad rusų administracija uždarė Varšuvos universitetą ir politechnikumą. Suirus policijos kontrolei, vyko demonstracijos ir paviršiun iškilo socialistinis gaivalas, kuris skelbė kovą prieš kapitalizmą ir prieš jo tariamą bendrininką Bažnyčią.

Tai buvo aliarmo skambutis Bažnyčiai kapstytis iš snaudulio. Pirmiausia pagal popiežiaus Leono XIII šūkį *Quitez la sacristie* (išeikite iš zakristijos), tai reiškia, pradėkite plačią veiklą tarp masių ir išspręskite socialinius klausimus to paties darbininkų popiežiaus *Rerum Novarum* enciklikos dvasioje.

„Į pirmąsias tos akcijos eiles, — toliau liudija Jarra, — stojo kun. Matulevičius, kuris nepripažino jokios veiklos, neparemtos tvirtais principais ir žinijos pagrindais. Ir šiuo atveju jis veikė savo būdu. Radęs entuziastingą grafaitės pritarimą, su ja susitaręs, jis suorganizavo ciklą politinės ekonomijos paskaitų būreliui asmenų iš aukštuomenės, į kurį, greta organizatorių, buvo pakviestas seminarijos profesorius kun. Prežd zieckis, konservatyvių katalikų vadas grafas Juliusz Ostrowskis, keletas kitų ponų ir ponių ir du jaunuomenės atstovai, teisių studentai — visuomenininkai, Eugenijus Jarra ir Tadas Błażejewicz.

Prelegentą surasti, — toliau rašo Jarra, — pavedė man, su sąlyga, kad jis neatstovautų klausytojų ideologijai, bet patarnautų horizonto praplėtimui. Išrinkau man pažįstamą iš slaptųjų savišvietos ratelių veikėją Liudviką Krzywickį, žymų mokslininką: ekonomistą, sociologą ir antropologą, kairiųjų radikalinių pažiūrų atstovą visuomeninėse teorijose, o politikoje socialdemokratą. Mano įgaliotojai pilnai priėmė jo kandidatūrą ir pakvietė dėstytoju (63-64).

Paskaitų rinkdavosi klausytis jaukioje ponios Przeździecki rezidencijoje Rožių Alėjoje (Aleja Róż). Visi įdėmiai klausė mokyto socialisto aiškinimų ir socialinių problemų lukštenimo. Prelegentas dėstė aiškiai, ramiai ir rimtai, kaip dera tikram mokslininkui, nesigaudydamas kraštutinumų nė propagandos. Apžvelgdamas kapitalistinės santvarkos kriti-

ką, jis tik dvarininkų aristokratiją pavadino „feodalinėmis liekanomis“.

Kun. Matulevičius, kaip ir visi kiti dalyviai, uoliai užsirašinėjo paskaitų turinį. Paklausimų ir pasikalbėjimų metu jis pagyrė prelegento žinojimą ir objektyvumą. Dar daugiau, jis pasakė, kad daugelis prelegento teigimų sutinka su katalikiška etika. Toks kun. Matulevičiaus požiūris anais (1905) metais buvo dar labai pažangus ir drąsus. Tuo tarpu kitas klausytojas, grafas Ostrowskis, nė kiek neabejodamas pareiškė, kad dėl Plateraitės ir kun. Matulevičiaus sumanymo mes visi, Krzywickio vedami, strimagalviais riedame į hereziją ir amžiną prapultį“ (Jarra, *Sługa Boży*, 77-78).

Studijų būrelio paskaitos tęsdavosi po valandą tris kartus savaitėje ir truko tris ar keturis mėnesius. Atviras pažvelgimas į realų gyvenimą ne vieną paskatino į visuomeninę veiklą.

Auklėdama mergaites, grafaitė Cecilija sielojosi, kad niekas nesirūpina vyriškuoju katalikų jaunimu. Josios manymu, reikėjo būtinai organizuoti akademinį jaunimą. Ilgai nelaukiant, kun. Matulevičiaus ir grafaitės pastangomis buvo įsteigta Jaunimo Bičiulių Draugija (Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży), kurios sekretorium buvo Tadas Błażejewicz. Tuo pat metu Eug. Jarra ėmėsi organizuoti Varšuvos universiteto studentus.

Susirinkęs katalikų studentų būrys nutarė savo draugiją pavadinti „Odrodzenie“ (Atgimimas). Pirmininku išrinko patį organizatorių, kuris jai vadovavo dvejus metus (1904-1906), kol išvažiavo į užsienius tęsti studijas.

Iš pirmųjų „Odrodzenie“ narių vėliau išaugo eilė žymių Lenkijos veikėjų. Draugija sumanė organizuoti Krokuvos ir Lvovo universitetų studentus, kurie buvo Austrijos valdžioje. Tuo reikalu buvo deleguotas Jarra. Abiejose vietose jis rado entuziastišką studentų pritarimą ir profesūros bei dvasinės vadovybės paramą. Grįžęs į Varšuvą, jis viską smulkiai nupasakojo kun. Matulevičiui, kuris tuo labai domėjosi ir džiaugėsi. „Odrodzenie“ pradėjo leisti savo laikraštį *Prąd* (tas reikštų šaltinį ar srovę). Tačiau organizuota veikla truko

neilgai, nes dėl 1905 m. revoliucinių sąmyšių buvo ilgesniam laikui uždarytos visos Varšuvos aukštosios mokyklos. Krokuvoje „Odrodzenie“ veikla išsilaikė iki pat 1939 metų karo.

Savo atsiminimų užsklandoje Jarra parašė: „Baigdamas nagrinėjimą visų man žinomų aplinkybių sąryšyje su pažangia kun. Matulevičiaus veikla, turiu pabrėžti, kad jo pastangos gaivinti sustingimą įvairiuose bažnytiniuose dalykuose, kaip jis man pasakojo, tam tikruose sluoksniuose sukėlė pasipriešinimą ir net kritiką. Siauri obskurantai, sustingusiųjų tradicijų šalininkai, nurodinėjot, kad jo pavojingų teorijų centras buvo modernizmu įtariama panos Platerytės įstaiga. Vyriausias modernizmo baimės ir įtarinėjimų skleidėjas buvo jau anksčiau minėtas Julius Ostrowskis. Ne kartą jis pats man tai aiškino su pasipiktinimu ir įspėjimu, kai 1906 metų vasarą mokiau lenkiškų dalykų jo sūnus, benediktinų auklėtus Belgijoje. Apimtas pažangos baubu, grafas Julius abejojo net Krokuvos jėzuitų patikimumu...“ (65).

Tas modernizmas buvo ypatingai segamas kun. Matulevičiui, kai jis įsijungė į krikščionių darbininkų sąjungos veiklą. Tai kėlė nerimą tarp integralistinių (Bažnyčios vieningumo) katalikų atstovų, kurie kun. Matulevičiaus Bažnyčios negerovių kritiką laikė juos griovimu. Jis buvo puolamas ir lenkų spaudoje, net skundžiamas Romai. Visi tie dalykai daugiausia buvo inspiruojami grafo Ostrowskio. Kun. Matulevičius tų išpuolių nepaisė: — nesikišti į ginčus buvo vienas iš jo ryškiausių bruožų.

Būta ar nebūta kokio ryšio su grafo informacijomis, klasišką nuosprendį padarė prel. Umberto Benigni, slaptos tarptautinės organizacijos (Sodalitium Pianum) kovai su modernizmu vadas, paskelbdamas kun. Matulevičių „vienu iš pavojingiausių modernistų pasaulyje“... (E. Pulat, *Intégrisme et Catholicisme intégral.* Tournai, 1969, 190 p. Žr. *Summarium* 147 p.).

„Litvomanija “

„Tą antraštėlę, — sako Jarra, — paženklinau kabutėmis, nes ji kilo ne iš manęs. Tačiau jaučiuos įpareigotas atsižvelg-

ti į tą dalyką, kaip kilusį iš tam tikrų žmonių ir kai kurių organizacijų“.

Paaiškinęs manijos žodžio reikšmę kaip liguistą psichinę žmonių būklę — susikaupimą į kurią nors vieną idėją (obsesiją), jis kategoriškai pareiškė: „Galiu užtikrinti, kad laike mūsų bičiulystės (1904-1906) kun. Matulevičius nebuvo ir negalėjo būti jokiu litvomanu“. Toliau jis savo žodžius paremia moksliniais argumentais ir paties gyvenimo faktais.

Visų pirma, kaip ištikimas katalikų Bažnyčios narys, gilus mokslininkas, šviesaus ir kritiško proto žmogus, kun. Matulevičius gerai žinojo, kad katalikų Bažnyčia neišskiria jokios tautos, nes tai būtų priešinga artimo meilės ir teisingumo dėsniams. Tiktai kai kurių tautų maniakai (bei šovinistai) dievina savo tautą ir niekina kitas. Kadangi nacionalizmo funkcijos priklauso politinei sričiai, į kurią jis niekad nesikišo ir net vengė, tai litvomanija, kaip ir bet kokia kita manija, jam buvo visai svetimi dalykai.

„Per mūsų artimo bendravimo metus negirdėjau nė nežinojau kitokios jo pavardės, kaip Matulewicz. Niekad jis nekalbėjo kitaip, tik lenkiškai, gražiu stilium ir varšuvietišku akcentu. Niekad mums neparodė etninio savo skirtingumo, ir niekad negirdėjau, kad su tuo kur kitur pasireikštų. Priešingai, kaip anksčiau buvau nurodęs, jis buvo nuolatos užsiėmęs lenkų reikalais, lygiai reaguodamas taip, kaip visi jo varšuvinėje aplinkumoje.

Dažnuose mūsų susitikimuose, ypač jo ligos metu, kun. Matulevičius kartą pratarė porą žodžių man nepažįstama kalba tarnaitei, kuri jam atnešdavo valgyti. Į mano klausimą, kokia čia kalba, jis, kaip visados, ramiai pasakė, kad tai lietuvių kalba, nes mergina yra iš to krašto (Lietuvos), kur toji kalba vartojama, ir kad, padėkodamas ta kalba, jis norėjęs suteikti jai malonumo. Šią progą „litvomanas“ tikrai būtų mokėjęs panaudoti savo tikslams.

Baigdamas savo atsiminimus apie kun. Matulevičių, jaučiuos labai laimingas, kad sulaukiau valandos, kada galiu

pridėti ir savo plytelę prie šventos nepaprasto Kunigo beatifikacijos bylos, kuris žemėje tiek daug gero padarė.

Esu jam ypatingai dėkingas, kad tarp daugelio pagundų, kaip būva kiekvieno jauno žmogaus persilaužimo amžiuje, jis savo tiesia išmintimi ir krištoliniu charakteriu, ne žodžiais, bet gyvu pavyzdžiu, man nušvietė gyvenimo kelią ilgų metų mokslo ir mokymo darbuose“. (Eugeniusz Jarra, *Wspomnienia o ks. Matulewiczu*. Rinkinyje *Nasz Ojciec Odnowiciel* 51-67 p.).

Liberalizmas

XIX amžiaus pabaigoje ir ant slenksčio XX amžiaus Vakarų Europos šviesuomenė skendėjo prancūziško pozityvizmo, angliškojo evoliucionizmo ir marksistinio materializmo miglose. Visų tų „izmų“ svarbiausias uždavinys buvo žmogaus „išlaisvinimas“ iš religinių varžtų: atimti iš jo sielą ir Dievą, žmogų ištraukti iš Bažnyčios. Visų aukščiausiu autoritetu buvo pripažįstamas tik žmogaus protas, kuris esąs tiesos pažinimo šaltinis ir kriterijus, atitraukęs mąstymą nuo pojūčių bei juslinio suvokimo.

Didžiausias proto ramstis buvo antropologija, gamtos mokslai ir biologija. Iškilmingiausias sielos nužudymas buvo skelbiamas medicinos autoritetu. Tūli chirurgai pareiškė, kad tiek ir tiek išpiaustę lavonų ir niekur neradę sielos... Marksizmas nužengė dar toliau. Jis atmetė protą ir psichines žmogaus galias, nes visus žmogaus veiksmus apsprendžia esamos gamybinės sąlygos.

Iš to ir kilo radikalinės Markso reformos, reikalaujančios pašalinti pagrindinę visuomeninę blogybę — privatinę žmonių nuosavybę, kitaip tariant, sugriauti vadinamą kapitalistinę santvarką, atimti turtus iš turinčių ir juos pavesti tvarkyti darbo klasei (proletariatui). Lengvesne išraiška tai buvo vadinama socializmu.

Po socializmo skraiste slėpėsi neatlyžtama kova prieš religiją, proletariato diktatūra ir net pasaulinė revoliucija su garsiu šūkiu „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ Tačiau paprastam žmogeliui buvo siūloma lengvesnė samprata: tikinčiuosius apšauk tamsuoliais, o bedievius (ateistus) pažangiais ir jau būsi socialistas, žmonijos išgelbėtojas. Belieka tik atimti turtus iš turinčių ir padalinti neturintiems. Bet nedaug kas rūpinosi, kaip tai įvykdyti. Buvo siūlomas tik pats pigiausias receptas — revoliucija ir kapitalizmo sunaikinimas.

Buvo apie tai prirašyta daug knygų, garsiai žvangėjo propagandos bei sprogdinimai, pralieta neapskaičiuojama daugybė nekaltų žmonių kraujo. Būtų galima daug apie tai kalbėti, jeigu šiais laikais neturėtume aiškaus rezultato ir gyvo pavyzdžio — marksistinės komunistinės rusiškos *vergų* imperijos.

Vakarų liberalizmas persimetė ir į Rytų Europą. Klimatas jam čia buvo palankus. Išdidi lenkų ponija gėrėjosi mokslo pažanga, liberalizmu bei pramogomis, kaimas skurdo, o Bažnyčia snaudė. Jaunimas, kaip ir visada, ir beveik visur, griebėsi naujų idėjų, kurias jiems į galvas pūtė mokyklos. Lenkijos, kaip ir Lietuvos, gyvenime prisidėjo dar naujas elementas — rusų okupacija, kuri lenkams keršijo už 1830 ir 1863 metų sukilimus. Juo daugiau rusų administracija Lenkiją spaudė, tuo labiau kaitino revoliucinę jaunimo dvasią. Šalinimas iš mokyklų išmestuosius pasklaidė po miestelius ir kaimus, kuriuos užkrėtė revoliucine dvasia.

Bažnyčia įkrito į snaudulį ne dėl to, kad jai trūko šviesių ir veiklių kunigų. Jų buvo, tik juos išgaudė rusų žandarai. Kaip ten bebūtų, bet Bažnyčia visur buvo vienintelė jėga, kovojanti prieš socializmą, gindama tikėjimą ir humaniškumą. Lenkijoje ir Lietuvoje ta kova buvo daug sunkesnė, nes buvo uždaryti vienuolynai ir jų mokyklos.

Lenkijoje tą spragą stengėsi užkimšti kapucinas Tėvas Honoratas (1829-1916), kuris organizavo tretininkus (Šv. Pranciškaus III ordiną) ir buvo įsteigęs aštuoniolika slaptų vienuolynų. Bet to buvo per maža.

Ir iš jo avidės išaugo viena avelė, kurią jis pats pavadino „pyszna diablica“ (išdidi velniūkštė). Tai buvo Polocko siuvėja Felicija Kozłowska (1862-1922), vėliau pasivadinusi Marija-Pranciška. Ji 1893 m. pasiskelbė gavusi iš Dievo apreiškimą ir pavedimą įsteigti pamaldžių kunigų ir pasauliečių draugiją. Taip atsirado marijavitų sekta, iš karto patraukusi ne maža uolių kunigų, pasižadėjusių nevartoti svaigalų, nerūkyti ir nevalgyti mėsos. Paskui save jie patraukė į marijavitus ištisą eilę parapijų. Ilgainiui marijavitų viršūnėse įsigalėjo visokios intrigos ir moralinis išsigimimas. Skundai

pasiekė Romą, ir po nuodugnių tyrinėjimų toji sekta 1906 m. buvo katalikų Bažnyčios pasmerkta, bet palikusi daug žalos.

Vakarų Europoje įsigalėjęs liberalizmas bei ateizmas iš visų pusių puolė ir kritikavo Bažnyčią, kurią karingai gynė popiežius Pijus IX (1846-1878). Italijos suvienijimo sąjūdis (vadinamas Risorgimento) palietė ir bažnytinės valstybės žemes, kurios buvo užimtos jėga. Popiežiaus protestų niekas nepaisė. Susidariusiai padėčiai aptarti jis sušaukė Vatikano I susirinkimą, kuris priėmė popiežiaus neklaidingumo dogmą (1870), kai jis kalba ex cathedra tikėjimo ir doros reikalais.

Jo įpėdinis Leonas XIII (1878-1903) nerado reikalo kovoti su valstybėmis, jeigu jų valdžios neprisitaikė prie kai kurių tradicinių normų. Jis pareiškė, kad politinės valstybių formos jam nesvarbu. Savo enciklikoje *Rerum novarum* (1891) jis svarstė (išdėstė) socialinių reformų reikalus, darbininkų ir darbdavių santykius, atmetė nuosavybės panaikinimą, nurodė teisingą kelią vargšų būviui pagerinti ir priemones prieš marksistinį prievartavimą. Vietoj luomų kovos jis siūlė abipusę pagarbą, nustatymą teisingų atlyginimų, socialinę globą ir darbininkų sielos aprūpinimą.

Kita jo enciklika, *Graves de communi* (1901), aptarė organizacinę krikščioniškosios demokratijos veiklą, kurios nereikia sutapdinti su kuria viena valstybės politine forma. Jos uždavinys turi būti tarpininkavimas tarp darbdavių ir darbininkų, nustatant teisingus atlyginimus, tinkamas darbo ir gyvenimo sąlygas ir padėti valstybėms formuluoti ir leisti socialinius įstatymus.

Krikščioniškoji demokratija

Didelė technikos mokslų bei išradimų pažanga daug padėjo pramonei plisti. Mašinos daugiur pakeitė rankų darbą ir darbo spartą. Dalis darbininkų ir savarankiškų amatininkų neteko darbo. Padėtį kiek pagerino naujų pramonės šakų bei įmonių atsiradimas. Apie pramonės centrus spontaniškai augo miestai ir miesteliai, kurie sutraukė ir žemės ūkio darbininkus. Miestuose darėsi ankšta. Daugumai darbininkų teko

gyventi priemiesčių lūšnose. Jų uždarbiai priklausė nuo darbdavių malonės. Visur didėjo skurdas ir vargas.

Varšuva nebuvo jokia išimtis. Ir ten siautė revoliuciniai-socialistiniai sąjūdžiai, kurie brovėsi net į katalikų eiles. Savo gyvenime patyręs daug nuoskaudų ir matęs darbo žmonių vargus bei išnaudojimą, kun. Matulevičius negalėjo ramiai klausytis demagoginių socialistų agitatorių kurstymų ir apgaulingų pažadų visiems lygiai padalinti *kitų* turtus. Jis matė ir jautė jaunuomenės nerimą, kuriame maišėsi du skirtingi jausmai — patriotiniai ir marksistiškai kerštingi. Jie būkštavo, kad gali kilti riaušės ir didelis kraujo praliejimas.

Jis nedelsdamas įsijungė į visuomeninį-socialinį darbą, kuriam jis buvo gerai pasiruošęs Friburgo universitete. Jo studijų laikas kaip tik sutapo su dideliu religiniu atgimimo sąjūdžiu Vakaruose, kurį pažadino popiežiaus Leono XIII balsas, nukreiptas į socialinius darbininkų reikalus.

Lenkijos katalikų Bažnyčia ta linkme pajudėjo tik 1905 metais, kai revoliucijos sukrėsta rusų caro valdžia kovo mėnesį užgrobtuose kraštuose paskelbė *tolerancijos ediktą* (ukazą). Varšuvos diecezijoje socialinių reikalų tvarkymo ėmėsi, gal nebe kun. Matulevičiaus patarimo, vyskupas sufraganas Kazimieras Ruškevičius* (Ruszkiewicz, 1836-1925). Pritariant arkiv. Vincentui Popiel (1825-1912), spalio 9 d. buvo sudaryta Socialinė-Religinė Komisija.

Pačiu svarbiausiu tos komisijos uždaviniu buvo paruošti socialinės Bažnyčios veiklos reguliaminą (statutą). Tas darbas buvo pavestas kun. Matulevičiui ir kun. Przeždzieckiui, kurie jį atliko per porą mėnesių.

Komisijos patvirtintoji socialinės veiklos programa buvo paskelbta anoniminėje brošiūroje *Chrześcijańska Demokracja* (Warszawa 1906). Tuo laiku Varšuvoje buvo spausdinama Bažnytinė Enciklopedija *(Podręczna Encyklopedia Kościel-*

* Vysk. Ruškevičius, lietuvis, buvo gimęs Dženželaukos kaime, Marijampolės parapijoje, apie 5 km į šiaurės rytus nuo Lūginės, kun. Matulevičiaus gimtinės.

na“), kurios redaktorius kun. Z. Chelminckis pakvietė kun. Matulevičių, kaip aukščiau minėtos komisijos ekspertą, parašyti išsamų straipsnį apie Krikščioniškosios Demokratijos tikslus ir veikimo būdą (išspausdinta 7-8 tome).

Čia pravartu paminėti apie šiuos dalykus rašiusio Stanislovo Gajewskio nuomonę, kaip tos idėjos susikristalizavo kun. Matulevičiaus galvosenoje: „Manau, kad jis susidarė iš daugelio veiksnių — studijos užsieniuose, ryšiai su neuniformuotais vienuoliais, atsidėjusiais visuomeninei ir socialinei veiklai. Lygiai didelį vaidmenį turėjo lietuviškoji jo kilmė (tautybė). Lenkų kunigai daugiausia buvo įsitraukę į tautinės demokratijos (endekų) ir lenkybės veiklą. Gi lietuvių kunigai arba jungėsi į dar silpną lietuvių tautinį judėjimą, arba savo veiklą organizavo popiežių enciklikų dvasioje, toli nuo endekijos sferos. Kun. Matulevičius, kaip lietuvis, neturįs jokių ryšių su endekais, ieškojo kitokių sprendimų. Kai atėjo veikimo laikas, jis jau turėjo tvirtai sukristalizuotas pažiūras, kurios buvo labai reikalingos ano meto katalikų veikėjams“ (*Summarium,* 2 nr., 1973, 178-179 p.).

Praktiškoji socialinė veikla tarp darbininkų prasidėjo kiek anksčiau. Jai vadovavo prel. Marcelius Godlewskis (1865-1945), baigęs Suvalkų gimnaziją, Seinų seminariją ir Gregorianum universitetą Romoje (1893), specializavęsis sociologijoje. Varšuvoje jis buvo Visų Šventųjų parapijos klebonu. Iš arti susidurdamas su darbininkų reikalais, jis ėmėsi organizuoti jų ratelius savo ir kitose Varšuvos parapijose, kur svarstydavo įvairius darbininkų reikalus, ruošdavo paskaitas, pasikalbėjimus bei pramogas. Kiekvienas ratelis turėjo pačių išrinktą vadovą. Karts nuo karto ratelių vadovai susirinkdavo pas prel. Godlewski, kur dalyvaudavo kun. Matulevičius ir kun. Przeździeckis.

Kun. Matulevičius tuojau tapo kun. Godlewskio bendradarbiu, ir juodu sujungė visus ratelius į bendrą organizaciją, pavadintą „Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich“. Vėliau, paruošus krikščioniškosios demokratijos programą, organizacijos vardas buvo pakeistas į „Chrześcijańska Demokracja“. Kun. Matulevičius redagavo jos dvisavaitinį

laikraštį *Towarzysz Pracy* (Darbininko Draugas), kuris vėliau buvo vadinamas *Pracownik Polski* (Lenkų Darbininkų).

Kai 1905 m. sušvelnėjo rusų priespauda, organizacija buvo legalizuota ir jai leista veikti laisvai pagal savo programą. Kun. Matulevičius pasirūpino, kad ji nesikištų į jokią politiką — būtų tik grynai religinė, kultūrinė, tautinė ir socialinė darbininkų organizacija. Jam pritarė ir prel. Godlewskis.

Taip sutartinai veikdami, juodu išplėtė organizacijos plotus ir veiklos turinį ir sutraukė apie 50 tūkstančių narių. Tai buvo didelė darbininkų armija, su kurios pagrįstais sumanymais bei reikalavimais turėjo skaitytis ir skaitėsi valdžia ir vietinė administracija. Tačiau po poros metų sėkmingos veiklos kun. Matulevičius turėjo išvažiuoti profesoriauti į Petrapilio Dvasinę Akademiją. Netrukus pasitraukė ir prel. Godlewskis.

Didiesiems vadams pasitraukus, organizacijos vadovybę perėmė politikieriai, kurie tos milžiniškos organizacijos jėgą išnaudojo savo politinėms machinacijoms, mažai bepaisydami pagrindinių krikščioniškosios demokratijos tikslų: rūpintis darbininkų gerove ir jų švietimu. Įsimetęs politinis „vėžys“ graužė ir pačią organizaciją — iki pirmojo pasaulinio karo jau buvo belikę tik apie 5000 narių.

Vėliau buvo sunaikintas organizacijos archyvas, todėl trūksta tikslesnių žinių apie kun. Matulevičiaus veiklą. Tikrai žinoma tiek, kad jis skaitė daug paskaitų, pokalbių, rašė populiarius ir mokslinius straipsnius lenkų kalba, suorganizavo centrinę ekonominiu-socialiniu bei apologetinių knygų biblioteką, suruošė socialinius kursus ir t.t. (Žr. kun. prof. Aleksy Petrani ir kun. Witold Nieciecki, MIC straipsnius rinkiny *Pro Christo et Ecclesia*. Pod redakciją ks. Jana Bukowicza, MIC).

Veikla kituose plotuose

1905 metais (tiksli data nežinoma) Varšuvoje įvyko katalikų rašytojų ir žurnalistų suvažiavimas, kuriame savo prakalba didžiausią triukšmą sukėlė Lvovo armėnų apeigų

arkiv. Juozapas Teodorowicz (1864-1938). Tarp kitų prelegentų buvo ir kun. Matulevičius, kurio referatas buvo gana drąsus, nors cenzorius, vysk. Scześniak, buvo gerokai jį apibraukęs. Tai sužadino ultrakatalikiškus Ostrowskio jausmus ir jį paskatino apie tai pranešti Romai. Diskusijų metu nepaprastu iškalbingumu pasižymėjo kun. Vladimiras Jakowskis, vėliau marijonas, karštai reikalaudamas, kad busimoji darbininkų sąjunga vadintųsi katalikiška, ne krikščioniška.

Pradžioje laisvėjančių sąjūdžių (bene 1905-1906 žiemą) į Varšuvą suvažiavo apie 400 „niekieno“ sukviestų kunigų iš įvairių Lenkijos vyskupijų pasitarti reformų reikalais. Iš pat pradžių kilo klausimas, kas juos čia sukvietė. Tas klausimas buvo kartojamas ir posėdyje. Negavę patenkinamo atsakymo, kai kurie dalyviai demonstratyviai apleido salę. Buvo kalbama, kad juos sukvietė politinės organizacijos (Demokracja Narodowa) agitatoriai „endekai“.

Kadangi jokia dvasinė valdžia nieko apie tai nežinojo, nes rengėjai nerado reikalo prisistatyti net vietiniam Arkivyskupui, tai kilo įtarimas, kad suvažiavimas gali padaryti tokių nutarimų, kurie nesiderintų su katalikų Bažnyčios dvasia. Tokioje subtilioje padėtyje reikšti oficialius protestus būtų neatsargu: ugnį reikia gesinti, ne kurstyti. Pasitarę su Arkivyskupu, gesintojais pasisiūlė du savanoriai: kun. Matulevičius ir prel. Przeździeckis.

Susėdę skirtinguose salės kraštuose, juodu dalyvavo svarstymuose ir diskusijose, vienas kitą paremdami nežymiai ir diskretiškai. Savo ramia taktika ir praktiška logika jie sutvarkė nutarimus taip, kad neišėjo nieko skandalingo. Dar daugiau — savo orumu jie suvažiavimą pabaigoje nuteikė tiek, kad prezidiumas nuėjo pas arkivyskupą Popielį, išreiškė jam paklusnybę, įteikė rezoliucijas ir paprašė palaiminimo. (Ks. Wiśniewski, o.c. 91; Ks. Kazimierz Bronikowski, *Nasz Ojciec Odnowiciel* 25-26).

Tas suvažiavimas kun. Matulevičiui įkvėpė mintį organizuoti Lenkijos kunigus, kad jų neišnaudotų jokios politinės partijos ir kad jie daugiau atsidėtų pastoracijai ir

žmonių švietimui. Jo pastangomis 1907 m. Varšuvoje buvo įsteigta kunigų sąjunga, pavadinta „Unio Apostolica“.

Socialiniai kursai

Uolūs krikščioniškos demokratijos sąjūdžio vadai, kunigai Matulevičius ir Godlewskis, giliai jautė socialinius sopulius. Tuo jie sielojosi ir troško, kad visi išgirstų vargo žmonių aimanas, kad praregėtų visuomenės akys ir suminkštėtų akmeniu virtusios širdys. Jie sumanė suruošti specialius kursus, kuriuose socialinių mokslų žinovai suteiktų reikalingų teoretinių ir praktiškų žinių platesnėms žmonių masėms.

Kursai buvo numatyti suruošti Vilniuje 1906 metais, bet aukščiausioji Peterburgo valdžia neleido. Tada teko juos atidėti ir organizuoti Varšuvoje. Vadovaujant Varšuvos vysk. sufraganui Ruškevičiui, buvo sudarytas socialinių reikalų komitetas iš dvasininkų ir pasauliečių tiems kursams suruošti. Komiteto uždavinys nebuvo lengvas: svarbiausia, reikėjo surasti ir pakviesti kompetentingus prelegentus, galinčius pristatyti socialines problemas iš įvairių sričių ir aspektų.

Kursai įvyko 1907 metų vasarą, rugpiūčio 27-30 dienomis Varšuvoje. Jie sukėlė didelį susidomėjimą ir sutraukė virš 700 dalyvių: aukštų Bažnyčios dignitorių, kunigų, mokytojų, visuomenės veikėjų — vyrų ir moterų — ir spaudos atstovų. Dalyvavo ir keliasdešimt kunigų iš Lietuvos.

Paskaitininkų tarpe buvo du Krokuvos Jogailos universiteto profesoriai: Vladimiras Czerkowskis ir Karolis Kleckis, trys poznaniečiai kunigai: Stanislovas Adamskis, Petras Wawrzyniak ir Kazimieras Zimmermann, kursų iniciatoriai kunigai Godlewskis ir Matulevičius, ir visuomenės veikėjai: advokatas Steponas Godlewskis, Eduardas Jaroszyńskis, grafas Vladislovas Potockis ir Adolfas Suligowskis.

Kursų paskaitų ciklas plačiai apėmė įvairius socialinio gyvenimo aspektus, apjungtus paties kun. Matulevičiaus griežta geležine ir praktiška logika: aiškiai ir atvirai išreikšti kaip buvo, kas yra ir kaip turėtų būti.

Buvo apžvelgta socialinė visuomenės padėtis įvairiais laikotarpis, socializmo-marksizmo, kolektyvizmo, komunizmo, kapitalizmo ir nuosavybės doktrinos, miesto, kaimo ir žemės ūkio darbininkų padėtis ir kaip tvarkomi socialiniai reikalai Rusijos žemiečių savivaldose. Nebuvo užmirštas nė alkoholizmas — visų bendroji yda ir žala. Poznaniečiai prelegentai nušvietė socialinių reikalų tvarkymą savo krašte pagal vakarietišką katalikų vokiečių sistemą įstatymų ribose.

Kun. Matulevičius savo paskaitos tema pasirinko kertinį sociologijos mokslų akmenį — nuosavybės teisę: *Chrześcijańska teoria prawa własności* (Krikščioniškosios nuosavybės teisės teorija). Jo paskaita truko dvi valandas. Savo pažiūras jis reiškė atvirai, tvirtai ir drąsiai, paremdamas praktiškomis išvadomis ir sprendimais, nors kartais skirtingais nuo tų, kurie buvo laikomi nepaliečiama Bažnyčios tiesa bei tradicija. Daugelio buvo pripažinta kaip geriausias krikščioniškų principų išreiškimas socialiniais klausimais.

Jo išvados buvo pagrįstos ne tik autentiškais krikščioniškais šaltiniais, bet ir dideliu savo darbštumu įgytomis žiniomis ir giliu to meto socialinių santykių pažinimu. Todėl jis turėjo teisės ir drąsos smogti į kapitalistinį išnaudojimą ir pagonišką „usus et abusus“ (naudojimą ir piktnaudžiavimą).

Paskaita buvo išspausdinta serijoje „Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich“ leidiniu *Kursa Społeczne*. Warszawa, 1907, 92-123 puslapiuose (Plačiau apie kursus rašė kun. Kazimieras Šaulys, Socijaliniai kursai Varšavoje. *Draugija*, 1907 m. 9-10 numeriuose, 57-62 ir 177-184 p.).

Su tais kursais ir baigėsi kun. Matulevičiaus veikla Varšuvoje, kur jis buvo labai populiarus, įgijo autoritetą kaip žymus katalikų vadas religiniame ir visuomeniniame gyvenime, aktyvus pastoracijoje, organizacijose ir spaudoje.

Palikęs viską Varšuvoje jis jau turėjo keltis į Rusijos carų sostinę, dėstyti sociologiją Katalikų Dvasinėje Akademijoje. Bet ir ten, savo profesūros įtemptame darbe, jis

neužsidarė vien kabinete ir auditorijose — kitais metais jau dalyvavo socialiniuose kursuose Kaune.

Gal ir gaila buvo jam skirtis su Varšuva, kur jo širdyje jau brendo nauji planai — steigti kunigų vienuoliją. Pasauliečių akyse (galvosenoje) tai būtų laikoma lyg likimo dalia — kai tik jis giliai įsitraukia į kokį darbą (o jis paviršutiniškai dirbti nemokėjo), tuoj lemtis jį stumia į kitą. Tačiau kun. Matulevičius į tai žvelgė kitokiomis, Dievo Apvaizdos akimis, — tikras Kristaus karys iš mūšio lauko nebėga.

DVASINĖS AKADEMIJOS PROFESORIUS

1905 metų revoliucija Rusijoje sukėlė daug politinių ir socialinių vilčių. Atrodęs nepajudinamas, caro sostas pradėjo svyruoti. Caras buvo priverstas suteikti šiek tiek religinių ir politinių laisvių. Tuo pasinaudojo ir Petrapilio Dvasinė Akademija. 1906 metų sausio mėnesį Akademijos senatas nutarė įsteigti sociologijos katedrą. Jos steigimą patvirtino ir pats Rusijos caras Mikalojus II. Tačiau to nutarimo vykdymas kiek užtruko, nes visoje Rusijos imperijoje neatsirado tinkamo kandidato į sociologijos profesorius.

Tuo reikalu tuojau atsiliepė Petrapilyje leidžiamas vokiečių laikraštis *St. Petersburg Zeitung*, kuris 1906 m. balandžio 15 d. numeryje parašė:

„Katalikų kunigai buvo ypatingoje vidaus reikalų ministerijos žinioje. Kiekvienas kunigas, pas kurį rasdavo politinio arba sociologinio pobūdžio užsieninį spaudinį, būdavo suimamas ir siunčiamas į vienuolyną. Tuo būdu jaunieji dvasininkai buvo priversti išsižadėti sociologijos studijų. Be abejo, Rusijoje bus sunku rasti katalikų kunigą, kuriam būtų galima pavesti įkurtoji katedra. Rektoriui teks kreiptis į mokytus Vokietijos ar Austrijos kunigus“.

To straipsnio autorius buvo lietuvis, žymus Petrapilio lietuvių veikėjas, dr. Juozas Januškevičius (1862-1960), studijavęs filologiją ir filosofiją, gavęs doktoratą Breslau universitete 1909 metais.

Akys nukrypo į Varšuvą. Ten, kaip jau matėme, socialinėje dirvoje "teoretiškai ir praktiškai plačiai veikė didelio takto ir gilios erudicijos kun. Matulevičius. Akademijos rektorius išsiuntė jam pakvietimą užimti sociologijos katedrą. Kvietimas buvo priimtas, ir kun. Matulevičius 1907 m. rugsėjo pradžioje atvyko į Petrapilį. Atsivežė didelę visuomenės mokslų biblioteką. Akademijoje naujas mokslas — sociologija — buvo tikra sensacija, o jos dėstytojas neseniai buvo sujudinęs Lenkiją savo socialiniais kursais.

Klausytojų atgarsiai

„Įžanginė iškilmingoji paskaita, — rašo kun. prof. Būčys, — buvo apie nuosavybę ir katalikų dogmatiką. Ta paskaita labai patiko profesoriams, dar labiau studentams. Kitos J. Matulevičiaus paskaitos interesuodavo studentus savo turiniu, keliamų problemų aktualumu ir iškalbos malonumu. Aš tų paskaitų nesu girdėjęs nė vienos, bet, gyvendamas akademijoje, pastebėjau, kad studentai ne visada eidavo į kitų profesorių paskaitas, o niekad nepraleisdavo J. Matulevičiaus paskaitų“ (AJM, 19). Įžanginė paskaita buvo skaityta lotyniškai.

Savo prisiminimuose kun. prof. Blažiejus Česnys (1884-1944), tada buvęs akademijos studentas, parašė:

„1907 metų rudenį... akademijos studentai susilaukė nepaprastos naujienos: atvyko pirmasis naujai įsteigtai sociologijos katedrai profesorius. Mus studentus šiuo atveju viskas domino. Pats objektas buvo naujas, anksčiau nedėstytas, o tiek viliojus! Nemažiau mus domino ir pats naujojo dalyko dėstytojas prof. Matulevičius. Sparnuotas gandas, atlėkęs pirm jo, buvo mus jau gerai nuteikęs. Naujasis Clarissimus esąs stiprus teologas, puikiai baigęs Akademiją ir vienas žymiausių Friburgo teologijos daktarų. Be to, esąs stiprus sociologas, pasižymėjęs specialiomis paskaitomis Varšuvoje ir turįs didelio patyrimo darbininkų organizavime.

Laukimas neapvylė. Naujasis profesorius išsyk visus sužavėjo: kalbėjo poliruota varšuviečių kalba gražiau už daugelį tikrųjų lenkų. Visus žavėjo jo žinių gausumas ir dėstymo metodingumas. O labiausiai stebino ypatingas proto aiškumas. Ir pirmiau ir paskui man teko klausytis daug šaunių profesorių, bet tokio minties aiškumo, koks spindėjo prof. Matulevičiaus kalbose, kitur, rodos, neteko rasti. Prie viso to pridėk dar be galo malonų būdą ir gražią malonią išvaizdą, tada dar apyjaunio vyro, ir bus visai suprantama, kodėl visa akademija buvo gatava jį nešioti ant rankų. Tada pasikartojo jau kiek pamirštų senesnių garsaus Jauniaus dienų vaizdai“ (Kun. prof. Kazimieras Jaunius (1849-1908) buvo filologas, gilus lietuvių kalbos žinovas).

Auditorija nebetalpino besigrūdančių į paskaitas. Skubėjo į jas ne tik tie, kuriems jos buvo privalomos, grūdosi ir kitų kursų 'laisvanoriai', atsinešdami savo kėdes ir ilgoje virtinėje susėsdami už atdarų auditorijos durų. Patys magistrantai, ir tie užsikrečia. Čia vienas, čia kitas bando mesti seniau pasirinktąją disertaciją, atsižadėti pamėgtosios specialybės ir virsti sociologu.

Ir aš pergyvenau tą 'ligą'. Bet protingas profesorius nemanė vilioti. Priešingai — sudraudė ir liepė laikytis, kaip seniau, profesoriaus Bučio. Kaip šiandien pamenu, pasakė: 'Tamstai jau per vėlu, ir ne viena sociologija tėra mums reikalinga, dar reikalingesnė yra teologija. Sociologijoje tegu specializuojasi jaunesnis jūsų draugas Jurgutis'. Paklausiau ir nesigailiu paklausęs. O, kaip giliai jo mokėta žvelgti mano jaunesniojo draugo atveju ir tai visos Lietuvos naudai" (AJM, 108-109 p.). Vladas Jurgutis (1885-1966) vėliau buvo kunigas, ekonomikos profesorius, finansistas, Lietuvos Banko organizatorius ir ilgalaikis jo valdytojas.

Kitas tuo metu lankęs akademiją, vėliau tapęs advokatu, Liudas Noreika (1884-1928) po kun. prof. Matulevičiaus mirties parašė:

„Atmenu kaip šiandien jo sociologijos lekcijas. Retai kada esti (būva), kad gilus mokslas būtų taip gražiai sujungtas su iškalba. Giliausias mokslo mintis ir painiausias problemas jis mokėjo dėstyti paprasčiausiu būdu, nevyniodamas jų į painias formules, tik skleiste skleisdamas klausytojams. Tai yra Dievo dovana ir drauge reiškia, kad dėstytojas profesorius yra aiškiai supratęs dėstomąjį dalyką. Jeigu tektų sulyginti su kuo kitu, tai galėčiau pasakyti, jog tik prof. Kazimieras Jaunius temokėjo taip lengvai, aiškiai ir suprantamai kalbėti apie mokslo dalykus ir juos dėstyti kitiems.

Jo sociologijos lekcijos akademijos studentams būdavo stačiai pramoga. Pasiremdamas Leono XIII sociologinėmis enciklikomis, jis gebėjo taip giliai įžvelgti į visokius socialinius klausimus, kaip anas didis katalikų Bažnyčios Tėvas ir Mokytojas. Enciklikos jam buvo ne sausos formulės ar varžą

rėmai, tik katalikiškojo socialinio mokslo pradai, kuriuos savo giliu protu jis ugdė toliau.

Lengva maloni šypsena visuomet puošė jo veidą. Ji lydėjo jį ir tuomet, kai vyskupo ir arkivyskupo mitra puošė jo galvą. Skaistus veidas yra skaisčios sielos požymis. Jo skaistumas spindėjo šventumu ir didele artimo meile.

Tos mokslo, gražaus paprasto iškalbumo ypatybės, jo skaistumas ir pažiūrų platumas sutraukdavo daug ir pasauliečių studentų į Maltos bažnyčią klausyti jo konferencijų. Jo sakomos mintys daugeliui išblaškė visokius kylančius abejojimus, ypač jaunų studentų širdyse.

Jau anais 1907-1910 metais, jis buvo plačiai žinomas ir Petrapilio lietuvių kolonijoje ir čia Lietuvoje kaip geras, karštai savo tėvynę mylįs lietuvis. Tačiau, greta to, jis nebuvo koks susiaurėjęs nacionalistas. Jo karštas patriotizmas jam nekliudė dirbti ir kitų tautų žmonėms. Kaip katalikų Bažnyčios kunigui ir hierarchui, jam nebuvo nei žydo, nei ellino-graiko“ (AJM 118-119 p.).

Jo paskaitas prisiminė ir akademijos studentas, vėliau Lietuvos universiteto profesorius, vyskupas ir Vilniaus arkivyskupas Mečislovas Reinys (1884-1953), rusų bolševikų nukankytas žiauria mirtimi:

„1907 m. rugsėjo 18 d. prof. Matulevičius laikė savo įžanginę paskaitą *Quid Ecclesia de iure proprietatis statuit?* (Ką Bažnyčia skelbia apie nuosavybės teisę). Paskaitos įspūdis apie naują profesorių buvo išreikštas mano anų laikų dienoraštyje šiais žodžiais: gilus protas, nuoseklumas, iškalba, rimtumas.

Rugsėjo 25 d. buvo pirmoji eilinė paskaita. Įspūdis — tik džiaugtis nauju profesoriumi. Dėstė visuose keturiuose kursuose... progai pasitaikius, eidavome jo paskaitų klausyti net į kitus kursus. Kalbėdavo ramiai, bet taip gražiai, nuoširdžiai, logiškai, aktualiai, kad jo žodžius nors tiesiog spausdink. O kalbėdavo, rodos, be jokio susirūpinimo: dažniausia kiek atkišęs kairiąją ranką su užriestais pirštais ir žiūrėdamas į tų pirštų galus.

Jo paskaitos buvo ne vien tik maistas protui, bet ir širdžiai: ne vien išdirbdavo pažiūras, bet ir nusistatymą, nusiteikimą, pasiryžimą gyventi, jausti taip, kaip reikalauja pažiūros. Ir jeigu aš, asmeniškai, suprantu gyvą reikalą visuomeniškai veikti, visuomeninį reikalą branginu, jį mėgstu, tai daugiausia yra prof. Matulevičiaus sociologinių paskaitų vaisius... Dėstė sociologijos teoretinę ir praktinę bei pritaikomąją dalį — apie susirinkimų vedimą ir juose dalyvavimą. Ypač gyvai įstrigo viena be galo praktiška taisyklė: į susirinkimą eik visada tinkamai pasiruošęs, išstudijavęs darbotvarkę, išnagrinėjęs kiekvieną jos punktą ir turėdamas savo nusistatymą bei siūlymą.

Be savo paskaitų, prof. Matulevičius mums pabėrė ir dvasinio gyvenimo perlų. 1908 m. gavėnioje vedė mums penkių dienų rekolekcijas ir per visus 1908/9 mokslo metus kas savaitę sakė dvasines konferencijas. Jo skelbiamoji asketika buvo atremta į teologiją, prigimtą etiką, pedagogiką, ne į svajones ar asmeniškas nuožiūras.

Studentai lietuviai akademijoje turėjome savo lavinimosi kuopelę. Nuo 1908 m. kovo 17 d. į mūsų susirinkimus pradėjo lankytis visų akademijos studentų nuomone patys žymiausi ir geriausi profesoriai: Pr. Būčys ir J. Matulevičius. Diskusijose savo pastabomis bei paaiškinimais jie mums padėdavo išspręsti iškeltuosius klausimus“ (AJM 96-98 p.).

Buvęs Kielcų seminarijoje kun. Matulevičiaus mokinys, klierikas Marjan Wisniewskis, akademijoje atsiradęs tais pačiais metais kaip jo buvęs profesorius, vėl mums pasakoja apie jo dėstymą:

„Kun. Matulevičius priėmė pasiūlytą sociologijos katedrą su tam tikru susirūpinimu. Teisinosi, kad to dalyko nebuvo specialiai studijavęs ir nežinąs, kaip dabar išsipainiosiąs. Gi, kai pravėrė lūpas, mes jas dar plačiau atvėrėme iš nustebimo — mus įvedė į naują pasaulį. Supratome, kad anksčiau per jį bylojo tik įgimtas gabumas. Prof. Matulevičius dabar tiesiog meniškai klausytojams rodė iki šiol nežinomus horizontus. Jame slypėjo gili sintezė, kurią atskleisdavo pamažu, palaipsniui, savo klausytojams. Jo kurso klausiau dvejus metus.

Negaliu užmiršti vaizdų, kuriuos jis sklaidė prieš mūsų akis: darbininkų skurdas, grubus kapitalistų išnaudojimas, moters pažeminimas, vaiko sugniuždymas. ‘Vaikai į fabrikus, į kasyklas, į darbą, nes tai buvo pigiausia darbo jėga’. Taip buvo civilizuotoje Anglijoje.

O Rusijoje? Darbininkas gyveno purvuose ir mėšlyne, o jo kūnu šluostė varinius katilus. Prof. Matulevičius buvo nuoširdus demokratas, tikras engiamo vargšo draugas. Jo paskaitos mus darė revoliucionieriais, maištautojais prieš visuomenės neteisybes. Tačiau jisai nesitenkino vien blogio pasmerkimu. Jis siekėsi net jo šaknų, paslėptų žmogiškoje prigimtyje, taip pat nurodė ir reformų priemones. Čia išryškėdavo jo gilus filosofiškai-teologinis ir gyvenimiškas žmogaus ir visuomenės pažinimas. Jis nesigilino į smulkius ginčus tarp visuomeninių srovių — tiesiog skverbėsi į dalyko gelmes, — ‘in viscera causae’, kaip sakydavo Šv. Tomas, ir pateikdavo gydymo priemones.

Moterų klausimu mus nustebino jo pažiūrų platumas į moters pašaukimą ir gilus pažinimas žmogiškos prigimties. Išdėstė ne mokyklines formulukes, bet pažiūras į gyvenimą. Šen ir ten, tarsi netyčiomis, vis įpindavo mėgiamą posakį: ‘Duokite mums žmonių’. Mano galvoje ir širdyje tas taip įstrigo, kad net paruošiau ta tema referatą ir jį perskaičiau kolegų būrelyje. Taip pat ir magistro tezei pasirinkau visuomeninę temą iš prof. Matulevičiaus paskaitų: „Šių dienų kunigo visuomeninės pareigos“. Iš savo patyrimo įsitikinau, kad lengviausia jaunuomenę išauklėti ir pažadinti prie veiksmo, skelbiant tiesą ir prieš akis pastatant idealą, nes nei moralizavimas, nei sielų švelninimas, nei taisyklės neveda į tikslą“.

Gailėjomės, kaip po dviejų metų jis perleido sociologijos katedrą kun. dr. Aleksandrui Woycickiui ir perėmė dogmatikos katedrą iš prof. Jono Cieplako, kuris buvo konsekruotas vyskupu ir paskirtas Mogiliavo sufraganu. Kun. Woycickio klausiau taip pat dvejus metus, bet tai buvo visai kas kita... Jo dėstyme nebuvo to gilumo, nors turėjo Paryžiaus visuomenės ir politinių mokslų doktoratą, bet nenumalšino tiesos alkio.

Trečiame kurse perėjau į prof. Matulevičiaus dogmatinės teologijos klasę. Vėl susitikom. Tada jis tikrai jautėsi savo srityje. Daug vėliau po to, Friburge jis pasakė, kad jo gyvenime vis taip atsitikdavo, kad dažniausiai turėjo dirbti tai, į ką neturėjo patraukimo. Šį kartą jis jautėsi dalyko meistru, ir mes jautėme, kad jis tuo smaguriavo... Kartą net įsismagino dėstyti *de aeternitate mundi* — apie pasaulio amžinumą su tokiu tomistiniu subtilumu ištisas dvi valandas. Tai nebuvo jo įprastinis stilius.

Jau bemaž regėjome netolimoje ateityje prieš mus atsiveriančias degančias religines-visuomenines problemas, o iš kitos pusės matėme kunigo jėgų trapumą ir sudužimą. Su skausmu patirdavome kaip ne vienas jaunas kunigas, gabus ir pilnas energijos veikti, atsidūręs sunkiose aplinkybėse pats vienas, dvasiškai palūždavo. Tada prisimindavome Šv. Rašto žodžius: vae homini soli — vargas žmogui vienam.

„Tada instinktyviai ieškodavome kokios nors paramos kunigų organizacijoje. Su savo svarstymais bei abejonėmis kreipdavomės į prof. Matulevičių patarimų. Jis pagirdavo tokius užmojus, paskatindavo rūpintis toliau, bet neduodavo tikslesnių nurodymų, kokių iš jo tikėjomės. Tik su šypsena pasakydavo: galvokite, galvokite ir aš galvoju. Dar nežinojome, kad jis ne tik galvoja, bet ir veikia, kad naujai reorganizuoja rusų pasmerktą Marijonų Vienuoliją, kad darbas vyksta čia pat, akademijos mūruose, šalia grėsmingų carų, policijos ir žandarų.

Nežinau, koki buvo intymūs mano kolegų pasikalbėjimai su prof. Matulevičium. Tik atsimenu, kad, man baigiant ketvirtąjį kursą, jau išlaikius teologijos magistro egzaminus, jis mane pasikvietė pas save ir su džiaugsminga šypsena tarė: ‘Ko ieškojai, štai turi — pasiskaityk šiuos įstatus’. Pažvelgiau į viršelį: „Institutum Fratrum Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae“. Popiežiaus Pijaus X patvirtinta 1910 metais. Perskaitęs įstatus, nė nemirktelėjęs, tuojau paprašiau priimti į vienuoliją“ (O.c., 99-100; *Šluga Boży*, 53-55 passim).

Baigiant autentiškų liudijimų eilę, pravartu pridėti dar

vieną — prel. Zenono Kalinowskio iš Kaliszo, parašytą 1967 m. Arkivyskupo beatifikacijos proga, kuris nušviečia keletą ypatingų Dievo Tarno bruožų:

„Su ypatingu susidomėjimu laukėme įžanginės kun. prof. Matulevičiaus paskaitos tema ‘Quid Ecclesia de iure proprietatis statuit?’ (Ką Bažnyčia sako apie nuosavybės teisę?). Paskaita, kiek prisimenu, buvo įžvalgi, logiška ir labai praktiška. Pristatyta (pasakyta) be jokio pozavimo, metodiškai ir paprastai. Iš viso, sociologijos dėstymas buvo perteikiamas aiškiai, be bereikalingo teoretinio balasto, lengvu stilium, pailiustruojama naujaisiais to meto pavyzdžiais, apgaubtais artimo meile ir paremtas socialiniu Bažnyčios mokslu.

Iš jo paskaitų buvo jaučiama, kad mums kalba tikras krikščioniškas humanistas. Jo santykiai su studentais buvo nuoširdūs, kiekvieną traktavo maloniai ir mielai teikdavo dvasinę ir mokslinę pagalbą. Privatiniuose pasikalbėjimuose visuomet rasdavo ką nors ‘dūšiai’ pasakyti. Turėjo nepaprastą sugebėjimą prieiti prie žmonių, prie savo klausytojų, ir savo asmenybe laimėdavo daug įtakos.

Ne pro šalį bus čia paminėti, kaip iliustraciją, vieną faktelį iš savo gyvenimo ryšy su kun. profesorium, kaip jis suprato kunigą — visuomenės veikėją. Pagautas jo paskaitų ir iki gelmių sujaudintas reikalingumu socialinės veiklos Kristaus vynuogyne, padėjau į šalį gamtos mokslus ir griebiaus sociologijos. Vieną kartą, lankydamas mūsų „numeriukus“ (studijų kambarėlius), jis rado mane užgulusį ant sociologinių knygų, kurias buvo nurodęs dėstytojas.

Pažiūrėjo ir, švelniai šypsodamasis, ištarė šiuos neužmirštamus žodžius: ‘prašau prisiminti per visą gyvenimą, kad kunigas, kuris nori dirbti visuomeninį darbą ir matyti savo darbo vaisius, turi būti tobulai vidujiniai išlavintas. Kunigas, visuomenės veikėjas, tai šventas kunigas’. Tie žodžiai mane paskatino, nors iš karto tiksliai nesuvokiau jų prasmės. Tik vėliau, kaip kunigas, savo asmeniniame gyvenime ir stebėdamas kitus kunigus neva visuomeninkus, įsitikinau, kokia gili gyvenimiška tiesa buvo išreikš-

ta jo pasakyme. Iš tikrųjų, daugelio kunigų visuomeninis darbas nepavykdavo, nes kartais jiems neužtekdavo nei dieviškos dvasios, nei grynos dieviškos intencijos.

Tai buvo didinga asmenybė: vidujiniai susikaupusi, puikiai apvaldyta, lengvai prieinama. Nepaisant skaudžių fizinių kančių, jis visada buvo ramus ir su natūralia šypsena kiekvienam. Buvo labai paslaugus. Jo tobulas kunigiškas gyvenimas, santykiai žmogaus su žmogumi buvo paremti tikra artimo meile, kurią jis dažnai primindavo paskaitose ir savo pokalbiuose su mumis. Taip jis formavo mūsų visuomeninį pašaukimą. Nors buvo kilme lietuvis, bet, persiėmęs lenkiška kultūra, tautybių reikaluose visuomet pasižymėjo tiesa ir teisingumu. Santykiuose su savo studentais visada buvo labai nuoširdus ir atlaidus. Todėl buvo labai gerbiamas ir aukštai vertinamas. Jo nebuvo galima negerbti ir jame nematyti pauliško Homo Dei (Dievo žmogaus). Ne viena jo mokinių yra jam dėkingas už dvasinę formaciją (apsisprendimą) ir sustiprinimą į Dievo išrinktuosius, net į vienuolius. Tokios asmenybės, kaip kun. Marjan Wisniewskis, kaip kun. Fabian Abrantowicz, mano kolegos, buvo ištikimi prof. Matulevičiaus dvasios vaikai“ *(Testes de uisu in Polonia).*

Socialiniai kursai Kaune

Varšuvos socialiniuose kursuose dalyvavo keliasdešimt kunigų iš Lietuvos. Jų tarpe kilo sumanymas panašius kursus organizuoti Kaune, prisitaikant prie Lietuvos gyvenimo sąlygų ir padarius juos lengviau prieinamus platesnei dvasinės ir pasauliečių inteligentijos visuomenei.

Sumanymą pilnai aprobavo Žemaičių vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834-1908) ir jo vykdymą pavedė vyskupui sufraganui Gasparui Felicijonui Cirtautui (1841-1913). Paruošiamieji darbai užtruko ilgokai, kol buvo sudarytas dvylikos asmenų (6 dvasininkų ir 6 pasauliečių) komitetas paruošti programai ir surasti tinkamus prelegentus. Komitetas sudarė 18 paskaitų planą ir nutarė prelegentais kviesti tik savo srities specialistus lietuvius ir, reikalui esant, lenkus bei rusus. Pirminiame paskaitininkų sąraše buvo

parinkti 35 asmenys, vyrai ir moterys, iš kurių buvo atrinkta 15 kviestinųjų, ir tuojau buvo išsiuntinėti pakvietimai su pažymėtu kursų laiku (1908 rugpiūčio pradžioje).

Dauguma atsakė negalintieji prisitaikinti prie numatyto laiko ar kitų svarbių priežasčių. Sutikimą davė tik 6 lietuviai. Todėl reikėjo skirti kitą laiką ir pertvarkyti programą. Vėl buvo gaudomi prelegentai. Iš naujos 19 lektorių serijos sutiko tik 8, iš kurių vėliau nubiro dar du. Tokiu būdu gerokai susiaurėjo programa, kurią išgelbėjo trys lietuviai Petrapilio Akademijos profesoriai: Būčys, Maciulevičius (Maironis) ir didysis sociologas Matulevičius, ir du kiti kunigai — Justinas Staugaitis ir Antanas Kaupas (Patrimpas iš Amerikos).

Trijų dienų kursai vyko 1909 m. sausio 16-18 dienomis senojo stiliaus 3-5 d.) Liaudies Namų salėje. Pirmąją dieną, šeštadienį, katedroje buvo pamaldos. Šv. Mišias celebravo Petrapilio Dvasinės Akademijos inspektorius kan. Jonas Maculevičius. Paskui visi nuvyko į salę, kur apie 11 valandą turėjo prasidėti paskaitos.

Atidarymo žodį tarė vysk. Cirtautas, pasidžiaugdamas, kad susirinko tiek daug klausytojų, kurie domisi socialiniais reikalais. Tai ženklas, kad lietuviškoji inteligentija jaučia laiko pulsą. Ypač jam buvo malonu matyti daug kunigų (jų buvo apie 140 iš 200 dalyvių), nes jie yra žmonių vadovai. O kuo šviesesni vadovai, tuo jų darbas yra naudingesnis.

Po vyskupo kalbos, kaip dera katalikų visuomenei, buvo išsiųsta sveikinimo telegrama popiežiui Pijui X, prašant jo palaiminimo. Atsakymas buvo gautas kitą dieną.

Pirmąją paskaitą skaitė prof. Matulevičius. Aiškino apie socialinius žmonių santykius, kurie yra labai susipynę ir priklauso vieni nuo kitų, kaip mašinų rateliai. Suminėjo eilę negerovių ir nurodė priemones joms pataisyti.

Antroji paskaita buvo prof. Bučio apie Bažnyčią ir sociologiją. Prelegentas nurodinėjo, kad Bažnyčia, skelbdama Kristaus mokslą, pirmoji pripažino visų žmonių lygybę ir visuomet rūpinosi palengvinti žmonių vargus.

Antroji kursų diena buvo sekmadienį. Paskaitos prasidėjo trečią valandą po pietų. Klausytojų susirinko apie 350,

kurių tarpe buvo gan daug darbininkų. Pirmasis paskaitininkas, Lekėčių parapijos klebonas kun. Justinas Staugaitis kalbėjo apie visuomeninės labdarybės sutvarkymą tinkamais įstatymais, o ne žmogų žeminančiomis išmaldomis.

Kun. Antano Kaupo referatą apie lietuvių išeiviją Amerikoje skaitė prel. Aleksandras Dambrauskas, nes pats prelegentas negalėjo atvykti. Gera kun. Kaupo apybraiža vispusiškai nušvietė Amerikos lietuvių gyvenimą ir jų socialines bei tautines problemas.

Trečiasis tos dienos paskaitininkas buvo prof. Matulevičius, kuris kalbėjo apie miestų ir bendrai pramonės darbininkų reikalus. Gyvais pavyzdžiais jis pavaizdavo sunkią ir skaudžią darbininkų būklę ir nurodė, kaip ją pataisyti. Pabrėžė darbininkų švietimą ir reikalą jiems padėti steigti jų organizacijas, kurioms jie patys vadovautų. Prie darbininkų būvio pagerinimo turėtų savo įstatymais prisidėti ir valstybės ir prižiūrėti darbdavius, kad neskriaustų darbininkų ir gerintųjų darbo sąlygas.

Paskutiniąją kursų dieną, pirmadienį (sausio 5/18), buvo dvi paskaitos: prof. Maciulevičius (Maironis) skaitė apie Leono XIII socialines enciklikas, o prof. Matulevičius — apie Bažnyčios mokslą nuosavybės reikalu.

Paskaitoms pasibaigus, kursų organizacinio komiteto pirmininkas kun. Konstantinas Olšauskas širdingai padėkojo visiems paskaitininkams ir klausytojams. Buvo daug pageidavimų, kad toki kursai būtų ruošiami kasmet.

Visos paskaitos su rengimo komiteto sekretoriaus kun. Kazimiero Šaulio kursų ruošimo procedūros aprašymu buvo išspausdintos *Draugijos* žurnale ir atskiru leidiniu.

Pastoracinė veikla

Kaip ir kiekvienas kunigas, Matulevičius buvo ne tik profesorius, bet ir pamokslininkas, rekolekcijų vedėjas, nuodėmklausis ir žmonių sielų žinovas. Jo žinių aruodas buvo neišsemiamas. Žmonių prigimties ir gyvenimo pažinimas pranoko bet kokį palyginimą. Jis pats buvo patyręs našlaičio-piemenėlio vargus, darbininko duoną, ligų skaus-

mus, mokyklos suolą ir iškilo į intelektualines viršūnes. Pagrindinis jo veiklos įrankis buvo gyvas žodis, ne raštas. Jis buvo kalbėtojas.

Savo pamoksluose jis visada prisitaikydavo prie klausytojų. Nemėgo švaistytis aukštu abstraktišku stilium. Net pačias giliausias mintis mokėjo išreikšti visiems suprantamais, paprastais žodžiais. Turėjo stiprų balsą ir mėgo kalbėti didelėms minioms. Jis ir pats prisipažindavo, kad kabinetinės kalbos jam nesiseka. Petrapilyje jis pasakė gana daug puikių pamokslų prokatedroje ir Šv. Kotrynos bažnyčioje. Tame mieste būdavo per 50 rinktinių kunigų, kurių tarpe buvo garsių pamokslininkų, bet Matulevičius buvo geresnis už juos visus (plg. kun. Būčys, AJM 22-23 p.).

Kun. Antanas Petrauskas (1881-1944), buvęs Marijampolės parapijos vikaras, vėliau vienuolis marijonas, pats girdėjo kun. Matulevičiaus, jau akademijos profesoriaus, pamokslą, sakytą Marijampolės gimnazijos mokiniams, pradedant 1908 rudenį mokslo metus. Tada jis kalbėjo ne kaip didis kalbėtojas, bet kaip tėvas kalba savo mylimiausiems vaikučiams. Apie ką? — Apie visiems gerai žinomus dalykus, girdėtus iš tėvų ir prefektų. Tačiau moksleiviai jo klausė su tokiu dėmesiu, kad bažnyčioje viešpatavo visiška tyla. Ramus, švelnus, iš širdies tekąs pamokslininko balsas sukaustė jaunas širdis:

„Dažnai pažiūrėkite, mylimieji, į blizgančias savo apsiaustėlio sagas... Ar nepastebėsite jose žibant ir mirgant jūsų genijų tėvelių ašaras, kurias jiems dažnai tenka išlieti dėl jūsų gerovės? Gal ne vieno tėveliai patys dėvi prastą sulopytą drabužį, kad galėtų jus gražiai aprėdyti? Gal ne vienam reikia atitraukti sau nuo burnos paskutinis duonos kąsnis, kad jums galėtų sutaupyti gardesnį“.

Tai tik trumputė ištrauka. Jautresnieji klausytojai, išsitraukę iš kišeniuko nosinaitę, draugams nematant, skubinasi pašalinti vyrams lyg ne visai tinkamo susijaudinimo ženklą — netyčiomis iš po blakstienos išsivežusią ašarėlę... Tai štai kame buvo visa jo pamokslų žavinti jėga — tėviška jo širdis ir gryniausios tiesos žodis! (AJM 174-175).

1911 m. sausio mėn. pradžioje Kaune susirinko būrelis kunigų pasveikinti savo vyskupą su naujais metais. Ta proga kun. K. Olšauskas iškėlė sumanymą vasaros metu suruošti geras, ne rutiniškas rekolekcijas. Joms vesti reikėtų pakviesti kunigą ar vienuolį specialistą. Sutarta kviesti kurį nors Akademijos lietuvį profesorių. Savo pageidavimą pranešė vysk. Cirtautui. Tas mielai sutiko ir pakvietė prof. Matulevičių.

Kadangi Žemaičių vyskupija buvo didelė, tai rekolekcijos kunigams buvo paskirstytos į dvi grupes: birželio 21-25 ir liepos 5-9 dienomis (naujuoju stilium liepos 3-7 ir 17-21).

Pirmon grupėn užsirašė virš 80 kunigų, senų ir jaunų, lietuvių ir lenkų. Kadangi visi mokėjo lietuviškai, tai ir rekolekcijos buvo vedamos lietuviškai, išskyrus rytmetines ir vakarines maldas, kurios buvo kalbamos lotyniškai. Žemaičių vyskupijoje tai buvo pirmosios lietuviškos rekolekcijos, ne lenkiškos, kaip buvo įprasta. Ta pati tvarka buvo ir antrosios grupės kunigams. Jomis buvo labai patenkinti kunigai ir pats vyskupas (Kun. Būčys, AJM 21 p.).

Vienas iš rekolektantų, kun. Jurgis Tilvytis (1880-1931), vėliau marijonas, taip aprašė įžanginę konferenciją:

„Eikite į nuošalią vietą ir bent kiek atsilsėkite... Šiais laikais kunigai turi ypač daug darbo, rūpesčių... Kunigas visiems viskuo skolingas... Kiekvienas parapietis jaučiasi turįs teisės iš kunigo reikalauti ir mokslo, ir pasiaukojimo, ir kuo daugiausia žygio.

Parapijoje kunigas yra labiau apleistas, negu jo parapiečiai. Jiems sakomi pamokslai, primenamos jų pareigos. Gi kunigui ten niekas nieko nepasako. Net ir kai eina išpažinties pas savo draugą, vargiai gauna kokį pamokinantį žodelį. Jam niekas nė nedrįsta pasakyti, nes jis pats yra kunigas, pats viską žino.

Parapijai dirbote ištisus metus, dabar, broliai, nors kelias dienas padirbėkite sau. Palikite savo parapijas Dievo Apvaizdai. Nieko ten blogo per šias dienas neatsitiks. Pats Dievas saugos. Užmirškite visa. Matykite tik Dievą ir savo

reikalus... Jam kalbant, susyk supratom, kad čia mylinčio Tėvo žodžiai. Verkėme kaip maži vaikai. Pakėliau kiek galvą — ir pats vyskupas braukia ašaras...“ (AJM 123 p.).

Apie šias rekolekcijas parašė ir prel. Dambrauskas: „Tiesą pasakius, šias rekolekcijas geriau reikėtų pavadinti ‘asketiškais kursais’, nes čia visai nebuvo rekolekcijose įprastų ‘dvasiškų skaitymų’. Gerbiamasis vadovas, visas knygas atidėjęs šalin, per penkias dienas buvo tikru vadovu, savo klausytojus mokė vien *gyvu žodžiu*. Kasdien sakė po keturias konferencijas ir po du kartu į dieną padėdavo daryti sąžinės sąskaitą — taip pat gyvu žodžiu“.

Klausytojai buvo tiesiog nustebinti tų prakalbų aiškumu, praktiškumu, gyvumu ir lietuvių kalbos dailumu. Net ir abstraktiškiausi bei filosofiški dalykai pas vadovą išeidavo lengvai suprantami ir nenuobodūs.

Šios pirmutinės *lietuviškos* rekolekcijos ne tik padarė klausytojams didelį įspūdį, jų dvasią keldamos aukštyn prie Dievo, prie idealo, bet ir viešai parodė, kaip dailiai galima skelbti Dievo Žodį gryniausia, nė vienu polonizmu nesuteršta lietuvių kalba. Tai yra *svarbi pradžia“ (Draugija*, 1911, t. XIV, nr. 54, 196 p.).

Žemaičių vysk. Cirtauto pavyzdžiu pasekė ir Seinų vysk. Antanas Karosas (1856-1947). Savo vyskupijos kunigams jis surengė rekolekcijas Marijampolėje 1914 m. liepos mėn. pabaigoje, prieš pat I pasaulinio karo pradžią. Jas vedė taip pat kun. profesorius Matulevičius lietuvių kalba. Iki tol rekolekcijos buvo vedamos Seinuose ir lenkiškai. Tiesa, Seinų vyskupija buvo apėmusi žymią dalį lenkiškų žemių. Tai buvo lyg dvilypė vyskupija, kurioje buvo 12 dekanatų: šeši lenkiški ir šeši lietuviški: Alvito, Kalvarijos, Lazdijų, Marijampolės, Seinų ir Zapyškio. Vyskupiją steigiant (1818), jos ribos buvo politinės, ne etnografinės, todėl ji buvo priskirta Varšuvos arkivyskupijos jurisdikcijai.

Pas darbininkus

Po 1795 m. Lietuvos-Lenkijos padalijimo Rusijos sostinė, Petrapilis, pasidarė politiniu ir kultūriniu centru ir Lietuvai.

1842 m. į Petrapilį iš Vilniaus buvo atkelta Dvasinė Akademija, kurioje studijavo daug lietuvių. Joje dėstė visa eilė žymių lietuvių kunigų profesorių. Ir kitose aukštosiose sostinės mokyklose studijavo daug lietuvių, kurių ne vienas pasiliko ten dirbti savo specialybėje ir iškilo į aukštas vietas.

Greta jų atsirado įvairių valdininkų, amatininkų, pirklių ir paprastų darbininkų. Petrapilį pasiekdavo ir kaimo žmonės, vyrai ir moterys, tikėdamiesi geresnių uždarbių. Tokių ypač padaugėjo iš Lietuvos po dvejų metų nederliaus badmečio (1867-1868). Apskaičiuojama, kad prieš I pasaulinį karą (1914) Petrapilyje buvę apie 25.000 lietuvių.

Nors lietuvių tautinis susipratimas buvo aukštai pakilęs ir savitarpinė veikla buvo gyva, bet organizacinis veikimas buvo slopinamas visokiais suvaržymais. Vos ne vos buvo leidžiama veikti tik šalpos bei labdarybės draugijoms. Pirmoji tokia buvo „Lietuvių ir Žemaičių labdaringoji draugija“ (1892), „Savitarpinės Pagalbos draugija“ (1899) ir „Mažaturčių Draugija“ (1903). Taip pat buvo ir Šv. Zitos Tarnaičių draugija, kuri turėjo apie 200 narių. Švietimo ir religiniuose dalykuose draugijoms daug padėjo akademijos lietuviai profesoriai.

Lenkai turėjo daugiau organizacijų, bet, kai 1900 m. darė žygių steigti Romos katalikų darbininkų savitarpinės pagalbos draugiją, kurios įstatuose buvo ryškiai pabrėžiamos religinės pareigos ir valdybos sąstatas, kurioje turėjo būti 12 narių (asmenų) ir dvasinės vyriausybės paskirtas kunigas, rusų administracija atsakė, kad religinėms organizacijoms leidimus veikti gali suteikti tik senatas, o tai ilga procedūra. Kaip betaisė organizatoriai tuos įstatus, aprobatos negavo.

Tik 1909 m. pavyko suorganizuoti panašią Romos katalikų darbininkų draugiją „Oświata“ (Apšvieta), kurios veikla turėjo apimti visą Rusiją, steigiant skyrius miestuose, kur atsirastų bent 10 narių. Visas veiklos svoris buvo telkiamas į švietimą ir labdarą. Iš organizacijos veiklos plano ir pačios draugijos struktūros yra aišku, kad jos organizatorius buvo prof. Matulevičius, kuris matė, kad Petrapilio lenkų darbi-

ninku masės buvo labai apleistos. Jis buvo net išrinktas tos draugijos pirmininku. Jis sudarė religijos ir pasaulinių mokslų paskaitų ciklus ir prelegentais pasikvietė savo Akademijos profesorius lietuvius ir lenkus ir kitus kompetentingus asmenis. Tai buvo lyg iš Varšuvos patyrimo perkeltoji krikščioniškos demokratijos akcija.

Prof. Matulevičius Petrapilyje buvo labai populiarus tarp mokslo žmonių, tarp dvasininkijos ir aukštų Rusijos valdininkų bei intelektualų. Buvo žymus rekolekcijų vedėjas, paskaitininkas, pamokslininkas ir populiarus nuodėmklausis, kuris mokėjo suprasti ir paguosti kiekvieną penitentą. (J. Vaišnora, MIC. „Iš prof. Jurgio Matulaičio veiklos Petrapilyje“. *Laivas,* 1976 m. gruodžio mėn.).

MARIJONŲ VIENUOLIJOS ATNAUJINIMAS

Europos švietimo, kultūros ir mokslo istorijoje vienuolynai atliko didelį vaidmenį. Jų mokslo įstaigos per keliolika šimtmečių išugdė įvairių sričių talentus, mokslininkus ir išradėjus bei didžiuosius navigatorius, išdrįsusius atsiplėšti nuo žemyno krantų ir leistis į nežinomus vandenynų plotus. Vienuolynų mokslo židiniai buvo paplitę ir Lietuvoje. Iki XVII šimtmečio pabaigos mokslinis ir kultūrinis gyvenimas naudojosi bendra lotynų kalba. Tačiau nė viename krašte nebuvo užmiršti vietiniai tautiniai reikalai. Vėliau ir moksluose ėmė įsigalėti tautinės kalbos.

XVIII šimtmetyje Europoje pasireiškė pozityvistinė bei pragmatinė dvasia, užsimojusi pakirsti religiją ir vienuolynus. Pirmieji krito jėzuitai, kuriuos, absoliutizmo spaudžiamas, popiežius Klemensas XIV panaikino 1773 m.

Tai buvo geras pavyzdys Rusijai, kuri po 1795 m. Lenkijos-Lietuvos padalijimo okupavo Lietuvą ir didelę Lenkijos žemių dalį. Visada priešinga Vakarų Europos kultūrai imperialistinė Rusija tuojau griebėsi naikinti visus katalikų vienuolynus. Gi Lietuvai 1864 m. ji kirto dvigubą smūgį: panaikino vienuolynus ir uždraudė lietuvių spaudą. Tamsa Lietuvą slėgė keturiasdešimt metų (1864-1904). Spausdintas lietuviškas žodis buvo gabenamas slaptai iš užsienio — virto kontrabandine preke.

Tokioje atmosferoje augo kun. Matulevičius. Eidamas mokslus, dirbdamas visuomeninį darbą ir profesoriaudamas, jis patyrė organizacijos galybę ir gyvą reikalą kunigų vienuolyno. Dvasioje jau subrendęs vienuolis, jis svarstė kaip ir kur steigti tokį vienuolyną, prisidengusį nuo rusų akių. Jo mintys vis sukosi apie marijonus.

Jis prisiminė ir senąją tos vienuolijos praeitį, siekusią net XVII šimtmetį, kurios įkūrėjas buvo kun. Stanislovas Papczyriskis (1631-1701) Lenkijoje. Pirmąjį branduolį jis suorganizavo Puszcza Korabiewska Poznanės vyskupijoje. 1673 m. ją patvirtino vyskupas, o Šventasis Sostas — tik 1699 m. Toji Švenčiausios Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios var-

do vienuolija kurį laiką nebuvo savarankiška: ji buvo pavesta pranciškonų globai, iš kurios ją atpalaidavo 1787 m. popiežius Pijus VI ir suteikė įvairių privilegijų.

Vienuolių regulos buvo labai aštrios: bendros maldos dienomis ir naktimis, pasninkai, griežtas tylos ir drausmės laikymas. Veikla buvo daugiau kontempliacinė, ypatingai pašvęsta Švč. Marijos garbinimui ir maldoms už sielų gelbėjimą iš skaistyklos. Marijonai dėvėjo baltą abitą. Jų įžadų ceremonijos būdavo labai iškilmingos ir viešos. Kai padaugėjo narių, jie talkino artimesnėse parapijose ir jie patys kūrėsi kaimuose, ne miestuose.

Lietuvoje marijonai atsirado 1750 m. Sūduvoje-Suvalkijoje prie Šešupės, vietoje, kuriai vėliau buvo suteiktas Marijampolės vardas. Gana greitai jie įsteigė savo namus įvairiose vietovėse. Marijampolėje ir Miroslave turėjo savo mokyklas, kuriose kandidatai mokėsi teologijos ir filosofijos. Veikė sėkmingai, kol rusų valdžios 1864 m. dekretu buvo paskelbtas mirties sprendimas visiems katalikų vienuolynams. Tuo metu marijonų veikla buvo daugiau pasisklaidžiusi po atskiras parapijas, mažiau koncentruota į didesnius židinius, kurių po ketvertą buvo Lenkijoje ir Lietuvoje. Pats didžiausias vienuolynas buvo Marijampolėje. Dalį marijonų rusai ištrėmė į Sibirą ar pasklaidė po Rusiją, kitą dalį paliko parapijose, o visus kitus suvežė į Marijampolės vienuolyną. Jie buvo pavesti Seinų vyskupo priežiūrai ir griežtai rusų administracijos kontrolei. Naujų narių priimti neleista. Tokiu būdu Marijonų Vienuolija čia buvo palikta išmirti.

Marijampolėje buvo sutelkta apie 40 vienuolių. Tokiam skaičiui patalpos buvo per ankštos. Jų dauguma neturėjo ko veikti. Lenkai pirmieji pradėjo prašytis atleidžiami, nes jie nemokėjo lietuvių kalbos. Jie įtikinėjo, kad Lenkijoje jie būtų naudingesni parapijose, kiti skundėsi ligomis arba nurodinėjo, kad turi išlaikyti savo senus tėvus. Po daugelio pastangų ir susirašinėjimų su Seinų vyskupu ir rusų valdžia, vienas po kito jie išvažiavo. Ir dalies lietuvių išsikėlė į parapijas.

Vyriausias Marijono Vienuolijos vadovas oficialiai vadindavosi Generolu. Rusai tokį titulą uždraudė — liepė

Marijampolės marijonų bažnyčia ir vienuolynas

vadintis viršininku. 1865 m. vienuolyno viršininku buvo išrinktas kun. Jurgis Čėsna (1835-1892), o po jo mirties — kun. Vincentas Senkus (1840-1911). Žmonės vis vien juos vadindavo generolais. Vienuolių likučius skynė mirtis. 1908 m. jau beliko tik vienas vienintelis vienuolis — kun. Senkus, paskutinis vienuolis ir generolas. (Žr. Kun. J. Totoraitis, MIC, Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki jos atgaivinimo. *Tiesos Kelias,* 1936, nr. 9-11).

Pirmieji daigai

Tą Marijonų Vienuolijos merdėjimą gerai žinojo ir kun. Matulevičius. Friburgo studentai savo pokalbiuose dažnai iškeldavo Marijonų Vienuolijos likimą. Ypač tą klausimą judino kun. Kazimieras Matulaitis (1868-1944), kuris, būdamas dar diakonu, mėgino stoti į marijonus, bet gavo neigiamą valdžios atsakymą. Savo prašymą pakartojo 1895 m. Varšuvos generalgubernatoriui, bet ir tas neleido. Pirmoji jo kunigiško darbo vieta buvo Marijampolė. Ten jis matė, kaip marijonai nyksta. Jų sunykimą jis laikė žalingu katalikiškai

Lietuvai. Bet tie studentų pokalbiai baigdavosi be konkrečių rezultatų, nes nebuvo aišku, kaip būtų galima tą vienuoliją išgelbėti. „Ne daugiau už kitus ką nors konkretesnio pasakydavo ir busimieji marijonai: Matulevičius, Totoraitis ir aš [Būčys]“ (Plg. P. Būčys, *Atsiminimai*, I 263-264 p.).

Kun. Matulevičiaus siekimas didesnės tobulybės sau ir kitiems, jį suvedė į pažintį su Nowe Miasto (Lenkijoje) kapucinu tėvu Honoratu (Koźmińskiu), kuris, prisidengęs tretininkų vardu, Lenkijoje organizavo slaptus, daugiausia moterų, vienuolynus. Kada jis sumezgė santykius su tėvu Honoratu, tikslių žinių nėra. Tikrą artimų santykių nurodymą randame kun. Matulevičiaus 1904 m. sausio mėn. pradžioje rašytame tėvui Honoratui laiške, kuriame širdingai dėkoja už kalėdinę plotkelę ir naujų metų linkėjimus. Atsiprašo, kad neparašęs anksčiau, nes tikėjęsis jį aplankyti Nowe Miasto vienuolyne ir asmeniškai pasitarti labai svarbiais reikalais.

Laiške nusiskundė, kad Kielcuose jam įkyrėjo ir norėtų persikelti į Varšuvą, ar kur nors kitur. Didesnę laiško dalį užima pastabos ir vertinimas tėvo Honorato veikalo apie Dievo meilę žmonijai, kurį jis buvo atsiuntęs kun. Matulevičiui anksčiau ir prašęs jo nuomonės. Kritika buvo gili ir iš esmės, su nuoširdžiais nurodymais, kas ir kaip reiktų pataisyti, nes veikalas esąs kiek senoviškas ir atsilikęs nuo dabarties (Parva Collectio Litterarum Polonice).

Kiek atsigavęs po skaudaus gydymo, kun. Matulevičius, dar iš Varšuvos miesto ligoninės, rašo tėvui Honoratui laišką (1904.XII.15), kuriame atpasakoja savo ligą, gydymą, dėkoja už atsiųstus vaistus (kažkokį tepalą, kurio ligoninėje negalima naudoti) ir duoda tarsi savo gyvenimo apyskaitą: ką skaitęs, atliekąs rekolekcijas, apmąstąs savo gyvenimo klaidas, daręs pasiryžimus ištikimiau Dievui tarnauti ir prašo maldų.

Sekančiame laiške, rašytame tėvui Honoratui (1905. IV.28) jau iš Platerytės įstaigos, aiškiai matyti, kad kun. Matulevičius vadovauja slaptai kunigų draugijai — „Stowarzyszenie Mariańskie Świeckich Kapłanów“ (Pasaulinių Kunigų Marijos Sąjunga). Tą sąjungą tėvas Honoratas įsteigė

1892 m. Ar buvo jos skyrių kituose Lenkijos miestuose, nežinoma. Tačiau ir varšuviškis, kun. Matulevičiaus vadovaujamas skyrius veikė silpnai dėl jo ligos ir kitų nepalankių aplinkybių.

Savo laiške jis nerimauja, kad gali nepasisekti ir liūdi, kad viskas tiek daug priklauso nuo jo menko asmens. Žada viską taip sutvarkyti, kad, ištikus nelaimei, galėtų ir be jo apsieiti. Dabar būrelyje esą 9 nariai: keturi Varšuvoje, kiti pasisklaidę kitur. Gal būtų ir daugiau, bet vieni kažkur užkliuvo, kiti per bailūs ar su apskaičiavimais ir dėl to bijo prisijungti. Kai kuriuos dar reikia išmėginti, nes jam rūpi ne tiek kiekybė, kiek kokybė. Dabar nusistatyta rinktis reguliariai porai valandų kas ketvirtadienio vakarą. Paduoda tokių susirinkimų smulkią dienotvarkę, dėsto, kaip vykdyti neturtas, kam skirti savo atliekamas pajamas ir t.t.

Tarp kitų sunkumų kun. Matulevičius mini, kad sąjungai darą daug žalos buvę uolūs Marijos garbintojai kunigai „mankietininkai“ (dėvėję juodus mankietus). Jų iniciatorė buvo Polocko siuvėja F. Kozłowska (dėl to jos sekėjai buvo vadinami dar ir „kazlavitais“). Ji neva gavusi iš Dievo apreiškimą įsteigti pamaldžių kunigų draugiją. Keli kunigai patikėjo jos „apreiškimams“ ir įkūrė draugiją dvasiniam ir socialiniam kunigų gyvenimui atnaujinti, žadinti pamaldumą į Mariją adoruoti Švč. Sakramentą. Kai Šv. Sostas ištyrė Kozłowskos „apreiškimus“ ir rado, kad tai buvusios tik haliucinacijos, kunigų draugiją panaikino. Kai „kazlavitai“ dar nepasidavė, 1906 m. jie buvo ekskomunikuoti.

Kun. Matulevičius nusiskundžia, kad „mankietininkai“ sukompromitavę net pačią idėją. Bažnytinei vyresnybei negalima apie Sąjungą nė užsiminti: tuoj visus išsklaidytų, o jam pačiam net neleistų gydytis Varšuvoje. Todėl reikia išlaikyti paslaptį, į Sąjungą nepriimti klierikų. Vyresnio amžiaus kunigams apie ją negalima nė užsiminti, nes jie įbauginti visokių „erezijų“. Kai kurie nariai jau įtariami priklausą „mankietininkams“. „Liūdna į visa tai veizdėti (žiūrėti). Tikrai šėtonas prisidengia šviesos pavidalu, kad galėtų pakenkti padoriam reikalui“.

Tokioms aplinkybėms esant, kun. Matulevičius siūlo parinkti Sąjungai kitokį vardą, pvz. „Kunigų Adoratorių Sąjunga“, nes „Marijos Sąjungos“ vardą sukompromitavo „mankietininkai“. Kunigų Adoratorių Sąjunga veikia užsieniuose, tai būtų galima prisidengti tokiu vardu arba pasivadinti tik kunigais tretininkais, tai būtų jau tarsi vienuolija su noviciatu ir įžadais.

Nepaisant sunkumų, kun. Matulevičius nepraranda vilties. Jis prašo tėvą Honoratą melstis, kad būtų galima susiorganizuoti. „Akivaizdoje neramumų, kurie visur reiškiasi, akivaizdoje socialistų veiklos ir silpnos dvasiškuos įtakos į liaudį, juo labiau reikia organizuotis. Aš noriu tam atsidėti visa širdimi. Mums reikia susitarti, imtis socialinės veiklos, o labiausiai siekti tobulybės“.

Atrodo, kad Šv. Sostui pasmerkus marijavitus, ir kun. Matulevičiaus Sąjunga nustojo gyvavusi, bet ji davė vaisių. Du tos Sąjungos nariai kunigai: Kazimieras Bronikowskis ir Vladimiras Jakowskis vėliau įstojo į marijonus. Kun. Matulevičius tobulesnio gyvenimo siekimo neišsižadėjo: jo akys nukrypo į bemerdinčią Marijonų Vienuoliją. Jis pats tapo marijonu ir pasiryžo ją slaptai atnaujinti.

Palankios sąlygos susidarė tik vėliau Petrapilyje, nes dideliame mieste lengviau pasislėpti, nors ir pačios aukščiausios imperijos valdžios panosėje. Kun. Matulevičius ten buvo garsus pamokslininkas ir Akademijos profesorius. Apie savo sumanymą atnaujinti marijonus jis dažnai kalbėdavosi su kun. Būčių, tos pačios Akademijos profesorium. Juodu buvo artimi draugai nuo Friburgo studijų laikų. Ilgai nedelsdami, 1908 m. vasarą juodu nuvyko į Marijampolę pasikalbėti su kun. Vincentu Senkum kaip svečiai. Tai buvo didelis džiaugsmas ir gili paguoda paskutiniam baltajam marijonui, generolui be armijos, regėti tokias stiprias atžalas, besistiepiančias į jo vienuolyną. Viską svarstė atsidėję ir nuodugniai, kaip įvykdyti tą marijonų atnaujinimą, kurio būtinumu nė vienas neabejojo.

Paruošiamieji žygiai teko kun. Matulevičiui. Gavęs iš Varšuvos sufragano vysk. Kazimiero Ruškevičiaus reko-

mendaciją ir kun. Vincento Senkaus įgaliojimą veikti Romoje jo vardu, pasiėmęs iš Akademijos užsienio pasą, 1909 m. vasarą iškeliavo į Romą.

Tėvas Vincentas Senkus (1840-1911), paskutinis „baltųjų“ marijonų Vyr. Vadovas

Tenai jis savo sumanymą pateikė Vienuolių Kongregacijos prefektui, kardinolui kapucinui Vives y Tuto, kuris tą reikalą aptarė su kardinolu De Lai. Juodu viską pristatė Valstybės sekretoriui, kardinolui Merry del Val. Pripažinę reikalo svarbą, jie pasikvietė kun. Matulevičių ir viską smulkiai išklausinėjo. To vyro planuose ir užsimojime jie

patyrė nuostabų tikslingumą, erudiciją ir šventą uolumą. Jie buvo palankūs, pritarė jo planams, suteikė naudingų patarimų ir išrūpino privačią audienciją pas popiežių Šv. Pijų X, kuris jo sumanymą pagyrė ir pritarė. Buvo gautas Vienuolių Kongregacijos trumpas dekretas (1909.VIII.2, Nr. 3544), kuriame Varšuvos Ordinarui suteikiamas įgaliojimas priimti kandidatų įžadus, ką turi paliudyti Vienuolijos Generolas. O bent po trijų mėnesių prašytojai tesikreipia vėl į Šv. Sostą su Mogiliavo, Varšuvos ir Seinų Ordinarų rekomendacijoms.

Viskas įvyko greitai ir sėkmingai, tarsi tai būtų buvę užbrėžta paties Dievo pirštu. Pasimeldęs ne vienoje bazilikoje, kupinas entuziazmo, kun. Matulevičius apleido Romą ir su gautu dokumentu nuskubėjo į Varšuvą pas vysk. Ruškevičių. Sustojo grafaitės Platerytės įstaigos kapelionijoje, kur buvo išgelbėta jo gyvybė ir gimė gaivalingos krikščioniškosios akcijos planai.

Jis tuojau parašė laišką į Marijampolę kun. V. Senkui, pranešdamas, kad Romoje reikalai sutvarkyti ir kad formalumų dėlei jis turi atvykti į Varšuvą rugpiūčio 26-27 dienomis. Tas pat buvo pranešta ir kun. Bučiui. Pats kun. Matulevičius pradėjo savo rekolekcijas prieš įžadus. Oficialios įžadų, o drauge ir vienuolijos atnaujinimo apeigos įvyko 1909 rugpiūčio 29 d. Šv. Kryžiaus parapijos klebonijoje, privatinėje vysk. Ruškevičiaus koplyčioje, prie Krakowskie Przedmieście Varšuvoje. Marijonų generolas Tėvas Senkus priėmė pirmuosius kun. Matulevičiaus įžadus, o kun. Būčys buvo priimtas į noviciatą. Po apeigų buvo sustatytas naujų marijonų priėmimo aktas, kurį pasirašė generolas Tėvas Senkus, kunigai Matulevičius ir Būčys, o gale savo parašą padėjo ir vysk. Ruškevičius paliudydamas, kad viskas įvykdyta, kaip Šv. Sosto dekrete buvo nurodyta (Plg. Vysk. Bučio *Atsiminimai* II, 108-111).

Bet tai dar neviskas. Marijonų Vienuolijos tąsa buvo užtikrinta. Tačiau dėl jos slaptumo ir naujo pobūdžio nebuvo galima naudotis senaisiais vienuolijos įstatais. Reikėjo paruošti naujus ir juos pateikti Šv. Sosto aprobatai. Naujuo-

Kun. prof. dr. Pranciškus Būčys, pirmasis atnaujintos Vienuolijos novicijus

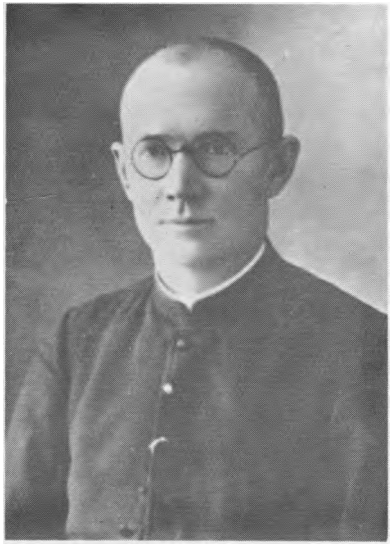

Kun. dr. Jonas Totoraitis, antrasis atnaujintos Vienuolijos novicijus

sius įstatus paruošė kun. Matulevičius, viską drauge aptardamas su kun. Būčių. Kai darbas buvo baigtas, kun. Būčys juos nuvežė į Marijampolę parodyti tėvui Senkui ir aptarti kitus rūpimus klausimus. Senelis Senkus, paskaitęs naujus įstatus, liūdnai pastebėjo: „Iš senosios vienuolijos veik nieko neliko...“ Tačiau juos priėmė ir vėliau prašė Šv. Sosto juos aprobuoti. Įstatai buvo pavadinti „Institutum Fratrum Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae“. Jie buvo slaptai atspausdinti Petrapilyje 1910 m. vasario mėnesį.

Naujieji įstatai buvo išsiųsti į Romą gegužės mėnesį su Mogiliavo arkivyskupo Apolinaro Wnukowskio, Varšuvos sufragano vysk. Kazimiero Ruškevičiaus ir Seinų vyskupijos valdytojo prel. Juozapo Antanavičiaus rekomendacijomis bei tėvo generolo Senkaus prašymu juos patvirtinti. Vienuolių Kongregacija dar paprašė atsiųsti senųjų marijonų konstitu-

ciją ir regulą. Kun. Matulevičius priedui dar parašė trumpą Marijonų Vienuolijos istoriją ir drauge su kitais raštais išsiuntė į Romą. Vienuolių Kongregacija, padariusi keletą mažų pataisų naujuose įstatuose, visą reikalą pristatė popiežiui Šv. Pijui X, kuris aprobavo įstatus ir atnaujintą Marijonų Vienuoliją. Atitinkamas Vienuolių Kongregacijos dekretas buvo duotas 1910 m. lapkričio 28 dieną.

Atnaujintos vienuolijos dvasia

Vienuolijos atnaujintojas užsimojo plačią ir gilią reformą, jai įkvėpdamas naujos gyvybės ir atverdamas naujus veiklos horizontus, tinkančius moderniškiems reikalavimams. Senosios kontempliacinės vienuolijos daugiausia buvo uždaros, siekiančios išganyti tik savo sielą, bėgančios nuo žmonių. Kun. Matulevičius pasuko priešinga kryptimi — vienuoliai turi eiti į žmones, jų ieškoti fabrikuose, triukšminguose miestuose, skurdo prislėgtose lūšnelėse ir mokslo šventovėse. Turi apaštalauti, nešti Kristaus dvasią ir artimo meilę visiems žmonėms, nelaukti, kol jie patys ateis.

Atnaujintoji vienuolija ruošėsi išeiti į gyvenimą labai ypatingose aplinkybėse. Pasmerkta, marinama, ji neturėjo teisės rodyti naujos gyvybės. Privalėjo slapstytis katakombose, kurias modernus žmogus vadina pogrindžiu. Todėl pirmiausiai reikėjo pakeisti išorinius dalykus: baltąjį marijonų abitą ir iškilmingųjų įžadų apeigas. Dėl baltojo abito atnaujintojas visai nesijaudino. Kai kartą Varšuvoje iškilo abito klausimas, jis tik nusijuokė plačiu mostu — negi balta sutana tinka dulkėtuose keliuose ar purvinose gatvėse? Naujojo marijono rūbas neturi skirtis nuo pasauliečių kunigų, o brolių marijonų — nuo pasauliečių vyrų savo laiko ir vietos nešiosenos.

Rūbas dar nepadaro vienuolio. Tam reikia pasiaukojimo, savęs laisvu noru išsižadėjimo ir tvirto pasiryžimo tarnauti Dievui ir jo žemiškajai karalystei — Bažnyčiai. Šiai aukštai tarnybai vienuolis įsipareigoja savo įžadais laikytis trijų Evangelijos patarimų: skaistybės, neturto ir klusnumo. Įžadai ir pasišventimas sudaro pašaukimo esmę. „Patys

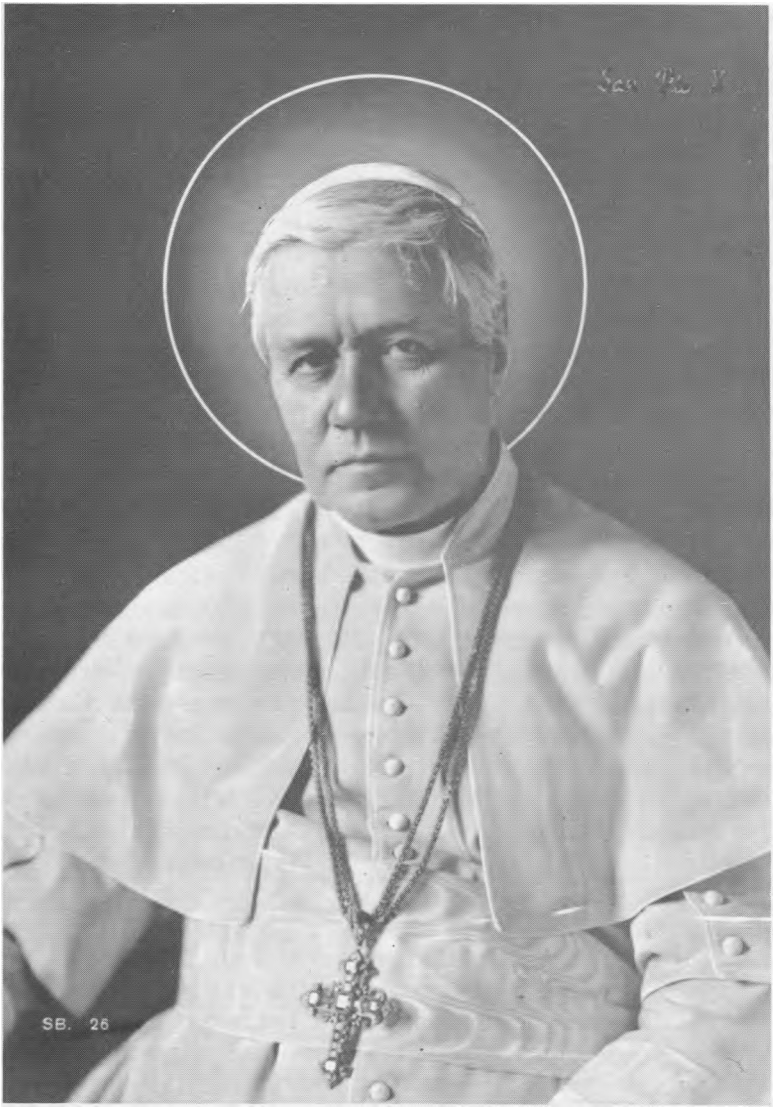

Šv. Pijus X (1835-1914), 1910 m. patvirtinęs atnaujintą Marijonų Vienuoliją

gyvai persiėmę Kristaus dvasia, turime rūpintis telkti ir organizuoti aplink save geros valios žmones, juos lavinti, rengti prie darbo, o paskui drauge su jais ir per juos visur Kristų įnešti, viską Kristuje atnaujinti ir atgaivinti, viską dėl Kristaus apimti, viską prie Kristaus patraukti“ — rašo atnaujintojas (Dienoraštis 1910.X.15).

Ruošdamas Marijonų konstituciją, įstatus ir taisykles-regulas, kun. Matulevičius rūpestingai užrašė jų turinio metmenis savo dienoraštyje, kuris pradėtas penktadienį, 1910 m. spalio 14 d. Ten atsispindi jo dvasia: pasišventimas, malda, pasiryžimai, nusižeminimas, darbštumas ir tikslus praktiškumas, kaip visa tvarkyti ir dirbti, kad Dievo Bažnyčioje būtų nors koks kampelis geriau išvalytas, kad būtų šiek tiek švariau ir skaisčiau. Pačiose pirmose eilutėse užrašyta: „Mano šūkis tebūna: visame kame Dievo ieškoti, visą ką didesnei Dievo garbei daryti, į viską Dievo dvasią įnešti ir viską ja perimti. Dievas ir jo garbė tegu būna viduriu (centru) viso mano gyvenimo, ašimi, apie kurią suktųsi visos mano mintys, jausmai, norai ir darbai“.

Vienuolija pašvęsta Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios garbei (lotyniškai: Congregatio Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae). Jos tikslas — iš meilės Dievui ir artimui rūpintis visomis jėgomis kitų išganymu ir tobulybe. Tikslui siekti patys vienuoliai (kunigai ir broliai) turi įgyti mokslo ir kitus mokyti. Steigia ir tvarko įvairių rūšių mokyklas, leidžia ir platina spaudą, laiko konferencijas ir paskaitas, išlaiko prieglaudas ir bendrabučius. Padeda pasauliniams kunigams parapijose. Reikalui esant, ir patys vadovauja parapijoms. Dirba misijose katalikų ir nekatalikų kraštuose.

Broliai taip pat rūpestingai paruošiami įvairioms pareigoms bei darbams ne tik vienuolyne, bet ir pasauliečių tarpe. Stengiamasi, kad savo specialybėse broliai prilygtų pasauliečiams ar net juos pralenktų. Bet visų geriausiai jie turi būti paruošti dvasiniam gyvenimui ir keliui į šventumą.

Praktiškoje veikloje parapijose ir draugijose reikia įtraukti ir pasauliečius, vyrus ir moteris, ne tik į narius, bet ir

į vadovaujančias pozicijas ir apaštalauti. Jie daug gali padėti net ir ten, kur kunigai negali prieiti.

Dabartiniais laikais gyvenimo sąlygos kinta greitai. Todėl marijonai nesiima vieno kurio svarbaus uždavinio. Kaip žmonijos gyvenimas nuolatos žengia pirmyn, taip ir sielovada turi gaivinti žmoniją tekančiu gyvu evangeliniu vandeniu, imtis to, kas aktualiniame gyvenime svarbiausia.

Kelias į tikslą nėra lengvas, bet dėl Dievo garbės ir Bažnyčios naudos nereikia nuogąstauti. Vienuolija dabar turi slapstytis nuo pasaulinės valdžios, kuriai ji nelinki nieko blogo, nesirengia griauti jos sosto, nesideda prie jokių politinių nė tautinių partijų. Ji nori tik pati kaskart labiau tobulintis, kaskart dievobaimingiau gyventi evangelijos dvasia. (Plg. ištraukos iš 1910.X.24 užrašų; J. Totoraitis, AJM 39-45; Ks. Adam Boniecki, MIC, *Pro Christo et Ecclesia*, 33-39).

Vidujinė vienuolyno reforma

Kaip jau anksčiau matėme, kun. Matulevičius buvo uoliai įsitraukęs į socialinę veiklą mažinti darbo žmonių išnaudojimą ir gelbėti katalikų Bažnyčią nuo socialistų užmojo ją griauti. Turėdamas gilų supratimą apie tobulą kunigo pašaukimą ir jo uždavinius žmonių gyvenime, jis matė ir gyvą reikalą kunigams burtis ir į vienuolijas, ne tik vieniems plušti parapijose.

Savitu savo būdu — viską pažinti iki gelmių, jis gerai susipažino ir su įvairiomis vienuolinio gyvenimo formomis. Apie tai jis net parašė ilgą straipsnį (Zakony) į lenkų *Podręczna Encyklopedia Kościelna* (43-44 tomuose), apibūdindamas dideles ir mažesnes katalikų vienuolijas. Ir jis pats visa širdimi jautėsi vienuoliu, tačiau užsieninės vienuolijos jo neviliojo, nors būtų priėmusios išskėstomis rankomis.

Savo laiške marinamos Marijonų Vienuolijos generolui kun. Vincentui Senkui Marijampolėje jis parašė: „Aš nuo seno jaučiu patraukimą į tobulesnį gyvenimą. Tik man gaila buvo, apleidus mūsų krašte Bažnyčią, kur tiek darbo, o

darbininkų tiek maža, keliauti kur į svetimas šalis. Taigi ir pasilikau“.

Šiais žodžiais kun. Matulevičius išreiškė tvirtą pasiryžimą atkurti Marijonų Vienuoliją naujais pagrindais, ypatingai pabrėždamas mokslo siekimą ir jo plėtimą įvairiomis priemonėmis: patys įsigydami mokslo, steigdami įvairių rūšių mokyklas, kolegijas, institutus, leisdami ir platindami knygas ir katalikiškus laikraščius.

Reformuotai vienuolijai kun. Matulevičius paruošė naujus įstatus, pritaikytus prie slapto vienuolinio gyvenimo, to laiko sąlygų ir Bažnyčios įstatymų. Senųjų vienuolijų kontempliacinį pobūdį jis pakeitė naujiems laikams reikalinga *akcija*. Vietoj užsidarymo nuo žmonių, nuo pasaulio, naujieji marijonai eina į žmones ir veikia per žmones.

Seniau vyrų kunigų (clericorum) vienuolijose buvo dvi skirtingos narių kategorijos — kunigai ir broliai. Seserų vienuolijose buvo choristės ir darbininkės. Pirmosios užsiimdavo bendrų maldų kalbėjimu chore, o antrosios atlikdavo visus fizinius darbus ir patarnavimus. Panašiai buvo ir vyrų vienuolijose: broliai buvo skirti tik įvairiems fiziniams darbams.

Kun. Matulevičius tokius skirtumus visai panaikino. 1910 m. marijonų konstitucijoje jis įrašė: „Visi vienuolijos nariai sudaro tik vieną kategoriją ir gyvena visi bendra tvarka. Tarp savęs jie skiriasi tik pašaukimu (kunigai ir nekunigai) ir einamomis pareigomis“. Tokius pat nuostatus jis taikė ir moterų vienuolijoms: visos seselės sudaro vieną bendruomenę, laikosi vienos bendros drausmės ir skiriasi tik pareigomis ir užsiėmimais. Tą konstituciją patvirtino popiežius Šv. Pijus X Vienuolijų Kongregacijos dekretu 1910 m. lapkričio 28 d.

1917 m. buvo įvestas naujas Bažnyčios teisių kodeksas, kuris vienuolius suskirstė į tam tikras kategorijas. Marijonų Vienuolija, nors ir likdama apaštališkojo pobūdžio, turėjo įsirikiuoti į vadinamą kunigų vienuolių kategoriją, kurioje nekunigai neteko rinkėjų ir renkamųjų teisių. Savo pavadi-

nimu marijonai tapo tik kunigų vienuolių kongregacija, ir buvo sugrįžta prie vardo, turėto prieš 1910 metų reformą.

Daugelio darbų bei rūpesčių apimtas, naują marijonų konstituciją, pritaikytą prie 1917 m. Bažnyčios teisių kodekso, kun. Matulevičius tegalėjo paruošti tik 1922-1925 metais, jau vyskupaudamas Vilniuje, dar labiau išryškindamas ir pabrėždamas vienuolijos tikslus. Tą konstituciją patvirtino popiežius Pijus XI 1930 m. sausio 27 dieną — trečiose arkiv. Matulevičiaus mirties metinėse.

Praslinkus truputį virš 50 metų nuo kun. Matulevičiaus paruoštos pirmosios atnaujintų marijonų konstitucijos (1910), Vatikano II visuotinis susirinkimas (1962-1965) savo dekrete apie vienuolių gyvenimo atnaujinimą pritaikė kun. Matulevičiaus idėjas: „Vyrų vienuolijos, kurios pagal savo konstituciją nėra skirtos vien nekunigams, priima kunigus ir nekunigus tuo pačiu pagrindu, su lygiomis teisėmis ir pareigomis, išskyrus tik tas, kurios išplaukia iš kunigystės šventimų“ (Perfectae Caritatis, nr. 15).

Faktiškai Šv. Sostas leidžia nekunigams (broliams) ne tik rinkti, bet ir būti renkamiems į įvairias vienuolijos administracijos pareigas, išskyrus vyriausį vienuolijos vadovą, provincijų bei namų vyresniuosius ir naujokų mokytojus, kurie turi būti kunigai.

Atrodo, kad Vatikano II Susirinkimo komisija, kuri redagavo dekretą apie vienuolinio gyvenimo atnaujinimą, panaudojo kun. Matulevičiaus 1910 m. išreikštas idėjas. Tai rodo, kad šio šimtmečio pradžioje Matulevičiaus suformuluoti nuostatai buvo pranašiški. (Žr. J. Vaišnora, Arkiv. J. Matulaičio keli gyvenimo bruožai. *Draugas,* 1977 m. rugpiūčio 17-rugsėjo 8 d. atkarpose; passim).

Noviciatas Petrapily

Vienuolijos atnaujinimo apeigas atlikę Varšuvoje, kun. Matulevičius ir kun. Būčys grįžo į Petrapilį tęsti savo tiesioginį darbą. Pirmasis tuojau ėmėsi ruošti vienuolijai konstituciją, o antrasis pradėjo noviciatą, gyvendamas, kaip seniau, savo bute. Netrukus į noviciatą įstojo Petrapilio uni-

versiteto gamtos fakulteto studentas Konstantinas Sungaila, kuris po kiek laiko pasitraukė. Be to, atsirado dar du jauni lietuviai, pasiryžę tapti marijonais: Jurgis Košys ir Pėstininkas. Oficialiai jie buvo abiejų profesorių patarnautojais.

1910 m. vasarą marijonai išsinuomojo iš Liksnos grafo Platerio vilą jo vasarvietėje Pohulankoje, prie Dauguvos upės, apie 6 km nuo Daugpilio (Davgavpils). Ten įsitaisė koplyčią, kurioje sekmadieniais laikydavo pamaldas vasarvietės ir apylinkių katalikams, o kitomis dienomis ją naudojo pamaldoms ir dvasinėms vienuolių pratyboms. Dvasinius skaitymus dažniausiai turėdavo lauke — sodely: vienas skaitydavo, o kiti klausydavo. Paskui pasikeisdavo mintimis ir įspūdžiais. Drauge vasarojo ir du kunigai, Antanas Civinskas ir Pijus Andziulis, norėję patirti, ar galėtų tikti į vienuolius.

Tų pačių metų rudenį (1910.XI.7) kun. Matulevičius parašė laišką savo artimam draugui kun. Aleksandrui Fajęckiui (1881-1944), kuris ilgai darbavosi Varšuvos kurijoje. Iš to laiško matyti, kad juodu dažnai pasidalindavo savo sumanymais ir nuotaikomis. Padėkojęs jam už laišką, išreiškė savo džiaugsmą, kad jis padeda darbuotis seserims Varšuvoje. Drauge pabrėžė, kad katalikams reikia koncentruoti savo jėgas tam tikruose židiniuose (vienuolynuose), nes kitaip mus visus sugniuždys ir paskandins piktojo bangos.

„Daug meldžiuos, — rašo jis toliau, — nes matau, kad viltį tegalima telkti tik į Dievą. Tik jame yra mūsų pagalba. Apsižvalgius aplink, tarpais man būna labai liūdna. Tačiau tas mane dar labiau suartina su Dievu. Sieloje jaučiu nuostabią ramybę. Jaučiu, kad mano tikėjimas stiprėja, kad mane apima didžiulis troškimas viską aukoti Dievo garbei ir Bažnyčios labui“.

Kalėdinių atostogų metu, kaip buvo žadėjęs, jis aplankė savo bičiulį, kun. Fajęckį, Varšuvoje. Aišku, jis vizitavo daugelį savo pažįstamų ir jam labai brangią grafaitės Cecilijos instituciją, kurioje jis jautėsi kaip namie.

Grįžęs į Petrapilį, kun. Matulevičius patyrė netikėtą staigmeną — kad jis paskirtas Akademijos inspektorium

(vicerektorium) ir kad visi raštai jau išsiųsti Tikybų Departamentui. Ir visa tai padaryta jo neatsiklausus ir jam nesant namie. Šaukštai po piet. Jam teko sutikti su įvykusiu faktu ir tvirtai pareikšti, kad Akademijoje tegalės dirbti tik iki vasaros atostogų.

„Inspektūra, — rašė kun. Fajęckiui (1911.1.17), — man atims daug laiko ir atitrauks nuo dabartinių (vienuolijos konstitucijos ruošimo) darbų. Ką gi, reikia sutikti su Dievo valia... Juo daugiau turiu sunkumų ir kliūčių, tuo savyje aiškiau jaučiu Dievo balsą, kad ateis valanda, kada turėsiu viską mesti ir atsidėti tam reikalui, kurį pasižadėjau Dievui“ *(Listy*, 82-84 p.).

„Tapęs inspektorium, jis saugojo tvarką, laikėsi reguliamino taisyklių, bet daugiau prabildavo žvilgsniu ir šypsena, vietoj sudraudimo. Studentai jį mylėjo ir labai gerbė. Ir su nemažu gailesčiu minėdavo jo laikus, kai po jo (gal ir prieš tai?) turėjo inspektorius, kurie jais nepasitikėdavo, lipo ant kulnų, šnipinėjo, liepdavo naktį miegamuose žibinti lempas ir t.t. Studentai tai laikydavo įžeidimu. Kun. Matulevičiaus inspektoriavimo metu nieko panašaus nebuvo — ir lempos užgeso...“ (Ks. Wiśniewski, *Sługa Boży*, 55 p.)

Išskyrus vyskupą Steponą Denisewicziu, Mogiliavo arkivyskupijos administratorių, niekas nežinojo, kad tarp akademijos sienų slėpėsi naujai atgimusi marijonų vienuolija. Tačiau netrukus buvo pajusta, kad Petrapily sunku pasislėpti, nes apie akademiją ėmė sukinėtis caro valdžios šnipai. Apie tai randame užrašyta ir kun. Matulevičiaus dienoraštyje:

„Kol nepradėjome organizuotis, net ir pasaulinė valdžia buvo aprimusi dėl dvasinio katalikų gyvenimo... Mums gi pradėjus vykdyti savo sumanymą, pradėjo persekioti, daryti kratas, ieškoti slaptų organizacijų, jėzuitų ir kitų... Net ir kunigai ėmė peikti, kad iš to nieko neišeisią... Reikėjo viską pašalinti, paslėpti; pavojinga pas save laikyti koks nors popiergalis, kad be reikalo neįklampytų kitų ir savęs neišduotų“ (1911.VIII.17).

1911 m. balandžio 10 d. Marijampolėje mirė Marijonų Vienuolijos generolas, tėvas Vincentas Senkus. Parapiečiams tai buvo labai liūdnas įvykis, nes jie savo baltąjį tėvelį labai mylėjo ir graudinosi netekę paskutinio marijono, nes apie vienuolijos atnaujinimą jie dar nieko nežinojo. Laidotuvės buvo Didįjį Trečiadienį šventoriuje. Žmonių susirinko minios. Pamokslą ir prakalbas pasakė kun. Pr. Būčys, kun. Pijus Andziulis ir Marijampolės parapijos vikaras kun. Motiejus Gustaitis. Tėvo Senkaus mirtis suteikė džiaugsmo rusų administracijai, bet liūdesiu apgaubė tikinčiuosius, nes jie manė, kad su Generolu buvo palaidota visa Marijonų Vienuolija.

Savo testamente t. Senkus užrašė 6000 rublių kun. Matulevičiui kaip skolos grąžinimą. Iš tikrųjų tai buvo marijonų pinigai, kuriuos jis norėjo palikti įpėdiniams. Tačiau rusų valdžia to testamento nepripažino.

Po generolo mirties bepaliko tik du su pilnais įžadais vienuoliai. Naujojo generolo rinkimus teko atidėti, kol Petrapilyje noviciatą baigs kun. Jonas Totoraitis, buvęs Šunskų parapijos vikaras, taip pat Friburgo universiteto daktaras.

Vasaros atostogų metu abu profesoriai ir noviciatą baigęs kun. Totoraitis nuvažiavo į Gelgaudiškį, kur klebonavo prof. Bučio dėdė, kun. Pranciškus Būčys. Gelgaudiškis buvo ramus miestelis kairiajame Nemuno krante. Parapija priklausė Seinų vyskupijai. Klebonas labai apsidžiaugė svečiais. Pasisvečiavę ir pavalgę vakarienę, visi nuėjo į bažnyčią pasimelsti prie Švenčiausiojo. Svečiai ilgokai meldėsi, tai klebonas išėjo anksčiau tvarkyti savo reikalų.

Tada svečiai nuėjo į zakristiją. Kun. Totoraitis priėjo išpažinties pas kun. Matulevičių ir tuoj pat padarė vienuolinius įžadus. Tokiu būdu jau buvo trys teisėti atnaujintos vienuolijos nariai, kurie galėjo išrinkti vyriausįjį vadovą — generolą. Tuojau pat kun. Būčys pasiūlė išrinkti kun. Matulevičių, kuris tą atnaujinimą paruošė. Jį parėmė kun. Totoraitis ir generolu buvo išrinktas kun. Matulevičius.

Tai buvo pirmoji, nepaprasta, slapta, generalinė atnau-

jintosios Marijonų Vienuolijos kapitula, įvykusi 1911 m. liepos 14 (penktadienį), su visomis maldomis trukusi vos dešimt minučių. Paslaptis buvo išlaikyta taip diskretiškai, kad šio istorinio įvykio nenujautė net pats klebonas.

Kadangi noviciato plėtimas ir jo veikimas Petrapily buvo nesaugus ir beveik neįmanomas, tai buvo nuspręsta jį perkelti į Friburgą, visiem trims kapitulos nariams gerai pažįstamą miestą. Pasirinkimas buvo idealus: ten universitetas, eilė kitų mokyklų ir svetinga Šveicarijos laisvė. Laiko negaišdamas, liepos mėnesio pabaigoje, kun. Matulevičius išvyko į Friburgą ištirti visas galimybes ten įsikurti ir surasti noviciatui tinkamą vietą.

Sugrįžęs į Petrapilį, jis atsisakė iš visų Akademijos pareigų (profesūros ir inspektoriavimo) ir rugpiūčio mėn. vidury išvažiavo į Šveicariją su visu noviciatu. Po jo Akademijos inspektorium buvo paskirtas prof. Būčys. Giliau viso reikalo nežinoję, žmonės ir kolegos stebėjosi, kaip buvo galima pasitraukti iš tokios pozicijos, kurioje buvo užtikrinta rektoriaus ir vyskupo vieta. Tačiau prof. Matulevičiui daugiau svėrė jo busimosios vienuolijos vizija, negu aukšti titulai, garbė ar turtai.

Noviciate gan greitai susitelkė būrys kunigų ir pasauliečių, lietuvių ir lenkų. Jų tarpe buvo ir Seinų seminarijos profesoriai: viceregensas (inspektorius) kun. Vincentas Dvaranauskas ir kun. Juozapas Vaitkevičius (Kun. J. Totoraitis, AJM, 42 p.; *Mariame* 1673-1973, 109-110 p.).

DVASINIS DIENORAŠTIS

Apibūdinimas ir apimtis

Daugelis žmonių veda užrašus apie dienos įvykius. Lietuvių kalboje tai priimta vadinti dienoraščiu. Toki užrašai gali patarnauti istorijai, kai rašomi asmeniniai atsiminimai. Dienoraštis nebūtinai rašomas kasdien. Jis rašomas tada, kai jaučiamas reikalas pažymėti kokį nors įvykį, kad jis neišdiltų iš atminties, kad, reikalui esant, jį būtų galima tiksliai atpasakoti.

Iš esmės, dienoraščio rašymas yra asmens pasikalbėjimas su savimi, tarsi sielos veidrodis. Paprastai jis rašomas sau, grynai privatiškas, atvirai vaizduojąs asmens vidujinę būklę, savijautą, mintis bei pergyvenimus.

Kita dienoraščių rūšis yra įvairių reikalų pažymėjimas arba net smulkesnis jų aprašymas. Tai būtų išorinė dokumentacija — kronika apie įvykius ir jų aplinkybes. Šios rūšies užrašai yra labai svarbūs asmenims, esantiems aukštose pareigose, kur susiduriama su daugybe reikalų ir žmonių, bent trumpai pažymint motyvaciją.

Kun. Matulevičius savo dienoraštį pradėjo 1910 metų spalio 14 dieną, pirmadienį. Su nevienodomis pertraukomis jį tęsė iki 1914 metų vasario 23 dienos. Daugiausia įrašų jis padarė pirmaisiais metais, spalio ir lapkričio mėnesiais — viso 19. Toliau protarpiai yra ilgesni: 1911 m. sausio ir vasario mėn. po 6; kovo — 4; rugpiūčio ir rugsėjo mėn. po vieną — viso 18. 1912 m. tik du: vasario 12 ir 18 dienomis. 1913 m. sausio mėn. 6, vasario 2, balandžio 3 — viso 11. 1914 m. tik vienas įrašas vasario 23 d. Iš viso yra 51 įrašas, kurių ilgis nėra vienodas. Tie ilgi protarpiai rodo, kad autorius buvo perkrautas darbais tiek, kad nebuvo laiko įtraukti nors ir trumpesnių brūkštelėjimų.

Dienoraštis buvo atrastas tik po arkiv. Matulevičiaus mirties (1927.1.27). Po kelių metų jis buvo perrašytas mašinėle. Tur būt tada buvo ruošiamas spaudai. Dienoraščio nuorašą į Romą atvežė vienas iš Lietuvos besitraukdamas

klierikas. Tas nuorašas iki šiol tebėra Marijonų Vienuolijos archyve. Dalis dienoraščio pirmą kartą buvo išspausdinta knygoje „Arkivyskupas Jurgis Matulevičius“, išleistoje Marijampolėje 1933 metais.

Visas dienoraštis parašytas taisyklinga lietuvių kalba, su negausiomis lotyniškomis citatomis. Žodynas gana turtingas. Retai bepasitaiko vienas kitas „šnekamosios“ kalbos žodis ar sutrumpinimas.

Pilnas dienoraštis išspausdintas tik 1935 m. Londone, Anglijoje, vardu *Užrašai*. Redagavo kun. Kazimieras A. Matulaitis, MIC, kuris pridėjo turinio antraštes, kurių susidarė 63 skyreliai. Tame pačiame leidinyje yra 54 laiškų santraukos. Tie laiškai buvo rašomi įvariais reikalais marijonų kunigams ir kandidatams. Priedui dar yra ilgokas straipsnis „Arkivyskupas J. Matulevičius Vilniuje“ (137-214 p.), kurį parašė kun. Juozas Vaišnora, MIC.

Iš šio leidinio yra padaryti dienoraščio vertimai į lotynų, italų, lenkų ir anglų kalbas. Lenkišką vertimą „Arcybiskup Jerzy Matulewicz — *Dziennik duchowy*“ padarė kun. Kazimieras Oksiutowicz. Išspausdintas Romoje 1973 m. Vertime tekstas susmulkintas į daugiau skyrelių, ryškiau pažyminčių skirtingus dalykus. Taip pat pridėta daugiau turinio antraščių (viso 104), palengvinančių ne tik skaitymą, bet ir greitesnį reikalingų vietų suradimą. Prierašus paruošė Tadas Gorskis, MIC. Be to, yra trumpa Arkivyskupo biografija ir jo kelionė iš Friburgo į Romą 1911 m.

Anglų kalbon vertimas yra padarytas iš itališko teksto 1963 m. Msgr. Vincenzo Cusumano leidinio. Titulas: *In the Service of the Church* — The Servant of God George Matulaitis-Matulewicz. Biographical Sketch and Spiritual Diary. Chicago, Illinois, 1974. Leidinio mecenatas prel. Juozas A. Karalius.

Greta dienoraščio yra išlikę ir memuarinio pobūdžio užrašai: 1911 m. lapkričio 14-29 d. kelionė iš Šveicarijos į Romą Petrapilio Akademijos, Marijonų Vienuolijos ir bendrai Bažnyčios reikalais. Iš vyskupavimo Vilniuje tėra tik

atsiminimų fragmentai-užrašai: nuo 1918 m. kovo mėn. iki 1919 m. gruodžio 16 d., 1921 m. — nuo vasario 19 iki balandžio 2 d. Ir paskutiniai užrašai 1925 m. rugpiūčio 5-30 d.

Išraiška ir turinys

Dienoraštis pavadintas: *Mintys, Apšvietimai, įkvėpimai, Pasiketinimai* (pasižadėjimai). Jis pradedamas 1910.X.14 idealo išreiškimu:

„Mano šūkis tebūna: Visame kame Dievo ieškoti, visa ką didesnei Dievo garbei daryti, į viską įnešti Dievo dvasią ir viską ja perimti. Dievas ir jo garbė tegu būna viso mano gyvenimo viduriu (centru), ašimi, apie kurią suktųsi visos mano mintys, jausmai, norai ir darbai. Dievo garbė ir sielų išganymas. Ar gali būti koks kitas tikslas, aukštesnis ir prakilnesnis už šitą tikslą? Kaip menkas daiktas atrodo visa kita, palyginus su šiuo tikslu? Ko verti net geriausi ir gražiausi žmonių siekimai prieš šitą tikslą? Taigi, ar neverta, ar neteisinga, kad mes tam tikslui visą savo gyvenimą, viską, ką tik turime: ir turtus, ir gabumus, ir pačią gyvybę pašvęstume visiškai?“

Perskaičius šį pirmosios dienos įvadą, net kvapą užima — kaip aukšti užbrėžiami idealai, tarsi būtų tik svajonė, pagauto ūpo momentas, taip sau gražus pareiškimas, poezija ar entuziazmas, kuris su laiku išblėsta... Ne, visai ne! Tai tikras, didvyriškas gyvenimo pasiryžimas, kuris buvo ištikimai vykdomas su karšta širdimi ir kieta valia. Taip tikras, kaip kasdieninis saulės užtekėjimas ir nusileidimas.

Kadangi kun. Matulevičius pradėjo savo dienoraštį, jau padaręs vienuolio įžadus ir pasiryžęs atnaujinti Marijonų Vienuoliją, tai tolimesni užrašai telkiasi ne vien apie jo asmenį, bet ir visos vienuolijos organizavimą ir jos narių paruošimą, įsakmiai pabrėžiant *tobulą savęs išsižadėjimą*.

Sekančios dienos (1910.X.15) užrašuose toliau skaitome: „Šventieji iš visų jėgų stengėsi pasiekti tobulybę, atsimindami tuos prakilnius Kristaus žodžius — būkite tobuli, kaip ir jūsų dangiškasis Tėvas yra tobulas... Kristaus gyvenimo tikslas turi tapti ir mano tikslu, jei iš tikrųjų noriu eiti

šventųjų pėdomis... Visiško savęs išsižadėjimo. Reikia išsižadėt šio pasaulio: jo turtų, gėrybių, jo tuščios garbės, o visą save, visus savo gabumus, prigimties ir antprigimties dovanas pilnai pašvęsti ir atiduoti Bažnyčios labui, jos apgynimui, palaikymui, praplatinimui, tarpimui ir klestėjimui.

Kokios taktikos laikytis, einant prie šio tikslo? Man rodosi, kad ne tiek gynimosi, kiek užgrobimo (puolimo), apėmimo, užkariavimo. Patys gyvai persiėmę Kristaus dvasia, turime rūpintis telkti ir organizuoti aplink save geros valios žmones, juos lavinti, rengti prie darbo, o paskui drauge su jais ir per juos įnešti Kristų, viską Kristuje atnaujinti ir atgaivinti, viską dėl Kristaus apimti, viską prie Kristaus patraukti“.

Perorganizuojant seną įstaigą (buvusią Marijonų Vienuoliją), reikia paruošti naujas instrukcijas. „Visų pirma reikia susipažinti su tuo, kas yra pasiekta mums rūpimuose dalykuose, paskui pasinaudoti jų patyrimais ir sau prisitaikinti, pirmiau tarp savęs (brolių) pasikalbėjus ir apsvarsčius“ (1910.X).

„Taigi, mūsų kongregacija neprivalo niekad nieko gailėtis pašvęsti kuo geriausius, kuo dievočiausius, išmintingiausius ir tinkamiausius žmones savo organizmui (kongregacijai) palaikyti ir ištobulinti... kad ir darbuose nemažiau geriau stovėtume už pasaulinius, bet kad dar juos pranoktume ir jiems pavyzdžiu būtume“ (1910.X).

„Dirbant *Dievo garbei ir Bažnyčios naudai*, nereikia baimintis, kad koks sumanymas ar darbas gali ir nepavykti. Reikia rizikuoti, nes pas Dievą nieko nepralaimėsi — jis priims gerus norus. Nėra ko bijoti nė žmonių — jie Dievo tau neatims, dangaus prieš tave neuždarys, į pragarą tavęs nenuvarys, jei pats ten eiti nenorėsi. Net nuo žemės tavęs nenustums... O ir pasaulinės valdžios ko čia taip labai nuogąstauti? Bene mes jai norime ko blogo? Juk mes nenorime nė sostų versti, griauti, juk mes nenorime prie jokių politinių ar tautinių partijų prisidėti, vienos ar kitos partijos pusę laikyti... Mes nemanome visuomenės tvarkos ardyti“ (1910.X.24). Reikia tik vieno bijoti:

„Numirti dar nieko nekentėję, nevargę, nedirbę Bažnyčiai, sielų išganymui, Dievo garbei“ (1910.X.27).

„Duok, Dieve, kad į viską žiūrėčiau iš amžinumos aukštybių ir viską amžinumos svarsčiais sverčiau... Kol grūdas nebus apmiręs, jis vienas nenaudingai gulės žemėje; tiktai kai patsai bus apmiręs, jis išduos gyvybę ir atneš keleriopą vaisių... Taip ir žmogus neturi bijotis apmirti, paskęsti Dievuje“ (1910.XI.17).

„Žiburys nežibės, jei nebus jame žibalo. Evangelijos skelbėjas nebus pasaulio šviesa, nebus dvasinė jėga, patraukianti prie Kristaus, jėga, vedanti į kovą už Bažnyčią, stumianti žmones į darbą, jei jo širdyje nedegs uolumo ugnis, neklestės dorybės, nebus šventumo“ (1911.II.5).

Dievo rankose.

Patyrimas daugiau sunkumų ir pergyvenimų dar labiau stiprino jo dvasią ir atsidavimą Dievo valiai: „Keblumų, kliūčių ir sunkenybių keliu Tau patinka mane vesti, dėkui Tau ir už tai, labai dėkui... Viešpatie, kaip aš Tave myliu!.. Širdis mano dega. Norėčiau iki paskutinio savo kraujo lašelio paaukoti už Tave, viską atiduoti, visko išsižadėti, ir gyvenimo, kad tik Tavo garbė augtų ir Tavo Bažnyčia tarptų ir kiltų... Iš savęs nieko neturiu, bet iš Tavo malonės esu turtingas...

Jei valia prašyti, tai duok, Viešpatie, kad aš būčiau Tavo Bažnyčioje nelyginant ta mazgotė, puodkėlė, kuria viską valo, o suvartoję, meta šalin kur į tamsiausi ir biauriausį kampą. Tegul ir aš taip tapčiau suvartotas ir sunaudotas, kad tik Tavo Bažnyčioje būtų koks nors kampelis geriau išvalytas, kad tik Tavo name būtų šiek tiek švariau ir skaisčiau... Duok, Dieve, kad aš būčiau paniekintas, kad susinešiočiau, sudilčiau, kad tik Tavo garbė augtų, kad visame kame įvyktų Tavo valia“ (1911.1.13).

Taip jis rašė 1911 m. pradžioje, dar profesoriaudamas Dvasinėje Akademijoje ir slaptai vesdamas dvasines pratybas mažam noviciato būreliui. Netrukus pajuto, kad jo darbus seka rusų valdžia. Reikėjo viską pašalinti ir paslėpti. Buvo pavojinga laikyti pas save kokį nors popiergalį, kad be

reikalo neįklampintų kitų, nė savęs neišduotų. Užrašuose slaptumas dažnai primenamas. Ne iš baimės, tik dėl atsargumo. To reikėjo ne tik senovės katakombose, bet ir dabar, kai uždraustos vienuolijos ir kai vienuolis yra laikomas Rusijos imperijos priešu.

To nepaisant, beveik per visus dienoraščio puslapius vingiuoja busimosios, atnaujintos Vienuolijos formavimas. Pradedant nuo grynai dvasinių dalykų, tikrojo pašaukimo ir savęs išsižadėjimo, šventumo, baigiama praktiškais patarimais bei reikalavimais, koks turėtų būti marijonas kunigas ir broliukas. Vienas ir kitas savo darbe turi būti gerai pasiruošę, sugebą dirbti, veikti ir kitiems vadovauti. Kadangi marijonas yra organizacijos narys, tai jis turi sugebėti vesti susirinkimus, juose kalbėti iš anksto viską gerai apsvarstęs ir pasiruošęs.

Kilus klausimui, ar marijonai galėtų imtis *parapijos darbo,* iš pradžių buvo kiek abejojama, o paskui ryžtamasi: „Kažin, kad vienuoliai pabandytų stoti į vieną eilę su pasauliniais kunigais ir imtų vesti parapijas, stengdamiesi jas sutvarkyti pavyzdingai. Kažin bene galėtų to darbo imdamiesi padaryti daug gero Bažnyčiai? Kiekviena parapijos bažnyčia su klebonija galėtų virsti mažu namu... Būtų gražus dvasinio gyvenimo židinys“ (1911.1.23).

Ne vienur pasisakoma, kad marijonams tiktų imtis pačių sunkiausių darbų, kurių vengia kiti. Tai ir parapijų derėtų imti tokių, kurios nuskurusios ar pairusios dėl nesantaikos, ir jas sutvarkyti. Taip vėliau ir įvyko tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, Lenkijoje ir net Amerikoje. „Ar neturėtume visur įlįsti, įsibrauti... ypač į didelius miestus, prie universitetų, prie jaunuomenės, kad tenai įneštume Kristų?“ (1910.X.25).

Dienoraštyje taip pat nestokoja pakartotinų pareiškimų *tautybės* reikalais. Nors ir pabrėžiama, kad marijonai yra pasiryžę darbuotis tarp savo tautiečių, bet drauge pasakoma, kad neprivalu užsidaryti vien savo tautoje (1911.1.23).

„Mes esame pasirengę pirmiausiai kiekvienas dirbti savo šalyje, tarp savo žmonių sielų išganymui ir Dievo garbei...

Dabar tuos žodžius jau reikia taikyti ir daugeliui katalikiškų šalių... Mums turi rūpėti visa katalikų Bažnyčia ir visa žmonija... Mes turime pakilti aukščiau už tautinių ginčų bei prietarų, tarnauti visiems lygiai, einant tenai, kur didesnė Dievo garbė (1911.1.25)... Dieve, duok mums tinkamų žmonių. Surink mus ir suvesk mus vienybėn iš visokių žemių ir šalių, ir tautų, kad garbintume šventą Tavo vardą ir Tau ištikimai tarnautume, ir dėl Tavo vardo šventas kovas kovotume, ir Tavo dvasią visur skleistume, visur įneštume“ (1913.1.20).

Daug dėmesio skiriama kongregacijos narių, brolių ir kunigų, *mokslinimui:* „Turime atsidėję rengti, mokyti ir lavinti reikalingus mums žmones... Reikia žiūrėti (saugotis), kad pirm laiko į darbą neįsišoktume ir neįsitrauktume, o, kokį darbą apėmus ar pradėjus, stengtis jį gerai padaryti ir toliau varyti... Mūsų kongregacija tad ypatingu būdu turėtų rūpintis, kad išlavintų ir prirengtų Bažnyčiai reikalingų žmonių (1910.XI.17). Nieko negailėkime žmonėms lavinti, mokyti. Pinigai, jėgos, triūsas įdėti į tą darbą, duos gausių palūkanų (1913.1.12). Taigi, mums reikia žmonių, pilnų energijos, veiklių, mokančių savarankiškai veikti, apžiūriu (apdairių), mokančių gyventi, prireikus mokančių sau duoną užsidirbti, mokančių žiūrėti protinga, dievota akimi į šį pasaulį ir žmones, niekad neišsižadančių savo tikslo ir uždavinio“ (1911.III.7).

Nusižeminimas ir pasiaukojimas yra du labai svarbūs kun. Matulevičaus bruožai. „Vienuolyne reikia saugotis kaip ugnies *tuščios garbės,* nes ir į vienuolyną sugeba įsibrauti ambicija ir puikybė, prisidengdamos gerų darbų ir tikslų skraiste... Jei mes imtume siūlomas įtakingas garbės vietas, mūsų kongregacija veikiai iširtų... Kandidatų į įtakingas garbės vietas, nebijokime, niekad pasaulyje nestokos. Mes žiūrėkime, kad stovėtume šalia Kristaus, gyvenusio neturte, klusnume, sunkiame darbe, pažeminimuose, išniekinimuose, varguose, kentėjimuose ... stenkimės apimti tas vietas, kur kiti nemaloniai dirba, vietas kuo labiausiai apleistas, pralaimėtas, paniekintas“ (1911.II.5).

Kai jis atsisakė nuo Dvasinės Akademijos profesūros ir

ruošėsi keltis su savo noviciatu ir vienuolijos organizavimu į Šveicariją, daug kas subruzdo jį sulaikyti.

„Stebėtinas daiktas. Kol dar nebuvau pasiketinęs (pasižadėjęs), visa ko išsižadėjęs paskui Kristų pasekti, paskui Kristų, gyvenusį paniekinime, ... žmonės mane menkai bepaliesdavo, net atstu mane laikydavo nuo visokių vietų ir garbių, buvau net Bažnyčios priešu apšauktas: liberalu, socialistu, čekistu ir tt. Gi kuomet padariau pirmutinį žingsnį iš tikrųjų Kristumi sekti, žmonės man pradėjo siūlyti aukštas, įtakingas vietas: seminarijos rektoriavimą, kanoniją. Be mano pritarimo padarę mane Akademijos inspektorium, pradėjo masinti, esą aš sufraganu vyskupu paliksiąs arba neužilgo rektorium ir tt.

Kol nepradėjome iš tikrųjų organizuotis, net ir pasaulinė valdžia buvo aprimusi dėl katalikų dvasinio gyvenimo ir jo darbavimosi ir organizavimosi. Mums gi pradėjus vykdyti savo sumanymą, pradėjo persekioti, daryti kratas ir ieškoti slaptų organizacijų: jėzuitų ir kitų. Pradėjo net ir tie, kuriems turėjome pranešti, net ir kunigai, mus peikti dėl mūsų sumanymo ir skelbti, kad iš to nieko neišeisią. Tačiau netrūko ir Dievo baimės pilnų kunigų ir vyskupų, kurie mums pritarė. Bet labiausiai Tavimi, Viešpatie, pasitikime“ (1911.VIII.17).

„Ilgai, ilgai nieko nerašiau šioje knygutėje. Tuo laiku teko daug *kentėti*. Tegu viskas būna Dievo garbei. Tegul visi tie sopuliai, sielvartai, kentėjimai, širdies suspaudimai būna sukrauti atgailai už mano sunkius pereito gyvenimo nusidėjimus. Tapdamas vienuoliu, niekuomet nesitikėjau, kad žmonės taip trukdys sekti Kristaus pėdomis. Kad tai dar tobulai sekčiau. Toli gražu dar man iki to. O ir tai jau kiek sukilo kalbų ir kiek randasi (yra) kliūčių. Ką gi turėjo iškentėti šventieji, tikri Tavo, Viešpatie, tarnai, tikri Tavo Sūnaus pasekėjai? Ačiū Tau, Viešpatie, kad man saldinai per tą mano gyvenimo kartybės laiką visokeriopomis malonėmis, nepaprastomis vidinėmis paguodomis“ (1912.XI.18).

Kun. Matulevičiaus žingsnius visada lydėjo *malda*. Ji buvo jam atviras nuoširdus pasikalbėjimas su Dievu.Ją pynė

į visus vienuolijos gyvenimo pagrindus, diegė į savo narių širdis: „Mintis turi dirbti ir apie ką nors sukinėjasi. Jei ji nesisuks apie Dievą, nekils prie Dievo, prie šventų daiktų (dalykų), tai skrajos kur kitur, dažnai tik vėjus gaudys, persvarstinės kokius nemalonius atsitikimus, sukinėsis apie mūsų pačių asmenį ir tik maitins savimeilę... Reikia nuolat melstis, ... ne tik kad klūpojame koplytėlėje. Reikia pratintis prie tokios nuolatinės maldos dvasioje, ar tai kur einant, ar tai kokį darbą dirbant, ypač kada tas darbas nereikalauja, kad dirbtume įtempę protą, ar turint kokią laisvą valandėlę,... žodžiu, visur ir visada“ (1910.XI.24).

Giliai skęsdamas maldoje, jis ne kartą turėjo ypatingų *įkvėpimų ir ekstazių*. Štai bent pora pavyzdžių:

„Tiek laiko praėjo, kai atlikome trijų dienų rekolekcijas prieš įžadų atnaujinimą, o aš vis neprisirengiu iki šiol nė savo pasiketinimų (pasižadėjimų) surašyti... Duok, Dieve, kad Tau ir Tavo Bažnyčiai dar daugiau galėčiau dirbti, vargti ir kentėti. Duok, kad sudegčiau kaip ta žvakė ant altoriaus nuo darbo kaitros ir meilės ugnies Tau ir Tavo Bažnyčiai. Ačiū, Viešpatie, kad mane išvedei iš šio pasaulio, kur klaidžiojau, o gal ir kitus klaidinau, tai vis neva iš uolumo.

Dieve, mano Dieve, kaip saldu Tau tarnauti! Kas bus Tavo danguje, jei čia ant žemės tokiomis saldybėmis pripildai žmogaus sielą, kuomet šventais šiurpuliais pereini per kūną, tarsi į trečią dangų pagavęs nuneši. Širdis tirpsta, alpsta, lūpos nebetenka žado, akyse darosi tamsu, rankos, kojos, tarsi stingsta, visą kūną apima stebėtinos kažin kokių šventų šiurpulių vilnys (bangos), o siela, siela skendi Tavyje. Kad ne Tavo galybė, regis, žmogus numirtum iš tos meilės, iš tų saldybių... Viešpatie, Viešpatie, koks esi nuostabus!“ (1913.IV.5).

Vėl nusiskundžia, kad seniai nieko neužrašęs, nes buvo paskendęs darbuose, ypač instrukcijų rašyme: net per meditacijas visos mintys krypo į instrukcijų pusę.

„Daug, Viešpatie, leidai kryželių ir per tą laiką suteikei daug ypatingų malonių. Tūkstančius kartų būk už tai pagarbintas! Ypatingai ačiū Tau, Viešpatie, už tą nepaprastą

malonę, kurią man vieną kartą suteikei per šv. Mišias, vargoninin-kui grojant Gloria. Stebėtini šventi šiurpuliai mane visą perbėgo ir perėmė; akys tarsi aptemo; kūnas lyg pastiro, tarsi nebetekęs jėgos, o sielą apėmė neapsakomas malonumas. Jokiu būdu neišreiškiama saldybė tarsi pasiliejo po mane visą. Viešpatie! Koks tu esi saldus! Kas gali apsakyti? Jei nevertą nusidėjėlį teikiesi taip guosti ir palaikyti, kas turėjo būti su tikrais Tavo tarnais, su šventaisiais? Viešpatie, neatmesk manęs, pasigailėk manęs, duok man patekti į Tavo tarnų skaičių“ (1914.11.23).

***

Aišku, čia tėra tik dienoraščio nuotrupos, jo dvasios atspindžiai, kurių tiek gausu visuose puslapiuose. Greta to, ten pavaizduojamos ano meto pasaulio ir katalikų Bažnyčios pažiūros ir kaitrios socialinės problemos. Jos visos ne tik paminimos, bet ir kruopščiai ieškomas ir teikiamas sprendimas, paremtas žmogaus meile ir giliu praktišku protu.

Šis dienoraštis yra tarsi architekto kūrinys, teikiąs naujos modemiškos vienuolijos struktūrą, nepraleisdamas nė vieno esminio bruožo ir drauge gyvenimiškai praktiškas. Naujasis marijonas eina į žmones ne su baltu abitu, kaip buvo seniau. Jis rengiasi kaip atitinkamo krašto dvasininkai, o broliai — kaip paprasti civiliniai asmenys. Jų darbo plotas ne tarp storų mūro sienų, bet visas pasaulis.

KELIONĖ IŠ FRIBURGO Į ROMĄ

Akademijos ir marijonų reikalai

Friburge sutvarkęs noviciato reikalus, kun. Matulevičius 1911 m. lapkričio 14 d. išvažiavo į Romą įteikti Petrapilio Akademijos pranešimą ir gauti formalų marijonų namų noviciato patvirtinimą. Savo kelionę ir dviejų savaičių buvimą Romoje jis gana smulkiai aprašė specialiame, tik tai kelionei skirtame dienoraštyje, rašytame lietuviškai, kurį čia panaudosime.

„Iškeliavau į Romą iš Friburgo Šveicarijoje 1911.XI.14 anksti rytą. Norėjau atlikti du reikalu: Petrapilio Akademijos ir Marijonų Vienuolijos. Važiavau per Lausanne, Montreux, St. Maurice, Domodossola, Milano, Genova, Pisa. Romoje buvau jau XI.15 rytą, bene tik 9 valandą. Kelionė pavyko gerai: buvo gana gražu ir šilta. Per kalnus važiuojant, reginiai puikūs. Kelionėje su dviem žydais teko kalbėti apie tikėjimą. Bekeliaudamas po pasaulį, pastebėjau, kad ypač žydai mėgsta pajudinti tikėjimo klausimus, jei tik numano, kad žmogus, su kuriuo važiuoja, yra kunigas.

Apsiprausęs nuėjau pas Tėvus Rezurekcionistus (Zmartwychwstańcy) atlaikyti Mišių. Jie pažadėjo atlikti formalumus vikarijate, tad jiems palikau savo celebretą. Po Mišių Tėvai mane pavaišino kava. Paskui sugrįžau į viešbutį: Albergo Bavaria, Muellers, Vicolo Alibert, kur esu apsistojęs“.

Pirmasis jo vizitas buvo pas Msgr. Giuseppe Antonucci, Studijų Kongregacijos (Congregatio Sacra Studiorum), sekretoriaus padėjėją. Jam įteikė Dvasinės Akademijos rektoriaus, kun. Aleksandro Kakowskio (1862-1938), laišką ir pranešimą — reliaciją apie akademijos stovį. Paprašė peržiūrėti, ar viskas gerai padaryta ir ar ko nors netrūksta. Msgr. Antonucci pažadėjo tai padaryti ir pakvietė atvykti į jo namus (Via dell'Anima 45) apie 4:30 valandą po pietų.

Paskirtu laiku nuvyko pas Msgr. Antonucci ir jam įteikė akademijos rektoriaus įduotas knygas. Tai buvo akademijos

Kun. Jurgis Matulevičius Friburge 1911-1914 m.

profesorių išleistos knygos — parodyti kelerių paskutinių metų jų darbo vaisius. Msgr. Antonucci jau buvo paskaitęs reliaciją ir viskas jam tiko, tik pastebėjo, kad trūksta Mogiliavo Arkivyskupo parašo bei patvirtinimo. Kun. Matulevičius paaiškino, kad reliacija yra slapta, rašyta užsienyje, ir kad su Mogiliavo arkivyskupu nebuvo įmanoma susisiekti. Tai patenkino Msgr. Antonucci, ir jis pažadėjo ją perduoti Studijų Kongregacijos sekretoriui Msgr. Ascenso Dandini.

Tos pačios dienos popietį, apie 2 val., pas kun. Matulevičių užėjo tėvas Augustas Mosser (1857-1930), rezurekcionistų generalinis prokuratorius, bemaž nuolatinis palydovas, lankant bažnyčias, muziejus, įstaigas bei atskirus asmenis. Jis palydėjo kun. Matulevičių į Collegium Polonicum (Via dei Maroniti 22) aplankyti arkiv. Juozapą Teofilių Teodorowiczių (1864-1938; nuo 1901 m. Lvovo armėnų apeigų arkivyskupas). Ten kun. Matulevičius norėjo

pasimatyti su dviem klierikais, Vladislovu Łysiku ir Leonu Kalinowskiu, iš Varšuvos seminarijos, kurie dabar lankė kolegiją. Jiems įteikė laiškus nuo kun. Bronikowskio ir paskui kalbėjosi su kiekvienu atskirai marijonų reikalais.

Besikalbant su arkiv. Teodorowiczium, atėjo kun. Jan Gralewskis ir tuoj ėmė teirautis, ar kun. Matulevičius Friburge nesteigia kokio ten vienuolyno. Esą apie tai jis girdėjęs iš studento Lutosławskio, bet kun. Matulevičius nenorėjo nieko apie tai sakyti ir kalbą nukreipė į šalį. Po šio vizito dar aplankė arkiv. Pranciškų Albiną Symoną (1842-1918), buvusį akademijos rektorių ir profesorių.

Lapkričio 16 d. su t. Mosseriu nuėjo į Vienuolių Kongregaciją. Pakeliui dar užėjo į devocionalijų krautuvę, kur už 30 frankų nusipirko reikalingų dalykų. Kongregacijoje tą dieną nieko nepavyko sutvarkyti, nes ji posėdžiavo, svarstė ir sprendė visos savaitės reikalus. Po pietų nuvyko aplankyti Msgr. Adomą Steponą Sapiegą (1867-1952), kuris 1905-1911 m. laikotarpyje dirbo Romos kurijoje. Neradęs jo namie, paliko savo vizitinę kortelę. Laisvu tos dienos laiku lankė bažnyčias ir daug meldėsi. Dar kartą peržiūrėjo Vienuolių Kongregacijai paruoštą apyskaitą ir, gerai apsvarstęs, vieną kitą dalyką kiek pataisė.

Lapkričio 17 d. kun. Matulevičius vėl nuėjo į Vienuolių Kongregaciją. Jį priėmė sekretoriaus pagelbininkas Msgr. Rodolfo Caroli (1869-1921), kuris tvarko vyrų vienuolijų reikalus. „Jam išdėsčiau mūsų vienuolijos padėtį: aš atsisakiau nuo profesoriaus ir inspektoriaus vietų (pareigų) Petrapilio Akademijoje ir persikėliau Friburgan į Šveicariją, nes pasirodė, kad Petrapily, ir apskritai Rusijoje, negalima įsteigti skaitlingesnio noviciato, ypač jei randasi (yra) kunigai kandidatai, tai valdžia išsyk (tuojau) atkreiptų akis. Friburgan gi suvažiuoja daug kunigų ir klierikų mokytis (studijuoti) universitete ir iš Rusijos. Taigi čia galima pasislėpti prisidengiant universitetu. Rusijos valdžia kol kas nežiūri šnairai į Friburgo universitetą, tik nekenčia Innsbrucko ir bijosi Romos. Todėl tikiuos, kad mes lengvai ir laisvai galėsime Friburge dvasiškai ir protiškai lavintis, organizuo-

tis, o paskui be kliūčių grįžti Rusijon ir stoti darban, kaip tartasi ir kalbėta su kai kuriais vyskupais“.

Šiuos argumentus paremia ir Romos jėzuitų leidžiamas to laiko žurnalas *Civiltà Cattolica* 1911.IV, 391 p., paduodamas iš Rusijos tokią žinią:

„Šiais metais yra įsakyta ir vykdoma tikra medžioklė taip vadinamų *slaptų* vienuolynų. Užtenka, kad valdininkai, darantieji kratas privačiuose namuose, randa altorėlį, liturginę knygą, stulą, ir jau sprendžiama, kad surastas slaptas vienuolynas ar koplyčia. Tokios kratos jau buvo darytos Kamienece, Žitomiriuje, Kijeve, Petrapilyje, Varšuvoje, Polocke ir kitose vietose. Kai kurie kunigai, įtarti žinoję apie tokių vienuolynų buvimą, savo vyskupų buvo atleisti iš pareigų, žinoma, vidaus reikalų ministeriui įsakius. Kaip matyti iš 1910.XI.4 valdžios aplinkraščio, netoleruojami net ir Šv. Pranciškaus tretininkai, o Maldos Apaštalavimas buvo tiek persekiojamas, kad jį platinti laikoma nusikaltimu“.

Be to, su Msgr. Caroli buvo išsikalbėta ir praktiškais reikalais. Kun. Matulevičius pasisakė, kad dabar jis eina ne tik vyriausiojo vadovo, bet ir noviciato vedėjo pareigas. Nors tai nevisai pagal įstatus, bet mūsų dar nedaug — vos tik trys po įžadų, dešimt novicijų ir daug norinčių įstoti. Todėl norėjo išsiaiškinti, kas reikėtų daryti su kandidatais, kuriems Rusijos valdžioje esantieji vyskupai leidžia stoti į kongregaciją, bet tai daro tik žodžiu, ne raštu, nes bijo, kad pasaulinė valdžia gali sugauti ir bausti. Taip pat teiravosi, kas daryti tuo atveju, kai vyskupai trukdo ir nenori kunigų išleisti į vienuolyną. Msgr. Caroli pasakė, kad visada galima rasti tinkamą išeitį, tik reikia kantriai laukti, melstis ir tartis gražumu.

Kun. Matulevičius įteikė prašymus, kad jį patvirtintų viršininku (generolu), kad patvirtintų Friburgo noviciatą ir, kad reikalui esant, leistų priimti kandidatus, turinčius virš 36 metų. Msgr. Caroli patarė rytoj atnešti papildomus prašymus: leidimui eiti noviciato magistro pareigas, priiminėti kandidatus su žodiniais vyskupų sutikimais ir priimti vyresnius kandidatus. Audiencijai baigiantis, kun.

Matulevičius dar paklausė, ar būtų galima gauti leidimą koplyčioje laikyti skaitytines šv. Mišias, vietoj giedotinių. Jam buvo patarta pridėti ir tą prašymą.

Tą pačią dieną buvo pakviestas pietų pas arkiv. Teodorowicziu. Ten atėjo Msgr. Sapiega ir pora tėvų rezurekcionistų. Pats šeimininkas ir Msgr. Sapiega klausinėjo apie kai kuriuos reikalus Rusijoje. Kun. Matulevičius dienoraštyje užrašė tik tiek: „Man labai buvo nemalonu pasakyti savo nuomonę apie kai kuriuos žmones. Tai dariau, rodos, vien į Dievą atsižvelgdamas ir tik tiek, kiek klausė ir reikėjo“.

Toliau dienoraštyje skaitome: „Apie 5 val. buvau pas Msgr. Antonucci. Jam trumpai papasakojau apie mūsų vienuolijos reikalus ir pareiškiau, kad aš lieku Friburge. Prašiau, ar galėtų mūsų vienuolijai išrūpinti kai kurias fakultates ir gratias (galias ir malones). Jis mielai apsiėmė tai padaryti. Surašėme jų visą eilę. Jis žadėjo pasiteirauti ir man duoti atsakymą antradienį popiet. Taip pat pasakė, kad Studijų Kongregacija mane priims pirmadienį (XI.20) apie 11 valandą ir duos kai kurias instrukcijas“.

Paruošęs visus reikalingus prašymus, kun. Matulevičius juos nuvežė į Vienuolių Kongregaciją ir įteikė Msgr. Caroli. Po pietų su tėvu Mosseriu nuvažiavo į puikią ir gražią šv. Povilo extra muros baziliką pasižiūrėti ir pasimelsti. Vakare, apie 7 val., nuvyko pas Msgr. Sapiegą. Visą laiką kalba sukosi apie bažnytinį gyvenimą Rusijoje. Paskui Msgr. Sapiega jį pakvietė pas save pietų ateinantį antradienį (XI.21).

Sekmadienį, lapkričio 19 d., kun. Matulevičius nuvažiavo į Šv. Jono Lateranensis baziliką. „Ten atlikau šv. Išpažintį ir išklausiau dvejų šv. Mišių. Grįžęs visą dieną sėdėjau viešbutyje, skaičiau ir meldžiausi“.

Lapkričio 20 (pirmadienį) kun. Matulevičius nuvyko į Studijų Kongregaciją. Jį priėmė Sekretorius Msgr. Dandini, išreikšdamas džiaugsmą, kad Akademijos rektorius atsiuntė tą reliaciją, ir priminė, kad Akademija stengtųsi įvesti filosofiją pagal Kongregacijos dekretus ir nurodymus. Kun. Matulevičius aiškino, kad sunku ir negalima įvesti fizikos nė

astronomijos ir bendrai pasaulinių dalykų. Viena, kad valdžia nesutiks juos įvesti į teologijos fakultetą, o antra, jei ir sutiktų, tai norės primesti gal kokį rusą schizmatiką profesorių, kas būtų negeistina ir net pavojinga. Msgr. Dandini siūlė mėginti tai įvesti po priedanga kosmologijos ir gamtos filosofijos, kad būtų bent dveji metai filosofijai ir dveji teologijai, nes filosofiją reikia pakelti ne tik Rusijoje, bet ir visur kitur. Be to, į akademiją turi būti priimami tik kunigai.

Kun. Matulevičius labai nustebo, nes Petrapilyje vis girdėjęs, kad buvęs Studijų Kongregacijos dekretas, draudžiąs klierikus šventinti į kunigus prieš baigiant akademiją... Msgr. Dandini dar priminė, kad tarp marijavitų esą gan daug akademikų. Tai reikėtų atitaisyti. Msgr. Antonucci patarė, kad Akademijos rektorius kreiptųsi į seminarijas, kad jos pakeltų filosofijos mokslą ir apie tai praneštų Studijų Kongregacijai.

Pagal sutartą laiką kun. Matulevičius antradienį (X1.21) nuvyko pietų pas Msgr. Sapiegą. Ten buvo ir arkiv. Teodorowicz. Užrašuose skaitome: „Kalbėjome apie Rusijos bažnyčios reikalus, ypač apie Akademiją. Mane ragino užeiti pas Vladimirą Led6chowskį (1866-1942), jėzuitų generolo patarėją, vėliau generolą, ir pas kard. Kajetoną de Lai (1853-1928), Konsistorijos Kongregacijos sekretorių. Pasakiau, kad jeigu anie norėtų ir būtų tikras reikalas, tai nueičiau. O šiaip nenoriu kitiems užimti laiko be reikalo. Sapiega žadėjo susižinoti su anais žmonėmis ir pagalvoti.

Man tie visi kamantinėjimai nepatiko. Kalbant apie kitus ir Bažnyčios stovį, reikia imti atsakomybę už savo žodžius. Man atrodė, kad čia per daug rūpinasi politika ir diplomatija. Aš gi atvažiavau ko kito. Kad Bažnyčiai patarnaučiau, esu pasiryžęs viską padaryti, nes mano idealas yra dirbti dėl Bažnyčios. Aš daugiau tikiu į darbą, Dievo dvasios vedamą, negu į gudriausias diplomatijas ir kombinacijas. Mano noras būti tikru darbininku Dievo dirvoje, o ne politiku diplomatu. Dar kalbėjome kaip suorganizuoti žinių pristatymą į Romą, kad turėtų tikras žinias ir greitai, ypač

apie pasaulinės valdžios pasielgimus (veiksmus), apie laikraščių straipsnius ir tt.

Turėjau laisvą dieną. Po darbų jaučiau nuovargį ir pailsimą. Aplankiau su t. Mosseriu Šv. Cecilijos bažnyčią ir meldžiausi. Vakare pas mane atvažiavo kun. Sergiejus Grum-Grzymajlo (1866-1945). Sutarėme anksti rytoj pasimatyti ir pasikalbėti apie reikalus, dėl kurių jis yra atvažiavęs".

Kas buvo tasai kun. Grum-Grzymajlo? Trumpumo dėlei jį vadinsime Grumu. Jų giminė yra kilusi iš lenkų didikų, surusėjusi ir virtusi pravoslavais, turėjusi dvarų ir turtų rytinėje Rusijos dalyje, Viatkos gubernijoje. Sergiejus, baigęs gimnaziją Rusijoje, išvažiavo studijuoti į užsienius. Metus studijavo filosofiją ir istoriją Berlyne, paskui persikėlė į Heidelbergą, kur studijavo kiek ilgiau ir perėjo į katalikų tikėjimą. 1904 m. įstojo į Innsbrucko universiteto teologijos fakultetą ir apsigyveno jėzuitų „Canisianume". 1908 m. buvo įšventintas kunigu ir kitais metais grįžo į Rusiją. Apsigyveno pas tėvus Petrapily. Niekur nepasireiškė nei kaip kunigas, nei kaip katalikas. Ten jis susipažino su Akademijos profesoriais ir kitais dvasiškiais. Netenka abejoti, kad buvo susipažinęs ir su prof. Matulevičium. Jų įprašytas, kun. Grum 1911 m. nuvyko į Romą painformuoti Šv. Sostą apie katalikų Bažnyčios padėtį Rusijoje ir apie Dvasinę Akademiją.

Innsbrucko jėzuitai be abejo painformavo Vatikaną apie nepaprastą jų studentą ir auklėtinį grafą kun. Grumą, gerai mokantį daug kalbų ir turintį plačias pažintis Rusijoje. Yra žinoma, kad popiežius Pijus X jį labai vertino ir tikėjosi jo pagalbos Rusijos pravoslavų ir katalikų Bažnyčių sujungimui. Dėl to Romoje jam buvo atviros visų bažnytinių įstaigų durys. Kun. Grum buvo didelis eruditas ir gabus diplomatas (plačiau žr. kun. J. Vaišnoros, MIC, straipsnį „Jurgis Matulaitis ir kun. Sergiejus Grum-Grzymajlo" *Laivas* 1976 rugp. ir spalio mėn.).

Pasimačiau su kun. Grumu iš pat ryto. Jis ketino važiuoti pas jėzuitą t. Ledóchowskį, paskui vakare pas Sapiegą. Prašiau, kad paklaustų tėvo jėzuito, ar aš galėčiau kada jį aplankyti... Laisvu laiku lankiau bažnyčias ir meldžiausi... Susista-

čiau sau planą dalykų, kuriuos ketinau išdėstyti t. Ledochowskiui apie mūsų vienuoliją ir akademiją. Kalbėjau ir su Grumu, kuris persikraustė gyventi į tą patį hotelį (viešbutį)".

Kun. Matulevičius buvo įrašęs marijonų įstatuose, kad vienuolijos vadovai stengtųsi susipažinti su kitų vienuolijų veikla ir tvarka ir iš jų pasimokyti, ką būtų galima sau prisitaikinti. Tuo tikslu jis aplankė tėvą Ledochowskį. Jam išdėstė, kaip buvo atgaivinta Marijonų Vienuolija ir kokie jos tolimesnio darbo planai. Taip pat klausė jo nuomonės, ar marijonams nepakenks, kad negali gyventi drauge vienuolyne, o turi išsiskirstyti parapijose ar seminarijose dėstytojais arba dvasios vadovais ir tik retkarčiais kur nors suvažiuoti ir palaikyti vienuolišką dvasią. Tėvas Ledochowskis maloniai išklausė, parodė daug palankumo ir tokiai veiklai pritarė.

Toliau buvo kalbamasi apie taktiką su vyskupais, kurie bendrai pritaria vienuolijai, o, kai atsiranda koks kunigas, norįs stoti į vienuoliją, tuoj daro kliūtis. Tėvas Ledochowskis pasakė, kad jėzuitai tokių kunigų seniau nepriimdavo, palaikydavo vyskupą, bet vėliau įsitikino, kad tai buvusi klaidinga taktika. Reikia stengtis kiek galima vyskupus įtikinti, kad leistų kandidatus, kad jie susipažintų su Benedikto XIV dekretu, kurio dabar laikosi Roma ir tur būt visuomet laikysis. Viską reikia sutvarkyti švelniai, nestojant su jais kovon ir panaudojant kantrybę, — tokiu būdu kada nors pavyks gauti jų leidimą. Tas kliūtis ir sunkenybes patarė išdėstyti Vienuolių Kongregacijos prefektui, kardinolui Vives y Tuto (1854-1913).

„Tėvas Ledochovvskis toliau skatino, kad mes labiau rūpintumės vidujiniu, dvasiniu kandidatų lavinimu. Jis iš patyrimo žino ir matė, kad tie jėzuitai kunigai vienuoliai, kurie daug meldžiasi, turi daugiau žmonėms įtakos. Mes esame antgamtinio gyvenimo atstovai, todėl turime pirmiau jį palaikyti savyje. Turime žiūrėti, kad tarp žmonių atstovautume antgamtinius reikalus, Bažnyčios reikalus, Evangeliją, o ne kokius pašalinius dalykus.

Moksle patarė kelti tikrą filosofijos mokslą, gerai pažinti

filosofiją, nes be jos teologiniai, ypač pozityviniai, mokslai paskui kabo lyg ore. Teologijoje svarbu pažinti šv. Tomą ir jo laikytis. Jis kalbėjo ir apie asketiką, kuri mūsų šalyje (Lenkijoje) esanti nelabai sveika, turinti sentimentalizmo atspalvį. Tai aiškino Lenkijos padėčia — rusų valdžios priespauda. Pasakiau, kad mes rūpinamės asketiką pastatyti ant sveikų teologijos ir filosofijos pagrindų. Pabrėžiau, kad mes ypač rūpinamės, kad mūsų vienuolija neturėtų nei tautinių, nei politinių, nei socialinių atspalvių, o būtų tik katalikiška, bažnytinė institucija, norinti už viską labiau tarnauti Dievui ir Bažnyčiai.

Nuo t. Ledochowskio nuvykau į Šv. Vienuolių Kongregaciją. Msgr. Caroli pasakė, kad visi mūsų dalykai patvirtinti, užkliuvęs tik vienas, būtent, kad koplytėlėje leistų laikyti skaitytines mišias. Pamačiau, kad padariau klaidą, pirmiau neužėjęs pas kardinolą Vives y Tuto ir jam nepaaiškinęs reikiamų dalykų. Pasirodė, kad Romoje Bažnyčios vadovai nori pažinti žmones ir kad pažintys daug sveria. Pažinęs žmogų, gali spręsti, ar galima juo pasitikėti. Pamačiau, kad, ir pačiam kur važiuojant su reikalais ar kitus kur siunčiant, dalykus reikia gerai apsvarstyti ir numatyti taktiką, su kokiais žmonėmis verta susipažinti ar pasimatyti.

Po pietų nuvykau į Šv. Petro baziliką ir prisiekiau prie Šv. Apaštalo karsto, kad iš visų jėgų stengsiuos, darydamas, kas galima, kad nei aš pats, nei vienuolija, nei jos nariai netarnautume jokiems pašaliniams tikslams, bet vien tik Dievui, Bažnyčiai ir sielų išganymui.

Pavakare, apie 5 valandą, nuvykau pas kardinolą Vives y Tuto. Buvau iš anksto pergalvojęs, ką kalbėti. Trumpai išdėsčiau apie mūsų vienuolijos padėtį, apie reikalus su vyskupais ir apie Bažnyčios stovį Rusijoje. Daug nereikėjo aiškinti, nes pasirodė, kad jis su visu tuo buvo gerai susipažinęs. Kardinolas gerai atsiminė, kad aš pas jį buvau prieš dvejus metus, kai atgaivinome vienuoliją, ir parodė mums didelį palankumą. Dabar jis pasakė, kad praėjusį ketvirtadienį (X1.23) kalbėję apie mūsų vienuoliją ir patvirtino daugelį dalykų. Žadėjo mus paremti ir kiek galima mums

padėti. Paskui mane apdovanojo savo knygutėmis — gavau tris. Aš prašiau, kad mūsų ir toliau neužmirštų, kad mus turėtų savo tėviškoje globoje ir kad suteiktų tėvišką palaiminimą man ir visai mūsų vienuolijai ir mūsiškiams. Ir atsiskyriau sustiprintas dvasioje. Koks geras visų vienuolių Tėvas, kardinolas Vives y Tuto! Grįždamas viešbutin, karštai dėkojau Viešpačiui už visas suteiktas malones ir visą vakarą meldžiaus už mūsų vienuoliją, už visus geradarius ir už neprietelius“ (Iš lapkričio 25 užrašų).

Projektai ir gundymai

Lapkričio 26 sekmadienį: „Iš ryto buvau Šv. Petro bazilikoje, išklausiau šv. Mišių ir šiaip meldžiausi. Paskui nuvažiavau į Collegium Polonicum — norėjau atsisveikinti su arkiv. Teodorowiczium, bet jo neradau namie“.

Pagal susitarimą su Msgr. Sapiega, apie 6 valandą nuvyko pas jį truputį pasikalbėti bendrai apie Bažnyčios reikalus. „Netrukus Msgr. Sapiega man padarė propoziciją, kad persikelčiau į Romą ir ten atstovaučiau Rusijos, Lietuvos, Lenkijos, net Poznanės ir Galicijos Bažnyčių reikalus ir kad informuočiau Apaštališkąjį Sostą apie tose šalyse Bažnyčios padėtį. Sakė, kad apie tai jis kalbėjęs su kardinolu de Lai ir kad viskas galima sutaisyti (sutvarkyti). Sakė, kad tada aš gaučiau valdininko vietą Šv. Kongregacijoje (Consistorialis), kur sprendžiami visi svarbių svarbiausi Bažnyčios dalykai, kad tokiu būdu galėčiau dalyvauti visuose posėdžiuose ir turėčiau balsą. Žinoma, sakė, kad tada negalėčiau tikėtis Rusijoje jokios vietos. Ir apie tai kalbėjęs su kardinolu de Lai, kad būtų aprūpinta tokio valdininko ateitis. Kas liečia piniginę pusę, tai tokiam valdininkui išlaikyti Galicijos ordinariatai sudėtų užtektinai pinigų.

Dabar kaip tik patogus laikas tokį valdininką įvesti (paskirti), nes ir Šv. Tėvas noriai sutiktų, o paskui nežinia, kaip gali būti. Gi Romoje toks atstovas būtinai reikalingas, nes kitaip ateina painios informacijos — klaidingos, netikros, Roma nežino kuo pasitikėti. Per tai kenčia pati Bažnyčia.

Aš pripažinau, kad toks žmogus būtinai reikalingas. Iš

savo pusės pasakiau, kokias matau kliūtis: a) aš pradėjau tarnauti savo naujai atgimusiai vienuolijai ir to darbo negalima mesti; b) aš lietuvis, ar manim norės pasitikėti lenkai? c) nemoku itališkai, bet tai dar menkas daiktas, nes lengvai galima išmokti; d) savyje nejaučiu diplomatinių gabumų, prancūziškai kalbu silpnai, nemoku priiminėti svečių. Daugiau esu iškalbus, kai kalbu su atskirais asmenimis, bet viešuose susiėjimuose kalbu mažai ir nemoku palaikyti kalbų; e) apskritai kalbant, mano gyvenimo idealas yra kitoks. Iki šiol gyniausi nuo garbių vietų ir trokštu paskui Kristų eiti kitokiu keliu; f) ypač, dar kartą pridėjau, mane sulaiko darbai mūsų vienuolijoje — iš pradžių reikia jai visiškai pasišvęsti. Msgr. Sapiega paklausė, ar nebūtų galima vienuoliją perkelti į Romą ir vesti abu darbu. Man dabar atrodė negalimas daiktas. Galų gale liepė pagalvoti ir duoti atsakymą antradienį (XI.28). Tai dienai pakvietė pietų ir sakė, kad drauge bus kun. Grum ir arkiv. Teodorowicz.

Grįždamas ir namie galvojau, kodėl aš sutinku tiek kliūčių nuo to laiko, kai pasižadėjau eiti paskui V. Jėzų, gyventi neturte, paniekoje, paklusnybėje ir tt. Kol taip sau gyvenau, niekas man nesiūlė garbių, nė įtakingų vietų, niekas manęs neperkalbinėjo, o dabar kaskart man daro naujas propozicijas (pasiūlymus) ir tai tokias, kur iš tikrųjų galima daug pasidarbuoti Dievo garbei. Reikia gerai pagalvoti, kas daryti. Prieš kiek laiko susidariau sau taisyklę tokiuose atvejuose persisverti į Kristaus pusę, gyvenusio paniekoje, neturte, varge ir darbe. Tai tikresnis kelias. Buvau nusprendęs, buvau pasižadėjęs griežtai atsisakyti nuo visko, kas man pasiūlyta.

Neišduodamas paslapties, apie tai pasitariau su kun. Grumu. Tikėjausi, kad man pritars. Nustebau, kai jis ėmėsi man įrodinėti, kad sutvarkęs reikalus, už metų, kitų, aš būtinai turiu eiti kur į vyskupus arba persikelti į Romą tvarkyti Bažnyčios reikalų. Išklausiau, sutikau, kdd principe nereikia nieko atmesti, bet visame kame reikia atsižvelgti, kur bus didesnė Dievo garbė. Dvasioje jaučiau, kad visų pirma reikia žiūrėti, kad susitvarkytų ir sustiprėtų mūsų

vienuolija, o ne ko kito. Taip pat man nepatiko mūsų vienuolijos ar jos narių traukimas į diplomatiją ir politiką. Mano idealas, kad mes būtume geri darbininkai (boni operarii in Vinea Domini), o ne politikai. Vidujinė dvasia man kalbėjo, kad, nepaisant nei Msgr. Sapiegos, nei kun. Grumo, turiu varyti pradėtą darbą.

XI.27 pirmadienį nuvykau į Šv. Vienuolių Kongregaciją pažiūrėti, ar jau paruoštos reikalingos popieros. Pasirodė, kad Kongregacija nedirbo, nes buvo Consistorium secretum, kur Šv. Tėvas skyrė naujus kardinolus. Msgr. Sapiega buvo prekonizuotas Krokuvos vyskupu. Visą rytą turėdamas laisvą, meldžiaus Šv. Petro bazilikoje ir Dievo akyvaizdoje svarsčiau Sapiegos projektą. Besimeldžiant Dievas suteikė malonės ir šviesos. Priėjau išvados, kad dabar apie tai nė manyti negalima atsitraukti nuo tiesioginio savo darbo... Tiesa, aukštesnę vietą turint, savo įtaka galima apimti plačiau, bet kas pasakys, kad tada bus įtaka ir tai dar gera įtaka. Tai yra antgamtinė sritis. Tik vienas Dievas žino, kur būdamas žmogus daugiau gali padaryti Dievo garbei.

Matome, kad vieni, užimdami aukštas vietas, mažiau nuveikia dėl Dievo, o kiti, žemiau pastatyti, daug padaro. Teko matyti net tą patį žmogų, kuris, žemiau stovėdamas, darė daugiau naudos, o aukščiau pakeltas nebetiko. Taigi bus geriau, atsidavus Dievui ir šventai jo valiai, — varyti toliau pradėtąjį darbą.

XI.28 antradienį, važiuodamas tramvajum, susitikau su tėvu Ledóchowskiu. Užsiminiau apie Msgr. Sapiegos propoziciją, apie kurią, matyt, su juo buvo kalbėta. Jis man trumpai ir aiškiai pasakė: *age quod agis* (daryk, ką darai). Tai mane dar labiau sustiprino mano pasiryžimuose.

Buvau Šv. Vienuolių Kongregacijoje. Tegavau vos vieną dokumentą. Kiti dar neparuošti. Žadėjo juos atsiųsti vėliau. Buvau antikvariate ir nupirkau keletą knygų. Tarp jų buvo Benedicti XIV, *De Beatificatione et Canonizatione Sanctorum* (Apie šventųjų beatifikaciją ir kanonizaciją) ir dar gavau priedo: De Paz, *De uita religiosa instituenda* (Apie religinio gyvenimo formavimą).

Pirmą valandą nuvažiavau su kun. Grumu pas Msgr. Sapiegą. Ten buvo ir arkiv. Teodorowicz. Per pietus buvo kalba apie filosofiją ir rytinių apeigų rusus katalikus... Kun. Grumui išėjus, kalbėjome apie mano pasilikimą Romoje. Trumpai išdėsčiau kliūtis ir pasakiau, kad apie tai būtų galima galvoti tik po dviejų metų. Pripažino, kad pradėto darbo negalima mesti. Buvo kalbama apie kandidatus. Aš nurodžiau kun. Henriką Przeždzieckį, Lodzės kleboną, savo draugą. Iš pažįstamų aš nemačiau nieko tinkamesnio“.

Kun. Matulevičius išvažiavo iš Romos į Friburgą lapkričio 28 d. vakare. Pakeliui sustojo Montreux aplankyti savo pusbrolį. Romoje jis užmezgė daug naudingų pažinčių. Iš to jis padarė išvadą, kad reikia Romoje karts nuo karto apsilankyti asmeniškai. Tenai daug sveria, kai žmogų pažįsta. Gerai, kad savo reikalus galima pristatyti tiesiog patiems kardinolams, ne tik sekretoriams.

Pasikalbėjimas su kun. Grumu

Kun. Matulevičius buvo jau paruošęs savo vienuolijos konstituciją ir instrukcijas, kurios jau buvo patvirtintos, bet jam vis rūpėjo kai kurie praktiški jų vykdymo būdai. Pats dar negyvenęs vienuolyno bendruomenėje, jis norėjo patirti iš kun. Grumo, kaip vienu ar kitu atveju tvarkosi jėzuitai. Iš to pokalbio išaiškėja ir marijonų atnaujintojo pažiūros į gyvenimiškus reikalus.

Išpasakojęs dienos dvasinių marijonų pratybų (maldų) tvarką, Matulevičius klausė, ar jų ne per mažai? Grumas atsakė, kad užtenka, nes ir pas jėzuitus jų nedaugiau. Toliau kilo kalba apie discipliną (apsimarinimą), lengvą savęs nuplakimą bent penktadieniais, kuris praktikuojamas pas jėzuitus. Matulevičius paaiškino, kad pas marijonus tos praktikos nėra — palikta laisvė. Tuo reikalu kiekvienas gali susitarti su nuodėmklausiu. Ji gali būti naudojama tada, kai nepakanka savęs varginant darbu arba susilaikymu mažuose dalykuose. Asmeniškai, sako, jam tuose dalykuose patinka sancta filiorum Dei libertas (šventoji Dievo vaikų

laisvė), tik svarbu, kad kiekvienas suprastų mortifikacijų būtinumą ir naudą ir jas praktikuotų. O iš praktikų tepasirenka sau būtiniausias.

Buvo svarstomas ir studijų klausimas. Sutarta, kad joms prižiūrėti būtų paskirtas prefektas, kad studentai laikytų egzaminus iš tų dalykų, kurių klauso, bent iš svarbesniųjų. Kilo ir maisto klausimas. Grumas teiravosi, ar novicijams duodami pavakariai. Matulevičius pasakė, kad silpnesni ir jaunesni turi pavakarius, kitiems palikta ad libitum (laisvai), bet jie nereikalauja. Svarbu, kad valgio būtų užtektinai, kad kiekvienas sau turėtų pakankamai drabužių. Kiekvienas turi maudytis kas mėnuo ir turi išmokti užlaikyti savo daiktų tvarką ir švarą kambaryje.

Marijonai kol kas gyvena labai ankštai, net neturi tinkamų patalpų rekreacijai, todėl kilo kalba apie šiokias tokias atostogas. Pas jėzuitus yra paprotys tuoj po egzaminų išvežti savo studentus ir novicijus atostogų kur nors kaime. Per 15 dienų jie nieko neveikia: gerai valgo ir ilsisi. Paskui atlieka 10 dienų rekolekcijas ir dirba ištisus metus, neišskiriant nė švenčių.

Buvo diskutuojama, kaip vienuoliją apsaugoti nuo nacionalistinių ir politinių tendencijų. Abu sutarė, kad tokius, kurių šiuo atžvilgiu nebūtų galima perdirbti ar pataisyti, geriau pašalinti, negu veltis į bereikalingus ginčus ir pakenkti pagrindiniams vienuolijos tikslams.

Grumas išdėstė savo sunkumus dėl bendro gyvenimo (vita communis). Matulevičius pripažino, kad tai psichologinė problema. Marijonai atsižvelgia į kiekvieno žmogaus individualinius privalumus ir mano, kad, ir tokias kliūtis turint, dar galima būti geru vienuoliu. Senose vienuolijose tuos dalykus gal ėmė aštriau, mes turime būti paslankesni. Tikrai, jei kai kada kas nori pabūti vienas, jam tai noriai leidžiama. Taip pat, jei nori vienas pavaikščioti. Svarbu, kad būtų savęs išsižadėjęs, nusižeminęs, mylėtų Dievą ir artimą, užlaikytų vota ir consilia (įžadus ir patarimus).

Grumas išreiškė baimę: kas būtų, jei, esant vienuolijoje,

sunkiai susirgtų jo tėvai. Jis nenorėtų jų apleisti. Norėtų jiems parodyti meilę, ypač, kad jie priešingi katalikybei, tai jiems reikia parodyti, kad katalikybė suteikia jėgų būti geru. Matulevičius nesvyruodamas pasakė, kad tokiu atveju mūsų brolis turėtų važiuoti pas tėvus pabūti ir juos slaugyti. Caritas super omnia — meilė ir pagarba turi būti virš visko.

Matulevičius išreiškė pageidavimą, kad kada nors vėliau galėtų aplankyti kokį jėzuitų noviciatą, ten pagyventi kokią savaitę, pasikalbėti su magistru, ar ką kitą iš saviškių siųsti pasižvalgyti kitur. Grumas atsakė, kad būtų geriau ir naudingiau pačiam pavažinėti. Atsisveikindamas Grumą, Matulevičius jam palinkėjo užbaigti savo doktoratą ir gerai pagalvoti apie prisidėjimą prie marijonų, kaip jis anksčiau buvo išreiškęs savo norą. Iš to būtų daug naudos mūsų vienuolijai. Grumas pažadėjo apie tai pagalvoti ir melstis.

Grįžęs į Petrapilį, Grumas gyveno pas tėvus, ir nėra žinių, kad jis būtų ten ėjęs kokias nors kunigiškas pareigas. Po bolševikų perversmo (1917) jis nuvažiavo į Friburgą ir gyveno pas marijonus ir virš metų, bet marijonu netapo, nes, karui baigiantis, marijonai buvo pakilę grįžti į savo kraštus, o jam tėvynė Rusija buvo nepasiekiama. Nuvykęs į Miuncheną, ilgokai gyveno pas jėzuitus. 1930 m. persikėlė į Austriją, kapelionavo pas vienuoles, palaikė šiltus ryšius su Innsbrucko jėzuitais, bet į jų bendruomenę nesijungė — vis brangino savo laisvę. Mirė 1945 m. Šveicarijoje (Žr. J. Vaišnora, o.c. aukščiau).

Baigdamas savo užrašus apie kelionę į Romą, kun. Matulevičius labai susirūpino, kad katalikybė mažai plinta tarp pravoslavų. Siūlo katalikų dvasiškių suartėjimą su pravoslavais, palaikymą pavyzdingų parapijų, vengti kritikos, nes paprasti žmonės dogmatinių skirtumų nesupranta ir tt. Visus tuos gerus norus sumaišė karas ir iš jo išaugęs bolševizmas.

Belieka viena gera paskutinė pastaba, galiojanti ypač šiais laikais, tai „vyskupams ir kunigams laikytis toliau nuo tikybų Departamento ir jo valdininkėlių, nes jie nori būti centru ir griebiasi gąsdinimo sistemos“.

NOVICIATAS FRIBURGE

Noviciato magistro-auklėtojo darbas nėra lengvas. Jis reikalauja ne tik žinojimo, bet ir sugebėjimo tas žinias perduoti, o daugiausiai kantrybės. Taip pat yra būtinas gilus pažinimas kiekvieno kandidato charakterio ir jo kompleksų. Pradžioje pirmieji marijonų kandidatai daugiausia buvo kunigai, baigusieji Petrapilio akademiją ir jau dirbę pastoracijoje. Tokius palenkti dvasinėms pratybos reikia didelio takto, nes, nepaisant jų pasiaukojimo, kiekvienas jau buvo įsigijęs savo įpročių.

Pati noviciato pradžia, kaip anksčiau minėjome, buvo ankštame Canisianume tarp svetimųjų. Tikras darbas prasidėjo tik išnuomotame atskirame name, rue Pére Girard, 8, aukštutinėje miesto dalyje, netoli universiteto. Laimei, noviciato gyvenimui pavaizduoti turime tikrus pirminius šaltinius: kun. M. Wiśniewskio kruopštų veikalą (dar nespausdintą) ir kitų prisiminimus.

Tėvo Matulevičiaus nustatyta dienotvarkė buvo panaši į seminarijinę. Keltis 5 val. ryto. Jis pats keldavosi anksčiau, apie 3 ar 4 ryto: melsdavosi ir dirbdavo, paskui vadovavo bendriems mąstymams, o po jų visi kunigai laikydavo šv. Mišias. Paskui kuklūs pusryčiai ir studijos universitete arba namie. Prieš pietus būdavo konstitucijos aiškinimas, sąžinės sąskaita, o paskui pietūs ir bendra rekreacija namie arba pasivaikščiojimas (iškila), jei gražus oras. Popiety būdavo bendras dvasinis skaitymas, diskusijos ir magistro komentarai. Toliau būdavo privatinės studijos iki vakarienės. Po vakarienės — rekreacija, vakarinės maldos, apmąstymų punktai rytdienai ir miegas. Jokių kitų apsunkinančių pratybų. Rožinį ir Kryžiaus kelius kiekvienas atlikdavo sau patogiu laiku. Jeigu kas norėjo, galėjo prisidėti maldų savo nuožiūra.

Kas sudarė tikrą žavumą ir vertę iš pažiūros pilkų dienų, tai buvo dvasia ir nuotaikos, kurios viską gaivino.

Namas Friburge, rue du Pere Girard 8. Jame marijonai gyveno 1911-1913 m.

Patys maloniausi būdavo dvasiniai skaitymai. Lukštendavome patyrusio dvasinių pratybų vadovo ispano jėzuito Alfonso Rodriguezo (1537-1616) trijų tomų veikalą apie krikščionišką tobulybę. Rodriguezas savo dėstymą iliustravo gausiais pavyzdžiais bei palyginimais iš senų laikų Tėvų kasdieninio gyvenimo. Iš tų knygų skaitė kiekvienas iš eilės, paskui atpasakodavo perskaityto punkto santrauką, o po to vyko gyvos diskusijos. Klausytojai dar pridėdavo savo pastabas iš kunigiško patyrimo. Tėvas magistras taip pat šį tą pridurdavo iš savo lobyno. Iš viso to susikaupdavo toks dvasinis ir protinis turtas, kad jo užtekdavo 24 valandoms.

Popiečio ir vakarinės rekreacijos būdavo labai įvairios. Vyraudavo įspūdžiai ir prisiminimai iš universiteto paskaitų. Susidurdavome su daugeliu naujų dalykų, niekad negirdėtų savo krašto seminarijose, kur dominavo jėzuitų autorių vadovėliai. Dabar iš to kildavo palyginimai, diskusijos ir ginčai: vieni gynė senesnes pažiūras, kiti griebėsi naujesniųjų. Iškalbingiausiai ir gal karščiausiai diskutavo kun.

Namas Friburge, rue Grande Fontaine 4. Jame marijonai gyveno 1913-1918 m.

Juozas Vaitkevičius (1880-1949), kuris arčiau (geriau) susipažino su Šv. Tomu Akviniečiu (1225-1274), kurį laiką buvęs Fiesole dominikonų noviciate, ir jį gynė visomis keturiomis. Tėvas magistras tik maloniai šypsodavosi ir taikindavo besiginčijančius.

Be to, būdavo pasidalinama ir spaudos naujienomis: kiekvienas pasipasakodavo, ką buvo skaitęs. Tai buvo labai naudinga, nes supažindino su užsienine, europietiška

gyvenimo ir minties tėkme. Tėvas Matulevičius tai labai patardavo.

Tėvas magistras rekreacijas paįvairindavo ir labai svarbiomis iškalbos paskaitomis, pavaizduojamom gerklės gimnastika: gomurio, liežuvio, lūpų, kvėpavimo. Paskui kiekvienas turėdavo parodyti praktiškai. Juoko būdavo daug, bet tie pratimai vėliau labai pravertė pamoksluose ir misijose.

Tėvas rūpinosi net ir tokiais dalykais, kaip kasdieninė mankšta (gimnastika). Rekreacijų metu jis dėstė geriausių pratimų sistemas ir net pademonstruodavo sunkius gimnastikos judesius savo ligotomis rankomis ir kojomis.

Saulėtas dienas panaudodavom pasivaikščiojimams. Sekmadieniais ir švenčių dienomis turėdavome didesnes išvykas į užmiestį, pasiekdavome geležinkelio tiltą per Sarinos upę. Tėvui magistrui buvo gal per toli, bet jis eidavo su visais noriai ir džiaugdavosi, kai žaisdavome sviedinį ir linksmai tarškėdavome. Tiesą pasakius, nedaug jaunesni buvo ir kiti iškylos dalyviai: kunigai Bronikowskis, Dvaranauskas, Kudirka — visi ketvirtdešimčiai.

Labiausiai pamėgęs koplyčią, tėvas Matulevičius neužmiršo nė virtuvės, nors jam pačiam ji nedaug beturėjo reikšmės. Kartą net išsitarė, kad valgymas jam neteikia jokio malonumo, tarsi praradęs valgių skonį. Tačiau rūpinosi, kad virtuvė ir maistas būtų tinkami. Tam tikslui iš Lietuvos parsitraukė dvi šeimininkes: Agotą Kudirkaitę, kunigo seserį, ir jos draugę Marcelę Jurevičiūtę. Pirmoji rūpinosi maisto supirkimu ir namų tvarkymu, o antroji — virtuve ir maisto gaminimu. Vėliau Lietuvoje abi įstojo į t. Matulevičiaus Marijampolėje (1918) įkurtą Vargdienių Seselių Vienuoliją, kuri oficialiai vadinasi Nekaltai Pradėtosios Marijos Seserys.

* * *

Kaip paruošiamas vienuolis? Čia pravartu dar pratęsti kun. Wišniewskio prisiminimus, paliečiančius būdingesnes noviciatinio gyvenimo smulkmenas. Jis buvo kun. Matulevičiaus auklėtiniu seminarijoje, akademijoje, o dabar novi-

ciate. Jo prisiminimus perduodame pirmuoju asmeniu, laisvu vertimu ir sutrumpintai.

1911 m. rugpiūčio pradžioje atsidūriau Friburge. Lengvai suradau marijonų namelį. Tėvas Matulevičius mane sutiko tokiu džiaugsmu, tarsi jis tik mane vieną turėtų. Tenai radau visą būrį linksmai besikalbančių, saugiai besijaučiančių draugų laisvoje šveicarų žemėje. Buvo mažai laiko išsikalbėti, nes tuoj prasidėjo aštuonių dienų rekolekcijos, kurios turėjo baigtis Žolinių šventėje, rugpiūčio 15 d., mūsų priėmimu į noviciatą. Rekolekcijos prabėgo kaip viena diena. Tik dabar pažinau savo magistrą iš arti jo mėgiamiausiame darbe. Jautėmės, kad esame viena, meilės apimta šeima, susitelkusi po Marijos apsiaustu, prie gerojo Tėvo širdies.

Norėčiau aprašyti kiekvieną iš mūsų būrio atskirai, charakterizuoti, tačiau trūksta laiko. Reikia skubėti prie pagrindinės asmenybės, prie tėvo Matulevičiaus. Trumpai tariant, Tėvas iš karto sugebėjo sukurti noviciate tokią atmosferą, kad pasijutome kaip nerūpestingi, lepinami vaikai. Visur juokas ir juokas: ar kas pastums, ar nusičiaudės, ar pamos pirštu, ar dvasinio skaitymo metu netyčia iškreips žodį — jau juokas.

Kartą nenugirdau skambučio pietums. Išėjau į koridorių, visur tyla. Pamaniau, kad lektorius užmiršo paskambinti. Tuoj smarkiai skambinu ir bėgu į valgomąjį — visi sėdi prie stalo... Prapliupo toks juokas, jog maniau, kad besijuokdami visi uždus, ypač kun. Kulvietis ir kun. Vaitkevičius, kuris savo humoru pralenkdavo visus. Žinoma, ne visada buvo juokas, nes noviciatas mums teikė daug sunkaus ir sąžiningo darbo. Mums prasidėjo tikras darbymetis: dvasinis noviciate ir protinis universitete.

Atsidūriau visai kitokiame pasauly, negu seminarija ar akademija. Turėjau grumtis su naujomis pažiūromis, kurios daugeliu atvejų griovė senąsias. Per devynerius metus mane mankštino jėzuitų teorijomis, o čia jas kritikuoja ir man mauna dominikonišką kailį. Užsispyręs gyniau kiekvieną sprindį savo senų pozicijų, kiekvieną jėzuitinę tezę, atkakliai ginčijaus su kun. Vaitkevičium, kietu tomistu, kol pagaliau

turėjau trauktis ir pasiduoti. Mudu taikino tėvas Matulevičius, išspręsdamas visas mano abejones paprastai ir praktiškai.

Nepaisant to pralaimėjimo, patyriau didelį protinį ir dvasinį palengvėjimą. Iš Petrapilio akademijos išvažiavau su prikimšta galva atmintinai išmoktų dalykų. Tokia sistema turėjo pateisinamą tikslą: duoti bendro išsilavinimo ir auklėtinius paruošti įvairiems kunigystės darbams. Gi Friburge radau ką kitą — specializaciją. Vietoj atmintin krovimo sunkaus balasto, gavau „luminosa principia“ (aiškius pagrindus), iš kurių galėjau pats daryti daugybę išvadų. Viskas darėsi aiškiau, lengviau sujungti ir suvesti į sintezę. Naujasis dominikoniškas kailis, kietas kaip plienas, pasidarė lengvas ir saugus.

Asketinį lavinimą turėjome namuose. Tėvas magistras sutelkė gerą knygyną ir jį pargabeno į Friburgą. Kartą jis užsiminė, kiek tai kainavo: „Turėjau perskaityti po keletą kartų ir keliolika knygų, kad iš jų galėčiau išrinkti vieną ir jums rekomenduoti“. Piniginių išlaidų neminėjo — tokių dalykų jis nemėgo. Pamatėme, kokį turime turtą, ir godžiai puolėmės jį naudoti. Mūsų lektūrą jis tvarkė su nepaprastu sugebėjimu ir meile. Visiems rekomendavo studijuoti Šv. Tomą. „Ten rasite teologiją, asketiką ir mistiką“.

Skaičiau drauge su kun. Kudirka, greitai versdamas Summa Theologica, vieną klausimą po kito. Jis žiūrėjo nustebęs, nieko man nesakydamas. Pagaliau jis mane sustabdė kažkurioje sunkesnėje vietoje ir paklausė, ką tai reiškia. Stabtelėjau, perskaičiau dar kartą ir pasakiau, kad nesuprantu. Džiaugsmingai jis nusijuokė ir ramiai tarė: „O aš maniau, kad tik aš esu toks žioplas“... Tęsėme toliau, laikydamiesi garsios dominikonų taisyklės, kad „Tomą geriausiai aiškina pats Tomas“.

Visi skaitėme Tėvo nurodytas knygas, o aš griebiausi dar daugiau. Kartą jis mane pavadino „knygų rijūnu“, gal dėl to, kad pergreitai skaitau, bet netrukdė. Panorau perskaityti 12 tomų Šv. Pranciškaus Saleziečio (1567-1622) raštų. Įpusėjus mane sulaikė ir pakišo kažką svaresnio, berods, kartūzo

Ludolphi Saksoniečio veikalą apie Jėzaus gyvenimą. Gal bijojo, kad anas šventasis manęs neišlepintų ar neiškrakmolytų, ypač jo laiškai dvasiškoms dukrelėms. Tėvas mus laikė labiau „kariškoje“ formoje. Daug daugiau, negu iš privatinės lektūros, sėmėmės iš kasdieninių apmąstymų ir dvasinių skaitymų, kuriems vadovaudavo pats tėvas Matulevičius.

Tėvas Matulevičius mums suteikdavo daugiau, negu vien teorijų — jis davė asmenišką pavyzdį. Jo gyvenimą regėjome kaip ant delno, nes jis visada būdavo su mumis. Tada mes dar nesuvokdavome, kiek jam kainavo kasdieninė auka su tokia trapia sveikata: kentėjo kojos skausmus, visada dėvėjo chirurginį aparatą, vaikščiodavo sunkiai ir pamažu. Džiaugdavosi, kai saulėtą ir šiltą dieną galėdavo išeiti su mumis pasivaikščioti ir pasėdėti saulėje. Mes tos gėrybės nevertinome, nes mums nieko neskaudėjo, bet Tėvelis vis kartodavo, kad jam saulė veikia gerai ir jaučiasi geriau.

Kartais jį užtikdavau kambarėly lovoje besiilsintį. „Negaliu užmigti, — sakydavo, — bet gera ir taip, kai žmogus paguli, skruzdėlės iš kūno išbėgioja...“ Tos skruzdėlės, tai jo nuolat įtempti nervai. Jis buvo jautrių nervų, bet nuostabiai juos apvaldydavo (semper constans sibi).

Tokį visados matydavau seminarijoje, akademijoje ir noviciate. Visada ramus, niekad nesiskundė, nieko neužsimindavo. Tik po kelių mėnesių susipratome padėti jam pagalvėlę medinėje kietoje klaupkoje, kur jis klūpodavo ilgas valandas.

Nuvargęs, persidirbęs organizmas sunkiai priima maistą. Žiūrėdamas į mus, kaip su apetitu kirtome sveiką ir gerai pagamintą maistą, kartą pasakė, kad jis jau praradęs valgiui skonį. Tai pajudino mano sąžinę, nes prie stalo ir lėkštės nebuvau paskutinis, ir ištariau, kad man reikėtų kiek apsimarinti. Švelniai nusišypsojo ir, padėjęs ranką ant mano peties, tarė: „Dėkok Dievui, kad gali valgyti, nes ateis laikas, kada negalėsi“.

Nežinojau Tėvelio paslapčių, nė jo tik vienam Dievui žinomų apsimarinimų, bet gerai žinau, kad mums jis niekad

neužkrovė jokių dirbtinių apsimarinimų, net nė nepatarė, tik pasakė: „Nereikia berti pelenų į vaisių kompotą nė į kavą įpilti metėlių. Dievo dovanas vartokite su nuolankumu ir dėkingumu“. Virš bet kokių išorinių apsimarinimų, jis visada statė dvasinį, vidujinį, o aukščiausiai statė darbą. Jis buvo darbštumo milžinas. Niekad jo nemačiau be darbo. Jis mokėjo išnaudoti kiekvieną valandėlę. Ir mus to mokė: „Valandos susideda iš minučių, kaip jūros ir vandenynai iš lašelių“.

Atrodo, kad maloniausias jo užsiėmimas buvo sielų tobulinimas. Tai jis darydavo su meile ir tikru įgimto pedagogo meistriškumu. Jis visada turėjo budrią, pastabią ir įžvalgią akį. Atrodė, kad jis skaitė ir atspėjo neišreikštas mūsų mintis. Didžiausias jo troškimas buvo mumyse skiepyti brolišką meilę ir tramdyti savimeilę.

Jo auklėjimo sistema turėjo universalinį pobūdį, kaip ir pats tomizmas, kuris apėmė pilnutinį žmogų su visais jo gabumais, neaplenkiant pagrindinio dalyko — artimo meilės. Jis mus mankštino fiziškai ir skatino gimnastikuotis kasdien.

Lavino mus ir iškalboje. Darėme kvėpavimo ir balso pratimus, kaip naudoti lūpas, liežuvį, žandus, tarti atskiras balses, pabrėžti gramatinius, loginius bei retorinius kirčius. Gilinosi į smulkiausius techninius subtilumus geros, taisyklingos iškalbos, pabrėždamas tų dalykų svarbą ir vertę būsimuose pamoksluose.

Taip pat daug dėmesio kreipė į giedojimą ir bažnytines apeigas. Visi iš eilės laikėme „siccam missam“ (be konsekracijos). Jis laikė pirmutinis ir nuolankiai pasidavė mūsų kritikai. Norėjo mus visus ištobulinti visais atžvilgiais, mums švietė savo pavyzdžiu. Kad savais reikalavimais mūsų neatgrasintų, ramino, kad Romą statė ne vieną dieną.

Jis gerai mokėjo vaikščioti ir žemėje, todėl stengėsi mumyse išlavinti natūralų žvalumą: taikli akis, taikli ranka, taiklus liežuvis ir balsas ir taiklus sprendimas, kad nereikėtų kartoti nė taisinėti. „Suformuluok savo mintį aiškiai, pirm negu ją pasakysi; išreikšk ją rūpestingai ir tvirtai; kiekvieną skiemenį ištark gerai, be mikčiojimo ar užsikirtimo; ant

altoriaus pastatyk kieliką ir padėk mišiolą taip, kad nereikėtų taisinėti“.

Jis nemėgo pasyvių menkystų, pastumdėlių, ištižėlių, nė apsileidėlių. Jo auklėjimas alsavo dinamizmu ir laisve, arba, kaip dažnai sakydavo, „Dievo vaikelių laisve“. Nuolatos primindavo sąvaldumą, tikslų prigimties energijos naudojimą, visų jėgų įtempimą Dievo tarnybai, „protingai Dievo tarnybai“, — pridėdavo (*St. Božy*, 52-62 p.).

Priedui paskaitykime dar vieno novicijaus prisiminimus, kuriuos parašė kun. Jonas Sobczyk, visai netikėtai tapęs marijonu.

„Pirmą kartą su kun. Matulevičium susidūriau 1913 m. lapkričio mėn. Friburge gan neįprastose aplinkybėse. Ten nuvažiavau kaip jaunas Lvovo politechnikos instituto studentas ieškoti katalikiškame universitete atsakymo į mane kankinusias problemas. Iki tol dar nebuvau nieko girdėjęs nei apie kun. Matulevičių, nei apie marijonus. Nuėjau aplankyti savo buvusį mokytoją, kun. Robertą Wierzejskį. Mums besikalbant, įėjo nuostabiai patrauklios ir žavios išvaizdos kunigas — tai buvo Matulevičius. Tikrai nesusekami Viešpaties keliai. Ar galėjau tikėtis, vos prieš porą savaičių klūpodamas prieš Aušros Vartų Švč. Mergelę Mariją, jos prašiau patvarkyti tolimesnį mano gyvenimą, kad visa taip greitai ir tokiu nuostabiu būdu įvyks.

Po pietų užėjau su kun. Matulevičium į namų koplytėlę ir pamačiau paveikslą tos, kuri šviečia Aušros Vartuose... Kiek vėliau sužinojau, kad kun. Matulevičius atnaujino Marijonų Vienuoliją ir Friburge vadovauja noviciatui. Neilgai svarstęs, paprašiau priimti į noviciatą. Mane patalpino kambary greta jo kambario.

Pusė metų beveik kasdien su juo bendravau, iš arti stebėjau jo maldoms ir darbui atsidėjusį gyvenimą, kasdien klausiau vienuolijos taisyklių ir konstitucijos aiškinimų. Tuo būdu susipažinau su pagrindiniais tobulesnio gyvenimo elementais. Turiu pripažinti, kad gal daugiau negu dėstymai, man davė paties tėvo generolo gyvenimas: toks paprastas, toks kasdieniškas, tačiau labai giliai paremtas Dievu.

Patrauklus elgesys, nuostabus gerumas, dėmesys kitiems, sugebėjimas kiekviename atsitikime ar asmenyje pastebėti ir pabrėžti gerus bruožus, nuoširdus linkėjimas gero visiems žmonėms, didelė išmintis suprasti ir išspręsti painiausius dalykus, o labiausiai visa viršijantis tikėjimas.

Ne kartą matydavau pro durų langelį šviesos atspindį iš jo kambario 3-4 valandą ryto ir girdėdavau vartomų popierių šlamesį. Lyginau šio kunigo asmenybę su tais, kurie eilę metų savo socialistiniuose raštuose niekino kunigus ir kurių įtakai buvau pasidavęs. Artimesnis kun. Matulevičiaus pažinimas išsklaidė, kaip saulė rytines miglas, visus tuos išgalvotus šmeižtus ir priekaištus.

Tiesa, dar ne kartą jam gaišinau laiką su savo abejonėmis ir kliūtimis tikėjime. Tai buvo padarinys visos ankstybesnės skaitybos, kas po ranka pakliūdavo. Jo paprasti ir nuoširdūs žodžiai ne kartą išsklaidė sunkumus ir malšino audras, kurios purtydavo abejojančią sielą. Dažnai girdėdavau: 'Studijuok ramiai toliau, abejonės išnyks su dieviškos tiesos pažinimu. Reikia pažinti pagrindinai katalikišką mokslą, ir tada paaiškės, kad kovojome su vėjeliais'.

O jeigu širdy dar buvo kokie svyravimai, juos pašalindavo kun. Matulevičiaus vaizdas prie altoriaus. Šv. Mišias jis laikydavo su dideliu susikaupimu ir pamaldumu. Panašiai, kaip kalbėdavo mums, jautėsi ugnis, kuri turėjo liepsnoti jame, nes ir mus uždegdavo. Dievo tarnyboje reikalavo uždarumo, pasiaukojimo, savęs išsižadėjimo ir tuo pačiu idealą vaizdavo taip, kad širdyse sužadindavo pasiruošimą visokiai aukai ir pasišventimui.

Tuomet vienuolijos nariai, grįžę po noviciato namo, turėjo dirbti slaptai. Kiekvienas iš mūsų būdavo įspėtas, kas gresia, jei rusų valdžia susektų. Bet tai mūsų negąsdino. Prisimenu, kad, netrukus po atvykimo į Friburgą, pradėjau galvoti apie darbą misijose. Tėvas Matulevičius ėmėsi aiškinti, kad privalome grįžti į savo kraštą ir darbuotis ten, nes pas mus to reikia daugiau, negu misijose. Laukiniai bus mažiau atsakingi prieš Dievą, nes apie jį nieko negirdėjo,

negu pas mus, kur kraštas neva katalikiškas, o gyvenime to katalikiškumo tiek maža.

Kai, skaitydamas apie mūsų vienuolijos pagrindinius tikslus, ėmiau karštai ginti tautinius reikalus, jis keletą kartų priminė, kad politika ne mūsų reikalas. Kunigas bus didžiausias patriotas ir daugiausiai pasitarnaus kraštui, kai bus geras ir šventas kunigas, nes tada jis dirbs kiekvienos tautos pagrindų sustiprinimui. Kai, kalbant apie rusus, kai kurie juos pavadindavo „maskoliais“, jis sudrausdavo ir pabrėždavo, kad apie jokią tautą nederą atsiliepti įžeidžiamai. Jeigu kurios tautos žmogus ką pikto padarė, tai nereikia smerkti visos tautos.

Friburgo noviciate drauge buvo lenkai ir lietuviai. Ten niekad nekildavo patriotinių jausmų pažeidimo. Kai kurie lenkai mokėsi lietuvių kalbos, o lietuviai mūsiškės, — visada viešpatavo santaika ir broliškoji meilė. (Ks. Jan Sobczyk, *Sługa Boży*, 86-88 p.).

Noviciato dalyvių sąstatas

Kaip anksčiau buvo jau minėta, Friburge noviciatas pradėjo veikti 1911 m. apie rugpiūčio mėnesio vidurį su 10 kandidatų. Apaštališkas Sostas jį patvirtino 1911 m. lapkričio mėn., kai kun. Matulevičius lankėsi Romoje. Noviciatas ten veikė septynerius metus, kol 1918 m. pabaigoje noviciatai pradėjo kurtis ir kitur.

Friburgo noviciato narių sąstato keitimąsi šiandien neįmanoma atsekti, nes kažkaip dingo narių įrašų ir įžadų knygos. Tik iš kitų šaltinių nustatyta, kad per visą noviciato veikimo laiką (1911-1918) buvo priimti 32 kandidatai, kurių tarpe buvo 15 kunigų, 1 diakonas, 1 klierikas ir 15 pasauliečių. Iš noviciato pasitraukė 8 asmenys: 1 kunigas ir 7 pasauliečiai. Tokiu būdu pirmuosius įžadus padarė 24 kandidatai. Kiek vėliau pasitraukė dar du broliai, kai baigėsi jų laikinųjų įžadų terminas (*Marianie,* 130-131 p.).

Pirmieji marijonų namai

Noviciatas dar nebuvo vienuolynas. Jis tebuvo tik kandidatų paruošiamoji vieta, kurią dėl būtino slaptumo kun.

Matulevičius kukliai pavadino studijų namais (Domus studiorum). Savo tikslo jie nepasakė nė universiteto vadovybei, nes nebuvo reikalo. Ilgainiui tai sužadino vadovybės smalsumą patirti, kokia čia institucija. Rektorius jau visai rimtai įtarė, kad ten buvo susisukę lizdą kokie modernistai ar masonai, kurių anais laikais nestokojo.

Rektorius tuojau išsiuntė vieną profesorių į Romą painformuoti Šventąjį Sostą. Laimė, kad kun. Matulevičius dar 1909 m., kai popiežiaus prašė leidimo slaptai atnaujinti Marijonų Vienuoliją, buvo smulkiai išsikalbėjęs ir su kardinolais Vives y Tuto, de Lai ir Merry dėl Vai, kuriuos atvyko painformuoti tas nepaprastas Friburgo universiteto atstovas. Nors kardinolai gerai žinojo visą reikalą, bet tam gerajam profesoriui nepasakė tikro tų namų tikslo, tik jo paprašė suteikti įrodymų apie jų modernistinį pobūdį. Tuo viskas ir baigėsi. (P. Būčys, *Sługa Boży* 38 p.).

Noviciatą baigę kunigai neturėjo kitokio pasirinkimo, kaip grįžti į savo kraštą ir pasiduoti vyskupų jurisdikcijai — pildyti kunigo pareigas ir privatiškai atlikti vienuolinius įsipareigojimus. Bet tai būtų išsibarstymas, ne vienuolyno židinys, kurį planavo Marijonų atnaujintojas, nes tuo metu dar nebuvo jokios prošvaistės suorganizuoti vienuolyną nei Lietuvoje, nei Lenkijoje. Gi kurtis Šveicarijoje ar kur nors kitur Vakarų Europoje būtų beprasmiška, nes savo veiklai neturėtų dirvos.

Tą didelį rūpestį lengvai išsprendė kun. dr. Antanas Staniukynas (1865-1918), Šv. Kazimiero seserų kongregacijos įsteigėjas ir dvasios vadovas. Jis su kun. Matulevičium susirašinėjo nuo 1911 metų ir pats norėjo stoti į marijonus, nuolat juos kviesdamas kurtis Chicagoje: ... manau, kad ruiminga (erdvi) kapelionija prie seserų vienuolyno, kurią beveik Jūsų vienuolijai stačiau, visiems šiems tikslams gražiai patarnautų“.

Tą pačia intencija prie kapelionijos statybos savo $5000 auka prisidėjo ir senasis marijonas, kun. Jurgis Kolesinskas (1836-1912). Patyręs apie vienuolijos atnaujinimą, jis labai apsidžiaugė ir tuojau savo baltą abitą pakeitė juoda sutana.

Pagaliau kun. Matulevičius nusprendė vykti į Ameriką ir ten steigti pirmąjį marijonų židinį. Su savim jis pasiėmė du noviciatą baigusius kunigus: Feliksą Kudirką (1870-1932) ir Julijoną Kazaką (1886-1960). Jie išvažiavo iš Le Havre laivu „France“ liepos 12. Ir taip 1913 m. liepos 19 d. trys naujieji marijonai pasiekė New Yorką.

Kun. Feliksas Kudirka (1870-1934)

Kun. Julijonas Kazakas (1886-1960)

Pirmieji marijonai Amerikoje

New Yorke pabuvojo porą dienų, susipažino su apylinkių lietuviais kunigais ir liepos 22 d. atvažiavo į Chicagą. Sustojo kun. Staniukyno kapelionijoje kaip seniai laukiami svečiai. Netrukus jie gavo audienciją pas Chicagos arkivyskupą Eduardą J. Quigley, kuris naujuosius misionierius priėmė maloniai ir labai palankiai. Kun. Matulevičius įteikė savo kredencialus, išaiškino savo misiją ir paprašė leidimo darbuotis jo arkidiecezijoje. Leidimas buvo mielai suteiktas ir nuo savęs arkivyskupas pažadėjo marijonams perleisti kurią nors lietuvių parapiją.

Tuo leidimu naudodamasis, ir pats kun. Matulevičius tuojau griebėsi darbo, nors į Ameriką buvo atvykęs tik

laikinai. Jis vedė seserims kazimierietėms dešimties dienų rekolekcijas, bažnyčiose sakė pamokslus, klausė išpažinčių ir tt. Turėdamas didelį patyrimą vienuolių įstatų ruošime, jis peržiūrėjo ir pataisė Šv. Kazimiero seserų vienuolijos įstatus. Tuo pačiu metu jis laikė paskaitas socialiniais katalikų klausimais ir ėjo visur, kur jo pagalbos šaukėsi dvasiniai reikalai.

Pagaliau išmušė istorinė valanda: 1913 m. rugpiūčio 18 dieną jis formaliai Chicagoje įkūrė pirmuosius Marijonų Vienuolijos namus, kurie laikinai prisiglaudė kun. Staniukyno kapelionijoje. Namų vyresniuoju paskyrė kun. Kudirką, o pirmuoju patarėju — kun. Kazaką. Kadangi pagal marijonų įstatus viršininkas privalėjo turėti du patarėju, tai antruoju buvo paskirtas kun. Staniukynas. Tas paskyrimas nebuvo pakeistas nė vėliau, kai Amerikon atvažiavo daugiau marijonų. Tą pačią dieną kun. Matulevičius išvažiavo į New Yorką dalyvauti Kunigų Vienybės seime ir grįžti į Friburgą.

Arkiv. Quigley savo pažadą — suteikti marijonams parapiją — išpildė tų pačių metų rudenį. Jiems pavedė administruoti Šv. Mykolo parapiją šiaurinėje miesto dalyje. Toji parapija buvo įsteigta 1904 m., bet gerokai nugyventa ir paskendusi skolose, nes ją valdė menki administratoriai ir sveikatos atžvilgiu paliegę kunigai.

1913 m. lapkričio 13 dieną jos klebonu buvo paskirtas kun. Kudirka, o kun. Kazakas — vikaru ir atsirandančių kandidatų magistru. Šioji parapija marijonams labai tiko, nes klebonijoje užteko vietos ne tik kunigams, bet ir kandidatams. Pirmuoju kandidatu buvo Antanas Andriušis, kuris po noviciato buvo įšventintas kunigu.

Marijonai atgaivino tą parapiją gana greitai: įsteigė mokyklą ir vakarinius kursus suaugusiems, kuriems vadovavo kun. Kazakas. Klebonas rūpinosi organizacijomis ir redagavo dvisavaitinį religinį paikraštį *Tikyba ir Dora*. Marijonų veiklumą tuojau pastebėjo lietuvių parapijų klebonai ir juos kviesdavosi vesti rekolekcijas, misijas, sakyti pamokslus 40 valandų pamaldose ir įvairiose iškilmėse. Du kunigai jau nebepajėgė visko apimti, prašė generolo atsiųsti

pagalbos. Taip 1915 m. iš Šveicarijos atvyko kun. Vincentas Kulikauskas ir, Petrapily uždarius akademiją (1916), šiaip taip atsiyrė kun. prof. Pranciškus Būčys.

Bibl.: Pranas Garšva, *Negęstanti šviesa*, 57-69 pp. Chicago 1964; A. Kučas, *Kun. A. Staniukynas*, 147-149, 151-153 pp. Roma 1965; *Mariame*, 173-175 pp.).

Amerikos lietuviai

Grįžęs iš Amerikos, kun. Matulevičius tuojau parašė savo įspūdžius apie Amerikos lietuvius ir bendrai amerikiečių gyvenimą, kurių būdingesnes ištraukas čia pravartu paminėti:

„Teko man būti Amerikoje: vedžiau Šv. Kazimiero seserims rekolekcijas ir atlikau keletą kitų darbelių... Dažnai girdėti nupeikiant Amerikos lietuvius, to turime gana. Aš noriu papasakoti tiktai, ką gero esu matęs. Tiesa, trumpai buvau ir daug darbo turėjau. Nedaug kur galėjau pavažinėti ir nedaug ką mačiau, nes vos Chicagoje ir Brooklyne teko kiek pabūti, bet vis tiek šiek tiek įspūdžių išsivežiau.

Matyt, lietuviai labai greitai pasiduoda aukštesniajai kultūrai ir civilizacijai. Iš viršaus pažvelgus, Amerikos miestų lietuviai išeiviai tai jau nebeprasti mūsų sodžių žmonės, suvargę ir suskurdę. Jie išrodo kaip ponai. Ne tik poniškai jie rėdosi, bet ir jų būdas ir apsiėjimas, matyt, žymiai sušvelnėjęs. Yra tokių, kurie rūpinasi ir šiek tiek prasilavinti, pasimokinti, bent vakarais, kiek nuo darbo atspėdami. Ir iš tikrųjų prasilavina, nes Amerikoje mokslas lengviau prieinamas.

Nors dar daug kruvinai uždirbto lietuvių turto suėda smuklės: alutis ir degtinė, bet randasi (yra) ir tokių, kurie moka susitaupyti skatiko, perkasi sau namelius arba griebiasi varyti kokį nors 'biznį' (prekybą ar amatą). Kiek man teko su lietuviais kalbėti, buvo matyt apsiėjime liuosybė (laisvumas), veide drąsa, savo jėgų ir vertės pajautimas. Tiesa, kai aš ten buvau, darbeli gerai ėjo, doleriai plaukė į delmonus (kišenes). Žinoma, tada ir žmogaus ūpas kitoks. Sako, kad tuos, kurie dirba anglių kasyklose, kultūros srovė

ne taip greit pasiekianti. Bet apskritai imant, jei palyginsime lietuvius išeivius Rusijos miestuose su gyvenančiais Amerikoje, tai reikia pripažinti, kad pastarieji kiekvienu žvilgsniu stovi aukščiau.

Ir duosnūs yra mūsų žmonės Amerikoje: savo centais stato ir palaiko bažnyčias ir mokyklas, remia ir Šv. Kazimiero seserų vienuolyną. Net neužmiršta ir savo senosios motinos — Lietuvos: gausiai metė savo centus „Saulės“ namams statyti, o dabar duoda kiek išsigalėdami ir Tautos namams.

Žiūrint į Amerikos lietuvius, nejučiomis apima rūpestis: kas bus su jaunomis kartomis? Ar jos nepaskęs amerikiečių-anglų jūrose? Ar neištautės?“ Pats atsakydamas į šiuos klausimus, jis mano, kad daug pareis nuo savų lietuviškų mokyklų — gera, katalikų dvasioje vedama mokykla bus didžiausia tautiškumo ir tikėjimo atspirtis. Todėl reikia ypatingai remti Šv. Kazimiero seseris, kurios ruošiasi mokymo darbui.

Jam krito į akis ir Amerikos lietuvių kunigų veiklumas ir energija. Jie turi išlaikyti bažnyčią, išmokėti skolas, surasti lėšų mokykloms steigti ir jas išlaikyti. Jie turi daug laiko pašvęsti ir draugijų veiklai, turi rūpintis ir kultūriniais bei pramoginiais parengimais; paskaitos, koncertai, vaidinimai-teatrėliai. Tam reikalingos specialios patalpos — salės, kurias ten priimta vadinti svetainėmis. Be to, kunigai remia katalikų lietuvių spaudą, aukoja Lietuvos reikalams ir per Motinėlės draugiją skiria stipendijas einantiems universitetinius mokslus. (*Vadovas,* mėnesinis katalikų laikraštis, XVI, 1913 m. 192-196 pp.).

VARŠUVOJE PIRMOJO PASAULINIO KARO METU

Karo audrai artėjant

Friburgo noviciatą baigusieji kunigai vienas po kito pradėjo skirstytis kaip paukšteliai iš savo lizdo. Tarsi kraitį kelionei, kaip pedagogas ir psichologas, kun. Matulevičius jiems primindavo tris pagrindines taisykles jų darbuotėje: platų humaniškumą, giedrą optimizmą ir ramią dvasios jėgą. Jie grįždavo į savo vyskupijas, buvusias rusų priespaudoje. Vienuolines savo priedermes jie turėjo atlikti patys vieni ir slaptai. Nė vienas jų negalėjo nuvokti, kaip ilgai tęsis tokia padėtis.

Budresnė politinė akis jau galėjo pastebėti, kad tarptautiniai Europos horizontai jau niaukėsi. Pernelyg didelis rusų imperializmas, jų slavizmo ekspansija, rodėsi grėsminga germanams ir jų valdoms. Politinė atmosfera „balkanizavosi“. Nuolatiniai neramumai Balkanuose buvo vadinami „parako statine“, kuri galėjo įsiliepsnoti bet kuriuo laiku.

Nors kun. Matulevičius politika nesidomėjo, bet jautė, kad katastrofa artėjo. Iš kitos pusės, jis troško įsigyti savo marijonams pastovų židinį kur nors arčiau prie savųjų. Jo akys nukrypo už vandenyno, toli nuo Europos vulkanų, — į Jungtines Amerikos Valstijas, plačiųjų laisvių kraštą, kur jau buvo įsikūrusios ištisos lietuvių ir lenkų išeivių kolonijos. Ir 1913 vasarą, kaip jau buvome aukščiau minėję, jis išvyko į Ameriką.

Grįžęs iš Amerikos į nedidutę Friburgo šeimą, jau anksčiau įsikūrusią erdvesnėse patalpose (Grande Fontaine 4), kun. Matulevičius vaizdžiai papasakojo savo įspūdžius, ypač pabrėždamas tautinius santykius. Priminė, kad mes stebėjomės ramiu ir taikingu trijų tautų sugyvenimu Šveicarijoje, o tenai (Amerikoje) panašiai sugyvena apie 60 skirtingų tautybių. Amerikoje reikia sunkiai dirbti, kad ko nors sau pasiektum. Amerikiečiai yra optimistai, visada su malonia

šypsena veide ir tuo daug laimi. Amerika dirba sparčiai ir sėkmingai, nesikarščiuoja nė nesinervina. Tam reikia nemažai savitvardos ir ištvermės. Rami valios jėga remia visas jų pastangas ir pasiekia nepaprastų laimėjimų, kuriais turime stebėtis senajame savo pasaulyje.

Friburgo noviciatas metai iš metų vis didėjo: kasmet atvykdavo nauji kandidatai, kunigai ir pasauliečiai. Tai labai džiugino novicijų magistrą. Bet ir čia pasitvirtino Kristaus paskelbta tiesa: daug pašauktųjų, maža išrinktųjų. Dalis novicijų tapdavo marijonais, kiti likdavo pasauliečiais kunigais. Buvo ir tokių, kurie, trumpai tepabuvoję noviate, grįždavo, iš kur atėję. Kun. Matulevičius su visais buvo labai pakantus, su jais atsisveikindavo tėviškai, nes marijonų reikėjo tikrai ir besąlyginai pasišventusių.

Kun. Wiśniewskio apskaičiavimu, prieš pat karą noviciate yra buvę apie dvidešimt kandidatų. Iš jų jis labiausiai išskyrė brolį Antaną Sivicką, jį pavadindamas „mūsų lietuviškuoju Stanislovu Kostka“. Sivickas į noviciatą įstojo 1913 m., tapo marijonu, baigė College Saint Michel Friburge ir 1920 grįžo į Lietuvą. Marijonų gimnazijoje Marijampolėje dėstė lotynų ir prancūzų kalbas, buvo mokinių bendrabučio vedėjas, kurį laiką redagavo Šaltinį, buvo geras ir mokinių mėgiamas pedagogas. Mirė dar ankstyvam amžiuje (1897-1931) įsisenėjusios džiovos palaužtas. Jis buvo tikras savo auklėtojo arkiv. Matulevičiaus dvasios atšvaitas.

1914 metų vasarą, liepos mėnesį, Seinų vyskupas Antanas Karosas pakvietė kun. Matulevičių vesti rekolekcijas lietuviškosios vyskupijos dalies kunigams. Rekolekcijos vyko Marijampolėje, ne Seinuose, kaip seniau būdavo, ir buvo vedamos lietuviškai, ne lenkiškai. Susirinkę kunigai džiaugėsi, kad jų vedėju bus toks žymus kunigas profesorius, pagarsėjęs socialiniais kursais Kaune ir lietuviškomis rekolekcijomis Žemaičių vyskupijos kunigams.

Kaip paprastai, tai buvo labai gilios rekolekcijos, tačiau jau pynėsi karo grėsmės gija su įspėjamuoju ženklu ir tinkamu pasiruošimu ateinantiems įvykiams. Klausytojų tarpe buvo ir kun. Justinas Staugaitis, drauge lankęs pirmąją

klasę Marijampolės gimnazijoje. Atsinaujino seniai užmiršta praeitis, nes niekur kitur nebuvo susitikę. Kun. Staugaitis apie tas rekolekcijas taip atsiliepė: „Mes stačiai buvome sužavėti kun. Jurgio minčių brandumu ir giliu dvasinio gyvenimo supratimu. Tos jo rekolekcijos mums buvo geras pasiruošimas karui ir su juo einantiems išbandymams“ (AJM 89).

Suprantama, kad kun. Matulevičius neužmiršo nė marijonų reikalų, apie kuriuos viešai kalbėti buvo dar peranksti. Senoje jų buveinėje kurtis dar ne laikas. Be to, tuojau prasidėjo karas (pačioje rugpiūčio mėnesio pradžioje) ir turėjo skubėti atgal į Šveicariją. Vakarinė Lietuvos siena jau buvo karo ugnyje. Todėl reikėjo pasirinkti kitą kelią. Jis pasuko į Kauną, Vilnių, paskui į Varšuvą. Ir iš ten keliai buvo jau užkirsti. Varšuvoje įstrigo visam karo laikui: ištisus ketverius metus. Su Friburgo noviciatu tegalėjo susisiekti tik laiškais, nes Šveicarija buvo neutralus kraštas ir paštas galėjo pasiekti visur.

Visuomeninė veikla ir apaštalavimas

Varšuvoje kun. Matulevičius apsigyveno grafaitės Plater įstaigoje. Tarpais buvodavo Chyliczkų ūkyje. Varšuva jam buvo gerai pažįstama. Ten rado savo buvusį bendradarbį ir artimą bičiulį arkiv. Aleksandrą Kakowskį, buvusį Petrapilio Akademijos rektorių. Tuojau įsijungė į visuomeninį darbą ir apaštalavimą: skaitė paskaitas, vedė rekolekcijas, veikė kunigų organizacijose ir ypatingai atsidėjo labdarybei. Praktiškas jo protas, gilus mokslas ir nuosaikūs sprendimai visur buvo reikalingi ir laukiami.

Kartą vadovavo inteligentų rekolekcijoms drauge su kun. prof. Szelągowskiu ir arkiv. Teodorowiczium. Kai klausytojai jam dėkojo ir sakėsi buvę sužavėti jo minties gilumu ir apaštališka ugnimi, nusišypsojęs atsakė: „Nieko didžio nepadariau, tik žmonėms dėsčiau katekizmą“.

Taip pat buvo pakviestas rekolekcijų vesti seminarijos klierikams. Jo konferencijas lankė ir kunigai profesoriai,

stebėdamiesi jo žodžio išraiškos paprastumu ir dvasia, kuri dvelkė iš jo kalbos. Klierikas Jonas Sobczykas liudija, kad jo konferencija apie šventumą daugeliui buvusi ypatinga reveliacija. Ne tik klausėmės, bet ir skubiai užrašinėjome jo mintis ir pasiryžimus. Seminarijos dvasios vadas prel. Aleksandras Fajęckis net mane prašė konferencijos užrašų *(Sługa Boży* 89).

1915 m. liepos mėnesį Varšuvos Arkivyskupas pavedė marijonams mažą Kūdikėlio Jėzaus bažnytėlę prie Moniuškos gatvės, pačiame miesto centre, aptarnauti lietuvių reikalams. Klebonu paskyrė kun. Leoną Kulvietį. Ten vykdavo ir kun. Matulevičiaus sielovadinės konferencijos jaunimui. Toji bažnytėlė buvo priklausiusi kunigaikštienei Magdalenai Radvilienei, didelei lietuvių draugijos globėjai ir rėmėjai. Ji pavedė savo bažnytėlę ir salę lietuviams ir jas išlaikė. Dosniai aukojo lietuvių švietimo, kultūros ir organizacijų reikalams. Pirmuoju bažnytėlės klebonu buvo kun. Antanas Petrauskas, paskui kun. Linartas. Kai prie kun. Kulviečio ėmė telktis lenkiškas jaunimas, kunigaikštienė priminė, kad čia lietuvių bažnyčia. Lietuvos nepriklausomybės laikais ji stambia auka parėmė Ateitininkų rūmų statybą Kaune.

Kun. Matulevičius, ir Varšuvoje būdamas, palaikė nuolatinius ryšius su Friburgo noviciatu, kuriam vadovavo kun. Wiśniewskis. Kartą kun. Wiśniewskis parašė kun. Matulevičiui laišką, klausdamas jo nuomonės, ką daryti su naujai pasisiūlusiu į noviciatą šešiasdešimties metų paliegusiu kun. Steponu Warszawskiu, kurį jis buvo sutikęs Lausannoje ir Zueriche ir susidraugavo. Kun. Matulevičius, kaip tikras generolas, atsakė trumpai-aiškiai: „Priimti, veterano dorybės vertesnės, negu jauno rekruto (naujoko kareivio)“.

Kun. Warszawskis atliko noviciatą Friburge, padarė įžadus ir paskui, atvykęs į Bielianus, artimai bendradarbiavo su kun. Matulevičium. Dar per 20 metų veiklos jis uoliai ir daug patarnavo vienuolijai. Tai gyvas įrodymas, kad kun. Matulevičius neapsiriko — jis turėjo Dievo dovaną pažinti žmones.

Bielianai (lenk. Bielany) yra apie 7 km į šiaurę nuo Varšuvos, kairiajame Vislos krante. Gražiose giriose ten XVII a. buvo įsikūrę kamendulų vienuoliai, pasižymėję sielų vadovai ir nuodėmklausiai. Po 1863 m. sukilimo vienuolynas buvo uždarytas, tik pora vienuolių buvo palikti valdyti parapiją. 1902-3 m. rusai sekvestravo Bielianų vienuolyną ir projektavo bažnyčią paversti cerkve. Katalikai gyventojai buvo paskirstyti tarp kaimyninių parapijų. Paskutinis kamendulų vienuolis, prioras tėvas Florijonas Marczewskis, persikėlė į Varšuvą pas seseris prie Šv. Augustino bažnyčios, ir ten baigė savo amžių (bene 1910 m.).

Bielianų apylinkėse rusai įsirengė poligoną ir miške pasistatė kariuomenei medinius barakus. Po dešimties metų ilgų derybų katalikai atgavo bažnyčią ir atgaivino parapiją. Viskas buvo apleista ir apgriuvę. Bažnyčią kiek atnaujinus, netrukus prasidėjo karas. 1915 m. vasarą vokiečiai užėmė Varšuvą. Jie į bažnytinius reikalus nesikišo. Rusiškoji vienuolių marinimo politika baigėsi. Varšuvos arkiv. Kakowskis tuojau Bielianus pavedė marijonams ir klebonu paskyrė marijoną kun. Kazimierą Bronikowskį (1877-1950). Arkivyskupas tai padarė iš palankumo ir draugiškumo kun. Matulevičiui.

Viską reikėjo atstatyti beveik iš griuvėsių: išvalyti, remontuoti, įrengti patalpas besusirenkantiems kunigams ir broliams marijonams, kandidatams bei noviciatui, ir apylinkių vaikučiams našlaičiams, kurių netrukus atsirado apie 200. Be to, buvusiose vienuolyno patalpose ir pavieniuose kamendulių nameliuose (celėse) buvo apgyvendinti rusų karo invalidai su šeimomis. Varšuvos miesto valdyba pavedė kun. Matulevičiui globoti ne tik našlaičius, bet ir invalidus. Tai nebuvo lengvas uždavinys. Turėdamas ryšių su miesto labdarybės įstaigomis, jis pirmiausia rūpinosi surasti tinkamesnes vietas invalidamas ir pamažu juos išskirstė iš Bielianų. Kai kurie nepatenkintieji skundėsi, kad naujasis globėjas juos „iššlavė“ iš Bielianų. Tačiau jis jų nenuskriaudė, nes

Bieliūnų bažnyčia ir buv. kamandulių vienuolynas -eremas, kur kun. J. Matulevičius 1915 m. įkūrė marijonų vienuolyną

miesto labdarybės įstaigose jie gavo daug geresnes sąlygas, negu nualintuose Bielianuose.

Dabar našlaičių globėjas galėjo pasišvęsti tiems vargingiausiems mažučiams. Jie degtinės negėrė, kaip invalidai, jiems tereikėjo duonos, bulvių, drabužių, apavo ir šiltesnio kampelio. Visa tai užgulė ant globėjo pečių. Diena iš dienos važinėjo sunkiu vežimu į Varšuvą miltų, bulvių, anglies ir

žiemai šiltesnių drabužėlių vaikučiams. Grįžta išvargęs, bet džiaugdamasis savo laimikiu. Sėdėdamas ant anglių ar bulvių, jis net nejaučia gnybančio šalčio, nes jį šildo Dievo ir tų nekaltų vargšiukų meilė.

Bielianų aptvarkymui reikėjo daug darbo rankų ir pasišventusių jėgų. Tos jėgos tegalėjo atsirasti tik iš savanoriškai pasižadėjusių Dievo ir artimo tarnybai seselių vienuolių. Varšuvoje tokių vienuolijų buvo keletas, viso labai gerai pažįstamos kun. Matulevičiui, kuris joms vesdavo rekolekcijas ir teikdavo kitokius dvasinius patarnavimus dar prieš kariniais laikais, kai jos veikė slaptai. Kviečiamos darbo talkon į Bielianus, jos mielai siuntė po keletą reikalingų seselių įvairioms darbo sritims bei pareigoms.

Pirmosios seserys, pakviestos dirbti Bielianuose, buvo Marijos Šeimos pranciškietės iš Varšuvos. Joms teko patys sunkiausi valymo-švietimo darbai. Prie jų netrukus prisijungė amatininkės, oficialiai pasivadinusios Krikščionių Rankdarbininkių sąjunga (Chrześcijański Związek Rękodzielniczek „Dźwignia“), kurios vėliau veikė Jėzaus Vardo seserų kongregacijos vardu. Kun. Matulevičius jas pakvietė Bielianuose įsteigti apylinkių mergaitėms siuvimo ir kirpimo kursus. Jų steigimo formalumus ir pripažinimą valdžios įstaigose sutvarkė pats kun. Matulevičius. Kursų vedėja buvo sesuo Sebastiana Gniazdowska. Į kursus tuojau susirinko apie 50 mokinių. Greta jų pradėjo rinktis daug mergaičių našlaičių prieglaudon.

Prieglaudos vedėja buvo vokiečių kilmės seselė Maria Urszula Herman. Jai išrūpintame pažymėjime kun. Matulevičius pridėjo grafaitės titulą ir ją visuomet pasiimdavo kaip vertėją, kai kreipdavosi į vokiečių įstaigas, nors pats kalbėjo laisvai vokiškai. Tas titulas buvo labai magiškas vokiečių pareigūnams. Prieglaudos intendantūrą apėmė sesuo Czesława Jadwiga Maciejewska nuo 1916 m. lapkričio mėn. pabaigos. Kun. Matulevičius prieglaudai paskyrė didžiuosius namus, iš kurių invalidus iškėlė į Marymontą. Namai buvo apleisti, reikėjo didelių remontų. Kai tik kun. Matulevičius gavo prieglaudai leidimą iš Varšuvos miesto magistrato,

tuojau vaikai rinkosi būriais. Prasidėjo sunkus darbas rūpintis maistu, kuru, drabužiais ir tt.

Vyriausios virėjos pareigas ėjo sesuo Lucyna Władysława Kropiwnicka. Kun. Matulevičius norėjo, kad virtuvėje seserys dėvėtų baltas prijuostes ir baltas kepuraites, ir tuojau siuvyklai liepė jas pasiūti. Vėliau užėjęs virtuvėn, jis pasigėrėjo, kad jos atrodė kaip tikros virėjos.

Visada trūko maisto ir kuro. Kentėjo ir aplinkiniai gyventojai. Tuo rūpinosi pats kun. Matulevičius, žmonių vadinamas kunigu profesorium, važinėdamas ar pėsčias vaikščiodamas į Varšuvą prašyti pagalbos vokiečių įstaigose. Net ir patys novicijai, kandidatai į marijonus, stebėdavosi, kaip tokio aukšto mokslo žmogus pats savo rankomis dalindavo bulves apylinkių gyventojams, kaip jis padėdavo griauti miške barakus kurui, valė šiukšlynus, lygino tereną, užvedė daržus ir pasodino apie 300 vaismedžių.

Žmonių atmintyje dar ilgus metus išliko vaizdai ir pasakojimai, kaip tasai kantrusis ir gerasis kunigas profesorius „rovėsi“ su vokiečių valdininkais dėl maisto našlaičiams, kaip matydavo jį laimingą, nepaisant jo skaudamos kojos, ant prikrauto bulvių ir anglių vežimo. Jį matė stovintį ilgose eilėse vokiečių įstaigose gauti reikalingų maistui leidimų. Ne kartą pritrūkdavo kantrybės ar mandagumo ir patiems vokiečių valdininkams, kurie mėgino jį pašiepti ar subarti.

Plačiai žmonėse paplito pora pasakojimų apie tokius incidentus. Vienas valdininkas jam pasakęs: „Esi kunigas, galėtum daugiau pasitikėti Dievo Apvaizda, kam čia mane vargini.“ — „Tai tiesa, — ramiai tarė kun. Matulevičius, — bet juk Dievo Apvaizda veikia per gerus žmones...“ Nunėręs galvą žemyn, valdininkas tuojau išrašė orderį. Kitą kartą, kitas valdininkas pradėjo jį barti, kolioti ir įžeidinėti. Kai jis užbaigė savo įniršį, kunigas ramiai pasakė: „Visa tai man, o kas dviem šimtams našlaičių?...“ Ir tai baigėsi tyliu orderio išrašymu net su padidintais priedais.

Bielianų valymas ir aptvarkymas buvo labai sunkus. Fizinis darbas alino kun. Matulevičiaus ir jo novicijų jėgas.

Kun. J. Matulevičius prie Bieliūnų vienuolyno

„Buvo sunku, žmoniškai tariant, net labai sunku, — prisimena kun. Sobczyk, — nes mes stengdavomės pralenkti savo magistrą. Kartais taip nusivarydavom, kad miegas apimdavo per skaitymus arba prie stalo...“ Pavargdavo ir pats magistras, kuris tarpais prasnūsdavo kelioliką minučių ir sakydavosi, kad jau pailsėjęs. Iš kur tos jo jėgos, sunku pasakyti, nes kas rytas keldavosi apie ketvirtą valandą.

Bielianuose prireikė ir gyvojo inventoriaus — paršiukų.

Niekur jų nebuvo galima nusipirkti, o parsigabenti iš grafaitės Cecilijos ūkio beveik neįmanoma, nes draudė griežti kariniai potvarkiai. Vis vien atsirado drąsa: Liudvika Ropp (liudininkė beatifikacijos byloje) su savo teta, grafaite Cecilija, nuvyko į Chyliczkų ūkį, sukišo paršiukus į maišą ir savo bričkelėje pasidėjo po kojomis; pridengę kelionės apklotu, iškeliavo į Bielianus. Pakeliui tikrino dvi sargybos. Juodvi drebėjo iš baimės, kad paršiukai nesukriuksėtų... Bielianus pasiekė laimingai.

1917 m. rudenį kunigaikštienė Woroniecka marijonams pavedė Mankovvskių vardo neturtingų berniukų globos ir auklėjimo namus Vilniaus gatvėje Pragoję, Varšuvos priemiestyje, esančiame dešinėje Vislos pusėje. Jų direktorium buvo paskirtas kun. Vladislovas Lysik.

Bielianai greitai išgražėjo. Dėka didelio kun. Matulevičiaus pasišventimo ir nenuilstančio darbo, alkstančios Varšuvos pašonėje išaugo pirmieji atnaujintosios Marijonų Vienuolijos namai Lenkijoje. Ten susibūrė marijonų kunigai, įsteigtas noviciatas, kuriam pradžioje vadovavo pats vienuolijos atnaujintojas ir jos generolas. Prie našlaičių prieglaudos tuojau buvo įsteigta pradinė mokykla, o kiek vėliau atsirado ir juvenatas-gimnazija. Naujoms įstaigoms reikėjo daugiau patalpų ir noroms-nenoroms turėjo kitur iškelti mergaičių siuvimo kursus.

Kun. Matulevičius virto Varšuvos legenda. Yra net išlikęs dokumentas, kuriuo Varšuvos Miesto Magistratas „praneša gerbiamam kunigui profesoriui Matulevičiui, kad jis už akių išrinktas Miesto Valdybos nariu ir kad jis paskirtas Vaikų Globos komisijon“, su pastaba, kad ton komisijon įeina asmenys, pasižymėję filantropinėje veikloje ir nesigailį laiko palengvinti nelaimingų benamių vaikų likimui.

1917 m. birželio 20-23 dienomis Varšuvoje įvyko visos Lenkijos kapelionų (tikybos dėstytojų) visuotinis suvažiavimas. Jam vadovauti (pirmininku) vienbalsiai buvo išrinktas kun. Jurgis Matulevičius. Lenkijos katalikų gyvenime, dar karui siaučiant, tas suvažiavimas buvo didelės reikšmės įvykis.

Mańkowskich vardo vaikų prieglauda, kurią 1917 m. kun. J. Matulevičius perėmė į savo globą. Dabar čia yra Varšuvos marijonų vienuolynas

Įvairius klausimus svarstant, kun. Matulevičius sugebėjo greitai ir tiksliai suformuluoti diskutuojamų dalykų esmę ir pabrėžti viską, kas buvo svarbu ir vertinga. Aptariant vadovėlių reikalus, vienas varšuviškis kapelionas siūlė vadovėliuose sutrumpinti iki minimumo Senojo Testamento pristatymą. Tuojau pakilo kitas, taip pat varšuviškis, kapelionas tam prieštarauti. Jis tiek įsikarščiavo, kad siūlytoją pavadino net heretiku. Padėtis smarkiai paaštrėjo ir buvo beįsiliepsnoją bereikalingi ginčai.

Tuojau įsiterpė suvažiavimo vadovas, švelniai ir su meile primindamas, kad mes visi čia susirinkome broliškai savo

reikalų svarstyti ir kiekvienas turime teisę reikšti savo nuomonę. Tačiau čia pat paminėjo savo paties patyrimą, kad kunigui nėra skaudesnio kaltinimo, kaip jam į akis pareikšti klaidingumą tikėjime. Ši pastaba taip visus paveikė, kad įkarštis bematant aprimo. Net ir oponentai vėliau susitaikė ir pasibučiavo.

Baigiant suvažiavimą, visi jo dalyviai drauge su Varšuvos arkiv. Kakowskiu išreiškė kun. Matulevičiui nuoširdžią padėką už pavyzdingą pirmininkavimą. Popiežius Benediktas XV kun. Matulevičiaus vardu atsiuntė palaiminimą visiems suvažiavimo dalyviams. Tam didžiam suvažiavimui paminėti Varšuvoje buvo išleista 347 puslapių knyga *Pamiętnik*.

Aptvarkęs Bielianų marijonų židinį, 1918 m. kovo 1 d. kun. Matulevičius išsiskubino į Lietuvą restauruoti Marijampolėje senąjį lietuvių marijonų vienuolyną, kur planavo perkelti iš Friburgo noviciatą ir ten suburti visus lietuvius kunigus ir brolius marijonus.

***

Bielianuose mėgo lankytis Msgr. Achille Ratti, Varšuvon atvykęs 1918.III.30 kaip Apaštališkasis vizitatorius Lenkijai ir Lietuvai. Kai Šv. Sostas pripažino Lenkijos nepriklausomybę (1919.III.30), Msgr. Ratti buvo pakeltas arkivyskupu ir nuncijum Lenkijai (Lietuvai liko vizitatorium ir toliau). Arkivyskupu jį "konsekravo Varšuvos arkiv. Aleksandras Kakowskis. Tose iškilmėse dalyvavo ir Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius.

Naudoti šaltiniai: vysk. Bučio atsiminimai; kun. M. Wisniewskis, o.c.; E. Jarra, kun. K. Bronikowskis, kun. J. Sobczyk, kun. Z. Trószyńskis ir br. B. Załuski mašinraščiu spausdinti užrašai-atsiminimai *Sługa Boży* ir *Nasz Ojciec Odnowiciel* rinkiniuose; kun. W. Nieciecki ir kun. A. Petrani straipsniai rinkiny *Pro Christo et Ecclesia; Marianie* 1673-1973; ir beatifikacijos proceso liudijimai mašinraščio rinkinyje: *Testes de visu in Polonia*.

NORI BŪTI TIK VIENUOLIU, NE VYSKUPU

Tautybių santykiai

Marijonų Vienuolija, kaip žinome, atsirado Lenkijoje XVII a. pabaigoje ir vėliau paplito Lietuvoje. Todėl jos nariai daugiausia buvo lenkai ir lietuviai. Kai rusų valdžia uždarė vienuolijas (1864), marijonai buvo palikti tik Marijampolėje, kol visi išmirs. Kun. Matulevičius atnaujino vienuoliją su ta pačia intencija, kad ji bus bendra lietuviams ir lenkams ir kad ateityje joje bus vietos įvairių tautybių kandidatams, kaip yra visose vienuolijose.

Kai kurie lietuviai kunigai ėmė reikšti abejonių dėl sugyvenimo su lenkais ir tai pareiškė pačiam atnaujintojui. Tokių tarpe buvo net vienas iš trijų pirmųjų vienuolijos narių — kun. dr. Jonas Totoraitis, Seinų seminarijos dvasios tėvas. Kadangi tas dalykas buvo labai opus, tai kun. Matulevičius parašė jam ilgą laišką iš Friburgo (1913.1.8), kuriame išdėstė savo pažiūras į tautinius santykius.

„Jau seniai rengiuosi su Tavim pasikalbėti apie tuos dalykus, kuriuos anuose savo laiškuose esi palietęs, būtent apie tautų santykius mūsų Vienuolijoje. Ir man tas dalykas rūpėjo ir rūpi. Dėl jo esu daug galvojęs ir pats vienas ir su kitais taręsis. Daug esu ir meldęsis, kad Viešpats Dievas apšviestų, kad nepadarytume kokio klaidingo žingsnio, kad perdaug nepašlytume į vieną arba antrą pusę. Ir dabar nesiliauju meldęsis. Daug jau teko net ir nukentėti visokių priekaištų ir paskalbų (paskalų) dėl to pat dalyko. Ir man pačiam ir kitiems mūsiškiams būdavo kai kada ir labai skaudu. Tikiuosi, kad Viešpats Dievas priims tuos mūsų kryželius ir padės mums atitikti tikrą kelią. Juk gerų norų mums netrūksta, o Dievas geriems norams laimina. Gerai, kad ir pats tą dalyką ėmei svarstyti.

Vienuolis turi būti antprigimtinio (antgamtinio) gyvenimo ir jo reikalų atstovas, tarnas, gynėjas, skelbėjas... Bažnyčia tai mūsų motina. Jos kryžiai ir kentėjimai turi būti

mūsų skausmais ir peršuliais; jos reikalai mūsų reikalai, jos vargai ir bėdos turi būti mūsų sielvartais ir rūpesčiais, jos džiaugsmai ir linksmybės, mūsų džiaugsmais... Mes turime gyventi ir darbuotis pirmiausia dėl Bažnyčios, o, jei prireiktų, ir mirti dėl jos. Ta (tik) viena baimė privalo mus imti, kad nieko nenuveikę dėl Dievo garbės, dėl Bažnyčios, tos Dievo karalijos čia ant žemės, kartais nepereitume per šį gyvenimą kaip šešėlis.

Aš nė žodžių nesurandu išreikšti tai meilei, kurią ir pats norėčiau turėti dėl mūsų brangios motinos Bažnyčios ir kitų širdysna ją įdiegti. Bažnyčia visuomet vienijo po savo sparnu įvairių įvairiausias tautas ir dabar vienija ir globoja. Man rodos, ir mūsų vienuolijoj toji Kristaus ir Bažnyčios meilė įstengs suvienyti ir suderinti įvairių tautų žmones. Vietos platu, visi išsiteksime, darbo dirva didelė, visiems užteks, kad tik apsidirbti valiotume (pajėgtume). Jei tik mes niekuomet nepamiršime, kad ne politikų varinėti, ne tautų teisti, nė į jų barnius kištis, nė jų santykius tvarkyti kuopon telkiamės, o tiktai darbuotis dėl sielų išganymo“.

Toliau savo laiške jis paliečia politinius santykius tarp įvairių tautų ir tautinius santykius didelėse vienuolijose, kaip jėzuitų, pranciškonų ir daugelio kitų, kur sutelpa įvairių tautų žmonės. Ir taria: „Aš tikiu į idealų galybę, ypač į Kristaus ir Bažnyčios idealų galybę. Rašai, Brolau, kad dažnai moka žmonės, prisidengdami labai aukštais ir šventais dalykais, vieni kitus skriausti, naudoti. Turi tiesos. Yra tai šlykščiausias, biauriausias idealo išniekinimas. Reikia to bijotis ir saugotis... Man matos, dėl to žmonės mums daro priekaištų, kad į vienuoliją žiūri vien tautų santykių žvilgsniu, o ne tikėjimo ir ne Bažnyčios dėsnių. Nors vienuolija yra in hoc mundo (šiame pasaulyje), bet ji neturi būti de hoc mundo (iš šio pasaulio): jos tikslai ir idealai siekia aukščiau ir darbo dirva kitoniška.

Už tai, kad dabar gana aštrus ginčas lenkų su lietuviais eina, už tai, kad daug žmonių yra į tą ginčą įniršusių, tai tūli ėmė manyti, kad ir mes norime kištis į tuos ginčus, kad esame sumanę kokias ten naujas unijas tverti ir tt. ... Nuolat

mums bado akis lenkais ir dargi lenkais tautininkais. Mes nesivienijame su lenkais, su tautininkais, o tik su *katalikais*, norinčiais Dievui ir Bažnyčiai tarnauti, vistiek, ar jie lenkiškai, ar rusiškai, ar vokiškai kalba.

Visai sutinku su Tavim, kad kaip vokiečiai ir prancūzai, taip pat lietuviai, lenkai, gudai turi būti lygūs. Aš pats, žinoma, labiausiai myliu savo tautos žmones, lietuvius, ir visuomet troškau ir trokštu būti šiuo tuo saviems naudingas. Jokios ypatingos lenkų meilės nejaučiau. Man tiek lenkas, tiek rusas, tiek vokietis: pasitaikius progai, visiems lygiai tarnauju ir prireikus taip pat meiliai kalbu rusiškai, vokiškai, kaip ir lenkiškai. Mano širdžiai visi lygūs, o artimieji, tie, kuriuose daugiau Kristaus dvasios matau.

Seniau labai neapkęsdavau žydų, buvo laikas, kai nekęsdavau rusų ir lenkų. Bet Dievas apšvietė mane, suteikė tą malonę. Supratau, kad tai nesutinka su Kristaus mokslu, kuris liepia mylėti kiekvieną artimą kaip patį save, kuris liepė net ir neprietelius mylėti, net už juos melstis ir jiems gera daryti. Nuo to laiko, dėkui Dievui, nusikračiau visokiais prietarais, neapykantomis. O patyrimas man parodė, kad visur, visose tautose yra tikrai gerų žmonių, gerų dievotų katalikų, kurie nori Dievui tarnauti, su kuriais galima drauge darbuotis... Taigi mums reikia laikytis to dėsnio, kad mes ne su lenkais, ne su tautininkais vienyjamės, o tik su visokių tautų katalikais, vienyjamės gi Dievui ir Bažnyčiai.

Mes neatsižadame nė tėvynės meilės. Pagal Šv. Tomo mokslą tėvynės meilė ‘pertinet ad virtutem pietatis’ (priklauso teisingumo dorybei). Taigi, tobulinantis ir tos dorybės negalima apleisti. Ir čia man rodos, kad geriausiai patarnausime kiekvienas savo tėvynei pirmų pirmiausiai rūpindamiesi suteikti jai Kristaus mokslą... Mes esame pasiketinę kiek galint saviškius grąžinti darbuotis tarp saviškių, tarp tų, iš kurių tarpo jie yra kilę. Bet savo tėvynės meilė, mano nuomone, gali ir privalo būti be kitų tautų neapykantos ir neužsiviežimo (biaurėjimosi), mylint savuosius, ir kitiems reikia gero norėti“ *(Lituana Diaria,* 75-82 pp.).

XIX-XX amžių sąvartoje Vilniaus vyskupu buvo Steponas Aleksandras Zwierowicz (1842-1907), kilęs iš Wyrozęby parapijos, Bielsko aps., Gardino gubernijos. Mokėsi Balstogėje, Vilniaus kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėje akademijoje, kur įgijo teologijos magistro laipsnį. Visą savo dvasinę karjerą perėjo Vilniuje. Nuo 1886 m. buvo seminarijos rektorium ir kapitulos kanauninku, pasižymėjo uolumu. Mirus vyskupui Antanui Pranciškui Audzevičiui (1896), popiežius Leonas XIII nauju vyskupu paskyrė Zwierowicziu (1897). Vyskupijos valdyme jis buvo labai prolenkiškas, nekreipė jokio dėmesio į kitas tautybes. Lietuviams buvo ypač nepalankus. Kai iš lietuviškų ar mišrių parapijų žmonių delegacijos paprašydavo skirti lietuvių kunigų, jis aštriai atsakydavo: „Jeigu nesuprantate lenkiškai, tai liepsiu uždaryti jūsų bažnyčias...“

Lietuvių skundai pasiekė net Mogiliavo arkivyskupą metropolitą Boleslovą Klopotowskį, kuris įsakė vysk. Zwierowicziui duoti lietuviams bažnyčią Vilniuje. Taip 1901 m. lietuviai gavo Šv. Mikalojaus bažnyčią su lietuviu kunigu. Tenka manyti, kad tai buvo kan. Kazimiero Prapuolenio (1858-1933) nuopelnas, nes jis ilgokai (1889-1904) buvo metropolito kurijos sekretorium. Bendrai, vysk. Zwierowicz rodė daug pastoracinės veiklos. 1902 m. jis išleido ganytojišką laišką, kuriuo uždraudė katalikų tėvams leisti savo vaikus į rusų cerkvines mokyklas. Už tai rusų valdžia jį ištrėmė į Tverą ir netrukus perkėlė į Sandomirą (Kun. Krasauskas, *Liet. Enciklopedija* XXXV, 135; Kun. Prapuolenis, *Lenkų apaštalavimas Lietuvoje,* New York: Tėvynės spauda, 1918).

Zwierowicziaus vietoj popiežius Leonas XIII Vilniaus vyskupu paskyrė Eduardą von Roppą (1851-1939), kilusį nuo Daugpilio. Savo jaunystėje Roppas buvo apsisprendęs studijuoti teisę. Teisių mokslus baigė Petrapilyje ir įgijo teisių kandidato laipsnį. Darbą pradėjęs valdžios tarnyboje, pajuto pašaukimą į dvasinį luomą. 1879 jis įstojo į Žemaičių kunigų

seminariją Kaune. Studijas tęsė Austrijos Innsbrucke ir Šveicarijos Friburge. Kunigo šventimus jam suteikė (1886) Žemaičių vysk. Mečislovas Paliulionis. Pastoracijos darbą pradėjo Liepojuje. 1896 m. jis buvo pakeltas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku. 1902 m. buvo paskirtas Tiraspolio (Chersono) vyskupu su sostine Saratove. Po pusantrų metų vysk. Roppas buvo perkeltas į Vilnių (1903).

Vilniuje jis išvystė plačią pastoracinę, visuomeninę ir politinę veiklą: leido ganytojiškus laiškus, rėmė spaudą, gynė rusų persekiojamus kunigus, vizitavo parapijas ir kviesdavo dvasininkų suvažiavimus aptarti vyskupijos reikalų. Jis išleido aplinkraštį, skatindamas stačiatikius pereiti į katalikų tikėjimą. Rūpindamasis religiniu auklėjimu, jis paskelbė kapelionams instrukcijas tikėjimo dėstymo reikalu. Kai Rusijos švietimo ministeris jį apkaltino, kad tai daro be jo žinios, vysk. Roppas atsakė raštu (1905.III.17), aiškindamas, kad iš praktikos žinąs, jog kreipimasis į valdžią vis vien būtų bereikšmis, nevaisingas.

Jis stengėsi visų tautybių katalikus traktuoti lygiai. Vilniaus kunigų seminarijoje įvedė lietuvių kalbos dėstymą ir išleido aplinkraštį, kad pamokslai, katechizacija, giedojimai ir pridedamos maldos turi būti ta kalba, kuria žmonės kalba ir meldžiasi namuose. Tuo jis išreiškė tikrąją katalikų Bažnyčios dvasią, kuri apgaubia visas tautas.

Vėliau, lenkų šovinistų spaudžiamas, vysk. Roppas tapo palankesniu lenkams, negu kitiems. Jo dėka įsisteigė lenkų katalikų demokratinė partija, kuri jį net išrinkdino atstovu į Rusijos Dūmą (parlamentą). Ši jo veikla labai erzino stačiatikių dvasininkus, ir rusų valdžia jį ištrėmė iš Vilniaus administraciniu būdu (1907.X.5). Apaštalų Sosto protestas buvo bergždžias. Tada popiežius Pijus X Vilniaus vyskupijos administratorium paskyrė kun. Kazimierą Michalkevičių. Vysk. Roppas buvo išgabentas į Petrapilį, paskui iškeltas į Latviją ir vėl grąžintas į Petrapilį.

Pagaliau, popiežius Benediktas XV jį paskyrė Mogiliavo arkivyskupu (1917.VII.25). Jis planavo Rusijos plotuose įsteigti kelias naujas vyskupijas ir pradėti plačią misijinę

veiklą — Rusijos atsivertimą. Tačiau viską sugriovė bolševikinė revoliucija ir komunistų įsigalėjimas. Veltui jis mėgino gelbėti katalikų bažnyčias, organizavo parapijų komitetus, protestavo prieš komunistinės valdžios potvarkius. 1919.IV.29 bolševikai jį suėmė ir savo teisme paskyrė jam mirties bausmę — sušaudyti. Jį išgelbėjo nuncijaus arkiv. Ratti intervencija, ir lapkričio 27 d. jis išvažiavo į Lenkiją. Gyveno Varšuvoje iki pat mirties (1939.VII.25) kaip Mogiliavo arkivyskupas metropolitas (Kun. Krasauskas, o.c. XXV, 514-515).

Rusų valdžiai pašalinus iš Vilniaus vyskupą Roppą, popiežius Pijus X nerado kitokios išeities, kaip skirti Vilniaus vyskupijai administratorių. Toji garbė teko Minsko dekanui kun. Michalkevičiui (1865-1940). Kun. Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (rašėsi Michalkiewicz) buvo gimęs Opamiškio viensėdyje, Žemaitkiemio val., Ukmergės aps., kilęs iš Lietuvos (Koscieša herbo) bajorų. Mokėsi Vilniuje, paskui Petrapilyje.

Kunigu įšventintas 1888 m., vikaravo Vitebske, paskui mišrioje latvių-lenkų Biržagalos parapijoje. Iš ten buvo perkeltas į Kronštadtą, kur klebonavo 7 metus ir drauge buvo jūrininkų katalikų kapelionas. Ten bebūdamas, studijavo Petrapilio dvasinėje akademijoje ir gavo teologijos kandidato bei magistro laipsnius. Nuo 1902 m. buvo Minsko parapijos klebonu ir dekanu. 1908 m. buvo pakeltas į prelatus ir paskirtas Vilniaus vyskupijos administratorium.

Jaunystėje buvo gerai išmokęs lietuviškai ir jautėsi lietuviu. Tapęs administratorium, jis persiorientavo į lenkų pusę. Tačiau vis vien jis mėgino tvarkyti lietuvių kalbos vartojimą vyskupijos bažnyčiose. 1908.X.12 jis įsakė Vilniaus miesto bažnyčiose per tris sekančius sekmadienius (spalio 19, 26 ir lapkričio 3 dienomis) ryto 9 val. Mišias laikyti su lietuvišku pamokslu ir suskaityti pamaldose dalyvaujančius. Pirmąjį lietuviais užsirašė apie 2600; antrąjį 3600, o trečiąjį 2250.

Po surašymo jis pasitarė su kun. Tumu ir kitais lietuviais kunigais ir pažadėjo įvesti lietuviškas pamaldas

keliose Vilniaus bažnyčiose. 1909.IV.24 jis įsakė Vilniaus katedros, Aušros Vartų ir Verkių bažnyčių klebonams sekmadieniais ir šventadieniais sakyti lietuviškus pamokslus ir prakalbas maldininkų kelionių metu (nuo gegužės 3 iki rugsėjo 14, maldininkus sutinkant ir juos išleidžiant.

Kalbų klausimais jis tarėsi su Trakų apskrities klebonais ir bajorais. Sukvietė ir platesnį lietuvių ir lenkų kunigų pasitarimą. Principe buvo nusistatyta, kad mišriose parapijose kunigai privalo mokėti abi kalbas ir sugebėti Dievo žodį ir katekizmą aiškinti, pamokslus sakyti lietuviškai ir lenkiškai.

Besikuriančios Lietuvos atžvilgiu Michalkevičius laikėsi nedraugiškai, susibičiuliavo su endekais ir save laikė lenku. 1917 gegužės 25 d. 44 vilniškiai lenkai įteikė Vokietijos kancleriui memorandumą, reikalaudami Vilnių prijungti prie Lenkijos. Pasirašiusių tarpe buvo pats prel. Michalkevičius ir dar šeši kunigai.

Sužinoję apie tą Vilniaus lenkų memorandumą, kuris buvo atspausdintas *Biuletyn Wileński* 1917 m. nr. 5, lietuviai tuojau (1917.VII.10) pasiuntė tam pačiam Vokietijos kancleriui savo kontramemorandumą. Jame lietuvių atstovai pareiškė, kad lenkų memorandume faktinoji padėtis esanti atvaizduota neteisingai, kad nepagrįstos lenkų pretenzijos išreiškia tik lenkų imperialistinius siekimus. Atkreipdami į tai dėmesį, lietuvių atstovai trokšta ir tikisi, kad Lietuvos ateitis bus sukurta teisingais pagrindais — atgaunant tautinę nepriklausomybę. Kontramemorandumą pasirašė dr. J. Basanavičius, A. Smetona, A. Žmuidzinavičius, dr. J. Šaulys, kun. J. Bakšys, kun. J. Stankevičius, P. Klimas, A. Vileišis, A. Gylys, agr. A. Stulginskis, Č. Landsbergis, kun. J. Kukta, kun. prof. T. Brazys, kun. A. Varnas, D. Malinauskas, kun. J. Petrulis, kun. VI. Mironas, kun. J. Stašys ir kun. J. Ribikauskas.

Pasirašiusiųjų lietuvių tarpe, kaip matome, buvo devyni kunigai. Vyskupijos valdytojas prel. Michalkevičius tuoj apkaltino lietuvius kunigus, pasirašiusius lietuvių memorandume, kad jie „įžeidę ir papiktinę maldingo kataliko jaus-

mus“, todėl juos mėnesiui suspendavo ir atleido iš pareigų. O kas neturėjo iš ko gyventi, pasiūlė prieglaudą Gardino pranciškonų vienuolyne, kuriame ir rusai uždarydavo jiems prasikaltusius kunigus.

Kadangi lietuvių memorandume pasirašė ir kun. J. Stankevičius, priklausąs Seinų vyskupijai, tai prel. Michalkevičius parašė Seinų vyskupijos valdytojui kun. Matui Dabrilai (1846-1933) raštą, kad tas nubaustų kun. J. Stankevičių. Seinų vyskupijos valdytojas ne tik kad kun. J. Stankevičių nenubaudė, bet dar ilgu laišku atsakė Michalkevičiui, išdėstydamas ir Seinų vyskupijos kunigų nusistatymą. Tame laiške kun. M. Dabrila tarp kita rašo:

„Kad lenkai geidžia laisvės ir eina prie jos, niekas lietuvių jų dėl to nepeikia, juo labiau, kad toks geidimas yra vertas pagirti; bet lenkai, taip geisdami sau laisvės, kurią iki šiol dar nėra pilnai įsigiję, jau geidžia atimti iš lietuvių laisvę ir pagrobti ją į savo neprašytą globą.

Lenkų memorandumą, paremtą klaidingais faktais, pasirašė lenkai dvarininkai... Bet kaip Šviesiausias vyskupijos Valdytojas, dvasiškas Ganytojas, lietuvių ir lenkų Tėvas, galėjo nedrebančia ranka dėti savo parašą, reikalaudamas Lietuvą priskirti prie Lenkų karalystės! Kas Prelatą tam įgaliojo? Ar lietuviai to prašė? Juk kaip kiekvienas paukštelis, taip ir lietuviai geidžia laisvės ir trokšta liuosybės“.

Po to, kai prel. Michalkevičius suspendavo lietuvius kunigus, pasirašiusius kontramemorandumą, Vilniaus lietuvių organizacijų atstovai 1917.VIII.10 pasiuntė per popiežiaus nuncijų arkiv. Pacelli Miunchene raštą popiežiui Benediktui XV, nusiskųsdami, kad lietuviai Vilniaus vyskupijoje neturi jiems prideramų teisių, nes aukštosios bažnytinės hierarchijos vietos, pradedant nuo vyskupo ir kapitulos, buvo išimtinai griežtų lenkininkų rankose, kurie stengėsi išlaikyti, išplatinti lenkų kalbą ir lenkų idėjas, o lietuvių kalbą, kur tik galima, pašalinti ir užslopinti. Kai lietuviai mėgino apsiginti nuo jų gimtosios kalbos slopinimo savo tėvynėje, bažnyčios pavirto ginčų ir nesantaikos bei riaušių

vieta, nes Bažnyčios vyresnybė rėmė tas lenkų pretenzijas savo globojamąja ranka.

Tame pat rašte priminė, kad didysis pasaulio karas, kuris katalikiškai Lietuvai atnešė tiek daug nelaimių, drauge sužadino ir lietuvių tautos viltis pasiekti savo valstybės laisvės atgavimo. Atsižvelgdami į tuos vaisingus uždavinius, kurių Vilniaus vyskupas turės Bažnyčios reikalui būsimoje Lietuvoje, svarbesnių lietuvių organizacijų atstovai prašo Jo Šventenybę paskirti Vilniuje naują vyskupą lietuvį, kuris tvirta ir teisinga ranka galėtų padaryti tvarką ir išlyginti bei pašalinti tuos ginčus, kurie sukūrė Vilniaus vyskupijoje tiek nelaimių.

Grįžtant prie prel. Michalkevičiaus „politikos“ prijungti Lietuvą prie Lenkijos, reikia pasakyti, kad ji nepatiko nei vokiečių okupacinei valdžiai, nei bendrai Vokietijos politikai sau pasilaikyti užimtuosius kraštus. Todėl Vokietijos vyriausybei rūpėjo ir Vilniaus vyskupijos reikalai. Tur būt jos įtaigojamas nuncijus Pacelli patarė Michalkevičiui atsisakyti nuo Vilniaus vyskupijos administravimo pareigų. Kai jis to nepadarė, tai vokiečiai 1918 m. birželio mėnesį jį ištrėmė į Vokietiją, iš kurios grįžo tik karui baigiantis. Bet tada vyskupiją jau valdė kapitulos išrinktas kapitulos vikaras prel. J. Hanusowicz.

La haute trahison de 44 polonais, Lausanne, 1917, 3-8 p.; P. Klimas, *Le développement de l'Etat Lituanien*, Paris, 1919, 67-82 p.; J. Vaišnora, MIC, Jurgio Matulaičio kelias į Vilniaus vyskupo sostą. *Aidai* 1977, 3-7 nr.

Kelionė į Marijampolę

Sutvarkęs vienuolijos reikalus Bielianuose ir Varšuvoje, kun. Matulevičius nusprendė važiuoti į Marijampolę tvarkyti buvusius Lietuvoje pagrindinius marijonų namus. Parašė laišką Žemaičių vysk. Pranciškui Karevičiui, prašydamas išrūpinti vokiečių valdžios leidimą jam įvažiuoti į Lietuvą. Karo metu gyventojų judėjimas buvo suvaržytas ir toki leidimai duodami nelengvai, nes buvo vengiama šnipų landžiojimo.

Gavęs reikiamą leidimą, iš Varšuvos išvažiavo 1918 m. kovo 1 d. Nors buvo daug žmonių kalbama apie kelionių sunkumus bei pavojus, tačiau kelionė į Vilnių buvo nebloga. Važiavo trečia klase, vagonas buvo apytuštis — tebuvo vos keletas kareivių ir žydų pirklių. Apie 7 val. vakaro pasiekė Vilnių ir sustojo pas brolius doloristus. Vėliau aplankė Vilniaus vyskupijos administratorių prel. Michalkevičių.

Tas vizitas prel. Michalkevičiui buvo visai netikėtas. Pasijutęs nejaukiai, prelatas paklausė svečią, ar jau atvykęs perimti vyskupijos valdymą... Susimaišė ir kun. Matulevičius, nes iš pradžių jis to klausimo nesuprato. Tik vėliau jam paaiškėjo, kad Vilniuje buvo pasklidęs gandas, jog jis būsiąs paskirtas valdyti Vilniaus vyskupiją.

Labai nustebęs, prelatas klausė svečią, negi jis nieko apie tai nėra girdėjęs iš Varšuvos arkiv. Kakowskio. Kun. Matulevičius nuramino susijaudinusį šeimininką, kad jis ničnieko negirdėjęs ir važiuojąs į Kauną vesti rekolekcijų ir atgaivinti vienuolyną Marijampolėje. Dar labiau sumišęs, tolimesnėje kalboje prel. Michalkevičius pradėjo aiškinti, kodėl jis buvęs priverstas suspenduoti lietuvius kunigus, kurie buvo pasirašę Vokietijos Kancleriui įteiktą memorandumą. Kun. Matulevičius apie tai anksčiau nieko nebuvo girdėjęs, tai ir iš viso to aiškinimo nedaug ką tesuprato.

Kitą dieną kun. Matulevičius išvažiavo į Kauną. Ten vedė rekolekcijas seminarijos klierikams ir dvejas žmonėms: vienas lietuviškai, antras lenkiškai. Miestas buvo labai ištuštėjęs (karui prasidėjus, Kauno tvirtovių rusų komendantas iš miesto išvežė visus žydus), ir kiti pabėgėliai dar nebuvo sugrįžę. Visur buvo pilna vokiečių kareivių. Įvairūs parašai (užrašai) buvo vien vokiečių kalba. Iš vysk. Karevičiaus jis sužinojo, kad vokiečių valdžia kandidatais į Vilniaus vyskupus siūlo kan. Konstantiną Olšauską arba prel. Aleksandrą Dambrauską. Be to, esanti iškelta ir kun. Matulevičiaus kandidatūra. Ją yra iškėlęs vysk. Roppas ir lenkų vyskupai, kurie jį labai gerai pažinojo iš jo veiklos Varšuvoje ir bendrai Lenkijoje.

Kadangi bet kokios kelionės buvo labai suvaržytos, tai

kun. Matulevičius turėjo pats prisistatyti vokiečių valdžiai. Bažnytinių reikalų vedėju tada buvo von Altmann. Jam pasakė, kad nori važiuoti į Marijampolę ir ten pasilikti. Ten reikia sutvarkyti vienuolyną ir vadovauti noviciatui. Iš pradžių Altmannas pasakė, kad vokiečių valdžia neturi nieko prieš, bet paskui pradėjo smulkiai ir ilgai kamantinėti. Iš to pasikalbėjimo paaiškėjo, kad vokiečiai apie jį jau buvo viską ištyrinėję ir jo asmeniu domėjęsi tik todėl, kad buvęs numatytas kandidatu į Vilniaus vyskupus. Prašė užeiti vėliau.

„Tačiau, kai antrą kartą nuėjau pasiimti leidimo, — pasakoja savo užrašuose kun. Matulevičius, — von Altmann nenorėjo jo duoti, matyt pabūgo, kad aš, atvykęs iš Varšuvos, neimčiau Lietuvoje varyti kokios nors agitacijos. Visaip suko, nenorėdamas manęs leisti. Sakė, kad man reikia pristatyti Kielcų vyskupo leidimą ir Seinų vyskupo sutikimą, kad aš negalįs steigti vienuolyno, kol neleisianti Taryba (Lietuvos Taryba) ir tt. Atsakiau, kad Seinų vyskupas mielu noru sutinka priimti ir kviečia pas save, o Kielcų vyskupo leidimo man nereikia, nes aš (kaip vienuolis) priklausau vien Šventajam Tėvui. Taryba čia neprivalo kištis, nes aš nenoriu steigti jokio naujo vienuolyno. Marijampolėje vienuolynas buvo ir dabar vėl yra. Marijonai, išblaškyti tik laikinai, vėl spiečiasi krūvon.

Griežtai pareikalavau, kad man nekliudytų važiuoti Marijampolėn. Atsakė, kad dar pasitarsiąs su savaisiais ir pasikalbėsiąs su Kauno vyskupu... Kitą dieną raštu man įteikė leidimą penkiolikai dienų, pridėdamas, kad Marijampolės viršininkas galėsiąs jį prailginti savo nuožiūra.

Iš Kauno vyskupo patyriau, kad jis labai karštai remia mano kandidatūrą Vilniun vokiečių valdžioje ir Taryboje. Kiek tik įmanydamas, stengiausi jį įtikinti, kad aš reikalingas vienuolijai, kad būdamas vienuolijoje ramaus darbo keliu daug daugiau padarysiu Bažnyčiai ir visuomenei, negu vyskupaudamas, kad mano darbo niekas neatliksiąs, o vyskupauti galės ir kas kitas, ir tt.“ (Diaria, 120-121 pp.).

Sutvarkęs reikalus Kaune, kun. Matulevičius iškeliavo į

Marijampolę. Kokiomis priemonėmis jis ją pasiekė, savo užrašuose nemini. Tada iš Kauno į Marijampolę geležinkelio nebuvo. Prieš I pasaulinį karą kursuodavo diližanai (dideli dengti vežimai keleiviams vežioti, žmonių vadinami „karetkėmis“). Ar jie važinėjo tą ankstybąjį pavasarį, apie kovo mėn. vidurį, tikrų žinių nėra. Antras kelias buvo geležinkeliu iki Vilkaviškio, o iš ten mažesne „karetke“ į Marijampolę. Pirmasis kelias buvo 55 km, o antrasis per pusę trumpesnis.

Kokia bebuvusi, toji kelionė jaudino Tėvo Jurgio širdį, nes jis artėjo prie savo tėviškės su tvirtu įsitikinimu, kad atsidės tik vienuolynui, savo didžiausiam siekimui, nors drauge jį siaubė nerimas dėl vyskupavimo.

Marijampolėje tuojau ėmėsi pastoracijos: vedė rekolekcijas gimnazijos ir mokytojų seminarijos moksleiviams ir visiems parapiečiams. Aplankė savo brolį Joną Matulaitį ir brolienę Veroniką. Progai pasitaikius, nuvažiavo pažiūrėti savo gimtinės Lūginėje ir pasigėrėti vis gyvai tekančia Šešupe.

Vienuolyno stovis jam pasirodė esą labai sunkus. Parapijos darbo daug. Draugijų veikla atima daug laiko. Visa tai buvo užgulę ant dviejų marijonų kunigų, Vincento Dvaranausko ir Justino Navicko, kurie valdė parapiją. Vienuolyne gyveno dar ir kiti pasauliniai kunigai, iš kurių pats veikliausias buvo kun. Antanas Šmulkštys (1886-1951), gimnazijos mokytojas ir inspektorius. Tėvas Jurgis beveik niekad neturėjo laiko užsiimti vienuolijos reikalais, nes nuolatos lankėsi svečiai ir vienuolyne vykdavo kunigų suvažiavimai.

Tuose suvažiavimuose kunigai kartais aštriai pakritikuodavo vyskupą, kad nebuvo nei seminarijos, nei kurijos. Tėvas Matulevičius mėgindavo juos raminti, primindamas sunkius laikus ir Bažnyčios įstatymus. Tada jie siūlė jam pačiam imtis seminarijos vadovybės, bet jis griežtai atsisakė, nes čia atvykęs tvarkyti vienuoliją, vadovauti noviciatui ir darbų jam būsią pakankamai. Tačiau jis vis vien padėjo išrūpinti iš vokiečių valdžios leidimą Seinuose atgaivinti kunigų seminariją, nes jis mokėjo prieiti prie vokiečių valdžios ir su juo

buvo skaitomasi kaip su aukštos vakarietiškos kultūros atstovu. Leidimas buvo duotas su sąlyga, kad seminarijoje viskas būtų dėstoma lotynų ir lietuvių kalbomis. Pagaliau, kunigų prašomas, vysk. Karosas pažadėjo suorganizuoti kuriją.

Toliau užrašuose skaitome: „Dievui padedant, rados ir kiek kandidatų į Marijampolės vienuolyną. Pradėjau sunkų jo tvarkymo darbą. Ėmė iš rusų (Rusijos) grįžti pabėgėliai kunigai. Daug jų važiavo per Marijampolę; keli jų ir ilgesnį laiką gyveno vienuolyne. Pamažėli įsivedėm per pietus ir vakarienę dvasinius skaitymus, įstatų aiškinimus, pamokas, pagaliau ir duris užsidarėme. Pasauliniai kunigai išsikraustė miestan. Pradėjome šiaip taip gyventi vienuolių gyvenimu.

Kiek atspėdamas sustačiau Vargdienių Seselių įstatus (Sorores Pauperum sub titulo Immaculatae Conceptionis B.M.V.), kuriuos iš lotynų kalbos į lietuvių kalbą išvertė kun. Juozas Laukaitis. Taip pat pavyko sutvarkyti ir seselių gyvenimą.

Maniau, kad jau galėsiu toliau rašyti instrukcijas savo vienuolijai. Broliai (marijonai) iš Varšuvos buvo rašę, kad galiu ramiai darbuotis, nes pavojaus, kad greit būčiau skirtas vyskupu, nėra...“ (Diaria, 124 p.).

Vis nerimaudamas dėl kandidatūros į vyskupus, jis dar kartą kreipėsi į vysk. Karevičių (1918.V.30) ilgu laišku iš Marijampolės:

„Excelentissime Domine, vis girdžiu Jūsų Malonybę mane teikiant Vilniaus vyskupu. Labai dėkui už tą pasitikėjimą manimi ir už tą gerą širdį. Bet ilgiau pagyvenęs Marijampolėje ir viską gerai apsvarstęs po Dievo akim, matau, kad dabar jokiu būdu negalėčiau vykti Vilniun. Mūsų vienuolijos dar tik pradžia, dar viskas joje tebetvarkoma, naujai statoma: mano iš jos pasišalinimas būtų jai baisus smūgis. O jau Marijampolėje, tiesiog visas mūsų darbas turėtų suirti, sutrikti ir žūti, man pasitraukus nebūtų kam noviciato nei vienuolyno vesti.

Jau esu pradėjęs ir seserų Kongregaciją lipdyti čia Mari-

jampolėje. Įstatai jau kone atbaigti. Be manęs ir tos sesutės turėtų pakrikti.

Lietuvoje iš tikrųjų reikia ir vyrų ir moterų vienuolynų; tai, man rodos, visiems aišku. Manau, kad kiek toliau, Jūsų Malonybei padedant, radusis (atsiradus) daugiau darbininkų, mes marijonai ir į Kauno diecezіją galėsime nusikelti. O net ir į Vilnių nuėjus, aš ne kažinką ten padaryčiau. Lietuviai, kiek aš dabar žinau, ten manimi nepasitiki, kai kurie stačiai net manęs nenori, kažin ar būtų galima, ten nuėjus, kada nors visi jų reikalavimai, norai ir geismai patenkinti. Nuolat būčiau įtariamas esąs lenkų šalininkas. Lenkai, tiesa, gal ir norėtų dabar manęs, bet, man tenai nuvykus, veikiai pasijustų apsivylę esą, kuomet pamatytų, kad aš jų pusės nepalaikąs. Be valdomųjų palankumo, pasitikėjimo ir pasitenkinimo sunku ką vyskupui nuveikti.

Ten Vilniuje verda kova, ten visokių politikos pinklių ir spąstų taisoma, spendžiama. Aš jų išsisaugoti ir išvengti nemokėsiu. Ten reik išgudrėjusio žmogaus, prityrusio kovoti, tokio, kurs moka griežtai, aštriai reikalavimus ir dalykus statyti ir vesti. Aš kaip tik to negaliu, ne toks mano būdas. Aš ligšiol su nieku nekovojau, ramiai, netrankiai dirbau, kur galėdamas.

Jei patekčiau Vilniun, toje kivirčų, barnių ir kovų knypavoje, neilgam mano sveikata tęsėtų: aš ten nieko nenuveikęs žūčiau. Aš silpnos sveikatos, tiek kartų tuberkulais esu sirgęs.

Vilniuje kažin ar ką gera padaryčiau, o šis aiškiai naudingas Bažnyčiai ir tėvynei darbas sugaištų. Taigi, Ekscelencija, nepiršk ite manęs Vilniun. Duokite man eiti tuo keliu, kuriuo Dievo apvaizda iki šiol mane vedė ir veda. Aš, juo beeidamas, daug daugiau Dievo garbei, Bažnyčiai ir Lietuvai padarysiu. Ką aš rašau, tai ne mano koks užsispyrimas, o tik vaisius ilgų mąstymų ir dar ilgesnių maldų. Dievas yra mane pašaukęs eiti ramaus, tylaus darbo keliu, aš tai jaučiu. Išstumtas iš tų vėžių, aš nieko nepadarysiu.

Vilnių tegu paveda kitiems. Juk yra žmonių, kurie geriau už mane ten darbą atliks. Taigi, ir vardan Bažnyčios

labo ir atsižvelgdamas į Dievo valią, kurią, rodos, aiškiai iki šiol mačiau ir matau, prašau, ginkite mane nuo Vilniaus. Leiskite man eiti aiškiai Dievo nurodytais keliais, — pamatysite, aš čia būsiu naudingesnis. Rimti kunigai, su kuriais esu taręsis, taip pat sutinka, kad man daug naudingiau likti Marijampolėje ir toliau savo darbus dirbti, negu eiti Vilniun. Čia iš šito darbo, nors ir menko, Marijampolėje galės daugiau Bažnyčios labo išeiti.

Pasigailėkite mūsų vos tik susimezgusios vienuolijos, nenorėkite, kad vienuolių gyvenimas čia Lietuvoje, tik pradėjęs dygti, taip veikiai apmirtų, sunyktų, o gal ir ilgam žūtų. Pats matote, Ekscelencija, kad dabar Lietuvoje beveik niekam tas vienuolių gyvenimas nerūpi, o jis taip reikalingas!

Bučiuoju Jūsų Ekscelencijos rankas, visa širdimi atsidavęs Kristaus tarnas, Kun. J. Matulevičius“.

Šis laiškas paveikė vysk. Karevičių tiek, kad jis pažadėjo kun. Matulevičiaus kandidatūros stipriau neberemti ir visą tą reikalą palikti Dievo Apvaizdai.

Rytojaus dieną (1918.V.31) vyskupui Karevičiui parašė ir žymus lietuvių kalbos žinovas kun. J. Laukaitis:

„Ekscelencija, jau visas mėnuo, kai sėdžiu Marijampolėje pas kun. Matulevičių ir padedu jam versti į lietuvių kalbą kai kuriuos dalykus, reikalingus jo steigiamoms vienuolijoms. Per visą tą laiką turėjau progos apie visa ką su juo išsišnekėti ir patirti jo darbus ir sumanymus.

Esu priėjęs tos nuomonės, kad kun. Matulevičiaus darbas yra nepalyginti svarbesnis už visa tai, kas dabar Lietuvoje daroma. Jo steigiamos vienuolijos gaivins Kristaus dvasią kunigijoj, stiprins tikėjimą žmonėse ir platins šviesą. Mūsų kunigija neįstengs atsispirti bedievybės vilnims, jei ji neturės tos pagalbos, kurią jai galėtų duoti katalikų vienuolijos.

Tuo tarpu jų Lietuvoje kaip ir nėra. Būtinai reikia žmogaus, kuris sugebėtų jas įkurti ir atgaivinti. Vienintelis tam darbui vyras, tai kun. Matulevičius, kuris vienuolijų klausime (reikaluose) pas mus didžiausias specialistas, nes daug metų tą dalyką ir teorijoj ir praktikoj yra studijavęs,

pamylėjęs, visa širdimi jai atsidavęs ir pasiryžęs visą gyvenimą tam darbui pašvęsti.

Aš be galo gerbiu kun. Matulevičių; kad galėčiau, pramuočiau (iškelčiau) jį ad summas dignitates, nes jis tikrai to vertas, bet, iš atžvilgio į Bažnyčios ir Tėvynės naudą, prašau Jūsų Ekscelencijos iš giliausio įsitikinimo, kad jo nestatytumėt kandidatu į Vilniaus vyskupus, kad gintumėt jį a dignitate episcopali, nes jis būtinai reikalingas kaip vienuolijų vadovas. Jeigu kun. Matulevičius būtų paskirtas vyskupu, tai visas jo ilgų metų darbas iširtų, jo vienuolijos pakriktų ir apskritai vienuolijų steigimas Lietuvoje dar ilgam būtų atidėtas. Pagaliau Vilniuje bus sunki kova, o kun. Matulevičius per silpnos tam sveikatos.

Kun. Matulevičius ir aš drauge atsidėję skaitome „Tikybos Pirmamokslį". Poteriuose dar šis tas būtinai reikėtų taisyti, o paties „Tikybos Pirmamokslio" turinys labai geras, visų giriamas, bet kalba nuo pradžios ligi galo labai silpna, pilna aiškių klaidų. Geistina būtų, kad naujas leidimas būtų radikaliai ištaisytas.

Ateinančioje savaitėje važiuosiu į savo parapiją Leipalingį, o toliau kada, atvykęs į Kauną, papasakosiu apie vyskupijos padėjimą. Pavesdamas save Jūsų Ekscelencijos maldoms, Kun. J. Laukaitis" (Abu laiškai yra (Archivum Postulaturae Generalis Congr. CC. RR. Marianorum).

Ginasi nuo vyskupavimo

Tiek vokiečių vyriausybės, tiek ir Lietuvos Tarybos kandidatą į Vilniaus vyskupus kan. K. Olšauską Romą griežtai atmetė. Vokiečiai dar mėgino Romą priversti jų kandidatą priimti: jie ištrėmė Vilniaus vyskupijos administratorių prel. Michalkevičių. Tai nieko nepadėjo. Lietuvos Taryba sužinojo, kad Romos siūlomas kandidatas yra Marijonų Vienuolijos generolas kun. J. Matulevičius. Tuo metu Lietuvos Taryba buvo vyriausias Lietuvos valdymo organas. Ją buvo išrinkusi visos Lietuvos atstovų konferencija Vilniuje (1917.IX.17-22). Remdamasi lietuvių tautos įgaliojimu, Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. paskelbė aktą,

atstatantį nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi.

Lietuvos Tarybai kun. J. Matulevičius buvo mažai žinomas, nes jis didelę savo gyvenimo dalį praleido Lenkijoje, profesoriavo Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, 1914-1918 m. vėl gyveno Varšuvoje. Į Lietuvą buvo atvykęs vos 1918 m. kovo mėn. Todėl Taryba norėjo su juo arčiau susipažinti ir patirti, kokios linijos jis laikysis, jei bus paskirtas Vilniaus vyskupu. 1918 m. vasarą ji pasiuntė du savo atstovus kun. Alf. Petrulį ir kun. J. Purickį susipažinti su Romos kandidatu į Vilniaus vyskupus. Kun. J. Matulevičius savo dienoraštyje rašo, kad tie du atstovai atvykę patirti, „ar aš tikras lietuvis“. Bet buvo ir kitos to vizito intencijos. Tą savo vizitą vėliau vienas Tarybos delegatų (rodos kun. J. Purickis) taip aprašė:

„1918 m. vasarą atvykome į marijonų vienuolyną, kur gyveno kun. Matulevičius. Čia mus pirmiausiai pavaišino vakariene bendrai su visais vienuoliais. Po vakarienės nuvykome (nuėjome) tryse su kun. Jurgiu į vienuolyno sodą pakalbėti be liudininkų. Trumpai ir aiškiai išdėstėme mūsų misijos tikslą ir laukėme atsakymo. Kun. Matulevičius ramiai, susirūpinusiu veidu išklausė ir, mums baigus kalbėti, trumpai pasakė:

— Jūs norite mane pražudyti?

— Kodėl?

— Ar jūs manote, kad lenkai leis man ramiai dirbti? Jūs manote, kad jie nesigriebs visų priemonių, norėdami mane iš Vilniaus pašalinti? Jūs norite mane paaukoti.

— Lenkai nėra Tamstai tiek priešingi, kiek kuriam nors kitam lietuviui kunigui. Kada Tamsta buvai Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, jie Tamstą labai gerbė ir lenkėsi Tamstos autoritetui.

— Gal būt, bet nepamirškite: vienas dalykas yra Akademijos profesorius, o visai kitas — Vilniaus vyskupas. Lenkai lietuviui eiti vyskupo pareigų neleis.

Po ilgų ginčų bei įrodinėjimų, kun. Matulevičius pagalvojęs pasakė: „Na ką gi, jei Lietuvai mano auka reikalinga, aš

neatsisakau. Bet žinokite, kad jūs mane siunčiate į pražūtį. Pavojaus aš nebijau ir savo asmens aš nebranginu, tik man baugu, kad aš save paaukosiu ir nieko negalėsiu padaryti“ (AJM 199-200 p.).

Iš Lietuvos Tarybos atstovų apsilankymo Marijampolėje kun. J. Matulevičiui paaiškėjo, kad dabar ir Taryba palaikys jo kandidatūrą į Vilniaus vyskupus. Tas jį labai užaliarmavo. Tai matome iš jo paties užrašų: „Tai sužinojęs, tuojau nuvykau Vilniun. Įrodinėjau p. Smetonai (Lietuvos Tarybos pirmininkui), kad aš, likdamas paprastu vienuoliu, galiu gal naudingiau darbuotis Bažnyčiai ir visuomenei, kad vienuolynai pas mus (Lietuvoje) labai reikalingi ir kad, man pasitraukus, kažin ar atsilaikys Marijampolės vienuolynas, kad gali surasti daugiau kandidatų į vyskupus...

Buvau ir Kaune pas vokiečių politikos skyriaus vedėją dr. Erichą Zechliną (vėliau Vokietijos atstovą Lietuvai) ir jo prašiau, kad manęs nesiūlytų Vilniun... Taip pat buvau rašęs į Miuncheną nuncijui Eugenio Pacelli, išdėstydamas sunkų vienuolijos stovį ir prašydamas, kad mane paliktų darbuotis Marijampolėje... Buvau prašęs ir Varšuvos brolių (marijonų), ir Friburgo, ir Amerikos, kad ir jie nuo savęs rašytų Romon, įrodinėdami sunkų vienuolijos stovį, ir kad dabar aš vienuolijai būtinai reikalingas“ (Diaria III, 121-123 p.).

Į savo Generolo pagalbos šauksmą atsiliepė ir Lenkijos marijonai. Jie tuojau parašė Apaštališkam Nuncijui Pacelli Miunchene, Bavarijoje, nuolankiai maldaudami neatimti iš jų Tėvo Matulevičiaus, kuris numatomas skirti Vilniaus vyskupu. Savo prašymą jie parėmė tvirtais įrodymais, kad jis dabar labiausiai reikalingas Marijonų Vienuolijai, kai ji pradėjo sėkmingai atsikurti po ilgų Rusijos valdžios persekiojimų.

Gerbiamas Tėvas Matulevičius pas mus (Lenkijoje) turi tokį didelį autoritetą, kad tik jis vienas gali patraukti pasauliečių kunigų pašaukimus į vienuoliją. Niekas kitas iš mūsų neturi tiek mokslo ir patyrimo, kad galėtų tvarkyti mūsų vienuolinį gyvenimą ir veiklą. Be to, Tėvas Matulevičius mūsų krašte daug prisidėjo prie įvairių religinių

institucijų reformų ir, jeigu bus paskirtas vyskupu, tai turės daug nukentėti visas tas darbas“.

Prašymas baigiamas šiais žodžiais: „Visus šiuos dalykus apsvarstę prieš Dievą ir savo sąžinę, puolame prie Jūsų Eminencijos kojų, nužemintai maldaudami, kad teiktumėtės mūsų prašymą pristatyti Šventajam Tėvui, kad jis iš mūsų Kongregacijos neatimtų Tėvo Matulevičiaus“.

Pasirašė aštuoni kunigai marijonai, įvairių institucijų vadovai vienuolijoje: Vladimiras Jakowskis, Kazimieras Bronikowskis, Zigmantas Trószyńskis, Marijonas Wiśniewskis, Juozapas Vaitkevičius, Leonas Kulvietis ir Vladislovas Łysik (rašto kopija yra centriniame Marijonų Kongregacijos archyve Romoje).

Lenkijos marijonams atrodė to dar neužtenka. Jie nusiuntė savo delegaciją pas Apašt. Vizitatorių Achille Ratti išreikšti susirūpinimą dėl jų Vyriausio Vadovo atitraukimo. Visa tai išklausęs, Vizitatorius nusišypsojo ir tarė: „Visi tie faktai tik patvirtina, kad teisingai išrinkome. Teesie tai jums suraminimas“ (AJM 198).

Mažai besitikėdamas išvengti vyskupavimo, kun. J. Matulevičius dar griebėsi paskutinio šiaudo. Jis rašo: „Seinų vyskupėlis važiavo Varšuvon. Per jį įdaviau raštą vizitatoriui Msgr. Ratti. Įrodinėjau, kad aš kol kas dar būtinai reikalingas vienuolijai. Kadangi kas karts vis grėsė didesnis pavojus, kad galiu tapti Vilniaus vyskupu, pasiryžau pats nuvažiuoti į Miuncheną ir asmeniškai išdėstyti visą dalykų stovį nuncijui Pacelli. Taryba prašė, kad drauge paaiškinčiau nuncijui, kad prel. Michalkevičius buvęs ištremtas Vokietijon be Tarybos ir be lietuvių kaltės... Buvau Miunchene, bet išsinešiau įspūdį, kad Šv. Tėvas vargu atsižvelgsiąs į mano aiškinimus“ (Diaria III, 123 p.).

„Bene tik ar ne spalio 22 dieną Vilniaus seminarijos prof. kun. Stanislovas Milkowskis atvežė vizitatoriaus Ratti laišką, kuriuo man praneša, kad jau esu paskirtas Vilniaus vyskupu, ir pridėjo, kad jeigu bandyčiau atsistatydinti, tai Šv. Tėvas mano atsistatymo nepriimsiąs. Tą naktį negalėjau miegoti. Pajutau visą naštą, kuri ant manęs užgriuvo. Man

buvo sunku, bet reikėjo susitaikyti su Dievo valia.

Iš kalbos su kun. Milkowskiu mačiau, kad Vilniaus lenkų kunigams mano paskyrimas nelabai patiko, nors buvo ir tokių, kurie tuo džiaugėsi.

Netrukus atvažiavo mane pasveikinti Tarybos atstovai ir su jais kartu ir mano draugas, kun. Juozapas Kukta. Su jais tariaus dėl busimosios konsekracijos ir ingreso. Jie prašė, kad aš švęsčiaus (būčiau konsekruojamas) Vilniuje ir, gavęs bulę, kuo greičiausiai atvykčiau Vilniun. Kalbėjomės ir dėl prakalbų eilės. Aš išreiškiau savo nuomonę, kad pirmiausia reikia prabilti lenkiškai, nes jų Vilniuje yra daugiausia. Tarybos atstovai spyrėsi, kad aš privaląs pirmiau prabilti lietuviškai, kadangi čia Lietuvos valstybė ir Tarybos atstovai to reikalauja.

Atsakiau, kad aš vyskupu skirtas ne valstybei, o tik žmonėms, liaudžiai ir Bažnyčiai, tad ir privalu žiūrėti žmonių ir Bažnyčios reikalų... Norėjo, kad ir gudiškai prabilčiau. Sutikau, kad pro bula būtų skaitoma ir gudiškai, o ar prabilsiu gudiškai, pažiūrėsiu pasitaręs. Dėl visa ko paprašiau, kad kun. Toločka man parašytų trumpą prakalbėlę... Iš Varšuvos man buvo rašę, kad bulė galinti ateiti po kokių dviejų mėnesių, ar net ir pusės metų. Kiek nurimęs, vėl ėmiau darbuotis vienuolyne“. (Diaria, 124).

Apaštališkasis Vizitatorius Achilles Ratti 1918 m. spalio 18 dieną pranešė Vilniaus kapitulos vikarui, prel. Jonui Hanusowicziui, kad Šv. Tėvas Benediktas XV Vilniaus vyskupu paskyrė kun. Jurgį Matulevičių... Pagal kapitulos liudijimą, tą valandą, kai tas paskyrimas buvo sužinotas, Vilniaus visuomenėje buvo jaučiamas visuotinis nerimas ir net tam tikras prieštaraujantis murmėjimas prieš Apaštalų Sostą...

Pasiruošimas iškilmėms

Kun. Matulevičius jau apsiprato su padėtimi, kad vyskupystė jau neišvengiama. Jo lapkričio 5 dienos užrašuose skaitome: „Išvažiavau Kaunan, norėjau pasikalbėti su J. M. Kauno vyskupu ir dalyvauti Katalikų Veikimo Centro

suvažiavime. Kelyje prasilenkiau su Vilniaus kapitulos atstovais: prel. Weliczko ir kan. Uszyłło. Juodu mane susirado Kaune ir išreiškė kapitulos linkėjimus. Tarėmės dėl ingreso tvarkos ir prakalbų. Aš ir vėl pasakiau, kad esu nusistatęs pirmoje eilėje (pirmiausia) prabilti į lenkus lenkiškai, nors Tarybos atstovai mane spiria (verčia) pirmiau prakalbėti lietuviškai. Pasakiau, kad man dar neaišku, kaip padarius su prakalba į baltgudžius (gudus).

Abudu atstovai buvo griežtai nusistatę prieš prakalbą į gudus, ypač prieš tai stojo prel. Weliczko. Jis sakė, kad gudų Vilniuje visai nesą, kad tai tik vokiečių padaras. Aš pažymėjau (priminiau), kad vis tik ne *Dziennik Wileński*, kuris saugoja lenkų reikalus, pripažįsta bent 17% gudų, taigi, ar neverta būtų šis tas ir jiems padaryti. Pagaliau pasakiau, kad visos tvarkos nustatymą ir tarimąsi su įvairiais atstovais palieku kapitulai, kadangi ji šeimininkauja, o aš tik atvykstu svečias. Prašiau, kad, kiek galėdami, taikintų ir vestų į dermę visų tautų atstovus. Kapitulos atstovai nenorėjo, kad aš konsekruočiaus Vilniuje.

Lapkričio 11 dieną iš Varšuvos gavau J. M. Ratti telegramą, kad, nelaukdamas ateinant bulės, stengčiaus tuojau šventintis vyskupu ir apimti vyskupijos valdymą. Vėl keliavau į Kauną tartis su J. M. vyskupu; norėjau net pats vykti į Varšuvą pas J. M. Ratti, nes, vien tik depeša remiantis, sunku apimti vyskupijos valdymą — kapitula gali nesutikti. Pasirodė, kad traukiniai eina tik iki Balstogės, o ar toliau galima keliauti, esą nežinia. Grįžęs į Marijampolę, sutariau su t. Dvaranausku, kad jis keliautų Varšuvon parvežti reikalingų popierių. Jam pavyko“.

Su vysk. Karevičium buvo sutarta konsekruotis Kaune gruodžio 1 d., o vyskupijos valdymą apimti gruodžio 8 d., Švč. Marijos Nekaltai Pradėtosios šventėje. Kilo abejonių, ar galės laiku atvykti kviestieji vyskupai, nes laikai neramūs ir visko gali būti. Buvo svarstoma net atidėti konsekraciją, tačiau nuspręsta laikytis, kaip sutarta, nes gali kilti dar neramesni laikai (Diaria, 124-136 pp.).

KONSEKRACIJA IR INGRESAS

Subirus Rusijos ir Vokietijos imperijoms, daugeliui jų pavergtų tautų atsirado laisvės galimybė kurti savo nepriklausomas valstybes. Lietuvoje dar esant vokiečių valdžiai, Vilniuje 1917 m. susiorganizavo Lietuvos Taryba, kuri 1918 m. vasario 16 dienos aktu paskelbė Lietuvos nepriklausomybę su sostine Vilniuje. Tai buvo natūrali istorinės Lietuvos sostinė, iš kurios valdovas Gediminas 1323 m. rašė savo laiškus popiežiui, Vokietijos miestams ir jų pirkliams ir pranciškonų bei domininkonų vienuoliams.

Iš rusų bei vokiečių replių vadavosi ir Lenkija, kuri pasiskelbė nepriklausoma tais pačiais 1918 metais. Dar tik vaduodamasi iš nelaisvės, Lenkija tuojau siekėsi į daugelį Lietuvos žemių ir net į Lietuvos sostinę Vilnių. Tokioje politinėje atmosferoje teko kun. Matulaičiui-Matulevičiui užimti Vilniaus vyskupo sostą.

Kai Vilnių pasiekė žinia, kad kun. Matulevičius tikrai paskirtas Vilniaus vyskupu, lietuviai džiaugėsi. Bendrame Vilniaus lenkų kunigų susirinkime susidarė lyg ir pasitenkinimo nuotaika. Vienas jų atvirai pareiškė savo džiaugsmą, kad vyskupu buvo paskirtas kun. Matulevičius, o ne kas kitas. Jis, matyt, žinojo apie naujojo vyskupo veiklą Lenkijoje. Į tai atsiliepė kitas kunigas, sakydamas, kad jie gailėsis šio paskyrimo, nes jiems bus sunku kovoti su kun. Matulevičiaus taktingumu, ar jį įpinti (įvelti) į netaktus. Jis labiau džiaugtųsi kokiu nors kitu, kad ir netikusiu, nes tokį būtų lengviau iš Vilniaus išgraužti ir vietoj lietuvio gauti lenką vyskupą. Gudai kunigai džiaugėsi, nes tikėjosi turėsią jų reikalų užtarėją (Plg. kan. J. Kukta, AJM 91-92 pp.).

Konsekracija

1918 lapkričio 11d. kun. Matulevičius gavo Apaštališkojo Vizitatoriaus telegramą, raginančią tuojau konsekruotis vyskupu ir apimti vyskupijos valdymą, nelaukiant ateinančios popiežiaus bulės. Susidarė kebli padėtis. Tokiais netikrais laikais telegramą galėjo išsiųsti ir kas nors kitas. Vien

tik telegrama pasirėmus, sunku apimti vyskupijos valdymą. Todėl jis pasiuntė į Varšuvą kun. Vincentą Dvaranauską parvežti paskyrimo raštą. Kelionė pavyko laimingai ir parvežė tą svarbų dokumentą:

„Man įsakyta pranešti Jūsų Malonybei, kad bulės, skiriančios Tamstą vyskupu, jau yra paruoštos Apaštališkoje Raštinėje. Bet, kadangi, viena, jos negali būti persiųstos be pavojaus, o antra, greitas vyskupų sostų aprūpinimas dabar yra labiausiai reikalingas, tai Jo Šventenybė Šventasis Tėvas Benediktas XV suteikė Jūsų Malonybei galią, nelaukiant minėtųjų bulių, tuojau iš katalikų vyskupo rankų priimti vyskupo konsekraciją ir Jums paskirtą vyskupų sostą, pirmiau atlikus tikėjimo išpažinimą ir padarius priesaiką, kaip įsako įstatymai, ir išlaikius visa kita, ko reikalauja teisės.

Duota Varšuvoje tūkstantis devyni šimtai aštuonioliktais metais, lapkričio dvidešimt antrą dieną“ (Originale pasirašė Achille Ratti, Apaštališkasis Vizitatorius. Vertimo tekstas imtas iš AJM 201 p.).

Šis raštas parodė, kad reikalas skubus. Tuojau nutarta vyskupu konsekruotis Kaune gruodžio 1 d., o vyskupijos valdymą perimti gruodžio 8 d. — Švč. Marijos Nekaltai Pradėtosios šventėje. Buvo sutarta į konsekraciją kviesti Seinų vyskupą Antaną Karosą ir Minsko vyskupą Zigmantą Loziński. Pasirodė, kad vysk. Karosas buvo išvažiavęs į Lomžą sufraganu konsekruoti Romualdą Jałbrzykowskį, o Minsko vyskupas negalėjo patekti į traukinį, nes viskas buvo užimta vokiečių kariuomenės transportams.

Laiko buvo likę nedaug. Kun. Matulevičiui reikėjo skubėti į Kauną. Lydimas marijonų kunigų, Vincento Dvaranausko ir Kazimiero Rėklaičio, anksti, lapkričio 29 d. rytą, busimasis vyskupas išvyko į Vilkaviškio geležinkelio stotį. Ją pasiekė laiku, bet traukinys vėlavo dvi valandas. Tai buvo tik vėlavimo pradžia: pakeliui traukinys sustojo dar du kartu pasiimti vandens ir malkų kurui — tada stokojo anglies. Kauną pasiekė gana vėlai. Tenai jau buvo pradėta abejoti, ar konsekracija įvyksianti laiku.

Sekančią dieną į Kauną suvažiavo delegacijos iš Vilniaus: kapitulos prel. Karolis Bajko ir kan. Karolis Lubianiec; Vilniaus kunigijos atstovai: Vilniaus vicedekanas kun. Jonas Kretowicz, kun. Klemensas Malukiewicz (Trakų dekanas) ir Kaišiadorių klebonas kun. Alfonsas Varnas; Vilniaus lietuvių atstovai: kan. Juozas Kukta, kun. prof. Mečislovas Reinys ir *Lietuvos Aido* redaktorius kun. Juozas Tumas; Valstybės Tarybos atstovai: vicepirmininkas kan. Justinas Staugaitis, kun. dekanas Vladas Mironas, sekretorius Kazys Bizauskas ir Ministerių kabineto reikalų vedėjas Kazimieras Vizbaras. Be to, dalyvavo visa eilė Žemaičių ir Seinų vyskupijų kunigų bei pasauliečių ir organizacijų atstovų.

Vyskupo Matulevičiaus konsekracija vyko Kauno katedroje (vėliau bazilikoje), kuri, anot kun. Tumo: „Ne šimtą, ne du, ne tris, tik kuo ne visą pusę tūkstančio metų stovi Kaunau paneryje milžiniški, bet iš lauko pusės nedabinti mūrai, dabartinė Žemaičių katedros bažnyčia. Ji tikra pačių žemaičių būdo reiškėją... Ji neskyla, netrupa; rodos juo senyn, juo plytos kietyn, ir stovės tas galingas, rimtas, nedailintas mūras tūkstančius metų... Bokštas žemutis, vos vos pro čiukurą prasikiša... Durys žemos. Na, lygiai, kaip žemaičių troba.

Įeik gi vidun, visai ką kitą rasi: erčią ir kultūrą, net dailę. Žemaičių katedra visą savo gražumą slepia viduje. Ten aukšta, ten platu, ten skulptūros ir polichromijos meno stilius. Ne laukutinė pusė, tik veiksliausioje (žymiausioje) vietoje didžiajame altoriuje, kaip ir pridera būti, Kalvarija.

Keistą įspūdį daro tasai Kauno katedros Prikryžiuotasis. Kiek ten visokių ‘apaštalų’, kiek visokių pagražinimo gumbų, filiarų, piliastrų, karnyzų, nišų. Vis dėlto, virš altoriaus plačiausia erdvė, kurioje Prikryžiuotasis viešpatauja vienas... vienas... visų apleistas. Nė po jo kojų parkritusios moters nejaukina mirties valandos.

Panašų įspūdį darė ir vyskupo Jurgio konsekracijos valanda. Aplink švytruoja keliolika asistentų. Blizga siūtiniai brangūs bažnytiniai apdarai. Keliolika jaunų levitų

tarnauja. Vis dėlto, kniūpščias kryžium parkritęs vyskupas Jurgis prieš jį konsekruojantį vyskupą Pranciškų rodės vienas... vienas... visoje toje minioje.

Šiuo metu priimti ganytojo lazdą nepiga net tikrai pašauktam dvasininkui. Visokios politikos kėsinasi sau pavergti visas sritis, siekia ir pačios dvasios. Nemint, kodėl susirinkę į katedrą virpančiomis širdimis meldė Aukštėją,

Kauno katedra. Joje 1918.XII.1 kun. J. Matulevičius buvo konsekruotas vyskupu

kad šitą išsirinktąjį apšarvotų ne tik dieviška išmintimi, bet ir žemiška gudrybe“ *(Vaižganto raštai,* t. I, 137-139 p. Švyturio leidinys. Kaunas 1922).

Konsekracija prasidėjo 10 val. ryto. Konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. Jam asistavo prel. Bajko ir prel. Matas Dabrila, Seinų vyskupijos atstovas. Archidiakonu buvo Žemaičių seminarijos rektorius prel. Jonas Maciulevičius-Maironis. Jo asistentais buvo kun. prof. Kazimieras Paltarokas ir kun. prof. Bronislovas Liaus. Popiežiaus skiriamąją bulę skaitė Vilniaus kapitulos kan. Karolis

Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, Jurgį Matulevičių konsekravęs Vilniaus vyskupu

Lubianiec. Katedra buvo perpildyta žmonėmis, organizacijų atstovais ir vėliavomis. Vargonais grojo kompozitorius Juozas Naujalis, giedojo seminarijos klierikų choras.

Iškilmėms pasibaigus, 1 val. po pietų, prasidėjo sveikinimai. Jų buvo daug: nuo oficialiųjų įstaigų, kaip Valstybės Tarybos prezidiumo, Ministrų kabineto, Seinų kapitulos, Kauno miesto valdybos ir per dvidešimties organizacijų atstovų, kurių tarpe buvo tik viena lenkių Opieki Matki

Boskiej atstovė. Spaudos vardu sveikino prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas ir vienintelio lietuvių dienraščio *Lietuvos Aidas* redaktorius kun. Tumas, pareikšdamas, kad jo bendradarbiai pavedė pasakyti Ganytojui, jog:

„Mes žmoniškai galime netesėti, galime pristigti išminties, tik niekados nepristigsime gerų norų ir geros valios. Taigi, *Lietuvos Aido*, nepartinio ir nepriklausomo dienraščio redakcija ir bendradarbiai tikybos ir doros dalykuose ištikimai klausys teisėto tos teritorijos Ganytojo. Ir džiaugsis, jausdami, jog vis daugiau yra, kas nuo grynų žemės sielvartų stengias žmonių sielas patraukti į dvasios sritį“ (Vaižgantas, o.c. I, 140 p.).

Po visų sveikinimų atskirai buvo atvykę du Mažosios Lietuvos (Prūsų) atstovai kariškiai, kurie įteikė gražų adresą, išreikšdami norą prisijungti prie Didžiosios Lietuvos.

Vyskupas Jurgis į visus sveikinimus atsakė ilgokomis kalbomis: du kartu lietuviškai, o vieną kartą lenkiškai ir rusiškai. Visa kalba buvo pilna taikos, meilės ir nuolankumo dvasios, kurią čia perduodame tik atskirų sakinių nuotrupomis:

„Negi mano asmuo jus čia suvedė? Tik tos idėjos, kurios stumia pasaulį priekin. Viena tokių jėgų yra Bažnyčia... Žmones dorindamas, visiems lygiai patarnausiu, pildysiu ne tik vyskupo, bet ir šios šalies piliečio pareigas... Krikščionybės dvasia neabejotinai sumažins visas esamąsias tautų neapykantas... Bažnyčiai nėra graiko nei romėno, nėra žydo, nei stabmeldžio... Esu pasiruošęs visiems lygiai patarnauti. Kristus mirė lygiai už visas tautas, už visus sluoksnius (luomus) ir kryptis bei pažiūras. Tad ir mano pareiga tarnauti visiems, ypač liaudžiai, iš kurios esu paimtas ir vėl jai skiriamas.

Kas tik bus reikalingas Kristaus dvasios, visiems rūpinsiuos padėti jos gauti... Tikėjimas yra gyvenimo veiksnys, idėja yra jėga... Taigi, labai malonu, kad tikybai pritaria laikinoji Lietuvos valdžia... Visi auklėkime žmonių, kad būtų kuo daugiausia statančių, kuriančių galybių; griauti pataikys ir neauklėtas... Kirmino pagraužtas medis skursta ir

geriausioje žemėje, gi sveikas moka ir uolynuose susirasti dirvos ir tarpti“ (Vaižgantas, o.c. I, 141-143 pp.; AJM 131-132 PP-).

Pats vyskupas Jurgis savo užrašuose apie iškilmes paminėjo tik trumpai: „Apie 6 val. pavakare seminarijoje buvo pietūs. Vėl buvo įvairių kalbų lietuviškai ir lenkiškai. Atsakinėjau vieniems ir kitiems, laikydamasis taip pat bažnytinės dirvos ir pažymėdamas, kad mums visiems reikia laikytis Kristaus idealų. Iš visų reikia išskirti kun. Tumo kalbą, kurioje pasakė: ‘Mes turime kunigų politikų, tautininkų ir kitų kitokių, bet neturime kunigo tėvo, ganytojo. Kai reik eiti išpažinties, kai nori laikyti rekolekcijas, nėr kur, nei prie kokio. Išreiškė linkėjimų, kad aš būčiau tas ganytojas, tėvas, ir pasitikėjimą, kad kelsiu bažnytinius idealus ir žadinsiu Kristaus dvasią“ (Diaria 127 p.).

Rytojaus dieną vysk. Jurgis kalbėjosi su prel. Bajko ir kan. Lubianiecu. Tarėsi dėl ingreso tvarkos. Kai vyskupas užsiminė apie prakalbas lenkų, lietuvių ir gudų kalbomis, juodu kartojo lygiai tą patį, ką buvo anksčiau pasakę prel. Weliczko ir kan. Uszyllo: — jokių gudų nesą. Ir kan. Lubianiec labai karštai protestavo prieš gudų kalbą ir net pabrėžė, kad tokį dalyką vyskupui palaikysią už bloga ir jis sau sugadinsiąs pirmuosius žingsnius. Vysk. Jurgis dar kartą prašė kapitulos viską gerai apsvarstyti ir taikinti tautas, kad nebūtų jokių nemalonumų.

Toliau vysk. Matulevičiaus užrašuose skaitome: „Po konsekracijos visą savaitę išbuvau Kaune, grįžti Marijampolėn buvo nepatogu. Mokiausi ceremonijų. Dviem dienom nuvažiavau Panemunėn pas kan. Staugaitį. Ten galėjau ramiai paruošti ingreso prakalbas bažnyčioje.

Iš Vilniaus gavau žinių, būk lenkai, pasinaudodami mano ingresu, norį padaryti tautinę manifestaciją, kad vokiečiai jokiu būdu to neleisią, kad iš to kilsiąs susirėmimas ir kraujo praliejimas. Todėl patariama, kad aš Vilniun važiuočiau ne gruodžio 8 d. rytą, kaip buvo sutarta, o tik iš vakaro greituoju traukiniu, kuris Vilniun ateina 6 val. vakare.

Nusiunčiau raštą J. M. Michalkevičiui, kad, dalyką

ištyręs, man praneštų, kas daryti. Nujaučiau, kad čia eina kažkokia politika ir kova. Taigi, buvau nusistatęs, nieko nepaisant, važiuoti gruodžio 8 d. rytą. Taip ir padariau, gavęs iš kapitulos žinią, kad nieko tokio Vilniuje nesą. Matyt, vokiečių nenorėta, kad aš važiuočiau iš ryto. Jei greituoju iš vakaro (gruodžio 7) važiuočiau, tai žadėjo duoti atskirą coupé, o iš ryto nedavė jokios coupé ir vos bilietą gavome.

Pakeliui sveikino Lentvario klebonas su parapiečiais. Nuvykus Vilniun, stotyje mane pasitiko kapitulos, Tarybos ir miesto atstovai. Sustojome prie Ašmenos (Aušros) Vartų. Ten koplytėlėje į mane trumpai lenkiškai prabilo prel. Wolodzko. Paskui sukalbėjome Šv. Panelės litaniją, o gatvėje susirinkę žmonės lenkiškai atgiedojo 'Po Tavo apgynimu'. Atsakiau kelis žodžius lenkiškai.

Buvau gavęs iš Ministrų pirmininko, Augustino Voldemaro, laišką, kurį skaitėme nuėję į zakristiją su prel. Hanusowiczium ir prel. Wolodzko. Ponas Voldemaras reikalavo, kad Tarybos ir valdžios atstovams, mane sveikinant, būtų užleista pirmenybė. Jei kapitula to nepadarysianti, tai atsisaką dalyvauti. Taip pat reikalavo, kad bažnyčioje prabilčiau ir į gudus... Prel. Hanusowicz pasakė, kad kapitula visais balsais nutarusi, jog gudiškai ne tik prabilti, bet nė „pro bula" skaityti nereikia, nes nesą nė vienos parapijos, kur toji kalba būtų vartojama. Jei aš liepsiu, tai gali skaityti, bet iš to gali išeiti negeistini dalykai..." (Diaria 128-129).

Ingresas

Ingresas yra iškilmingas vyskupo sutikimas, jo įžengimas į katedrą ir oficialus vyskupijos valdymo perėmimas. Tai šimtmečiais įvairiuose kraštuose praktikuota ceremonija, panaši į valdovų sosto apėmimą, tik atliekama bažnyčioje su atitinkamomis maldomis bei apeigomis. Paprastai visos iškilmės gaubiamos tam tikra pagarba, derama rimtimi ir džiaugsmo išraiškomis.

Kiek kitaip viskas vyko Vilniuje, senoje Lietuvos sostinėje, kur buvo įsigalėjęs lenkiškas šovinizmas. Kaip jau iš

vysk. Matulevičiaus konsekracijos ir Vilniaus kapitulos atstovų pareiškimų pastebėjome, Vilniuje buvo rengiamasi sutikti ne katalikų Bažnyčios vyskupą, bet lenkų priešą... Vysk. Matulevičius visada aukštai vertino patriotizmą, bet nepripažino ir neleido kitų tautų niekinimo. Tai gerai žinojo ir Apaštališkas Sostas, jį paskirdamas vyskupu į tokią vyskupiją, kurios dideliuose plotuose gyveno skirtingų tautų ir skirtingų kalbų žmonės.

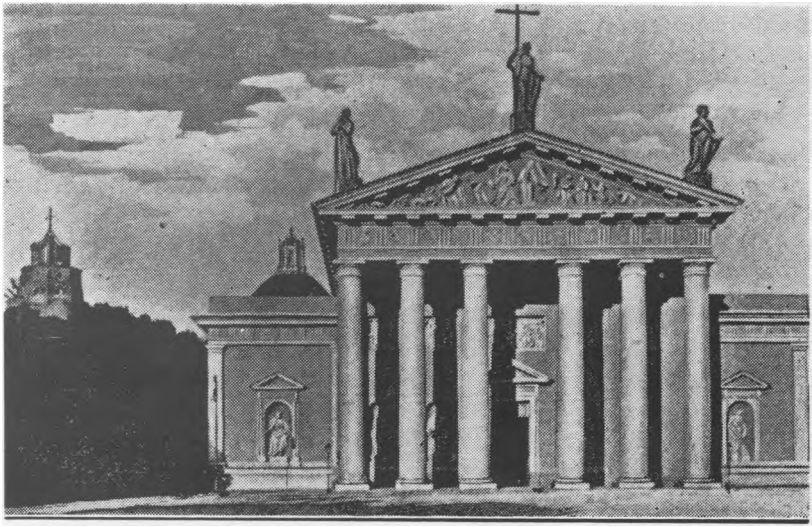

Vilniaus katedra iš priekio

Kaip iš ankstesnių aprašymų matėme, jis buvo tikros apaštališkos širdies atstovas: nors grynas lietuvis, savo jauną energiją jis pašventė lenkų tautai. Varšuvoje organizavo katalikų darbininkiją, jaunuomenę ir inteligentiją. Jis švitėjo savo lenkiškai skaitomomis sociologijos paskaitomis Petrapilio Dvasinėje akademijoje. Pirmojo pasaulinio karo metu vėl garsėjo Varšuvoje savo apaštalavimu, auklėjamąja bei labdarybės veikla ir marijonų organizavimu. Varšuvos miesto valdyba jį išrinko savo nariu. Visos Lenkijos kapelionai, tikybos dėstytojai mokyklose, savo suvažiavimo

(1917) Varšuvoje jį išrinko pirmininku, o lenkiškoji Vilniaus vyskupijos kapitula, vietoj pagarbos (pagerbimo), jam sudarinėjo sąlygas pradėti kryžiaus kelius.

Tiksliau ingreso atmosferai pavaizduoti, paskaitykime paties vyks. Matulevičiaus užrašus:

„Privažiavus prie katedros, prie jos durų mane pasitiko prel. Michalkevičius su kunigais ir trumpai pasveikino. Apsitaisęs vyskupo rūbais, pradėjau paprastas ingreso apeigas. Žmonių buvo labai daug, netilpo bažnyčioje. Minios laukė prie bažnyčios. Iš vyskupo sosto trumpai prabilau į kunigus lotyniškai, o paskui iš sakyklos: pirma lenkiškai, paskui lie-

Vilniaus katedra iš šono.

tuviškai. Kanauninkas asistentas evangeliją skaitė tik lenkiškai prieš pradedant prakalbas (pamokslus).

Pabaigęs lenkiškai pamokslą, paklausiau, ar bus skaitoma evangelija lietuviškai. Atsakė, kad čia tokio papročio nesą. Man rodėsi, kad prieš lietuvišką pamokslą, reikėjo paskaityti lietuviškai evangeliją. Tiek to, nieko nesakęs prabilau lietuviškai. Į žmones kalbėjau karštai ir širdingai. Regis, lenkai ir lietuviai buvo patenkinti“ (Diaria 129).

Iš aukščiau aprašyto pasiruošimo priimti naująjį vyskupą matėme, kaip buvo įtempti ir jautrūs lenkų

reikalavimai ir koki buvo lietuvių norai bei Lietuvos valdžios nusistatymai. Sentimentai pynėsi su formaline valdžios teise. Padėtis buvo elektrizuota: katedroje kiekvienu momentu galėjo įvykti sprogimas (triukšmas). Lenkai rūpestingai izoliavo lietuvius ir paruošė savo minią. Mygtukas buvo kapitulos rankose.

Nelabai pasitikėdami naujuoju vyskupu, kai jis lipo į sakyklą, paskui nusekė du asistentai: kan. Antanas Czerniawskis ir kun. Stanislovas Maciejewicz, žymus tautinės lenkų partijos (endekų) veikėjas, buvęs Rusijos Dūmos ir esamas Lenkijos seimo narys. Tai atrodė lyg natūrali pagarbos išraiška vyskupui ir drauge tinkamas strateginis komandos punktas už vyskupo nugaros. Davus ženklą, palankus vyskupo žodis gali būti sutiktas „valiavimais“, o nepalankus — triukšmais... (Žr. J. Vaišnora, *Arkiv. Matulevičius Vilniuje*, 154-55 pp.).

Tačiau vyskupas buvo ramus, nes tautų neapykantos ir politika jam buvo svetimos. Jo ingresinis pamokslas — gili artimo meilė — žodis žodin buvo pasakytas lenkiškai ir lietuviškai. Štai kelios ištraukos:

„Šventasis Tėvas paskyrė mane šios garbingos vyskupijos vyskupu, ganytoju. Pirmą kartą stoju šioje šventoje vietoje su jumis, mieliausieji, viešai ir atvirai pasikalbėti, kaip mes drauge gyvensime, kaip mes sielų reikalus aprūpinsime, kaip savo priedermes atliksime. Stoju nepažįstamas, todėl pirmučiausiai prašau vieno dalyko: laikykite mane Kristaus tarnu, atsiųstu jums rodyti kelią į dangų ir vesti į amžiną laimę. Nuo šio laiko mes gyvensime kaip viena didelė dvasinė šeima, kurios aš būsiu tėvu ir vadu šioje vargingoje dvasinėje kelionėje... Aš stengsiuos būti savo avelių pas Dievą tarpininku ir užtarėju.

Šviesiu, kad pažintumėte Dievą — Kristų — Bažnyčią. Priminsiu Dievo ir Bažnyčios įsakymus. Mokysiu dorovės ir rausiu lauk nedorybes. Skleisiu meilę, teisybę, blaivybę. Teiksiu Dievo malones (Šv. Sakramentus)... Manęs laukia didžios priedermės. Į jas įdėsiu visą sveikatą, visą savo darbą... Noriu jums būti ne kuo kitu, kaip tik tėvu ir ganytoju, Kris-

taus sekėju. Mano darbo dirva — Kristaus karalystė (kovojanti Bažnyčia). Mano partija — Kristus... Sveikinu visus čia susirinkusius ir likusius namie, teisius ir nusidėjėlius. Ateinu pas jus su meile. Neabejoju, kad ir man meile atsilyginsite...“ (AJM 202-203).

***

„Po sumos, grįždamas su prel. Hanusowiczium, dar kartą prašiau pasakyti kan. Lubianiecui, kad pirmą vietą užleistų Lietuvos Tarybai ir valdžios atstovams. Numaniau, kad čia kils susirėmimas ir daug nemalonumų. Įžengiant į vyskupo rūmus, su duona ir druska mane pasitiko prel. Michalkevičius. Atvyko ir kiti prelatai bei kanauninkai. Aukštai salionuose rinkosi delegacijų atstovai.

Man einant pusryčiauti, priėjęs kan. Kukta pasakė, kad, jei kapitula sutinka pirmoje eilėje leisti Tarybos atstovus, tai jie atvyks pasveikinti, o jei ne, tai nesirodys. Pasakiau, kad prel. Hanusowiczius sakęs, jog tam jų norui nesipriešinsiąs. Tada kan. Kukta pasiuntė vežiką Tarybos atstovų parvežti.

Susėdus pusryčiauti, atėjęs kun. Lubaniec aštriai užprotestavo prieš Tarybos atstovų norą kalbėti pirmiausiai. Esą buvo nustatyta tvarka, kad pirma kalbės lenkų delegacijų atstovai, o paskui lietuviai, tai to reikia ir laikytis. Pasakiau, kad mano nuomone čia jau civilinio mandagumo aktai. Bažnyčioje pirma kalbėjau lenkiškai, o paskui lietuviškai, nes lenkų dauguma. O čia Taryba vis tik yra valdžia. Ją sveikino Šv. Tėvas, su ja vedė derybas nuncijus Pacelli Miunchene, vokiečiai jai pavedė dalį valdžios, ji atstovaujanti ir žymią visos šalies dalį. Taigi, šio civilinio mandagumo akte jai priderėtų pirma vieta, taip man rodos. Kiti kapitulos nariai nesipriešino, tik kan. Lubianiec spyrėsi, kad greičiau eičiau prie delegacijų, nes jos laukią...

Rinktis buvo nustatyta 2 val. Tarybos atstovų dar nebuvo. Palaukęs iki pusės po dviejų, ėjau prie delegacijų. Pasakiau, kad viską pertrauktų, kai tik atvyks Tarybos atsto-

vai, — kad juos priimsiu. Kan. Lubianiec sakė, kad juos gali priimti kur atskirame kambariukyje. Pasakiau, kad geriau jų visai nepriimti, negu žmones niekinti.

Prasidėjo sveikinimai: pirmiau ėjo lenkų atstovai, paskui lietuvių, paskui gudų. Kan. Lubianiec norėjo, kad, išklausęs lenkų, tuojau jiems atsakyčiau. Pasakiau, kad, visų išklausęs, paskui visiems paeiliui atsakysiu. Kiek galėdamas, kalbėjau širdingai, pirma lenkams, paskui lietuviams ir pagaliau gudams. Šiems kalbėjau lenkų kalba, nes gudiškai nemokėjau. Sakiau, kad čia atėjau visiems lygiai tarnauti, visiems reikšti meilę, kad tautų santykiuose privalome laikytis tos pačios Kristaus doros, kaip ir atskirų žmonių santykiuose, kad nevalia nė vieno laikyti neapykantoje, niekinti, skriausti, kad reikia visus lygiai mylėti ir t.t.

Nežinau kodėl man niekad taip neišrodė menki, niekingi tie tautiniai ginčai, neapykantos, užsispyrimai, kaip dabar. Rodos, turint bent kiek geros valios ir nuolaidumo, buvo galima visus sutaikinti Kristuje. Daug kaltės man išrodė čionai iš kai kurių kunigų pusės. Mat, patyriau, kad kapitula ir lenkai kunigai visiškai nepripažįsta Tarybos, nė lietuvių valstybinės valdžios. Paskui sužinojau, kad per dvi savaites tebekalbėta ir tebesiginčyta Vilniuje tik apie tai, katra (kuria) kalba aš pirmiau prakalbėsiąs ir, jeigu būčiau išdrįsęs pirma lietuviškai prakalbėti, kaip Taryba spyrėsi, tai lenkai būtų bažnyčioje sukėlę dideliausį triukšmą. Man pirma prabilus lenkiškai, buvo labai patenkinti.

Tarybos atstovai neatvažiavo. Pasirodė, kad buvo nesusipratimas. Vežikas nesuprato, pastovėjęs prie Tarybos, grįžo. Nebuvo Tarybos atstovų nei katedroje, kadangi kapitula nenorėjo jiems duoti atskirų vietų, o tik drauge su visais kitais draugijų atstovais presbiterijoje“ (Diaria 129-131).

Kaip iš tikrųjų ten buvo su tuo vežiku, sunku pasakyti. Gal buvo kan. Kuktos neapdairumas, kad pats nenuvyko į Tarybą, o pasiuntė tik vežiką. O gal kas nors tyčia jį pamokino apsimesti durneliu...

Skaudu ir graudu skaityti tuos kuklaus, skaisčios širdies vyskupo užrašus. Kiek jis turėjo pakęsti visokių pažeminimų

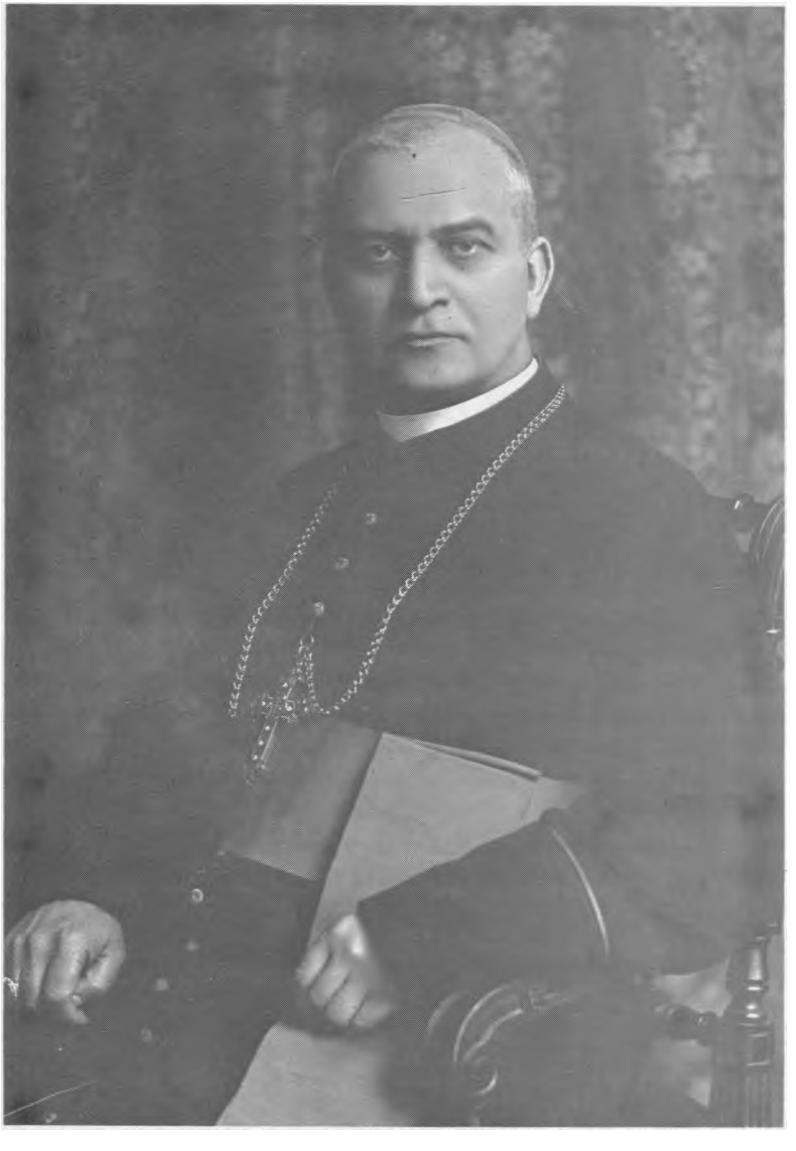

Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius

ir įžeidimų. Kapitula tikrai jam dėjo ant galvos erškėčių vainiką.

Ingreso dieną visokios kapitulos intrigos taip sugadino iškilmių nuotaiką ir santykius su Lietuvos Taryba, kad sekančią dieną vysk. Matulevičius tuojau aplankė Tarybos pirmininką ir jo pavaduotojus ir visus Lietuvos valstybės ministrus ir žymesnius valdininkus. Vyskupas paaiškino, kad viską tvarkė kapitula ir jis, ramybės dėlei, turėjo taikintis prie jos nustatytos tvarkos.

Tą pačią gruodžio 9 dieną lenkų piliečiai vyskupą pakvietė pietų, kurių metu buvo prakalbos. Vadovaujantis kalbėtojas pakėlė tostą į vyskupo sveikatą ir išreiškė viltį, kad vyskupas prisidės prie Lenkijos-Lietuvos unijos atgaivinimo. Tai buvo savotiška politinė provokacija, į kurią savo kalboje vyskupas atsakė, kad, būdamas Lenkijoje, jis visa širdžia tarnavo žmonėms ir čia visiems tarnaus. Kaip kunigas ir vyskupas jis tegali skelbti tik meilę, broliškumą, vienybę ir taikinti žmones, bet politinės unijos ne jam priklauso ir nesančios jo galioje, todėl į tą dalyką nieko atsakyti negali, nė nenori.

Kitą dieną jį pakvietė vakarienės krikščionys demokratai. Ten taip pat buvo prakalbų ir reikėjo būti atsargiam. Kadangi ir ten sukosi politika, tai savo kalboje jis pabrėžė, kad į politiką kištis jis negali, kad, mokydamas žmones doros, teikdamas jiems Kristaus mokslą, tėvynei pasitarnaus geriausiai.

Skaitome užrašuose toliau: „Pagaliau nurimę Tarybos ir Valdžios atstovai pakvietė mane pietų (gruodžio 12 d.). Buvo daug kalbų: kalbėjo lietuviai, gudai, lenkų atstovai, žydų atstovai, partijų atstovai. Kai kuriems atsakiau skyrium, paskui visiems kartu. Kėliau aikštėn Kristaus idealus ir mintis. Pasinaudodamas proga, pasakiau bent du trumpus apologetikos pamokslėlius. Mano kalbos regimai patiko visiems, visi buvo patenkinti ir žydai, ir gudai, ir lietuviai. Taip Dievas padėjo ir vėl man sueiti į dermę su Lietuvos Valstybe. Lietuviai, nusiminę dėl ingreso ir paabejoję, koks aš būsiąs lietuviams, dabar nurimo“ (Diaria 132-133).

Tų pietų aprašymą pratęskime *Lietuvos Aido* redaktoriaus kan. Tumo įspūdžiais:

„Per ištisas tris valandas kalbomis kamavo nabagą vaišinamąjį Svetį ir visiems jis kantriai ir taip maloniai atsakinėjo, jog visi buvo pilnai patenkinti ir nulenkti. Paskiausia kalba buvo rusiškai pasakyta Valstybės Tarybos nario žydo dr. Rozenbaumo biblijos stilium ir dvasia, kaip žmonės, išsisklaidę kalbomis, ėmė viens kito nebesuprasti ir nebemylėti; kaip niekas nebepadeda tai pataisyti, nei Dievo reiškiniai, nei mokslas. Belieka — malda už visas tautas ir jų talką.

Stasys Šilingas sumaningai mezgė senovines Vaidilučių namų ugnelės tradicijas su naujomis Kryžiaus reikmenimis. Mykolas Biržiška apie kultūros statymą ant paveldėtųjų tikrų tautos savotiškumų, ne ant skolintųjų iš svetur. Kun. Vladas Mironas apie Bažnyčią ne vien Laivą, bet ištisą eskadrą, kuri seka savo kapitoną. Kan. Tumas apie „Vilčių Žvaigždę“, į kurią žmonės individai, nuo kits kito nutolę, savo kiautais apsimovę, siunčia visus savo norus ir laukimus, idant nuo Jos atsimušę, sugrįžtų skyrium kiekvienam, tik padvigubinti ir meile sušildyti. Žvaigždė — Kristus, kurs visus patraukė „aukštyn pakeltas“; regima dabar žvaigždė — iškeltasis Ganytojas. Voldemaras vaizdavo savo poeto Mickevičiaus Gustavą.

Prūsai, reformatai, lenkiškai kalbantieji lietuviai, betikybiai, socialistai, vyriausybės, Taryba, gudai reiškia savo sielvartus ir troškimus, kad Ganytojas padėtų jiems iš vargų išbristi. Ir visiems padaryta gana. Iš Jo Mylistos atsakų, štai, kaip galėtume atvaizdinti naująjį Lietuvos sostinės Vyskupą:

„Esu lietuvis, tačiau lenkiškai pramokau, kalbu taisyklingai ir daug esu dirbęs tikrojoje Lenkijoje, teatmindamas žmones. Žmones tematysiu ir dabar. Kalbų skirtumas neskirstys man žmonių, kaip neskirs jų valstybių sienos ar tikėjimai. Vienas tėra tas pats Kristaus pagrindas dorai — visuomenės tvirtybei. Neskirs nė netikyba, nes žinau, kad tikėti tegalima gera valia, neliepiant. Ir su tokiais gyvenau ir gyvensiu santarmėje. Neskirs nė partijų skirtumai, nes jas skiria ne „juodi“ principai, kurie, patyrinėjus, stovi labai arti

kits kito, nė žmonių neapykantos, kurios tyčia kits kitą nusijuodina ir ragus kits kitam antlipdo, idant būtų baisesni.

Aš esu atstovas To, Kurs laimino rimtį ir geros valios žmones, tai ir būsiu geros valios. Gi mano ištesėjimas bus ne mano vieno, tik kiek padėsite visi, rodydami gerą valią man, stovinčiam virš visų partijų, krypsnių ir kitokių skirtumų. Geros valios vaisių dėkime į bendrą valstybės iždą, kas dailę, kas mokslą, kas politiką, kas valdžią, kas šeimynėlės auklėjimą, viską paremtą meile, tai iš tos nepeiktinos įvairybės susidarys tvirta, pastovi valstybės vienybė“ *(Lietuvos Aidas* Nr. 157; *Vaižganto raštai* I, 144-145).

Vilniaus vyskupijos plotai

Lietuva jau buvo didelė ir gerai organizuota valstybė, kai jos sostinėje buvo įsteigta pirmoji Lietuvos vyskupija. Vilnius buvo ne tik sostinė, bet ir valstybės centras. Iš ten Vakarus pasiekė ir Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino laiškai, rašyti 1323-1324 metais popiežiui Jonui XXII, Hanzos miestams ir dominikonų bei pranciškonų vienuoliams. Gediminas norėjo pakelti krašto kultūrą ir gerbūvį, bet jis turėjo sunkiai ginti Lietuvos žemes nuo nuolatinių Kryžiuočių Ordino antpuolių. Ordinas dangstėsi misijų skraiste: į Lietuvą ruošdavo „kryžiaus žygius“ neva apkrikštyti lietuvius.

Siekdamas pakirsti vakariečių riterių pagalbą Ordinui (vokiškai ekspansijai), Gediminas planavo pats apsikrikštyti ir tą savo norą pareiškė popiežiui su sąlyga, kad būtų sustabdyti kryžiuočių puolimai. Sandėris buvo pasiektas, bet kryžiuočiai savo pažadų popiežiui ir Gediminui nesilaikė, tai ir derybos dėl krikšto nutrūko.

Stebėdamasis ir pasipiktinęs kryžiuočių eilgesiu, Gediminas savo tikėjimo toleranciją išreiškė tikro išminčiaus žodžiais: „krikščionims jis leidžia savo Dievą garbinti pagal savo papročius, rusams pagal savo apeigas, lenkams pagal savo papročius, o mes garbiname Dievą pagal savo apeigas ir *visi turime vieną Dievą*“ (autoriaus pabrėžta; ištrauka iš 14 laiško 128-129). Tai buvo bene pats pirmasis istorijoje valdovo *ekumeninis* pareiškimas.

Gedimino sūnūs, Algirdas ir Kęstutis, Lietuvą valdė sutartinai. Pirmajam priklausė Vilnius ir rusiškų žemių valdos, o antrajam — Trakai, visos lietuviškosios žemės ir atspara prieš kryžiuočius. Algirdui 1377 m. mirus, jo valdomoji dalis teko jo sūnui Jogailai. Buvo tikėtasi, kad tokiu pat būdu ir Kęstučio palikimas atiteks jo sūnui Vytautui. Tačiau Jogaila panoro valdyti pats vienas: 1382 m.

jis iš gyvųjų pašalino Kęstutį, ir iš to kilo tarp pusbrolių aštri kova, kurią visai netikėtai pertraukė lenkų įsiterpimas.

1385 m. Lenkijos ponai Jogailai pasiūlė vesti jų karalaitę Jadvygą ir Lenkijos karaliaus karūną, ir, aišku, apsikrikštyti. Krikštas ir vestuvės įvyko 1386 m. Krokuvoje. Kitais metais jis grįžo į Lietuvą ir drauge su Vytautu jis krikštijo lietuvius ir įsteigė Vilniaus vyskupiją, jai suteikdamas tokias pat teises ir privilegijas, kokias turėjo Lenkijos Bažnyčia. Pirmoji Vilniaus bažnyčia-katedra buvo pastatyta 1387 m. Vyskupijos įsteigimą patvirtino popiežius Urbonas VI 1388 m. kovo 12 d. bule, vyskupu, Gniezno arkivyskupijos sufraganu, paskirdamas pranciškonų vienuolį Andrių iš Lenkijos (žr. P. Jatulis, *Aidai*, 1974 m. 4 nr. 183 p.). DLK Vytauto pastangomis 1417 m. buvo įkurta ir antroji Lietuvos vyskupija, pavadinta Medininkų, o nuo 1609 metų — Žemaičių vyskupija.

Ilgainiui Vilniaus vyskupija apėmė didžiulius Lietuvos žemių plotus. Jos ribose buvo 8 vaivadijos (palatinatai): Vilniaus, Trakų, Vitebsko, Polocko, Minsko, Naugarduko, Mstislavlio, Smolensko ir dalis Brastos vaivadijos. Jų ribos kitėjo su šimtmečiais ir politiniais įvykiais. 1636 buvo įsteigta atskira Smolensko vyskupija. Po pirmojo Lietuvos ir Lenkijos padalijimo 1772 m. Rusija užėmė Vitebsko, Minsko, Mstislavlio ir dalį Polocko vaivadijos. Care Kotryna II iš tų sričių be Romos atsiklausimo 1773 m. įsteigė Gudijos vyskupiją su centru Mogiliave. 1782 m. ją pakėlė į arkivyskupiją, kurią tik po ilgų derybų pripažino popiežius Pijus VI.

Po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos padalijimo (1795) pietinės Sūduvos sritys — Knyšino, Augustavo, Alytaus ir visos Suvalkijos iki Nemuno atiteko Prūsijai. Stiprindamasi užimtose žemėse Prūsų valdžia 1798 m. įsteigė Vygrių vyskupiją, kurios buveinė vėliau persikėlė į Seinus.

1849 m. pertvarkant Rusijos imperijoje esančių vyskupijų ribas, iš Vilniaus vyskupijos buvo atimti 8 dekanatai (Kauno, Panevėžio, Utenos, Ukmergės, Obelių, Zarasų, Kuršių ir Žiemgalių) ir prijungti prie Žemaičių vyskupijos. XIX a.

pabaigoje Vilniaus vyskupijai priklausė tik Vilniaus ir Gardino gubernijos.

Senas Vilniaus miestas nuo pat užgimimo buvo Lietuvos sostinė. Amžiai jį didino ir puošė, o karai degino ir griovė. Priešai jį plėšė ir žudė, o jis, kaip tasai pasakų paukštis, vis kildavo iš pelenų dar gražesnis. Jis stiebėsi ne tik aukštais bažnyčių bokštais, puošniais didikų rūmais, bet ir pirmuoju Rytų Europos universitetu, išdygusiu 1579 metais.

Po trečiojo padalijimo (1795) Rusija visiškai pavergė Lietuvą ir tuojau išdraskė visą Lietuvos švietimo tinklą ir net likvidavo Vilniaus universitetą. To buvo dar negana: po 1863 m. sukilimo uždarė visus katalikų vienuolynus ir jų buvusias mokyklas ir konfiskavo jų nuosavybes. Lietuvoje pradėjo įžūlią rusinimo politiką: uždraudė lietuvių spaudą lotyniškomis raidėmis ir persekiojo jos parsigabenimą iš užsienių. Tai tęsėsi 40 metų (1864-1904).

Taip pat be jokios atodairos persekiojo katalikų Bažnyčią ir net kiekvieną parapiją. Daug kentėjo ir Vilniaus vyskupija. Įvairiais pretekstais rusų valdžia suiminėdavo vyskupus ir juos išgabendavo į Rusijos gilumą. Buvo net keletas laikotarpių, kada vyskupijas valdė tik administratoriai. Ir vysk. Matulevičius perėmė vyskupiją iš administratoriaus.

Suiručių sūkuryje

1914 m. susigrūmė dvi didelės imperijos — Vokietija ir Rusija. Tarp jų Lietuva pirmoji virto karo lauku. Vokiečiai išstūmė rusus ir 1915 rugsėjo 18 d. užėmė Vilnių. Prasidėjo nauja okupacija su ūkinėmis rekvizicijomis ir karo stovio įstatymais. Nors vokiečių frontas sparčiai riedėjo į Rusijos plotus, bet karo galo nesimatė. Fronto užnugariui apraminti, Vokietija ir Austrija-Vengrija 1916 lapkričio 5 d. paskelbė Lenkijos atstatymą iš Rusijai priklausiusių žemių. Netrukus, 1917 kovo mėnesį, Rusijoje kilo revoliucija ir nuvertė caro valdžią.

Šie įvykiai rodė prošvaistes didelėms atmainoms. Vilniuje lietuviai tuojau sudarė Organizacinį Komitetą, kuris

išgavo iš karinės vokiečių valdžios leidimą sukviesti platesnę lietuvių konferenciją. 1917 rugsėjo 18 d. į Vilnių suvažiavo iš viso krašto 214 kviestų atstovų, parinktų iš įvairių nusistatymų bei profesijų asmenų. Jie posėdžiavo keturias dienas ir išrinko 20 asmenų Lietuvos Tarybą rūpintis Lietuvos reikalais.

Gavusi lietuvių tautos pritarimą ir paramą, Taryba derėjosi su vokiečiais dėl tolimesnio Lietuvos likimo. Vokiečiai siūlė įvairius ryšius su Vokietija, tačiau Taryba vengė bet kokio įsivėlimo į vokiečių karo mašiną. Laiko delsimas atrodė pavojingas. Taryba ryžosi pasinaudoti lietuviška patarle: kalk geležį, kol karšta. Savo 1918 vasario 16 d. posėdyje Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. Tuo drąsiu aktu Taryba pareiškė atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pagrindais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Vilniaus lenkai taip pat organizavosi ir siekė prijungti prie Lenkijos ne tik Vilnių, bet ir visą Lietuvą. Tokius norus gyvai palaikė Lenkijos Valstybės Taryba ir net atvirai Vokietijai pareiškė savo pretenzijas į Lietuvą.

Tuojau atsirado ir kitas pretendentas valdyti Lietuvą. Tai buvo Rusijos bolševikai, kurie 1917 spalio 24-25 naktį (senojo stiliaus) nuvertė laikinąją Rusijos Aleksandro F. Kerenskio vyriausybę. Taip Rusijoje prasidėjo nauja bolševikų komunistų era, imperijos griuvėsiuose įžiebusi karą, terorą, ir visas kraštas paplūdo krauju. Valdžią pagrobęs, Vladimiras Leninas (1870-1924) paskelbė proletariato diktatūrą, kuri susidūrė su milžiniškais sunkumais. Jis nusprendė taikintis su Vokietija bet kuria kaina — be aneksijų ir be reparacijų. Tačiau 1918 kovo mėn. derybose Lietuvos Brastoje, kur tada buvo vokiečių vyriausio rytų fronto štabo būstinė, jis turėjo kapituliuoti. Tada Vokietija galėjo savo karo jėgas perkelti į vakarų frontą, o bolševikai griebėsi subversijos Lietuvoje.

Bolševikų pogrindžio veikla Lietuvoje vyko jau anksčiau. Jie veikė socialdemokratų partijos vardu. 1916-1917 m. vienas iš aktyviausių komunistų buvo Vincas Mickevičius-

Kapsukas (1880-1935), varęs propagandą tarp Amerikos lietuvių. Bolševikinei revoliucijai artėjant, jis grįžo į Petrapilį ir 1917.X.10 buvo paskirtas ruošti kadrus būsimam partijos darbui Lietuvoje, o gruodžio 8 d. jau buvo pakeltas oficialiu Lietuvos Reikalų komisaru. Jo pavaduotoju buvo paskirtas Zigmas Aleksa-Angarietis (1882-1940) — abu turtingų Suvalkijos ūkininkų sūnūs.

1918 gruodžio 8 dieną, kai vysk. Matulevičius darė ingresą į Vilniaus katedrą, Maskvoje Sovietų Komisarų Taryba įsteigė ir pripažino tris sovietines respublikas: Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Ir tuojau pradėjo į tas „respublikas“ raudonosios armijos invazijas, paskui kurias sekė Maskvoje suformuotos „vyriausybės“. Tą pačią dieną Vilniuje buvo sudaryta „laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė“. Ją suformavo vilnietis darbininkas Pranas Eidukevičius (1869-1926). Vidaus reikalų liaudies komisaru buvo paskirtas Aleksa-Angarietis.

Lietuvos vyriausybės ministrų kabinetą Taryba suorganizavo 1918 lapkričio 11 dieną. Ministru pirmininku buvo paskirtas prof. Augustinas Voldemaras (1883-1942). Lietuvos kariuomenė buvo suformuota lapkričio 23 d. Iki tol veikė tik lietuvių milicija. Taigi, lietuvių karinės jėgos buvo dar silpnos, kai raudonoji armija ėmė veržtis į Lietuvą. Visame krašte formavosi lietuvių savanorių būriai ir stojo gintis nuo besiveržiančių bolševikų.

Vilniaus saugumą gerokai susilpnino 1918 lapkričio 11 d. Vokietijos kapituliacija ir paliaubų pasirašymas su vakarų sąjungininkais. Vokietijos kaizeris Wilhelmas II pabėgo į Olandiją, ir tuojau pradėjo irti visa vokiečių kariuomenės tvarka. Vilniuje okupacinę valdžią perėmė vokiečių kareivių tarybos ir pradėjo savivaliauti, vis delsdami trauktis į Vokietiją. Mieste tvarką, kiek begalėdama, palaikė lietuvių milicija. Bolševikų agitatoriai kurstė darbininkus. Lenkai laukė pagalbos iš Varšuvos. Tokią padėtį skubėjo panaudoti Maskva: gruodžio 12 d. jos raudonoji armija pradėjo brautis į Lietuvą. Užėmė Švenčionis, Uteną, Rokiškį ir kreipė smūgį į Vilnių.

Tokiose aplinkybėse vysk. Matulevičius pradėjo valdyti Vilniaus vyskupiją. Kiekviena diena vis nešė naujas negandas, kurios, kaip audringa jūra, nepaliaujamai daužėsi į vyskupo rūmus. Laimei, Vyskupas surasdavo vieną kitą valandėlę laiko užrašyti daugelio įvykių eigą. Jo lietuviškai rašyti užrašai, beatifikacijos proceso eigoje tilpę rinkinyje *Diaria* III (Diarium complectens eventus connexes cum sua persona), yra autentiškiausias šaltinis, kuriuo ir naudojamės pavaizduoti visus jo komplikuotus darbus, liečiančius įvairiausias sritis.

Audrai artėjant

Neramios žinios apie bolševikų grėsmę pasiekė ir vyskupą. Vilniuje jis buvo vienintelis stulpas, kuris nesvyruodamas ėjo savo pareigas. Iš jo užrašų skaitome, kad per visas dienas rytais jį lankė daug visokių žmonių ir kunigų, o po pietų paprastai jis pats lankydavo žymesnius miesto ir šalies piliečius. Pas jį buvo prisistatyti vienuolynų atstovės ir atstovai. Seserų Nazaretiečių kviečiamas, jis aplankė jų vedamas mokyklas. Labai gražiai priėmė, bet prakalbos ir vaikučių eilėraščių deklamacijos buvo labai tautinėje lenkų dvasioje. Atsakydamas vyskupas pabrėžė tikybos reikšmę ir vertę tautų sugyvenimo ir mokymo bei auklėjimo darbe.

Netrukus, gruodžio 15 d., Vilniaus katedroje vyko nepaprastos iškilmės — naujai paskirto Rygos vyskupu Eduardo Aleksandro O'Rourke (1876-1943) konsekracija. Jį konsekravo vysk. Matulevičius, asistuojamas Žemaičių vysk. Pranciškaus Karevičiaus ir prel. Kazimiero Michalkevičiaus. Buvo kviestas asistentu Minsko vysk. Lozinskis, bet jis negalėjo atvykti į Vilnių, nes Minską jau buvo užėmę bolševikai.

Ta proga, sekančią dieną, vysk. Matulevičius juos pasikvietė pas save pasvarstyti aktualius reikalus, kurių buvo visa eilė. Pats pirmasis lietė komunizmo grėsmę: kaip turi kunigai elgtis artėjant bolševikams. Atsakymas buvo maždaug toks: per pamokslus neliesti politikos, tik žmonėms dėstyti Kristaus mokslą, ypatingai pažymint tuos dalykus, prieš kuriuos stojama. Kadangi bus daromos kratos, tai

Eduardas Aleksandras 0'Rourke (1876-1943) vysk. J. Matulevičiaus 1918.XII.14 Vilniaus katedroje konsekruotas Rygos vyskupu

reikia sutvarkyti pinigus ir depozitus. Jei pareikalaus nuosavybių aktų, tai duoti tik duplikatus, kaip kunigai darė Rusijoje. Reikalui esant, Rusijos kunigai palaikydavo santykius su bolševikais tik privačiai, o ne oficialiai.

Lietuviai ir lenkai kas sau sumanė steigti universitetus. Lietuvos Taryba ir lenkų atstovas dr. Juozas Ziemackis vyskupui išreiškė norą turėti ir teologijos fakultetą. Aišku,

mums dviejų teologijos fakultetų nereikia — galima apsieiti su vienu, nes dėstomoji kalba bus lotynų. Dėl to reikalo dar galima palaukti.

Buvo kalbėta apie rusų konfiskuotų bažnytinių turtų atgavimą. Sutarta, kad kunigai, kur galima ir kiek galima, imtų viską, kas anksčiau priklausė katalikų Bažnyčiai. Buvo nutarta ir keletas smulkesnių dalykų, kaip metrikų vedimas lotynų kalba, kad vyskupijų kurijos siuntinėtų vieni kitiems ganytojų raštus, svarbesnius įsakymus ir leidinius, kad tuo būdu būtų subendrintas darbas. Tartasi ir apie misijų, rekolekcijų vedimą, vienuolijų steigimą ir tt. (Diaria 133-134).

Tą pačią dieną (XII.16), 5 val. po pietų, sukvietė miesto kunigus pasitarti, kaip reikėtų elgtis atėjus bolševikams ir kaip tam paruošti žmones. Vyskupas painformavo, kas buvo sutarta aukščiau minėtame pasitarime, ir išklausė kunigų nuomonių apie dalykų padėtį ir priemones pašalinti blogybėms ar užbėgti joms už akių. Skatino tinkamai paruošti pamokslus, bendradarbiauti spaudoje, lankyti ganomuosius, ypač kalėdojant, kelti jų pamaldumą, raginti prie šv. Sakramentų. Patarė įvesti dėžutes, į kurias žmonės galėtų įmesti savo paklausimus ir būtų galima žmonėms atsakyti apie jų abejones bei rūpimus reikalus.

Nutarė įvesti Vilniaus bažnyčiose permaldavimo pamaldas paeiliui kiekvienoje su tinkamais pamokslais. Miesto dekanui pavedė sukviesti klebonus ir nustatyti tų pamaldų tvarką ir nurodyti pamokslų temas. Taip pat vyskupas prašė, jeigu kas turėtų klausimų ar dalykų, kuriuos per tokius susirinkimus būtų galima svarstyti, kad jam apie tai praneštų raštu arba įmestų į jo laiškų dėžutę.

Mieste kaskart darėsi neramiau. Įvairios partijos ėmė tarp savęs varžytis miestą- ir valdžią. Buvo bene šeši varžovai: Lietuvos Taryba, vokiečių kareivių taryba, lenkų komitetas, darbininkų (bolševikų) taryba, tų pačių bolševikų taryba su Kapsuku Vileikoje ir senoji, dar rusų paliktoji, miesto valdyba. Mieste ėmė dygti daug laikraščių įvairiomis kalbomis.

Vokiečiai mulkino visus: nė vieniems neleido tinkamai

susiorganizuoti ir niekam nedavė ginklų. Pagaliau Lietuvos Tarybai perdavė valstybinius rūmus, kurių neįstengė nei apimti, nei apsaugoti, o senąjai miesto valdybai perdavė miestą. Bolševikų tarybai išreiškė palankumą, o lenkų legionieriams, kaip vėliau paaiškėjo, iš tikrųjų atidavė miestą. Visus sukiršino ir patys viską išsivežė... (Diaria 135).

Toliau vyskupo užrašuose skaitome: „Mano stovis buvo be galo sunkus: kas vieniems tiko, tai kitiems nepatiko. Viskas virte virė. Nežinia kaip įsitaikius. Laikiausi Kristaus ir Bažnyčios. Mačiau, kad lietuviai ir lenkai traukia į savo pusę, nelabai paisydami Bažnyčios reikalų... Kūčių dieną lankiau įvairias lietuvių ir lenkų įstaigas pasidalinti plotkelių. Kalėdų naktį sakiau pamokslą ir celebravau šv. Mišias“ (Diaria 136).

Gruodžio 27 d. rašo: „Atėjo pas mane Steponas Mickiewicz, Varšuvos lenkų (Lenkijos) valdžios atsiųstas komisaras. Jis pranešė, kad Lenkijos valdžia nusprendusi okupuoti Lietuvą, bet kad tai dar nereiškia Lietuvos aneksijos, kad paliksią teisę apsispręsti. Ir pasakė, kad legionieriai ir lenkų valdžia garantuosią Bažnyčiai liuosybę (laisvę) ir ginsią visų tautų laisvę“. Vyskupui tai atrodė nelabai gudri meškerė jį pasigauti. Nesigilindamas į smulkmenas, jis tuojau pareiškė: „Aš į politiką nesikišu, bet, atėjus legionieriams, mes kunigai taip pat rūpinsimės jų išganymu kaip ir kitų žmonių. Aš žmonėms nuolat skelbiu vienybės, meilės, broliškumo reikalingumą, tai mano, ganytojo, uždavinys“ (Diaria 136).

Vyskupas labai apsidžiaugė, kai pas jį gruodžio 29 d. atvažiavo kun. dr. Juozas Vaitkevičius, MIC, kuris buvo profesorium Włocławeko seminarijoje. Kun. Vaitkevičius buvo kilęs iš Šunskų parapijos, artimas Matulaičių kaimynas.

Lenkų legionierių užpuolis

Besvarstant kaip reikėtų laikytis bolševikinės okupacijos metu, gruodžio 30 d. vyskupą pasiekė žinia, kad 1919 sausio 2 d. išsikrausto visi vokiečiai ir kad tą dieną išeisiąs pasku-

tinis keleivinis traukinys, kad pasitrauks Taryba ir Lietuvos vyriausybė. Taip ir įvyko.

Per Naujus Metus, apie 5 val. po pietų, lenkų legionieriai paėmė miesto valdžią. Varnų gatvėje apsupo bolševikų darbininkų tarybos būstinę, kuri po susišaudymo tuojau pasidavė. Suėmė keletą lietuvių ir daug bolševikų žydų. Legionierių komendantas Steponas Mokrzeckis mieste paskelbė karo stovį.

Iš bolševikų užimtų vietų daug kunigų bėgo į Vilnių. Iš jų pasakojimų paaiškėjo, kad bolševikai nuolat artėja prie Vilniaus. Vertindamas jų pranešimus, vyskupas rašo:

„Mano nuomone legionieriai nebegalės atlaikyti Vilniaus, tik be reikalo savo šaudymais, areštais ir tt. suerzino priešingų partijų žmones. Be abejo, atėję bolševikai pirmiausia keršys kunigams, o paskui lenkams. Prie legionierių neprisidėjo nei lietuviai, nei žydai. Legionierių žygis užtrauks ant miesto gyventojų tik didesnę nelaimę, jei jie neatsilaikys prieš bolševikus. Jie pasitikėjo, kad prisidėsią sodžiai (kaimiečiai). Iš prabėgėlių kunigų sužinojau, kad sodžiai ne taip greiti kariauti. Esą bene prieš mus eina bolševikai, — jie tik prieš dvarponius ir kunigus. Lenkai dar pasitiki, kad Varšuva atsiusianti pagalbą, bet tur būt veltui, nes, kiek girdėti, nė ten neturi nei ginklų, nei šovinių“ (Diaria 137).

Sausio 3 d. vienuoliai Broliai Doloristai atsiuntė vieną broliuką vyskupo paklausti, ar nederėtų ir broliams stoti į legionierius, kad į juos visuomenė nežiūrėtų šnairai: tiek vyrų, o nenori ginti šalies... Vyskupas pasakė, kad vienuoliai negali stoti kariauti, nes tai priešinga jų pašaukimui ir Bažnyčios įstatymams bei dvasiai. Jeigu susidarys ligoninės, tai ten gali tarnauti ligonims ir sužeistiesiems, jei nori.

Atbėgo ir vienas karštuolis klebonas (kun. Žarnovvskis) klausti, kas daryti, ar leisti įtraukti bažnyčios bokštan kulkosvaidį (tai buvo sausio 2 d.), nes iš ten būtų lengva apšaudyti bolševikų tarybą ir priversiti pasiduoti. Vyskupas kuo griežčiausiai tai uždraudė, nes Dievo namų neleidžiama naudoti karo tikslams.

Kitą dieną tas pats klebonas atėjo generolo Wejtko vardu tartis dėl kapelionų skyrimo lenkų legionieriams. Jis pats būtų kaip dekanas, o kiti kapelionai būtų skiriami tik su vyskupo žinia. Vyskupas sutiko, nes reikia rūpintis kiekvieno žmogaus išganymu, ypač kai jam gręsia mirtis, bet kapelionais skirsiąs tik tokius, kurie laisvu noru sutiks.

Mieste vienur kitur vis buvo girdimi susišaudymai. Vyskupo sekretorius atėjęs pasakojo, kad žmonės būk (esą) laiko blogu, kad tokioje valandoje kunigai niekuo nepasižymi, neišstoja. Vyskupas jam pasakė, kad į viską reikia žiūrėti blaiviau, kad kunigams geriau nesikarščiuoti, nesikišti į ginčus ir karus, o dirbti savo Bažnyčios ir žmonių išganymo darbą (Diaria 138-139).

Legionierių dienos Vilniuje buvo trumpos: jie atūžė kaip vėjas ir su vėju išnyko. Jau ir patys lenkai ėmė kalbėti, kad jie pasitrauksią į Gardino pusę. Ten susitvarkę ir susispietę į didesnius būrius, po kokių dviejų savaičių vėl grįšią atsiimti Vilnių, o kol kas esą priversti miestą užleisti bolševikams. Dalis jų jau esą iš miesto iššygiavusi. Jiems nelengva net trauktis, nes vokiečiai išsigabeno visus garvežius ir vagonus. Sausio 5 dieną vakare buvo girdėti smarkus susišaudymas.

Tėviškos reminiscencijos

Tos pačios dienos užrašuose randame lyg vysk. Matulevičiaus pasikalbėjimą su savimi, vaizduojantį žmonių galvosenos drumstį:

„Vilniuje man buvo labai sunku. Tikrai čia kelias nuklotas erškėčiais. Lenkų visuomenė manęs bijojosi, nepasitikėjo, žiūrėjo, ką aš darysiu. Net, sveikinant per ingresą, viena poniutė man palinkėjo, kad aš lenkams nebūčiau patėvis, o tik tėvas. Lietuviai taip pat bijojosi, kad aš nepaslysčiau į lenkų pusę. Buvo nežinia, kaip vieniems ir antriems išsitaikius.

Tautų neapykanta čia baisiausia. Lenkai čia tiesiog nepripažįsta nei lietuvių, nei gudų — patys mano imti ir ima valdžią į savo rankas. Lietuviai vėl sako, kad čia nekiek esą tikrų lenkų, liaudis — tai gudai. Taigi nesą ko paisyti lenkų

dvarininkų ir šovinistų. Gudų vadai norėtų, kad kas nors būtų gudams, o tuo tarpu ta gudų liaudis yra nesusipratusi, tamsi, apleista. Kai į juos nori gudiškai kalbėti, ar gudiškus pamokslus jiems sakyti, neapkenčia ar pasipriešina. Žydai vėl matyt daugiau traukia į rusų šalį ir norėtų prisidėti prie rusų. Be to, dar politinės partijos. Miestas tarsi virte verda, kunkuliuoja neapykanta“.

Materialiai vyskupui daug padėjo kan. Juozas Kukta ir Marijampolės marijonai, kurie padėjo įsikurti ir aprūpino maistu. Taip pat ir Marijampolės Vargdienių Seselių vyresnioji viską, kas reikėjo sutvarkė ir sutaisė. Vietinė lenkų visuomenė regimai nieku nenorėjo prisidėti.

Vyskupas rašo toliau: „Darbo ir visokių reikalų turėjau daug. Reikėjo dažnai kalbėti. Labai pavargau ir nuilsau. Ėmė nemiga. Daug galėjau melstis. Dievas aplankė ypatingai gausiomis malonėmis, guodė ir stiprino. Koks geras Viešpats, nors ir siunčia kryželių, bet padeda juos nešti, pasaldina, pamalonina. Viešpatie, kaip aš Tave myliu! Čia mane bausk ir plak už mano kaltybes, tik suteik man savo malonę, kad kaskart labiau Tave mylėčiau. Pasižadėjau visiems lygiai tarnauti, kad ir kažin kiek nemalonumų patirčiau. Duok, Dieve, kad ištesėčiau.

Sausio 5 d. pavakare legionierių būreliai dar vaikščiojo gatvėmis, dainuodami tautines lenkų dainas... Vakare apie 8 valandą mieste buvo girdėt šaudantis netoli mano rūmų, bene Bernardinų gatvelėje. 8 valandą komunistai jau užėmė miestą. Legionieriai išdūmė Gardino link... Su jais, be abejo, išdūmė ir jų vadai, kurstytojai ir globėjai... Savo areštais, užpuldinėjimais, šaudymais, kratomis jie suerzino žmones, suerzino ir įpykino žydus, lietuvius, gudus, o labiausiai komunistus. Gali užtraukti ant nekaltų žmonių bolševikų pagiežą ir kerštą.

Liūdna, kad seni žmonės tą darbą rėmė, jais tikėjo, palaikė ir į jį traukė jaunuomenę. Dar liūdniau, kad buvo įsimaišę daug lenkų kunigų, galima sakyti, kad jie tuos legionus sudarė, pagimdė. Čia Vilniuje jie baisiai įsipainiojo į politiką; kad ne kunigai, patys dvarininkai nieko neišdarytų.

Be abejo, kai kurie turi bėgti, o dar ir nelaimę ant Bažnyčios ir kitų kunigų gali užtraukti... Kunigas privalo būti visiems lygiai tėvas, ganytojas. Jis negali būti partijos žmogus, o juo labiau jis negali varyti (imtis) konspiracinio darbo. Dieve, duok, kad išnyktų toji kunigų politikantų veislė iš mūsų mielos Bažnytėlės! Kai apie tai pamanau, vis man ateina į galvą mintis, kad Dievas, ištiesęs savo rykštę, dar skaudžiai mus, kunigus, už tai nubaus“. Ar tai nebuvo pranašystė?

Toliau jis idiliškai vaizduoja bolševikų atėjimą: „1919 sausio 6 iš ryto anksti kėlęs, jau išvydau būreliais einančią raudonąją kariuomenę. Gatvė buvo tuščia. Kai kur matyti maldingos moterėlės, einančios su maldaknygėmis į bažnyčią ar grįžtančios. Kai kur, išlindę pro vartus, moterys ir vyrai bailiai dairėsi į šalis, stebėdamiesi atmaina. Kaskart vis daugiau žmonių rodėsi gatvėse. Bet tai jau nebe vakarykšti žmonės ir gatvės išvaizda nebe vakarykščia.

Vakar gatvėmis švaistėsi legionieriai, vaikščiojo daugybės jaunimo, ypač mergaičių, daug ponų ir ponių. Žydai buvo lyg išsislapstę: retai kur koks nedrąsiai praeidavo. Lenkai, kone visi apsisagstę baltais ereliais, jautėsi, kad jų viešpatavimas. Rogutėmis važinėjo šen ir ten, daugiausia legionieriai, — šiandien kas kita. Po gatves pasipylė vargo ir darbo žmonės. Daugiausia žydeliai, mergaitės ir bernaičiai šen ir ten sveikina raudongvardiečius ir su jais šnekasi. Matyt, sutinka ir pažįstamų. Tarp kareivių matyti nemaža žydelių. Ponai tarsi išmirė. Rogutėmis važinėja raudonarmiečiai ir proletarai — tarsi visai ne tas miestas.

Buvo ramu, tik girdėti, kad areštavę kiek besislapstančių legionierių. Ir man žmonės patarė kur išvažiuoti ar bent išsikraustyti į kitus namus. Pasiryžau niekur iš čia neiti. Bus taip, ką Dievas duos. Jei tokia Dievo valia, mane areštuos ar net ir žudys — iš visur tas pats kelias. Nesijaučiu, kad būčiau kam ką blogo padaręs, taigi ir esu ramus. Katedroje laikiau sumą. Žmonių buvo pilna bažnyčia“ (Diaria 138-143).

Toks trumpas lenkų legionierių išpuolis Vilniuje baigėsi katastrofiškai. Vysk. Matulevičius savo užrašuose įtraukė ir

žmonių spėliojimus, koks galėjo būti to išpuolio tikslas. Manoma, kad jie (geriau sakant Varšuva, autoriaus pastaba) norėję parodyti pasauliui, kad Vilnius yra lenkų miestas, net paskelbė, kad Lietuvos Taryba susitarusi su lenkais ir leidusi Lietuvoje veikti legionams. Aiškiau tariant, kad Lietuva eina išvien su Lenkija.

Taip pat buvo manoma, kad vokiečiai leidę legionieriams susitelkti ir užimti Vilnių todėl, kad visoki neramūs gaivalai, kurie jiems buvo tiek įgrisę, išeitų aikštėn, kad būtų galima lengviau jais nusikratyti. O gal vokiečiai norėję pasirodyti prieš santarvininkus, kad jie bolševikų nepalaikę ir dėl to esą teisūs. Tokios išvados buvo daromos iš to, kad esą legionieriai buvo pasitraukę tik iki Lentvaravo, kad ten vokiečiai jų dalį nuginklavę, bet vėliau susitarę, jiems grąžinę ginklus ir geležinkeliu išgabenę į Balstogę, o iš ten juos išleidę į Lenkiją (Diaria 143).

Kaip ten bebūtų, Lenkija, vos tik atgavusi laisvę, jau pradėjo grobti svetimas žemes, ir net Lietuvos sostinę Vilnių, kuris jokiu istoriniu momentu niekados Lenkijai nepriklausė.

Bolševikų viešpatavimas

Vyriausias visos bolševikų karinės operacijos Lietuvai okupuoti ir komunistinei santvarkai įvesti vadas buvo Mickevičius-Kapsukas. Jo vadovaujama Tarybų Lietuvos vyriausybė tuojau parengė ir išleido dekretus (aišku, Maskvoje suredaguotus), kurie nubrėžė naujo Lietuvos ūkinio, politinio, ir kultūrinio gyvenimo kelius ir kapitalistinės nuosavybės nacionalizavimą. Natūraliai galvojant, tai buvo tik trafaretinė bolševikinė logika, nes Lietuva nebuvo joks kapitalistinis kraštas ir per karą visiškai nuteriotas. Anot sovietinių šaltinių, stiprėjant užsienio ginkluotai intervencijai, Lietuvos ir Gudijos Tarybų suvažiavimai Vilniuje ir Minske (1919.11.27) nutarė sujungti abi respublikas, ir Kapsukas buvo išrinktas Lietuvos ir Gudijos Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku (Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija II, 52). Vidaus reikalų komisaru buvo Aleksa-Angarietis, o švietimo — Vaclovas Biržiška.

1919 sausio 8 d. bolševikai iškilmingai laidojo savo žuvusius draugus ties katedra, kur seniau buvo Kotrynos II paminklas. Lavonus gatvėmis apnešė apie visą miestą. Žmonių buvo daug, daugiausia žydų. Prakalbos buvo sakomos lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai. Lenkiškai kalbėjęs labai puolė kunigus, aiškindamas, kad legionierių pasirodymas buvęs kunigų darbas. Tą dieną buvo darbininkų šventė: darbai visur sustabdyti, krautuvės uždarytos ir buvo įsakyta namus papuošti raudonomis vėliavomis. Bolševikų laikraščiai apie tuos įvykius rašė gana ramiai. Esą nors širdyje buvo kilę keršto jausmai, tačiau nekeršysią, nes tam nesą laiko — raudonoji armija žygiuosianti toliau vaduoti darbo žmonių... (Diaria 143-144).

Tačiau visa tai buvo tik laikinis raminimas. Mieste tuojau atsirado maisto trūkumai ir smarkiai kilo kainos: svaras duonos pašoko nuo 60 kapeikų iki 5 rublių, sviesto svaras nuo 7 ar 8 rublių pakilo iki 30 rublių ir tt. Greitai trūko visokių kitų produktų. Kaimiečiai maisto į miestą nebevežė, nes žmonės bijojo, kad pakeliui jo neatimtų, o dar blogiau, kad juos nepriverstų bolševikų kareivius kažin kur vežioti.

Žmonių tarpe sklido visoki gandai, vyko areštai, buvo konfiskuojami butai ir namai. Išsigandę ir pasimetę žmonės ieškojo vietų, kur slėptis. Komunistinės viršūnės jautėsi tikrais šeimininkais. Sausio 10 d. Vilniuje suėmė likusius Laikinosios Lietuvos vyriausybės narius: Mykolą Biržišką, Augustiną Janulaitį, adv. Vladą Stašinską ir žydą Vygodskį, reikalaudami, kad išsižadėtų Tarybos ir jos darbų. Po kiek laiko juos paleido, išskyrus Stašinską, kuris dar pusę metų buvo laikomas Vilniaus, Daugpilio ir Smolensko kalėjimuose.

Komunistų partijos vadovybės patvarkymu buvo perrinkta Vilniaus miesto valdyba. Rinkimai buvo taip sutvarkyti, kad išrinko beveik vien komunistus arba jiems labai palankius. Naujos miesto valdybos pirmininku buvo paskirtas Pranas Eidukevičius, partijai nusipelnęs veikėjas. Geresnės ir puošnesnės miesto patalpos ir namai buvo sekvestruojami apgyvendinti partiečiams ir raudonarmiečiams.

Nelauktieji svečiai gan greitai aplankė ir vyskupo rūmus.

Tai buvo kažkokie vyresnieji, jauni vyrukai, norėję ten apsigyventi. Ilgesniame pasikalbėjime vyskupas jiems aiškino, kad nėra vietos, kad jis pats esąs komunistas: „Esu vienuolis, jokių turtų neturiu, čia atvažiavau tik su valiza rankose. Čia viskas yra taip pat komunos — Bažnyčios. Kai aš čia nevaldysiu, kitas tuo visu naudosis ir valdys“. Tačiau bolševikai spyrėsi, kad butas didelis, baldai gražūs ir jie čia atvešią savo žmonas. „Gerai, tegu sau gyvena“, — ramiai pasakė vyskupas. Svečių kambaryje palikę kelias ‘žmonas’ (miesto žydelkaites), vyrai išėjo. Žinia apie šį įvykį greitai pasklido po visą miestą. Žmonės tuojau rinkosi prie vyskupo namų ir tas ‘žmonas’ išprašė. Šis faktas pažadino katalikų budrumą: jei tik kas nors kėsinosi į vyskupą, bematant atsirasdavo žmonių minios (Plg. A. Meciūnas, AJM 142-143).

Norėdama užbėgti bolševikams už akių dėl žemės nusavinimo, Krikščionių Demokratų vyriausioji valdyba Vilniuje paskelbė, kad valstybės ir dvarų žemės turi būti išdalintos kumečiams, bežemiams ir mažažemiams. Atlyginimus nustatyti palikta būsimam Steigiamajam Seimui. Su bolševikais tartis buvo išrinkta keleto asmenų komisija. Tačiau netrukus bolševikai išleido savo žemės tvarkymo dekretą, kuriuo dvarų ir Bažnyčios žemės ir turtai paskelbti visuomenės nuosavybe.

„Šis dekretas, — rašo vysk. Matulevičius, — labai man ir mano kapitulai,. ir visiems kunigams parūpo. Kiek galėdamas skaičiau Bažnyčios įstatymus ir jų aiškinimus, kurie liečia Bažnyčios turtus ir nuosavybę, kad nenutolčiau nuo Bažnyčios minties ir dvasios. Tariausi su kapitulos nariais ir su tais, kurie jau buvo pergyvenę revoliuciją Rusijoje. Prel. Michalkevičiaus patariamas, pasikviečiau Vilniuje žinomą advokatą, Tadą Wroblewskį (1858-1925), pasikalbėti tais reikalais. Jis apsiėmė sustatyti (paruošti) parapiečių sąjungos įstatus, kuriais remdamiesi parapiečiai paimtų ginti Bažnyčių turtus.

Kai įstatai buvo paruošti, pasirodė, kad visa bažnyčios turtų globa, priežiūra ir valdymas perleidžiama parapiečių taryboms. Kunigai visai neminimi, nes esą kitokių bolše-

vikai nepripažinsią. To išklausęs, pasakiau, kad visa tai priešinga Bažnyčios įstatymams ir kad savo galia aš tokių įstatų negaliu nei tvirtinti, nei kunigams pateikti. Tad nusprendžiau, kad tas dalykas reikia atidėti ir palaukti, ką mums gyvenimas parodys.

Kunigams, kur galėdamas, patariau, jeigu bolševikai kur kibtų prie bažnytinių turtų, kad ten sudarytų parapiečių komitetus turtams ginti, bet anaiptol jų neimti savo valdžion. Prašiau, kad aiškintų žmonėms, kad tie turtai yra parapijos, o ne kunigo. Jei bolševikai atims iš parapijos, tai parapiečiai turės kitu būdu rūpintis kunigų ir bažnyčios išlaikymu... Dvaruose jau daugelyje vietų bolševikai įsteigė kumečių ir darbininkų tarybas. Bažnytinių turtų iki šiol dar niekur nelietė“ (Diaria 145-146).

Grėsmė mokykloms

„Dar daugiau esu susisielojęs dėl tikybos mokyklose. Nuo pat pradžių, kai tik atvyko, bolševikai gresia išleisti mokyklų dekretą, kuriuo būsią iš mokyklų pašalinti visi tikybiniai ženklai, pati tikyba ir kunigai. Kai kur jau ėmė tai vykdyti. Dėl to žmonės labai sujudo, reikalavo ir visur šaukė, kad tikybos neišmestų, kad mokykla liktų tokia, kokia buvo. Jei tikybą išmesią ir kunigus pašalinsią, tai jie savo vaikų į tokias mokyklas neleisią“ (Diaria 147).

Vyskupą pasiekė žinia, kad vienoje vietoje (bene Švenčionyse) bolševikų komisaras pakeitė katalikų gimnazijos direktorių savuoju, kuris ėmė savaip tvarkyti. Vyresnieji mokiniai išbėgiojo, o mažesnieji, suvaryti į klases, verkšleno. Pamatęs, kad gimnazija iširo, komisaras grąžino direktorių ir seną tvarką. Vyskupas patarė kunigams organizuoti prie mokyklų tėvų komitetus — tegu patys gina savo teises, tegu patys reikalauja, kad jų vaikams būtų dėstoma tikyba.

Dėl mokyklų sujudo ir Vilniaus katalikų visuomenė — lenkai ir lietuviai. Kunigai ir pasauliečiai ėjo pas vyskupą tartis, kas daryti. Pasirodė, kad lenkų mokytojai buvo suskilę į dvi dalis; aiškūs katalikai buvo griežtai nusistatę reikalauti, kad mokyklos liktų katalikiškos, o atšalėliai

katalikai ir nekatalikai linko tartis ir derėtis su bolševikais. Lenkų atstovai, atėję pas vyskupą, prašė, kad jis juos taikintų ir duotų nurodymų, kad neiširtų lenkų mokyklos.

Atėjo ir adv. Wroblewskis patirti, kaip vyskupas žiūri į mokyklų laicizaciją. Jis pats dėstė sunkią lenkų mokyklų padėtį. Esą, jei, bolševikams reikalaujant, sutiksią pašalinti tikybą, tai gali sukilti kunigai, o tėvai gali boikotuoti mokyklas, tai mokyklos pačios užsidarys, nes bolševikai neduos lenkų mokykloms jokios pašalpos ir net gali iš jų atimti mokslo priemones ir patalpas. Sutikus su bolševikais ir palaikius lenkų gimnazijas, vaikus tinkamai mokys savi geri mokytojai, o tikybos būtų galima mokyti kur nuošaliai, kitame trobesyje. Į tą saliamonišką samprotavimą vyskupas atsakė, kad jis negali sutikti, kad iš mokyklų būtų šalinama tikyba. Tėvų pareiga prieš tai protestuoti. Net ir mokytojai turėtų pareikšti, kad mokymo ir pedagoginiu atžvilgiu tai negeistina.

Wroblewskis dar paklausė, ar ir lietuviai tėvai mano protestuoti. Vyskupas pasakė girdėjęs, kad taip. Apie tai užrašuose skaitome: „Iš kalbos su p. Wroblewskiu ir su kitais lenkų atstovais man paaiškėjo: jei būčiau pasakęs, kad mes, kunigai, ir katalikai griežtai boikotuosime mokyklas, iš kurių bus pašalintas tikėjimas, tai lenkai būtų ėmę kaltinti kunigus ir Bažnyčią, kad baisiai pakenkėme lenkų visuomenei, kad suardėme lenkų mokyklas, o visokio plauko lenkai socialistai būtų tai panaudoję kovai su Bažnyčia“ (Diaria 148).

Netrukus atsilankė pas vyskupą ir p. Košcialkovvskis, lenkų berniukų gimnazijos direktorius. Jis esąs geras katalikas, bet jo gimnazijoje yra ir nekatalikų mokytojų. Viską nupasakojo panašiai kaip p. Wroblewskis ir prašė duoti nurodymų ar įsakymų, kaip sutaikinti besiginčijančius. Vyskupas jam pasakė, kad jo nurodymai negali būti kitoki, kaip Bažnyčios: katalikai tėvai turi teisės ir privalo reikalauti, kad jų vaikeli būtų mokomi ir auklėjami katalikiškai. Atsivertęs atitinkamą Bažnyčios įstatymų skirsnį, jį paskaitė ir parodė direktoriui. Be to, įspėjo, kad direktorius nemanytų,

jog bolševikai, duodami pašalpas mokykloms, paliks senovišką tvarką.

Po kiek laiko atsirado naujas „gundytojas“ — Vitebsko gimnazijos direktorius Henrikas Lukaszewskis. Jis pasakojo, kad jie (mokytojai) sutikę pašalinti iš gimnazijos tikybą, tačiau kunigas ją dėsto šalia kituose namuose. Esą vaikai dar uoliau mokosi tikybos ir dar geriau lanko bažnyčią. Bolševikų valdžia gimnazijai duoda pinigų, ir jis stebėjosi, kad čia dėl to bolševikų reikalavimo keliama tiek daug triukšmo. Lyg norėdamas vyskupą įbauginti, jis pridėjo, jeigu tėvai ims labai protestuoti ir stos prieš mokyklą, tai bolševikai jį (vyskupą) gali areštuoti, kaip buvo suareštavę Vitebsko pravoslavų archieriejų. Supratęs kieno vardu tas ponas kalba, vyskupas trumpai pasakė: „Tai eisiu sėdėti kalėjime“ (Diaria 150).

Buvo ir daugiau panašių interesantų. Norėdamas geriau dalyką išsiaiškinti, vysk. Matulevičius pasikvietė kun. Tumą ir su juo tarėsi, ar nebūtų gerai mokyklų reikalais pasikalbėti su pačiu švietimo komisaru Vaclovu Biržiška. Kun. Tumas sutiko ir pirmiau nuėjo pas komisaro brolį Mykolą Biržišką, lietuvių berniukų gimnazijos direktorių, kuris jam pasakė, kad pas jį neseniai buvo užėjęs pats komisaras pasitarti dėl mokyklų dekreto. Mykolas jam pataręs to dekreto dar neskelbti, nes bolševikai tuo sukeltų prieš save visą katalikų visuomenę.

„Dėkui Dievui, — vyskupas sako savo užrašuose, — tasai dekretas dar nėra pasirodęs. Visą laiką karštai meldžiausi, kad Dievas mus gelbėtų nuo visokių pavojų. Mūsų Bažnyčia tiek daug kentėjo prie caro, o dabar vėl naujos kančios, ir tai dėl sąžinės laisvės. Dieve, koks keistas šis pasaulis! Tie patys žmonės, kurie tiek šaukė, rėkė prieš mirties bausmę, dabar patys šaudo ir žudo savo suimtus priešus. Tie patys, kurie neseniai kovojo prieš cenzūrą, prieš spaudos laisvės varžymą, dabar neleidžia kitokių pažiūrų laikraščių, o, jei ir išdrįsta koks pasirodyti, tuoj jam užčiaupia burną. Tie, kurie reikalavo lygių teisių visiems, dabar jas pripažįsta tik sau ir savo šalininkams, tik mažai žmonių kuopai (grupei). Iš

tiesų, baisus daiktas tasai politikavimas, kaip dažnai čia taikomas tokio laukinio nedorėlio doros dėsnis: jei tu man pavogsi karvę, tai bus blogai, o jei aš tau pavogsiu, tai bus gerai...

Buvo pas mane atėjęs kun. Kirsnowskis, I lenkų gimnazijos tikybos mokytojas. Jis pasakė, kad buvęs lenkų mokytojų susirinkimas pas p. Węclawskį, lenkų auklėjimo komiteto pirmininką. Mokytojai socialistai nė pirmeiviai neatėję. Susirinkusieji nusprendė su bolševikais nesidėti, neimti iš jų pašalpos, neleisti iš mokyklų šalinti tikybos. Esą nusistatę, jei kitaip nebus galima, tai geriau leisti mokyklas uždaryti. Buvo keliami šie motyvai: bolševikų viešpatavimas čia neilgas, tikisi lenkų atėjimo. Kaip išrodysią lenkų visuomenės akyse tie, kurie dėtųsi su bolševikais?... Taip bolševikams nepavyko savo pusėn patraukti nei tėvų, nei mokytojų“ (Diaria 151-152).

Dėl daugelio darbų bei rūpesčių vysk. Matulevičius nuo 1919 sausio 10 d. ištisą mėnesį nerašė savo užrašų. Sekantieji užrašai, nuo vasario 10 d. apėmė visus aukščiau pažymėtus įvykius. Tarp vasario 10-15 vėl buvo pertrauka. Vasario 16 d. užrašus pradėjo šiais žodžiais: „Prašokusią savaitę daug esu turėjęs darbo, vargo ir sielvartų dėl Tėvo Frideriko Muckermanno bylos“, kurią čia pavaizduosime.

Tėvo Muckermanno drama

Tėvas Friedrich Muckermann (1883-1946) buvo jėzuitas literatas, sociologas ir pamokslininkas. Pirmojo pasaulinio karo metu jis gyveno Vilniuje ir laikė pamaldas vokiečių katalikams kariams Šv. Kazimiero bažnyčioje, kurią nuo 1840 metų rusai buvo pavertę pravoslavų cerkve. Tą bažnyčią ir gretimus pastatus buvo sau pasistatę jėzuitai (1609-1615). Tai buvo Lietuvos jėzuitų centras. Ten pradėjus laikyti kariams pamaldas, ir šiaip žmonės ėmė ją lankyti ir melstis. T. Muckermannas pramoko kiek lenkiškai ir žmonėms ėmė sakyti pamokslus. Karui einant prie galo, rusų šventikai mėgino tą bažnyčią užgrobti, bet žmonės neleido.

Kai vyskupo sostą užėmė Matulevičius, tuojau į jį

kreipėsi pravoslavų archieriejus per vieną šventiką, o paskui ir pats asmeniškai, reikalaudamas tą bažnyčią vėl atiduoti pravoslavams. Vyskupas atsakė, kad tą bažnyčią pastatė katalikai ir dabar žmonės jokiu būdu neduos jos paveržti. Pravoslavai kreipėsi į vokiečių valdžią, bet nieko negavo. Net ir bolševikai jiems atsakė, kad stačiatikiai turi pakankamai bažnyčių-cerkvių, o ši bažnyčia buvusi iš katalikų konfiskuota.

Vyskupui rūpėjo, kad, vokiečiams apleidžiant Vilnių, Šv. Kazimiero bažnyčia neišspruktų iš katalikų rankų. Jis prašė t. Muckermanną, kad nesitrauktų iš Vilniaus drauge su vokiečių kariuomene. Jei pavyks tą bažnyčią apginti, tai jėzuitai vėl galės prie jos įsikurti savo namus. Jis pasiliko ir savo vyresniųjų buvo paskirtas Šv. Kazimiero bažnyčios rektorium. Pamaldos sutraukdavo daug žmonių.

Bolševikams atėjus, gyvenimas kuriam laikui lyg stabtelėjo. Lenkų katalikų darbininkų draugijų vadovas kun. Olszariskis iš pradžių turėjo slapstytis. Todėl t. Muckermannas užėjo pas vyskupą pasiklausti ir pasitarti, ar jis galėtų imtis veiklos darbininkų tarpe. Tai buvo išganingas sumanymas, nes abiem rūpėjo išlaikyti ne tik bažnyčią, bet ir geram panaudoti prie jos esančius rūmus. Vyskupas jam patarė pasiteirauti, ar bolševikai jo darbo netrukdys, ir prašė, kad laikytųsi grynai katalikybės pagrindų ir nesiveltų nei į politiką, nei į tautiškumus. Sutarė ribotis tikybine, kultūrine ir ekonomine veikla.

Vieno sekmadienio popietę t. Muckermannas surengė darbininkams konferenciją. Žmonių susirinko labai daug. Juos pakvietė į tuščius rūmus prie bažnyčios ir pradėjo organizuoti Krikščionių darbininkų sąjungą. Žmonės ėmė į ją rašytis būriais. Jam pagalbon vyskupas paskyrė kun. Mykolą Petrovskį, gudą, kuris gerai mokėjo prabilti į liaudį ir nusimanė socialinėje veikloje. Į sąjungą rašėsi visų tautybių varguoliai, ir per trumpą laiką jos narių, vyrų ir moterų, skaičius išaugo virš devynių tūkstančių.

Religinis ir šalpos darbas plėtėsi sparčiai: suorganizavo liaudies virtuvę (valgyklą), atgaivino užsidariusias dirb-

tuves, įsteigė kooperatyvą, sandėlius, liaudies teatrą ir tt. Net sumanė leisti laikraštėlį. Tai jau nepatiko bolševikams: vos pirmam numeriui pasirodžius, tuojau jį konfiskavo. Vasario 9 d. naktį atėjo pas t. Muckermanną du milicininkai ir jam įsakė išvykti iš Vilniaus per 24 valandas.

Ši žinia vyskupą pasiekė anksti rytą. Tuojau pas jį atėjo t. Muckermannas, kan. Julius Ellertas, Šv. Jono bažnyčios klebonas, kurio parapijoje buvo Šv. Kazimiero bažnyčia, ir taip pat buvo kunigaikštytė Gružinskaitė. Visi drauge tarėsi, kas daryti. Tėvas Muckermannas nutarė kurį laiką slapstytis Vilniuje, kol sutvarkys savo reikalus.

„Pasklidus gandui, kad bolševikai tremia t. Muckermanną iš Vilniaus, — skaitome užrašuose, — žmonės pradėjo rinkti į Šv. Kazimiero bažnyčią. Tėvas Muckermannas taip pat nuėjo bažnyčion atsisveikinti su žmonėmis ir pasakė pamokslą. Kai jis norėjo eiti iš bažnyčios, žmonės jo neleido, šaukė neduosią jo ištremti. Ne tik bažnyčioje, bet ir lauke buvo minios žmonių...

„Norėdami išsklaidyti ir išvaikyti minią, žydeliai milicininkai paleido keletą šūvių oran. Vienas šūvis, sako, pataikė į bažnyčios langą. Įnirtusi minia puolė milicininkus, juos nuginklavo ir atidavė raudonarmiečiams. Žmonės tą šaudymą palaikė provokacija iš žydų pusės. Mat, jau šeštadienį ir sekmadienį žmonės matė žydžiūtes, mėtant lapelius ir net prie bažnyčios durų ir sienų juos lipinant. Tai buvęs protestas prieš t. Muckermanną...

Bolševikų valdžia, pajutusi, kad kyla įnirtimas prieš žydus, pašalino milicininkus žydelius iš tų gatvių, kurios buvo netoli Šv. Kazimiero bažnyčios. Į jų vietą pastatė kareivius raudonarmiečius. Žmonėms paskelbė, kad tie, kurie šaudė, būsią nubausti. Pasirodė, kad ir raudonarmiečiai ne visi buvę ištikimi valdžiai: kai kurie sakėsi neduosią žmonių skriausti, kad žydai jodytų krikščionims ant sprandų. Matyt tai nugirdę, bolševikų vadai ne visiškai ištikimus kareivių būrius išsiuntė net už miesto. Bažnyčią apstatė kareiviais lenkais, ištikimiausiais...

Iš bažnyčios žmones išleisdavo, bet į bažnyčią neleisdavo. Žmonės nuolat siuntinėjo delegatus į bolševikų valdžią, kad paliuosuotų ir jiems paliktų kun. Muckermanną. Geležinkelio darbininkai net buvo pasiryžę kelti streiką, taip pat ir elektros darbininkai. Kun. Muckermanno reikalu pas mane ėjo darbininkų atstovai ir pavieniai žmonės. Sujudo viso miesto katalikai. Dariau, ką galėjau jam gelbėti...

Tuoj pirmadienį per kan. Kuktą įprašiau Vileišienę, daktarienę, kad tuo reikalu nueitų pas Mickevičių-Kapsuką ir Liutkevičių. Mat, ponia Vileišienė buvo gera Kapsuko pažįstama: kitados jį buvo išgelbėjusi iš kalėjimo ir mirties. Bet ji nieko nelaimėjo. Antradienį pasiunčiau kunigus (Lubianiecą ir Maciejewiczių) pas žydų rabiną, kad jis sudraustų savuosius, kad neerzintų ir neprovokuotų žmonių, nes gali kilti žydų žudynės. Rabinas pažadėjo tai padaryti.

Kun. Tumą su savo raštu nusiunčiau pas Kapsuką. Rašiau, kad kun. Muckermannas likosi mano prašomas ir jam nerūpėję joki šnipinėjimai, kad jis steigęs darbininkų sąjungą pačių darbininkų įprašytas, kad joje jokios politikos nevarinėjęs, kad viską darė su mano žinia ir mano įgaliotas. Prašiau, kad jį paleistų ir tokiu būdu nuramintų žmones. Kun. Tumo prašiau, kad ir žodžiu išdėstytų Kapsukui, kaip žmones katalikai įniršę dėl kun. Muckermanno trėmimo ir kaip įpykę ant žydų. Kapsukas atsakė, kad kun. Muckermanno čia palikti negali, kad bažnyčią laikys apgulę, kol žmonės su kun. Muckermannu pasiduos, kad nei jam, nei žmonėms nieko blogo nedarysią ir tt.

Moterys, įsilaužusios pro raudonarmiečių eiles, įnešė kiek maisto bažnyčioje apgultiems žmonėms. Kad bažnyčioje nebūtų šviesos, bolševikai nukarpė elektros vielas. Bažnyčioje likę žmonės su kun. Muckermannu budėjo ir meldėsi visą dieną ir naktį. Trečiadienį, vasario 12 dienos rytą, apie pusę penkių, įsigriovė (įsibrovė) raudonarmiečių lenkai karininkai, ėmė šaudyti į lubas, išsklaidė žmones ir varu suėmė kun. Muckermanną. Žmonės, ypač moterys, jį gynė, bet kariai elgėsi nuožmiai: suimtąjį stumdė ir tąsė, moterims rovė nuo galvos plaukus... Tėvą Muckermanną įsodino į

automobilį ir išvežė. Suėmė didelį būrį žmonių, kuriuos nuvarė į buvusios Tarybos rūmus.

Vienus jų paleido, o kitus, kurie atrodė kiek inteligentiškesni, nugabeno į Lukiškių kalėjimą. Tarp jų buvo ir kunigaikštytė Gružinskaitė, labai uoli katalikė rusė, atvirtusį iš stačiatikių. Bažnyčią bolševikai užrakino ir apstatė sargybomis. Taip pat ir namus, kur rinkdavosi krikščionys darbininkai. Ten buvo padaryta krata, atplėštos indaujos ir paimtos kai kurios knygos...“

Vyskupas vėl siuntė kun. Tumą pas Kapsuką su raštu, kad grąžintų bažnyčios raktus ir leistų joje melstis. Taip pat prašė, kad kun. Tumas pasiteirautų žodžiu, kur yra t. Muckermannas, ir kad paleistų visus suimtuosius. Kapsukas žadėjo grąžinti raktus ir bažnyčią, o suimtuosius, išskyrus t. Muckermanną, paleis, tardymui pasibaigus. Pats Kapsukas vyskupui parašė, kad t. Muckermannas išvežtas į Minsko kalėjimą ir tuoj būsiąs teismas. Prie rašto buvo pridėti keli t. Muckermanno žodžiai (raštu), kad kareiviai nieko blogo jam nedarę ir prašo, kad vyskupas ramintų žmones. Tas prierašas, aišku, buvo pridėtas todėl, kad žmonėse sklido gandai, jog bolševikai jau t. Muckermanną nužudę.

Tie įvykiai įbaugino žmones. Daugelis bėgo pas vyskupą klausti patarimo, kas daryti: bėgti ar likti Vilniuje. Jis patardavo likti, tik vieną kitą įspėdavo, kad nenakvotų namie. Jam pagailo tų vargdienių persekiojamų žmonių, ir jis sumanė parašyti ganytojišką laišką:

„Atlikęs visus dienos darbus, vakare sėdau rašyti raštą į vilniečius katalikus. Norėjau, kad jis būtų skaitomas sekmadienį visose Vilniaus bažnyčiose. Sunku buvo rašyti. Reikėjo pažymėti, kad katalikai darbininkai skriaudžiami, kad jie turi teisės reikalauti, kas jiems teisingai pridera. O vėl reikėjo žiūrėti, kad bolševikų valdžia negalėtų prie nieko taip labai prikibti ir ką nors palaikyti revoliucijai priešingu darbu. Čia reikėjo raminti žmones, kad nebūtų riaušių ir žudynių, o vėl reikėjo saugotis, kad neprislėgčiau, nepastūmėčiau žmones į nusiminimą ir neviltį, kad neišrodytų (neat-

rodytų), jog aš liepiu vien kentėti ir duotis, kad visi jiems jodytų ant sprando“.

Vyskupas kitą dieną pasikvietė keletą kunigų: Lubianiecą, Maciejewiczių, Kretovviczių, Steckiewiczių, ir jiems paskaitė. Rado, kad reikėtų kai ką išleisti. Tai buvo padaryta. Reikėjo atspausdinti. Nors popierius ir spaustuvės buvo bolševikų rekvizuoti, tačiau pavyko surasti žmonių, kurie apsiėmė tą raštą atspausdinti. Penktadienio vakarą tą raštą išvertė lietuvių kalbon, nes tekstas buvo parašytas lenkiškai. Gudų kalbon jo nevertė, nes toji kalba Vilniaus bažnyčiose nebuvo vartojama.

Kai kuriose miesto dalyse raudonarmiečiai apkūlė žydus ir ragino žmones, kad prisidėtų — nurodytų žydų namus. Žmones kareivių nepaklausė, nenorėjo jų mušti, nors ant žydų buvo įniršę. Šeštadienį (vasario 15 d.) vyskupą vėl užgulė įvairūs patarėjai. Lenkai norėjo, kad reikėtų suruošti į Šv. Kazimiero bažnyčią procesiją ar manifestaciją, kad sekmadienį vyskupas neskelbtų savo rašto nė nekalbėtų į darbininkus. O vienas lietuvis kunigas įspėjo, kad bolševikai gali jį suimti, kad lenkai tautininkai nori vyskupą įtraukti į pinkles ir jį pastūmėti į kalėjimą.

Į tai vyskupas atsakė: „Nei vienų, nei antrų nepaklausiau, matydamas, kad jiems politika terūpi. Mano nuomone, kur pavojus, ten vyskupui netinka kitais dangstytis, reikia pačiam stoti (Bonus pastor animam ponit pro ovibus). Vargas tam vyskupui: kas įmanydamas segasi jam į skvernus ir tempia į savo pusę. Jo asmenim remdamiesi, gražiais protavimais dangstydamiesi, nori siekti savo tikslų. Bet Dievas ir Angelas Sargas, matyt, budi, sergsti ir gelbėja“.

Tomis dienomis ir bolševikų laikraščiai pradėjo daugiau rašyti prieš Bažnyčią, tikybą ir krikščionių dorą. Tai atrodė parengimas dirvos atskirti žmones nuo Bažnyčios. Šeštadienio vakare paskelbė, kad bus lenkų darbininkų mitingas tema: „Darbininkai ir katalikų Bažnyčia“. Vyskupas paprašė kun. Tumą ten nueiti ir jam pranešti, kas ten bus kalbama. Į tą mitingą jis nusiuntė ir savo tarną Andrių Meciūną.

Mitingas bolševikams nepavyko, nes žmonės kalbėto-

jams neleido liesti tikybos, nė Bažnyčios: protestavo, kosėjo, krankštė, šaukė. Katalikai darbininkai taip pat kalbėjo ir gynė tikybą ir Bažnyčią. Visoje minioje bolševikų buvo gal tik kokia dešimt procentų. Sekmadienį tą mitingą pakartojo suvažiavusiems kaimų atstovams. Kadangi laikraščiai apie tai nieko nerašė, tai spėjama, kad ir patys bolševikai juos laikė nepavykusiais.

Kun. Tumas vyskupui papasakojo, koki buvo mitinge daromi priekaištai tikybai ir Bažnyčiai. Vyskupas pasiryžo į tai atsakyti. Jis paskelbė darbininkams, kad sekmadienį, 4 val. po pietų, pavaduos ištremtąjį tėvą Muckermanną ir pasakys jiems pamokslą, jei bus leista Šv. Kazimiero bažnyčioje, o jei ne, tai katedroje. Kadangi kazimierinė buvo dar apsupta, tai žmonių minios suplaukė į katedrą. Bažnyčia buvo perpildyta, daugybė žmonių stovėjo lauke, apgulę bažnyčios duris ir sienas. Jų galėjo būti keliolika tūkstančių.

Po mišparų vyskupas įlipo į sakyklą ir kalbėjo ištisą valandą. Išaiškino Bažnyčios ryšius su žmonėmis ir žmonių santykius su Dievu. Kvietė visus klausytojus, kad gyventų santaikoje ir dermėje su visais piliečiais, kad nesidėtų prie jokių riaušių ir tt. Po pamokslo žmonės sugiedojo „Šventas Dieve“, „Dievas mūsų gelbėtojas“ ir buvo palaiminimas Švenčiausiuoju.

Toliau užrašuose skaitome: „Nei mano raštas, nei pamokslas negalėjo patikti bolševikams. Panorėję galėjo prie manęs kibti ir mane suimti. Sugrįžęs iš katedros, sutvarkiau svarbesnius reikalus, parašiau paskyrimus, kas valdys vyskupiją, jei patekčiau kalėjiman, ir kas globos mūsų vienuoliją. Raštus įdaviau saugoti tėvui Juozui Vaitkevičiui. Pats atsidaviau į Dievo apvaizdos rankas. Bolševikams visur suardžius tvarką ir sustabdžius gyvenimo bėgį, vyskupijoje nieko nebuvo galima veikti. Mane pradėjo apimti lyg koks nerimas, nusiminimas ir nuobodulys.

Dabar, prasidėjus kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, kokia nauja galybė įžengia į mane, pajutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Mane apėmė neišbylomas (neapsakomas) noras ginti mieliausiąją Bažnyčią, dėl jos kentėti, visiškai jai pasi-

švęsti. Nors bolševikų neminėdamas, prieš juos kalbėjau stačiai, griežtai, drąsiai išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes. Buvo matyti, kad žmonės gerai suprato, ką aš norėjau pasakyti, klausė atsidėję, matyt, dėjosi atmintin. Tegul Dievas bus pagarbintas ir jo šventoji, mūsų mieliausioji motina Bažnyčia išaukštinta“ (Diaria 152-163).

Dramos atomazga

Po garsaus pamokslo buvo Krikščionių Darbininkų Sąjungos susirinkimas. Išrinko atstovus kreiptis į bolševikų valdžią ir prašyti, kad paleistų suimtuosius ir leistų naudotis Šv. Kazimiero bažnyčia. Pirmadienio rytą (vasario 17 d.), apie 10 valandą, atstovai užėjo pas vyskupą pasitarti. Gerokai baimindamiesi, teiravosi vyskupo, ar juos galėtų suimti. Vyskupas pasakė, kad gali ir jį gali suimti, bet reikia daryti, kas teisybė. Nurimę žmoneliai nuėjo, išlandžiojo po visokias įstaigas, kol priėjo prie draugo Eidukevičiaus. Tasai pažadėjo grąžinti bažnyčią, nuimti sargybas ir ištardžius paleisti suimtuosius. Be to, pasakė, kad vyskupas tegul paskiria Šv. Kazimiero bažnyčios rektorių ir atsiunčia savo įgaliotinius bažnyčiai perimti.

Suprantama, kad tokia bolševikų nuolaida buvo padaryta ne dėl atstovų gražių akių, bet dėl sekmadienio pamaldose dalyvavusios minios. Noroms nenoroms jie kol kas dar turėjo skaitytis su darbininkų masėmis. Vyskupas rektorium tuojau paskyrė kan. Ellertą, kurio parapijai priklausė Šv. Kazimiero bažnyčia. Taip pat paskyrė keturis darbininkus bažnyčios prižiūrėtojais, kuriems pagal vyskupo įgaliojimą buvo perduota. Vyskupas paskyrė kun. Petrovskį ir kun. Charuckį, pabėgėlį iš Mogiliavo vyskupijos, ten laikyti Mišias ir kitas pamaldas.

Tėvo Muckermanno padėtis kol kas nebuvo aiški. Sklido visoki gandai apie pavojų jo gyvybei. Tebuvo žinoma, kad jis buvo laikomas Minsko kalėjime ir kad žmonės ir Minsko vyskupas, kiek galėdami, stengėsi jį aprūpinti bent maistu. Kai bolševikai iš Vilniaus ir Lietuvos buvo išvyti (1919 m. balandžio 19-20 d., prieš pat Velykas), žinios apie jį visai nutrūko.

Tik daug vėliau buvo sužinota, kad po devynių mėnesių kalėjimo, jis buvo mainais išlaisvintas iš Smolensko kalėjimo, tarpininkaujant Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus pirmininkui dr. Ferière.

Grįžęs į Vokietiją, tėvas Muckermannas tęsė savo religinę ir socialinę veiklą, kovojo dėl darbo žmonių gerovės, rašė knygas ir žurnaluose straipsnius. Neužmiršo priminti savo tautiečiams ir apie bolševizmo grėsmę knygoje *Der Bolschevismus Droht* (1931). Leido ir redagavo žurnalą *Der Gral* ir buvo vienas iš vadų pasipriešinimo Hitlerio nacionalsocializmui. Dėl savo veiklos turėjo bėgti į Olandiją, vėliau persikėlė į Paryžių, pagaliau į Šveicariją, kur 1946 m. mirė Montreux mieste.

Bolševikai nesnaudžia

Nors iš pradžių Vilniuje bolševikai nesiėmė drastiškų žygių, tačiau nesiliovė terorizavę pavienius asmenis ar įstaigas. Progai pasitaikius, vysk. Matulevičius parašė laiškelį (vasario 18 d.) Minsko vyskupui, prašydamas globoti ten likusius Vilniaus vyskupijos kunigus, kad juos panaudotų kaip tinkamas, kad aprūpintų apleistas parapijas ir, jei galima, ten skirtų savo kunigus.

Pas vyskupą atėjo Radzevičiūtė, Angelų Kongregacijos vienuolė, klausti patarimo, kas daryti. Seserys laiko dvi kūdikėlių ir vaikų prieglaudas. Vienoje yra tik koplytėlė, kur kartais kunigas laiko Mišias, o kitoje yra ne tik koplytėlė, bet ir 80 metų senelis kun. Obolevičius. Bolševikams tai nepatiko. Reikalavo koplytėles panaikinti, o kunigą pašalinti, nes esą vaikams reikia daugiau vietos. Vyskupas pasakė, kad pačios seselės jo nevarytų. Tegul jį išmeta bolševikai. Jei išmes, vyskupas pažadėjo kur nors tą senelį priglobti. Neišmetė.

Lankytojų netrūko. Tos pačios dienos (vasario 18) vakare vyskupą aplankė kažkoks neaiškus asmuo, apie kurį užrašuose skaitome:

„Vakare mane aplankė keistas asmuo. Jis pasisakė esąs Kairys, vysk. Roppo giminaitis ar geras pažįstamas, arti

gyvenęs su juo ir jo tetomis. Sakėsi išdrįsęs ateiti pas mane pasikalbėti dėl pastarųjų dienų atsitikimų (įvykių). Esąs geras katalikas, negalįs iškęsti, kai bolševikai niekina tikybą ir Bažnyčią. Būtų gera, kad aš siuntinėčiau persirengusius jaunus kunigus į visus jų susirinkimus.

Tas asmuo man pasirodė įtartinas, mane pasveikino ne taip, kaip geri katalikai geba sveikinti savo vyskupą. Į mane kreipdamasis, jis išsireiškė: ‘panie proboszczu’, paskui susigriebęs ‘księże proboszcu‘, pagaliau ‘księże biskupu‘. Kalbėjo lenkiškai, bet netikusia kalba. Neišrodė tai žmogus, kuris arčiau gyvena su kunigais ir vyskupais. Matyt, jam daugiau rūpėjo, ką aš manau apie bolševikus. Man paklausus, jis pasisakė tarnaująs pas bolševikus, esąs ūkio reikalų instruktorium.

Supratęs su kuo turiu reikalo, jam ėmiau sakyti kone pamokslą apie bolševikus, išrūdydamas (primindamas) jam kai kuriuos netikusius ir nežmoniškus pasielgimus. Sakiau, kad mes kunigai nesikišame į politiką, bet Bažnyčią, tikybą ir sąžinės laisvę ginsime visomis jėgomis. Įrodinėjau, kad savo nelemtu elgesiu bolševikai prieš save sukėlė žmones. Jei ims iš mokyklų mėtyti tikybą, dar labiau visus prieš save sukels.

Kairiui parūpo, kaip aš žiūriu į žydus. Pasakiau, kad darau, ką galėdamas, kad nebūtų žydų žudynių, ir katalikai žmonės klauso, nors juos kareiviai raudonarmiečiai ne kartą buvo telkę žydų mušti.

Daug ko tam ponui pripasakojau. Ypač man rūpėjo jį įgąsdinti, kad bolševikai neišdrįstų iš mokyklų šalinti tikybą. Prašiau, kad visa, ką esu kalbėjęs, praneštų bolševikams. Ponas Kairys, sprukęs pro duris, išsinešdino nemitęs. Tokiems žmonėms reiks imti sakyti pamokslus apie mirtį ir teismą Šv. Ignoto pavyzdžiu. Estote prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae (Būkite gudrūs kaip žalčiai ir nuolankūs kaip karveliai). Labai mandagiai su tuo ponu atsiskyriau. Man atrodė lyg tyčia bolševikų pasiųstas“ (Diaria 165-166).

Vysk. Matulevičius buvo nusistatęs priimti visus, be išimties, kas tik jį aplankydavo. Kiekvieną interesantą jis

kantriai išklausydavo ir, kuo galėdamas, visiems padėdavo, ypač šių sumaiščių metu. Jis visais atžvilgiais buvo informuotas, gerai orientavosi įvairiose situacijose, viską greitai suvokdavo savo giliu protu ir kiekvieną žmogų traktuodavo su mylinčia širdimi.

Nugirdęs, kad bolševikai suėmė kai kuriuos lietuvius kunigus, tuojau paprašė kan. Kuktą sužinoti, ar tai tiesa. Pasirodė, kad tikrai buvo suimtas kun. Juozas Vailokaitis, kun. Povilas Dogelis, ir iš kitur patyręs, kad ir Felicija Bortkevičienė, žinoma socialistų vadovė „patupdyta į šaltąją“. Buvę ir daugiau suimtųjų, kuriuos laikė įkaitais. Bolševikai nusiuntė į Kauną savo atstovus reikalauti, kad paleistų ten kalinčius bolševikus. Kol ėjo tos derybos, nutarta siuntinėti kaliniams valgyti. Buvo suiminėjami kunigai ir iš plačių aplinkinių vietovių. Dauguma jų buvo laikomi Lukiškių kalėjime. Tokiose sąlygose buvo bemaž neįmanoma nei kuo pagelbėti, nei kunigų skirti į parapijas ar kilnoti į kitas vietas.

Užrašuose randame ir tokį aprašymą: „Kun. Feliksas Kaczmarek iš Wiszniewo prašė, kad jam padėčiau gelbėti parapiečius. Per jo parapiją ėję rusų ir vokiečių apkasai. Išliko vos keletas kaimų, kiti sunaikinti. Žmonės gyvena žemėse pasidarę šiokias tokias landynes. Daug miršta badu ir šiltine. Pasakiau, kad parapijos komitetas kreiptųsi į bolševikus. Kitokio būdo gelbėti nematau, nes kur kitur padaryti rinkliavą dabar sunku. Vargšas klebonas pasakė, kad bolševikai nieko neduoda, tik grobia ir tai, kas dar buvo likę... Dieve, mano Dieve, kiek žmonelių turi iškentėti vargo dėl to nelaimingo ir pragaištingo karo! Pas juos bolševikai jau paskelbė Bažnyčios nuo valstybės atskyrimo dekretą“ (Diaria 168).

Vasario 23 d. sukako metai, kai Rusijoje atsirado raudonarmiečiai. Tam įvykiui paminėti bolševikai surengė iškilmes. Gatvėmis traukė bolševikų kareivių ir šiaip žmonių eisenos. Visi susitelkė prie katedros, kur buvo prakalbos. Be kareivių, žmonių buvo labai mažai, daugiausia žydai. Krikščionių beveik nesimatė. Po pietų šen ir ten mieste buvo

surengtos paskaitos. Krikščionys jų beveik nelankė. Lietuviams skirtoje salėje susirinko bemaž vien žydeliai ir keliolika mergaičių, atėjusių pasižiūrėti, kas ten bus. Iš įvairių vietų surinktų žinių paaiškėjo, kad, kur tik kalbėtojai užpuldavo tikėjimą ar Bažnyčią, iš žmonių vis kildavo protestai ir triukšmas.

Vieną dieną pas vyskupą atėjo kun. prof. Mečislovas Reinys ir kun. Pranciškus Bieliauskas, Šv. Mikalojaus lietuvių bažnyčios klebonas, klausti, kas daryti, nes bolševikai jau buvo ieškoję suimti. Bėgti ar liktis? Vyskupas jiems pasakė: „Darykite Tamstos kaip tinkami. Aš Tamstų dėtas nebėgčiau“. Ką gi kita galėjo jis pasakyti, kai ant jo pečių sviro Vilniaus katalikų ir visos vyskupijos likimas? Abu paklausė tokio įtaigojančio patarimo ir pasiliko Vilniuje. Tačiau kun. Reinys netrukus buvo suimtas ir nugabentas į Lukiškių kalėjimą, bet dar nebuvo atėjusi jo paskutinė valanda: po daugelio metų bolševikai vėl jį, jau Vilniaus arkivyskupą, suėmė ir išgabeno į Vladimiro kalėjimą, kur jis mirė 1953 metais lapkričio 8 dieną.

Vilniaus Lukiškių kalėjime buvo daug ir kitų lietuvių, ne tik kunigų. Tarsi demonstruodami savo toleranciją, bolševikai vasario 26 dieną (trečiadienį) kunigams leido kalėjime laikyti šv. Mišias (Diaria 171).

Vasario 26-27 dienomis bolševikai Vilniuje buvo uždarę daugelį krautuvių — darė kratas. Taip pat kratas darė ir privatiniuose namuose, ieškodami maisto sandėlių ir kitų sau reikalingų daiktų: drabužių, apavo, pakinktų ir kitko, ką tik sugriebė. Visas miestas buvo ištuštėjęs, lyg išmiręs. Kiek buvo sukonfiskuota visokio turto, kiek žmonių suimta, niekas negali pasakyti nei apsakyti. Žmones apėmė neviltis ir siaubinga baimė... (Diaria 177).

Vyskupijos kalbų mišinys

Vyskupo kviečiamas, atėjo seminarijos profesorius kun. Stanislovas Milkowskis. Vyskupas jo prašė padėti kun. Petrovskiui vadovauti jaunimui, pabrėždamas, kad savo

darbe laikytųsi grynai tikybos pagrindo, kaip tėvas Muckermannas.

Iš to kilo ir pasikalbėjimas apie tautiškumus. Kun. Milkowskis seminarijoje dėstė patrologiją, visuotinę istoriją ir lenkų kalbą, buvo žmogus dievobaimingas ir objektyvus. Todėl vyskupui buvo svarbu patirti jo nuomonę apie kalbų vartojimą visame vyskupijos kalbų babilone.

Vyskupas nusiskundė, kad čia yra daug tautininkų kunigų, tiek lenkų, tiek lietuvių, o labai maža kunigų katalikų. Kai kurie mano, kad įsisodinę į tautybės vežimėlį, jie žmones įveš į bažnyčią. Dažniausiai toks vežimėlis pats sugriūva, žmonių bažnyčion neįveža. Čia priminė tėvo Muckermanno .darbą, kuris patraukė žmones prie savęs. Drauge apibūdino ir pasauliečius, kurie savo politiniams tikslams siekti gudriai panaudoja tikėjimą, kunigus ir Bažnyčios įtaką. O kai reikia kur ginti Bažnyčią ir katalikybę, jie moka gražiai pasiteisinti ir pasitraukia.

Tai paliudija lenkų mokyklų reikalai Vilniuje. Seniau, kai reikėjo prieš vokiečius ginti lenkų mokyklų tautybę, tai pasauliečiai tautininkai balsavo išvien su kunigais. Esą geriau tenebūna jokių mokyklų, negu jos vokietintų lenkų vaikus. Gi dabar, kai mokyklose reikia tikybą ginti prieš bolševikus, tai tie patys žmonės susiskaldę ir jau mano nusileisti bolševikams. Sako, jei ginsime tikybą ir užsispyrę jos reikalausime, tai galime netekti lenkų mokyklų ir pakenkti tautybei.

Kun. Milkowskis atvirai pasakė, kad dėl nesveiko kunigų tautiškumo yra kalta seminarija. Ją reikėtų kitaip sutvarkyti. Aukščiausieji jos vadovai, ypač jos inspektorius kan. Karolis Lubianiec, dalykus ima labai siaurai, gal ne tiek iš blogos valios, kiek per neišmanymą. Seniau seminarijoje į lietuvių tautinį kilimą buvo žiūrima kaip į pavojų katalikybei, o dabar taip žiūrima į gudų kilimą. Klierikai tai jaučia, ima slėpti savo tautybę, jų būdas genda, ir iš tokių išeina didžiausi lenkų tautininkai. Reikėtų duoti laisvę visoms tautybėms ir visas lygiai globoti ir gerbti. Tačiau iš patyrimo

pridėjo: jeigu seminarija nebus vedama lenkų noru ir dvasia, tai negausianti paramos iš visuomenės.

Vyskupas atsakė, kad jo manymu kiekvienas klierikas turėtų išmokti lenkiškai, nes šioje šalyje ta kalba reikalinga kiekvienam kunigui. Be to, lietuviai tegul mokosi savo kalbos, o gudai savo. Kun. Milkowskis išsireiškė, kad būtų gerai visiems klierikams išmokti lietuviškai, tai būtų lengviau kunigus skirstyti ir kilnoti į parapijas ir be jokių nesantaikų aptarnauti mišrias (skirtingų tautybių) parapijas.

„Aš to nereikalaučiau, — tarė vyskupas, — man daug svarbiau, kad, išeidamas iš seminarijos, kunigas išsineštų tikrą kataliko apaštalo širdį, kad būtų tikrai pasiryžęs visus, be skirtumo, globoti ir visiems tarnauti. Tada, kur reikės, toks kunigas išmoks ir svetimos kalbos. Kas iš to, kad kai kurie kunigai moka kelias kalbas, bet jas sunaudoja tik savo politiniams tikslams, savo politinei partijai, o ne žmonių labui. Kaip kunigui svarbu turėti tą kataliko apaštalo širdį, parodo to paties Muckermanno pavyzdys. Būdamas vokiečiu, jis gerai pramoko lenkiškai. Ir, nors tarp vokiečių ir lenkų buvo blogiausi santykiai, jis prie savęs patraukė tiek daug žmonių. Tikrai Dievas man jį siuntė, tur būt, kad man čia būtų lengviau kovoti su nesveikais tautiškumais“ (Diaria 168-170).

Nemažai dėl tautybės kentėjo ir kun. Andriejus Cikoto (1891-1952), susipratęs gudų veikėjas, vėliau marijonas, gerai išmokęs lietuviškai, 1933-1939 marijonų generolas. Jis atvyko pas vyskupą iš Molodečno prašyti, kad jį atleistų iš parapijos ir leistų apsigyventi Minske. Ten dabar esąs visų gudų katalikų centras, ir jis nori dirbti tarp saviškių. Be to, gyvendamas prie Minsko seminarijos, galėsiąs kiek labiau įsigilinti į save. Vyskupas nelabai norėjo jį išleisti iš savo vyskupijos ir paklausė: „Kodėl gi ne Vilniuje?“.

Kun. Cikoto giliai atsiduso ir ėmė skųstis, kad čia gudui neįmanoma iškęsti: draugai kunigai į gudus šnairuoja, pirštais bado, persekioja. Jis jau pakankamai daug iškentėjo, vyskupui Roppui lankant tą vyskupijos dalį ir, jam liepiant, išdrįsęs sakyti pamokslus gudiškai. Priminė ir seminarijos

laikus, kai, atsisveikindamas su baigusiais, vienas lenkų kunigų vadovas graudeno, kad neprisidėtų prie netinkamų partijų, ir jiems parodęs *Bietorus*, nekalčiausio turinio katalikų laikraštėlį. Žodžiu, čia būti gudu yra laikoma didžiausiu nusikaltimu. Minske bus daug geriau. Minsko vyskupas Loziriskis katedroje prabilo gudiškai. Už tai iš savo ganomųjų lenkų patyrė nemalonumų, bet kitu pamokslu juos nuraminęs.

Kun. Andriejus Cikoto (1891-1952), 1933-1939 Marijonų Vienuolijos Vyr. Vadovas, 1939-1948 rytų apeigų Apašt. Administratorius Mandžiūrijoje, išvežtas į Sibirą ir' ten nukankintas 1952 m.

Išsikalbėjęs su juo gudų reikalais, vyskupas pareiškė: „Aš esu vyskupas katalikas ir visiems noriu lygiai tarnauti ir lygiai rūpintis visų savo žmonių dvasiniais reikalais. Man visi lygūs, tiek gudai, tiek lenkai, tiek lietuviai. Kadangi čia Vilniuje tautiniai dalykai labai opūs, į juos labai keistai ir savotiškai žiūrima, tai reikia būti atsargiam. Gudų atgijimui ne tik nesipriešinsiu, bet remsiu, kad jis neiškryptų iš vagos“ (Diaria 172; *Mariame* 232-240).

Vysk. Matulevičius pripažino, kad gudų liaudis tamsi, nemoka katekizmo, nemoka išpažinties atlikti, bet ji viską

geriausiai išmoks, jeigu bus mokoma gimtąja kalba. Kadangi jau dabar kyla tautinis gudų atbudimas, tai kunigai turi jį pakreipti tikra vaga, kad susipratę gudai nekaltintų Bažnyčios, kad ji stengėsi juos nutautinti. Bažnyčios yra ne kalbų mokyti, bet išganymo dalykus dėstyti liaudžiai suprantama kalba. Vyskupas leido kun. Cikotai vykti į Minską ir jo vietoj į Molodečną paskyrė kun. Drabnį.

Paskui iš Lebedzievo parapijos atvyko kun. Žukas, taip pat gudas. Jis vyskupą apipylė eile klausimų: ar gali vaikučius katekizuoti gudiškai, nes jie kitaip nesupranta, ar mokyklose tikybą galima dėstyti gudiškai ir tt. Jis to klausė todėl, kad seniau tai buvo draudžiama ir kunigus, kurie išdrįsdavo vaikus mokyti gudiškai, bausdavo ir iškeldavo į lenkų parapijas. Pagaliau jis griebėsi svarbiausio klausimo: ar gali sakyti pamokslus gudiškai? Vyskupas išreiškė palankumą: „Palieku Tamstos nuožiūrai, tik žiūrėk, kad bažnyčioje nebūtų riaušių ir kad lenkai turėtų, kas reikia“.

Vyskupas Matulevičius mėgo paklausinėti lankytojus, ypač paprastus žmonelius, kaip jie gyvena, ką veikia, iš ko pragyvena ir kaip viskas sekasi. Jeigu interesantas yra vikaras, tai būtinai klausia, koki jo santykiai su klebonu. Kun. Žukas pasakė, kad jo klebonas kun. Zapasznyk serga, nieko negali dirbti, bet gyvena klebonijoje ir valdo visą ūkį, o jis gyvena dvaro kumečio būste, bet bolševikų komitetas ir iš ten jį varo. Jį apvogė ir neturi kur dėtis. Prašė vyskupo, kad jį iškeltų bent kur toliau, nes gudai stačiatikiai ant jo labai įširdę. Vyskupas tai pažadėjo.

Vyskupas susirūpino, kad taip nekatalikiškai elgiamasi: „Tai galima pateisinti tik rusų netikusiu pasielgimu ir persekiojimais. Mat, rusai nepripažino gudų kalbos. Jiems ji tebuvo tik dialektas, o tikroji gudų kalba turėjo būti tik rusų kalba. Gudiškai kalbėti draudė, liepė kalbėti tik rusiškai. Nenorėdami į bažnyčias įsileisti rusų kalbos, kunigai Dievo žodį skelbė lenkiškai. Tokiu netikusiu elgesiu rusų valdžia prisidėjo prie gudų nutautinimo“ (Diaria 173-174).

Kovo 13 dienos užrašuose skaitome: „Atkeliavo trys pasiuntiniai (atstovai) iš Idoltos, Drujos parapijos. Prašo,

kad jiems leisčiau įsikurti parapiją... Vienas tų vyrų šiaip taip laužydamas kalbėjo lenkiškai. Jam tas sekėsi labai sunkiai, gal nelengviau, kaip man gudiškai. Kiti du tylėjo. Matydamas, kad jie yra tikri gudai, paprašiau, kad kalbėtų ‘po prostu’ — gudiškai. Žmonės pasidarė kaip ne tie, net jų veidai nušvito. Pasidarė šnekūs, linksmi, drąsūs.

Išsiklausinėjau apie jų vargus ir bėdas. Patyriau, kad kun. Boličas moko juos katekizmo gudiškai, pamokslus sako vieną lenkiškai, kitą gudiškai. Klausiau, kaip gi jiems geriau, kaip geriau suprantate? Visi trys lyg choru atsakė: ‘Viadoma, što po prostu’ — žinoma, kad gudiškai. Pasakiau, kad savo kalbos nesigėdintų, nes ji Dievo duota, kaip rusų, lenkų ir lietuvių.

Palaiminęs tuos žmones, prašiau, kad nuo manęs pasveikintų savo kunigėlį ir parapiečius, ir palinkėjau sėkmingai įsisteigti savo parapiją. Žmonės išėjo džiaugdamiesi. Kiekvienam savo kalba mieliau ir gana. O man čia kunigai lenkininkai prisispyrę stengiasi įkalbėti, kad gudai puikiausiai supranta lenkiškai, kad jie jokiu būdu nenori, kad į juos kalbėtum gudiškai. Matau, kad man reikia kuo greičiausiai mokytis gudiškai“ (Diaria 183-184).

Vasario 23 d. pas vyskupą atėjo du vyrai iš Ratnyčios parapijos prašyti, kad leistų statytis bažnytėlę Pervalko kaime. Jų prašymą palaikė Ratnyčios ir Druskininkų klebonai. Vyskupas leidimą davė ir priežiūrą pavedė Ratnyčios klebonui, kun. Bernotui, kol bus paskirtas tam tikras kunigas. Vyskupas stebėjosi, kad tie vyrai neišdrįso prabilti lietuviškai. Pasirodė, kad kažkas jiems buvo pasakęs: negi galima su tokiu asmeniu kalbėti lietuviškai?.,.

Tuos vargdienius padrąsindamas, pats pirmas į juos prabilau lietuviškai, paprašiau juodu sėstis, pašnekinau, paklausinėjau, kas ten girdėti, kaip juodu gyvena. Žmonės atkuto. Išėjo labai patenkinti, kad vyskupas nė kiek neponiškas. Iš kalbos buvo matyti, kad ten lietuviai jau griebiasi kiek gudiškai, tamsūs, niekina savo kalbą. Ir vieno ir antro tų žmonių pavardė buvo Tartakis“ (Diaria 176-177).

Kovo 3 d. vyskupą aplankė Vievio klebonas kun. M. Cijū-

nėlis pasitarti dėl įvairių dalykų. Jo parapija per karą buvo labai sunaikinta. Žmonės eina duoneliauti pas Kauno lietuvius. Parapija mišri: dalis dar kalba lietuviška, kiti jau nutautę — sugudėję ar sulenkėję. Nenuostabu, nes seniau klebonais buvo skiriami tik lenkai. Jis esąs tik antras lietuvis klebonas. Prieš jį buvęs kun. Radušis. Dabar, kauniškiuose beduoneliaudami, vėl prisimena lietuviškai kalbėti.

Jo parapijoje lietuvių vaikai katekizuojami lietuviškai, o sulenkėjusių lietuvių — lenkiškai. Jis jau pradėjęs sakyti pamokslus lietuviškai. Kun. Cijūnėlis yra kilęs iš garsiosios Joniškio (Vilniaus krašte) parapijos. Jo tėvai pasakojo, kad ten seniau buvęs klebonu kun. Petrowskis, kuris lenkinęs lietuvius su įniršimu. Jis vaikų neprileisdavęs prie pirmosios Komunijos, kol neišmokdavo lenkiškai. Jo tėveliai mokėsi lenkiškai katekizmo nuo 8 iki 18 metų, kol juos leido prie Komunijos. Baigdamas šio pokalbio aprašymą, vysk. Matulevičius pridėjo šiuos žodžius:

„Iš tikrųjų, matyt, seniau šioje vyskupijoje, ganytojams ne tiek rūpėjo žmonių išganymas, kiek lenkų kalbos mokymas. Iš daugelio žmonių girdėjau, kad čia seniau į lietuvių parapijas būdavo skiriami nė žodžio lietuviškai nemoką kunigai. Ir ilgus metus ten klebonaudami, visai nesirūpino bent kiek pramokti lietuviškai. Pavyzdžiui Dauguose dar iki 1904 m. bene viskas buvo lenkiškai“ (Diaria 179-80).

Kovo 2 d. užrašuose skaitome: „Tėvas Juozas Vaitkevičius, marijonas, praėjusią savaitę vedė trijų dienų rekolekcijas mergaitėms, Šv. Magdalenos vardo seselių auklėtinėms, o šią savaitę pačioms seselėms penkių dienų rekolekcijas. Jis man pasakojo, kaip ten buvo. Pasirodė, kad ir ten esama liguisto tautinio raugo. Vieną dieną, po palaiminimo Švč. Sakramentu, mergaitės užtraukusios ‘Boże coś Polskę’, tik per aukštai paėmusios ir giesmė nutrūkusi. Man labai nepatinka tas tautinių giesmių ir dalykų kišimas į bažnytines apeigas. Ne sacris misceantur profana!“ (Diaria 178).

Vyskupas gavo žinią, kad Visų Šventųjų bažnyčioje nebuvo skaitytas jo vasario 16 d. aplinkraštis į vilniečius. Esą klebonas, kun. Dijakowskis, nusprendęs, kad jame

nebuvo nieko lenkiško, nieko tautiško, negana aštriai parašytas prieš bolševikus, tai neverta jo nė skaityti. Vyskupas pakvietė Vilniaus dekaną kun. Wolodžko ir prašė ištirti, ar tikrai taip buvę. Kitą dieną dekanas pranešė, kad aplinkraštis tikrai neskaitytas, ir ėmė teisinti kun. Dijakowskį. Paskui paklausė, ar vyskupas jį už tai bausiąs ir ar jis galėtų ateiti atsiprašyti. Vyskupas pasakė, kad nebaus ir kad jis gali ateiti.

„Šiandien (vasario 27) atėjo ir pats kun. Dijakowskis. Atsiprašinėjo, teisinosi, kad vėjas ar kas ten visą dalyką supainiojęs... Nenorėdamas, kad žmogus toliau painiotųsi ir niekus kalbėtų, ėmiau klausinėti ko kito... Pasigyrė, kad tą dieną norėjęs sudaryti bloką prieš bolševikus, suvažiavusius aptarti savo reikalų, o šiems nutarus, kad Lietuva ir Gudija jungtųsi federacijos ryšiais su Rusijos respublika... Todėl jis sušaukęs žmones, kurie nutarę protestuoti... Mano nuomone, geriau būtų padaręs, kad būtų žiūrėjęs bažnyčios ir nesikišęs į politiką. To kunigo nebaudžiau. Maniau, kad bus gana, kad jaus, jog aš žinau ir numanau, kas darosi“.

Vyskupas žinojo, kad kun. Dijakowskis buvo kilęs iš lietuviškos parapijos ir mokėjo lietuviškai, nes vyskupijos administratorius prel. Michalkevičius jam buvo pavedęs skaityti lietuviškus laikraščius ir jam pranešinėti, kas ten rašoma.

„Man buvo sakę seniau, — skaitome toliau užrašuose, — kad, jei tik imsiu katalikiškai valdyti, nepaisydamas tautybių (ypač lenkų tautininkų), tai ne kartą sutiksiu kunigų pasipriešinimą ar net revoliuciją. Tai rodosi tiesa. Stipriai dėl šio atsitikimo nuliūdau. Tarsi menkniekis, bet išreiškia žmonių dvasią. Kuo čia pasitikėti ir kuo remtis? Kur imti kunigų, tikrų katalikų? Tu pats, Viešpatie, teikis atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, užkrėstą nesveikų tautiškumų ir politiškumų nuodais!“ (Diaria 174-176).

Ruošiamos pinklės

Vilniuje vis neramu. Jo valdymo planus ruošia ne vien bolševikai, bet ir svarbiausi varžovai — lenkai ir lietuviai.

Bolševikai puola Lietuvą ir veržiasi į Lenkiją. Tai didino viltį, kad bolševikų valdymas bus neilgas.

Kovo 12 dieną pas vyskupą atėjo seminarijos vicerektorius, kan. Lubianiec, ir pranešė, kad rytoj užeisiąs ponas Dybowskis, žymus matematikas ir inžinierius. Paaiškino ir kokiu reikalu, nes lenkai nenori daryti tokių svarbių dalykų vyskupui nežinant, už jo pečių.

Atvykęs ponas Dybowskis pasisakė, kad jis esąs Lenkijos valdžios paskirtas Vilniaus miesto komendantu. Lenkai čia, Vilniuje, turi slaptą karininkų organizaciją ir net dalis bolševikų kareivių yra pasižadėję pereiti į jų pusę. Jų tikslas yra apsaugoti miestą nuo plėšimų ir naikinimo. Bolševikams traukiantis, jie pasiryžę paimti valdžią mieste ir net apylinkėse. Esą jie čia nenori varyti jokios politikos, nė spręsti, kam teksiąs Vilnius. Vyskupas, išklausęs viso to plano, ramiai paklausė, ar jie yra taręsi su lietuviais. Dybowskis pasakė, kad tarėsi, bet susitarti nepavyko.

Vyskupas tik vėliau sužinojo, kodėl nesusitarė: — lietuviai paklausė, ar lenkai pripažins Lietuvos nepriklausomybę, kuri jau buvo paskelbta, su sostine Vilniuje? Gavę neigiamą atsakymą, lietuviai atsisakė dėtis prie šio lenkų plano.

Tas ponas Dybowskis pridėjo, kad jis laikąs savo pareiga viską pranešti vyskupui, kas darosi mieste, kad paskui nesistebėtų. Taip pat jis pasakė, kad bolševikai tikrai nusistatę vyskupą suimti, bet lenkai karininkai jį apginsią. Esą net numatę tam tikrą prieglaudą — stipriai aptvirtintus namus. Vyskupas jam padėkojo už gerą širdį bei rūpestingumą. Tas ponas manė, kad kovo 23 bolševikai tikrai iš Vilniaus išsidangins, ir patarė bent dvi-tris dienas slapstytis. Vyskupas nukreipė kalbą į kitų tautų pavyzdžius, papasakojo, kaip gražiai skirtingai kalbančios tautos sutaria Šveicarijoje. Pagaliau jam pasakė:

„Aš iki šiol nesikišau į jokias politikas ir toliau nemanau kištis. Vyskupas turi būti visiems lygiai vyskupu ir visiems lygiai tarnauti. Mano padėtis čia labai kebli, tai juoba turiu būti atsargus, kadangi mano ganomieji nesutaria, varžosi dėl Vilniaus ir kiekvieni jį nori pasisavinti. Pastebėjau, kad būtų

atsargūs, kad jau keliolika dienų vis girdžiu apie lenkų karininkų organizavimąsi... Pridėjau, kad ir bolševikai apie tai žino, taigi, kad be reikalo neužsitrauktų nelaimių ant savęs ir kitų žmonių... Mano manymu nėra ko labai rūpintis, kas Vilnių užims laikinai. Jo likimas pareis nuo to, ką nuspręs taikos konferencija Paryžiuje. Aš pats nemanau niekur bėgti, nė slapstytis... Tebūnie, kaip Dievas duos. Tiek žmonių kenčia kalėjimuose, tai ir aš kęsiu, jei mane suims“ (Diaria 184-186).

Kovo 14 vyskupas užrašė: „Atbėgo kun. Kulesza, dominikonų bažnyčios klebonas, kalbinti, kad išvažiuočiau į Maišiagalą (apie 25 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus), nes bolševikai esą tikrai nusistatę mane, jį patį, kan. Lubianiecą ir kun. Songiną suimti. Jau net turįs ir arklius parūpinęs mane nuvežti...

— O Tamsta, ką manai daryti? Ar bėgsi?

— Aš nebėgsiu.

— Tai kodėl gi mane kalbini, kad bėgčiau?

— Ekscelencija kas kita, Jūs reikalingas visai vyskupijai.

— Mano pavyzdys taip pat reikalingas visai vyskupijai. Man pasišalinus ar pasislėpus, Dievas žino, kas mieste galėtų pasidaryti. Tuo naudodamiesi, neramūs asmenys galėtų sukurstyti liaudį ir žmones įtraukti į didžiausias nelaimes. Ne, aš nemanau niekur iš čia trauktis. Toks dalykas vyskupui netinka. Mane suims, tiek to. Žemėje nebus skylės. Manęs nebesant, vyskupiją aprūpins pats Dievas.

Per ištisą dieną vis ėjo geros širdies žmonės, mane įspėdami, kad pasišalinčiau, kad kur nors slapstyčiaus, nes bolševikai tikrai mane suims. Jau vėlai vakare atbėgo kun. prof. Milkowskis, kokių ten ponių įprašytas, pranešti, kad šią naktį bolševikai tikrai ateis mane areštuoti... Sutvarkiau visus savo popierius ir dokumentus, paskyriau, kas valdys vyskupiją, jei man tektų kalėti. Sukalbėjęs rožančių, kuo ramiausiai atsiguliau miegoti“ (Diaria 186).

Kovo 15 d. atėjo du lietuvių atstovai pranešti, kad yra tikrų žinių, jog lietuvių kariuomenė šio mėnesio 20 d. užims

Vilnių. Jie nori pasitarti, kaip sutikti ir priimti nugalėtojus. Jie norėjo, kad ir vyskupas dalyvautų tose iškilmėse. Pasiūlė net savo tvarką: pirmiausiai pasveikinti lietuvių komendantą ir jam įteikti duonos ir druskos. Paskui visi eitų į katedrą. Prašo, kad vyskupas atlaikytų pamaldas, prabiltų ir palaimintų. Iš katedros eitų į Aušros Vartus, ir ten vyskupas žmonėms atkalbėtų litanijas ir tartų bent keletą žodžių. Iš ten visi eitų į pilies kalną vėliavos iškelti...

Vyskupas prašė tų atstovų, kad jo netrauktų į jokias politines apeigas, nė manifestacijas ir kad nepamirštų, kad Vilniuje jis turi tarnauti visiems lygiai ir pirmiausiai žiūrėti Bažnyčios reikalų. Manifestacijų tvarkymą reikėtų palikti tiems, kurie Vilnių paims. Ne manifestacijos Vilnių padarys lietuvišką. Vyskupas negali gyventi tik einamąja valanda, jis turi žiūrėti ateities.

Nenorėdamas žmonių užgauti ar atstumti nuo bažnyčios, vyskupas pažadėjo pasitarti su lietuviais kunigais. Skubotai sukvietė visus, kuriuos tik galėjo pasiekti, ir jiems išdėstė visą tą reikalą. Nutarė nieko galutinai nenuspręsti ir palaukti tolimesnių įvykių raidos.

„Dieve, mano Dieve, kokia čia sunki vyskupo padėtis. Jį tąso ir traukia į visas puses. Ir lietuviai ir lenkai norėtų jį įsikinkyti į savo politikos ratelius. Ir vieni ir antri stengiasi jį įmurdyti į politines klampynes. Dieve, padėk man tų klampynių išsilenkti“ (Diaria 186-188).

Kovo 19 d. vyskupas gavo bolševikų įsakymą išsikraustyti iš antrojo aukšto į trečiąjį. Leidžia pasiimti tik lovą, o visa kita palikti. Laiko duota trys dienos. Vyskupas susirūpino, kas daryti. Trečiame aukšte gyventi neįmanoma, nes krosnys sugedę, nėra jokių įrengimų. Nutarė nesikraustyti, tegul patys išvarys. Tegul žmonės sužinos, kad jį iš namų meta prievarta. Gandas apie tai tuojau aplėkė visą miestą.

Nenorėdamas, kad kiltų kokios riaušės, gal blogesnės negu dėl tėvo Muckermanno, griebėsi priemonių tą įsakymą pakeisti. Per tarpininkus jis tą įsakymo raštelį perdavė adv. Vladui Požėlai ir Kapsukui. Pastarieji sakėsi buvę tuo įsakymu nepatenkinti. Ir tikrai, kovo 22 d. savo raštu tą išva-

rymą atšaukė. Naktį apie 2 valandą bolševikai beldėsi į namų vartus, mėgino jėga įsilaužti, bet sargė jų neįleido, pasakė, kad ateitų dieną. Smarkiai pakeikę, jie nuėjo šalin.

Visomis tomis dienomis mieste buvo labai neramu. Virš miesto pasirodė lietuvių lėktuvas. Jis mėtė lapelius, kurie buvo gan sumaniai suredaguoti, daugiausia taikyti raudonarmiečiams. Tai buvo nauja kovos priemonė, kuri įnešė daug maišaties. Bolševikai gynėsi areštais. Suėmė net daug lenkių ponių. Esą buvusi susekta jų slapta organizacija (Liga Patriotek), kuri ruošė kelią lenkų legionieriams ir slaptai karininkų organizacijai.

Miestas vis laukia atmainų, ateinančių kariuomenių išvaduoti iš bolševikų valdžios. Lenkai laukia legionierių, o lietuviai laukia lietuvių karių. Nuostabu, kad lenkai niekad nemini lietuvių kariuomenės. Jeigu kalba apie lietuvių frontą, tai mini tik vokiečius arba lenkus. Taip pat ir bolševikai nelabai mini lietuvių kareivių. Visur reiškiasi tautinės neapykantos (Diaria 192-193).

Dar vienas gundytojas. Kovo 24 d. kan. Lubianieco lydimas atsilankė vyskupui įtartinas asmuo su rekomendaciniu Vitebsko dekano kun. Baliulio laišku. Pasisakė esąs Michal Žadkiewicz, kilimo lenkas, buvęs stačiatikis, bet jau antri metai, kai tapęs kataliku. Petrapily buvo įstojęs į jėzuitų noviciatą, bet, revoliucijai ištikus, jis prisidėjo prie bolševikų ir gavęs labai aukštą vietą užsienių reikalų skyriuje. Dabar jis gali važinėti per visus frontus ir net gali duoti kelionių leidimus kitiems. Jis veikia susitaręs su vysk. Roppu ir vysk. Loziiiskiu, kun. Baliuliu ir kitais. Tarnaudamas bolševikams, jis pasiryžęs bolševikus sutaikinti su Bažnyčia ir jai išgauti pilnos laisvės dekretą. Šiuo metu jis gali iš Krokuvos partraukti jėzuitus, kurie darbuotųsi čia arba Rusijoje.

„Matyt jam labiausiai rūpėjo jėzuitai, — skaitome vyskupo užrašuose, — ar jų čia kur nėra ir kaip aš žiūriu į bolševikus ir jų santykius su Bažnyčia. Jis gražiai nusiskutęs, dar jaunas vyras, labai apsukrus, matyt pasaulio pereiga, nes gyrėsi visur buvęs. Iš veido jis labai panašus į žydą, sprendžiant iš kalbos ir iš to, kad labai mėgo pasigirti ir pasi-

didžiuoti... Tam ponui komisarui pasakiau, kad, jei Bažnyčiai duosite tikrą laisvę, tai aš, žinoma, pasidžiaugsiu ir, be abejo, ta laisve pasinaudosiu, nes dabar padėtis tiesiog nepakenčiama. Tėvų jėzuitų čia ar Rusijon traukti ne laikas. Tegul vyksta taika ir rimtis, tada žiūrėsime, kas daryti.

Tas ponas teiravosi apie galimybes užmegzti ryšius su Apaštalų Sostu ir klausė, ar vyskupas prie to prisidėtų. Be to, ar nebūtų gera, kad dabar mes kokį pasaulietį, būtent jį patį, įgaliotume vesti reikalus su Apaštalų Sostu. Vyskupas jam atsakė, kad naujų kelių ieškoti nereikia. Jeigu bolševikų valdžia nori, tai tegul kreipiasi į Šv. Tėvą, kad atsiųstų savo atstovą, kaip, pavyzdžiui, Varšuvoje yra Msgr. Ratti, Miunchene Msgr. Pacelli. Tada mes, vyskupai, su Roma turėsime gyvą ryšį ir nereikės nieko įgalioti. Pagaliau, — tarė vyskupas, — jei Tamsta gali ir tikrai manai ką gero Bažnyčiai padaryti, tai daryk. Mes pasidžiaugsime, o Dievas atpildys“ (Diaria 196-197).

Paskutinės bolševikų pastangos

Kovo 30 dienos rytą, pusiau šešių, vyskupas buvo besirengiąs išeiti Mišių Įsakyti kitur. Išgirdęs durų skambutį, jis pats nuėjo atidaryti durų. Išvydo tą patį bolševiką, augalotą vyrą, kuris anksčiau buvo atnešęs raštą, kad vyskupas paliuosuotų butą. Dabar jis pranešė, kad tas komisaras, kuris norėjęs čia apsigyventi, jau grįžo iš Maskvos, yra geležinkelio stotyje ir tuojau atvyks su savo draugais. Iš viso esą septyni žmonės ir du automobiliu.

Vyskupas jam aiškino, kad anas įsakymas butą užleisti jau buvo pakeistas. Tas vyras spyrėsi, kad bent laikinai juos įsileistų, kol susiras kitą tinkamą butą. Pasirodė, kad tas bolševikas jau buvo įsikraustęs į kiemą su automobiliu, pilnu benzino statinių ir kitokių kraustulių.

Netrukus atvažiavo ir pats komisaras. Vyskupas jam parodė raštą, kuriuo buvo pakeistas pirmasis bolševikų įsakymas, ir pasakė, kad jiems gal kur kitur skiriamas butas. Komisaras pasakė, kad to rašto jis galįs nepaisyti, ir prašė įsileisti. Iš kalbos su juo vyskupas matė, kad jie čia būtinai

nori apsigyventi. Tada vyskupas jį įspėjo, kad žmonės į tą dalyką pažiūrės šnairai, kad tas įsibrovimas į vyskupo namus gali sukelti riaušių. „Tamstos turite galios, galite daryti, kaip norite, esu priverstas užleisti jums kambarius. Jums verčiant, aš visiškai pasitrauksiu iš šių namų, bet tamstoms nepatariu čia eiti. Aš pažįstu katalikų liaudį: ji tokių dalykų nepakęs, bus sumišimas“.

Išeidamas miestan, vyskupas pasakė tėvui Vaitkevičiui, kad laikytųsi ramiai. Jei bolševikai spirtųsi čia pasilikti, tai tegu jiems užleidžia laukiamąjį kambarį, bet turi su patarnautojais saugoti namus. Grįžęs po pamaldų, apie 11:30 valandą, vyskupas jau rado žmonių pilnus vartus, laiptus ir priemenę. Buvo subėgę daug lietuvių ir lenkų ginti vyskupo namų. Žmonės labiausiai buvo įdūkę dėl ten esančių moterų, nes spėjo, kad jos esančios nekokio elgesio ir tyčia lenda į vyskupo namus, nori juos išniekinti. Žmonės tuojau sugužėjo į salionąir joms nepagailėjo aštrių ir karčių žodžių. Vyrai bolševikai jau buvo išėję — pasišalino, kai tik pamatė besirenkančią minią.

Po kiek laiko vyskupas išėjo pasikalbėti su žmonėmis. Nupasakojo visą įvykių eigą, padėkojo už jų pastangas ir juos paprašė skirstytis. Kai tik žmonės išvaikščiojo, bolševikai ir vėl atbirzgėjo savo automobiliu. Vyskupas jų prašė, kad susirastų sau vietos kur kitur, kad neerzintų žmonių. Ir iš tikrųjų, žmonės vėl pradėjo rinktis. Bolševikai vėl išsinešdino.

Po pietų bolševikai mėgino dar tretį kartą veržtis į vyskupo namus. Žmonės greitai subruzdo ir ėmė telktis. Įpykę bolševikai pasakė patarnautojams ir virėjai: „Mes vistiek padarysime tvarką, čia jūsų ‘popo’ nebus“ (Diaria 200-202).

Pas vyskupą atėjo Lukiškių kalėjimo prižiūrėtojas Oldakas. Neva kalinių gailėdamasis, jis siūlė, kad vyskupas kreiptųsi į visuomenę kaliniams parinkti baltinių, drabužių ir maisto. Esą kai kuriuos kalinius, ypač kunigus, būtų galima pigiai išpirkti... Vyskupas jam pasakė, kad maisto ir drabužių siųsti sunku, nes mieste nėra. O ir pasiuntus, ne visuomet

patenka į kalinių rankas. Gi kaliniams išpirkti jis neturi pinigų. Jeigu juos kas nors ir išpirktų, tai kas iš to? Ir vėl tuos pačius gali suimti ir dar kitus prie jų pridėti. Kam gi ima nekaltus žmones, jei neturi kuo juos aprūpinti?

Po pietų vėl atėjo kažkoks bolševikas Jupavičius, rusas studentas, su kitu draugu, kuris savo pavardės nesakė, save vadino lenku. Vyskupas iš jų pareikalavo dokumentų. Jupavičius parodė raštą iš butų skyriaus tardyti vyskupą, ar jis nekurstąs žmonių prieš bolševikus, ar jis neskatinęs streikuoti geležinkeliečių. Pokalbis vyko rusiškai. Vyskupas tuojau suprato, ko jie nori. Viską ramiai išpasakojo, kaip kas yra buvę ir jie, nieko nepešę, išėjo.

Apie 10 valandą vakare atėjo keturi ar penki bolševikai, neva atnešę depešą (telegramą), ir būtinai norėjo įsibrauti pro vartus. Vartai buvo užsklęsti rąstu. Sargė jų neleido — jei yra depeša, duokite ją pro plyšį. Ilgai jie trankėsi ir biauriausiai keikė. Vyskupas viską girdėjo ir manė, kad jie sugrįš su didesne jėga ir įsibraus jį suimti, todėl tik truputį glustelėjo nenusirengęs. Naktis praėjo ramiai (Diaria 204).

Kovo 26 d. Vilniuje buvo paskelbtas Lietuvos ir Gudijos Liaudies Komisarų Tarybos dekretas suvalstybinti visas privatines mokyklas, pašalinti iš mokyklų tikybą ir dvasininkams uždrausti dirbti mokyklose. Pasirašė pirmininkas Mickevičius-Kapsukas, liaudies švietimo komisaras Leszczyńskis ir reikalų vedėjas Požėla. Tai buvo gana radikalus žygis, kurį ilgokai buvo prilaikęs ir už tai pašalintas, buvęs švietimo komisaru, Vaclovas Biržiška. Naujasis komisaras buvo žydas. Visiems kunigams sulaikė kovo mėnesio algas, net ir tiems, kurie dėstė pasaulinius dalykus. Dekretas pradėtas vykdyti nuo balandžio 1 dienos.

Visi, kam tik rūpėjo švietimas, skubėjo pas vyskupą Matulevičių, kad jis, kaip koks magikas, savo lazdele išblaškytų audros debesis. Pirmieji balandžio 2 d. atsirado pas jį du lenkų švietimo komiteto (Komitet Edukacyjny) atstovai: Węcławskis ir Dmochowskis. Be jokių įžangų, tuojau klausė vyskupo, ką jis mano daryti dėl mokyklų. Vyskupas jiems pasakė, kad jis labai atsidėjęs sekė įvykių eigą ir studijavo

atitinkamus Bažnyčios potvarkius. Jo manymu, kad algos ir bolševikų duodami mokykloms pinigai nėra esminiai dalykai. Svarbu, kad bolševikai nepalieka mokykloms laisvės, kad jie ims savaip jas tvarkyti ir jas pavers savo propagandos įrankiu. Tėvai turi būtinai protestuoti. Jei ims tikybą šalinti, reikėtų į mokyklas neleisti vaikų. Būtų gerai, kad ir mokytojai pedagoginiu atžvilgiu pasisakytų prieš dekretą.

Dekretą vykdant, pirmoji auka buvo lietuvių mokytojų seminarija. Bolševikai pašalino jos direktorių Juozą Kairiūkštį (1855-1937) ir paskyrė saviškį. Pašalino ir kunigus. Mokiniai užprotestavo ir nutarė neiti į klases. Atlaikę prieš-velykines rekolekcijas, jie išvažinėjo namo. Kadangi artėjo Velykos, tai lietuvių gimnazijos nutarė baigti mokslo metus ir mokinius paleisti atostogų.

Lenkų švietimo komisija įsakė uždaryti visas pradines mokyklas. Gimnazijose mokslas dar tęsėsi. Sužinoję apie mokyklų uždarymą, bolševikai išleido įsakymą, kad mokslas turi būti tęsiamas iki balandžio 13 dienos (Verbų Sekmadienio), bet niekas to nepaisė.

Buvo bendras visų pasimetimas: vieni delsė, kiti ieškojo kokio nors kompromiso, laukė, kad vyskupas stotų prieš naujus potvarkius ir paskelbtų savo aplinkraštį. Vyskupas tarėsi su lietuvių ir lenkų kapelionais, su tėvų komitetais, posėdžiui sukvietė kapitulą ir visų miesto parapijų klebonus. Buvo vienas pagrindinis klausimas: — ar dabar leisti aplinkraštį, ar palaukti? Ramesni ir rimtesni kunigai manė, kad reikia palaukti, kol paaiškės daugiau dalykų. Karštesnieji siūlė raštą leisti tuojau. Vyskupo užrašuose skaitome:

„Buvau sakęs, kad ir be to klebonai ir kunigai imtų žmonėms aiškinti iš sakyklų tuos dalykus, kuriuos bolševikai ypatingai kėsinasi griauti. Kun. Maciejewicz kalbėdamas neiškentė man ir klebonams nedaręs priekaištų. Esą, kur reikia, mes bijome išstoti ir nedrįstame pildyti savo priedermių. Gana švelniai ir mandagiai jį sudraudžiau, kad čia niekas nemano apleisti savo priedermių, tik reikalas eina apie tai, ar jau metas, ar dar ne, atsiliepti mokyklų reikalu“.

Kadangi rašto šalininkai buvo iškalbingesni, tai atrodė, kad dauguma palinko į jų pusę, pažymint, kad tas raštas būtų parašytas ramia forma. Pildydamas tuos pageidavimus, vyskupas žadėjo jį išleisti per Atvelykį (balandžio 27 d.). Tačiau to nereikėjo, nes lenkai bolševikus išvijo per Velykas (Diaria 207-211).

Apie Vilniaus užėmimą vyskupo užrašuose skaitome:

„Didįjį Šeštadienį, balandžio 19 d., prieš 5 valandą ryto, išgirdau gatve bėgant kareivius. Dirstelėjęs pro langą, pamačiau gana didelį būrį žydų milicininkų, apsiginklavusių, ristele bėgančių link katedros. Netrukus išvydau keletą jojančių lenkų legionierių. Po kiek laiko sugrįžę pėsti, jie pastatė kulkosvaidžius ties gatvės kampu ir ėmė šaudyti į bolševikus, kurie atsišaukė iš Šv. Jurgio prospekto ir iš sodo ties katedra. Visame mieste buvo girdėti šaudymai.

Legionieriai užklupo daugelį bolševikų, dar tebemiegant, kaip avinus. Mačiau, kad pas juos nebuvo tvarkos, bet kad šitaip būtų davęsi užklumpami iš netyčių, nemaniau... Mūšiai tęsėsi balandžio 19-21 dienomis. Galų gale lenkai užėmė miestą. Traukdamiesi bolševikai įkaitais išsivarė kun. Dogelį, kun. Reinį, kun. Vailokaitį, Bortkevičienę, Girą ir Stašinskį, taip pat keliolika lenkų.

Lenkai kariavę labai narsiai. Bolševikai — partijos žmonės — taip pat gynėsi smarkiai. Raudonarmiečiai kareiviai kovoti nenorėjo — pasidavė arba pabėgo. Miestas buvo kaip išmiręs: išdaužyta daug langų, sunaikinta daug stogų, pridaryta daug nuostolių. Baisus daiktas mūšiai gatvėse. Daug žuvo ir nekaltų žmonių... Katalikai gyventojai buvo prieš bolševikus, padėjo kariuomenei, o žydeliai daugiau užjautė bolševikams“ (Diaria 212-213).

Vilniuje nauji šeimininkai

Balandžio 21 d. vyskupą aplankė generolo Eduardo Rydz-Smigly (1886-1941) adjutantas Kazimieras Świtalskis jį pasveikinti generolo vardu. Vakare vėl atėjo adjutantas paklausti, ar rytoj rytą 9 val. galėtų vyskupą aplankyti pats generolas. Vyskupas maloniai sutiko. Po pietų pas vyskupą

atbėgo kelios ponios (Ligi Patriotek atstovės) reikalauti, kad vyskupas palaidotų kovose žuvusius lenkus. Jos norėjo, kad rytojaus dieną, iš vakaro, pats vyskupas juos nulydėtų į katedrą, o rytą atlaikytų Mišias ir nulydėtų į kapines. Paklaustos, kiek yra žuvusių, atsakė, kad apie 60 vyrų.

Pastebėjęs, kad tos ponios buvo labai įsikarščiavusios, kad bus sunkiai sušnekamos, vyskupas pasakė, kad pasitars su kapitula ir padarys, kas reikia. Jas buvo atsiuntęs kun. Kuleszo, didelis lenkų tautininkas ir veikėjas. Netrukus atėjo ir kiti atstovai, reikalaudami, kad balandžio 23 d. vyskupas atlaikytų padėkos pamaldas už Vilniaus išvadavimą.

Tos pačios dienos vakare atėjo ir du žydų atstovai: rabinas Rubinštein ir dr. Schabad. Jie pasakojo, kad legionieriai areštavę galybes žydų, daugelį jų mušę ir kankinę, išplėšę daug krautuvių, kratas darydami, daugeliui atėmę pinigus ir t.t. Juodu prašė, kad vyskupas užtartų bent du žydus, žinomus veikėjus: Leo Joffe ir Samuel Tscharny. Vyskupas pažadėjo, kiek bus galima, jais pasirūpinti. Kai atvyko Švitalskis, jis prašė, kad tuos du suimtuosius paleistų. Rytojaus dieną vizito metu pats gen. Rydz-Smigly pasakė, kad tie du žydai jau paleisti ir pristatyti į namus. Vėliau paaiškėjo, kad taip nebuvo.

Su kapitula buvo aptarta visų iškilmių tvarka. Vyskupas pažadėjo, kad visa, kas reikia bažnyčioje, mielai atliks, bet į jokias politines manifestacijas nesikiš ir vengs jose dalyvauti.

Balandžio 22 d. vyskupą aplankė Jerzy Osmołowskis, kuris pasisakė esąs Lenkijos vyriausybės skirtas Lietuvoje vadovauti politikai. Jo titulas esąs „Rytinių Žemių Komisaras“ (tai yra Vilniaus krašto ir Gudijos valdytojas). Jis tuojau pradėjo dėstyti savo politinę programą. Jo išklausęs, vyskupas pareiškė:

„Aš į politikas nesikišu. Tamstai tik galiu nurodyti lietuvių troškimus ir jų opias vietas; šiaip aš noriu visus žmones sutaikinti ir suvesti į vienybę. Mano nuomone, jei tik lenkų valdžia tikrai remsis teisybe ir žmoniškumo dėsniais, pripažins lietuviams ir gudams reikiamas teises, tai gal ir

susitaikinsią. Būtų geriausia, kad Tamstos pripažintumėte Lietuvą su Gudija, kaip ji yra buvusi. Tegul žmonės sušaukia Vilniuje seimą ir čia tariasi, kaip nustatyti santykius su kaimynais. Ponas Osmołowskis sakė, kad ir jų esanti tokia politinė mintis, kad iki šiol Varšuvos seimas į tai žiūrėjo kitaip, bet dabar yra virtusi atmaina: nori susivienyti kaip laisvi su laisvais ir lygūs su lygiais“ (Diaria 215).

Vyskupas tvirtai pasakė, kad tais reikalais kreiptųsi į Kauną. O čia, Vilniuje, yra Laikinojo Vilniaus Lietuvių Komiteto pirmininkas Mykolas Biržiška — galite kreiptis į jį. Vyskupas prašė, kad jo netrauktų į jokias politikas, nes jo uždavinys yra taikinti visus, vesti prie meilės ir vienybės. Drauge pabrėžė, kad jis priešingas ir tam, kad kunigai kišasi į politiką.

Vyskupą lankydamas, karininkas Świtalskis buvo užsiminęs, kad netrukus į Vilnių atvažiuos Juozas Pilsudskis. Jis teiravosi, kaip mes manome jį sutikti, ir išreiškė norą, kad ir vyskupas dalyvautų. Vyskupas pasakė, kad tai pasauliečių reikalas, kad vyskupai sutinka savo katalikus valdovus tik katedroje, gi ponas Pilsudskis dar nėra Lietuvos valdovas.

Pilsudskis atvyko balandžio 22 d. pavakare. Aušros V artuose žmonės jo laukė, bet jis ten nesustojo. Tie ponai pravažiavo, net nė kepurių nenusiėmę, kaip nuo seno visų įprasta. Tada kun. Bonifacas Oleszczuk su žmonėmis atgiedojo litaniją ir baigė giesme „Tavo apgynimo“. Jau seniau vyskupą buvo pasiekęs gandas, kad „Pilsudskis esąs socialistas, kad tikyba jam nerūpinti, kad esą pasimetęs su savo pačia (žmona), kad prie jo prisiplakusi kokia žydytė. Kiek tame tiesos, nežinau, bet toks gandas čia atėjo iš Varšuvos“ (Diaria. 216).

Kitą dieną vyskupas katedroje laikė padėkos pamaldas. Kun. Stanislovas Maciejewicz pasakė grynai politinį pamokslą ir puolė lenkų priešininkus. „Pasirodė, kad per Mišias smilkė Pilsudskį ir davė jam bučiuoti relikvijas. Tai man pranešę pasipiktinę, kad tokiam socialistui duota tokia pagarba. Tuojau po ‘Te Deum laudamus’ giedojo ‘Bože coś Polskę’. Paskui aš, Pilsudskis ir kiti nuėjome pasimelsti į Šv.

Kazimiero koplytėlę, nes buvo iš anksto prašyta, kad taip padaryčiau. Po pamaldų Pilsudskis buvo pas mane su vizitu. Aš jį tuojau revizitavau. Teisinosi, kodėl nesustojęs Aušros Vartuose, sakė, kad nežinojęs, kad jo laukia. Aš jį nuraminau ir stengiausi kiek atitaisyti kun. Maciejewicziaus pamokslo priekaištus“ (Diaria 216).

Balandžio 24 d. pas vyskupą atėjo p. Ostrejko su vienu dvarponiu. Jie pasakė, kad į legionierių rankas yra patekę daug bolševikų palikto maisto. Vyriausioji komanda norinti dalį to maisto skirti badaujančiai liaudžiai. Prašė, kad vyskupas apsiimtų sudaryti maistui padalinti komitetą su sąlyga, kad nieko neprivalo gauti žydai nei jokie pirmeiviai. Vyskupas griežtai atsisakė į šį reikalą kištis. — „Tamstos galite bausti žydus, ... tai jūsų reikalas, bet man, vyskupui, tai netinka. Taip pat, dalijant maistą, netinka atmesti nė pirmeivių. Kiekvienas alkanas ir badaujantis žmogus yra vertas pasigailėjimo, ir reikia jį gelbėti, nepaisant jo įsitikinimo ar tautybės. — Kad Tamstos nemanytumėte, kad aš tokį pasiūlymą atmetu rimčiau neapsvarstęs, pasitarsiu su savo kapitula“ (Diaria 217).

Kapitula buvo tos nuomonės, kad vyskupas tokio komiteto steigti negali. Nutarė pasiūlyti, kad tie ponai kreiptųsi į kunigus Kretowiczių, Kuleszą, Olszańskį arba į šalpos kuratoriją ar kitas organizacijas. Kai vyskupas tiems ponams pranešė kapitulos nutarimą, jie buvo labai nepatenkinti. Grąsino, kad, jeigu vyskupas neapsiima, tai kariuomenės komanda gali neduoti maisto. Vyskupas atsakė: „Ne ką padarysiu, tai jų darbas. Aš turiu žiūrėti, kad nepakenkčiau Bažnyčiai ir ant savęs neužsitraukčiau liaudies neapykantos. — Vėliau iš nurodytų kunigų sužinojau, kad to komiteto reikalu niekas į juos nesikreipė“ (Diaria 218).

Anglų patarlė sako, kad šėtonas niekad nesnaudžia Balandžio 25 d. pas vyskupą atėjo kun. prof. Leopoldas Chomskis su įvairiais įspėjimais. Labai atsiprašė, kad išdrįsta kalbėti atvirai. Esą kunigai vyskupui laiko už bloga, kad sužeistųjų legionierių dvasinę globą pavedė kun. Petrui Kraujaliui, lietuviui, ne lenkui, kad nuo vyskupo jau ima

šalintis kunigai ir liaudis ir kas jis nepamirštų, jog vyskupijoje esąs tik vienas šeštadalis lietuvių, o gudai eis ten, kur lenkai traukia. Visi žino, kad artimiausia vyskupo šeimyna yra lietuviai, kad pas jį dažnai lankosi kun. Kukta, tur būt, teikti informacijų. Svarbiausia, kad vyskupas nepasirenka tinkamų patarėjų ir t.t.

Viską ramiai išklausęs, vyskupas išreiškė nusistebėjimą, dėl ko kunigai turėtų nuo jo šalintis. Jis nė vienu žodžiu nieko nėra užgavęs ar kam blogo padaręs. Kiekvieną priima ir kiekvieno išklauso. Buvo prašęs dekano ir vicedekano jam pranešinėti, kas kur darosi, visada visais reikalais tarėsi su kapitula. Tik yra pastebėjęs, kad čia kunigai daug daro už vyskupo pečių. Iš viso to atrodo, kad šalia kapitulos Vilniuje yra antra, slapta kapitula, kuri varo savo politiką. Kun. Kraujalį į ligoninę paskyręs todėl, kad jis labai uoliai tarnavęs sužeistiems legionieriams. Jeigu lenkai iš tikrųjų nori taikintis su lietuviais, tai kaip tik ir reikia, kad vieni kitiems broliškai pagelbėtų.

Vyskupas spėjo ir vėliau sužinojo, kad kun. Chomskį atsiuntė lenkų endeku (Narodowa Demokracja) kunigai. „Jų vadai, Lubianiec, Songin, Kuleszo, Maciejewicz, yra per gudrūs, kad patys eitų, tai pasiunčia kun. Chomskį. Galų gale tam kunigėliui dar pasakiau: toks jau vyskupo likimas, kad kunigai dažnai juo sau dantis galanda. Liūdna, nes tai yra ženklas, kad jiems stoka Kristaus dvasios. Dar liūdniau, kad tie politikanai traukia į savo politikos pinkles ir prieš vyskupą kursto net tamsią liaudį. Tegul sau daro, ką nori. Aš laikysiuos Kristaus vėliavos ir žiūrėsiu bažnytinio darbo.

Tamstos, papolitikavę, pavojų pajutę, gal pabėgsite, o man reikės būti savo vietoje ir liksiuos. Kai reikės, tai ir kentėsiu. Vilniuje jau yra buvę tiek visokių pervartų ir trumpalaikių valdžių. Vieni ir kiti norėjo mane įtraukti į savo politikų sūkurius. Dėkui Dievui, atsispyriau ir dabar saugosiuos, kad nepakliūčiau, kur nereikia... Dieve, duok man kunigų, tikrų katalikų!“ (Diaria 218-220).

Pasikvietęs dekaną ir vicedekaną, vyskupas dar kartą jų prašė, kad viską jam pranešinėtų, kas darosi (vyksta) miesto

parapijose bažnytinio gyvenimo srityje. Be to, jiems pasakė, kad, pas jį būdamas, p. Pilsudskis prašė, kad ateinantį sekmadienį kareiviai galėtų išklausyti šv. Mišių Aušros Vartuose devintą valandą. Vyskupas pavedė dekanui tas Mišias atlaikyti iškilmingai.

Balandžio 26 d. vyskupas buvo pakviestas dalyvauti Pilsudskio išleistuvių raute. Dalyvavo daug žmonių, salė buvo gražiai išpuošta. Pilsudskiui su palydovais atvykus, vienas piliečių atstovas perskaitė adresą ir jam įteikė Vilniaus miesto raktus. Vyskupas pasakė trumpą kalbą, pavaizduodamas buvusius Bažnyčios vargus, nugalėtojui išreiškė padėką ir viltį, kad Bažnyčia galėsianti veikti laisvai.

Vakare pas vyskupą užėjo Osmołowskis su savo padėjėju Vladislovu Raczkiewiczium. Pasisakė, kad su lietuviais susitarti nepavykę ir, prieš išvykdamas į Varšuvą, prašė vyskupo, kad neleistų kunigams imti bažnyčių, paverstų cerkvėmis, kad nesuerzintų pravoslavų... Gerokai nustebęs, vyskupas kietai pareiškė, kad jis niekur neleido imti rusų statytų cerkvių arba unitų statytų, bet kur buvo katalikų pastatytos, o rusų cerkvėmis paverstos, tas galima atsiimti, nes tai katalikų nuosavybė. Pabrėžtinai įspėjo, kad neišdrįstų atiminėti tų bažnyčių, kurias katalikai jau atsiėmė ir naudoja, nes galėtų kilti riaušės (Diaria 221-222).

Buvo užėję ir žydų atstovai, kurie pasakojo, kiek daug tenka kentėti nuo legionierių — apie areštus, kankinimus ir jų turtų grobimus. Prašė vyskupo užtarimo. Vyskupas pažadėjo ir priminė, kad tokių nusiskundimų girdėjęs ir iš lietuvių: pas daugelį darę kratas net po tris ar keturis kartus, atiminėję pinigus ir pasisavinę jų daiktus. Lietuviai yra šnipinėjami ir įskundžiami.

Balandžio 27 d. užrašuose skaitome: „Lenkų legionams įėjus, visas šitas dienas miesto vaizdas pasidarė kone grynai lenkiškas. Žydai išsislapstę tūnojo namie, retas kuris drįso išeiti. Lietuviai, nusiminę ir nuliūdę, taip pat kur glūdėjo nuošaliai. Legionieriai apginklavo vyrus, net ir vaikiščius... Lenkai prisisagstė ereliukus, dėvėjo tautinių spalvų raikštelius, o miestui buvo įsakyta pasipuošti tautinėmis lenkų

vėliavomis... Panašiai buvę ir prie bolševikų: miesto išvaizda buvo pasidariusi kone rusiška. Gatvėse nuolat girdėdavai rusų kalbą. Vyrai dėvėjo rusiškas kepures. Tokias dėvėjo net kai kurie lenkai dvarininkai, kad jų bolševikai nepažintų. Visur vyravo rusų ir žydų gaivalai“ (Diaria 223).

Taip lenkams Vilniuje bedžiūgaujant, staiga į miestą pradėjo kristi bolševikų patrankų sviediniai... Kilo didžiausias panika: lenkų patriotai, ypač vilniškiai kunigai, pakilo bėgti iš miesto. Apie tai daugiau žinių randame užrašuose:

„Balandžio 28 d. buvo atvykęs kun. Ambraziejus Jakavonis iš Gervėčių (apie 50 km į rytus nuo Vilniaus). Jis pranešė, kad apie Vileiką bolševikai kaujasi su lenkais. Net buvę girdėti šaudymai. Naktį į balandžio 29 d. Vilnius vos nepateko į bolševikų rankas. Jų šoviniai krito miestan. Jau buvo įsibrovę į Liepauką (Liponka), Vilniaus priemiestį. Mieste darėsi didelis sumišimas. Ponai ir ponios tuojau ėmė bėgti iš Vilniaus, kraustytis į Varšuvą ir Gardiną. Legionieriai ginklavo visus vyriškus, kad jiems padėtų kariauti. Aidėjo šūviai. Visus apėmė baimė — tiesiog nežinojo nė ką daryti, nė kur dingti“.

Labai anksti rytą pas vyskupą atėjo prel. Michalkevičius. Skundėsi, kad jo nervai jau visai pairę, jaučiasi, kad neišlaikysiąs. Manęs važiuoti kur į sanatoriją Varšuvon... Matydamas jo pašlijusią sveikatą, vyskupas jam patarė važiuoti ir davė reikalingus popierius — celebretą.

Taip pat buvo ir kun. Songinas, kuris su kun. Maciejeviczium redagavo *Dniennik Wileński*, ir prašėsi ir jį išleisti į Varšuvą. Jis kunigas lenkininkas, dalyvauja tautinėse lenkų organizacijose, o gal ir joms vadovauja. Aišku, užėjus bolševikams, jam būtų ankšta. Išleido ir jį.

Vyskupo sekretorius kan. Julijonas Steckiewicz, sergąs širdies liga, taip pat skundėsi negalįs miegoti, nė iškęsti. Prašėsi leisti kur nors išvažiuoti. Leido, nes vyskupas žinojo, kad jis tikrai liguistas žmogus.

Miestas ėmė tuštėti. Visur labai neramu. Pas vyskupą užėjo lenkų kariuomenės kapelionas kun. Baran (ar Barai). Jis sakė, kad tuo tarpu pavojaus nėra, bolševikai atmušti.

Tačiau pavojus dar nepraėjęs, lenkams gal reikės pasitraukti. Kalbino vyskupą, kad jis pasiruoštų bėgti. Vyskupas pareiškė, kad jis niekur nebėgs, ir, jei pavojus bus, kad jam apie tai nieko nesakytų. „Atsidavęs Dievo apvaizdai, aš manau čia liktis. Bus kaip Dievas duos“ (Diaria 225-226).

Visą naktį buvo labai didelis kariuomenės judėjimas. Mūšiai ėjo netoli miesto. Pro vyskupo langus buvo matyti nuolat žygiuojantieji būriai kareivių, važiavo automobiliai bei vežimai. Triukšmas ir bruzdesys beveik neleido miegoti. Labai anksti rytą atbėgo kun. Žarnowskis, Šv. Jokūbo parapijos administratorius. Jis prašė leidimo išvažiuoti, nes, bolševikams sugrįžus, jam gresia mirties pavojus. Mat, legionieriai įsitraukę į jo bažnyčios bokštą kulkosvaidį ir nuolatos šaudo. Žinoma, vyskupas suprato, kad atėję bolševikai jam keršys. Leido ir jam bėgti iš miesto. Vyskupas girdėjo, kad išbėga daug ir kitų kunigų, ypač tokių, kurie dirbo politinėse organizacijose.

Kun. Žamovvskis vyskupui pasakė, kad legionieriai vakar suėmė ir pasodino į kalėjimą Dybowskį, kuris buvo pasiskelbęs Vilniaus komendantu. Pasirodė, kad jis buvo provokatorius, sakėsi vyskupo siunčiamas, lankė kunigus ir prašė, kad jam padėtų organizuoti karišką jaunuomenę, ir gyrėsi, kad jis buvęs dr. Domaševičiaus giminė...

Nuo pat ryto, apsikrovę daiktais, žmonės bėgo ir bėgo iš miesto. Lenkų kareiviai taip pat kraustėsi. Po pietų kiek aprimo. Matyt, karo lauke jų padėtis pagerėjo. Žmonės pyko ir keikė lenkus, kad čia atvykę pridarė tik triukšmo ir žmonėms užtraukė naujų nelaimių. Bolševikų ofenzyva atslūgo ir lenkai Vilniuje tvarkėsi toliau.

Lenkams užkliuvo ir kun. Juozas Tumas. Viena proga prel. Michalkevičius vyskupui pasakė, kad lenkai labai pyksta ir esą pasipiktinę, kad kun. Tumas ir kun. Abaravičius nuolat, nuo ryto iki vakaro, šnekasi su žydais ir tariasi prieš lenkus. Vyskupas pasikvietė kun. Tumą ir klausė jo, ar tai tiesa. Gerokai nustebęs, iš kur čia tokios paskalos išpeštos, kun. Tumas pasakė, kad su jokiais žydais nesusitikdavo, kun. Abaravičius čia tik svečiuojasi ir lietuvių darbuose nedaly-

vauja. Kai kurie lietuviai pasauliečiai gal su žydais susitinka, gal ir tariasi, nes juos jungia bendra nelaimė ir lenkų priespauda. Taip dalykams virtus, lietuviams belieka vienytis tik su žydais ir gudais.

Vysk. Matulevičius kun. Tumui priminė, kad dar anksčiau buvo girdėjęs skundų, jog jis dėvi pasaulietiškus drabužius, esą labiausiai žmonėms krinta į akis jo margas švarkas. Kun. Tumas teisinosi, kad su tokiais drabužiais grįžęs iš Rusijos ir kitokių visai neturi. Savo suplyšusią sutaną taupo, kad turėtų kuo apsivilkti, eidamas laikyti šv. Mišių. Vyskupas patvirtino, kad jis pats matęs tą jo suskydusią sutaną. Matydamas ir gerai žinodamas, kad tas žmogus yra tikras idealistas, vyskupas patarė, kad, nieko nepaisydamas, dėvėtų kaip iki šiol, kol Dievas duos sulaukti geresnių laikų.

Iš tikrųjų, lenkams užkliuvo ne tiek jo drabužiai, kiek jo lietuviška veikla. Mat, kun. Tumas redagavo lietuvių dienraštį *Nepriklausoma Lietuva,* kurį nuo 1919 m. balandžio 25 d. pradėjo leisti Laikinasis Vilniaus Lietuvių Komitetas. Jis tą laikraštį redagavo be jokio atlyginimo ir vyskupui pasisakė, kad beturįs vos 600 rublių. Kai tuos pragyvensiąs, nebežinąs, ką darysiąs toliau. Gal teks iš Vilniaus kraustytis kur kitur... (Diaria 224-225).

Visoje toje maišatyje, tarp ginklų trenksmo ir visokių politinių kombinacijų, Vilniaus likimas buvo neaiškus. Tik viena buvo tikra, kad lenkai, nors ir kaip ir su kuo derėtųsi, gerumu iš Vilniaus nesikraustys. Nors ėjo šioki toki pasitarimai tarp Varšuvos ir Kauno, bet nieko nesutarta. Kaip jau anksčiau matėme, Varšuva siuntinėjo visokiais titulais Vilniaus ir Lietuvos valdytojus, nors pati Lenkija dar nebuvo susiorganizavusi. Varšuvoje, sakoma, buvusios net trys valdžios: didžiojo lenkų politiko endeko Romano Dmowskio bei muziko ir politiko Ignoto Paderewskio, kurie sėdėję Paryžiuje, antroji valdžia buvusi Juozo Pilsudskio, kuris save vadino Vyriausiu Valstybės Viršininku (Naczelnik Państwa), ir trečioji — Lenkijos seimas. Pats stipriausias, aišku, buvo Pilsudskis, nes jis rėmėsi kariuomene.

Gegužės 2 d. pas vyskupą atėjo Mykolas Biržiška, Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas ir gimnazijos direktorius. Jis papasakojo apie dalykų stovį ir kaip lietuviai žiūri į lenkų legionų atėjimą. Jo ir lietuvių manymu, su lenkų legionais atėjusi visokeriopa reakcija prieš visas laisves. Atėjęs aiškus lenkų imperializmas, pasiryžęs pavergti ir nutautinti lietuvius ir gudus. Legionai atėjo dvarų ir dvarininkų ginti. Vyraujantį vaidmenį turi endekai. Lenkai nusistatę ne tik Lietuvą užimti, bet ir latvių ir estų žemes.

Vyskupas toliau rašo, kad jį aplankė Varšuvos seimo atstovas Staniškis, jo pažįstamas iš Marijampolės gimnazijos laikų. Jo tėvas, Vincas Staniškis, ten buvo mokytoju ir net dėstė lietuvių kalbą, bet motina buvusi lenkė. Dabar sakėsi, kad lietuvių kalbą beveik pamiršęs. Priklauso endekų partijai ir pats nusistatęs, kad Vilnius turi būti prijungtas prie Lenkijos, o Gudija kolonizuota lenkais.

Po jo apsilankė arkiv. Teodorowicz ir seimo atstovas kun. K. Lutoslawskis. Pastarasis, karštas endekas, viską sprendė be galo griežtai ir aštriai: Vilnius ir kur tik yra daugiau gudų katalikų turi būti prijungti prie lenkų žemių. Gudai, pasak jo, nėra jokia tauta, o tik tautai medžiaga. Kauno lietuvius priversiu susidėti su lenkais. O jei nenorėtų, tai tegu sau turi Žemaičių kunigaikštiją. Arkiv. Teodorowicz mažiau kalbėjo, nes nesusigaudė, kokia čia visų dalykų padėtis. Vyskupas, kiek galėdamas, malšino kun. Lutoslawskio užmojus, kurie gali dar labiau sukiršinti žmones, ir įprastu ramumu pasakė, kad politikon nesikiša, bet, kiek pažįsta lietuvius, tai jie gal sutiktų su Osmolowskio ir Pilsudskio programa.

Kun. Lutoslawskis pasiskubino pareikšti, kad Varšuvos seimo dauguma į juodviejų politiką žiūri kaip į lenkų reikalų išdavimą, jie esą „Zdrajcy sprawy narodowej“. — „Toks lenkų tautininkų noras iš lietuvių atimti Vilnių ir aplenkėjusias Lietuvos dalis, užgrobti gudus ir juos nutautinti man neatrodė, kad galėtų privesti prie ko nors doro. *Iustitia elevat gentes* (teisingumas išaukština tautas). Šv. Rašto Žodžiais tariant, tik tiesa ir teisingumas padaro tautas dideles ir galingas“ (Diaria 228-231).

Gegužės 4 dieną buvo Lenkijos 1791 metų konstitucijos paminėjimo šventė. Pas vyskupą užėjo dr. Węslawskis prašyti, kad tą dieną katedroje būtų šv. Mišios ir, jeigu galima, kad jas atlaikytų pats vyskupas. Pageidavo, kad pamokslą pasakytų kun. Kulesza. Vyskupas pažadėjo, kad viską sutvarkysiąs drauge su kapitula. Iškilmingas pamaldas 10 valandą laikė pats vyskupas. Pamokslą sakė arkiv. Teodorowicz. Kalbėjo kaip tikras oratorius. Pamokslas buvo politinio turinio, tik baigdamas kreipėsi į Švč. Mergelę Mariją. Tas gražus pamokslas buvo nelabai suprantamas paprastiem žmoneliams — tiko tik saujelei inteligentų. Vysk. Matulevičius pakvietė pas save pietų arkiv. Teodorowicziu ir kun. Lutoslawskj. Iš pasikalbėjimų paaiškėjo, kad juodu abu palaikė Lenkijos aneksinius planus.

Kai kun. Lutosławskis išėjo kiek anksčiau, vysk. Matulevičius teiravosi arkivyskupo, koks dabar Lenkijoje esąs Bažnyčios stovis, kaip seimas nusistatęs bažnytinių turtų atžvilgiu. Jis sakė, kad vizitatorius Ratti norėjęs, kad Lenkijos valdžia tartųsi tiesiog su Apaštalų Sostu, bet Lenkijos vyskupai prašę, kad Šv. Tėvas jiems leistų tartis su seimu, kuriame yra dešiniųjų persvara. Tačiau seimas dar nėra paruošęs konstitucijos, tai ir Bažnyčios reikalai negali būti tvarkomi.

Gegužės 4 dieną vyskupas buvo atsisveikinti su arkiv. Teodorowiczium, kuris išvažiavo apie 12 val. 20 min. Su juo išvyko ir visi seimo atstovai.

Gegužės 9 d. vyskupas sukvietė kapitulą pasitarti daugeliu aktualių klausimų. Bene svarbiausias buvo komisaro p. Jamont raštas dėl katalikų bažnyčių, paverstų cerkvėmis. Prašė, kad kunigai jų neatiminėtų savo nuožiūra, bet tai darytų per valdžią. Kapitula nutarė išsiuntinėti to rašto kopiją kunigams, kad jie atsiųstų apie tokias bažnyčias reikalingų žinių į vyskupo kanceliariją ir tinkamus prašymus, o kurija tais reikalais kreipsis į pasaulinę valdžią.

Taip pat vyskupas tarėsi su kapitulos nariais, ar šiemet būtų galima kiek aplankyti vyskupiją. Pasirodė, kad šiose aplinkybėse vizitacija beveik neįmanoma (Diaria 236).

Dar buvo tariamasi, kas daryti su seminarija: ar pradėti mokslą po velykinių atostogų? Kadangi vasara jau netoli, maisto dar negauta ir kažin ar bus galima jo gauti, tai nutarta darbą kiek anksčiau pradėti po vasaros.

Vyskupas dar pasiūlė kapitulai pasvarstyti, ar jam nevertėtų nuvykti į Varšuvą pas vizitatorių Ratti asmeniškai aptarti daugelį svarbesnių reikalų. Visi kapitulos nariai mielai pritarė, nes dabar Vilniui negresia joks pavojus. Nė kiek nedelsdamas, vysk. Matulevičius vyskupijos valdymą paliko prel. Jonui Sadowskiui ir su kun. Juozu Vaitkevičium išvažiavo į Varšuvą (1919.V.11). Tai buvo pirmasis dviejų didžiųjų vyrų susitikimas, kuriame gyvu žodžiu išdėstė Vizitatoriui vyskupijos padėtį, savo vargus ir sunkenybes.

Prieš pat išvažiavimą į Varšuvą pas vyskupą atėjo kun. Kulesza klausti, ar jis pasirašys Pilsudskiui adresą, kuris buvo skaitomas, jam įteikiant Vilniaus miesto raktus. Vyskupas atsisakė, nes tai politinis dalykas, ir tarė: „Kai Paryžiaus Taikos Konferencija nuspręs tautų likimą, aš be abejo stengsiuos būti ištikimas pilietis tai valdžiai, kuri bus pripažinta. Dabar aš negaliu prisidėti prie jokios partijos, turiu visiems lygiai tarnauti“ (Diaria 237).

Nuo 1919 m. gegužės 10 d. iki lapkričio 19 d. vyskupo dienoraštis nutrūko su pastaba: „Ilgai nieko nerašiau. Gal, kiek atsimindamas, kada vėliau surašinėsiu, kas svarbesnio atsitiko, o daug kas būtų vertėję pažymėti. Dažnai man labai sunku, skurdu ir skaudu būdavo“ (ten pat 237).

Vilniaus kunigų seminarija

Vysk. Matulevičių vargino ne tik visoki buitiniai ir politiniai reikalai. Jis turėjo labai daug tiesioginio darbo vyskupijos valdymo dalykuose, kurie buvo labai apleisti ir šaukte šaukėsi jo pagalbos. Svarbiausias uždavinys buvo saugoti Bažnyčią nuo visokių pasikėsinimų ją varžyti ir grobti jos turtus. Didžiausias jo troškimas lankyti parapijas buvo neįmanomas dėl siaučiančių karų. Jis greitai pastebėjo, kad ir kunigų seminarija buvo gerokai atsilikusi nuo reikiamo lygio.

Vilniaus kunigų seminarijos pradžia siekia XVI a. pabaigą. Seniau formalinių seminarijų nebuvo. Kandidatai į kunigus mokslą išeidavo vyskupijų katedros arba vienuolynų mokyklose. Taip pat jaunuolius paruošdavo privatiniai mokytojai ar klebonai. Toki kandidatai turėdavo išlaikyti tinkamus egzaminus ir būdavo šventinami kunigais. Be to, dalis Lietuvos jaunimo studijavo užsieniuose: Prahos ir Italijos universitetuose ir Krokuvos akademijoje. Iš jų dalis pasirinkdavo dvasininko luomą ir tapdavo kunigais. Tokiu pat būdu į kunigus pasiruošdavo ir Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir akademijoje.

Sistematines kunigų seminarijas įvedė Tridento Bažnytinis susirinkimas (1545-1563), kuris nutarė, kad kiekvienoje vyskupijoje būtų įsteigtos kunigams paruošti seminarijos. Tą nutarimą vykdydamas, Vilniaus vyskupas Jurgis Radvilas (vėliau kardinolas) 1582 m. įsteigė reguliarią kunigų seminariją ir ją aprūpino savo padovanotu dvaru (Vozgeliškiai netoli Vilniaus), iš kurio pajamų turėjo būti išlaikoma seminarijoje 12 klierikų. Klierikai buvo apgyvendinti vysk. Radvilo namuose Vyskupų gatvėje, netoli katedros. Seminarijos tvarkymą bei mokymą vyskupas pavedė jėzuitams.

1595 metais Vilniaus vyskupiją aplankė apaštališkas vizitatorius Aleksandras Comuleus. Jis rado, kad tikybiniu atžvilgiu vyskupija buvo gerokai apleista: daug parapijų visai neturi kunigų, kad lietuviškai nemokantieji kunigai yra visiškai nenaudingi lietuvių liaudžiai, ir įsakė, kad į seminariją būtų priimami tik šios (Vilniaus) vyskupijos jaunuoliai lietuviai. Vizitatorius prašė karalių Zigmantą Vazą seminariją geriau aprūpinti turtu, kad joje galėtų mokytis bent 20 jaunuolių. Be to, Vizitatorius paskyrė 10.000 auksinų iš vyskupijos pajamų, susidariusių *sede vacante* laikotarpyje (Kun. Rapolas Krasauskas, *Lietuvių Enciklopedija* XXXIV 152-154).

Vilniaus seminarija pergyveno daug reformų ir karo audrų. Po Lietuvos ir Lenkijos padalijimo (1795) rusai atėmė jos rūmus Vilniuje ir juos pavertė savo kareivinėmis. Semi-

narija persikėlė į karmelitų vienuolyną. Rusų valdymo laikais buvo daug visokių persekiojimų ir trukdymų. Lietuvių spaudos draudimo laikotarpiu (1864-1904) seminarija kentė ir kultūrinį badą, ne tik religinę priespaudą. Vysk. Eduardas Roppas (1903-1907) buvo atsižvelgęs į kalbinius gyventojų skirtumus — 1905 m. seminarijoje įvedė lietuvių ir lenkų kalbų dėstymą. Tačiau jis neįtiko rusams ir buvo išgabentas į Rusiją. Tada seminarijoje yra buvę apie 150 klierikų. Per pirmąjį pasaulinį karą (1914-1918) seminarija neveikė — buvo atgaivinta tik karui baigiantis (1918 pradžioje).

Daugeliu darbų užimtas, vysk. Matulevičius stengėsi, kiek galėdamas, susipažinti su visomis vyskupijos institucijomis. Atėjo eilė ir seminarijai. Vasario 24 d. jis aplankė dvi pirmąsias paskaitas: Šv. Rašto ir moralinės teologijos. Pagal tradicijas seminarijose paskaitos daugiausia būdavo skaitomos lotyniškai. Pasirodė, kad dėstymas ir klierikų klausinėjimas ėjo vien lenkiškai. Tačiau vyskupas matė, kad vartoja lotyniškai spausdintus vadovėlius. „Reiks pažiūrėti, — tarė sau, — ar klierikai nors kiek moka lotyniškai. Seniau girdėjau kunigus nusiskundžiant, kad seminarijoje visa kas sulenkinta ir viešpataujanti vien lenkų kalba, kad lotynų kalba esanti net išvaryta“ (Diaria 177).

Per Šv. Kazimierą, kovo 4 d., vyskupas laikė iškilmingas šv. Mišias katedroje, o Mišparus Šv. Kazimiero bažnyčioje. Ten pasakė pamokslėlį darbininkams, nes toji bažnyčia buvo atgauta jų pastangomis ir lėšomis. Jie viską išvalė ir sutvarkė ir pašalino rusiškos cerkvės žymes. Per Mišparus buvo didžiulė žmonių spūstis.

Kovo 8 d. vyskupas tęsė toliau seminarijos lankymą: „Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ateina nelaiku, vėlinasi arba išeina anksčiau, net nebaigę paskaitos, o kiti visai apleidžia lekcijas. Antrą valandą po pietų tesuradau tik vieną dėstantį profesorių. Kitų nebuvę būk dėl to, kad šioji diena buvo pirmoji po kelių dienų atostogų. Taigi, prima lectio aut brevis aut nulla“... (Diaria 180).

Kiek atitrukdamas nuo kitų darbų, vis lankė seminariją (tarp kovo 10-22 dienų). Vėl pamatė, kad kai kurie profesoriai

ateidavo net nepasiruošę lekcijoms. Bažnytinės teisės profesorius kodekso tekstą atpasakojo lenkiškai. IV kurse tas pats profesorius su klierikais vertė Šv. Tėvų homilijas iš brevioriaus. Klierikai kai ką vertė blogai, ir pats profesorius, juos taisydamas trikdavo. II kurse kitas profesorius vertė Šv. Ignoto laišką. Ir ten klierikai vertė netiksliai, o profesorius jų netaisė arba taisė nelabai gerai, bet vyskupas pastebėjo, kad šis buvo gabus ir mokėjo dėstyti. Bažnyčios istorijos profesoriaus iškalba labai sunki ir nuobodi. Daugiausia jis skaitydavo iš savo sąsiuvinio, bet klierikus išklausinėti jis mokėjo gerai.

Gamtos mokslų (algebros, fizikos, geometrijos, kosmografijos) visai nebuvo, nes jų dėstytojas inž. Szopa, žinomas lenkų tautininkas, išbėgo Varšuvon drauge su legionieriais. Kun. prof. Reinys buvo bolševikų suimtas. Kun. Leonas Puciata, labai geras žmogus, mokytas ir gabus, buvo be valios, apleisdavo daug lekcijų ir nuolatos vėluodavo. Pasinaudojęs gandais, kad bolševikai žada suimti daug kunigų, ėmė slapstytis ir seminarijoje nesirodė. Vyskupas jį susigrąžino į seminariją ir įgraudino neapleidinėti paskaitų.

Daugelis klierikų iki šiol dar negalėjo atvykti po kalėdinių atostogų, ypač nuo Balstogės ir Gardino, kurie buvo legionierių ir vokiečių valdžioje. Dalis klierikų, bijodami, kad bolševikai jų nepaimtų į kariuomenę, rektoriui leidžiant, išvažiavo į tą Lietuvos dalį, kuri buvo Lietuvos Tarybos valdžioje.

Tokiam patyrusiam pedagogui, kaip vysk. Matulevičius, seminarijos padėtis atrodė apverktina. Tuojau tarėsi su rektorium ir mokomuoju personalu pasiskirstyti nedėstomus dalykus, kad klierikai turėtų visus dalykus ir negaišintų brangaus laiko. Be to, priminė, kad tvarka ir drausmė buvo nekokia.

Sielodamasis menku busimųjų kunigų paruošimu ir Bažnyčios ateitimi, vyskupas rašo: „Dabar didžiausias mano rūpestis, tai palengva tikrai pastatyti (sutvarkyti) seminariją, ypač ją padaryti katalikiška, iššlavus visokius tautinių šovinizmų raugus. Mano didžiausias troškimas, kad

klierikai, baigdami seminariją, išsineštų kunigo apaštalo širdį ir dvasią, kad norėtų lygiai tarnauti visų tautų žmonėms kaip apaštalas Povilas. Tautinis šovinizmas, kiek tai pastebėjau, yra šios vyskupijos liga. Ta liga serga ir seminarija“ (Diaria 182).

Norėdamas geriau susipažinti su seminarijos vidaus gyvenimu ir būsimais kunigais, kuriuos teks skirstyti į parapijas, vysk. Matulevičius įsakė rektoriui siuntinėti jam paskutinio kurso klierikus patarnauti Mišioms. Pirmasis kovo 16 d. atėjo diakonas Sztafańskis, kilęs iš Sokólkos, mokęsis Gardino gimnazijoje, susipratęs gudas, priklausęs gudų jaunimo kuopelei, kurią globojęs tikybos mokytojas kun. Hrinkevičius.

Po šv. Mišių savo koplytėlėje vyskupas jį pasikvietė pusryčių. Pokalbis sukosi apie tautybių santykius seminarijoje. Į klausimą, ar paskutiniame kurse yra daug gudų, klierikas atsakė tikrai nežinąs, nes gudai neišsiduoda (neprisipažįsta), slepiasi, bijo persekiojimų ir užsirašo lenkais. Tas pat yra ir žemesniuose kursuose, o ypač baigiant seminariją. Į vyskupo klausimą, ar tiesa, kad darant klierikų sąrašus, gudus verčia rašytis lenkais. Atsakė, kad taip. Jis taip pat papasakojo, kad Sokólkos dekanato lenkai kunigai baisiai lenkina gudus.

Karo metu vokiečiai ten buvo gudams įsteigę apie 40 mokyklų. Kunigai jas boikotavo ir įkalbinėjo žmones neleisti į tas mokyklas savo vaikų nė mokytis katekizmo. Kai vokiečiai privertė tėvus siuntinėti vaikus į tas mokyklas ir ten davė gudų kalba katekizmus, tai kunigai įtikinėjo tėvus ir vaikus, kad tie katekizmai nėra dvasinės vyriausybės patvirtinti, todėl jie nekatalikiški. To nepaisant, gudų tautinis susipratimas kyla.

Vyskupas jam užtikrino, kad dėl tautybės ar kalbos jis nė vieno nenuskriaus. Jis tik nori, kad kiekvienas kunigas turėtų apaštalo širdį ir dvasią, kad jis rems kiekvienos tautos geras pastangas ir džiaugsis, kad žmonės glaudžiasi prie Bažnyčios ir kad kunigų darbas eitų Bažnyčios nurodytais keliais (Diaria 188-190).

Kitą rytą Mišioms tarnauti buvo diakonas Aleksandras Hanusevičius. Iš pradžių jis nedrįso prisipažinti esąs gudas. Paskui pasakojo, kaip jam buvo sunku vaikus mokyti katekizmo lenkiškai, todėl mokinęs gudiškai. Tai buvo Alšionių (lenk. Holszany) parapijoje. Užrašuose vyskupas priduria: „Taigi mat, o man Ašmenos dekanas buvo sakęs, kad ten esanti grynai lenkiška parapija“ (Diaria 190).

Vysk. J. Matulevičius Vilniaus kunigų tarpe. Sėdi iš kairės: kun. dr. V. Legus, kun. prof. P. Kraujalis, kun. kancleris L. Chaleckis, vysk. J. Matulevičius, kun. Kl. Maliukevičius, kun. prof. J. Skruodys, kun. VI. Jezukevičius

Panašiai apie gudų-lenkų santykius nupasakojo ir klierikas gudas Butrimavičius, Mišioms tarnavęs kovo 18 dieną.

Kovo 20 d. Mišioms tarnavo klierikas Jonas Vaišnora, kilęs nuo Zarasų, gimnaziją lankęs Petrapily. Stodamas į seminariją, lenkiškai nemokėjo nė žodžio. Pirmą kartą atėjęs į seminariją, durininko paklausė rusiškai, kur yra rektorius ir ar galima su juo pasikalbėti. Nustebęs durininkas paklausė,

ar esąs katalikas, ir išreiškė abejonę, kad vargu ar pateksiąs į seminariją, jei nemoka lenkiškai. Buvo priimtas, bet daug vargo turėjęs su lenkų kalba. Tos kalbos mokytojas už rašomuosius darbus parašydavęs nulį kūbe ir skaudžiai pajuokdavęs. Seminarijos vadovybė jį paskyrė į kambarį su keliais lenkais, kurie jį nuolatos pašiepdavę ir užgaulioję.

Nebegalėdamas toliau iškęsti, nuėjo pas inspektorių kan. Lubianiecą prašyti, kad jį apgyvendintų su vienu klieriku lenku, kuris buvo apsiėmęs jį mokyti lenkiškai. Inspektorius nesutiko ir pasakė: „Juk Tamsta žinojai, kad čia lenkiška seminarija. Jei lenkiškai nemokėjai, tai reikėjo stoti Kaunan, gi dabar kentėk“ (Diaria 193).

Pagalvojęs, kad čia jį visvien apšauks litvomanu ir gal net pašalins iš seminarijos, jis nutarė keltis į Kauną. Nuėjo pasitarti su rektorium (kan. Uszyłło), kuris jį paguodė ir paliko seminarijoje. Paskui pramoko lenkiškai. Vyskupas paklausė, kiek jo kurse yra lietuvių. Klierikas pasakė, kad aiškių ir susipratusių yra du. Yra dar kiti trys, bet jis spėja, kad jie buvo užsirašę lenkais. Mat, seniau, jei kuris lietuvis mokėjo lenkiškai, tai užsirašydavo lenku, kad neturėtų nemalonumų ir nebūtų persekiojamas dėl vadinamos „litvomanijos“ (Diaria 193-194).

Kovo 21 d. Mišioms tarnavo klierikas Aleksandras Syczewskis, kilęs nuo Naugarduko (Nowogródek). „Man paklausus, ar esąs gudas, atsakė, kad galįs būti gudas ar lenkas, kaip kas nori. Aiškiai prisipažinti prie kurios nors tautybės nebedrįso. Tai mažmožis, bet gerai nušviečia auklėjimo būdą šioje seminarijoje“ (Diaria 194).

Kovo 22 d. Mišioms tarnavo klierikas Edimtas, kilęs nuo Plungės. Tikros tautybės taip pat nenorėjo pasisakyti. Tik sakėsi, kad moka lenkiškai ir lietuviškai. Buvo tikras žemaitis, gražiai kalbėjo lietuviškai, bet seminarijoje lietuviu vadintis nebeišdrįso. Vyskupas jam pasakė, kad jis gali būti kokiu nori, bet, patekęs į parapiją, turi taikintis prie žmonių kalbos, jų neversti pagal savo norą mokytis jiems svetimos kalbos. Jėzus mus siuntė skelbti evangeliją, ne kalbų mokyti.

Klausinėdamas kitų klierikų apie seminarijos gyvenimą,

vyskupas pastebėjo, kad ten nėra tinkamos drausmės. Pavyzdžiui, per vakarienę nėra skaitymų. Vakarienės ateina ne visi drauge, o kaip kas nori. Per pietus taip pat skaitoma ne visą laiką. Į stalą paduoda tarnai, o ne patys klierikai. Žodžiu, vyskupas stengėsi pažinti viską, kad galėtų seminariją sutvarkyti taip, kad ji būtų tikrai katalikiška, augintų kunigus apaštalus, ne politikantus (Diaria 194-195).

Kovo 25 d. atėjo Mišioms patarnauti klierikas Pranciškus Cibulskis, susipratęs lietuvis nuo Kaišiadorių. Stodamas seminarijon, jis menkai mokėjęs lenkiškai. Todėl užsirašė lietuviu, nors buvusi tokia nuomonė, kad į seminariją nenorima įsileisti nei lietuvių, nei gudų, nebent stokotų kandidatų lenkų. Dėl savo lietuvybės jis ne kartą patyrė nemalonumų: draugai jam prikaišiodavo, kad, turėdamas lenkišką pavardę, rašosi lietuviu.

Klierikas Cibulskis daugiau papasakojo ir apie profesorius: „Visuotinosios istorijos profesorius kun. Milkowskis, ypač pernai, beveik kas pamoką vis kalbėdavęs apie Lietuvos-Lenkijos uniją. Tai įkyrėjo net klierikams. Šiemet jis to jau nebedaraęs. Ir kun. inspektorius Lubianiec, dėstydamas bažnytinę teisę, pernai skaudžiai puldavęs lietuvius. Įsikarščiavęs ir paraudęs, jis ne kartą paželdavo daug skaudžių priekaištų lietuviams. Kartą išdrožė net ištisą pamokslą prieš Lietuvos Tarybą. Dabar to jau nebedaraęs. Lietuviškai ar gudiškai viešai kalbėti negalima, nes į tai žiūrima šnairai ir daromi priekaištai. Tačiau klierikai jaučia, kad, atvažiavus naujam vyskupui, tautiniai dalykai kiek aprimo.

Vyskupas jo dar paklausė, ar pernai gudai tikrai buvo verčiami rašytis lenkais. Klierikas Cibulskis atsakė, kad taip. Mat, vokiečiai buvo pareikalavę klierikų sąrašo tautybėmis. Gudais užsirašė apie 40 klierikų. Tai patyręs inspektorius Lubianiec net išsigando: pats ėjo per kambarius antrą kartą rašinėdamas ir kalbindamas, kad dėl Bažnyčios labo jie rašytųsi lenkais... Tik vienas ar du drąsuoliai nesutikę rašytis lenkais. Paklaustas, ar supranta profesorių paskaitas, jis gyrė keletą iš jų, tik nusiskundė pačiu kun. inspektorium,

kuris dažnai ateina nepasiruošęs ir pavėlavęs, išeina nelaukdamas skambučio, o kartais visai nepasirodo. Dabar, vyskupui pradėjus lankytis seminarijoje, jaučiama, kad profesoriai geriau pasiruošia ir mažiau praleidžia paskaitų.

Šio pasikalbėjimo pabaigoje vyskupas užrašė: „Tas klierikas padarė keistų (nepaprastų) pastabų: jei seminarijoje būtų tautų ir kalbų laisvė, jei visiems būtų lygi tiesa ir teisybė, jei seminarijoje mokytųsi vieni kitus pakęsti (toleruoti), pagerbti ir mylėti, tai ir iš seminarijos išėję klierikai (kunigai) mokėtų visiems gerai, lygiai ir teisingai patarnauti. O šiaip, tai seminarijos klieriko širdis apkarsta, įrūgsta, susopsta, ir jis išeina išsinešdamas pagiežą, ne kartą norėdamas atmonyti (atkeršyti) savo priešininkams“ (Diaria 198-200).

1919 metų galo veikla

Kaip anksčiau jau matėme, vyskupo užrašai nutrūko pusei metų (nuo gegužės 10 iki lapkričio 19). Atrodo, kad tai buvo pasėka lenkų kariuomenės įžygiavimo į Vilnių (1919.IV.19). Tai buvo didelių sumaiščių ir nuolatinės politinės įtampos laikotarpis, kai nieko nebuvo tikro, kai kiekviena valanda buvo pritvinkusi grėsme.

Toje atmosferoje vysk. Matulevičius laikėsi ramiai, kaip derėjo tobulam vienuoliui. Į visus dalykus jis žvelgė ne tik *sub specie aeternitatis*, bet ir tvirtai rėmėsi žeme, kur rutuliojosi Bažnyčios ir ganomųjų likimas. Gal užrašai nutrūko lenkų užmačias grobti svetimas žemes). Gal užrašai nutrūko dėl to, kad mieste sklido kratos ir areštai. Net ir pats vyskupas svarbesnius raštus išgabeno iš savo rūmų ir juos paslėpė patikimoje vietoje (berods Trinapolyje, senoje Vilniaus vyskupų rezidencijoje).

1919.XI.19 atgijusiuose užrašuose skaitome: „Šiandien iškeliavau Balstogėn. Rytoj ten bus vidurinių mokyklų suvalstybinimo iškilmės. Mane būtinai kvietė atvažiuoti. Buvo didelis šaltis, net 18 ar 19 laipsnių. Mūsų traukinys labai vėlino, nes geležinkeliuose buvo netvarka ir stoka kuro. Užuot iš Varšuvos į Vilnių atėjęs apie vidurnaktį, čia

atsirado tik 9 val. ryto, o iš Vilniaus išėjo tik 12 val. 30 min. po pietų. Vagonai nekūrenti, keliauninkų daug, visur grūstinai prisigrūdę. Karininkai ir kareiviai raitėsi ir trepsėjo nuo šalčio, nes buvo blogai apsitaisę. Vargais negalais Balstogę pasiekėme apie 22 val., kur manęs laukė kunigai“.

Kitos dienos rytą vyskupas laikė iškilmingas šv. Mišias su asista, bet tik skaitytines, kad vaikeliai (moksleiviai) nesušaltų. Po 12 val. gimnazijoje buvo iškilmės. Vyskupas pasakė prakalbą, kurioje trumpai išdėstė lenkų mokyklų istoriją, paragindamas, kad sekdami garbinga praeitimi, mokslą jungtų su tikyba, o proto švietimą su būdo ir valios lavinimu. Buvo ir daugiau kalbų. Gražiai kalbėjo ir mokyklų vizitatorius iš Varšuvos. Buvo žadėjęs atvykti iš Varšuvos net pats švietimo ministras, bet tur būt pabūgo šalčio. Vakare mergaičių gimnazijoje įvyko meninė moksleivių programa.

Lapkričio 21 d. šaltis kiek atlyžo. Po pietų vyskupas su keliais klierikais iškeliavo į Gardiną. Jiems vos-ne-vos pavyko įsibrauti į kareivių vagoną, kuriame jie turėjo geležinį pečiuką, prikūrentą tiek, kad vos galima iškęsti. Gardiną pasiekė po 7 val. vakaro. Vyskupą pasitiko kunigai ir keli miesto atstovai. Rytojaus dieną aplankė žymesnius miesto asmenis ir įvairias katalikų įstaigas: mokyklas, prieglaudas, tėvus pranciškonus, seseris nazaretietes, pavienius kunigus. Visiems reikėjo šis tas pasakyti, o seserims pasakė konferenciją. Gardine buvo vedamos Tėvų Misionierių misijos. Vaikai ir suaugusieji ruošėsi Sutvirtinimo Sakramentui.

Lapkričio 23, anot vyskupo, „buvo darbi dienelė“: nuo pat ryto 9 val. 30 min. teikė Sutvirtinimo Sakramentą mokyklų vaikeliams, kurių buvo per 500 ir jiems pasakė pamokslėlį. Paskui laikė iškilmingas šv. Mišias ir pasakė pamokslą žmonėms. Po pietų aplankė seselių nazaretiečių mergaičių gimnaziją ir Krikščionių Demokratų susirinkimą. Abiem pasakė prakalbas. Tuojau grįžęs bažnyčion, suteikė Sutvirtinimo Sakramentą suaugusioms moterims ir pasakė atitinkamą pamokslėlį. Po to jis dar aplankė seseris, kurios ypatingai

pasišventusios tarnauti kaimo žmonėms, ir pasakė joms konferenciją.

Lapkričio 24 buvo paskutinė jo diena Gardine. 8 val. ryto laikė šv. Mišias gimnazijų moksleiviams ir jiems suteikė Sutvirtinimo Sakramentą. Po pietų suteikė Sutvirtinimo Sakramentą suaugusiems vyrams. Abiem atvejais pasakė pamokslėlius. Berniukų gimnazijos kapelionas gudas, kun. Hrinkevičius, vyskupui pasipasakojo globojąs gudų katalikų berniukų kuopelę, norinčių darbuotis savo liaudžiai.

Šios penkios dienos vysk. Matulevičių gerokai išvargdino, bet jis jautėsi patenkintas, ištrūkęs iš tvankios Vilniaus atmosferos ir atsiradęs jo mėgiamo apaštalavimo plotuose. Jo kelionė atgal į Vilnių buvo varginga: sunkiai pavyko įsisprausti į perkimštą karininkų vagoną, kuriame buvo šilta ir trošku. Vilnių pasiekė po pusiaunakčio (Diaria 237-239).

Vos tik grįžęs iš kelionės, lapkričio 25 d. rytą jau nuskubėjo į šv. Kotrynos benediktinių vienuolyną, kur priėmė trijų seserų įžadus ir atlaikė iškilmingas šv. Mišias. Paskui joms pasakė nuoširdų pamokslėlį.

Gruodžio 1 d. buvo vysk. Matulevičiaus konsekracijos metinė sukaktis. Atrodo, kad ji nesukėlė vyskupui džiaugsmo. Matulevičius nepratęs skųstis, tačiau jo sielvartas ryškiai trykšta jo užrašuose: „Prel. Michalkevičius laikė šv. Mišias. Po Mišių buvo kunigų atstovai linkėti (sveikinti). Sunkūs ir vargingi buvo šie metai. Gyvenimo bėgis sutrukdytas, supainiotas; padėtis neaiški, o keblumų begalės... Gruodžio 8 ingreso sukaktuvės. Aš celebravau ir sakiau pamokslą. Šie metai — nuolatinė kančia, kryžiaus metai. Teesie Dievui garbė. Švenčiausioji Mergele, Nekaltai Pradėtoji, globok mane ir vyskupiją!“ (Diaria 239).

Giedraičių parapijos byla

Giedraičiai yra Ukmergės apskrities sena gyvenvietė, į šiaurę nuo Vilniaus, netoli Klemento ežerėlio. Miestelio vardas yra kilęs nuo kunigaikščių Giedraičių. Vietovė buvo minima XIV-XV a. kryžiuočių kronikose kaip kovų vieta. Pirmoji medinė bažnyčia buvo pastatyta 1410 metais. Dabar-

tinę Šv. Baltramiejaus mūrinę bažnyčią 1809 m. pastatė Žemaičių vyskupas kunigaikštis Juozapas Arnulpas Giedraitis ir jo brolis Martynas. Vysk. Giedraitis (1754-1838) pirmasis išvertė į lietuvių kalbą Naująjį Testamentą, kuris buvo išspausdintas Vilniuje 1816 m. Kai vysk. Giedraitis mirė, jo širdis buvo palaidota jo statytos bažnyčios presbiterijos sienoje.

Giedraičių apylinkių gyventojai daugumoje buvo lietuviai, išskyrus sulenkėjusius ar aplenkėjusius palivarkų savininkus. 1919.IV.19 lenkai okupavo Vilnių, netrukus ir Giedraičius. Kaip jau okupantams yra įprasta, lenkai tuojau ėmėsi daryti savo tvarką. Kadangi Giedraičių parapija buvo mišri, tai bažnyčioje pridedamos pamaldos, giedojimai, pamokslai ir katechizacija buvo dviem kalbom — lietuviškai ir lenkiškai. Gegužės 19 d., kai vysk. Matulevičius buvo išvažiavęs į Varšuvą pas vizitatorių Ratti, lenkų karininkai uždraudė lietuviškus giedojimus ir grasino pašalinti lietuvį kleboną. Tai buvo incidento pradžia, kuris bažnyčioje sukėlė triukšmus ir net muštynes. Maištininkus rėmė lenkų kariai ir milicija, kurie areštuodavo besiginančius lietuvius. Vyskupo pastangos raminti ir taikinti žmones nuėjo niekais. Tada vyskupas paskelbė bažnyčiai interdiktą — uždraudė pamaldas ir bet kokį sakramentinį patarnavimą.

Gruodžio 13 vyskupas sukvietė kapitulą apsvarstyti eilę reikalų. Tos dienos užrašuose skaitome: „Tariausi su kapitula, geriau sakant, klausiau jos patarimo skiriant teisėjus, egzaminuotojus, patarėjus ir tt. — Pilnos kurijos dar nebuvo galima sudaryti, nes sunku susisiekti ir susižinoti su kunigais. Sprendėme Giedraičių bylą. Pasiūliau trijų dienų rekolekcijas Giedraičiuose. Nusikaltėliams įsakyti, kad jas būtinai lankytų. Be to, jiems įsakyti pasninkauti vieną penktadienį. Kadangi nusikalto tik save jaučią lenkais, tai rekolekcijos bus vedamos tik lenkų kalba. Klebonu skirsiu kun. Karolį Gumbaragį iš Sužionių.

Kapitula sutiko. Tik nenorėjo, kad ten rekolekcijų vesti važiuotų kun. Juozas Vaitkevičius, mat, jų nuomone jis esąs partijos žmogus. Todėl važiuos pranciškonas tėvas Haula po

Trijų Karalių šventės. Giedraičių byla yra kanceliarijos aktuose; žinoma, viso ko tenai nėra. Giedraitiškių lenkų delegatai pas mane buvo tris kartus.

Pirmą kartą reikalavo, kad iš bažnyčios būtų pašalinta lietuvių kalba ir klebonas kun. Slabšinskas. Jiems pasakiau, kad pamaldų tvarkos nemainysiu (nekeisiu), kol karo stovis. Po karų bus galima patikrinti, ar kokios atmainos reikės. Gi jei ką turi prieš kleboną, tenurodo dalykus, aš ištirsiu. Atstovai buvo nesukalbami.

Kun. Slabšinskas man buvo pasakojęs, kaip kas yra: į bažnyčios reikalus įsikišo lenkų legionieriai ir žandarai. Be to, dar prisidėjo 'Straż Kresowa' (pasienių apsaugos) agentai, kurie sukurstė žmones. Maniau, kad reikia palaukti, kol lenkų ūpas kiek nuslūgs ir kol praeis pirmas karštis. Man atnešė ir lenkų padarytus parapiečių sąrašus. Žinoma, lietuvių rados vos saujelė. Tokių sąrašų aš negalėjau priimti. Ten buvo daryti ir patikrinti sąrašai 1912 m. Juos skaitė ir iš sakyklos, kad kiekvienas žinotų, kur jis užsirašęs ar užrašytas. Labai prašiau atstovų, kad pakęstų, kol karas pasibaigs. Iki šiol nesate nustoję savo tautinės dvasios, jaučiatės lenkais, tai ir per tą, jau gal trumpą, laiką, kol karas, jos nebenustosite.

Antru kart ir vėl tie patys buvo jau reikalaudami ne tik pašalinti lietuvių kalbą, bet ir kunigą skųsdami. Žadėjau kada nors paskirti komisiją dėl kunigų kalčių, kad ištardytų visus dalykus. Buvo atvykę ir lietuvių atstovai, kurie įrodinėjo, kad klebonui daromi priekaištai buvo tikras melas ir prasimanymai, ir sakė, kad pamaldų tvarka esanti teisinga.

Po to tuoj išvažiavau į Gniezną (į Lenkijos vyskupų suvažiavimą). Tuo tarpu suagituoti ir kareivių padrąsinti lenkai sugriebę išvežė kunigą. — Kiek girdėjau, buvo sumanyta tokiu būdu išvežti visą eilę lietuvių kunigų, net ir mane. Tada lenkai buvo pradėję prieš mane karą, rašė prasimanydami nebūtus daiktus (dalykus). Tuos dalykus vedė endekai (Narodowa Demokracja), o ypač 'Straż Kresowa'. Tokiu būdu jie tikėjosi suterorizuoti ir mane ir lietuvius kunigus.

Ir vėl buvo Giedraičių lenkų delegatai. Jiems pasakiau,

kad taip daryti yra sunki nuodėmė ir kad tie, kurie puolė kunigus išvežti, yra ekskomunikoje. Kitą kartą vėl atėjo, bet jau nepriėmiau, nes nesušnekami akiplėšos. Jie reikalavo, kad bažnyčioje lietuviams nieko nebeliktų, kad skirčiau kunigą lenką, tokį, kad lietuviškai nemokėtų nė žodžio. 'Straż Kresowa' padedami, siuntė delegatus į Varšuvą pas Nuncijų, siuntė ir raštus, mane skųsdami.

Dalykams ištirti paskyriau du delegatus: kun. Kraujalį ir kun. Milkowskį. Giedraičių lietuviai pasirodė esą įbailinti (įbauginti), iš baimės dauguma rašėsi lenkais. Du buvę areštuoti, kad statėsi (prisipažino) lietuviais. Tardymas parodė, kad tikra kun. Slabšinsko kaltė, tai jo aštrus būdas. Kiti priekaištai buvę tik įtarinėjimai.

Grįždami nuo Nuncijaus iš Varšuvos taip pat vieną kartą buvo keturi atstovai vardan trijų parapijų: Inturkės, Molėtų ir Videniškių, reikalaudami atmainų pamaldose, ypač daug skundų buvo keliama prieš Inturkės kleboną. Kadangi tenai važiavo naujai įšvęstas kunigas lenkas Mažeika (Možejko), tai jo prašiau, kad gerai patirtų, kaip stovi dalykai Inturkėje. Pasirodė, kad Ciesiulis, vienas iš skundikų, buvo niekam nevertas žmogus. Prie vokiečių laikėsi su jais, o dabar virto smarkiu lenku. Triukšmadarių vadas Mackevičius taip pat buvo nekas žmogus: bastęsis kažkur po Rusiją, o dabar esąs 'Straż Kresowa' agentas.

Man grįžus iš Gardino, tas Mackevičius atėjo su kitais dviem atstovais reikalauti atmainų ir kad pašalinčiau kunigą. Pasakiau, kad, kol karas, nedarysiu jokių atmainų ir prašiau, kad nurimtų ir kitus ramdytų. Jei turite ką prieš kunigą, nurodykite, aš paskirsiu teismą. Tuomet jie pagrasino, kad kunigą jie išvysią kaip giedraitiškiai...

Tai šitaip jūs kalbate, — atsikirtau, — tai jūs nekatalikai, o gal koki bolševikai. Su taip kalbančiais žmonėmis aš negaliu kalbėti. Išvariau juos laukan. Jie nubėgo pas prel. Michalkevičių, kuris atėjęs prašė, kad gal vertėtų dalykus ištirti ir kiek nusileisti. Jam pasakiau, kad dalykų stovį esu ištyręs per kun. Mažeiką, kad tai tik kelių triukšmadarių darbas ir aš jokių atmainų niekur nedarysiu, kol karas ir

neramu. Jei aš imčiau iš bažnyčių šalinti lietuvių kalbą, tai anapus demarkacijos linijos gali imti šalinti lenkų kalbą.

Pagaliau reikia laikytis tiesos ir teisybės. Gi dabar aišku, kad jų atnešti sąrašai nieko nereiškia. Tokiam stoviui (padėčiai) esant, atmainų daryti negalima, nes prasidės pragaras visose mišriose parapijose. Dar nežinia, kam teks šitie kraštai. Tokios trumparegės politikos 'cuius regio, eius et religio' Bažnyčioje varyti negalima. Tegul veža kunigus, tegul daro, ką nori, gali ir mane išvežti, kaip grasino giedraitiškiai triukšmadariai, aš nenusileisiu nuo tikrų dėsnių, kol karas, atmainų nedarysiu.

Mano nuomone, toks griežtas elgimosi būdas išeis tik Bažnyčios labui, o gal net ir lenkų gaivalui, nes, jeigu šie kraštai netektų Lenkijai, tai kažin ar tada man nereikės ginti lenkų teisių bažnyčiose. Sakiau, turime pergyventi ir kunigų mėtymo bei išvežiojimo epidemiją. Čia svarbu dėsnis: kas valdo Bažnyčią, ar vyskupas ir jo skirti kunigai, ar triukšmadariai. Jei kunigą išmes, aš esu pasiryžęs ant jų mesti interdiktą, kol nurims. Sužinojau, kad tie atstovai bėgiojo su skundais kur begalėdami, bet grįžę namo, kiek girdėjau, jau aprimę" (Diaria 240-243).

„Šiomis dienomis, — toliau skaitome užrašuose, — buvau su kun. Rektoriumi pas Generalinį Komisarą Osmolowskį. Prašiau, kad duotų lėšų seminarijai išlaikyti ir kad suteiktų kokią nors pašalpą ir miestų kunigams, kurių padėtis ypač sunki. Klebonai turi bristi į skolas, o vikarai negali išgyventi ir prašosi, kad juos iškelčiau iš miesto. Taip pat ir ten, kur ėjo kovos, kur žmonės nuskurdinti, kunigams sunku gyventi. Ponas Osmołowskis skundėsi, kad trūksta pinigų, bet šiek tiek padėsiąs. Seminarijai žadėjo duoti kokį dvarą ir kiek gyvulių. Jis palietė ir politiką. Sakė, kad žmonės kaip kur skundžiasi dėl pamaldų tvarkos, kad rengiasi išvežti lietuvius kunigus. Esą, ar negalima kai kur pakeisti pamaldų tvarkos".

Vyskupas atsakė, kad jis nusistatęs jokių atmainų nedaryti, kol eina karas, ir atvirai pareiškė, kad mišriose parapijose triukšmo kėlimas yra 'Straž Kresowa' agentų

darbas; priminė visą eilę faktų apie lietuvių kunigų areštus, netinkamą su jais elgesį ir jų išvežimą į Vilnių. Lyg kiek švelnindamas, vyskupas pasakė: „Bažnyčiai toki dalykai taip daug nekenkia, bet ir naudos iš to niekam neišeina. Lenkų valdžia per daug klauso visokių nelemtų skundų bei šmeižtų ir be reikalo areštuoja kunigus. Iš tų visų, kuriuos žandarai čia Vilniun buvo atgabenę, dar iki šiol nė vienam neįrodė kaltės“ (Diaria 243-244).

Dar truputis politikos. Gruodžio 13 d. vakare pas vysk. Matulevičių užėjo Aleksandras Meysztowicz (1864-1943), Lietuvos lenkų veikėjas. Vyskupas apie jį buvo girdėjęs iš vysk. O'Rourke, kad jis esąs šalininkas susitaikymo su lietuviais ir reikalaująs Lietuvos savistovybės (nepriklausomybės). „Gana ilgai su juo kalbėjau. Jo nuomone, privalėtų būti atstatyta Didžioji Lietuva su seimu Vilniuje, bet surišta su Lenkija bent militariniais ir prekybiniais ryšiais. Jis labai užsipuldinėjo ant lenkų valdininkų Lietuvoje, ant jų valdymo būdo: esą iš pat pradžių vietiniai gyventojai lenkus sutikę su didžiausiu pasitikėjimu, nes bolševikai jau buvo gana įkyrėję. Tačiau lenkai nemokėję tą laiką panaudoti. O dabar, kai jau žmones apiplėšė, savo pasielgimais jiems įskaudino, lenkai ruošiasi daryti plebiscitą. Tai esąs visai nevykęs sumanymas“ (Diaria 244).

Kiek p. Meysztowicz savo sumanymuose buvo nuoširdus, sunku pasakyti. Po kelių dienų laikraštyje *Nasz Kraj* 199 nr. pasirodė atviras laiškas vyskupui dėl lietuvių kunigų ir mišriose parapijose pamaldų. Tą laišką spaudąn padavė „Prezydium Rady Ludowej“ vardu „Powszechnego Zjazdu Ludowego powiatu Wileńskiego“ (Vilniaus apskrities liaudies visuotinio suvažiavimo). Taigi, čia kalbama visų tautybių vardu, ne vien lenkų. Laiškas pilnas netiesos ir melo. Tuo tarpu visai nebuvo girdėti, kad būtų buvę kur nors parapijų atstovų rinkimai. Vyskupas klausinėjo kunigų — nė tie nežinojo jokių rinkimų. Iš to, kaip vyskupas savo užrašuose atrėmė to straipsnio insinuacijas, matyti, kas ten buvo rašoma:

„Aš draudžiau visiems kunigams kištis į politiką, ne tik

lietuviams, bet ir lenkams (tuo reikalu vyskupas buvo išsiuntęs kunigams aplinkraštį). Neteisingai kimba prie kai kurių kunigų. 'Rada Ludowa' pas mane nesiuntė jokių savo atstovų. Tiesa, iš kai kurių parapijų buvo žmonių, bet ne 'Rady Ludowej' vardu. Bažnyčiose pamaldų tvarka buvo prie vyskupo Roppo, o vėliau prel. Michalkevičius ją nustatė remdamasis parapijiniais sąrašais, kurie buvo tikrinami mišrių komisijų ir skelbiami iš sakyklų. Taigi, nėra jokio reikalo tą tvarką keisti.

Pats kreipimosi į mane būdas yra netikęs. Čia regimai norima mane įbauginti. Visa tai yra 'Straży Kresowej' darbas. Kaip man pasakojo, ji renkanti ir šaukianti savo šalininkus ir agentus į susirinkimus miesteliuose ar parapijose. Paskui jie iš savo tarpo išrenka jiems tinkamus atstovus ir daro atitinkamus nusprendimus. Ir taip rinkti žmonės drįsta atstovauti visą liaudį ir visų tautų reikalus! Panašios taktikos griebdavosi ir komunistai: jie visur ir visuomet per rinkimus sugebėdavo pravesti tik komunistus, tarsi jau nebuvo kitokios rūšies (nusistatymo) žmonių".

Vysk. Matulevičius manė tą laišką nuleisti niekais, į jį visai nekreipti dėmesio, bet buvo ir tokių kunigų, kurie manė, kad vertėtų atsakyti. Tada vyskupas tarėsi su prel. Michalkevičium, nes jis čia daugiau užkabintas, juk jis į mišrias parapijas įvedė pamaldų tvarką. Taip pat jis yra paskyręs ir kunigus, kurie tame laiške užpuldinėjami. Prel. Michalkevičius manė, kad reikėtų ką nors atsakyti. Kiti siūlė, kad vyskupo vardu atsakymą duotų kurija. Tačiau vyskupas pareiškė, kad nei jam, nei kurijai netinka leistis į ginčus su tokiais žmonėmis: sunku juos patenkinti ar įtikinti, jie vis vien savo giesmę giedos. Pagaliau nutarta, kad vyskupas pasikalbėtų su apskrities viršininku Mečislovu Niedziałkowskiu (1893-1941; jis buvo lenkų politikas, socialistas, nacių sušaudytas 1941 m.).

Kokios buvo to pasikalbėjimo pasekmės, nežinia, nes tuo pasibaigė to laikotarpio vysk. Matulevičiaus užrašai.

Sukelta prieš vysk. Matulevičių audra nesiribojo vien Vilniumi. Ji pasiekė net Varšuvos Seimą, kuriame pasipylė

filipikos prieš vysk. Matulevičių. Lenkijos valdžia padarė spaudimą į nuncijų Ratti ir jis parašė vyskupui, kad atsižvelgtų į lenkų reikalavimus, nes dėl vienos (Giedraičių) parapijos esą nevertėtų kęsti tokį triukšmą. Vysk. Matulevičius mandagiai atsakė, patardamas pasinaudoti nuncijaus teise ir paimti Giedraičių parapiją savo žinion ir ją tvarkyti savo atsakomybe. O jis pats, kol yra Vilniaus vyskupu, kitaip ją tvarkyti negali. Nuncijus atsiprašė, teisindamasis, kad tai buvęs tik patarimas, o ne noras kištis į vyskupijos valdymą. Giedraičių parapijos reikalai dar toliau figūravo vyskupo laiškuose nuncijui Ratti ir jį pakeitusiam nuncijui Laurencijui Lauri (Litterae Latinae 124-126 ir 134-138).

Pirmieji vyskupavimo metai, kaip pats Matulevičius išsireiškė, jam buvo nuolatinės kančios ir kryžiaus metai. Ne kiek lengvesni buvo ir sekantieji. Per pirmuosius metus jis patyrė vietinės dvasiškuos ir bendrai lenkų nusistatymą jo atžvilgiu. Besikeičiančios okupacijos ir jų valdžios jam sudarė daug rūpesčių, kai reikėjo ginti Bažnyčią ir nekaltus žmones nuo okupantų užmačių. Tuo metu išryškėjo ir vyskupo linija. Visi įsitikino, kad jis nesiduos traukiamas į politiką bei tautinius ginčus, kad jis griežtai laikosi teisingumo, lygybės ir meilės visų gyventojų atžvilgiu.

Pilsudskiui pirmą kartą užėmus Vilnių, lenkai patyrė, kad vyskupas nesileis įtraukiamas į jų planus. Todėl lenkų nusistatymas vyskupo atžvilgiu buvo irgi aiškus: jis lenkų ir jų politikos priešas. Tokio pat nusistatymo laikės ir artimiausieji vyskupo talkininkai — Vilniaus kapitula.

RATTI IR MATULEVIČIUS

Pirmoji pažintis iš tolo

Tiedu didieji vyrai savo veikloje yra palikę gilius pėdsakus Lietuvos istorijoje. Achille Ratti buvo apaštališkasis vizitatorius, nuncijus ir vėliau popiežius Pijus XI, o Jurgis Matulevičius buvo Marijonų Vienuolijos atnaujintojas, Vilniaus vyskupas ir apaštališkasis vizitatorius Lietuvai. Vienas kitą juodu pažino asmeniškai dar nesimatę. Susisiekė tik raštais pirmajam pasauliniui karui baigiantis, kai ėmė griūti visa buvusi politinė Europos sąranga.

Karo metu popiežium (1914-1922) buvo Benediktas XV, žymus taikos ir teisingumo apaštalas. Jo pontifikato programa buvo baigti ginkluotą konfliktą, švelninti karo žiaurumus, pagelbėti nuo karo nukentėjusiems ir rūpintis pastovia taika.

Jis siuntė pašalpų įvairioms tautoms, ypač badaujantiems vaikams. Lietuvai aukojo 20.000 šveicariškų frankų ir 10.000 lirų. 1917 m. gegužės 20 d. jis paskyrė viso pasaulio katalikų bažnyčiose rinkti aukas nuo karo nukentėjusiai Lietuvai.

Jo akys nukrypo ir į rytų bei šiaurės Europos katalikų Bažnyčios padėtį, todėl ir pasiuntė savo vizitatorių Lenkijai, Lietuvai, Latvijai, Estijai ir dalinai Suomijai bei Rusijai. Tai misijai jis parinko Msgr. Achille Ratti, o Vilniaus vyskupu — vienuolį marijoną Jurgį Matulevičių.

Biografiniai Ratti bruožai

Ambrogio Damiano Achille Ratti (1857-1939) gimė šiaurės Italijoje Desio miestelyje smulkaus pramonininko šeimoje. Mokėsi Romos ir Milano Lombardų seminarijose, Romos Sapienza ir Gregorianum universitetuose, kur gavo teologijos, filosofijos ir kanonų teisių daktaro laipsnius. Įšventintas

Achille Ratti (1857-1939), Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvai (1918-1921), vėliau pop. Pijus XI

kunigu (1879), dėstė retoriką ir dogmatinę teologiją Milano kunigų seminarijoje. Nuo 1888 m. Milano Ambraziejaus bibliotekos kolegijos narys, o nuo 1807 m. jos prefektas. Greta prefekto pareigų, jis parašė apie 100 mokslinių studijų, kurių žymiausios yra *Acta Ecclesiae Mediolanensis* (4 tomai) ir *Missale Ambrosianum duplex.*

Šalia mokslinio darbo, jis atsidėjo pastoracijai dar-

bininkų tarpe: rūpinosi Milane gyvenančiais vokiečiais darbininkais ir tarnaitėmis. Jiems sakė vokiškai pamokslus, konferencijas bei paskaitas, laikydamasis dėsnio, kad tikintieji turi būti aptarnaujami jų gimtąja kalba. Be to, mėgo laipioti po kalnus ir priklausė alpinistų klubams.

1914 m. buvo paskirtas Vatikano bibliotekos prefektu. Ta proga susipažino iš arčiau su pop. Benedikto XV veikla pasaulio katalikų reikalais ir jo siekimais įgyvendinti karo sujauktą taiką Europoje. Lenkijos vyskupų prašomas atsiųsti savo atstovą Bažnyčios reikalams tvarkyti, Benediktas XV paskyrė Msgr. Ratti ne tik Lenkijos, bet ir kitų kaimyninių kraštų vizitatorium.

Šv. Tėvo atstovas greitai pastebėjo, kad jo misijai pavestuose plotuose trūko vyskupų. Pasitardamas su Lenkijos vyskupais, jis parinko kai kurioms vyskupijoms vyskupus pagalbininkus. Tokių vyskupų buvo šešetas. Tai sukėlė lenkų politikų nepasitenkinimą dėl asmenų parinkimo. Vizitatoriaus tarpininkavimu buvo paskirti vyskupai ir gretimiems kraštams: Rygai — vysk. E. O'Rourke, Minskui — vysk. Z. Łoziński, Vilniui — vysk. J. Matulevičius, Mogiliavo arkivyskupijai — arkiv. J. Cieplak.

Kai Šv. Sostas pripažino Lenkijos valstybę de jure, Lenkijos valdžia paprašė pop. Benedikto XV, kad vizitatorių Ratti paskirtų nuncijum. Popiežius tą prašymą patenkino ir 1919 m. liepos 13 d. nominavo Ratti Lepanto arkivyskupu ir Šv. Sosto nuncijum Lenkijoje. Tačiau gretimiems kraštams jis ir toliau tebuvo tik vizitatorium.

Asmeniška Ratti ir Matulevičiaus pažintis

Kada juodu pirmą kartą susitiko? Įvairių asmenų atsiminimuose, periodinėje spaudoje ir net knygose susidarė nuomonė, kad juodu susitiko Varšuvoje, kai tik ten atvažiavo vizitatorius Ratti, nes, kaip anksčiau buvo minėta, Matulevičius beveik visą karo laiką gyveno ir veikė Bielianuose ir Varšuvoje, pasinėręs plačioje religinėje, pastoracinėje bei karitatyvinėje veikloje. Iš to ir susidarė išvados

apie tų dviejų vyrų draugystę. Net buvo teigiama, kad Matulevičius vadovavo naujojo arkivyskupo rekolekcijoms Bielianuose.

Nors visa tai atrodo labai realu, natūralu, gal net patikima, tačiau to laikotarpio jų susitikimą paneigia „kalendorius“ — kun. Matulevičius iš Varšuvos išvažiavo į Marijampolę tvarkyti marijonų vienuolyną 1918 m. kovo 1 d., o vizitatorius Ratti į Varšuvą atvyko tik gegužės 29 dieną.

Prieš vykdamas į Lenkiją, Msgr. Ratti, be abejonės, jau buvo Vatikane surinkęs žinių apie Marijonų Vienuolijos generolą, kaip kandidatą į Vilniaus vyskupus. 1918 m. vasarą ir rudenį buvo gavęs Matulevičiaus laiškų, kuriuose jis prašė ir maldavo jo neskirti vyskupu. Į tuos laiškus Vizitatorius nieko neatsakė, nes žinojo, kad popiežiaus Benedikto XV sprendimas nebus pakeistas. Tuo reikalu Vizitatorius atsiliepė tik 1918 m. lapkričio 11d. telegrama, kad kun. Matulevičius tuojau, nelaukdamas popiežiaus bulės, šventintųsi vyskupu ir apimtų Vilniaus vyskupijos valdymą.

Pirmasis tų dviejų vyrų asmeniškas ir tiesioginis susitikimas įvyko 1919 m. gegužės 11 d., kai vysk. Matulevičius nuvyko į Varšuvą pasitarti su Ratti svarbiais Vilniaus vyskupijos reikalais. Tuoja po to vizito, vysk. Matulevičiaus pakviestas, Ratti atvyko į Vilnių privačiai. Būdamas vysk. Matulevičiaus svečiu, jis turėjo progos įsigilinti į Vilniaus vyskupijos padėtį ir vysk. Matulevičiaus reikalus. Ta pačia proga Vizitatorius tyrinėjo galimybes pasiekti Kauną.

Po to vizito vysk. Matulevičius parašė vysk. Pranciškui Karevičiui laišką, kuriame painformavo, kad, „Vilniuje būdamas, vizitatorius Ratti išreiškęs pageidavimą, kad prie progos aš Jūsų Malonybei parašyčiau: ‘Jei J. E. Kauno vyskupas matytų, kad mano (Ratti) atvykimas į Kauną yra reikalingas ir naudingas, tegu man praneša ir aš pasistengsiu nuvykti į Kauną“. Toliau savo laiške vysk. Matulevičius rašė: „Nieko negaliu spręsti apie Kauną, bet kaip čia Vilniuje, tai kiekvienas J. E. Ratti buvimas sukėlė daug kalbų, politikavimo ir likosi tik lyg koks neramumas“ (Lituana, epistolae, nr. 204).

Sekantis susitikimas buvo arkiv. Ratti konsekracijos proga Varšuvos katedroje (1919.X.28). Jį konsekravo Varšuvos arkiv. Aleksandras Kakowskis. Iškilmėse dalyvavo 21 vyskupas, kurių tarpe buvo ir vysk. Matulevičius. Sekantieji susitikimai buvo 1920 m. sausio ir kovo mėnesiuose, kai arkiv. Ratti vyko į Kauną ir Rygą, vis sustodamas pas vysk. Matulevičių Vilniuje.

Ratti ir kiti kraštai

Apaštališkasis Vizitatorius Lenkijai ir kitiems kaimyniniams kraštams neabejojo, kad paskyrimas siekia ir Rusiją. Todėl jis darė žygių per okupacinę vokiečių valdžią nuvykti į Petrapilį ar Maskvą. Jam buvo mandagiai priminta, kad tokia kelionė jam būtų pavojinga.

Tas didelis noras patekti į Rusiją buvo ne vien dėl informacijų, bet ir įteikti vysk. Cieplakui bulę, kuria jis pakeliamas arkivyskupu ir skiriamas Mogiliavo arkivyskupijos Apaštališkuoju administratorium. Kai jau nebuvo vilties pačiam ten nuvykti, jis tą bulę pasiuntė per vieną lenkų geležinkelietį. Kitą kartą tuo pačiu keliu jis nusiuntė arkiv. Cieplakui paguodžiantį laišką ir finansinės paramos.

Vizitatorių Ratti viliojo ir tolimiausias prie Baltijos jūros kraštas — Suomija, kurios vyriausybė jį pakvietė atsilankyti. Šalia rūpesčio katalikais, daugiausia pabėgėliais iš Rusijos: lenkais, lietuviais, vokiečiais, latviais ir kitais, jis puoselėjo viltį iš Suomijos patekti į Petrapilį, bet ir tai pasirodė neįmanoma.

Lietuva buvo artimiausia Lenkijos kaimynė. Ratti puikiai žinojo, kad lietuviai buvo skirtinga tauta nuo lenkų. Jam buvo žinomos ir lietuvių tautos pastangos sukurti savo nepriklausomą valstybę atskirai nuo lenkų. Tačiau, kaip popiežiaus atstovas, jis įvairiomis progomis primindavo, kad lietuviai ir lenkai, abi katalikiškos tautos, turėtų gyventi santaikoje. Tačiau iš to negalima daryti išvados, kad lietuvių atžvilgiu jis buvęs prolenkiškos orientacijos. Jo misija buvo ne tik religinė, bet ir diplomatinė. Jam ir Vatikanui buvo

gerai žinoma, kad lenkai svajoja atgaivinti senąją Rzeczpospolitą, kurioje nebūtų vietos laisvai Lietuvai.

Ratti ir lietuviai

Reziduodamas Varšuvoje, vizitatorius Ratti turėjo progų susitikti ir su lietuviais, iš kurių išgirsdavo apie faktinę lietuvių-lenkų santykių padėtį. Jam buvo labai įdomu pasikalbėti su Seinų vyskupu Antanu Karosu, kuris buvo atvykęs į Varšuvos provincijos vyskupų konferenciją (1918 m. birželio 19-21 dienomis). Čia tinka priminti, kad bažnytiniu atžvilgiu Seinų vyskupija priklausė Varšuvos bažnytinei provincijai.

1919 m. vasario 2 d. Ratti aplankė Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus bažnytėlę, kurią kunigaikštienė Magdalena Radvilienė buvo pavedusi išimtinai lietuviams. Priėmimas, kaip aprašė Vizitatoriaus sekretorius, Ermenegildo Pellegrinetti, buvo jaudinantis, moterys verkė. Vizitatoriui buvo įteiktas lotynų ir lietuvių kalbomis adresas, kuriame buvo pareikšta, kad lietuviai, kaip ir kitos prislėgtos tautos, nori savo tėvynei laisvės ir su pasitikėjimu laukia nepriklausomos valstybės atgavimo su sostine Vilniumi ir tikisi, kad popiežius, kuris vienodu jausmu apglobia šio pasaulio galinguosius ir mažuosius, bus jų tėvas ir ištikimiausias globėjas (Ištraukos iš straipsnio „La missione di Monsignor Achille Ratti in Polonia“ — *L'Italia*, 1919 m. lapkričio 30 d.).

Vizitatoriui susipažinti su lietuvių problemomis buvo ir kitų progų. 1919 m. gegužės mėn. vysk. Karosas nusiuntė į Varšuvą prel. Jurgį Narjauską (1876-1943) pakviesti Vizitatorių aplankyti Seinus ir prašyti išspręsti juridinį reikalą — Seinų vyskupijos tribunolą atskirti nuo priklausomybės Varšuvai. Tuo reikalu prel. Narjauskas kreipėsi ir į arkiv. Kakowskį, bet jo pritarimo negavo. Grįžęs vėl pas Vizitatorių, prel. Narjauskas jam papasakojo apie nepalankų Varšuvos arkivyskupo nusistatymą.

Baigus tuos svarstymus, kalba užsimezgė apie bendrus Lietuvos reikalus. Vizitatorius klausinėjo apie karus, ar daug nukentėjęs Seinų kraštas, kas dabar ten valdo ir kaip ten žmonės jaučiasi. Atsakinėdamas prel. Narjauskas nusi-

skundė apie lenkų daromas skriaudas lietuviams ne tik dabar, bet ir praeityje. Teiraudamasis apie dabartinį lietuvių apsisprendimą, Vizitatorius sakėsi kalbąs „dal politico dilettante“ (kaip politikas nespecialistas), apie Lietuvą pasiinformavęs iš kun. Viskanto knygos *La Lituanie religieuse* ir, berods, iš *La Lituanie et la guerre.*

Be to, Vizitatorius sakė apie Lietuvą turėjęs gerų informacijų iš kun. Leono Kulviečio (1880-1919), Moniuškos gatvės lietuvių bažnytėlės rektoriaus. Labai apgailestavo, kad jis taip staigiai mirė. Mat, 1919 vasarą Vizitatorius jį buvo nusiuntęs į Kielcų vyskupiją gelbėti iš schizmos vieną maištaujančią parapiją prieš katalikų Bažnyčią. Ten besidarbuodamas, kun. Kulvietis užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir netrukus mirė. Jis buvo palaidotas Varšuvoje. Laidotuvėse dalyvavo ir vysk. Matulevičius, didelis velionies gerbėjas *(Mariame* 1673-1973, 222 p.).

Lenkijos vyskupų konferencija svarstė ir Seinų vyskupijos reikalus. Vysk. Karoso pasiūlymu, konferencija nutarė prašyti Šv. Sosto, kad prel. Romualdas Jałbrzykowskis būtų paskirtas vysk. Karoso sufraganu ir lenkiškosios vyskupijos dalies valdytoju. Arkiv. Kakowskis Jałbrzykowskį konsekravo vyskupu Lomžoje (1918.XI.30). Iškilmėse dalyvavo ir Vizitatorius. Iš savo pusės vysk. Karosas pareiškė, kad jis ir toliau pasilieka Seinų vyskupijos valdytoju. Lomžos vyskupija buvo įteisinta tik 1925 metais.

Ratti kelionė į Lietuvą

Didelę savo misijos dalį atlikęs Lenkijoje, nuncijus Ratti darė žygių patekti ir į kitus numatytus kraštus, kurių svarbiausias buvo Lietuva. Nors Lietuva jau buvo pasiskelbusi nepriklausoma valstybe (1918.II.16) su sostine Vilniuje, bet ji dar vis buvo vokiečių Oberosto karinėje valdžioje. Todėl nuncijus Ratti kreipėsi į aukštąją karinę vokiečių vadovybę, prašydamas leidimo aplankyti Lietuvą. Leidimas buvo suteiktas kiek vėliau, bet juo nebuvo galima pasinaudoti, nes baigėsi karas, vokiečių kariuomenė traukėsi, o bolševikai slinko į vakarus.

Naudodamiesi tomis suirutėmis, 1919 m. sausio 5 d. lenkai užėmė Vilnių, kurį lietuviai laikė savo neginčijama sostine. Nuncijus Ratti sekė lietuvių-lenkų santykių eigą, nes jis žinojo, kad lietuvių tautinėje ir politinėje kovoje Vilnius buvo jautriausia vieta. Taip pat jis gerai žinojo, kad į politinę kovą buvo įsimaišiusi ir lenkų dvasiškija, kuri savo tikslams į talką traukė ir Bažnyčią. Nesvetima jam buvo ir vysk. Matulevičiaus padėtis Vilniaus vyskupijoje. Todėl nuncijus Ratti troško visa tai pamatyti savo akimis, patirti vietoje ir susidaryti pilnesnį vaizdą, bet vis nebuvo progos.

Belaukiant ir beplanuojant kaip nors pasiekti Vilnių, 1920 m. sausio 19 d. Nuncijų aplankė Pilsudskio adjutantas, grafas Potockis ir pranešė, kad Lenkijos valstybės galva (Pilsudskis) ruošiasi sausio 22 ar 23 dieną vykti į Vilnių ir kviečia Nuncijų keliauti su juo drauge. Nuncijus kvietimą priėmė.

Nuncijus Ratti ir valstybės galva Pilsudskis iš Varšuvos išvažiavo traukiniu sausio 23-24 naktį. Nuncijui buvo rezervuotas atskiras belgiškas vagonas, kažkaip karo įvykių atitrauktas į Varšuvą. Nuncijų lydėjo jo sekretorius ir patarėjas Msgr. Pellegrinetti, o Pilsudskį — jo adjutantas, aukšti kariai ir kapelionas kun. Plewka-Czyński.

Traukinyje drauge vakarieniavo Ratti ir Pilsudskis, kuris buvo gerai nusiteikęs ir juokavo, kas buvo neįprasta, nes Pilsudskio priešininkai jį vadindavo paniurėliu (Józef Ponury). Kadangi pagal nustatytą tvarką į Vilnių turėjo atvykti 4 val. po pietų, tai traukinys ilgiau pastovėjo Lydoje. Vilniaus stotyje laukė didelė žmonių minia. Svečius pasveikino Konstantinas Skirmuntas (1866-1951), žymus lenkų politikas, Tautos Tarybos narys ir pasiuntinys Italijoje.

Iš stoties aukštieji svečiai nuvyko į Aušros Vartus, kur buvo dvasiškijos ir įvairių dignitorių. Minios žmonių klūpojo apačioje esančioje gatvėje. Nuncijui ir Pilsudskiui suklaupus prieš Marijos altorių, turėjo būti atidengtas stebuklingasis Marijos paveikslas, paprastai uždengtas tam tikromis užuolaidomis, bet šį kartą įvyko labai nemalonus netikėtumas. Zakristijonas Gabrielius Gylys (vėliau tapęs marijonu) ėmė

traukti virvutes, kuriomis atidengiamos užuolaidos, bet jam nepavyko. Susijaudinęs pribėgo Aušros Vartų klebonas, traukinėjo virvutes, bet ir jam nepavyko atidengti paveikslo. Pilsudskis pakilo ir išėjo iš koplyčios. Nuncijus palaimino žmones iš koplyčios balkono, ir tuo baigėsi visos iškilmės. Svečiams išsiskirsčius, klebonas susirūpino, kas ten galėjo atsitikti. Patraukė virvutes ir užuolaidos atsiskleidė...

Sekmadienį (sausio 25) nuncijus Ratti katedroje laikė iškilmingas pontifikalines Mišias. Pamokslą pasakė prel. Michalkevičius, kalbėjo apie istorinius lenkų-lietuvių santykius. Po pamaldų buvo oficialių asmenų priėmimas vyskupo rūmuose. Paskui buvo priėmimas universitete. Rektorius Mykolas Siedleckis Nuncijų pasveikino itališkai. Sekančią dieną šv. Mišios buvo Aušros Vartuose. Po jų buvo įvairių delegacijų priėmimas ir kunigų seminarijos lankymas. Vakare Vilniaus dvasiškija suruošė vaišes Nuncijui pagerbti. Sveikinimo kalbą pasakė vysk. Matulevičius.

Po oficialiųjų priėmimų bei vaišių nuncijus Ratti aplankė Šv. Mikalojaus lietuvių bažnyčią ir lietuvių gimnaziją, kur jaunimui išreiškė gražius linkėjimus. Lankė ir lenkiškas mokyklas ir dalyvavo lenkių ponių suruoštame raute. Sausio 27 d. rytą atlaikė šv. Mišias prie Šv. Kazimiero karsto katedroje. Kitomis dienomis jis lankė žymesnes Vilniaus bažnyčias. Jam labiausiai krito į akį elegantiškoji Šv. Onos gotika ir Antakalnio Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, kur jis pamatė triumfuojantį italų meną.

Nuncijus padarė išvykų ir į Vilniaus apylinkes, jau apklotas baltu sniego apsiaustu. Įkopė ir į Gedimino pilies kalną. Ore temperatūra buvo 23 laipsn. C. žemiau nulio. Dairydamasis skaidriame ore, Ratti išsitarė, kad net Alpių Monte Rosa (4368 m. aukščio) nejuto tokio šalčio, kad spindintis oras būtų tarsi pilnas ledo adatų, dygliai kertančių veidą. Kai, nusileidęs nuo kalno, įėjo į katedrą, jam atrodė, kad ten šilta, nors švęstas vanduo buvo pavirtęs ledu.

Vilniuje Nuncijus apsigyveno vyskupo rūmuose. Laisvą laiką nuo vizitų bei interesantų priėmimų, jis skyrė pasikalbėjimams su vysk. Matulevičium. Pokalbiai ėjo lotynų kalba.

Jų turinys nežinomas, bet lengva spėti, kad viskas sukosi apie komplikuotus vyskupijos reikalus, kuriuos atsidėję painiojo visoki politikai. Ratti palydovas Msgr. Pellegrinetti sakė, kad jų nuomonės ne visada sutapdavę, nes Šv. Tėvo atstovas laikėsi teoretiško dėsnio, kad katalikiškos tautos turėtų gyventi santaikoje, o vyskupas rėmėsi konkrečiais dabarties faktais. Lietuvių ir lenkų tautos jau išsiskyrusios. Lietuviai nori turėti savo nepriklausomą valstybę, o lenkai okupavo net senąją Lietuvos sostinę — Vilnių.

Tuose pokalbiuose Ratti arčiau pažino vysk. Matulevičiaus asmenybę ir pastebėjo ne tik žodžiuose, bet ir darbuose tokius pačius krikščioniškus gyvenimo nusiteikimus, koki pulsavo ir Nuncijaus širdyje. Nuo to laiko užsimezgė tarp tų dviejų vyrų nuoširdi draugystė, kurios nepajėgė suardyti nei nuolatiniai lenkų skundai, nei reikalavimai vysk. Matulevičių pašalinti iš Vilniaus. Ir Varšuvoje būdamas Nuncijum ir popiežiaus soste Romoje, Ratti visada palaikė, drąsino ir guodė Vilniuje lenkų ujamą vysk. Matulevičių vien dėl to, kad jis buvo lietuvis.

Vilniuje tuojau paaiškėjo, kad Nuncijus pasiryžęs vykti į Kauną. Žinoma, tai negalėjo patikti lenkams, nes Pilsudskis atsivežė nuncijų Ratti ne į Lietuvą išleisti, bet pakelti savo prestižą. Tačiau Ratti noras pasiekti Kauną nebuvo toks paprastas, nes tarp lenkų okupuoto Vilniaus ir Lietuvos nebuvo tiesioginio susisiekimo, net nei telefonu, nei telegrafu. Kaunui pranešti apie Nuncijaus atvykimą, gauti atitinkamą leidimą ir susisiekimo priemones, reikėjo kreiptis per Berlyną.

Pagaliau buvo gautas iš Lietuvos pranešimas, kad svečias laukiamas sausio 29 d. Vievyje jam bus paruoštas traukinys į Kauną. Vizitatorius Ratti Kauną pasiekė 8 val. vakaro. Stotyje garbingą svečią sutiko vyskupai, Pranciškus Karevičius ir Juozapas Skvireckas, Respublikos prezidentas Antanas Smetona, ministrų kabineto nariai ir būrelis dvasiškių. Vysk. Karevičius svečią parsivežė į savo namus.

Po vakarienės vysk. Karevičius ir arkiv. Ratti turėjo ilgą pasikalbėjimą, kuris nusitęsė iki po vidurnakčio. Pokalbis

buvo be liudininkų, todėl jo apimtis nežinoma, bet nesunkiai numanoma, nes Roma buvo gavusi daug skundų prieš vysk. Karevičių. Tai buvo lenkų ir lenkuojančių skundai, kurie prasidėjo nuo pat vysk. Karevičiaus ingreso į Kauno katedrą (1914 m.), kai priėmimo metu jis pasakė tiesų žodį lenkų dvarininkams. Vyskupas buvo skundžiamas, kad persekioja lenkus, bažnyčiose naikina lenkiškas pamaldas ir net persekiojus lenkes vienuoles benediktines... Nenuostabu, kad pasikalbėjimas buvo ilgas, nes Vizitatorius norėjo viską ištirti asmeniškai ir gauti paaiškinimus iš paties apskųstojo.

Šį kartą ir vysk. Karevičiaus „pirmapradė nuodėmė“ buvo tokia pati, kaip ir vysk. Matulevičiaus, kad jis taip pat buvo lietuvis... Tai jis parodė viešai, kai, vyskupu konsekruotas Petrapilyje, atvažiavo į Kauną. Traukiniui sustojus, jis pasirodė puošnaus vagono duryse ir, laimindamas atvykusius jį pasitikti žmones, pirma pagarbino lietuviškai, kaip visur lietuvių buvo priimta, o tik paskui lenkiškai.

Kadangi arkiv. Ratti Vilniuje užtruko ilgiau, negu buvo numatyta, tai Kaunui beliko tik dvi nepilnos dienos, nes sausio 31 d. anksti rytą jis turėjo iš Vilniaus grįžti tuo pačiu traukiniu į Varšuvą. Todėl Kaune sudarytą programą teko sutrumpinti. Sausio 30 d. rytą jis aplankė benediktinių vienuolyną, kuris, 1863 m. rusams naikinant vienuolynus, Kaune buvo paliktas, kol visos seserys išmirs. Pasakojama, kad seserys, mirus senai vienuolei, jos vardu priimdavo naują.

Nuo senų laikų į benediktinių vienuolyną buvo priimamos tik lenkės, dvarininkų ir bajorų dukros. Jos save laikė Lenkijos vienuolėmis. Vysk. Karevičius mėgino daryti vienuolyne reformų. Už tai jis buvo apkaltintas Vatikane. Todėl Ratti norėjo asmeniškai ištirti ir rado tą pačią dramą: lietuvių ir lenkų santykius. Jis jokio sprendimo nepadarė.

Kiek vėliau apaštališkasis delegatas Antonino Zecchini lenkėms seserims pasiūlė išvažiuoti į Lenkiją, bet Lenkijos valdžia jų nepriėmė. Galutinai benediktinių reikalus sutvarkė Apaštališkasis vizitatorius arkiv. Matulevičius: refor-

mavo jų įstatus ir vienuolijos veiklą pritaikė naujiems laiko reikalavimams (1926 m.).

Sausio 30 d. rytą arkiv. Ratti aplankė Kauno kunigų seminariją. Svečią didžioje salėje pasveikino rektorius prel. Jonas Maciulevičius-Maironis. Tarp profesorių ir klierikų arkiv. Ratti jautėsi kaip namie ir lotynų kalba nuoširdžiai padėkojo už sveikinimus ir priėmimą. Po poros metų, kai Ratti buvo išrinktas popiežium, Maironis toje salėje įtaisė marmurinę lentą su lotynišku įrašu, kad čia buvo kalbėjęs popiežius Pijus XI.

Iš seminarijos svečias tuojau nuvyko į katedrą ir atlaikė pontifikalines Mišias. Pamokslą pasakė vysk. Karevičius, dėstydamas Lietuvos santykius su Šv. Sostu nuo pat karaliaus Mindaugo. Priminė Žemaičių vyskupijos įsteigimą (1417) ir 1795 m. Lietuvos pavergimą, kurio pasėkoje Lietuvos reikalus prie Šv. Sosto vedė Rusijos vyriausybė, o informacijas bažnytiniais reikalais teikė lenkai. Pamokslą baigė, pareikšdamas pilną atsidavimą Sv. Sostui ir padėką pop. Benediktui XV už Lietuvos Dienos paskelbimą ir surinktas aukas, nukentėjusiems nuo karo lietuviams šelpti (1917 m.).

Po pamokslo prabilo arkiv. Ratti. Susijaudinęs jis padėkojo už sveikinimus ir savo kalbą baigė šiais žodžiais: „O aš, ištikimas tarpininkas, pranešiu Šv. Tėvui apie jūsų kančias, jūsų aukas ir jūsų pažadus. Dabar pasižadėkime vieni kitiems: aš melsiuos už jus, jūs už mane. Tepriima Viešpats jūsų maldas ir palaimina jus ir jūsų tėvynės troškimus“.

Paskui sekė oficialūs vizitai: prezidentui, ministrams ir kitiems aukštiems pareigūnams. Vakare buvo iškilmingas banketas, kurio metu užsienio reikalų ministras, prof. Augustinas Voldemaras, pasakė prancūziškai ilgoką kalbą, apibūdindamas Lietuvos politiką. Priminė, kad dabartinė Lietuva, atsisakydama plačiųjų teritorijų nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų, turėtų Mindaugo, Gedimino ir Vytauto Didžiojo laikais, apsiriboja grynai etnografinėmis sienomis su sostine Vilniumi, tikėdamasi, kad Lenkija parodys supratimo, o Šv. Sostas prisidės prie taikos siekimų, ir Lietuva sulauks atskiro

apaštališkojo nuncijaus, kuris mums padės užmegzti tiesioginius ryšius su Šv. Sostu.

Arkiv. Ratti atsakė trumpai, bet labai nuoširdžiai, be jokių teritorinių užuominų. Iš jo kalbos buvo aiškiai jaučiama, kad jis jau patyrė, kur buvo lietuvių ir lenkų nesusipratimų priežastys ir esmė.

Jau reikėjo skubėti atgal į Vilnių, nes gavo net dvi telegramas, raginančias greitai grįžti. Sausio 30 d. vakare į Kauno stotį susirinko valdžios atstovai ir vyskupai išleisti garbingąjį svečią. Vilnių jis pasiekė vėlai vakare, o po vidurnakčio išvyko į Varšuvą.

Ratti kelionė į Latviją

Vizitatorius norėjo aplankyti ir Latviją, kurioje turėjo svarbių ir aktualių bažnytinių reikalų. Tam pasitaikė vėl gera proga. 1920 m. kovo pradžioje į Varšuvą atvyko Latvijos vyriausybės delegacija tartis su lenkais dėl sienų, nes lenkų kariuomenė buvo užėmusi Latgalijos dalį. Grįžtanti delegacija pakvietė arkiv. Ratti su ja drauge keliauti į Rygą. Jie išvažiavo kovo 15 d. traukiniu Vilniaus link per Gardiną. Ties Gardinu per Nemuną teko keltis laikinu karišku tiltu, ant kurio užvažiavus, tiltas linko iki pat vandens ir atrodė, kad apsems vagonus... Laimingai pravažiavus Gardiną, arkiv. Ratti vėl atsirado, anot jo, „gražiame ir svetingame Vilniaus mieste“.

Vilniuje vėl sustojo pas vysk. Matulevičių. Sekantį rytą šv. Mišias jis laikė Aušros Vartuose, prašydamas Marijos globoti jo misiją į „Terra Mariana“. Šį pavadinimą Livonija buvo gavusi 1215 m. Laterano Susirinkime, pop. Inocento III laikais. Aušros Vartų Dievo Motinos šventovė arkiv. Ratti paliko labai didelį įspūdį, kurio jis nepamiršo net tapęs popiežium. Savo pirmojoje (1922 m.) enciklikoje *Ubi arcano Dei* jis paminėjo garsias Marijos šventoves, kurias jam, teko aplankyti, taip įrašė: „Marija, Dievo Motina, jo ir mūsų visų mieliausioji Gimdytoja, savo šventovėse, tiek Čenstakavoje, tiek Aušros Vartuose... mums kitados šypsojosi...“ (Acta Ap. Sedis, XIV, 1922, 675 p.).

Arkiv. Ratti palydovas Msgr. Pellegrinetti sakė, kad šis sustojimas Vilniuje buvo malonesnis už pirmąjį, nes šį kartą nereikjėo vynioti į kamuolį surizgusių politinių bei religinių siūlų. Vilniuje jis aplankė Verkius, pavažinėjo vingiuotomis Neries pakrantėmis ir kiek sustojo Vilniaus 35 kryžiaus stočių Kalvarijoje. Iš Vilniaus Vizitatorius išvažiavo kovo 18 d., lydimas savo sekretoriaus ir vilniečio kan. Juozapo Kuktos. Kaišiadoryse teko kiek ilgiau sustoti ir pakeisti traukinį. Ten jis apžiūrėjo naujai statomą bažnyčią, kuri vėliau tapo katedra. Paskui pasimeldė senoje medinėje bažnytėlėje ir užėjo aplankyti kleboną kun. Alfonsą Varną ir pasirašė svečių knygoje. Šio apsilankymo jis nepamiršo ir būdamas popiežium. Kaišiadorių katedros pašventinimo proga (1936 m.) jis nusiuntė didelę dovaną — brangią monstranciją.

Kaune pernakvojo pas vysk. Karevičių ir kitą rytą traukiniu išvyko į Latviją. Kelionėje per Lietuvą jo palydovu buvo kun. Stanislovas Jokūbauskis. Rygos stotyje garbingą svečią pasitiko Latvijos valdžios atstovai ir daugybė žmonių, ne tik katalikai, bet ir protestantai. Svečias buvo apgyvendintas Peterspil viešbutyje.

Kovo 21 d. arkiv. Ratti dalyvavo Šv. Jokūbo bažnyčioje vysk. O'Rourke pontifikalinėse Mišiose. Paskui buvo priėmimas. Lotyniškas vyskupo ir arkiv. Ratti kalbas vertė žymus meno istorikas, Mintaujos klebonas kan. Kazimieras Jasėnas (1867-1941), net į keturias vietoje vartojamas kalbas: latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių. Msgr. Pellegrinetti pažymėjo, kad tai nebuvęs Senojo Testamento Babelis, bet Naujojo Testamento Sekminės...

Kadangi derybos su valdžios atstovais buvo paskirtos kitai dienai, tai arkiv. Ratti turėjo progos aplankyti Rygos miesto muziejus ir bibliotekas, senųjų vienuolynų pastatus ir stilingas Šv. Petro ir Šv. Jokūbo bažnyčias (pastarąją Latvijos vyriausybė atidavė katalikams kaip katedrą). Taip pat jis aplankė ir senąją katedrą, statytą 1211-1216 metais, dabar naudojamą protestantų. Jam labai patiko katedros vargonų koncertas.

Pasitarimai su vyriausybe (1920.III.22) ėjo sklandžiai ir nuoširdžioje atmosferoje — jie tetruko tik 4 valandas. Iš latvių pusės dalyvavo prezidentas Janis Čakste, min. pirmininkas Karlis Ulmanis, užsienio reikalų ministras Zigfrids Meierovics, juristas Hermanis Albats, vysk. O'Rourke ir prel. Jezups Rancans. Tų pasitarimų išdava buvo po poros metų su Latvija pasirašytas konkordatas ir latvio vysk. Antonijs Springovičs paskyrimas.

Kitą dieną arkiv. Ratti būtinai norėjo pamatyti Baltijos jūrą, prie kurios spiečiasi devynios tautos. Jį nuvežė į Daugagrivą prie Dauguvos upės žiočių. Užlipus ant kopų viršūnių, atsiskleidė didingas gamtos vaizdas: Dauguvos vandenų stumiamos milžiniškos ledo lytys sukinėjosi jūros plotuose. Susižavėjęs gaivališka gamtos jėga, laužančia žiemos varžtus, palaimino Baltijos jūrą ir grįžo į Rygą. Kovo 24 d. Latvijos vyriausybė suruošė šaunias atsisveikinimo vaišes.

Atgal į Varšuvą arkiv. Ratti grįžo per Daugpilį, Kalkūnus ir Vilnių. Tą grįžimą gana vaizdžiai aprašė Msgr. Pellegrinetti. Kelionė traukiniu iš Rygos į Daugpilį (apie 120 km) truko 18 valandų. Paskui mažu laiveliu reikėjo keltis per patvinusią Dauguvą, sukinėtis tarp ledo lyčių, kol pasiekė kitą krantą. Iki plento važiavo kaimišku vienarkliu vežimėliu. Toliau, iki Kalkūnų geležinkelio stoties, nuvežė karišKas sunkvežimis. Iš Kalkūnų traukiniu jau lengvai pasiekė Vilnių ir Varšuvą.

Arkiv. Ratti dažnai maloniai prisimindavęs tuos kelionių nuotykius, kur teko išbandyti tiek susisiekimo priemonių — nuo seniausių iki naujausių.

Ratti ir Matulevičiaus korespondencija

Kai tik pasitaikydavo proga būti Varšuvoje, vysk. Matulevičius visuomet aplankydavo nuncijų Ratti, kuris 1920 m. buvo du kartu vyskupo svečias Vilniuje. Greta asmeniškų jų kontaktų, yra išlikusi gausi korespondencija: 18 laiškų vyskupui 1919.VIII.11 - 1921.VI.2 laikotarpyje. Vyskupo laiškų nuorašų yra tik šeši, visi gana ilgi. Juose dėstomi

vyskupijos reikalai ir gana išsamūs atsakymai į nuncijaus iškeltus klausimus. Visa korespondencija yra konfidenciali, ėjusi per patikimų asmenų rankas, ne paštu.

Visi Ratti laiškai yra nuoširdūs ir draugiški. Pradedami protokoline forma, tuoj pereinama į draugišką toną ir baigiami parašu: „Tau atsidavęs brolis A. Ratti“. Perilga būtų jų laiškus pacituoti ištisai, todėl pasitenkinsime tik turinio priminimu.

Iš nuncijaus laiškų matyti, kad vysk. Matulevičius yra laikomas ne Lenkijos, bet Lietuvos pirmuoju vyskupu. Įvairūs reikalai su kitais Lietuvos vyskupais dažnai siunčiami per Vilniaus vyskupą.

Kai 1919 m. pradžioje bolševikai užėmė Vilnių, vysk. Matulevičius prašė vizitatoriaus Ratti plačių įgaliojimų vyskupijos valdyme, kai nėra galimybės susisiekti su Šv. Sostu. Tokius įgaliojimus jis gavo ne tik sau, bet ir kaimyniniams vyskupams.

Lankydamasis Lietuvoje, vizitatorius Ratti pastebėjo, kad Lietuva pageidauja turėti Šv. Sosto atstovą, skirtingą nuo Lenkijos. Tą pageidavimą jis perdavė pop. Benediktui XV, ir Lietuvai, Latvijai ir Estijai vizitatorium buvo paskirtas Msgr. Antonino Zecchini (1921.XI.19). Jo paskyrimas Lietuvos vyskupams buvo praneštas per vysk. Matulevičių.

Kai Ratti buvo paskirtas nuncijum Lenkijai, į vysk. Matulevičiaus prašymą jis atsakė, abejodamas, ar dabar jis, jau Lenkijos nuncijus, turi jurisdikciją ir Vilniaus vyskupijai (1920 m. lapkričio 29 d. laiškas). Iš to matyti, kad Vilniaus vyskupiją jis nelaikė Lenkijos Bažnyčios dalimi.

Ratti būnant Varšuvoje, popiežius per jo rankas pasiųsdavo „Lietuvos Dienos“ (1917.V.20) rinkliavos likučius, skirtus karo aukoms Lietuvoje, drauge ir pop. Benedikto XV asmeniškas aukas Lietuvos vyskupams. Tokius pinigus Ratti siųsdavo Vilniaus vyskupui, prašydamas išdalinti pagal aukotojų intencijas, susitarus su kitais Lietuvos vyskupais. Vysk. Matulevičius padėkojo už aukas Šv. Tėvui ir nuncijui ir nusiuntė smulkią apyskaitą, kaip ir kam jos padalintos. Lietuvos vyskupams Karevičiui ir Karosui davęs lygias dalis,

o sau pasiliko mažesnę, prašydamas, kad jam leistų skirti dalį kunigams ligoniams, kurie negauna algų.

Laiškuose nuncijui išdėstydavo sunkenybes dėl lenkų daromų triukšmų bažnyčiose, valdžios kišimąsi į bažnytinius reikalus ir vyskupų Bandurskio ir Hryniewieckio veiklą.

Kai vyskupas pranešė apie pagerėjusią padėtį Giedraičiuose, Ratti atsakė: „Tavo laišką skaičiau su dideliu džiaugsmu, bet drauge ir su liūdesiu, tarsi čia pat matydamas tavo asmenį ir tiek blogio bei liūdnų dalykų. Bet yra Dievas danguje ir jis padės... Man belieka ne tik plunksna, bet ir karšta širdimi tau pareikšti mano gilius jausmus, kuriais drauge su tavim kenčiu, su tavim meldžiuos, norėdamas su tavim drauge būti ir kūnu, su tavim drauge darbuotis. Jei kiek galėsiu, kiek pajėgsiu, prašau pasikliauti manimi“. (1920.XI.1).

Su laiškais nuncijui vysk. Matulevičius nusiųsdavo ir iškarpų iš lenkų laikraščių, kuriuose vyskupas būdavo puolamas ir šmeižiamas. Nuncijus visada greitai atsiliepdavo ir guosdavo vyskupą, primindamas, kad ir Kristus šioje žemėje daug kentėjo. Juodviejų santykių šiltumą rodo ir tai, kad nuncijus niekad nepraleisdavo progos pasveikinti vyskupą didesnių švenčių ir vardinių dienomis.

Popiežius Benediktas XV labai gėrėjosi aktyvia ir sėkminga nuncijaus Ratti veikla Lenkijoje ir Pabaltijo kraštuose (Lietuvoje ir Latvijoje) ir 1921 m. birželio 13 d. jį paskyrė aukštesnėms pareigoms — Milano arkivyskupu ir kardinolu. Neilgai trukus, popiežius Benediktas mirė (1922.1.22) ir sekančiu popiežium buvo išrinktas kardinolas Achille Ratti, kuris pasivadino Pijum XI.

Sužinojęs apie kard. Ratti išrinkimą popiežium, vysk. Matulevičius tuojau nusiuntė pasveikinimą su širdingiausiais linkėjimais ir paprašė Apaštališkojo palaiminimo.

Popiežius Pijus XI į jo sveikinimą atsakė asmenišku laišku, pasirašytu savo ranka. Į vysk. Matulevičių kreipdamasis Garbingasis Broli, rašė: „Gavome malonų laišką, kuriuo tu Mums, ką tik paslaptinga Dievo valia iškeltam į

Petro Sostą, išreiški savo pagarbą ir atsidavimą. Nesakome, kad laiškas yra džiugus, nes nei liūdni laikai, nei sąlygos, kuriose tau tenka gyventi, neleidžia džiaugtis. Tačiau Mes patys ne kartą esame patyrę, su kokia išmintimi ir bešališkumu atlieki savo ganytojiškas pareigas, ieškodamas ne žmonių pagyrimo, o tik Dievo garbės ir sielų išganymo.

Nesiliauk, kaip ligi šiol, pasitarnauti katalikybei. Mes, pasitikėdami, kad dėl vyskupiško kilnumo ir meilės visi tavęs klausys ir tave gerbs, ypatingai Dievo prašome, kad toms tautoms kuo greičiau suteiktų tikrą taiką, o paklydusius pašauktų į Motinos Bažnyčios globą, nes tik tokiu būdu pasiekiama valstybių gerovė ir palaima. Šia viltimi remdamiesi, kaip dangiškųjų malonių laidą ir drauge kaip Mūsų ypatingo palankumo ženklą, tau, Garbingasis Broli, visai tavo dvasiškų ai ir žmonėms teikiame iš visos širdies Apaštališkąjį palaiminimą.

Rašyta Romoje,pas Šv. Petrą, 1922 m. vasario mėn. 22 d., Mūsų valdymo pirmaisiais metais. Pijus XI, savo ranka“.

Lenkijos valdžia darė daug pastangų pašalinti vysk. Matulevičių iš Vilniaus, bet vis atsidurdavo į vienintelę kliūtį, kad popiežius labai pasitiki Vilniaus vyskupu, kad juodu riša ypatinga draugystė, kad popiežius vysk. Matulevičiui jaučia giliausią pagarbą ir draugiškumą.

Kas tuodu Bažnyčios vyrus jungė? Atsakant į šį klausimą, gal nė nereikia ieškoti ilgų įrodinėjimų — tai buvo jų dvasios panašumas ir bendrumas. Juodu buvo tobulos gyvosios krikščionybės išraiška, kaip ašara skaidri meilė Dievui, bažnyčiai, žmogui ir teisingumui (Naudotasi kun. J. Vaišnoros, MIC, surinkta medžiaga iš Marijonų Generalinio Archyvo Romoje).

VYSKUPO KASDIENA

Kaip gyveno vyskupas

Pirmųjų Matulevičiaus vyskupavimo metų darbus bei vargus ir visa, kas sukosi apie didžiulius vyskupo rūmus, jau matėme anksčiau. Dabar mėginkime žvelgti į vidujinę tų rūmų aplinkumą. Pažinti pilną gyvenimą neužtenka vieno kito žvilgsnio ar trumpo pasikalbėjimo su pačiu vyskupu. Žmonių vaizduotėje vyskupas turėjo gyventi karališkai: puošniuose salionuose, sėdėti minkštuose foteliuose, apsisupęs pagalbininkais bei tarnais, apsisagstęs ordinais, kryžiais bei žiedais, gal tik savo mitrą padėjęs į šalį...

Tačiau lietuviška patarlė sako, kad, norint pažinti žmogų, su juo reikia suvalgyti visą maišą druskos. Tai reiškia, kad su juo reikia pagyventi ilgiau. Vysk. Matulevičiui netrūko nė tokių. Pirmasis buvo kun. Jonas Kriščiukaitis (1866-1946), Vilniuje užkliuvęs visai netikėtai, ir drauge su vyskupu išgyvenęs penkerius metus (1920-1925) ir vaizdžiai surašęs savo atsiminimus. Nors jis juos parašė daug vėliau (1943-1944), gyvendamas Romoje, tačiau jo atsiminimai yra labai autentiški ir patikimi, nes turėjo fenomenalinę atmintį.

Kun. Kriščiukaitis buvo gimęs Paežerių kaime, Vilkaviškio apskrityje, visai netoli nuo vysk. Matulevičiaus gimtinės. Kunigu įšventintas Seinuose (1891), vikaravo ir klebonavo įvairiose parapijose. Jam teko klebonauti ir gudiškose unitų Teolino ir Sapackinės parapijose, kur vargšų gudų padėtis buvo nepavydėtina, nes juos persekiojo ir į save traukė lenkai ir rusai: mat, abiejų akyse gudai neegzistavo... Karo metu (1914-1918) jis buvo atsidūręs Rusijoje. Į Lietuvą grįžo 1918 m. ir apsigyveno Marijampolėje. Ten jis netrukus įstojo į Marijonų Vienuoliją, jau būdamas 53 metų.

Pačioje pradžioje savo atsiminimų kun. Kriščiukaitis rašo, kad 1920 m. rudenį jam labiau pradėjo skaudėti gerklę ir jis turėjo važiuoti į Vilnių pas savo daktarą Swietlinskį, pas kurį buvo keletą kartų ir anksčiau. Be to, jį vertė į Vilnių

važiuoti ir bibliotekos reikalai — buvo didelis bibliofilas. Pasiekęs Vilnių, sakosi:

„Iš stoties nuvažiavau tiesiog pas vyskupą Matulevičių. Priėmė maloniai. Porai dienų praėjus, paaiškėjo, kad lenkai, nepaisydami Suvalkų sutarties (1920.X.7), eina į Vilnių ir kad lietuviai neatsilaikys ir bus priversti iš Vilniaus trauktis. Norėjau, viską metęs, važiuoti namo į Marijampolę, bet vyskupas sudraudė. Tuo būdu Želigowskis, užimdamas Vilnių (X.9), užėmė ir mane.

Abu su vyskupu žiūrėjome pro langą iš trečiojo aukšto, kaip Didžiąja gatve atsišaudydami lietuviai traukėsi, o lenkai, taip pat šaudydami, juos sekė. Paskui pro valgomojo kambario langą stebėjome, ką lenkai darys su lietuvių vėliava, kuri plevėsavo Gedimino kalne. Matėme, kaip ilgai trukčiojo virvę vėliavai nuleisti, bet toji nesidavė. Paskui kažkoks drąsuolis civilis įsliuogė vėliavos kartimi (stiebu) ir vėliavą nukabino. Vėliau buvo iškelta lenkų vėliava, kurią per porą dienų vėjas sudraskė. Vyskupas atrodė rimtas, ramus ir nebuvo matyti jokio jaudinimosi. Tada dar nežinojau, kad jis labai moka susivaldyti“.

Juodviejų pažintis iki šiol buvo visai menka. Buvo matęsi tik trejetą kartų, todėl vyskupas iš pradžių laikėsi atsargiai. Buvo mandagus, malonus, bet nesileido į artimesnius santykius, svečią laikė nuošaliai nuo savo darbų bei reikalų. Jam pavedė tik vieną reikalą — peržiūrinėti laikraščius ir vyskupui papasakoti, kas juose buvo įdomesnio arba lietė vyskupijos reikalus. Antroji pareiga buvo lankyti knygynus ir pirkinėti knygas marijonų bibliotekai. Tada Vilniaus antikvaruose knygų netrūko, nes daugelis knygas keitė į pinigą, reikalingą pragyvenimui. Šiam dalykui vyskupas buvo ne tik palankus, bet ir labai domėjosi. Jis norėjo pamatyti kiekvieną nupirktą knygą. Ją apžiūrinėdavo, vartydavo ir glostydavo kaip motina kūdikį, tik patardavo pirmiausia pirkti svarbesnes ir retesnes.

Bene apie 1921 m. Velykas, vienos dienos pavakare, vyskupas susirūpino, kad skubiai reikia parašyti raštas, o konsistorijoje visi jau buvo išsiskirstę. Kun. Kriščiukaitis

pasisakė, kad, jei būtų mašinėlė, jis galėtų tą raštą parašyti. Vyskupas jam padarė net priekaištą, kodėl to nepasakė anksčiau. Kriščiukaitis pasiteisino, kad niekas to neklausė, o pačiam girtis netiko. Vyskupas tuojau liepė tarnui parnešti mašinėlę iš konsistorijos, ir raštas buvo paruoštas. Nuo to laiko mašinėlė vis dažniau buvo nešiojama. Pagaliau prieita išvados, kad reikia pirktis sau mašinėlę, nes būdavo tokių raštų, kurių vyskupas nenorėjo duoti konsistorijai perrašinėti. Jam rodėsi Vilniaus sąlygose būsią geriau, kad tų raštų net konsistorija nežinotų. Ta mašinėlė juodu suartino. Tie santykiai pasidarė dar šiltesni, atviresni ir draugiškesni, kai liepos mėnesį drauge vasarojo Trinapolyje.

Vyskupo santykiai su kun. Kriščiukaičiu pasidarė tiek artimi, kad jam vyskupas pavedė savo piniginius reikalus: Mišių stipendijas, tarnų apmokėjimą ir jų prižiūrėjimą. Su juo dalijosi ir korespondencija: duodavo paskaityti gaunamus laiškus, net privatiškus, tardavosi, kaip reikėtų atsakyti. Jei išvažiuodavo ilgesniam laikui, jam pavesdavo peržiūrėti visą gautą korespondenciją ir sava nuožiūra paskirstyti. Kas priklausė konsistorijai, jai atiduodavo; kas būdavo svarbesnio ar skubaus, tuojau siųsdavo vyskupui. Kai kuriuos, mažiau skubius, palikdavo palaukti, kol vyskupas grįš, arba pats atsakydavo, pasirašydamas vyskupo sekretorium. Kai vyskupas dalyvaudavo kur iškilmėse, susirinkimuose, vakarėliuose arba kur privačiai lankydavosi, visuomet viską papasakodavo, kas ten buvo įdomesnio, kokias kalbas pasakęs ir ką naujo sužinojo.

Vyskupo diena

Vysk. Matulevičius paprastai keldavosi penktą valandą. Jeigu reikėdavo paruošti kokį svarbesnį raštą, keldavosi dar anksčiau — ketvirtą, net trečią. Esą naktį pailsėjęs protas geriau veikia ir niekas nekliudo. Šv. Mišias laikydavo šeštą valandą. Pusryčiai, kaip ir visos dienos valgiai, būdavo paprasti: kava su pienu, kai kada arbata, balta ir juoda duona, sviestas ir lietuviškas sūris. Pietūs būdavo pusiau antros, bet dažnai vėliau, nes po pusryčių priiminėdavo

interesantus, su kuriais užtrukdavo ilgiau. Vyskupas priiminėdavo visus, kas tik pas jį ateidavo. Pietums būdavo sriuba, mėsa su priedais (bulvėmis, morkomis) ir kas nors desertui. Pasninko dienomis dažniausia būdavo silkė, retai kada žuvis. Vakarienei dažniausiai būdavo rūgusis pienas su bulvėmis ir stiklas arbatos.

Jeigu visai netikėtai pasitaikydavo koks svečias, tai ir jam tekdavo pasitenkinti tokiais pat pietumis. Jeigu būdavo žinoma, kad bus svečių, visi patiekalai buvo geresni. Svečiams būdavo pasiūloma degtinė ar vynas. Jeigu svečiai neatsisakydavo, tai vyskupas įsipildavo ir sau, bet tik pusę stikliuko, ir to neišgerdavo, nors svečiai gerdavo ir daugiau. Taip darydavo net ir per iškilmingus pietus vardo dieną ar kokia kita proga.

Vyskupas turėjo gerą virėją, Marijoną Minkštaitę, kilusią nuo Veliuonos, bet ji turėjo taikintis prie vyskupo noro ir tik retkarčiais savo iniciatyva pridėdavo kokį nors skanėstą, kurio niekad neatstumdavo. Ji buvo labai išradinga ir paprasti jos gaminiai būdavo skanūs.

Po pietų, jeigu būdavo gražus oras, vyskupas su kun. Kriščiukaičiu išeidavo pasivaikščioti į Gedimino kalną arba į Bernardinų sodą. Jeigu oras būdavo netinkamas arba pastebėdavo, kad bus daug žmonių, tai pasitenkindavo pavaikščiojimu ant terasos arba valgomajame. Kartais po pietų vyskupas pasnausdavo keletą minučių ant sofos, dažniausia sėdėdamas. Vėlesni popiečiai būdavo skiriami posėdžiams ir kunigų priiminėjimui, o vakarai — skaitymams, maldoms ir rašymui.

Vyskupas labai daug rašydavo. Savo privačius laiškus neduodavo perrašyti mašinėle, nebent išimtinai norėdavo pasilikti nuorašą. Tokius raštus, kuriuos reikėdavo perrašyti, paprastai rašydavo ant mažų popierėlių: aštunta dalis viso standartinio lapo. Rašydavo greitai, ir dėl to rašysena būdavo nevisai aiški. Be to, ant tų lapelių dar prirašydavo visokių pataisų, papildymų ir nemaža įvairių ženklų bei skaitmenų. Kun. Kriščiukaitis greitai apsiprato su tais rašteliais ir perrašinėjimas jam nesudarė jokių sunkumų.

Visus raštus lotynų kalba visuomet pats rašydavo. Kitų parašyti lotynų kalba raštai jam neįtikdavo. Kriščiukaitis prisimena ryškų pavyzdį, kai buvo ruošiama Šv. Tėvui reliacija apie Vilniaus vyskupijos stovį. Prie jos reikėjo prijungti reliaciją ir apie seminariją, kurią labai gražiai mašinėle parašytą atsiuntė seminarijos rektorius kun. Uszyllo. Tą reliaciją, visą subraukytą, vyskupas davė jam perrašyti. Kriščiukaitis nustebęs pasakė: „Ką čia Ekscelencija padarė, tokį gražų raštą taip labai sugadino!“ Vyskupas atsakė: „Taip, raštas visai gražus, gramatikos klaidų nėra, bet tai ne lotynų kalba. Tokio lotynų kalba parašyto rašto pasirašyti negaliu“.

Ir savo raštams vyskupas siekė didesnio tobulumo. Kiekvieną raštą, ypač svarbesnį, pirma gerai apgalvodavo, ne tik jo planą, bet ir smulkmenas. Ne kartą pasakydavo, kad jau visą raštą turi galvoje. Mėgo pasakoti, ką ir kaip mano parašyti. Į tai Kriščiukaitis kai kada pasakydavo, kad tame dalyke nieko nenusimano, tai vyskupas jam sakydavo, kad pasakojąs tik dėl to, kad jam pačiam bepasakojant dalykas darėsi aiškesnis, pasakytą mintį lengviau išreikšti raštu. Bet kokias pastabas priimdavo ramiai. Jei pastaba jam atrodė tinkama, tai mielai panaudodavo; jei nepriimtina, tai paaiškindavo dėl ko. Taigi, vyskupas nesilaikė dėsnio ,,quod scripsi, scripsi“.

Vysk. Matulevičius buvo labai darbštus. Prie raštų bei knygų išsėdėdavo iki išnaktų. Dažnai miegui belikdavo tik kelios valandos. Apie tai užsimindavo ir savo laiškuose.

Bibliofilų trejukė

1922 m. rudenį pas vyskupą Matulevičių atvažiavo kun. Jonas Sobczyk iš Bielianų, veiklus marijonas ir žymus pedagogas. Jis jau buvo minėtas anksčiau, kai 1913 m., desperacijos apimtas, atsidūrė Šveicarijoje. Prieš tai jis buvo studijavęs Lvovo politechnikos institute ir persiėmęs socializmu bei ateizmu, kurie nuolat atakavo religiją, ypač katalikų Bažnyčią. Maištaujantis jaunuolio protas pasiryžo

susipažinti su katalikų pasaulėžiūra katalikiškame universitete. Pasirinko Friburgą. Ten jis pripuolamai susitiko kun. Jurgį Matulevičių, kuris vadovavo atgyjančios Marijonų Vienuolijos noviciatui. Vilniaus Aušros Vartų Marijos prisiminimas ir tauraus vienuolio sutikimas jį ūmai paskatino stoti į marijonų noviciatą.

Kun. Sobczyk vėliau parašė apie vyskupą ir arkivyskupą Matulevičių gerai dokumentuotus atsiminimus, kuriais čia pasinaudosime.

Darbuodamasis Bielianuose, jis nusikamavo tiek, kad vienuolyno vyriausybė jį privertė išvažiuoti poilsio. Jis tada pasiprašė, kad jam leistų pabuvoti Vilniuje pas marijonų generolą, vysk. Matulevičių. Ir taip 1922 m. rudenį jis nuvyko į Vilnių. Vyskupas jį priėmė nepaprastai širdingai ir svetingai, kaip seniai lauktą svečią. Vyskupo rūmuose kun. Sobczyk rado ir kun. Kriščiukaitį, didelį entuziastą bibliofilą, kuris savo laisvą laiką praleisdavo Vilniaus knygynuose ir antikvariatuose, telkdamas knygas marijonų bibliotekai Marijampolėje.

Stebėdamas vyskupą, kun. Sobczyk jo gyvenime ir laikysenoje beveik neįžiūrėjo didesnių atmainų nuo pat friburginių laikų, nors jau buvo praslinkę devyneri metai. Dienos darbus pradėdavo nuo pat aušros, anksti laikydavo šv. Mišias, toks pat patrauklus paprastumas ir gerumas švitėjo visame jo elgesyje ir aplinkoje. Gyveno beveik tik viename kambarėlyje, kuriame dažniausia ir dirbdavo. To kambarėlio apstatymas, kaip ir vyskupo stalas, nerodė prabangos žymių.

Maloniausios būdavo vakarinės valandėlės, kai abu kunigai Jonai, grįžę iš knygų pirkinėjimų, imdavo vyskupui rodyti savo laimikius, išgrioztus antikvariatuose, ir pasakoti beveik kiekvienos knygos istoriją. Čia reikia priminti, kad vyskupas tikrai mylėjo knygas ir žinojo jų vertę. Ne kartą jo akys nušvisdavo, kai pamatydavo retesnę knygą arba vertingesnį šaltinių rinkinį. Gi mano laimikiai, prisipažįsta kun. Sobczyk, ne kartą pasirodydavo esą problematinės vertės. Tačiau nusivylimą vienu atveju jo veido nušvitimas

atsilygindavo kitu kartu. Jo praktiški patarimai, kur ir kaip pirkti knygas, buvo labai naudingi.

Kartais vakariniai pokalbiai nukrypdavo į atskirus mokslinius veikalus. Vyskupo aiškinimai ir komentarai parodydavo, kad greta daugelio darbų, jis atidžiai sekė intelektualinį pasaulio judėjimą. Kun. Sobczyk pabrėžia, kad dažniausia iš jo sužinodavęs apie naujos knygos pasirodymą iš bet kurios srities, ar tai būtų teologija, teisė, ar pedagogika. Ant jo staliuko visada galėjai matyti pačius naujausius veikalus. Taip buvo Friburge, tas pat ir Vilniuje: dažnai prie stalo atsinešdavo lotynų klasikus ir mintinai cituodavo ištisus puslapius.

Dienos ir pokalbiai su vyskupu kun. Sobczyką paveikė gana jautriai. Jis vis mėgino mintimi tiesti laiko tiltą tarp Friburgo ir Vilniaus: „Kaip gyvai man prisiminė tos panašios, neužmirštamos Friburgo akimirkos! Atrodė tokios pačios, tačiau kiek atmainų! Įsitikinau, kad Tėvo Generolo pažiūros, principai ir nusiteikimai pagilėjo ir prasiplėtė, bet esmėje nepasikeitė. Veide kiek padaugėjo raukšlelių, paausiuose kiek pabalo plaukai ir stuomuo kiek palinko. Tačiau buvo ta pati dvasios pusiausvyra, toks pat atlaidumas žmonių klaidoms ir ydoms ir tokia pati kantrybė...“ *(Sługa Boży* 98).

Sopulių dienos

Privatiniuose pokalbiuose kun. Sobczyk palietė kai kur girdėtus vyskupui priekaištus, kad parapijas jis apsodinąs lietuviais kunigais. Tie dalykai vyskupui buvo gerai žinomi, todėl jis ramiai atsakė: „Tai ką su jais galėjau daryti, juk ir jie priklausė vyskupijai? Ir ką gi galėjau daryti ypač tada, kai nebuvo kitų, nes žymi lenkų kunigų dalis, užsiangažavusi politiškai, apleido parapijas prieš (bolševikų) invaziją, o žmonės pasiliko ir jiems buvo reikalingas kunigų patarnavimas“.

Vyskupą pasiekė ir kai kurių lenkų kunigų pareiškimai dėl Marijonų Vienuolijos: „O, aš mielai įstočiau, bet kas iš to, kai marijonus valdo vyskupas litvomanas“. Tėvas Generolas

į tokius priekaištus atsakydavo ramiai ir paprastai: „Kas tikrai ieško Dievo ir nori jam tarnauti, tai pats ateis, o jeigu ko kito ieško, tegu eina savo keliais“.

„Ir taip vienas faktas po kito, — rašo toliau kun. Sobczyk, — viską parodė tikroje šviesoje, patvirtindamas, kad Tėvas Generolas ir toliau laikėsi tų pačių principų, kokius mums įdiegė Friburge ar Bielianuose, ir juos išryškino vienuolijos pagrindiniuose nuostatuose bei instrukcijose. Kartais juokaudamas jis pasakodavo, kokių nevykusių priemonių griebdavosi tūli veikėjai jį suniekinti ar įbauginti...

Kaip mažai jį pažinojo tie, kurie manė pajėgsią sugniuždyti ir paklupdinti žmogų tuose dalykuose, kurie lietė žmogaus sielą ir Bažnyčią. Vyskupas gerai žinojo endekų pastangas jį pašalinti iš Vilniaus. Jie siuntė pas vyskupą visokius provokatorius ir delegatus su prasimanytais skundais ir net pasityčiojimais.

Siuntinėjo skundus nunciatūrai, net Romai, kad Šv. Sostas atšauktų vysk. Matulevičių iš Vilniaus, bet nesulaukė jokio atsakymo, nei pageidaujamų pasėkų... Vargšeliai, kad jie būtų žinoję, kaip pats vyskupas laukė tinkamo momento rezignuoti, tai gal jam būtų sumažinę kiek širdgėlos, o sau sąžinės išmetinėjimo.

Kvaileliai, — sakydavo vyskupas, — tegu būtų atėję pas mane. Aš pats būčiau juos pamokinęs, kaip jie galėtų manęs nusikratyti, bet ne šitokiais būdais. Mano, kad Apaštališkasis Sostas nieko nežino nė nesupranta... Tikisi, kad, jeigu jie mane vaizduos kaip kokią biaurią baidyklę, net nepanašią į žmogų, tai ten tuojau patikės arba nusigąs tų patamsio šmėklų ūkavimo.

Ir ten turi savų informacijų. Tuo asmeniškai įsitikinau 1920 m., kai grįžau į Bielianus tuojau po (Želigowskio) invazijos į Vilnių. Bene tą pačią dieną Bielianus aplankė nuncijus Ratti ir teiravosi, ar marijonai neturi kokių žinių iš Vilniaus vyskupijos. Tuojau jam pasakė, kad čia yra kunigas, šiandien grįžęs iš Vilniaus vyskupijos, ir parodė į mane. Monsignoras tuojau ėmė manęs klausinėti apie ten esamą padėtį. Iš pasikalbėjimo supratau, kad jis yra puikiai

painformuotas, ir, be to, pajutau, kaip jis giliai ir nuoširdžiai vertino ir aukštino vysk. Matulevičių“ (X. J. Sobczyk, *S. P. Arcybiskup Jerzy Matulewicz; Sł. Boży*, passim 97-99 p.).

Marijonų biblioteka Marijampolėje

Atgaivinus marijonų vienuolyną Marijampolėje (1918 m.), jis tuojau ėmė augti ne tik nariais, religiniu apaštalavimu, bet ir kultūriniais užsimojimais. Dirva tam buvo derlinga ir plati, nes viską gaivino atgautos Lietuvos nepriklausomybės entuziazmas. Steigėsi įvairios mokyklos, į kurias sugužėjo iš plačių apylinkių jaunimas. 1920 metų rudenį buvo atidaryta Marijonų klasikinė berniukų gimnazija su pirmąja klase ir su laiku išaugo į pilną aštuonių klasių gimnaziją. 1923 m. jai buvo pastatyti dideli rūmai su patalpomis ir moksleivių bendrabučiu.

Kaip ir visi vienuolynai, marijonai sekė amžiais įsigalėjusią kultūrinę tradiciją — turėti savo biblioteką, būtiną žinijos lobyną. Pradinė bibliotekos užuomazga augo su naujai įstojančiais kunigais ir jų atsivežtomis knygomis. Sistemingas bibliotekos organizavimas prasidėjo Vilniuje vyskupo Matulevičiaus rūpesčiu ir kun. Jono Kriščiukaičio pastangomis. Kaip vyskupas vaizdavosi telkti tą biblioteką, matyti iš jo laiškų.

1921.IV.3 laiške kun. Pranui Bučiui, tada gyvenusiam Chicagoje, vyskupas dėkoja už atsiųstus 370 dolerių Mišių stipendijoms ir asmeniškiems reikalams. Toliau rašo: „Duonelės, dėkui Dievui, dar niekad nepritrūko. Blogiau tai sąlygos, kuriose tenka gyventi, ir atmosfera. Jei ne pragaras, tai tikra skaistykla... Prie manęs gyvena Tėvas Kriščiukaitis, tai dviem ramiau... Naudodamasis liuosu (laisvu) laiku, jis vaikštinėja ir renka knygų Marijampolės vienuolyno knygynui. Norime surinkti, kiek galima, visas lietuvių kalba spausdintas knygas; taip pat ir svetimomis kalbomis, jei jos liečia Lietuvos gyvenimą ir jos istoriją.

Tėvas Kriščiukaitis tuo reikalu jau labai daug yra padaręs. Lietuvių kalba leistųjų knygų maža ko trūksta. Kai kada gaudavau jūsų *Draugą*. Šiais laikais neverta čia siun-

tinėti, nes retas kuris numeris ateina. Geriau prie progos parinkite arba palaikykite, kiek galima, po du egzempliorius Amerikoje ar Anglijoje lietuvių kalba leidžiamųjų laikraščių Marijampolės vienuolyno knygynui — patarnausite Lietuvos bibliografijai! Tėvas Kriščiukaitis čia niekur negali gauti nei rasti karo metu Amerikoje ir Anglijoje išleistų lietuvių kalba knygų. Prie progos jis pats jums atsiųs sąrašą, ko jam reikia“.

1922.IX.1 laiške Bučiui vėl primena biblioteką: „Tėvas Kriščiukaitis čia jau suruošė tikrai puikią istorijos biblioteką ir vis dar šį tą suranda. Tik kada ją nugabensime Marijampolėn?“

1923.1.25 ilgame laiške kun. prof. Bučiui, jau iš Amerikos grįžusiam profesoriauti Lietuvos universitete, tarp kitų reikalų vyskupas rašo ir apie knygas: „Čia mes jau turime surinkę apie kokius 4000 tomų, jei ne daugiau, ir tai rimtų veikalų, daugiausia iš istorijos srities. Neseniai pavyko įsigyti A. Theinerio 5 tomai (*Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae)* už 100,000 lenkų markių (nevisai 4 doleriai, o prieš karą 439 frankai aukso); taip pat *Acta Vaticana spectantia Poloniam et Lithuaniam* (tomas po 700 lenkų markių, o prieš karą 16 ar 18 kronų aukso). Jau dabar mūsiškė biblioteka atrodo rimta, surinkta ir supirkinėta, ačiū kun. Jono triūsui, beveik už niekniekius, kai kurie veikalai kone dovanai. Bet kada ir kaip bus galima tas knygas pargabenti į Marijampolę, dar negaliu nieko pasakyti“.

Kai paaiškėjo, kad knygų jau turima daug, tai kilo nuomonių skirtumas, ar turėti visiems Lietuvos marijonams bendrą biblioteką, ar atskirą kiekvienam namui (šiuo atveju Marijampolei ir Kaunui). 1923.III.14 laiške kun. prof. Bučiui vyskupas aiškiai pasisakė už pagrindinę marijonų biblioteką Marijampolėje, o Kaunas gali turėti atskirą tik savo reikalams, „nes bendri dalykai nelabai tarpsta ir padaro daug netikėtų keblumų bei nemalonumų, o gal ir nuostolių. Čia surinkta biblioteka jau yra ko pasidžiaugti ir pasigėrėti. Kas istorijos srityje išleista lenkų literatūroje, jau beveik viską turime. Yra kiek veikalų ir rusų kalba. Jau knygų prista-

tytos trejos lentynos per visą sieną ir krūvos guli dar nesustatytų, iš kurių prisikrautų dar visa lentyna.

Tėvas Jonas susirūpinęs, ar Marijampolėje renkamos lietuvių kalba knygos ir laikraščiai. Žiūrėkime, kad viską turėtume, kas lietuvių išleista“.

Bibliotekai knygų supirkinėjimas baigėsi 1925 m. vasarą. Kun. Kriščiukaitis išrūpino visus valdžios leidimus tas knygas iš Vilniaus išsiųsti į Marijampolę. Po ilgų derybų valdžia leido išsiųsti ir tokias, kurias anksčiau buvo sulaikiusi. Knygos buvo supakuotos stipriose dėžėse ir buvo siunčiamos dviem transportais (viename 26, kitame 56 dėžės). Galima spėti, kad tie leidimai pagreitėjo, kai Lenkijos valdžia patyrė, kad vysk. Matulevičius atsisakė Vilniaus vyskupo sosto. Spalio 22 d. į Lietuvą grįžo ir kun. Kriščiukaitis.

Vysk. Matulevičius nuvyko į Romą ir ten tuojau ėmėsi tvarkyti Marijonų Vienuolijos reikalus. Popiežius Pijus XI, vertindamas jo darbus Vilniuje, jį pakėlė tituliniu Aduli arkivyskupu (1925.IX.1). Rašydamas ilgą laišką iš Romos kun. prof. Bučiui (1925.X.27), tarp daugelio kitų reikalų, arkivyskupas neužmiršo nė bibliotekos. Jis prašė, kad kun. Kriščiukaitį neskirtų prie jokių kitų darbų (draugijų, gimnazijos, sekretoriavimų). Tegul jis tvarko biblioteką, atliks svarbų darbą. Duokite jam ir pagalbininkų.

„Taigi, ateityje rūpinkitės įsteigti biblioteką, kad ji galėtų tarnauti ne vien marijonams, bet ir kitiems mokslo žmonėms. Liūdna man žiūrint į labai dideles vienuolynuose bibliotekas, o tokių teko matyti, kurios pasilieka be katalogo, be tvarkos, ir prie knygų žmonės neprileidžiami. Tai po žeme pakastas talentas. Man rodos, kad mes, marijonai, savo biblioteką gerai sutvarkę, galėsime tarnauti Bažnyčiai ir visuomenei, net ir apaštalavimo darbą dirbti. Geistina, kad ta mūsų biblioteka būtų prieinama ir nemarijonams“.

Iš to matome, kaip plačiai ir toli vysk. Matulevičius žvelgė į ateitį ir kaip jis troško, kad visi pažintų Lietuvos praeitį.

Vysk. Matulevičiaus patvarkymu, Marijampolėje 1927 m.

buvo pastatyti specialūs dviejų aukštų mūriniai namai, kurių viršutinis aukštas buvo skirtas bibliotekai, o apatinis — spaustuvei.

Kun. Kriščiukaitis tuojau ėmėsi tvarkyti savo didįjį knygų lobyną. Knygos pamažu rikiavosi modemiškai paruoštose lentynose pagal turinį ir sistematišką katalogavimo eilę. Tai nebuvo lengvas darbas net tokiam kantriam ir įgudusiam bibliofilui, kaip kun. Kriščiukaitis. Su monumentaliniais metraščiais bei kronikomis (o jų buvo gana daug ir senoviškomis kalbomis) ir stambesniais įvairių sričių mokslo veikalais vargo buvo mažiau, negu su smulkesnėmis, minkštais viršeliais knygomis ir mažesnėmis brošiūromis. Tačiau kataloguotojui ir bibliografui kiekvienoje bibliotekoje jos visos buvo „individai“.

Marijonų biblioteka būdavo nuolatos papildoma naujesniais knygų leidiniais įvairiomis kalbomis. Kun. Kriščiukaitis palaikė artimus ryšius su Lietuvos universiteto bibliotekos vedėju ir žymiu bibliografu prof. Vaclovu Biržiška, savo geru pažįstamu iš Vilniaus laikų. Juodu pasikeisdavo ir turimais duplikatais.

Noroms nenoroms kun. Kriščiukaičiui teko imtis ir priedinių pareigų vienuolyne. 1925-1930 m. jis buvo Lietuvos marijonų generaliniu vikaru. Nuo 1933 m. iki mirties (1946) gyveno Romoje ir buvo Generalinės Marijonų Tarybos patarėjas ir vicegenerolas. Ten gyvendamas, jis sutvarkė biblioteką ir centrinį vienuolijos archyvą. Laisvesniu laiku, daug skaitė, domėjosi moksliniais, kultūriniais bei politiniais klausimais ir bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje.

Nors ir buvo sudarytas bibliotekos katalogas, tačiau jis neapėmė visų knygų, nes kun. Kriščiukaitis neturėjo pakankamai laiko jas visas sukataloguoti. Bendrai tariant, įskaitant ir periodinius leidinius, marijonų biblioteka sutelkė apie 50.000 tomų. Ji buvo tikras šaltinis mokslintis jauniems marijonams ir daugeliui pasauliečių.

Uoliausias bibliotekos lankytojas buvo kun. dr. prof. Jonas Totoraitis (1872-1941). Tikriau pasakius, jis ten parašė beveik visus savo istorinius veikalus, nes vienuolyne jo stalas

buvo užimtas kitais dalykais: gėlių, dekoratyvinių krūmelių, vaismedžių ir vynuogių sėklomis, džiovinamomis daugybėje lėkštelių ir kitokių indelių, išdėliotų ant stalo, lentynų ir kur tik buvo vietos.

Bibliotekoje jis išsėdėdavo ilgas valandas, ypač kai rinko medžiagą savo kapitaliniam veikalui „Sūduvos Suvalkijos Istorijai“. Tuo tarpu ir man teko ten dažniau buvoti, kai ruošiau savo disertaciją apie kunigaikštį Kęstutį. Didžiausias mudviejų pasikalbėjimas buvo gan lakoniškas: „Ar nematėte, kur yra tokia ir tokia knyga?“. Gelbėdavome vienas kitam. Geriausia, kai ten būdavo pats kun. Kriščiukaitis — jis bematant prapuldavo tarp lentynų ir tuojau atnešdavo, ko reikia.

Graži buvo ta biblioteka! Gaila, kad arkiv. Matulevičius negalėjo jos matyti. Per anksti jis išsiskyrė su šiuo pasauliu. Pagaliau atėjo liūdnos dienos ir pačiai bibliotekai. Sovietams okupavus Lietuvą (1940), griuvo ir visos lietuvių institucijos. Biblioteką išgabeno į Kauną. Vokiečių okupacijos metu ji buvo grąžinta į Marijampolę, bet, bolševikams grįžus, (1944) ji buvo sunaikinta.

PARAPIJŲ VIZITACIJOS

Vyskupas Matulevičius buvo apaštalinės dvasios žmogus. Jis nelaukė, kad žmonės eitų pas jį. Jis skubėjo pas žmones, kaip tikras ganytojas pas savo aveles: jas saugoti, globoti ir ganyti. Jis gerai žinojo gyvo žodžio galybę, todėl parapijų lankymą jis laikė viena iš svarbiausių savo pareigų. Net pats dažnai sakydavo, kad, vizituodamas parapijas, pavargdavo fiziškai, bet atsigaudavo dvasiškai.

Jau pačiais pirmaisiais vyskupavimo metais jis planavo lankyti kai kurias vietas, tačiau tai buvo neįmanoma, nes beveik visos vyskupijos plotuose siautėjo kariniai veiksmai. Kai tik kiek aprimo pietrytinė vyskupijos dalis, vyskupas tuojau išvyko vizituoti Balstogės-Gardino sritis (1919.XI.19-24). Platesnės vizitacijos prasidėjo 1920 m. vasarą. Kaip jos vyko, pavaizduosime autentiškais vyskupo palydovų aprašymais.

„Turėjau progos su juo susitikti 1920 m. birželio mėn., kai vizitavo Mielniką prie Būgo ir kitas kaimynines parapijas. Tie kraštai nebuvo vyskupo matę nuo 1863 metų. Žmonėms toji vizitacija turėjo neapsakomos reikšmės. Tokius dalykus regėjau pirmą kartą savo gyvenime: tūkstantinės žmonių minios, senųjų unitų palikuoniai, kurie ne kartą nukentėjo už tikėjimą, veržėsi į bažnyčias, darė vėliavas, sustojo abipus kelio eilėmis pasitikti vyskupą. Negana to, jį sveikino žydai su savo rabinu ir pravoslavai su batiuška. Tada stebėjausi, kokią naštą pakėlė ganytojas: žmonėms sakė pamokslus po penkis kartus kasdien, celebravo iškilmingas Mišias ir teikė šimtams ir tūkstančiams Sutvirtinimo Sakramentą. O paskui sprendė visokius parapijos reikalus ir žmonių kivirčus, visur skleisdamas Dievo taiką. Švelnino religines ir tautines neapykantas, nuolatos žmones skatino prie artimo meilės ir atlaidumo“ (Kun. Sobczyk, *Sługa Boży,* 93 p.).

Toliau vizitacijas vaizduoja Varšuvos Katalikų Teologinės Akademijos profesorius kun. Valentinas Urma-

nowicz: „Ilgesnį laiką turėjau progos stebėti vysk. Matulevičiaus vizitacijas Bielsko dekanato parapijose labai karštą 1920 metų vasarą, trukusias pusantro mėnesio. Mane žavėjo neišsemiamas jo gerumas visiems: kunigams, asistai ir tikinčiųjų miniai. Jo ramumas ir neapsakoma kantrybė neprigeso per ištisą eilę ceremonijų, nei per pontifikalines Mišias, nei teikiant Sutvirtinimo Sakramentą tūkstančiams žmonių.

Savo apvaldytu santūrumu per ceremonijas jis nė kartą nešluostė veido prakaito, nė jokiu mostu nesigynė musių ar širšių, kurios apie jį sukinėdavosi, kartais net nutūpdamos ant kaktos ar išvargusio skruosto. Taip pat švitėjo kunigiško uolumo pavyzdžiu, klausydamas išpažinčių ištisas valandas, kol ištirpdavo ilgos žmonių eilės“ *(Testes de visu in Polonia).*

Buvo vizitacijose ir kitokių atsitikimų. Kun. Antanas Zalewskis savo liudijime užrašė: „Su vyskupu Matulevičium susitikau jo vizitacijos metu Balstogės apylinkėse. Tenai jis patyrė įvairių nemalonumų. Kai prasidėjo vizitacija, vienas iš dalyvių sušuko: ‘Tam litvinui reikia pastatyti kartuves, ne triumfalinius garbės vartus’. Prie stalo vienas kunigas vyskupo atžvilgiu elgėsi ne tik nekultūringai, bet tiesiog nepadoriai ir užgauliai dėl jo tautybės. Vyskupas į tai niekuo nereagavo.

Kunigams jis rodydavo daug meilės ir atlaidumo. Žinau porą atsitikimų, kada normaliai kunigui grėsė suspensa. Vyskupas su jais pasikalbėjo tėviškai, nuoširdžiai, ir pasėkos buvo visai geros. Manau, kad dėl tokio atjautimo ir supratimo, jį turėjo pamilti kiekvienas kunigas“ *(Testes de visu).*

Deramą vyskupui pagarbą suprato net paprastos kaimo moterėlės. Tai liudija Teofilė Jaworska, kaimietė ūkininkė: „Gyvenau Wasilkowe, netoli Balstogės, kai mūsų parapiją vizitavo vysk. Matulevičius, berods 1921 metais, ir teikė Sutvirtinimo Sakramentą. Ir aš tada buvau sutvirtinta. Gerai prisimenu, kaip vyskupas aiškino to sakramento reikšmę ir pasakė, kad Sutvirtinimo antspaudas žmogui paliks ant visa-

dos, nors jis patektų net į pragarą. Jis tvirtai priminė, kad žmonės turi saugoti savo sielą, nes ji priklauso Dievui. Jeigu žmogus turėtų dvi sielas, tai antrosios gal galėtų ir nepaisyti...

Mūsų parapijoje žmonės vyskupą sutiko labai iškilmingai. Jie taip laukė vyskupo, kad net tolimesnių kaimų pakelėse moterys patiesė savo lininius audeklus, kad pravažiuodamas vyskupas juos palaimintų" *(Testes de visu).*

Peržvelkime dar vieną vizitaciją, kurią savo prisiminimuose pavaizdavo Marijos Širdies Dukterų slaptos kongregacijos vienuolė, ses. Teresė Newo-Newelska:

„Jo Ekscelencija vysk. Matulevičius parapijų ganytojiškas vizitacijas vesdavo tėviškai. Astrave (lenk. Ostrowiec, apie 50 km į rytus nuo Vilniaus) jis pas mano brolį viešėjo tris dienas. Tuo pačiu laiku jis šiek tiek poilsiavo sausame pušyne prie pat klebonijos.

Vysk. Matulevičius neturėjo nei limuzino, nei karietos, nei arklių. Mieste vaikščiodavo pėsčias. Buvo tikras varguolis, nusižeminęs vienuolis marijonas. Į parapijų vizitacijas keliaudavo geležinkeliais iki artimiausios stoties. Iš ten kiekvienas klebonas surasdavo labiau pasiturintį ūkininką, kuris vyskupą nuveždavo iki klebonijos.

Taip jis atvyko ir į Astravą, kur nuo stoties jį lydėjo jaunų vyrų „gvardija", apsikaišiusi savo keturkampes kepures (vadinamas konfederatkas) tautinių spalvų popieriniais papuošalais save ir žirgus, prisisegę kažkokius neva kardus, riščia jodinėjo greta, prieky ir užpakaly vyskupo vežimo, sukeldami dulkių debesis. Šalia klebonijos priebučio stovėjo ginkluota garbės sargyba, mergaitės barstė gėles, o ant slenksčio jį pasitiko klebono sesuo su savo virėja su duona ir druska... Vyskupas tik šypsojosi ir stebėjosi, kam viso to reikia. Vyskupą lydėjo seminarijos profesorius kun. Adomas Sawickis, kilęs iš tos pačios Astravo parapijos".

Šia proga dera kiek daugiau pasakyti apie pačią seselę Teresę. Pirmojo pasaulinio karo metu ji buvo misijose tolimose Sibiro stepėse, kur globojo lenkų vaikus ir jaunuomenę. Po karo grįžo į Vilnių ir susitiko su savo

giminėmis, kurių tarpe buvo keletas kunigų. Vienas ar kitas jai siūlė užsivilkti abitą, nes dabar nėra nuo ko slapstytis. Patarė stoti (pereiti) pas benediktines, kurios Vilniuje gavo gražią Šv. Mykolo bažnyčią. Dešimtį metų po amžinųjų įžadų išbuvusi slapta vienuole, Teresė susvyravo.

Abejonių kankinama, ji nuvyko pasitarti pas vyskupą Matulevičių, kuris ramiai išklausė jos argumentų už ir prieš ir tarė: „Vaikeli mano, kas gi tau draudžia Jėzų mylėti slaptame vienuolyne? Negi abitas išreiškia šventumą, o ne skaistybė ir meilė? Tiek daug yra galimybių gera daryti! O kas reikės daryti, daryk gerai ir būsi švenata“. Paskui dar priminė apaštalo Povilo žodžius: „Kas yra pašauktas į kokį luomą, tegu jame ir pasilieka“.

Astravo parapijos klebonu ir dekanu buvo ses. Teresės brolis, kun. Paulius Obolewicz, turėjęs sunkumų su širdies negalavimais. Vysk. Matulevičius jį labai vertino už jo kunigišką uolumą ir darbštumą, bet negalėjo skirti jam vikaro, nes buvo per mažai kunigų. Todėl stengėsi jam siųsti pagalbos nors per didesnes šventes.

Kartą atsitiko taip, kad Kalėdoms vyskupas neturėjo ko pasiųsti, nes visi numatytieji kunigai prefektai ir profesoriai buvo jau pasižadėję kitur. Tada jis nusiuntė ses. Teresę pas jėzuitus kaip „gyvą laišką“ su tokiais diplomatiniais argumentais, kad net pats rektorius buvo besirengiąs keliauti...

Pagaliau rektorius paskyrė jauną jėzuitą, kuris ėmė aiškintis, kad nepažįstąs Vilniaus apylinkių ir naktį neklaidžiosiąs po Astravo miškus. Susirūpinęs vyskupas vėl kreipėsi į Teresę, kad ji tą „vaikelį“ nugabentų į Astravą. Ir taip jie iškeliavo porą stočių traukiniu, o paskui, drauge su kitais keleiviais, mėnuliui šviečiant, girgždančiu sniegu pėstute nužingsniavo į Astravą.

Bet grįžkime prie vizitacijos, kuriai buvo skirtos trys dienos. Viskas vyko be skubėjimo. Susidarė lengva nuotaika. Vyskupas teikė Sutvirtinimo Sakramentą kasdien, nes daugybė žmonių suplaukė net iš aplinkinių parapijų. Vieno popiečio metu vyskupas šnekučiavo verandoje su ses. Terese ir jos paklausė, ar kunigai klauso išpažinčių. Pasakiusi, kad

nežino, tuojau nuėjo pažiūrėti. Kunigėliai pasisklaidę po svetainę ir kitus kambarius sau linksmai šnekučiavo. O jų buvo apie 20 ir pats dekanas. Kai ji pranešė, kad Ganytojas teiravosi, ar jie klauso išpažinčių, tuoj visi išbildėjo į bažnyčią.

Vakarienės metu kunigas dekanas mėgino „atsilyginti“ savo sesei Teresei. Kreipdamasis į visus konfratrus, prašė, kad jo sesei neduotų išrišimo, nes dingo jo kamža... Gerasis vyskupas visada gindavo nuskriaustuosius, tai ir dabar šypsodamasis paklausė: „O kam gi tą savo kamžą patikėjai?“ Dekanas greitai atšovė: „Na, padaviau kažkokiai bobelei palaikyti, ir susigrūdime dingo bobelė ir kamža“. Vyskupas tą komedijėlę tęsia toliau: „Tai matai, dekane, juk tai neteisinga: ta bobelė atsako už save, o klebono sesuo atsako už sesę Teresę, tai kodėl jai neduoti išrišimo?“.

Prieš vykdamas į Astravą, vysk. Matulevičius buvo pasisiūlęs aplankyti ir kitą gretimą parapiją, bet klebonas atsakė, kad jo parapijoje viskas tvarkoje. Tai buvo ženklas, kad nenori priimti. Kunigai tą kleboną gerai pažinojo. Vienas iš jų prasitarė, kad vyskupas galėtų jį, kaip artimą kaimyną, aplankyti privačiai... Ir vyskupas pritarė, kad vertėtų padaryti mandagumo vizitą ir nuvažiuoti incognito. Klebonas tuojau liepė pakinkyti į mažą bričkelę vieną arkliuką ir drauge su vyskupu išvažiavo. Greitai pasiekė kleboniją. Vyskupui belipant iš bričkelės, prasiskleidė jo apsiaustas ir kažkoks vaikinas pamatė violetus ir garsiai sušuko: „Vyskupas atvažiavo!“.

Kaip tik tuo laiku klebonas su vargonininku pietavo — kirto skaniai su kumpiu išvirtus kopūstus. Kadangi buvo karšta diena, tai sėdėjo nusimetęs sutaną. Išgirdęs šauksmą, kad atvažiavo vyskupas, jis staiga metė ant stalo pilną kopūstų šaukštą, galvotrūkčiais šoko pro atvirą sodo langą ir pasislėpė už agrastų krūmo, o suglumęs vargonininkas palindo po lova. Svečiams įėjus, viskas atrodė kaip po pogromo.

Tuojau atbėgusi šeimininkė pasveikino vyskupą ir pasakė, kad klebonas čia tik ką buvęs. Juokaudamas dekanas pratarė, kad žemė klebono neužgriuvo — atsiras.

Svečiai užėjo į bažnyčią ir, kiek pasimeldę, išvažiavo. Grįžus iš to vizito, dekanas viską spalvingai nupasakojo kunigams, kurie sprogo iš juoko. Gi vyskupas visaip teisino ir gynė tą vargšą kleboną.

Po poros savaičių klebonas atsirado pas vyskupą ir atsiprašydamas teisinosi, kad jis bėgęs ne nuo vyskupo, bet nuo savo konfratrų, nes jie važinėja su vyskupu ir kritikuoja klebonus... (Ses. Teresė, *Nasz Ojciec Odnowiciel,* passim, 196-203 p.).

***

Vysk. Matulevičius vizitavo parapijas per visus savo vyskupavimo metus. Jo sveikatai tai buvo nelengvas darbas, nes po kiekvienos kelių savaičių vizitacijos jam tekdavo gerokai pasirgti. Apie vizitacijų pradžią skaitome ilgame laiške nuncijui Lauri (1921.XI. 1) štai ką:

„1919 metais tegalėjau aplankyti tik Brastos dekanatą ir Kobrino, Balstogės (kuriame sutvirtinau virš 6 tūkstančių žmonių) ir Gardino miestus. 1920 m. prieš pat komunistų invaziją suspėjau aplankyti Bielsko apylinkes: Bielsko, Brańsko ir Drohičino dekanatus. Šiais metais, birželio mėn. ir liepos pradžioje, aplankiau dalį Vyšniavo dekanato ir Lydą, kur sutvirtinau apie 35 tūkstančius žmonių. Iš ten nuo rugpiūčio 4 iki rugsėjo 20 vizitavau Balstogės ir Knyšino dekanatus. Šiose vyskupijos dalyse vizitacijų nebuvo ištisus 23 metus.

Žmonės visur vyskupą sutiko su džiaugsmu, pagarba ir maldingumu, o išvykstantį išleido su didžiu nuoširdumu ir dėkingumu. Vizitacijos metu beveik kasdien laikiau iškilmingas pontifikalines Mišias, kasdien teikiau Sutvirtinimo Sakramentą ir sakiau pamokslus: mažiausia vieną, dažniau du, o kartais tris arba keturis. Be manęs, pamokslus sakė ir mano talkininkai kunigai, paprastai po du kasdien. Kai kuriose parapijose būdavau dvi ar tris dienas, kai kada tik vieną. Kaip pats pastebėjau, ir kunigai tai patvirtino, tokios vizitacijos žmonėms suteikė daugiausiai dvasinio atsi-

naujinimo, buvo kaip misijos. Nors darbas yra sunkus, bet, Dievui padedant, ir vaisius yra gausus. Dėl labai įtempto darbo pervargo mano padėjėjai, ir aš pats vos vos iki galo ištesėjau“ (Litterae Latinae 136 p.).

1922 m. birželio 20 vysk. Matulevičius išvažiavo į vyskupų konferenciją Čenstakavoje. Į Vilnių grįžo liepos 1 d. Kiek aptvarkęs einamuosius reikalus, rugpiūčio 3 d. išvažiavo vizituoti vyskupijos dalies, kuri 60 metų nebuvo mačiusi vyskupo. Darbo buvo labai daug. Greta iškilmių ir pamokslų, reikėjo išklausyti daugybę išpažinčių ir suteikti sutvirtinimą 35 tūkstančiams žmonių (seniems, suaugusiems, jaunimui ir vaikams). Pervargęs ir nusialinęs, rugpiūčio 28 d. grįžo į Vilnių ir tuojau krito į lovą.

Susirgo gripu, paskui atkrito ir užgulė plaučius. Iš to išsivystė stiprus plaučių uždegimas. Liga tęsėsi gana ilgai. Jos eigą galima susekti tik iš trumpų užuominų laiškuose kun. prof. Bučiui: „Po vizitacijos kiek sergu, rašiau lovoje (IX.15). Su sveikata geriau, bet gydytojas dar neleidžia iš kambario, dar turiu kiek karščio (X.12). Su sveikata man žymiai geriau; jau pradedu darbuotis; greit galėsiu ir gatvėn išeiti (X.19). Pasveikau, nors dar slungtas ir kosulys vargina, bet galiu dirbti ir daug dirbu. Baigiu taisyti seselėms (Ancillae S. Cordis) konstitucijas“ (XII.29). Kaip matome, ta liga truko 4 mėnesius.

1923 m. vizitacijų nebuvo, nes turėjo paruošti vyskupijos apyskaitas savo kelionei į Romą ad limina. Be to, buvo ruošiamasi Marijonų Vienuolijos kapitulai Dancige. Buvo labai užsiėmęs, reikėjo pabaigti visą eilę įstatų bei statutų. Viename laiške net išsireiškė, kad jo galva „pilna paragrafų“.

1924 m. birželio 7-8 buvo išvažiavęs pasitikti nuncijų Lauri, kuris lankėsi Balstogėje, Gardine ir Różany Stok. Su nuncijum turėjo svarbių pasitarimų dėl ruošiamo konkordato.

Birželio 20 d. vyskupas išvažiavo vizituoti Ašmenos dekanatą. Toji vizitacija truko iki liepos 17 d. Grįžo labai išvargęs. Gydytojas jam liepė tučtuojau važiuoti gydytis į

Kissingeną arba į Ciechocinką. Pasirodė, kad būtų sunkumų gauti užsienio pasą, todėl išvyko į Ciechocinką prie Tomo, kur išbuvo (gydėsi) iki rugsėjo mėnesio pradžios.

Visos tos vizitacijos buvo labai sunkius, bet nebuvo jėgos, kuri galėtų sulaikyti neapsakomą vysk. Matulevičiaus uolumą.

Vysk. Matulevičius vizitavo ir visas Vilniaus miesto parapijas, tik retesniais protarpiais ir ne vasaros metu. Visur jis buvo priimtas su pagarba ir nuoširdumu. Žmonės tiek mylėjo savo vyskupą, kad, vizituojant vieną parapiją, daug žmonių sueidavo ir iš kitų parapijų.

Ta proga tenka pasakyti, kad lenkų šovinistų agitacijos prieš vysk. Matulevičių beveik nepalietė Vilniaus krašto liaudies. Toji liaudis daugumoje lenkų laikraščių neskaitė, o agitatoriai jos beveik nepasiekdavo. Prie tokio liaudies nusistatymo turėjo derintis ir vietos valdininkai ir dvarininkai.

Vėliau, kai įsisiūbavo kova prieš vyskupą, kai spaudoje ir mitinguose reikalaudavo jį iš Vilniaus pašalinti, lenkų valdžia nesigriebė jokios prievartos, nes bijojo pasaulio opinijos ir galimo liaudies maišto. Valdžios žmonės gerai prisiminė, kaip bolševikų okupacijos metu liaudis budriai saugojo vyskupo rūmus ir juos gynė nuo bet kokio bolševikų pasikėsinimo iš jų iškraustyti vyskupą.

LENKŲ VIEŠPATAVIMAS VILNIUJE

1919.XII.8 baigėsi metai, kai vysk. Matulevičius pradėjo valdyti Vilniaus vyskupiją. Tuos metus jis pavadino „nuolatinės kančios ir kryžiaus“ metais (Diaria 239). Tačiau nemažiau tų kryželių ir kančių jo laukė ir toliau: Vilniaus okupacijos ir valdžių keitimasis vyko dar sparčiau.

Vokiečiams traukiantis iš užimtųjų kraštų rytuose, dėl Vilniaus ir net visos Lietuvos varžėsi svetimieji — Rusijos bolševikai ir neseniai laisvę atgavusi Lenkija. Dar nesusiorganizavusi viduje, Lenkija pradėjo veržtis į Ukrainą, Gudiją, Vilnių ir pietinės Sūduvos Suvalkijos dalis. Nesutikę didesnio pasipriešinimo, lenkai užėmė net Ukrainos Kijevą (1920.V.8).

Aišku, tokio dalyko negalėjo pakęsti Sovietų Rusija. Ji tuojau sutelkė stipresnes raudonosios armijos jėgas, ėmė pulti lenkus ir greitai juos nusivijo iki pat Varšuvos.

Aukščiausioji Santarvininkų Taryba pabūgo naujai kylančio karo grėsmės. Ji tuojau pasiūlė Sovietų Rusijai paliaubas, o Varšuvon nusiuntė žymų prancūzų strategą, generolą Maxime Weygandą (1867-1965), sutvarkyti sumuštą ir dezorganizuotą lenkų kariuomenę. Rusai paliaubų nepriėmė, nes jie nepriklausė Tautų Sąjungai ir jau vedė taikos derybas su Lietuva.

Aukščiausioji Taryba ėmėsi griežtų priemonių apmalšinti lenkų išpuolius. Ji privertė Lenkiją pasirašyti Belgijos mieste Spa specialų protokolą, kuriuo Lenkija įsipareigojo (1920.VII.10) atsitraukti už vadinamos Curzono linijos (nustatytos 1919.VII.8) ir atiduoti Lietuvai Vilniaus sritį.

Beveik tuo pačiu laiku, 1920 m. liepos 12 dieną, buvo pasirašyta Maskvoje Lietuvos ir Sovietų Sąjungos taikos sutartis, kuria Sovietų Sąjunga pripažino Lietuvai Vilniaus sritį. Tam tikru susitarimu Sovietai trimis etapais perleido Lietuvai pirmiau lenkų, o dabar jų okupuotą teritoriją.

Rugpiūčio mėn. pabaigoje visos Lietuvos valdžios įstaigos kėlėsi iš Kauno į senąją Lietuvos sostinę — Vilnių.

Kiek anksčiau, Vilniuje dar tebesant lenkams, vysk. Matulevičius vizitavo vyskupiją aplink Balstogę. Kai sužinojo, kad jau bolševikai artėja prie Vilniaus, jis nutraukė vizitaciją ir skubėjo namo. Tačiau nuo Gardino į Vilnių jau nėjo joks traukinys. Jo padėtį suprato vienas drąsus mašinistas ir pats pasisiūlė nuvežti vyskupą į Vilnių, bet tik su garvežiu be jokių vagonų. Vyskupas priėmė pasiūlymą su džiaugsmu ir kelionė su mašinistu pavyko laimingai.

Tačiau vizitacija ir kelionė jį išvargino tiek, kad turėjo atsigulti į lovą. Įsibrovę į Vilnių, bolševikų kareiviai ėjo per namus, ieškodami legionierių ir ginklų. Keli kareiviai užėjo ir į vyskupo butą. Darydami kratą, pasiėmė vyskupo kryžių ir žiedą, kurie buvo ant staliuko prie vyskupo lovos. Kitą dieną jau buvo užimą ir vyskupo butą. Priešintis nebuvo kaip. Vargšas ligonis vyskupas susidėjo reikalingiausius daiktus į lagaminą ir buvo jau beišeinąs, bet jo butas nepatiko žydei, kuriai jis buvo skiriamas, ir ji nuo to buto atsisakė...

Lenkams pasitraukus iš Vilniaus, su jais drauge išbėgo ir vyskupo šmeižikai bei politikon įsivėlę lenkų kunigai. Daug parapijų liko be kunigų. Vysk. Matulevičius turėjo daug rūpesčio, kur gauti kunigų apleistoms parapijoms. Kadangi lietuviai ir gudai kunigai buvo pasilikę savo vietose, tai jų dalį nukėlė į apleistas parapijas. Šią bėdos išeitį lenkai vėliau panaudojo savo agitacijai, kaltindami vyskupą, kad lenkiškas parapijas apsodinęs lietuviais ir gudais.

Lietuviams valdant Vilnių, jau buvo galima galvoti apie normalesnį darbą, nes išnyko triukšmadariai, politikai bei šmeižikai. Pirmiausia vysk. Matulevičiui parūpo Marijonų Vienuolija, kurios jis buvo Generolu. Palankesnėms aplinkybėms atsiradus, jis 1920 m. rugsėjo mėnesį per Kauną nuvyko į Marijampolę, kur buvo Lietuvos marijonų centrinis namas. Ten užtrukęs apie savaitę laiko, jis su tenykščiais kunigais marijonais aptarė svarbesnius vienuolijos reikalus ir vienuolynan priėmė keletą kandidatų.

Nors Lietuva buvo paskelbusi neutralitetą lenkų-

bolševikų kare ir rūpinosi apsaugot tik savo Maskvos sutartimi nustatytas sienas, lenkai visai to nepaisė. Pradėję bolševikus stumti nuo Varšuvos, lenkai ėmė pulti ir lietuvių įgulas Gardino ir Augustavo ruože ir skverbėsi į Lietuvos žemes, kur tik galėjo pralįsti, stengdamiesi visur užblokuoti lietuvių kariuomenės dalinių susijungimą.

Vilniaus okupacija

Lietuvos atstovai kreipėsi į Tautų Sąjungą, prašydami, kad ji sustabdytų karinius Lenkijos veiksmus prieš Lietuvą. Aiškindamasi tai pačiai Tautų Sąjungai, Lenkija skundėsi, kad neutralumą sulaužė Lietuva ir tuo pakenkė Lenkijai vesti karą prieš bolševikus. Tada Lietuva mėgino tiesioginiai tartis su lenkais dėl paliaubų. Derybos vyko rugsėjo 16-18 d. Kalvarijoje ir baigėsi be jokių rezultatų, nes lenkai reikalavo, kad lietuviai pripažintų tuo metu buvusią teritorialinę padėtį.

Tada Tautų Sąjungos pirmosios sesijos pirmininkas, prancūzų politikas Lėon Bourgeois (1851-1925), rugsėjo 25 telegrama pareikalavo, kad Lenkija tučtuojau sustabdytų karo veiksmus. Sekančią dieną Lenkijos vyriausybė pasiūlė Lietuvos vyriausybei tiesiogines derybas Suvalkuose. Derybos prasidėjo rugsėjo 29 d. ir baigėsi spalio 7 d. Nesprendžiant sienų klausimo, sutarta sustabdyti kovas tarp abiejų pusių kariuomenių ir pasikeisti belaisviais. Toji sutartis turėjo galioti iki bus išspręsti visi ginčų klausimai. Sutarties vykdymo priežiūra buvo pavesta Tautų Sąjungos karinei kontrolės komisijai, kuriai vadovavo prancūzų pulkininkas Chardigny.

Faktiškai karo veiksmai nesustojo. Lenkai veržėsi toliau į savo anksčiau numatytas pozicijas, vadovaudamiesi įvykusio fakto (fait accompli) principu. Suvalkų sutartį pasirašant, stiprios Lenkijos karinės pajėgos (2 ar 3 divizijų) jau žygiavo iš Lydos į Vilnių, kurį užėmė spalio 9 d.

Lenkų kariuomenei, kurios sąstate buvo ir vilniškių kareivių, vadovavo gen. Lucjan Želigowskis (1865-1946), veikęs pagal Pilsudskio įsakymą, bet viešai buvo skelbiama, kad jis buvo savo valia „sukilęs“ išvaduoti Vilnių... Lietuvių

kariuomenės pačiame mieste tebuvo tik trys batalionai, todėl į atviras kautynes jie nestojo. Lietuvių valdžios įstaigos, neseniai atsikėlusios iš Kauno, skubiai evakuavosi iš Vilniaus. Mieste tuojau prasidėjo plėšimai ir žydų žudynės, o kiek vėliau ir visoki areštai.

Okupavusi Vilnių, Želigowskio kariuomenė pradėjo vykdinti antrąją užkariavimų plano dalį — užimti Kauną. Tuojau ėmė veržtis nuo Vilniaus į šiaurę ir link Ukmergės, bet, neilgai trukus, susidūrė su lietuvių kariuomene, kuri vijo bolševikus iš Lietuvos. Lemiamos lietuvių-lenkų kautynės vyko Širvintų ir Giedraičių apylinkėse, kur lapkričio 17-21 dienomis lietuviai sumušė lenkų kariuomenę ir privertė trauktis atgal. Kokia būtų buvusi tolimesnė kovų eiga, nežinia, nes tuo momentu įsikišo Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija, reikalaudama tuojau nutraukti karo veiksmus, paliekant ginčą spręsti diplomatams ir plebiscitui (Plačiau žr.: Dr. A. Šapoka, *Vilnius Lietuvos gyvenime.* Toronto, Ont., Canada, 1954).

Lenkai kuria naują valstybę

Lenkai buvo iš anksto pasiruošę okupuoti Vilnių ne vien tik karine jėga. Jie buvo jau sudarę planą, kaip greičiau jį sulenkinti ir kaip sunaikinti lietuvišką elementą, kad jo neliktų nė ženklo. Tas reikalas jiems atrodė taip svarbus, kad trečią dieną po okupacijos, spalio 12 d., jie uždarė visus lietuviškus laikraščius ir po dviejų dienų įvedė griežtą cenzūrą bet kokiems leidiniams.

Lapkričio 22 naktį buvo padarytos kratos lietuvių butuose ir suimti žymesnieji lietuvių veikėjai. Dalis jų buvo neužilgo paleisti, o kitus kalėjime išlaikė net po keletą mėnesių. Tai buvo bauginimo priemonė, mėginimas užslopinti bet kokį lietuvių pasireiškimą — viešą ar slaptą.

Tolimesnis labai opus žingsnis, tai buvo reikalas sukelti prieš lietuvius ir tamsią, bet giliai religingą, Vilniaus krašto liaudį. Šiai akcijai reikėjo panaudoti dvasiškiją, nes civiliniai agentai tinka tik riaušėms kelti, ir ne visada sėkmingai. Čia reikalinga aukštų Bažnyčios autoriteto dignitorių pagalba.

Vysk. Matulevičius, aišku, tam netiko, nes liaudis jį labai gerbė ir mylėjo už jo ganytojišką tarnavimą visiems žmonėms lygiai.

Tai gerai suprato ir lenkų politikai, kurie siekė to paties tikslo — įjungti į Lenkiją visą Lietuvą. Todėl drauge su Želigowskiu į Vilnių buvo atkviestas didelis Pilsudskio šalininkas, lenkų kariuomenės vyskupas Vladislovas Bandurskis (1885-1932; nuo 1906 m. Lvovo sufraganas). Įsikūręs

Vysk. Vladislovas Bandurskis (1885-1932), buvęs Lvovo sufraganas. Pilsudskio už politinę veiklą apdovanotas ordinais.

Vilniuje, jis rėmė lenkų tautinę veiklą pagal Pilsudskio federalistines idėjas.

Neatsiliko nė endekai (Demokracja Narodowa), kurie vedė žymiai griežtesnę „kresų“ (pakraščių) lenkinimo politiką. Savo veiklai paremti jie į Vilnių parsikvietė arkiv. Karolį Hryniewiecki (1841-1929), kilusį nuo Gardino ir buvusį

nepilnus dvejus metus Vilniaus vyskupu (1883-1885). Rusų valdžia jį ištrėmė į Jaroslavlį ir po penkerių metų (1890) išleido į užsienį. Apsigyveno Galicijos Lvove, kuris tada priklausė Austrijai, ir tuojau (1891) buvo pakeltas tituliniu Pergoso arkivyskupu.

Kai jis atvyko į Vilnių, vysk. Matulevičius tuojau sukvietė visus miesto kunigus į vyskupo rūmus pagerbti tam aukštajam svečiui, kuris po 34 metų nuo ištrėmimo sugrįžo aplankyti Vilnių. Po pasveikinimo ceremonijų žodis teko svečiui, 80 metų arkivyskupui Hryniewieckim.

Savo ilgoje kalboje svečias pasidžiaugė čia atvykęs ir pradėjo pasakoti apie žiaurius caro žandarų ir rusų pravoslavų persekiojimus ir kaip jis kovojęs prieš priespaudą, gindamas Bažnyčią ir lenkystę. Tada visi laikėsi vieningai su vyskupu ir kunigais, nebuvo jokios užuominos apie tautybes — visi jautėsi katalikais ir lenkais.

Kalbėjo karštai, jautriai ir vaizdingai. Paskui nukreipė žvilgsnį į vysk. Matulevičių ir, kaip pats sakėsi, „su širdgėla“ priekaištavo vyskupui, kad jis remia tautinius sąjūdžius, nepagalvodamas, koki iš to bus vaisiai — kils vaidai ir neapykanta tarp žmonių ir dvasiškuos, o Viešpaties šventyklose bus šmeižtai ir demoralizacija...

Tie šiurkštūs žodžiai, kaip liudija vienas iš dalyvių (kun. Stanislovas Možejko, Šv. Jokūbo bažnyčios vikaras), „sustingdė visų klausytojų kraują“. Vysk. Matulevičiaus veidas paraudo, bet heroiškai susivaldė ir nieko neatsakė. Apie to incidento pabaigą liudija ir kun. Vladislovas Kurp-Garbowskis, kuris iš daugelio ten dalyvavusių kunigų girdėjęs, kad vyskupas, pabaigus arkiv. Hryniewieckim kalbėti, su tikru ir nuoširdžiu nuolankumu tarė: „O dabar klaupkimės ir prašykime Ekscelencijos ganytojiško palaiminimo ir pats atsiklaupė su kunigais“ *(Testes de visu).*

Vilnių okupavus, tuojau buvo sudaryta „Vidurinės Lietuvos“ valstybė (Litwa Środkowa), kurią valdė Laikinoji Valdančioji Komisija. Naujoji valdžia faktiškai priklausė kariuomenei, kuriai vadovavo gen. Želigowskis. Valdančios

Komisijos pirmininku jis paskyrė Pilsudskio patikėtinį Vytautą Abramavičių. Iš to fakto, kad Vilniaus kraštas buvo pavadintas „Vidurine Lietuva“, aiškiai galima matyti Pilsudskio planą: lenkų ginklais sukurti ir „Rytų Lietuvą“, kuri turėjo atsirasti, kai bus okupuota Nepriklausoma Lietuva, kurią lenkai visą laiką vadino tik „Kauno Žeme“. Pagal Pilsudskio planą iš tų „Lietuvų“ turėjo būti sudaryta „Didžioji Lietuva“, su Lenkija susijungusi unijos ryšiais. Gi endekai reikalavo besąlyginio Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos.

Kadangi pernai vasarą (1919.VIII.28-29) lenkų karinės organizacijos (Polska Organizcja Wojskowa — POW) sukilimas Lietuvoje nepavyko, tai beliko rūpintis, kaip galima greičiau Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos. Gen. Želigowskis nusiėmė „sukilėlio“ kaukę ir pasiskelbė paklusnus Lenkijos armijos vadovybei.

Lenkų politikai tuojau pradėjo propaguoti plebiscitą, tikėdamiesi lengvai laimėti ir išspręsti Vilniaus krašto likimą „teisėtu“ keliu. Tačiau Tautų Sąjungos atstovai pareiškė, kad plebiscitas yra galimas, tik atitraukus iš Vilniaus krašto lenkų kariuomenę ir Tautų Sąjungos kontrolėje. Tai lenkams pasirodė rizikingu dalyku, ir jie plebiscito atsisakė, griebdamiesi naujo šūkio: išrinkti Vilniaus krašto gyventojų seimą, kuris nuspręs „Vidurinės Lietuvos “ tolimesnį likimą.

Seimo rinkimai buvo paskelbti 1922 m. sausio 8 d. Lietuviai, gudai ir žydai pareiškė, kad jie rinkimuose nedalyvaus. Nepaisant šio boikoto, seimą rinko tik lenkai drauge su suvežtais iš Lenkijos „balsuotojais“. Pažymėtina, kad ne tik Lietuva, bet ir Tautų Sąjunga, 1922.1.13 išklausiusi savo Kontrolės Komisijos pranešimo apie tai, kaip vyko rinkimai, nepripažino nei tų rinkimų, nei jų išrinkto „seimo“. Tas seimas 1922.II.20 vieningai nutarė prisijungti prie Lenkijos ir ėmėsi griežtų represijų prieš tautines mažumas.

Čia pravartu pažymėti, kaip visų tų įvykių eigoje laikėsi vysk. Matulevičius. Visada vengdamas politikos, jis nesidavė įveliamas ir į šias politikierių machinacijas. Visa, ką iš

jo išgavo okupantai, tai buvo Vilniaus kunigams aplinkraštis (1921.XII.30), kuriuo įsakė rinkimų dieną (tai buvo sekmadienis) bažnyčiose atlaikyti pamaldas anksčiau, kad žmonės galėtų dalyvauti rinkimuose. Tuo pasinaudodami, lenkų agitatoriai tą vyskupo raštą aiškino kaip ganytojo įsakymą liaudžiai dalyvauti rinkimuose.

POLITIKA IR BAŽNYČIA

Nuo 1921.II.19 vysk. Matulevičius, kun. Kriščiukaičio skatinamas, vėl ėmėsi rašyti 1919.XII.16 pertrauktą dienoraštį, nes buvo praleisti kai kurie labai svarbūs įvykiai. Dienoraštis smulkiai atpasakoja tolimesnius jo pokalbius ir veiksmus iki 1921.IV.2. Tai nėra ilgas, bet gana reikšmingas laikotarpis, kuris vaizduoja lenkų valdžios ir vyskupo santykius, padedančius pažinti tada buvusią padėtį.

Laikinosios Valdančios Komisijos pirmininkas, Vytautas Abramavičius, kaip vietinis ir permažai veiklus, buvo Želigowskio pakeistas ištikimesnių ir energingesnių generolu Steponu Mokrzeckiu. Sis vasario mėn. 19 d. pakvietė vysk. Matulevičių į garbės komitetą rinkti aukoms Aukštosios Silezijos (Górny Śląsk) plebiscitui. Posėdyje pas gen. Mokrzeckį buvo renkama revizijos komisija, kad žmonės, pasitikėdami kontrole, duotų daugiau aukų. Dalyvavo ir arkiv. Hryniewieckis.

Po posėdžio gen. Mokrzeckis paprašė vyskupus pasilikti su juo pasikalbėti. Tada ir paaiškėjo, kam čia vyskupas Matulevičius buvo kviestas. Generolas tuojau ėmė skųstis, kad kunigai kišasi į politiką, kad juos reikia suvaldyti. Jeigu vyskupas nieko nedarys, tai jis bus priverstas imtis griežtų priemonių, o tai būtų nepageidaujama. Būdamas valdžios priešakyje ir turėdamas atsakomybę dėl šalies likimo ir ramybės, jis negalįs pakęsti, kad taip būtų. Generolą parėmė ir arkiv. Hryniewieckis. Vysk. Matulevičius suprato, kad turima galvoje lietuviai ir gudai kunigai, nors iš tikrųjų tie priekaištai daug daugiau tiko lenkų kunigams endekams. Vysk. Matulevičius ramiai atsakė:

„Ir aš esu griežtai priešingas kunigų kišimuisi į politiką. Esu išleidęs kunigams tam tikrą aplinkraštį, kur priminiau Šv. Tėvo Benedikto XV įsakymus, kad kunigai, sakydami pamokslus, laikytųsi grynai tikybinių temų, o vengtų tautinių

bei politinių. Graudenau, kad nesidėtų prie politinių partijų, tik pirmiau dirbtų bažnytinį darbą, kurio yra gana, o paskui, kiek galėdami, varytų švietimo ir visuomeninį darbą. Bet mano nurodymai nedaug paveikė. Šalies padėtis nenormali, jos likimas dar neišspręstas. Kiekvienas mano, kad jo balsas, kad jis nusvers šalies likimą, kits pro kitą kišasi į politiką, visi karščiuojasi, blaškosi ir mėtosi. Tai tikra šio laiko liga. Nežinia, kas daryti. Žmonės nesiduoda suvaldomi. Gal reikia laukti, kol persirgs“.

Čia gen. Mokrzeckis, o ypač arkiv. Hryniewieckis, ėmė puldinėti gudus ir lietuvius kunigus. Ne jie vieni kalti, — pertarė vysk. Matulevičius“, — ir lenkai kunigai ne be nuodėmės“. Kreipdamasis į generolą, jis tarė: „Tamsta esi buvęs bažnyčioje per įvairias iškilmes, esi girdėjęs lenkų kunigų sakomų pamokslų. Argi ten apsieita be tautinės politikos?“

Generolas tylėjo, o vysk. Matulevičius padarė aliuziją į paskutinį vysk. Bandurskio pamokslą paminėti „Sausio Sukilimui“. Savo pamoksle jis Dievo nepaminėjo nė vienu žodeliu. Lenkija pradėjo, apie Lenkiją kalbėjo, Lenkija baigė, citavo tik lenkų poetus. Tokių pamokslų pasitaikė ne vienas, ypač per įvairias tautines iškilmes, kurių Vilniuje netrūko. Taip kalbėjo kunigai, ypač karo kapelionai.

„Reiktų visiems kunigams lygiai uždrausti varinėti politiką: tiek lenkams, tiek lietuviams ar gudams. Kadangi to padaryti negaliu, o ir pati lenkų valdžia su tuo nesutiktų, tai turiu palikti laisvę lygiai visiems. Kitaip būtų neteisinga. Aš negaliu rišti Bažnyčios su viena kuria partija ar su kuriuo vienu nusistatymu“.

Arkiv. Hryniewieckis ir gen. Mokrzeckis ėmė ypatingai pulti Borūnų kleboną kun. Petrovskį, gudą, kam jis remiąs sodiečių draugiją „Odrodzenie“ (Atgimimas), kuri esanti priešinga ponams, kodėl jis dalyvavęs paskutiniame tos draugijos posėdyje. Borūnuose jis kurstąs gudus steigti gudiškas mokyklas. Jis pats steigiąs net mokytojų seminariją. Kam viso to reikia? Jis einąs ir prieš lenkų valdžią. Visa kun. Petrovskio veikla esanti kenksminga net Bažnyčiai. Žmonės esą juo nepatenkinti, skundžiasi. Generolas mandagiu būdu

nurodė ir net reikalavo, kad vyskupas kun. Petrovskį iš ten pašalintų ar iškeltų į Kobrinių ar kur kitur, kur jis negalėtų taip veikti. Viso to išklausęs, vyskupas atsakė:

„Generole, Tamstos pirmtakūnas, Laikinosios Komisijos pirmininkas p. Abramavičius, būdamas pas mane, išreiškė pageidavimą, kad Vilniuje nebūtų kun. Olszańskio, nes jis tarp darbininkų varęs netinkamą politiką. Aš tada p. Abramavičiui atsakiau: prašau man duoti raštu, kuo kaltinamas kun. Olszańskis. Aš pavesiu dalyką tardyti dvasiniam teismui. Jei pasirodys, kad kun. Olszańskis nusikaltęs Bažnyčios kanonams — nubausiu. Panašiai ir dabar kartoju. Dėl tautinių ar politinių nusistatymų, jei jie nepriešingi Kristaus mokslui, aš nė vieno žmogaus nebaudžiu ir nebausiu. Laikausi to dėsnio, kad išganymui nėra priešinga būti nei federalistu, nei aneksijonistu, nei stovėti už nepriklausomą Lietuvą ar norėti ją jungti prie Lenkijos. Čia aš palieku laisvę kiekvienam. Iki šiol man neatrodė, kad kun. Petrovskis būtų buvęs toks lenkų priešas. Gi jis su savo Darbininkų Sąjunga (Liga Robotnicza šw. Kazimierza), kuriai jis tada vadovavo, legionininkams padėjo Vilnių paimti, kai jie jį ėmė pirmą kartą. Už tai gavo net pagyrimą iš lenkų vyriausybės. Apie tai buvo paskelbta laikraščiuose. Kun. Petrovskis važinėjo Varšuvon tartis su lenkų krikščionimis demokratais, su jais ėjo išvien. Jis sakėsi Borūnuose įsteigęs net keletą lenkiškų mokyklų“.

Čia įsikišo arkiv. Hryniewieckis: „Tai tada jis buvo geras, darbavosi katalikiškai. Dabar išklydo iš tikrojo kelio, dabar jį reikia nubausti ir pašalinti. Dabar jis „Odrodzenie“ sąjungoje veikia prieš ponus...“

„O „Odrodzenie“, kieno vedama ir palaikoma? Ar ne Pilsudskio ir lenkų valdžios, ar ne jų pinigais ji vedama prieš vadinamuosius endekus (lenkų demokratus tautininkus)? Matydamas, kad čia valdžios darbas, aš į jį ir nesikišu“.

— „Odrodzenie“ priešinga katalikybei, — pasakė arkiv. Hryniewieckis. Į tai vysk. Matulevičius atsakė:

„Jie (odrodzenininkai) buvo pas mane ir aš jiems pasakiau, kad, kol jie prieš Bažnyčią ir tikybą neis, tol aš

jiems nieko nesakysiu. Jie pasižadėjo anaiptol nekovoti su katalikybe, priešingai: dar sakėsi, kad tikybą palaiką. Ir iš tikrųjų, iki šiol negirdėjau, kad odrodzenininkai būtų kur ėję prieš katalikybę. Tik jie grasino: jei kunigai kišis į politiką, jei trukdys jiems darbą ir juos puldinės, tai tada ir jie gindamiesi turėsią eiti prieš tokius kunigus. Tai būsianti politinė kova. Jie net prašė, kad jiems duočiau kunigą, kuris juos vestų. Kunigo nedaviau, nes tai politinė sąjunga. Kunigams į tokias sąjungas neverta kištis. Bet kol kas aš dar neturiu pagrindo tą sąjungą smerkti.

Pagaliau, tiek odrodzenininkams, tiek endekams dabar tikyba nerūpi. Jiems rūpi tik politika: vieni stoja už federaciją, kiti už aneksiją, ir tarp tų dviejų srovių eina kova. Tesižino, aš į tai nesikišu. Tik matau, kad vieni ir antri Bažnyčios įtaką norėtų panaudoti savo politiniams tikslams, norėtų kunigus paimti į savo rankas. Endekai dengiasi arkiv. Hryniewieckio ir kitų kunigų vardu, o odrodzenininkai giriasi, kad už juos stovįs vysk. Bandurskis, kun. Petrovskis ir kiti. Negalėdamas kunigų sulaikyti nuo politikos, ir čia aš jiems palieku laisvą valią. Tik negaliu sutikti, kad kuri viena partija paimtų Bažnyčios ir tikybos monopolį.

Čia iš manęs reikalaujate, kad bausčiau kunigus, kurie eina už „Odrodzenie“, vadinasi už federaciją, o „Odrodzenie“ atstovai man įteikė raštą, kad suvaldyčiau kunigus, kurie neteisingai, net iš sakyklų, juos puldinėja ir šmeižia. Taigi, tuo tarpu matau tik apgailėtiną politinę kovą ir į ją visai nemanau kištis“.

Arkiv. Hryniewieckis ėmė skųsti kun. Petrovskį, kad tas šį sekmadienį buvęs „Odrodzenie“ susirinkime ir žmones kurstęs prieš ponus, varęs politiką. Vysk. Matulevičius pasakė:

„Kad būtų ko priešingo tikybai sakęs, aš negirdėjau. Čia Vilniuje buvo daug kunigų, pavyzdžiui kun. Lutosławskis ir kai kurie kiti kunigai atstovai. Negirdėjau, kad jie būtų žmonėms aiškinę Evangeliją, o kalbėjo tik politines kalbas. Jiems negalėjau to uždrausti, tai turiu palikti laisvę ir kun. Petrovskiui. O Jūsų Ekscelencijos pasikalbėjimas su laikraštininku

(korespondentu), išspausdintas *Rzeczpospolitoje* ir *Głos Wileński*, kas gi yra, ar ne politinis nuo pradžios iki galo? Tai kaip gi aš galiu drausti politikuoti kitiems kunigams?“

Arkiv. Hryniewieckis čia ėmė karščiuotis ir daug kalbėti prieš gudus ir lietuvius, prikaišioti vysk. Matulevičiui, kad jis įvedąs gudų kalbą į bažnyčias. Tai pakenks Bažnyčiai, prives prie pravoslavijos. Esą seniau čia nebuvę jokių gudų, nė lietuvių reikalų, kad tai esąs Lenkijos ir Bažnyčios neprietelių darbas, kad viso to nereikia ir tt.

„Tamsta, Gerbiamasis Ganytojau, imi šias šalis, kaip jos yra buvusios prieš 40 metų ir į viską žiūri akimis žmogaus, čia buvusio prieš 40 metų. Dabar jau ne tie lietuviai, nebe tie ir gudai. Jie atgijo, atbudo, reikalauja savo teisių ir prie jų eina. Ir prieis, mes nieko nepadarysime, istorijos rato nesustabdysime. Pagaliau, kalbų atžvilgiu aš dar nesu padaręs bažnyčiose jokių atmainų: visa, kol karas ir neramūs laikai, palaikau, kas buvo palikta mano pirmtakūnų. Išleidau įsakymą, kad be mano ypatingo leidimo, kol kas kalbų atžvilgiu nedarytų jokių atmainų.

Gudų kalbą Disnos dekanate įvedė vysk. Roppas, o Minsko vyskupijoje vysk. Łozińskis — abu lenkai. Aš kol kas tik prašau kunigų, kad bent vaikeliams, kur reikia, katekizmą aiškintų jiems suprantama kalba, vadinasi, gudiškai. Kur pamokslai sakomi gudiškai, negirdėjau, kad kenktų katalikybei. Priešingai, ten daug stačiatikių gudų lanko bažnyčią, ten jie ima linkti į katalikybės pusę, net pasitaiko, kad ir atsiverčia. Bet dabar, kol tokia politinė padėtis, dar ne laikas tuos dalykus spręsti galutinai.

O dėl gudų mokyklų — ne aš joms duodu leidimą, ne aš joms duodu lėšų, tai pasaulinės valdžios reikalas. Girdėjau, kad kun. Petrovskis, susitaręs su anąja valdžia, su p. Abramavičium, su gudu p. Ivanausku, Borūnuose steigia mokytojų seminariją. Matyt, toji mokykla nebuvo priešinga anos valdžios politiniams tikslams. Nesuprantu, kam aš čia painiojamas“.

Generolas sakė, kad žmonės dėl tokios kun. Petrovskio veiklos skundžiasi, kad patys žmonės nenori gudų kalbos...

„Jei kun. Petrovskis kuo nors yra nusikaltęs kanonams, prašau nurodyti, ar žmonės tenurodo, ir aš jį nubausiu. Iki šiol jokių skundų prieš kun. Petrovskį iš Borūnų neturėjau. Priešingai, girdėjau, kad žmonės jį labai myli ir gerbia. Jei iš ten jį pajudinčiau, tai ne tik Borūnų parapija, bet ir visa apylinkė sukrustų jį ginti. Gi jeigu gudiška mokykla netinka — jie savo vaikų neleis, ir dalykas bus baigtas“.

Gen. Mokrzeckis ėmė įrodinėti, kad to, ką lenkai amžių darbu yra įgiję, jie negali paleisti iš savo rankų, kad Borūnai turi būti jų kultūros židinys. Vyskupas atsakė:

„Aš į tai nesikišu, nes tai ne mano reikalas. Tik prašau pasakyti, kaip gi žmonės — liaudis kalba Borūnuose, ar ne gudiškai? Tai kas yra blogo, jei ten gudas kunigas? Man rodos, kad taip ir tinka: jis darbuojasi tarp savųjų“.

Ašmenos dekanato reikalai

Ašmenos dekanu buvo kun. Górskis. Dėl jo sunkaus būdo ir elgesio su kunigais buvo skundžiamasi vyskupui. Kunigai pastebėjo, kad dekanas eina išvien su lenkų valdininkais ir žandarais ir net įdavinėja kitus kunigus. Gavęs pakartotinus kunigų prašymus, kad Górskis būtų pašalintas nuo dekanavimo, vyskupas bandė kunigus nuraminti ir sutaikyti su dekanu, bet nieko iš to neišėjo.

Kai prie Ašmenos artinosi bolševikai, kun. Górskis pabėgo į Varšuvą. Tada vysk. Matulevičius jo vieton Ašmenos klebonu ir dekanu paskyrė kun. Mykolą Abaravičių, Vilniuje buvusį prie Bonifratrų bažnyčios. Vyskupui atrodė, kad kun. Abaravičius buvo toms pareigoms visai tinkamas. Dar rusų caro laikais jis buvo Ašmenos klebonu ir dekanu. Dėl vienos bažnytinės procesijos rusų valdžia jį iš ten išgujo. Baigęs Petrapilio akademiją, mokytas ir veiklus kunigas, jis mokytojavo Vilniaus gimnazijose. Nors jis save laikė lietuviu, bet su vysk. Matulevičium lietuviškai nekalbėdavo — tie dalykai jam nerūpėjo.

Ašmenos dekanato kunigai jo paskyrimą sutiko gana palankiai. Iš Varšuvos grįžęs kun. Górskis būtinai norėjo vėl būti Ašmenos dekanu. Vysk. Matulevičius sutiko jį palikti

kuriam laikui Ašmenos klebonu, o dekaną Abaravičių perkėlė į Župronis, netoli Ašmenos. Bet kun. Górskis nenurimo: jis kreipėsi į žymesnius lenkų kariškius, kad tie jį užtartų ir per gen. Żeligowski padarytų vysk. Matulevičiui įtakos, kad jį vėl skirtų dekanu, nes juo remiasi visa Ašmenos apskrities lenkybė, kad vyskupas tyčia paskyręs lietuvį dekanu griauti lenkystei.

Be to, kun. Górskis sukurstė žmones, kad jie su panašiais prašymais kreiptųsi į gen. Żeligowski ir vysk. Matulevičių. Tuose prašymuose buvo per 50 abejotinos vertės ir tikrumo parašų. Vyskupas žinojo, kad kun. Górskio nekentė ir liaudis, ne tik kunigai. Todėl vyskupui teko siųsti į valdžią savo kanclerį su dokumentais, įrodančiais kodėl kun. Górskis negalėjo būti dekanu.

Pokalbis nusitęsė toliau ir gen. Mokrzeckis pareiškė, kad žmonės reikalauja, kad kun. Górskis liktų Ašmenos dekanu. Vyskupas atsakė: „Nesuprantu, kas gali žmonėms, parapiečiams, rūpėti, kas yra Ašmenos dekanato dekanu. Tas dalykas liečia tik mane ir kunigus. Dekanai skiriami vadovauti ir prižiūrėti kunigams. Tad ko čia kišasi liaudis? Tur būt kieno nors pakurstoma?“

Generolas prikišo, kad kun. Abaravičius esąs lietuviškos orientacijos... Čia pat vyskupas jam pasakė: „Aš kunigų politinės ir tautinės orientacijos nepaisau. Ten siunčiau kun. Abaravičių ne politikuoti, bet rūpintis žmonių dvasios reikalais, ir žinau, kad jis ten nepolitikuoja. Jokių skundų iš žmonių prieš jį neturėjau. Pagaliau, jis yra gudų parapijoje“.

Pagaliau, gen. Mokrzeckis prikaišiojo vysk. Matulevičiui, kad ir jis duodasi traukiamas į politiką. „Kur ir kada? — nustebęs paklausė vyskupas. — Rodos iki šio laiko to išsisaugojau ir išvengiau“.

„Gi *Naša Dumka* (gudų laikraštis) pranešė, kad Tamsta vasario 16 d. dalyvavęs lietuvių gimnazijos vakarėlyje Lietuvos Nepriklausomybei paminėti ir net delnais plojęs po kun. Stankevičiaus kalbos, kur jis pasakęs, kad Vilnius turi tekti lietuviams“.

„Gerai, o kai buvau per jūsų lietuviškai-gudiškos divi-

zijos šventę, kai visose lenkų tautinėse iškilmėse dalyvavau, kai buvau drauge su Tamsta per paskutinį lenkų studentų patriotinį vakarą miesto salėje ir drauge delnais plojome, ar buvo bloga? Aš manau, kad tiek lenkai, tiek gudai, tiek lietuviai yra visi mano vaikai, mano ganomieji, kad man dera jiems visiems lygiai tarnauti, su jais džiaugtis ir liūdėti. Pasakyk, Tamsta, ką gi lietuviai man būtų pasakę, kad tiek kartų dalyvavęs visokiose lenkų šventėse bei iškilmėse, aš būčiau lietuvių pakvietimą paniekinęs ir į jų vakarėlį nėjęs? Aš turiu būti ganytojas visiems lygiai“.

Pokalbiai apie spaudą

Tuo tarpu (matyt pakviestas) atėjo ir vysk. Bandurskis. Jis palaikė vysk. Matulevičiaus pusę ir padėjo užbaigti tuos nemalonius pasikalbėjimus su gen. Mokrzeckiu ir arkiv. Hryniewieckiu. Pastarasis, prieš išeidamas, dar skundėsi, kad jį laikraščiai taip aštriai puldinėja, net kun. Vladislovas Toločko (1887-1942) išdrįso prieš jį išstoti. (Kun. Toločko buvo rimtas žurnalistas, rašęs gudų, lenkų ir lietuvių spaudoje).

Minėdamas *Straż Litwy*, arkiv. Hryniewieckis, kreipdamasis į vysk. Matulevičių, pasakė: „Tai tie *jūsų* laikraščiai taip drįsta kalbėti apie seną žmogų“. Vysk. Matulevičius kuo ramiausiai atsakė: „Aš jokių laikraščių neturiu ir nevedu. Tokius laikraščius teturime, kokius ponas Generolas leidžia...“ Tuo tas nemalonus pokalbis ir pasibaigė, bet vysk. Matulevičius norėjo dar vienas pasikalbėti su gen. Mokrzeckiu. Kai vysk. Bandurskis išėjo į kitą kambarį, vysk. Matulevičius generolui rimtai pasakė:

„Tamsta gi pasakyk, ar arkiv. Hryniewieckio čia buvimas, laikraščiuose spausdinti jo pasikalbėjimai, pagaliau visa jo darbuotė, ar nėra politiniai dalykai ir politikos varymas? Jeigu arkivyskupas politikuoja, tai ką aš su kunigais turiu daryti? Kaip aš galiu drausti kunigams politikuoti, ar net ir gintis? Aš tik raminu, malšinu, švelninu kaip galėdamas. Ir kad nebūčiau to daręs, viskas būtų išėję daug aštriau ir gal blogiau baigęsi. Taip pat gudus, lietuvius ir lenkus, kiek galėdamas, taikiau ir stengiausi vesti į vienybę, kad

gyventų taikoje ir meilėje. Bet Tamsta nenorėk, kad Bažnyčios reikalus aš riščiau su kuria viena partija arba kad smerkčiau tai pas kunigus lietuvius ar gudus, ką jūs giriate ir gerbiate pas kunigus lenkus. Ką aš turiu leisti lenkams, nenorėkite, kad tai aš drausčiau lietuviams ir gudams. Išskirkime dalykus: jeigu Tamstos įstatymams ir dėsniams kunigai politiniu atžvilgiu nusikalsta, tai Tamsta žiūrėk ir tardyk, tai Tamstos reikalas — priemonių turite pakankamai. Jeigu pasirodys, kad kunigas nusidėjęs Bažnyčios įstatams, tada aš jį tvarkysiu“.

Baigdamas šį beveik protokolinį pokalbio aprašymą, vyskupas priduria, kad matyti, jog generolas buvo arkiv. Hryniewieckio įkurstytas. Tai pripažino ir vysk. Bandurskis.

Pokalbio pasekmės

Tai bene pirmą kartą susitiko dvi aukščiausios Vilniaus valdžios: vyskupas ir „Vidurinės Lietuvos“ valdytojas. Abu išdėstė savo siekimus ir programas. Kariškiai, paprastai, nemėgsta nei filosofijos, nei logikos. Jie tepripažįsta tik aukštesnio viršininko įsakymą ir jėgą. Kas jiems prieštarauja, turi būti sužlugdytas. Vysk. Matulevičius buvo nusistatęs būti visoms tautybėms katalikų vyskupu ir nesutiko, kad per Bažnyčią būtų varomas lenkinimo darbas. Kai lenkai pabandė vysk. Matulevičių palenkti savo tikslams, bet tie bandymai nepasisekė, tai lenkai nusprendė, kad tokiam vyskupui Vilniuje ne vieta — jis turi iš Vilniaus pasitraukti. Jeigu jis pats nenorės to padaryti, tai reikia jį priversti.

Kilo klausimas, kaip tai padaryti. Kreiptis į popiežių, kad jis vysk. Matulevičių iš Vilniaus atšauktų, reikia turėti svarbių priežasčių. Tikrą priežastį, kad vysk. Matulevičius neremia lenkinimo darbo, negi nurodysi Šv. Sostui? Buvo mėginta keletą skundų popiežiui iš Vilniaus pateikti per Lenkijos atstovą prie Šv. Sosto, bet jie nuėjo niekais: Vatikanas tuos skundus atsiuntė vysk. Matulevičiui, kuriam nebuvo sunku įrodyti jų menkumą ir melagingumą. Savo pasiaiškinimą vysk. Matulevičius baigė tokiais žodžiais:

„Kaip išdrįsta tokius niekus ir melagingus dalykus oficialiai pateikti Šv. Tėvui? Juk tai yra Šv. Tėvo įžeidimas“.

Priversti vysk. Matulevičių iš Vilniaus pasitraukti lenkai griebėsi smarkios agitacijos, kurią ištvermingai varė per laikraščius ir viešus susirinkimus-mitingus. Vedamoji agitacijos mintis buvo bloškianti: vysk. Matulevičius yra lietuvis. Jį čia paskyrė vokiečiai ir lietuviai. Jis varo lietuvišką politiką, yra „Kauno Lietuvos“ agentas, neapkenčia Lenkijos ir viso, kas yra lenkiška... Savo agitacijos lenkai nesivaržė jokia etika: skleidė visokius gandus, prasimanymus, melus ir užgauliojimus. Tuo ypač pasižymėjo lenkų endekų laikraščiai.

Lenkų valdžia stengėsi vyskupui rodytis oficialiai lojali, nors ir nesislėpė, kad jį įtaria Lenkijos priešu. Tai parodė nuolatinis slaptosios policijos sekimas, kratos ir „paslėptų“ ginklų sandėlių ieškojimas. Lenkų dvasiškija tam pritarė, daugelis aktyviai dalyvavo agitacijoje ir, prisidengę slapyvardžiais, laikraščiuose rašinėjo visokias insinuacijas prieš savo vyskupą.

Agitacijos turėjo pasisekimo ne tik Vilniaus krašte, bet ir visoje Lenkijoje, nes visi lenkai, neišskiriant nė dvasiškuos, manė, kad „kresai“ turi būti sulenkinti — to reikalauja valstybės gerovė. Kas tą darbą kliudo, yra valstybės priešas. Todėl netenka stebėtis, kad visoje Lenkijoje neatsirado balso, kuris būtų gynęs vyskupą. Vienintelė išimtis buvo įžymus žurnalistas ir literatas, Liudvikas Abramavičius-Abramowicz (1876-1939), tas „lenkiškumo išdavikas“ — kaip jį pavadino lenkai.

Lengva suprasti kaip skaudžiai toks lenkų nusistatymas veikė vyskupą — tai buvo jo nuolatinis kryžius. Gyventi tarp tokių žmonių, kasdien su jais turėti reikalų, su jais matytis, kalbėtis, gerai žinant jų priešingus jausmus, buvo nelengvas dalykas — reikėjo skaitytis su kiekvienu žodžiu, su kiekvienu veiksmu. Čia pasireiškė vysk. Matulevičiaus nepaprasta kantrybė, stipri valia ir, anot kun. Maciejewicziaus, „pašėlusiai išdirbtas būdas“. Jo elgesys visada buvo vienodas:

ramus, rimtas, malonus, net turint reikalą su aiškiai priešingu žmogumi. Jis buvo pratęs kartoti šv. Pauliaus žodžius: „Vince in bono malum“ (Rom. 12, 21). Nors nuolat kentėjo, bet niekam niekad nesiskundė, sau susiraminimo ieškojo tik maldoje.

Tačiau kun. Kriščiukaitis savo atsiminimuose rašo, kad jis nugirdęs porą nusiskundimų: „Vieną dieną po pietų vaikščiojome po valgomąjį kambarį. Nesimezgant kalbai, vaikščiojome tylėdami. Staiga vyskupas sustojo prie lango, valandėlę pro jį žiūrėjo ir vos girdimai pratarė: baudžia mane Dievas Vilniumi už mano nuodėmes... Bet greitai susigriebė ir pradėjo kalbėti apie ką kitą. Kitą kartą, vos mudviem išėjus pro namų vartus, kažkoks vyriškis pasižiūrėjo į vyskupą su ironija, o gal ir paniekinimu, aš gerai nepastebėjau. Vyskupas tik tiek pratarė: ot gyvenimas, į tave žiūri kaip į kokį vilką. Aš buvau bepradedąs aiškinti, kad neverta kreipti dėmesio į neprotingą pasielgimą, bet vyskupas tuoj užvedė kitą kalbą“.

Įsisiūbavus lenkų agitacijai, buvo rimtos baimės, kad gali būti pasikėsinta į vyskupo gyvybę. Palankūs žmonės keletą kartų prašė vyskupą pasisaugoti, nes esama rimtų davinių, kad norima jį nužudyti. Vysk. Matulevičius tikėjo, kad tai galima, nes, jei ir nebūtų tikro sąmokslo, vis gali atsirasti vienas kitas agitacijos įkaitintas patriotas, kuris, dėl Lenkijos labo, panorės tą baisų priešą pašalinti iš šio pasaulio. Tačiau vyskupas nesiėmė jokių priemonių apsisaugoti: priiminėjo visus be jokios kontrolės, kas tik norėjo pas jį ateiti, vaikščiojo po miestą, kada tik buvo reikalas. Dažnai kartodavo, kad visada esąs pasiruošęs mirti — tebūnie Dievo valia.

Vysk. Matulevičius nesiėmė jokių priemonių prieš kunigus agitatorius, nes manė, kad tuo agitacijos nesumažintų, gal net padidintų. Jis sekė lenkų spaudą, kurioje jis buvo niekinamas. Jei šmeižtai ir melas lietė tik jo asmenį, jis nereaguodavo. Tačiau, kai būdavo paliečiama Bažnyčia arba vyskupo autoritetas, mokėjo tvirtai reaguoti.

Priešingas vyskupui nusistatymas vyravo ir jo artimųjų bendradarbių, kurijos narių, tarpe. Po karinių sukrėtimų ir kunigų išbėgiojimo nebuvo lengva sudaryti tinkamą kurijos sąstatą. Nors labai reikėjo kai kuriuos asmenis pakeisti, tačiau reikėjo pakęsti, nes nebuvo ko į jų vietą paimti. Buvo kurijoje žmonių, kurie aiškiai veikė prieš vyskupą, bet manė, kad vyskupas to nežino, arba laukė, kad pašalintų, padarytų lenkybės kankiniu.

Kurijos vicekancleris, kun. Julijonas Steckiewicz, beveik nieko nedirbo ir laiką naudojo tik endekų politikai. Pirmą kartą bolševikams užimant Vilnių, jis išbėgo į Lenkiją ir tenai išbuvo porą mėnesių. 1920 m. birželio mėnesį vėl išvažiavo Lenkijon ir į Vilnių grįžo tik po devynių mėnesių.

Grįžęs visai nepasirodė vyskupui, tik jam nusiuntė prašymą jį atleisti iš pareigų. Esą paskutiniai kunigų perkilnojimai jam aiškiai parodę, kad vyskupas tik lietuvius ir gudus palaikąs, kad „partijos“ darbą varąs. Pasitaręs su savo nuodėmklausiu, jis nusprendė pasitraukti, nes net iš tolo negali prisidėti prie darbo, kuris jo tėvynei Lenkijai ir šv. Bažnyčiai kenkia. Savo rašte jokių faktų nenurodė. Vysk. Matulevičius apie jį taip rašo:

„Dėkui Dievui, kad jis pasiliuosavo... Visuomet jaučiau, kad kurijoje turiu neprietelių; jaučiau, kad jis saviesiems praneša iš kurijos žinių, kad man darbą trukdo. Gaudavau skundų, kad įteiktų raštų prieš kai kuriuos kunigus man jis neįteikęs: tie raštai kažkur nudingę... Keletą kartų buvau prašęs, kad mano įsakymus paskelbtų *Dniennik Wileński* ir kituose laikraščiuose. To nepadarė. Jaučiau, kad jis eina prieš mane drauge su kitais kunigais endekais. Bet viską kenčiau dėl neramių laikų ir šalyje susidariusios padėties.

Paskutinėmis dienomis aikštėn iškilo dar vienas dalykas. Pernai pono Hipolito Korwin-Milewskio žmona užvedė separacijos bylą ir ją laimėjo. Prelatas oficiolas Sadowskis, prel. Hanusowicz ir kan. Kukta man pranešė, kad kun. Steckiewicziaus išduotame sprendimo nuoraše įdėjęs žo-

džius ‘ex culpa mariti’ (dėl vyro kaltės), kurių pačiame sprendime nėra. Tai man patvirtino ir kancleris kan. Lucijonas Chaleckis. Ponas Korwin-Milevskis, kaip tik dėl tų žodžių įsižeidęs, kreipėsi į kuriją, kad jam duotų tikrą nuorašą. Prel. Sadowskis buvo tos nuomonės, kad kun. Steckiewicz gudriausiai padarytų, jei išbėgtų į Ameriką, nes p. Korwin-Milewskis už tuos žodžius nedovanos ir patrauks jį tieson. Aš sakiau, kad reikia palaukti, gal dalykas paaiškės, gal kun. Steckiewicz nekaltas, gal jis pasitaisys... Kun. Steckiewiczių atleidau iš kurijos pareigų pagal jo paties prašymą. Dabar jis mieste pasakoja apie įteiktą man raštą ir giriasi, kokį jis karžygišką žingsnį padaręs. Telaiko jį Dievas savo globoje ir laimina“ (Diaria 255-257; 1921.III.1).

Kurijos kancleriu buvo kan. Liucijonas Chaleckis (1873-1964), kilęs nuo Minsko iš didikų giminės. Jis su vysk. Matulevičium susidraugavo studijų laikais (1896-1900) Petrapilio Dvasinėje akademijoje. Kurijoje jis visus dalykus atlikdavo greitai ir rūpestingai. Jų santykiai buvo geri ir nuoširdūs. Kartais kancleris nusiskųsdavo, kad endekai jam daro priekaištus. Esą, kaip jis, lenkas — herbowy szlachcic — (bajoras), taip ištikimai tarnauja vyskupui lietuviui. Į tai jis atsakęs, kad jis kunigas ir turi būti vyskupui ištikimas. Jam vyskupo tautybė nerūpi. Teesie jis ir kinietis, ir tam ištikimai tarnautų. Be to, nuoširdus tarnavimas vysk. Matulevičiui visiškai jam nekliudo būti ir geru lenku patriotu.

Tačiau endekai jį mėgino panaudoti savo planams. Taip kartą jis pasiūlęs vyskupui kapelionu pasiimti lenką kunigą. Visuomenei tai padarytų gero įspūdžio. Vyskupas suprato, kieno lūpomis jis kalba ir mandagiai padėkojo už pasiūlymą.

Kanclerį endekai panaudojo ir dramatiškesniam reikalui. Kartą, vyskupui valgant pietus, iš kurijos atskubėjo kan. Chaleckis ir, atsiprašęs, kad atėjo netinkamu laiku, pranešė, jog kurijoje sėdi apygardos teismo tardytojas svarbioms byloms. Jis pareiškęs, jog yra areštuotas ir Lukiškių kalėjime patalpintas kun. Karolis Gumbaragis (iš Giedraičių). Jis esąs padaręs tokius nusikaltimus, už kuriuos bus sušaudytas.

Tačiau, jei jį tuoj vyskupas perkels į kitą vietą, tai bus dovanota.

Vyskupas griežtai atsakė: „Prašau tam ponui pasakyti, jeigu kun. Gumbaragis yra tiek nusikaltęs, kad vertas sušaudymo — tešaudo, bet aš jo iš vietos nekelsiu“. Siaubo apimtas kancleris mėgino vyskupą įtikinėti, kad kunigo perkėlimas yra toks lengvas ir paprastas dalykas, kad dėl to nevertėtų žmogaus gyvybę statyti pavojun. Vyskupas atrėžė:

Vysk. J. Matulevičius ir kancleris Liucijonas Chaleckis

„Jei šiandien tokį reikalavimą išpildysiu, tai rytoj turėsime panašiai areštuotų mažiausia dešimtį“. Ir kancleris perdavė tuos vyskupo žodžius tardytojui. Po dviejų dienų, jau laisvas, atėjo pas vyskupą kun. Gumbaragis papasakoti apie savo areštą. Pasirodė, kad jam nebuvo pateikta jokių kaltinimų, ir nekliudomas grįžo į savo vietą.

Arkiv. Hryniewieckio charakteristika

Arkiv. Hryniewieckis Vilnių apleido 1921.III.16. Atėjęs atsisveikinti su vysk. Matulevičium, senelis (turėjo 80 metų) skundėsi nuovargiu. Ten, kur gyvenęs, oras iš kiemo buvęs blogas. Kaip paprastai, įsikarščiavęs, be paliovos, kalbėjo apie savo ligą, kad gydytojai išėmę jam šonkaulį, paskui apie pergyventus laikus, kai jis buvo Vilniaus vyskupu, kaip jis

lankė vyskupiją ir tt. Jo laikais (prieš 40 metų) čia nebuvę nei lietuvių, nei gudų, o tik katalikai lenkai. Tos tautos dabar sukilusios už rusų, žydų, vokiečių ir masonų pinigus. Tai vis lenkų priešų darbas, drauge kenkiąs ir Bažnyčiai. Ypač pavojingas gudų darbas: jei tik su savo kalba brausis į bažnyčias, tai liaudį prives prie pravoslavijos. Jis aštriai kritikavo lietuvius ir gudus kunigus. Juo daugiau jis kalbėjo, tuo daugiau karščiavosi, kol pailsdavo.

Savo užrašuose vysk. Matulevičius jį taip pavaizdavo: „J. E. arkivyskupas buvo aukšto ūgio, liesas, malonaus veido. Jis jau gerokai pasenęs, kai kada akys rodėsi visai įdubusios, lūpos pamėlynavusios, pats išblyškęs, lavono spalvos. Bet įsikarščiavęs vėl atgydavo, parausdavo. Jį čia parsitraukė endekai prieš vysk. Bandurskį, na, žinoma, ir prieš mane. Mat, vysk. Bandurskis buvo Pilsudskio šalininkas ir garbintojas, daugiau demokratas, pažangus, rėmė Pilsudskio ir jo padėjėjų darbus ir „Odrodzenie“, kuri ėjo prieš endekus...

Todėl endekai parsitraukė arkiv. Hryniewiecki savo politikai remti, kad galėtų vyskupo vardu, autoritetu ir vyskupiškom insignijom ją pridengti žmonių akyse prieš vysk. Bandurskį. Gudrūs ir guvūs endekų vadai savo nuomones pakišdavo seneliui, jam įkalbėdavo ką tinkami, o paskui, neva iš jo išgirdę ar sužinoję, žmonėms skelbdavo kaip pasikalbėjimą su arkivyskupu ar jo atsiliepimą (atsišaukimą) į liaudį.

Žinomas lenkų publicistas, Jan Obst, tokį pasikalbėjimą — žmones nustatyti prieš lietuvius, gudus ir žydus — paskelbė *Rzeczpospolita* ir *Głos Wileński* laikraščiuose. Iš to kilo didelis triukšmas ir polemika spaudoje ir ilgai nenurimo. Endekai begėdiškai naudojo senelio vardą savo tikslams: vedžiojo senelį į darbininkų susirinkimus, į vaikelių prieglaudas su prakalbomis arba, iš įvairių vietų partraukę sodiečių, juos vesdavo pas senelį, kad juos laimintų ir tinkamai nustatytų politikos atžvilgiu. Endekų rankose garbingas senelis virto paprasčiausiu agitatorium.

Buvo labai liūdna: tai kenkė Bažnyčiai. O ir man tekdavo. Įsikarščiavęs senelis, bekalbėdamas kur prie baž-

nyčios, ar gatvėje, ar salėje su bobelėmis, net paprastais žmonėmis, daug ką prikišdavo man ir kunigams. Žodžiu, ir prieš mane kai kada varė agitaciją. Sužinojau, kad prieš mane nustatydavo žymesnius žmones, net generolus. Negalėdamas nurimti, visur landžiojo, vaikščiojo po lenkų laikraščių redakcijas, draugijas ir visur, endekų nustatytas, varėsi prieš lietuvius, gudus, žydus, masonus, nepamiršdavo nė manęs. Daug, oi daug, čia būdamas ir man pridirbo visokių nemalonumų...

Jau ir pirmą kartą, kai jis čia buvo dar prie pirmos lenkų okupacijos, viešai prieš mane ir kai kuriuos kunigus išstojo su visokiais priekaištais ir nesąmonėmis. Mat, norėdamas senelį pagerbti ir iškilmingai kaip kankinį drauge su visais miesto kunigais pasveikinti, aš pas save suprašiau visus miesto kunigus ir patį arkivyskupą pakviečiau. Ta proga pasinaudojęs, ir išrėžė kaip gramofonas, ką ir kur buvo nugirdęs prieš mane ir kai kuriuos kunigus.

Žinoma, seneliui reikia viskas dovanoti, bet kalčiausi tie, kurie juo naudojasi vykdyti savo nedorus sumanymus... Ne be to, kad jame nebūtų kiek piktos valios, o ypač neapykantos kitoms tautybėms. Jo buvimas Vilniuje labai kenkė Bažnyčiai: jis įnešė naujo raugo, neapykantos į vietinius santykius, jau ir taip blogus ir be galo įtemptus. Jis nebuvo meilės, taikos, rimties sėjėjas, o tik kiršintojas, agitatorius, kurstytojas. Girdėjau, kad lietuviai, surinkę žinių, rengiasi pasiųsti Romai memorialą apie jo veikimą“ (Diaria 257-260 ir 389-390 p.).

Pilsudskio vardinių šventė

Čia tęsime toliau vysk. Matulevičiaus dienoraštį, suminėdami bent trumpai dar poros savaičių įvykių eigą.

1921 .III.19 buvo Šv. Juozapo šventė. 9 valandą ryto vyskupas laikė šv. Mišias Antakalnyje, Seserų Magdaliečių koplyčioje ir pasakė pamokslėlį. Po pusryčių aplankė mergaičių auklėtinių amatų dirbtuvę. Iš ten nuvažiavo į Lukiškių aikštę, kur 11 valandą buvo iškilmingos Mišios už Pilsudskį. Šv. Mišias laikė vysk. Bandurskis, pamokslo nebuvo. Po pamaldų buvo kariuomenės paradas. Miestas buvo pasipuošęs tautinėmis lenkų vėliavomis. Vyskupas dalyvavo pamaldose ir iškilmėse kaip gen. Mokrzeckio pakviestas svečias.

Vakare 7 valandą buvo suruoštas Pilsudskio pagerbimas universitete. Pirmasis kalbėjo rektorius Mykolas Siedleckis apie svarbą valandos, kurią dabar gyvena Lenkija: taikos pasirašymas su bolševikais, Silezijos balsavimas, tarimasis su Lietuva. Išreiškė pasitikėjimą, kad viskas išeis Lenkijos naudai ir garbei. Garbino Pilsudskį ir pagerbė gen. Želigowskį. Paskui kalbėjo prof. Vladislovas Zawadzkis apie Sileziją, jos praeitį ir ateitį, jos vokietinimą ir suvokietėjimą. Toliau kalbėjo vicerektorius Bronislovas Žongolavičius (Žongollovvicz, buvęs Kauno kurijos prelatas) apie tėvynės Lenkijos meilę. Tai buvo Lenkijos apoteozė, pasakyta poetiniu stiliumi.

Iškilmėse dalyvavo ir Tautų Sąjungos kontrolės komisijos atstovas, majoras Uzquiano, ispanas. Savo kalboje rektorius darė priekaištų ir Tautų Sąjungai. Gerai, kad ispanas nieko nesuprato, būtų įsižeidęs. Tai senas vyskupo pažįstamas, labai malonus žmogus, geras katalikas. Jis moka prancūziškai, angliškai, vokiškai, rusiškai ir gana gerai orientuojasi vietinėse sąlygose. Rytojaus dieną jis

žadėjo vyskupui atnešti nuncijaus Ratti laišką, kurį parvežė grįždamas iš Varšuvos.

Rytojaus diena (kovo 20) buvo Verbų sekmadienis. Vyskupas Matulevičius katedroje laikė Sumą. Išeidamas iš bažnyčios, jis matė ponias, kurios ragino moteris eiti į mitingą. Prieš katedrą buvo susirinkęs būrys žmonių, daugiausia moterų, bet nemažai ir vyrų. Mitingas buvo suruoštas protestuoti prieš pulkininką Chardigny, Kontrolės Komisijos pirmininką, kad jis moterims nepripažino balso per plebiscitą.

Po pietų per pamaldas katedroje vyskupas sakė pamokslą apie sopulingą Jėzaus kančią. Žmonių buvo pilna katedra, kaip ir per kitus kančios pamokslus. Tai buvo grynai tikybiniai pamokslai. Politinių ir tautinių pamokslų jie turi pakankamai. Kas nori politikos, gali nueiti į mitingus. Žmonėms malonu nors bažnyčioje pailsėti, išgirsti Dievo žodį, nusiraminti, įeiti į savo sielą ir pamąstyti apie savo išganymą.

Uzquiano vizitas pas vyskupą

Kaip buvo žadėjęs, vakare pas vyskupą atėjo majoras Uzquiano ir atnešė nuncijaus Ratti laišką iš Varšuvos. Pasikalbėjimas truko virš valandos. Pasirodė, kad, būdamas Varšuvoje, p. Uzquiano aplankė Nuncijų jir su juo turėjo ilgą pasikalbėjimą apie vysk. Matulevičių ir bendrai apie Vilniaus vyskupijos padėtį. Ponas Uzquiano vyskupui papasakojo, kad pas jį buvo atsilankęs tūlas ponas Aleksandras Meištavičius (Meysztowicz), Panevėžio apylinkės dvarininkas, prašyti, kad jis per ispanų ambasadą prie Vatikano padėtų iš Vilniaus pašalinti vysk. Matulevičių. Kai jis atsisakė kištis į tą reikalą, Meištavičius pats nuvažiavo į Varšuvą pas Nuncijų, bet ir ten nieko nelaimėjęs, sakėsi sieksiąs tiesiog į Romą. Čia vyskupas linksmai pasakė:

„Tai jis mano prietelis, kaip tik dirba mano naudai. Aš taip nenorėjau eiti Vilniun. Dariau, ką galėjau, kad nepatekčiau Vilniun, bet nepavyko. Vilniun atėjau Šv. Tėvo liepiamas ir verčiamas. Išeisiu džiaugdamasis, tegul tik Šv. Tėvas

taria žodį“. Ponas Uzquiano tuojau atsiliepė: „Aš žinau, kad taip yra, man tai pasakė Msgr. Ratti“.

Tolimesniame pokalbyje vyskupas teiravosi, gal p. Uzquiano galėtų nurodyti faktus, kuo tie agitatoriai jį kaltina. Svečias paminėjo eilę dalykų, apie kuriuos jau aukščiau buvo rašyta, bet nepasakė nieko naujo, tik užsiminė, kad vyskupas kaltinamas, kad iki šiol nėra lenko sufragano ir kad jis palaikąs gudus. Į tai vyskupas atsakė, kad jis tuo rūpinosi, bet iš Nuncijaus sužinojo, kad Roma nusistačiusi čia neskirti jokių sufraganų, kol bus galutinai išspręstas šių šalių likimas. Dėl gudų vyskupas pasakė:

„Kur aš juos dėsiu? Šitos šalys daugiausia gudų gyvenamos. Kur kunigą gudą siųsiu, ten jis rasis (bus) tarp savųjų. Pagaliau, aš manau, kad taip ir reikia: gudus skirti į gudų šalis, lenkus į lenkų, o lietuvius į lietuvių. Dažnai aš net nežinau, kuris kunigas lenkas, o kuris gudas, nes šie pastarieji kai kada su savo gudiškumu slepiasi — bijo persekiojimų“ (Diaria 261-264).

Prel. Michalkevičiaus grįžimas

1921.III.22 apie 9 val. ryto vysk. Matulevičius gavo telegramą, kad grįžta prel. Michalkevičius, kuris 1919.IV.29 buvo pasitraukęs iš Vilniaus, bėgdamas nuo artėjančių bolševikų grėsmės į Varšuvą, bet pakeliui pateko į jų rankas. Vyskupas tuojau liepė prel. Michalkevičiaus tarnams paruošti jo kambarius ir nueiti jo pasitikti. Taip pat į stotį nuėjo kun. Lewickis ir kun. Puciata, bet jie visi prasilenkė su prelatu.

Po 10 val. vyskupas sužinojo, kad prelatas jau namie, ir nuėjo su juo pasisveikinti. Jis buvo su kiek žilsva barzda, atrodė gana gerai, sveikas. Jis pasakojo, kad iš pradžių buvo Minske, gyveno prie vyskupo, paskui jį pervežė Maskvon į kalėjimą. Po kiek laiko jį paleido gyventi mieste laisvai. Visai nesiskundė, kad bolševikai su juo būtų blogai elgęsi. Bet kalėjimas ir ištrėmimas niekam negali būti malonus. Susižinodavo su delegacija iš Kauno, bet ji neįstengė jo išvaduoti, nors rūpinosi ir darė daug pastangų.

Vyskupas džiaugėsi, kad jis grįžo sveikas ir padės valdyti vyskupiją, nes buvo daug darbų bei rūpesčių. Kaip tik tada buvo Didžioji Savaitė. Vyskupas laikė pamaldas Ketvirtadienį ir rezurekciją Šeštadienį 8 valandą vakare ir celebravo iškilmingas Mišias Velykų Sekmadienį (kovo 27). Paskui lankė oficialiai aukštuosius valdžios atstovus: Lenkijos valdžios atstovą Raczkiewicziu, gen. Želigowskį, Vidurinės Lietuvos valdytoją gen. Mokrzeckį, miesto burmistrą Bankowskį, universiteto rektorių Siedleckį ir kitus.

Tautinė gudų šventė

Kovo 25 d. sukako treji metai, kai gudų tautos atstovai Minske paskelbė Gudijos nepriklausomybę. Kadangi šiemet tą dieną buvo Didysis Penktadienis, tai nepriklausomybės minėjimą nukėlė į kovo 29 dieną. Pamaldos buvo Bonifratrų bažnytėlėje, ir per Mišias kun. Stankevičius pasakė pamokslą gudiškai, o po Mišių žmonės giedojo gudiškai.

Mieste tuojau kilo triukšmas: *Rzeczpospolita* parašė aliarmuojantį straipsnį, kad gudinama Bažnyčia... Žmonės buvo kurstomi prieš vyskupą. Vyskupas teisinosi, kad jis nežinojo, kad ten bus gudiškas pamokslas. Pernai šventės rengėjai buvo prašę, kad leistų gudiškai sakyti pamokslą, bet jis išaiškinęs, kad šiose aplinkybėse negalima, nes prieš juos gali sukurstyti liaudį ir gali būti nemalonumų. Jie paklausė ir pamokslo nebuvo, o šiemet pamokslą pasakė nieko nesiklausę. Esmėje pats dalykas yra nekaltas. Jokioje katalikiškoje šalyje niekas nieko nesakytų, bet Vilniuje kas kita: čia kitų tautų bei kalbų, išskyrus lenkų, nepakenčiama.

Vyskupą lankė visoki pasipiktinę „patriotai“, o jis jiems aiškino, kaip daroma kituose kraštuose, kaip Amerikoje, Šveicarijoje, Vokietijoje. Jei tik kur atsiranda būrelis kitakalbių žmonių katalikų, tuojau rūpinamasi surasti jiems tinkamą tautietį kunigą, bažnyčioje skiriama pamaldoms valanda. Tiems reikalams vyskupai duoda net pinigų iš savo iždo.

Vyskupas pavedė kancleriui ištirti visą dalyką su tos bažnytėlės klebonu kun. Zajančkausku ir, viską tiksliai aprašius, paduoti į laikraščius. Vieną dieną atsiskubino net

pats prel. Michalkevičius įspėti vyskupą, kad mieste varomos agitacijos, kad atbėgusios bobos gali jam langus išdaužyti ar kaip Chardigny apmėtyti kiaušiniais. „Ką gi darysi, — pasakė vyskupas, — jei langus išdaužys, užlipysiu kartonu, o jei apmėtys kiaušiniais, nusiplausiu“.

Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija

Toji komisija buvo sudaryta 1920.IX.20. Jos pagrindinis uždavinys buvo prižiūrėti lietuvių ir lenkų paliaubų vykdymą. Komisijos pirmininku buvo prancūzas pulk. Chardigny. Nariai: italas pulk. Bergera, ispanas maj. Uzquiano, japonas pulk. Tsu-Tsui, anglas maj. Keenan, belgas Nase ir serbas maj. Lasič.

Komisija nuolat važinėjo tarp Kauno ir Vilniaus, tikrindama, ar kur nėra sulaužytos paliaubos. Tokia kontrolė labai nepatiko lenkams, ypač, kad jos nariai lankydavo lenkų ir lietuvių veikėjus Vilniuje, o ypač vysk. Matulevičių. Tuo būdu jie gaudavo objektyvių informacijų apie tikrąją padėtį. Kai kurie nariai net nevengė dalyvauti lietuvių iškilmėse. 1921.II.16 maj. Uzquiano ir pulk. Tsu-Tsui dalyvavo lietuvių suruoštame Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo minėjime.

Kontrolės komisijos nariai jau buvo susipažinę su teritoriniais konfliktais ir matė, kad agresiją varė lenkai, o lietuviai stengėsi tik gintis arba atgauti lenkų užimtus plotus. Jie pastebėjo ir tautinį lenkų šovinizmą, kad jie net nenori pripažinti gudų buvimo. Anot jų, lenkišku šovinizmu ypač pasižymi lietuvių bajorai ir sulenkėję dvarininkai. Komisijos nariai nusistatę plebiscito neleisti ir mano, kad Vilnius turi tekti lietuviams.

Po kelių dienų pas vyskupą atėjo komisijos pirmininkas pulk. Chardigny ir komisijos narys p. Nase. Pasikalbėjimas buvo gan ilgas, tęsėsi pusantros valandos. Buvo kalbėta apie Vilniaus krašto padėtį ir galimą jos sutvarkymą, kuris suteiktų ramybę ateity. Gaila, kad vyskupas to pasikalbėjimo neužrašė, nes jis buvo gerai susipažinęs su savo vyskupijos etnine gyventojų sudėtimi ir konfliktais. Galima

spėti, kad jie mėgino brėžti ir būsimas Lietuvos sienas, kurias vyk. Matulevičius aprašė pasikalbėjime su p. Ignu Jonynu, Lietuvos valdžios įgaliotiniu prie Kontrolės Komisijos:

„Vakar (1921.III.28) pas mane buvo p. Jonynas. Iš pasikalbėjimų, kuriuos pirmiau turėjau su Tautų Sąjungos atstovais, numaniau, kad jokiu būdu nežada lietuviams duoti Gardino ir Lydos. Tad reikia turėti nusistačius kitą sieną, mažiausiąją, nuo kurios jau jokiu būdu negalima nusileisti. Tuo reikalu p. Jonynas jau pirmiau buvo pas mane pasitarti. Aš jam išdėsčiau savo nuomonę. Gerai nesuprantu, kam mums būtinai reikalauti Gardino ir Lydos. Tai visiškai sugudėjusios vietos, mes jų neatgaivinsime. Priešingai, sujungtos su Vilnium, jos jį gudins. Geriau pasitenkinti mažesne, bet labiau vienoda. Imti kuo mažiausiai svetimų gaivalų.

Geriausia būtų pasitenkinus tokia linija: Ožiai, Ratnyčia ir Druskininkai (mūsų vyskupijoje), paskui Pariečė, Rodūnia, Bostūnai (lenk. Bastuny), paskui, paliekant geležinkelį Gardinas, Lyda, Molodečno, eiti prie Ašmenos, o toliau link Medilo (lenk. Miadziol) ežero. Čia lietuviško gaivalo gana daug. Galima tikėtis, kad ir sugudėję greitai atsipeikės. Lietuva pasidarys vienoda, Vilnius greit sulietuvės ir kaimynai neturės priežasčių kibti prie Lietuvos. Geriausia, kad lietuviai nuo tos linijos į pietus, rytus ir šiaurę paskelbtų Gudiją, bet reikia pažymėti, kad tai ne lenkų žemės. Tegul patys gudai apsisprendžia, su kuo jiems eiti.

Sakau, kad, jeigu iki šiol lietuviai reikalavo platesnių sienų, klaidos gal ir nebuvo — buvo iš ko derėtis. Iš tikrųjų, lietuviai tai darė prašomi gudų, kurie norėjo, kad kuo mažiausia jų patektų po lenkais... Ponas Jonynas prašė, kad jam atsiųsčiau kunigus žinovus, kurie pagelbėtų tokias sienas nustatyti. Tą reikalą pavedžiau kan. Kuktai. Netrukus pas Mykolą Biržišką susirinkę kunigai Kukta, Kraujalis, Kriščiukaitis, Zajančkauskas ir p. Jonynas drauge viską aptarė.

Vakare apie 9 val. nuėjau su kan. Kukta pas Biržiškus — buvome pakviesti. Ten radome ir adv. Wroblewskį, kuris lietuvių prašomas rengiasi važiuoti į Kauną, o paskui gal ir į Briuselį derėtis su lenkais. Jis lietuvių orientacijos. Ponui

Biržiškai papasakojau svarbesnius dalykus iš pasikalbėjimo su Tautų Sąjungos atstovais“ (Diaria 267-268).

Kun. Kriščiukaitis savo atsiminimuose yra užrašęs, kad vysk. Matulevičių lankydavo ne tik Kontrolės Komisijos nariai, bet ir įvairūs diplomatai, kurie Vilniuje ilgiau sustodavo, arba net tik pravažiuojantieji. Tuo susidomėjęs, jis vieno diplomato, bene Latvijos Meierovičiaus, paklausė, kokia jiems, diplomatams, nauda iš pasikalbėjimo su vyskupu. Jam buvo atsakyta, kad nauda nemaža, nes diplomatai, būdami politikos sūkuryje, dažnai pamiršta arba net nepastebi bendrų reikalų. Gi vysk. Matulevičius yra didelis sociologas, su savo aukšta inteligencija sugeba vertinti ne tik bendrus, bet ir pavienius faktus. Su juo besikalbant, paaiškėja daug dalykų, kurie pasirodo visai kitokioje šviesoje.

Lenkai vos pakentė Tautų Sąjungos atstovus. Jų manymu jie trukdė lenkams laisvai veikti, kišosi į visokius reikalus, tad jie stengėsi juos iš Vilniaus išstumti. Tam reikalui, gal ir nesąmoningai, pasitarnavo kovingosios moterys, kurios gaudė pulk. Chardigny atsikeršyti už jo pareiškimą neduoti moterims balso plebiscite. Kartą užklupo jį geležinkelio stotyje ir apmėtė supuvusiais kiaušiniais... Po to įvykio pas pulk. Chardigny atėjo atsiprašinėti Lenkijos atstovas Raczkiewicz, gen. Mokrzeckis ir universiteto rektorius, nes tame žygyje buvo dalyvavusios ir studentės.

Balandžio 1 d. pulk. Chardigny ir p. Nase atvyko pas vyskupą atsisveikinti, nes komisija nutarė persikelti į Kauną. Dėl tos moterų avantiūros vyskupas išreiškė pulk. Chardigny užuojautą ir pagarbą. Besikalbant apie bendrą padėtį, vyskupas pastebėjo, kad kalbose jie buvo atviresni ir turėjo daugiau supratimo apie reikalus. Atsisveikinimas buvo labai nuoširdus, beveik su gailesčiu, kad jie gali išvažiuoti, o jis turi liktis čia. Atstovai žadėjo lankytis iš Kauno, kai tik bus reikalas.

Kareivių savavaliavimas

Kun. Možejko atvyko pas vyskupą iš Šilėnų pasitarti, kas daryti. Verbų sekmadienį (1921.III.20) prie pat bažnyčios

atėjo ginkluoti kareiviai ir pradėjo gaudyti jaunus vaikinus neva į kariuomenę. Kilo didelis sumišimas ir triukšmas. Išsigandę žmonės bėgo į kleboniją prašyti pagalbos ir kas daryti. Kunigas greituoju pasakęs: ar jūs patys nežinote? Žmonės tuojau nuginklavo kareivius ir ginklus nunešė kunigui, kuris priėmė juos palaikyti, o paskui išsiųsti valdžiai į Maišiagalą.

Naktį atjojo komendantas su būriu kareivių atsiimti ginklų ir net grasino kunigui. Klebonas nenusigando ir komendantui pasakė, kad vaikinai gaudomi tyčia, kad iš jų išsibaudus (gautų) pinigų — išsipirkimą. Paskui už kelis tūkstančius markių paleidžia. Dabar jauni vaikinai bijo rodytis ir net neina į bažnyčią. Tokių atsitikimų buvo Dūkštuose ir eilėje kitų parapijų.

Vyskupas patarė kunigams taip griežtai nestoti prieš tuos kareivius ir milicininkus, kad paskui nekeršytų. Geriau tegul vyskupui praneša raštu, tada jis galės kreiptis į valdžią.

Bendrai įvairių parapijų kunigai patvirtino, kad kareiviai su žmonėmis labai blogai elgiasi: rekvizuoja visokius dalykus be jokių valdžios leidimų ir be atlyginimo. Šieną ir šiaudus kone visus išrankiojo, avižų retai kur beliko, kiaulespenimius išgaudė ir išskerdė. Tvoras visur išardė ir sudegino. Apiplėšia net ir žmones. Prievartauja moteris ir mergaites, ypač tuo pasižymi ulonai ir kiti raiteliai. Nėra jokios disciplinos, baisus pasileidimas. Tarsi atsidusęs, vyskupas baigė šį skyrelį karčia išvada: „Karai gadina žmones, naikina šalį“ (Diaria 273-274).

Taikos ieškinėjimas

Lenkai gerai žinojo, kad vysk. Matulevičius puikiai orientavosi Vilniaus krašto politikoje, nors joje nedalyvavo, bet turėjo įtakos į dalykų eigą. Jo nekentė, bet drauge ir privengė. Tuoj po Velykų gen. Želigowskis išvažiavo į Varšuvą ir grįžo į Vilnių balandžio 1 d. Stotyje lenkai jam suruošė didelę manifestaciją prieš Tautų Sąjungą, tuo norėjo parodyti, kad visuomet eina išvien su gen. Želigowskiu. Sekančią dieną, lyg

ir atsilygindamas už velykinį vizitą, generolas aplankė vyskupą net su palydovu. Visą tą įvykį, geriau sakant pasikalbėjimą, čia paduodame, kaip vysk. Matulevičius jį 1921.IV.2 užrašė:

„Revizitavo mane gen. Želigowskis drauge su savo adjutantu Aleksandru Prystoru. Pastarasis yra Pilsudskio ištikimas žmogus, o Želigowskio angelas sargas. Sako, kad čia Prystoras prižiūrįs ir vedąs visus reikalus. Todėl endekai pasityčiodami ir „Vidurinę Lietuvą“ vadina „Prystorija“. Juodu prašė, kad aš patarpininkaučiau tarp jų ir Kauno. Jie sakė, kad kai kurie mūsų šalininkai, matydami Kauno užsispyrimą, jau nuo mūsų atkrinta — mums sprūsta iš po kojų žemė“.

Nejaugi su Kaunu nebūtų galima susitarti? Vyskupas atsakė, kad lietuviai oficialiai nenori ir negali tartis, kai pradėta tartis su Varšuva, Tautų Sąjungai tarpininkaujant. “Tegul jie sau tariasi, — sako p. Prystoras, — o mes čia irgi galime tartis“. — „Taip, atsakiau, aš tos nuomonės, kad reikia tartis, susieiti arčiau, juk teks drauge gyventi. Kai buvau p. Vytautui Abramavičiui pasižadėjęs, aš ir patarpininkavau, pakalbėjau su p. Jonynu ir p. Biržiška. Juodu taip pat pripažino, kad šalia viešųjų derybų, naudinga ir privačiai tartis partijų atstovams tarp savęs.

Taigi ir buvo Vilniun atvažiavę socialdemokratų ir socialistų liaudininkų atstovai. Dabar reikia, kad iš čia kas Kaunan nuvažiuotų su revizitu. Rūpinomės čia pasikviesti ir krikščionių demokratų atstovus. Tuo reikalu rūpinosi kun. Viskanta. Dabar p. Jonynas, važiuodamas Kaunan, išsivežė jiems pakvietimo laiškus. Taigi, aš tarpininkauju ir rūpinuosi, kad priešingos šalys kaip nors imtų tartis ir kad susitartų. Pasižiūrėję vieni į kitus arčiau, pamatys, kad nei vieni, nei kiti gal ne tokie baisūs, kaip juos laikraščiai vaizduoja. Man rodos, kad pirmiausia reikia tinkamai pasidalinti ginčijamas žemes, nusistatyti sienas, o paskui bus galima tartis, ar nesusidėjus ir kame susidėjus. Kaip ir juokaudamas išsitariau: atiduokite lenkams Gardiną ir Lydą ir jie bus patenkinti, o čia į šiaurę tegu liekasi Lietuvai.

Jie atsakė ne, taip dalyti negalima, reikia, kad būtų atstatyta Didžioji, istorinė Lietuva. Visa nelaimė, kad kauniečiai nori sudaryti tik etnografinę Lietuvą... Na, o ką pasakys gudai, tariau. Gi jie bus padalyti: didesnioji dalis liks prie rusų, o gi gudai taip pat nori nepriklausomos, nedalomos Gudijos. Man regis, kad dabar jau nebegalima visame kame vadovautis istorija. Tautų reikalai jau reikia spręsti kitokiais pagrindais. Vargu atstatytoji istorinė Didžioji Lietuva visus patenkins. — Jie atkirto: negalima leisti, kad mažumos būtų didžiumų stelbiamos, kad šių šalių likimas būtų sprendžiamas, nepasiklausus jų gyventojų ir tt. — Žinoma, mažumų teises, sakiau, Veikia apsaugoti, į žmonių norus atsižvelgti protingai. Bet kai mūsų šalyse, kur yra nenormalus gyvenimas, priespauda, persekiojimai, kur viskas susipainioję, kur žmonės nesusipratę, ištautėję, sunku dabar visus patenkinti.

Atsiskyrėme širdingai, pasižadėjau jiems, kiek galėdamas, visus taikinti ir padėti tartis ir derėsi su kauniškiais. Man rodos, kad šalia derybų Briusely ir čia reikia ruošti dirvą bendram sugyvenimui“ (Diaria 278-279).

Konfliktas su Vilniaus universitetu

Vilniaus universitetas pradžią gavo XVI a., kai Vilniaus vysk. Valerijonas Protasevičius ir karalius Steponas Batoras įsteigė akademiją (1579). Tai buvo pirmasis universitetas rytų Europoje. Visokiose politinėse audrose jis išsilaikė iki 1832 m., kai rusų caras Mikalojus I jį uždarė. Viltis atgaivinti Vilniuje universitetą atsirado tik po pirmojo pasaulinio karo. Tai pasiskubino įvykdyti Lenkijos valstybės vadas Juozas Pilsudskis ir jį pavadino Stepono Batoro vardu.

Universiteto atidarymo iškilmės vyko 1919.XI.il. Iš vakaro Aušros Vartuose buvo Mišparai, o iškilmių dieną katedroje Mišias celebravo Krokuvos arkiv. Adomas Sapiega. Pamokslą pasakė Lvovo arkiv. Juozapas Teodorowicz. Atidarymo ceremonijos vyko universiteto Kolonų salėje. Pirmasis kalbėjo rektorius dr. Mykolas Siedleckis, o po jo Pilsudskis ir įteikė rektoriui universiteto insignijas. Įsteigimo

aktą pirmutinis pasirašė Pilsudskis, paskui aukštieji valdininkai ir dvasiški dignitoriai, kurių tarpe ir vysk. Matulevičius. Buvo daug sveikinimų ir prakalbų. Lietuvių Mokslo Draugijos vardu lietuviškai ir lenkiškai kalbėjo kan. Juozas Tumas.

Dėl visokių politinių sumaiščių universiteto organizavimas ir darbas vyko lėtai. Porai metų praslinkus, atidarant naujus akademinio mokslo metus, 1921 m. spalio 11 d., universiteto rektorius Siedleckis iškilmingame posėdyje, dalyvaujant kviestiems svečiams ir visam universiteto personalui, paskaitė universiteto veiklos apyskaitą, kurioje apie teologijos fakultetą pareiškė taip: „Teologijos fakulteto darbas buvo labai sunkus. Nuo pat naujų akademinių metų pradžios buvo galima jausti nepalankumas teologijos studijoms iš vietinės aukščiausios bažnytinės valdžios. Tuoj pasirodė, kad mūsų studentai, kurie turėjo kunigiškus šventimus ir lankė universitetą teologinėms studijoms baigti, lietuvių okupacijos metu buvo perkelti į vyskupijos pakraščius taip, kad jie negalėjo lankyti universiteto.

Visi bandymai rasti susipratimą tarp universiteto ir vietos vyskupo nuėjo niekais. Taip pat nepasisekė suderinti universitete dėstomus dalykus su pamokomis dvasinėje seminarijoje. Toks vietinio vyskupo nenoras ir nepalankus nusistatymas yra žalingas teologijos mokslo eigai ir dvasiškuos išsimokslinimo pakėlimui. Dar blogiau yra ir tuo atžvilgiu, kad visa tai paaštrina tautinius priešingumus ir lenkų valdžiai iš to yra materialinių nuostolių, kadangi ji seminarijoje apmoka tas pačias pamokas, kurias specialistai dėsto universitete“.

Vysk. Matulevičius, apie tai sužinojęs iš spaudos, tuojau raštu (1921.X.13) paprašė rektoriaus atsiųsti, to pranešimo nuorašą ir nurodyti faktus, kuriais remiantis buvo padaryti toki priekaištai. Naujasis rektorius, Witold Staniewicz, atsiuntė nuorašą (X.17) ir pažymėjo, kad paaiškinimus galėtų suteikti tik buvusis rektorius, kuris dabar yra Krokuvos universiteto profesorius.

Toks atsakymas vyskupo nepatenkino. Jis savo antru

raštu (X.18) pareiškė, kad apyskaita buvo paskaityta oficialinėje formoje, vardu viso universiteto, visų fakultetų ir rektoriaus, ne Siedleckio vardu. Todėl vyskupas sakosi turįs teisės pareikalauti iš universiteto vadovybės, kaip institucijos, nurodymų, kuo ta inkriminacija remiasi, ir prašo atsakyti į šiuos klausimus: 1) Kame ir kur pasireiškė vietinės aukščiausios bažnytinės valdžios nepalankumas teologinėms universiteto studijoms? 2) Koki studentai ir kada buvo iškelti į vyskupijos pakraščius? 3) Kokios, kada ir kieno buvo darytos pastangos rasti susipratimui tarp universiteto ir vietos vyskupo? 4) Kas ir kada bandė derinti dėstomuosius dalykus universitete su pamokomis dvasinėje seminarijoje ir kokiu būdu? 5) Kame dėl to pastebimas tautinių santykių paaštrėjimas? Savo raštą vyskupas taip baigė: „Tikiu, kad universiteto ir teologijos fakulteto aktuose turi būti konkretūs daviniai mano inkriminacijai ir aukščiau paduotiems klausimams. Turiu vilties, kad Jūsų Magnificencija neatsisakys atsiųsti tuos davinius, nes turiu teisę ir pareigą ginti savo vyskupišką valdžią“.

Vyskupas jautė, kad rektorius galėjo būti teologijos fakulteto inspiruotas. Todėl parašė to fakulteto dekanui kun. Bronislovui Žongolavičiui laišką, klausdamas, kaip į tai reagavo teologijos fakultetas. Dekanas sukvietė posėdžiui savo fakulteto tarybą (kurioje buvo keturi profesoriai, turėję tik keturis studentus), kuri nutarė parašyti vyskupui, kad rektorius apyskaitoje vadovavosi savo patyrimu įgyta medžiaga, kurią perteikiant viskas priklausė nuo jo jausmų, pažiūrų, programų bei kriterijų... Dekanas dar pridėjo keletą savotiškai nušviestų „faktų“ apie kunigus studentus, kuriuos vyskupas pats gerai žinojo.

Gelbėdamas savo situaciją, dekanas buvo užėjęs pas vyskupą su projektu perkelti dvasinę seminariją į teologijos fakultetą... Vyskupas nesutiko ir jam paaiškino, kad seminarija savo septynių kursų mokymui turi savo vadovybę ir mokomąjį personalą, susidedantį iš mokytų kunigų, pamaldžių ir tinkamų parengti levitus sielų ganymo darbui. Be to, tam reikėtų Šv. Sosto pritarimo.

Susirašinėjimas buvo ilgas ir ne kartą remiamas klaidinančiais pasiteisinimais. Vysk. Matulevičius jį baigė su tokia pastaba: „Turiu tvirtą viltį, kad teologijos fakulteto taryba ateityje parodys ne tik noro ir sutikimo, bet ir iš tikrųjų su kunigišku lojalumu ir atitinkamu pasitikėjimu traktuos savo Ordinarijatą, o reikalui esant, kreipsis su kunigišku paprastumu į vietos kuriją gauti informacijų ir paaiškinimų“. Visa korespondencija buvo atspausdinta *Gazeta Krajovua* (1921 m. Nr. 268). Išleista atskiru leidiniu ir išsiuntinėta visiems Lenkijos vyskupams, o vertimas į prancūzų kalbą su originalu nusiųstas į Vatikaną. (J. Vaišnora, MIC, *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius Vilniuje* 130-136 p.).

VILNIAUS VALDYTOJO LAZDA

Besiruošiant antrajam Vilniaus krašto okupacijos aktui, vietoj plebiscito buvo planuojami „Vidurinės Lietuvos“ seimo rinkimai. Jiems vykdyti reikėjo stipresnės rankos. Todėl Želigowskis Laikinosios Valdančios Komisijos pirmininku, vietoj gen. Mokrzeckio, 1921.XI.21 paskyrė Aleksandrą Meištavičių (Meysztowicz, 1864-1943), stambų Lietuvos dvarininką, kilusį iš Pajuosčio, Panevėžio apskrityje.

Meištavičius mokėsi Vilniuje drauge su Pilsudskiu, paskui studijavo universitete. Tarnavo caro gvardijoje ir gavo caro rūmų kamerhero titulą. 1909-1917 buvo Dūmos atstovu. Gyvendamas Petrapily, aktyviai dalyvavo lenkų veikloje. 1918 m. grįžo į Lietuvą ir vadovavo lenkų veiklai, siekiančiai Lietuvą sujungti su Lenkija. 1921 m. gavo Lietuvos valdžios leidimą nuvykti kuriam laikui į Vilnių ir ten pasiliko dirbti lenkų naudai.

Tapęs „Vidurinės Lietuvos“ valdytoju, Meištavičius esą išsitaręs, kad Vilniaus krašto lietuviams ir gudams reikia tik parodyti „gerą lazdą“ ir jie nurims, nutils ir visai išnyks...

33 tremtiniai

1922.I.8 buvo „Vidurinės Lietuvos“ seimo rinkimai. Juos boikotavo lietuviai, gudai ir žydai, kurie iš jų nesitikėjo nieko gero. Tai pažeidė lenkų politikierių interesus ir ambiciją. Todėl Meištavičius ir ėmėsi naudoti tą „gerą lazdą“: 1922 m. sausio 19-23 naktimis policija suėminėjo žymesnius lietuvių ir gudų veikėjus visame Vilniaus krašte. Apie tuos areštus ir baudžiamos bylos sudarymą tikslių žinių randame kun. Kriščiukaičio atsiminimuose, kuriuos čia ir panaudosime:

„Kad tarp tų žymesniųjų buvo kan. Kukta, Biržiška, tuo stebėtis netenka, bet kad į tuos žymesniuosius lietuvius pateko ir Andrius Meciūnas, vyskupo tarnas, suprasti nelengva. Atrodo, kad jis buvo suimtas, kalinamas ir galop iš-

tremtas vien tik dėl to, kad norėta įgelti vyskupui, kad pas save laiko žmogų, kaltą Lenkijos išdavimu.

Kada suėmė Andrių, manęs nebuvo namie. Atėjo du policininkai ir pasakė Andriui, kad jis areštuotas ir turįs eiti į kalėjimą. Vyskupą atsisveikinti jam leido, bet drauge su juo ėjo į vyskupo miegamąjį. Vyskupas tada sirgo ir gulėjo lovoje. Didesnės kratos nedarė, tik paviršutiniškai apžiūrėjo kambarį. Mums tas suėmimas buvo nesuprantamas, manėme, kad tai buvęs tik nesusipratimas.

Vieną dieną, jau temstant, suskambėjo durų skambutis. Nesant tarno, man teko pažiūrėti, kas per reikalas. Nepažįstamas ponas norėjo pasimatyti su vyskupu. Pasakiau, kad vyskupas serga ir nieko nepriima. Nepažįstamasis pasisakė esąs Ministras Pirmininkas Meištavičius ir turįs labai svarbų reikalą. Teko įsileisti, ir vyskupas sutiko jį priimti, bet tik gulėdamas lovoje. Pasikalbėjimas buvo ilgokas, truko apie 40 minučių. Mano nustebimui, išeidamas Meištavičius į mane prakalbėjo lietuviškai. Žinoma, tuojau nuskubėjau pas vyskupą sužinoti tą svarbų reikalą.

Vyskupas šypsosi ir sako, kad Meištavičius esąs menkas aktorius, visai neturįs to meno gabumų. Įėjęs pradėjo vaidinti nelaimingą žmogų, turintį didelį sielos skausmą, bet taip nevykusiai vaidino, kad atrodė juokingas. Sakėsi, kad didžiausią skausmą jam sudarą suimtieji lietuviai ir gudai. Jis buvęs priverstas juos suimti, nes jam buvo suteikti neginčyjami jų nusikaltimų įrodymai. Dabar jų nusikaltimai dar labiau paaiškėję, todėl juos turi atiduoti teismui, ir nėra abejonės, kad juos visus nuteis mirti... Čia ir yra jo nelaimė ir skausmas — tiek žmonių skirti mirčiai, tiek šeimų padaryti nelaimingomis. Čia jį ir suimtuosius galįs išgelbėti tik vyskupas. Kaip? užklausė vyskupas. Tegul vyskupas paima visus suimtuosius savo atsakomybėn, ir jis neatiduosiąs jų teismui ir paleisiąs“.

Vyskupas prašė paaiškinimų. Tik ilgokai išsikalbėjus, paaiškėjo, kad suimtieji turi išsižadėti bet kokio politinio ar visuomeninio darbo. Šalia savo tiesioginių pareigų nesikišti į jokius kitus reikalus nei žodžiu, nei raštu. Vyskupas turi juos

prižiūrėti ir atsakyti už jų elgesį. Vyskupas pasakė, kad tas dalykas jam nepriimtinas, kad jis abejoja dėl suimtųjų kaltės, ir taip jie išsiskyrė.

Tas nekaltų žmonių suėmimas ir kalinimas nuaidėjo gan plačiai. Lietuvos Užsienio Reikalų ministras, Vladas Jurgutis, tuojau telegrafavo Tautų Sąjungai, reikalaudamas priversti lenkus paleisti suimtuosius. Tautų Sąjunga reagavo greitai: kreipėsi į Varšuvą ir pareikalavo paleisti vilniečius. Lenkijos vyriausybė dar mėgino derėtis su Lietuvos valdžia, siūlydama iškeisti vilniečius už Kauno kalėjime sėdinčius peoviakus (POW — lenkų sukilimo rengėjus Lietuvoje), bet lietuviai nesutiko. Tautų Sąjunga įsakmiai spaudė Varšuvą suimtųjų bylą likviduoti.

Varšuva, matydama, kad suimtiesiems negalima pritaikyti lazdos politikos, pasiuntė į Vilnių Viešųjų Darbų ministrą Gabrielių Narutavičių, kuris turėjo daug vargo, kol įtikino ir privertė Vilniaus valdovus (Meištavičių) paleisti visus 33 suimtus asmenis ir juos ištremti į Lietuvą. Prie tos tragikomedijos tenka dar paminėti, kad iš visų suimtųjų buvo tardomi tik Biržiškos, Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytojas Andrius Randamonis (Rondomanskis) ir vyskupijos kapitulos kan. Juozas Kukta.

Vasario 5 dienos 3 valandą ryto kamerose, Lukiškių kalėjime, buvo prikelti visi 33 suimtieji ir surinkti į kalėjimo raštinę. Iš ten policininkai juos išvežiojo į butus atsisveikinti su savo šeimomis. Policininkai manė, kad po to suimtieji bus sušaudyti. Tą patį manė ir suimtųjų šeimos, kurioms niekas nesakė, kur juos žada išvežti. Atsisveikinant jiems buvo leista pasiimti nedaug daiktų. Paskui juos vėl suvežė atgal į kalėjimą... Toks sadistiškas elgesys su kaliniais ir jų artimaisiais, aišku, buvo surežisuotas iš aukščiau, ne policininkų sugalvotas.

Tą pačią naktį juos nuvežė į geležinkelio stotį ir atskiru dviejų vagonų traukiniu nugabeno iki neutraliosios zonos prie Vievio. Iš ten juos nuvedė pėsčius į artimiausią kaimą ir po kelių valandų, kaip tremtinius, perdavė lietuvių kariuomenės atstovams. Kauną pasiekė lietuvių traukiniu tik vėlai

naktį. Tremtinių tarpe buvo 20 lietuvių ir 13 gudų. Tie 33 tremtiniai vėliau įsteigė savo sąjungą ir tapo aštriu dagiu tolimesniuose Lietuvos-Lenkijos santykiuose.

Kan. Kuktos ištrėmimas vysk. Matulevičiui buvo labai skaudus, bet jis niekam to neišreiškė. Ilgai nedelsdamas, kovo 3 dieną, jis kan. Kuktą paskyrė administratorium tos Vilniaus vyskupijos dalies, kuri buvo Lietuvos ribose, ir tą pačią dieną apie tai pranešė Lietuvos vyriausybei. Bene metams praėjus, vysk. Matulevičius gavo Lenkijos valdžios užklausimą — ar tiesa, kad kan. Kukta, nubaustas už valstybės išdavimą, yra paskirtas demarkacijos linijos administratorium? Į tai vyskupas atsakė, kad demarkacijos linijai nėra skirtas joks administratorius. Kan. Kukta paskirtas administruoti tai Vilniaus vyskupijos daliai, kuri yra Lietuvos valstybėje. Jei kan. Kukta esąs baustas, tai kodėl iki šiol nepranešta vyskupui?

Lenkijos prezidento vizitas Vilniuje

Lenkijos seimui priėmus konstituciją, pirmuoju prezidentu 1922.XII.9 buvo išrinktas Gabrielius Narutavičius (Narutowicz, 1865-1922), kilęs iš Brevikių dvaro, Alsėdžių valsčiaus, Telšių apskrities Lietuvoje. Jo vyresnis brolis Stanislovas (1862-1932) buvo pasirašęs Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktą. Po penkių dienų po išrinkimo prezidentas Narutavičius lankė meno parodos atidarymą, kur jį nušovė tūlas E. Niewiadomskis.

1922.XII.20 nauju Lenkijos prezidentu buvo išrinktas Stanislovas Wojciechowskis. Po kiek laiko jis išsiruošė aplankyti Vilnių. Jo priėmimui buvo sudaryta iškilmių programa, kurioje buvo įtrauktos ir pamaldos katedroje. Vysk. Matulevičius turėjo prezidentą sutikti katedros duryse, jį atvesti į presbiteriją, pasakyti pasveikinimo kalbą ir atlaikyti iškilmingas šv. Mišias.

Šių pamaldų išvakarėse pas vyskupą atėjo prel. Michalkevičius. Labai susijaudinęs, ėmė vaikščioti po kambarį, vis kartodamas „straszne rzeczy“ (baisūs dalykai!)... Nustebęs vyskupas mėgino jį nuraminti, bet tas nesidavė: vis

vaikščiojo ir kartojo „straszne rzeczy“... Vyskupas jau griežčiau pareikalavo nurimti, sėstis ir pasakyti, kas atsitiko. Atsisėdęs ir vis dar jaudindamasis, pasakė, kad jis turi žinių, kad rytoj, vyskupui einant į katedrą, jam endekai padarysią avantiūrą. Jie tvirtai nusistatę vyskupo neįleisti į katedrą, jį apmušti, pasiryžę jį net užmušti. Todėl Michalkevičius labai prašo, kad rytoj vyskupas neitų į katedrą, o pamaldas atlaikyti pavestų jam.

Vysk. Matulevičius tuojau suprato, kad čia kitas artistas (a la Meištavičius) ir tvirtai pareiškė: „Jei endekai nori daryti avantiūrą, tegul daro, aš savo pareigą atliksiu. Arba aš atlaikysiu pamaldas, arba jų visai nebus. Kam kitam jas laikyti griežtai draudžiu sub poena suspensionis ipso facto. Tai prašau pasakyti visai kapitulai“.

Toks tvirtas vyskupo pareiškimas tuoj nuramino prel. Michalkevičių. Klausiamas iš kur tokią žinią gavęs, jis atsisakė nurodyti, bet žinia esanti tikra. Taip pat atsisakė duoti bet kokių paaiškinimų ir atsisveikinęs išėjo. Tą pasikalbėjimą girdėjo kun. Kriščiukaitis ir kurijos kancleris Chaleckis. Visi trys po pasikalbėjimo sutiko, kad rytoj nebus jokios avantiūros, net mažiausios. Tikrai taip ir buvo: niekas nekėlė jokio triukšmo, pamaldos katedroje vyko ramiai su didžiausiomis iškilmėmis.

Vysk. Matulevičius gerai pažinojo žmones. Jam nebuvo sunku kalbėtis nei su aukštais pareigūnais, nei su intrigantais, nei su paprastais žmoneliais. Gi šį kartą jam reikėjo kalbėti ne vien tik prezidentui, bet ir taikytis prie lenkų ir lietuvių visuomenės, kurią galėjo sukiršinti koks nors neatsargus žodis. Todėl jis savo kalbą gerai apgalvojo, ją pasirašė, o paskui pasakė žodis žodin su gilia pagarba Lenkijos prezidentui, primindamas jo svarbiausius uždavinius taikai ir teisingumui, kurių pagrindais laikosi visos valstybės.

Aišku visi atsidėję klausė tos kalbos. Seminarijos rektorius Uszyllo, dar katedroje vienam dignitoriui išsitarė: „Umie przemawiać“ (moka kalbėti). Dar tą pačią dieną tos kalbos tekstas buvo išsiuntinėtas Vilniaus laikraščiams, pra-

šant išspausdinti, tačiau nė vienas lenkų laikraštis tos kalbos neįsidėjo. Teko kreiptis į Varšuvos laikraščius. Ir ten vos vienas atsirado, kuris ją savo skiltyse paskelbė. Tai buvo *Przegląd Katolicki,* kurį redagavo kun. Klopotowskis. Pažymėtina, kad apie tą vyskupo kalbą nė puse žodžio neužsiminė nei Vilniaus, nei Varšuvos laikraščiai.

Bendrai tariant, iškilmės praėjo labai gražiai. Per pietus, suruoštus prezidento garbei, vysk. Matulevičius sėdėjo šalia prezidento ir su juo visą laiką gan draugiškai kalbėjo.

Vyskupui su lenkų iškilmėmis ir minėjimais būdavo ne maža vargo, nes pamaldas paversdavo tautinėmis ir politinėmis manifestacijomis. Jam, kuris viso to vengė, kuriam pirmiausia rūpėjo Dievo garbė ir ganomųjų sielos reikalai, tai buvo tikras kryžius. Tačiau ten, kur jo, kaip vyskupo pareiga reikalavo, jis mielai pats atlikdavo.

Po budria policijos akim

Lenkų policija vysk. Matulevičių traktavo kaip svetimos valstybės agentą. Todėl jį stropiai saugojo ir akylai stebėjo ne tik patį vyskupą, bet ir tuos, kurie pas jį lankydavosi. Vyskupas žinojo, kad slaptoji policija turėjo įsitaisiusi stebėjimo punktą namuose kitapus gatvės, lygiai prieš vyskupo rūmus. Pro du to punkto langus buvo labai gerai matyti kiekvienas vyskupo išėjimas ir grįžimas ir bet koks judėjimas vyskupo rūmų vartuose. Atrodo, kad lenkų valdžia rimtai įtarinėjo vyskupą, kad jis užsiiminėja ginklais ir savo žinioje turi slaptus ginklų sandėlius...

Štai vienas kitas to policijos stropumo pavyzdys. Kartą, gavęs reikalingus leidimus, savais reikalais iš Kauno į Vilnių mažu automobiliuku atvyko p. Domininkas Blynas, finansų ministerijos tarnautojas, ir sustojo Italijos viešbutyje. Apie 4 val. po pietų jis aplankė vysk. Matulevičių ir pasisakė, kad kitą dieną grįžtąs Kaunan ir galėtų paimti laiškus, jei tokių vyskupas turėtų (tada tarp Kauno ir Vilniaus nebuvo jokių ryšių).

Jam išėjus, vyskupas parašė keletą laiškų marijonams ir

sekančią dieną, sutartą valandą, kun. Kriščiukaitis su laiškais nuvyko į viešbutį ir paprašė pakviesti p. Blyną. Tarnautojas nusišypsojo ir pasakė, kad tas ponas išvažiavo vakar... Ir papasakojo, kad, vos tam ponui grįžus nuo vyskupo, du policijos agentai jį tardė čia pat viešbučio prieangyje ir klausinėjo, kokiais reikalais lankėsi pas vyskupą ir apie ką su juo kalbėjo ir t.t.

Vieną dieną, 1922 m. rudenį, jau temstant, į vyskupo rūmų kiemą įvažiavo ūkinis vežimas, pridengtas baltu audeklu. Vežėjas užėjo į virtuvę paklausti, kur padėti atvežtas kopūstų galvas. Vos kelioms minutėms praslinkus, į virtuvę įsiveržė du vyrukai ir užsipuolė vežiką, kad jis atvežęs visą vežimą bombų... Vežikas ėmė juokauti, bet vyrukai griežtai pareikalavo šviesos ir privertų jų akivaizdoje iškrauti visus kopūstus kieme. Nieko įtartino neradę, vyrukai išnyko. Tie kopūstai buvo atvežti iš Trinapolio ūkio daržų.

Lenkų valdžiai ir slaptajai policijai nuolat knietėjo vyskupo ginklai ir jų sandėliai. Tą patį vėlyvą rudenį, vieną vidurnaktį, Trinapolį apsupo stiprus policijos būrys ir prikėlė visus jo gyventojus. O tie gyventojai buvo keliasdešimt prieglaudos vaikų, jos vedėja, Vargdienių seselė Agota Kudirkaitė, pradžios mokyklos mokytoja ir senas sargas. Kapelionas, kun. Raštutis, tada buvo kelioms dienoms išvažiavęs. Visi buvo apklausinėjami, visų reikalauta pasakyti, kur yra sukrauti ginklai... Ypač daug baimės įvarė mažiems prieglaudoms berniukams ir mergaitėms — ašaros...

Policija visu stropumu tikrino ir išieškojo visas Trinapolio pakampes, bet jokių ginklų nerado. Tačiau vienam iš policijos vadų toptelėjo šviesi mintis: gi bulvės... Bulvės buvo neseniai nukastos ir supiltos į rūsį. Tuojau buvo įsakyta policininkams išrankioti bulves. Darbas truko ilgokai, kol jas išnešiojo. Tada buvo įsakyta iškasinėti žemė viso metro gyliu. Ir ten ginklų nebuvo. Nieko įtartino niekur neradus, buvo nuimta policijos sargyba ir apie pietus vedėjai buvo paduotas pasirašyti dokumentas, kad ji dėl kratos neturi jokių priekaištų.

Trinapolis

Trinapolis yra sena, nuo XIV a., Vilniaus vyskupų vasarinės rezidencijos vietovė, apie 8 km į šiaurę nuo Vilniaus, dešiniame Neries krante, prie upės posūkio. Trinapolio vardas atsirado tik XVIII a. pradžioje, kai Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Brzostowskis (1644-1722) ten pastatė medinę Švč. Trejybės bažnyčią ir trinitoriams vienuolyną. 1717 m. jis ten buvo sukvietęs Vilniaus vyskupijos sinodą. Po to vyskupas tą vietovę pavedė trinitorių vienuoliams, o sau pasistatė Verkių rūmus. 1750-1760 m. laikotarpyje trinitoriai pastatė gražią rokoko stiliaus mūrinę bažnyčią ir didelius vienuolyno namus.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia konfiskavo bažnyčią ir vienuolyną ir atidavė stačiatikių metropolitui, kuris bažnyčios vidų pertvarkė cerkvei tinkamoms pamaldoms. Po I pasaulinio karo bažnyčia grįžo katalikams ir buvo Vilniaus vyskupo žinioje. 1919 m. kovo mėnesį į Vilnių atvyko kun. Nikodemas Raštutis (1881-1947) su visa vaikų prieglauda, pargabenta iš Rusijos, iš Orenburgo Čkalovo prie Uralo upės.

Karo metu lietuvių pabėgėlių nuo karo veiksmų buvo pasklidę po visą Rusiją. Paprastai jie pradėdavo organizuotis ir ieškodavo kunigo dvasiniams patarnavimams. Taip ir kun. Raštutis globojo ne tik suaugusius, bet ir vaikus, kuriems įsteigė prieglaudą. Po karo, susidarius galimybei grįžti į Lietuvą, kun. Raštutis išgavo iš valdžios reikalingą vagonų skaičių ir į juos sutalpino ne tik vaikus, bet ir visą prieglaudos turtą. Viename vagone net buvo įsitaisę virtuvę.

Vilnių tada valdė bolševikai. Kun. Raštutis jų paprašė prieglaudai duoti tinkamą vietą. Jam buvo pasiūlytas Trinapolis, ir bolševikai ten valdiškais arkliais pervežė visus vaikus ir atsivežtą prieglaudos turtą. Net pastatė savo sargybą prieglaudai apsaugoti nuo bet kokių skriaudų. Kovo 23 d. kun. Raštutis prisistatė vyskupui ir paprašė suteikti jam teisę laikyti Mišias ir klausyti išpažinčių, nes jis buvo priklausęs Kauno vyskupijai.

Lenkams užėmus Vilnių (1919.IV.19), netrukus vyskupas gavo oficialų Lenkijos valdžios raštą, kad Pilsudskis Trina-

polį grąžina jo tikram savininkui — Vilniaus vyskupui, ir dėl to esąs duotas įsakymas iš Trinapolio pašalinti lietuvių vaikų prieglaudą. Vysk. Matulevičius raštu padėkojo už dovaną, bet prašė vaikų prieglaudos iš ten nešalinti, nes nenori, kad dėl jo nukristų nors viena vaiko ašara.

Su vyskupo pritarimu kun. Raštutis ėmėsi tvarkyti visą Trinapolį: oficialiai išmatavo ir suženklino jo ribas, apsaugojo mišką (gražius pušynus) nuo naikinimo, užvedė ūkį ir supirko visą ūkio inventorių. Vėliau prieglauda perėjo Lietuvių Labdaros Komiteto žinion. Su komitetu buvo sudaryta sutartis, kad jis Trinapolį valdo nuomininko teisėmis. Vyskupas iš Trinapolio gaudavo nustatytą kiekį įvairių ūkio produktų. Karts nuo karto jis ten vasaromis nuvykdavo pailsėti. Kun. Raštutis pasirūpino iš bažnyčios pašalinti cerkvinius ortodoksų pakeitimus ir ją vėl pavertė katalikų bažnyčia. Kai vysk. Matulevičius atsisakė iš Vilniaus vyskupo pareigų (1925), Vilniaus arkivyskupu buvo paskirtas Romualdas Jałbrzykowskis, kuris tuojau iš Trinapolio pašalino lietuvių vaikų prieglaudą ir sau įsitaisė ten vasarinę rezidenciją.

Paso *reikalai*

Kun. Kriščiukaitis atvažiavo į Vilnių su Lietuvos vidaus pasu. Tada kitokio nė nereikėjo, nes Vilnius buvo Lietuvos valdžioje. Lenkų valdžiai ieškant visokių priekabių prie vyskupo, šešėliai slankiojo ir apie kun. Kriščiukaitį. Buvo pavojaus, kad lenkai gali jį pašalinti iš Vilniaus ar net suimti. Todėl įvairiose lenkų iškilmėse, kur turėjo dalyvauti vyskupas, jis palydovu pasirinkdavo kurį nors iš kurijos narių. Kun. Kriščiukaitis su vyskupu nesirodydavo — taip jų buvo diskretiškai sutarta. Drauge su vyskupu jis dalyvaudavo tik lietuvių iškilmėse ir pas lenkes seseles, nes jis buvo nuolatinis jų nuodėmklausis.

Jam tekdavo pavažinėti kitur, su reikalais pasiekdavo ir Varšuvą. Be tikro asmens dokumento atrodė nepatogu. Todėl vyskupas jam patarė gauti lenkų pilietybę. Pasirodė, kad buvo reikalaujama užpildyti tokius formaliarus, kurių

nebuvo įmanoma išpildyti. Laimei, tą nepatogią padėtį išgelbėjo visai pašalinė aplinkybė: civilinė valdžia pareikalavo, kad kurija kiekvienam kunigui išduotų asmens dokumentą su fotografija ir su pažymėjimu, kokias eina pareigas. Kun. Kriščiukaičio dokumente buvo įrašyta: „Vilniaus Vyskupo sekretorius vienuolių reikalams“. Tai buvo oficialus dokumentas, su kuriuo galėjo laisvai keliauti po visą Lenkiją.

Vysk. Matulevičiui viskas vyko kitaip. Vietinė lenkų valdžia ypatingai domėjosi jo pilietybe, pradėjo dėl jos reikšti abejonių ir net reikalauti pilietybės įrodymų. Vyskupas nusistatė visai neatsiliepti į jokius tuo reikalu raštus. Taip pat ir kurijai įsakė nieko neatsakyti į pilietybę liečiančius raštus. Ši tylos taktika kiek apramino policijos pastangas, kol atsirado gera proga su vyskupu atsiteisti.

Vysk. Matulevičius buvo pakviestas į prel. Jezups Rancans konsekraciją (1924.V.4) Rygoje, Latvijoje. Kai jis paprašė kelionei paso, jam tuojau buvo atsakyta, kad pasas bus duotas, jei bus įrodyta jo pilietybė. Tada vyskupas liepė kurijai tiesiog raštu užklausti: „Ar pasas bus duotas, ar ne?“ Po kelių dienų pasas buvo duotas be jokių sąlygų ar pastabų.

Nuo to to laiko niekas nekėlė vyskupo pilietybės klausimo ir niekas nereiškė dėl to jokių abejonių. Atrodo, kad paso reikalu vietinė valdžia atsiklausė Varšuvos ir gavo įsakymą nekelti jokių klausimų, kad nekiltų tarptautinis diplomatinis konfliktas (Kun. Jonas Kriščiukaitis, MIC, *Atsiminimai,* perspausdinti *Draugo* atkarpose 1967 vasario 1-13 dienomis).

VILNIAUS SUFRAGANO KLAUSIMAS

Vilniaus vyskupija buvo labai didelė: užėmė 80.628 kv. km plotą su 1.429.535 katalikais gyventojais. Jos aptarnavimas vienam žmogui sunkiai įmanomas. Todėl vysk. Matulevičius iš pat pradžių pajuto reikalą gauti sau vyskupą pagalbininką-sufraganą. Ir net lenkai jam priekaištavo, kad nepasirenka lenko sufragano. Tai vyskupą paskatino 1919 m. rudenį kreiptis su prašymu į Romą, kad Vilniui būtų paskirtas sufraganas. Kandidatais pasiūlė du asmenis: vieną iš Vilniaus, o antrą iš Varšuvos. Tačiau vyskupo prašymas tada nebuvo patenkintas. Atrodo, kad Roma atsiklausė nuncijaus Ratti, kuris paaiškino, kad, skiriant sufraganu lenką, reikėtų skirti ir antrą gudams, o tai esą dar peranksti.

Vysk. Matulevičius ilgai pats vienas grūmėsi su gausiais vyskupijos reikalais, vizitacijomis, iškilmėmis, interesantais ir politinėmis pinklėmis bei šmeižtais. Jam pagalbininkas buvo būtinas. Jo ieškojo stropiai ir atsargiai. Konfidencialiai tarėsi su daugeliu lietuvių ir lenkų kunigų ir pasauliečių, neapsistodamas prie kurio vieno kandidato. Pagaliau, 1922.XI.2, vysk. Matulevičius parašė į Romą, prašydamas sufraganu paskirti prel. Michalkevičių.

Tuometinis nuncijus Lauri paprašė paaiškinimų, ar vyskupas atsisako nuo anksčiau siūlytų kandidatų. Vysk. Matulevičius atsakė, kad dabar, geriau pažinęs vyskupijos reikalus ir anuodu kandidatus, įsitikino, kad pasiūlytieji anksčiau netinka į Vilniaus sufraganus ir trumpai išdėstė savo motyvus. Gi Michalkevičius, nors per 10 metų ne visai laimingai administravęs vyskupiją, bet gali būti visai geras sufraganas, nes gerai pažįsta vyskupiją ir turi pilną lenkų valdžios pasitikėjimą.

Tuo reikalu iš Romos ilgai nebuvo jokios žinios. Tik vieną 1923 m. sausio mėnesio dieną kun. Kriščiukaitis, peržiūrėdamas naujai gautą numerį *Acta Apostolicae Sedis*,

rado žinią, kad Michalkevičius yra paskirtas Vilniaus sufraganu. Su tokia karšta žinia jis nuskubėjo pas vyskupą, kuris labai apsidžiaugė ir tuojau nuėjo pasveikinti Michalkevičių. Tasai labai nustebo, susijaudino, netikėjo, bet, paskaitęs oficialų paskelbimą, su ašaromis dėkojo vyskupui, nes esą tai padarė tik vysk. Matulevičiaus neapsakomas

Prel. Kazimieras Michalkevičius (1865-1940). Jį vysk. J. Matulevičius pasirinko pagelbininku ir 1923. VI.10 konsekravo Vilniaus katedroje

gerumas. Tai rodo, kad prel. Michalkevičius apie savo kandidatūrą į Vilniaus sufraganus tikrai nieko nežinojo ir to visai nesitikėjo.

Kokie motyvai nulėmė, kad vysk. Matulevičius sufraganu pasirinko Michalkevičių? Kai jis šį klausimą paliesdavo su žymesniais lietuviais kunigais, tai iš karto beveik visi pasisakydavo, kad Michalkevičius tam netinka. Tačiau, išklau-

sę vyskupo argumentų, pripažindavo, kad geriau sufraganu turėti Michalkevičių, negu kurį nežinomą. Vyskupas samprotavo: nors jis buvo nekoks vyskupijos administratorius ir vyskupijai valdyti netiko, bet gali būti visai geras sufraganas, nes jis tiesioginės valdžios neturi ir daro tik tai, ką jam paveda vyskupas.

Be to, jis gerai pažįsta vyskupiją, turi lenkų pasitikėjimą ir pačiam vyskupui yra palankus. Kad jis draugauja su endekais, tai nėra nieko baisaus. Gudriai politikai vesti jis neturi gabumų — tai matyti iš jo netaktų. Gi jeigu ir surastų kitą, kuris šiuo metu atrodytų tinkamas, tai kas garantuos, kad tapęs Vilniaus sufraganu, nepasidarys politiku ir neįsijungs į endekų veiklą. Taigi, geresnis yra tas, kuris žinomas, pažįstamas, negu rizikuoti su visai nežinomu.

Teko ilgokai laukti oficialių raštų, kurie netikėtai užkliuvo pakelyje. Pasirodė, kad tie dokumentai buvo į Vilnių pasiųsti ne per Varšuvos nuncijų, bet per Vatikano atstovą Rygoje. Todėl prel. Michalkevičius buvo konsekruotas vyskupu tik 1923.VI.10. Tą dieną, po iškilmių katedroje, vysk. Matulevičius jam iškėlė pietus, o sekančią dieną svečius pas save vaišino vysk. Michalkevičius.

Vysk. Matulevičiaus santykiai su sufraganu visą laiką buvo draugiški ir ne kartą vyskupas reikšdavo savo pasitenkinimą, kai vysk. Michalkevičius sėkmingai atlikdavo kurį nors vyskupo ar vyskupijos reikalą, gindamas derybose su lenkų valdžia.

Čia verta paminėti vieną faktą, kaip vyskupas pasitikėjo savo sufraganu. Kai Vilniuje lenkų policija vykdė pas lietuvius kratas ir suiminėjimus, vysk. Matulevičius manė, kad ir vyskupo rūmuose gali būti krata. Atsargumo dėlei, įvairūs dokumentai ir raštai, kurių patekimas į policijos rankas būtų nepageidaujamas, buvo padėti pas vysk. Michalkevičių drauge su stambesne suma pinigų. Vysk. Michalkevičius viską mielai priėmė saugoti ir, pavojui praėjus, viską rūpestingai grąžino.

Pats vysk. Michalkevičius savo vyskupui visada reiškė daug pagarbos ir lojalumo. Be to, jis, ir būdamas Vilniaus

vyskupijos administratorium, neužmiršė nė lietuvių reikalų ir kai kuriose bažnyčiose įvedė lietuvių kalbą, nors save laikė lenku. Iš tikrųjų, jis buvo kilęs iš lietuvių bajoriškos šeimos Ukmergės apskrityje (gimęs 1865 m.), net mokėjęs lietuviškai.

Jam lietuviškumą priminė ir jo asmeniška nelaimė, kai 1919 m. jis bėgo nuo bolševikų, bet pateko į jų rankas ir į Maskvos kalėjimą. Tada jo išvadavimu ir globa rūpinosi Lietuvos vyriausybė per savo atstovybę Maskvoje. Vysk. Matulevičius džiaugėsi jo grįžimu ir buvo patenkintas jo pagalba ir veikla vyskupijoje. Vysk. Michalkevičius mirė Vilniuje 1940 m. vasario 16 d.

Tačiau, kaip iš jo veiklos matėme, Michalkevičius nepasižymėjo nei pastovumu, nei nuoseklumu, net sugebėjęs užsimerkti prieš tiesą. Tai lengva pastebėti iš to, kad jis prisidėjo prie Vilniaus vyskupijos kapitulos protokolo, niekinančio vysk. Matulevičių, kai tik jis pasitraukė iš Vilniaus vyskupo pareigų (1925). Apie tą protokolą bus kalbama vėliau.

KELIONĖ Į ROMĄ AD LIMINA

įžanginė apžvalga

Katalikų Bažnyčioje vyskupus skiria popiežius. Todėl vyskupai laiks nuo laiko turi jam duoti darbų apyskaitą, arba pranešimą, apie savo vyskupijos valdymą ir bendrą jos padėtį. Paprastai tuos pranešimus popiežiui vyskupai nuveža į Romą asmeniškai. Vysk. Matulevičiaus 1923.VI.il pranešimas (Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis) apima mašinėle rašyto formato 57 puslapius.

Tai išimtinai nepaprastas dokumentas, vaizduojąs įvairių tautybių suraizgytą mišinį, išsklaidytą dideliuose vyskupijos plotuose, tarsi salelėse su nesvetinga augmenija, kurias per keletą metų trempė priešingos kariuomenės, naikindamos turtą, persekiodamos ir žudydamos žmones kaip savo priešus.

Pranešimo įžangoje vysk. Matulevičius rašo: „Jau penktieji metai, kai esu Vilniuje. Siaučiant karams, ypatingai pirmuosius trejus metus, gyvenau įvairiose permainose, sunkumuose bei nepritekliuose, nuolatiniame skurde, baimėje ir netikrume, kartais net pavojuose gyvybei.

Nuo atvykimo į Vilnių jau yra aštuntoji valdžia: po rusų buvo vokiečiai drauge su lietuviais, paskui trumpai buvo lenkai, po jų rusai komunistai, vėl lenkai, ir vėl rusai komunistai, paskui lietuviai, ir tuojau po to buvo „Vidurinė Lietuva“ (lenkų valdoma Media Lithuania), gi dabar Lenkijos Respublika. Pati vyskupija paversta kovų ir teriojimų lauku. Jos teritorija paskui buvo padalinta tarp trijų kariaujančių šalių. Susisiekimas su kunigais ir net artimiausių dekanatų žmonėmis buvo sunkus, kartais net visai neįmanomas. Tas pat buvo ir su Šventuoju Sostu. *Acta Apostolicae Sedis* pradėjau gauti tik 1922 metais ir tai ne visai reguliariai“.

Toliau vaizduoja vyskupijos vargus. Seminarijos išlaikymas, nors pradžioje buvo nedaug klierikų, buvo sunkus.

Kartais klierikus turėjome paleisti anksčiau į tėvų namus, kad palengvintume materialinę bei ekonominę naštą kurijai ir katedros kapitulai. Veržiantis į vyskupijos ribas rusams komunistams, ypač antrąjį kartą, pabėgo daugelis kunigų, ištuštėjo ištisi dekanatai. Buvo nužudyta vienuolika kunigų. Kiti pasodinti į kalėjimus. Po kiek laiko paleidžiami ir vėl suimami...

„Be to, — rašo toliau, — reikia pažymėti, kad vyskupija gyventojų atžvilgiu buvo gana įvairi ir mišri ne tik savo religija, bet ir tautybėmis. Dėl to įsiliepsnodavo politinės ir tautinės neapykantos bei kovos, kurios atrodydavo išsigimę į tautinę isteriją. Kai kurie lenkų nacionalistai intrigantai ir agitatoriai skleidė gyvu žodžiu ir per laikraščius visokius melus, išsigalvotus gandus, melagingus kaltinimus ir šmeižtus, ypač Vilniaus mieste prieš mane kurstė žmones, kadangi esu lietuvis. To buvo dar negana: jie net stengėsi visokiomis priemonėmis mane pašalinti nuo vyskupo sosto“.

Tačiau ir tokiose aplinkybėse vyskupas sugebėjo dirbti, tvarkytis ir pertaisyti buvusius Bažnyčiai kenksmingus įstatymus. Po daugelio metų vyskupiją jau galėjo aplankyti Apaštališkasis nuncijus ir, reikalui esant, buvo galima su juo susisiekti. Seminarija sutvarkyta pagal kanonų reikalavimus ir kasmet jau gali priimti daugiau klierikų. Vilniaus universitete įsteigtas teologijos fakultetas. Kurija sutvarkyta pagal kanonų reikalavimus. Buvo atgauta daugelis bažnyčių, kurias kitados buvo atėmusi rusų valdžia ir jas perdavusi schizmatikams (pravoslavams). Pati vyskupija yra padalinta į 32 dekanatus, vietoj buvusių 23, ir įsteigta apie 60 naujų parapijų. Į vyskupiją sugrįžo daugelis vienuolių, kurių vienuolynus rusų valdžia buvo panaikinusi, ir įsisteigė savo namus. Kūrėsi ir naujos vyrų bei moterų vienuolijos.

Vyskupijos ribos

Vilniaus vyskupijos ribos kaitaliojosi daugelį kartų. Pagal popiežiaus Pijaus IX 1845 m. gruodžio 15 d. bulę „Universalis Ecclesiae cura“ vyskupijos plotas apėmė 80.628 kv. kilometrus. Prieš I pasaulinį karą vyskupijai priklausė dvi

Rusijos imperijos gubernijos — Vilniaus ir Gardino. Pati vyskupija buvo priskirta prie Mogiliavo metropolijos, o nuo 1921 m. balandžio 8 d. įjungta į Varšuvos metropoliją. Valstybiniu atžvilgiu ji priklauso Lenkijai, išskyrus 5 vakarinius dekanatus su 63 parapijomis ir apie 210.000 tikinčiųjų, kurie priklauso Lietuvos teritorijai. Tos dalies administratorium yra paskirtas kan. Juozas Kukta su rezidencija Kaišiadoryse.

Gyventojai daugiausia vartoja lenkų, gudų ir lietuvių kalbas. Be to, dar ukrainiečių, rusų ir žydų. Dalis gyventojų dėl mažo išsilavinimo nesusigaudo kuriai tautybei jie priklauso ir sakosi naudoją vietinę (tuteisza) kalbą arba taikstosi prie aplinkybių iš baimės arba tikėdamiesi kokių nors lengvatų ar malonių.

Pagal oficialią 1897 metų rusų valdžios statistiką, skaitant nuošimčiais, Vilniaus gubernijoje žmonės kalbėjo: lenkiškai 8,2 (1903 jau 15,3), gudiškai 56,1, lietuviškai 17,5, rusiškai 5, žydiškai 12,7, kitomis kalbomis 0,5. Gardino gubernijoje: lenkiškai 10,1, gudiškai 43, ukrainietiškai 22,5, lietuviškai 0,2, rusiškai 5,1, žydiškai 17,4, vokiškai 0,5, kitomis kalbomis 0,6.

Kokia būtų pokarinė statistika, iki šiol nežinoma. Netenka abejoti, kad rusiškai kalbančių skaičius sumažėjo, o lenkiškai kalbančių skaičius pakilo. Specialiai reikia pažymėti, kad katalikų gudų bažnyčių pamoksluose, katechizacijoje, maldose bei giedojimuose vyrauja lenkų kalba, išskyrus tik kelias parapijas, kur greta lenkų įvedama ir gudų kalba. Gi mišriose parapijose vartojama dalinai lenkų ir lietuvių kalbos pagal tikinčiųjų proporciją.

Pagal tą pačią 1897 metų statistiką Vilniaus gubernijoje buvo 1.591.000 gyventojų. Gardino gubernijoje 1.603.000. Iš viso 3.194.00. Gi 1913 metų statistikoje Vilniaus gubernijoje nurodyta 1.981.000, Gardino — 1.025.000. Iš viso vyskupijoje buvo 4.006.000. Po karo tie skaičiai sumažėjo. Pavyzdžiui Vilniuje 1913 m. buvę 205.000, o 1922 m. sausio 8 d. surašyme rasta tik 128.954 gyventojai. Smurgainiuose 1897 m. buvo 13.000 gyventojų, 1922 m. tik 3.000

Procentualiai 1897 m. religiniu atžvilgiu Vilniaus gubernijoje buvo 58,81 katalikų, 27,81 schizmatikų, o 0,18 protestantų, 12,86 žydų. Gardino gubernijoje 24,10 katalikų, 57,22 schizmatikų, 0,62 protestantų, 17,48 žydų. Prieš pat karą vyskupijoje buvę 1.393.814 katalikų, o pagal 1922 m. duomenis buvo 1.429.535 katalikai. Per paskutinius ketverius metus į katalikų tikėjimą perėjo 7.025 schizmatikai, 98 protestantai. Katalikybę priėmė 50 žydų ir 2 mahometonai.

Vyskupijoje yra 581 kunigas ir 175 klierikai (161 Vilniaus seminarijoje ir 14 Kauno seminarijoje, 32 dekanatai, 398 parapijos, 68 filijos ir 255 koplyčios. Visos parapijos yra padalintos teritorijomis. Vilniuje yra tik dvi bažnyčios, kurių viena skirta lietuviams, o kita vokiečiams su visomis administracinėmis parapijų teisėmis. Visame krašte garsiausioji yra Aušros Vartų koplyčia su stebuklingu Švenčiausios Marijos paveikslu.

Vienuolijos

Rusų valdymo laikais vienuolijos buvo panaikintos. Tik kur-ne-kur veikė mažesnis slaptas vienuolynas. Vokiečių okupacijos metu ir karui baigiantis, varžymų nebuvo. Todėl jau laisvai pradėjo atsikurti buvusios vienuolijos ir steigėsi naujos.

Pranešime yra suminėtos 8 vyrų vienuolijos, kuriose iš viso buvo 43 kunigai ir 90 brolių. Marijos Tarnų kongregacija Balstogėje turėjo 35 brolius. Vilniuje buvo Brolių Doloristų vienuolija, kuri turėjo 30 brolių ir 5 atskirus namus. Moterų vienuolijos buvo gausesnės. Uniformas dėvinčios seserys, kurių buvo 301, turėjo 9 vienuolijas, pasiskirsčiusias įvairiose vietovėse į 12 namų. Paprastus apdarus dėvinčios seserys turėjo 3 kongregacijas su 34 namais ir 240 seserų. Didžiausi jų telkiniai buvo Vilniuje ir Gardine. Kitose vietovėse buvo po 3 ar 5 seseris.

Nuosavybių, inventorių ir archyvų tvarkymas

Lenkijos respublikos konstituciniai nuostatai Bažnyčios nuosavybių atžvilgiu, jų įgijimu bei valdymu, buvo nuo-

saikūs. Tačiau, kol dar nėra konkordato, gali prasidėti ir varžymai. Rusų valdžios parapijoms pripažinti 35 ha žemės plotai palieka, kaip buvę. Gi anksčiau prievarta rusų atimtųjų Bažnyčios turtų lenkų valdžia negrąžina ir net leidžia dalintis. Rūpinamasi jų atgavimu. Jau padaryti žygiai tas nuosavybes atgauti. Kreiptasi į vietines lenkų valdžias, į ministrų kabinetą ir apie tai pranešta Apaštališkajai nunciatūrai. Tolimesni pasidalinimai laikinai sustabdyti.

Tiems turtams tvarkyti yra sudaryta keturių asmenų kurijos komisija: katedros kapitulos prelatai Adomas Sawickis ir Pranciškus Wołodźko, garbės kanauninkas Julius Ellert, Šv. Jono parapijos Vilniuje klebonas, ir Trakų dekanas Klemensas Malukiewicz. Turtų administravimas buvo painus, nes daugelis parapijų labai nukentėjo nuo karo ir po karo besikeičiančių valdžių, kurių kiekviena ruošėsi valdyti amžinai.

Parapijų inventorių knygos daug kur išliko. Su metrikacija blogiau. Pirmiau nuorašai būdavo siunčiami į kuriją. Per karą viskas pakriko. Stengiamasi atsitaisyti. Draugijų archyvai neišliko, nes viską buvo sukonfiskavusi rusų valdžia.

Labai liūdna yra dokumentų archyvo istorija. Katedros kapitulos archyvas buvo sukrautas virš katedros zakristijos. Ten buvo sutelkti nuo 1502 metų dokumentai, liečiantieji ne tik katedros kapitulą, bet ir visą vyskupiją. 1883 m. vysk. Karolis Hryniewieckis paprašė rusų valdžios leidimo archyvą perkelti į tuščią vienuolyną prie Šv. Mykolo bažnyčios. Tą naivų ir negudrų prašymą rusai panaudojo savo tikslams: archyvą paėmė savo globon. Pačius seniausius ir vertingiausius dokumentus perkėlė į Viešąją Petrapilio biblioteką, o kitus patalpino Vilniaus Viešoje bibliotekoje, kurie ir dabar ten tebėra. Dokumentų fondas svėrė apie 8.200 kilogramų.

Pirmojo pasaulinio karo metu, vengdamas archyvui pavojaus, Apaštališkasis Vilniaus vyskupijos administratorius, prel. Michalkevičius, 1915 m. „pasirūpino“ pergabenti svarbesnius vyskupijos kurijos dokumentus (kai kurie net iš

XIV a.) į Rusijos miestą Mogiliavą. Ten juos patalpino katedros rūsiuose. Dokumentų fondas svėrė apie 3.300 kg.

Vysk. Matulevičius stengėsi tuos dokumentus-archyvus atgauti per Lenkijos ir net Lietuvos vyriausybes, tačiau Sovietų Sąjungos valdovai nesileido į jokias derybas. Todėl nepavyko net sužinoti, kur ir kokioje padėtyje komunistų valdžia juos laiko.

Išlikusieji katedros archyvai ir kapitulos dokumentai yra laikomi stiprioje geležinėje spintoje zakristijoje. Parapijų bažnyčios paprastai turi savo archyvus. Per karą dalis jų buvo sunaikinta arba apgrobstyta. Dabartiniu metu (1923) rūpestingai ruošiama jų registracija.

Tikėjimas ir pamaldumas

Bendrai tariant, liaudis yra labai dievota ir atsidavusi Bažnyčiai. Jų tarpe neplinta jokios svarbesnės klaidos prieš tikėjimą. Tik vienas kitas, kiek apšviestesnis, mėgina susipažinti su tikėjimui priešingomis nuomonėmis ir darosi indiferentas, rečiau praktikuoja sakramentus ar lanko bažnyčią. Tarp miestų ir net kaimo darbininkų propaguojamos socialistinės ir komunistinės idėjos, viliojančios ekonominiais ir politiniais pažadais. Kai kurie prie jų prisideda, tačiau, bendrai paėmus, nuo tikėjimo nė Bažnyčios jie nepasitraukia.

Modernizmas vyskupijoje nežinomas. Vilniuje kai kur praktikuojamas spiritizmas. Tik nedaugelis yra užsikrėtę kraštutiniu nacionalizmu. Savo tikėjimą mėgina skleisti metodistai ir anabaptistai, bet jų tėra tik viena kita salelė tarp schizmatikų. Marijavitų pasekėjų nedaug, tik pavieniai asmenys. Kunigija nėra užsikrėtusi prieš tikėjimą jokiomis klaidomis.

Parapijose pamaldos vyksta laisvai. Sunkumų susidarė tik dviejose mišriose (lenkų ir lietuvių) parapijose, kur lenkų agitatoriai, palaikomi valdžios, griebėsi jėga išstumti lietuviškas maldas, giedojimus ir net pamokslus. Tai įvyko Giedraičių parapijoje. Kai jokie mėginimai įtikinti ir susitarti negelbėjo, tai vyskupas bažnyčią uždarė. Netrukus maištai

pasibaigė, triukšmadariai (atvykę iš kitur) išbėgiojo ir grįžo normali tvarka. Panašūs triukšmai prieš lietuvius buvo sukelti ir mišrioje Rodūnios parapijoje. Buvo kreiptasi į civilinę valdžią sutramdyti tuos neklaužadas. Valdžia nieko nedarė ir agitatoriai siautėjo toliau. Vėl reikėjo laikinai uždaryti bažnyčią.

Lietuvos Brastos (Brzesć Litewski), Kobrines, Pružanų, Užvilijos (Nadwilejka) Dysnos dekanatuose, kur ne po daug buvo pasisklaidę katalikų tarp schizmatikų, buvo pageidaujamos misijų stotys arba koplyčios. Balstogės mieste buvo per mažai bažnyčių, todėl patys žmonės ėmėsi jų statytis. Ir Vilniuje dvi parapijos buvo per didelės — jas reikėjo padalyti. Išsivadavus iš rusų valdžios, įsikūrė daug naujų parapijų ir vis dar tebesikuria.

Nors yra daug puošnių ir viduj gražiai įrengtų bažnyčių, ypač senesnių, bet per karą daugelis jų buvo apiplėštos, apgriautos ir sunykusios. Kai kurios jau atstatytos ar atnaujinamos. Šiek tiek pagalbos suteikia ir valdžia.

Gražiausios bažnyčios yra Vilniuje: Katedra, kuriai neseniai suteiktas Bazilikos titulas, yra žymi paveikslais ir brangiais įrengimais bei išpuošimais. Savo grožiu jai artimos yra Šv. Petro ir Povilo, Šv. Jono ir Šv. Onos bažnyčios. Didžiai vertingos yra Wielka Brzostowica ir Siemiatycze bažnyčios. Įėjimas į bažnyčias nemokamas, bet jos stropiai saugojamos nuo piktadarių ir plėšikų.

Kas priklauso Ordinarui

Prieš karą vyskupo pajamos, įskaitant ir 6.000 aukso rublių algą, sudarė virš vienuolikos tūkstančių aukso rublių. Karo metu ir vėliau pajamos visuomet buvo mažos, nepastovios arba jų ir visai nebūdavo. Be to, labai svyravo pinigo vertė, kuri nuolat mažėjo. Kartais pritrūkdavo pinigo net kukliam pragyvenimui. Pagelbėdavo marijonai.

Pajamos iš nekilnojamojo turto buvo menkos. Pavyzdžiui, prieš karą vyskupijos administratorius Michalkevičius buvo išnuomavęs 107 ha Panerių dvarelį Vilniaus miesto valdybai už 2.000 aukso rublių metams. Gi dabar,

pagal veikiančių įstatymų apskaičiavimus, metinė nuoma nustatyta 6.000 lenkų markių, kas sudarė vieną penktadalį aukso rublio (20 kapeikų), faktiškai beveik nieko. Panašiai išėjo ir su kitomis nuosavybėmis.

Iki šiol pastovių algų nemokėjo. Tik kartais suteikdavo pagalbos kurijai ir invalidams bei pensininkams kunigams. Dabar vyskupui algos moka 1.197.000 lenkų markių mėnesiui, kas sudaro apie 120 šveicariškų aukso frankų. Pagalbinės pajamos ateina iš Amerikos gaunamų Mišių stipendijų.

Vyskupo rūmai (namai) nėra nei patogūs, nei vyskupo orumui tinkami. Gyveno drauge su vienu kunigu (marijonu) ir vienu tarnu. Kitoje, visiškai atskirtoje namo dalyje, gyveno virėja su tarnaite.

Iš vyskupijos ribų išvažiuodavo labai retai. Pontifikalines Mišias laikydavo didžiose šventėse ir popiežiaus sukaktuvių bei tautinių švenčių dienose. Vyskupijos vizitacijų metu iškilmingas pamaldas laikydavo beveik kasdien. Taip pat turėdavo žmonių susirinkimus ir sakydavo prakalbas. Karo veiksmai labai trukdydavo vyskupijos lankymą. Pirmiausia stengėsi aplankyti tas vietas, kurios nebuvo lankytos 18 ar 23, ar net 60 metų. Teikė daug Sutvirtinimo Sakramentą, ruošė daug susirinkimų ir prakalbų.

Visas laikas buvo užimtas vyskupijos tvarkymu. Visai nebuvo laiko galvoti apie jokias atostogas. Kūrėsi naujos mokyklos, parapijos. Visur reikėjo kunigų. Raštai, instrukcijos, interesantai, intrygos, neramumai gatvėse, ūkio reikalai — visa tai sėmė jėgas ir trumpino poilsio valandas.

Buvo aštuonios įvairios valdžios. Rusai komunistai ėmėsi visai išnaikinti religiją. Kiti stengėsi Bažnyčią panaudoti kaip įrankį savo tikslams. Lenkų valdžia buvo nepatenkinta, kad vyskupas buvo lietuvis. Reikėjo taikintis prie visokių aplinkybių ir drauge apsaugoti Bažnyčios garbę ir jos teises.

Vyskupijos kurija

Kurija turi tinkamas patalpas, patogiai įrengtas, bet vietos neužtenka — reikės plėsti. Personalas gana didelis,

apimąs visas sritis. Generalvikaras yra sufraganas Michalkevičius, kancleris — Liucijonas Chaleckis. Sekretoriatą sudaro keturi kunigai ir trys pasauliečiai raštininkai ir visa eilė institucijų: prosinodaliniai teisėjai, advokatai, tardytojai, parapijų patarėjai, liturgijos komisija, meno komisija, knygų cenzoriai, mokyklų ir vienuolynų vizitatoriai, moderatoriai ir tt. Atlyginimai buvo maži, todėl daugelis turėjo pridedamas pareigas mokyklose bei parapijose. 1922 m. kurijos biudžetas: pajamų 18.409.327 lenkų markių, o išlaidų — 18.071.281 lenkų markė.

Seminarija

Rektorium yra kan. Jonas Uszyllo. Dėsto 13 mokytojų, arba profesorių, kurių tarpe yra du pasauliečiai: matematikos-fizikos ir giedojimo. Kunigai mokytojai turi įvairius akademinius laipsnius iš universitetų. Seminarijoje yra 161 klierikas. Be to, 14 klierikų mokosi Kauno seminarijoje. Seminarijos patalpos yra gerame stovyje ir pakankamos. Vasarvietės nėra. Atostogas klierikai leidžia tėvų namuose ar savo parapijų klebonijose. Dėl nuolatinių karų ir valdžių keitimosi seminarijos išlaikymas tarpais buvo sunkus ir su nepritekliais. Dabar jau pradėta gauti pastovios pajamos, bet vis dar nepakankamos. Todėl įvesti mokesčiai ir renkamos aukos iš tikinčiųjų. Nuo 1922 m. rugpiūčio mėn. iki 1923 m. gegužės mėn. seminarija turėjo 168.705.123 lenkų markių pajamų ir 162.896.097 išlaidų.

Seminarija turi aštuonių metų kursą. Trys žemesnieji kursai yra mažesnioji seminarija, o likusieji — aukštesnioji, prisiderinant prie Lenkijos mokyklų sistemos. Šiuo metu naujai įšventintieji 26 kunigai tęsia studijas Liublino, Varšuvos ir Vilniaus universitetuose.

Kunigų būklė

Prieš karą kunigai turėjo pakankamai išteklių gyventi tinkamai. Karo laikais kai kurių materialinė būklė buvo sunki, ypač tų, kurie gyveno iš algų. Dabar klebonai, kurie turi užtektinai pajamų iš žemės, gali gyventi gerai. Gi tie,

kurie gyvena ex iuribus stolae ir žmonių aukų, verčiasi sunkiai. Sunkumų turi mažesnės ir per karą nukentėjusios parapijos. Seniems ir ligotiems kunigams namų nėra. Tačiau valdžia jau pradėjo tokiems duoti pašalpas.

Vasaromis seminarijos patalpose ruošiami kunigams dvasinio atsinaujinimo kursai. Kad visi galėtų dalyvauti, kursai paskirstomi į dvi sesijas. Taip pat ten vyksta kunigų metinės trijų dienų rekolekcijos. Bendrai, kunigai yra geri ir pamaldūs. Didesnių nusižengimų nedaug.

Kalbų atžvilgiu vyskupijoje yra trijų kalbų kunigai: lenkai, lietuviai ir gudai. Abipusiuose santykiuose nieko skandalingo neatsitinka, tačiau pastebimas nepasitikėjimas vienų kitais ir gyvena kas sau atskirai. Vyskupas stengiasi visais rūpintis lygiai. Politinių ir tautinių kovų įkarštyje pasitaiko, kad kai kurie kunigai praranda tiesos ir nuosaikumo dėsnius.

Katedros kapitula ir parapijos

Kapitula susideda iš šešių prelatų ir trijų kanauninkų. Prieš karą kapitula turėjo pajamų iš 13 namų Vilniuje, iš Popielany dvarelio ir iš valdžios. Pokariniais laikais pajamos sumažėjo. Pavieniai kapitulos nariai gyvena iš įvairių administracinių įstaigų ir iš patarnavimų katedroje. Dabar jiems valdžia pradėjo mokėti algas po 500.000 lenkų markių mėnesiui, kas prilygsta 50 šveicariškų frankų.

Parapijos tvarkosi, kaip nuo senų seniausių laikų yra įprasta. Jas valdo vyskupo skiriamas klebonas, vykdydamas visus Bažnyčios įstatymus. Beveik kaip savarankiškas ūkis pergyveno visus karus, visokias valdžias ir jų nuoskaudas.

Vyskupas Matulevičius Romoje

Pranešimas (Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis) su visais priedais ir paaiškinimais buvo baigtas 1923 m. birželio 11 d. Jo paruošimas, kurio čia padavėme tik trumputę santrauką, vyskupui kainavo daug darbo ir atėmė neįkainuojamą kiekį poilsio valandų. Pranešimo schema ir

dėstymas pasižymi vysk. Matulevičiaus ypatingu būdingumu: tiksliai ir aiškiai.

Birželio 15 d. jis išvažiavo į Varšuvą, kur turėjo posėdžius ir pasitarimus su marijonais būsimos Marijonų Kapitulos reikalais. Taip pat aplankė kardinolą Kakowskį galutinai sutvarkyti juridinius Bielianų nuosavybės reikalus. Kiek besuskubėdamas, aplankė savo senuosius pažįstamus ir seseles. Birželio 19 d. rytą išvažiavo į Romą, kurią pasiekė kitos dienos vakare. Sustojo, kaip paprastai, Collegium Polonicum, pas Tėvus Rezurekcionistus. Ten jam labiausiai patinka, nes pagelbsti sutvarkyti visokius reikalus ir padeda savo praktiškais patarimais.

Pirmąją audienciją pas Sv. Tėvą turėjo birželio 25 d., penktadienį. Priėmė labai maloniai ir pirmiausiai padėkojo už atsiųstas vysk. Bandurskio knygas, seselių vizitiečių laišką ir Bielianų albumą, atminimą tos vietos, kur laikė rekolekcijas prieš konsekraciją į vyskupus. Paskui klausinėjo apie vysk. Bandurskį, apie vysk. Michalkevičių ir apie kan. Lubianiecą. Vysk. Matulevičius padėkojo Šv. Tėvui už viską ir pats stebėjosi, kaip puikiai popiežius buvo painformuotas apie mūsų padėties eigą. Viską suprato savo tėviška širdimi.

Paskui vyskupas vizitavo Lenkijos atstovus prie Vatikano ir Kvirinalo. Ministras Vladislovas Skrzyńskis jį pakvietė pusryčių sekančiai dienai. Dėl daugelio darbų Vienuolių Kongregaciją (kardinolą De Lai) galėjo aplankyti tik liepos 2 d. Ten reikėjo išsiaiškinti daugelį dalykų, reikalingų vienuolijų įstatams tvarkyti. Po Kongregacijų lankymo ir visų reikalų aptarimo vysk. Matulevičius turėjo dar antrą, atsisveikinimo, audienciją pas Šv. Tėvą, kuris jam suteikė Apaštališkąjį palaiminimą.

Marijonų kapitula Dancige

Prieš išvažiuojant į Romą su pranešimu, vysk. Matulevičius, kaip marijonų generolas, tuo pačiu žygiu suorganizavo ir visos Marijonų Vienuolijos kapitulą. Daug laiko užėmė kapitulai tinkamos vietos parinkimas, nes marijonai jau buvo paplitę Lietuvoje, Lenkijoje ir Amerikoje (JAV).

Kadangi dėl Vilniaus konflikto visiškai nutrūko diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos, tai kapitulai susirinkti buvo surasta neutrali vieta — Dancigas, kur drauge galėjo suvažiuoti lietuvių ir lenkų marijonų atstovai. Ten galėjo atvykti ir Amerikos lietuvių atstovai (tada Amerikoje lenkų marijonų dar nebuvo). Kapitula susirinko liepos 15 d. Dancige, Heumarktstrasse 5, vysk. Eduardo O'Rourke globoje, kuris buvo artimas vysk. Matulevičiaus bičiulis.

Marijonų kapitulos Dancige 1923 m. nariai, visų tautų delegatai

Kapituloje dalyvavo pats vienuolijos generolas, vysk. Matulevičius, ir po šešis delegatus iš lietuvių ir lenkų vikariatų. Kapitula posėdžiavo liepos 16-19 dienomis. Dienotvarkėje buvo 14 punktų, kurių pats pirmasis buvo vyriausios marijonų vadovybės rinkimai. Vienuolijos generolu visais balsais (12 iš 13) buvo išrinktas vysk. Matulevičius. Patarėjais išrinkti: I Pranciškus Būčys, II Kazimieras Bronikowskis, III Jonas Kriščiukaitis, IV Marijonas Wiśniewskis.

Sekretorium išrinktas Jonas Kriščiukaitis, ekonomu Vladimiras Jakowskis. Lietuvos ir Amerikos lietuvių marijonų generaliniu vikaru išrinktas Būčys, o Lenkijos — Bronikowskis. Praktikoje jiems susirinkti buvo mažai galimybių. Svarbesnius reikalus generolas sprendė laiškais bei susirašinėjimais, kaip ir anksčiau. Kapitula buvo labai darbinga ir konsolidavo vienuolijos veiklą. Ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į kandidatų parengimą savo mokyklose, vadinamose juvenatais.

Kadangi Matulevičius buvo išrinktas generolu jau trečiai kadencijai ir buvo vyskupas, tai reikėjo gauti Apaštalų Sosto pritarimą. Tas pritarimas buvo gautas labai greitai, net telegrama (Būčys, Atsiminimai II, 123 p.). Tai buvo ženklas, kaip Vatikane buvo gerbiamas vysk. Matulevičius ir kiek jis ten turėjo pasitikėjimo.

Po kapitulos vysk. Matulevičius išvažiavo į Kissingeną pasigydyti ir pailsėti, kur išbuvo iki rugpiūčio 18 d. Iš ten jis parašė porą laiškų Bučiui, kurių viename jis persiuntė kun. prof. Mečislovui Reiniui raštą jo pakėlimo į šambelionus (monsinjorus).

Bibl.: Mariame, 154-155 p.; Būčys, *Atsiminimai* II, 122-123 p.; Pranas Garšva, *Negęstanti šviesa,* 108-112 p.

Paskirtas į Vilnių, Matulevičius nujautė, kad Vilniaus lenkai šovinistai lietuvio vyskupo nepakęs. Jam buvo aišku, kad vilniečiai lenkai katalikybę laikė savo „monopoliu“, — ji tegalėjo būti tik lenkiška, ne lietuviška, nei gudiška, kad Bažnyčia turi tarnauti lenkinimo tikslams. Kai 1923 m. vysk. Matulevičius ruošėsi keliauti į Romą su pranešimu apie Vilniaus vyskupijos padėtį, vilniečiai lenkų veikėjai skubiai ruošė Apaštalų Sostui skundą-memorialą, reikalaudami pašalinti iš Vilniaus vysk. Matulevičių.

Pamfletinė brošiūra

Paprastai įvairūs skundai prieš vysk. Matulevičių būdavo siuntinėjami į Romą organizacijų bei privatinių asmenų vardu paštu ar per tarpininkų rankas. Bet šį kartą skundas buvo parašytas prancūzų kalba laiško forma ir išspausdintas specialia brošiūra (1923 m.). Tai buvo 38 puslapių atviras laiškas nuncijui Lauri Varšuvoje, reikalaujantis iš Vilniaus atšaukti vysk. Matulevičių. Po laišku buvo pasirašę 37 Vilniaus miesto gyventojai, užimą vadovaujančias pozicijas visuomeniniame ir moksliniame gyvenime, tame skaičiuje septyni Stepono Batoro universiteto profesoriai. Skunde buvo plačiai ir smulkmeniškai aprašyta daug vyskupo „nusikaltimų“.

Viena ponia (Marija Weyssenhoff) gavo iš kitos ponios tą brošiūrą ir, ją bevartydama, parašų tarpe užtiko savo pavardę. Ji nieko apie tai nebuvo girdėjusi nė pasirašiusi. Labai susijaudinusi, ji puolė prie vieno ir kito aukštų dvasiškių, norėdama išsiteisinti ir paklausti patarimo, ką daryti. Tačiau iš karto jie net nenorėjo jos nei įsileisti, nei su ja kalbėtis. Jai padėjo tik trečiasis dvasiškis (kan. Antanas Viskantas), kuris surašė jos parašo atšaukimo telegramą ir pasiteisinimo laišką į Romą.

Koks buvo to skundo atgarsis Romoje, galime matyti iš

vysk. Matulevičiaus laiško, parašyto Kissingene 1923.VIII.7 kan. Juozapui Kuktai, Lietuvai priklausančios Vilniaus vyskupijos dalies administratoriui Kaišiadoryse:

„Mielasai Drauge!

Nerašiau iki šiol. Kun. Vaitkevičius ketino žodžiu šį tą pranešti Tamstai. Romoje (originale rašoma Ryme) labai nusidirbau ir nuvargau, bet, rodos, svarbiausi dalykai pavyko labai gerai atlikti. Šventasis Tėvas labai man palankus pasirodė; taip pat kardinolai De Lai ir Gasparri, su kuriais daugiausia reikalų turėjau. Pasirodė, prieš mane būta daug skundų, bet faktų neduota.

Pats Lenkų atstovas prie Ap. Sosto, bekalbėdamas su manimi, išsitarė, kad jam jokių faktų prieš mane neprisiuntę, nors reikalavęs. Tik vieną faktą padavę, būtent, kad kokį tai baltgudį kunigą, būk, į grynai lenkišką parapiją nusiuntęs, bet atstovas nepasakė, koks tasai kunigas ir kur taip yra buvę.

Šventasis Tėvas man pasakė: „Taip, lenkai prieš Tamstą turi vieną faktą, būtent, kad lietuviu esi“. Nuolatiniai lenkų skundai, be jokio pamato, matyt, Romoje įkyrėję. Kai buvau Romoje, lenkai vėl buvo Varšuvos Nuncijui įteikę prieš mane memorialą (memorandumą). Jo autoriai, matyt, „ex praesumpta licentia“ (su numatomu sutikimu) buvo padėję parašus kai kurių žmonių, kurie apie tai nieko nežinojo. Sužinoję, jie atšaukė savo parašus ir tuo reikalu parašė Romon. Išėjo vieni juokai. Ir tikrai, apie tai man pasakodamas, J. E. kardinolas Gasparri juokėsi. Iniquitas mentita est sibimetipsi (Nedorybė pati sau pamelavo). Aš viską pavedu Dievo Apvaizdai ir Apaštalų Sostui. Kol nori, gali mane laikyti Vilniuje, kai paliuosuos, džiaugsiuosi. — Dancige atlikome Marijonų Kapitulą, taip pat nusidirbau. Dabar jau kiek pailsėjau, laisvomis valandomis taisau Marijonų Įstatus, atsižvelgdamas į Kodeksą“.

Toliau savo laiške vysk. Matulevičius jau kreipia žvilgsnį į ateitį. Tai labai charakteringas jo bruožas: ką tik jis planuoja, visuomet užbrėžia tvirtus konkrečius apmatus ne tik dabarčiai, bet ir tolimesnei ateičiai.

„Iš visa ko, ką būdamas Romoje girdėjau (esu patyręs), sprendžiu, kad Lietuvai reikėtų pasiskubinti sudaryti su Apaštalų Sostu konkordatą. Prie progos, pakalbėjęs su kun. Būčių, kuris drauge su manim buvo Romoje, gal tą dalyką pajudintum ir aptartum su vyskupais. Mano nuomone, ar nebūtų gera dalykus šiaip sutvarkyti: 1) Klaipėdos kraštui būtų skirtas Apaštališkasis Administratorius. 2) Žemaičių vyskupiją reikėtų padalinti į dvi — Kauno ir Šiaulių. 3) Vilniaus dalis kol kas liktųsi, kaip yra. Susidarytų Lietuvos Bažnytinė hierarchija. Dabar valdo katalikai, tai būtų galima Bažnyčiai išgauti pilną laisvę ir nepriklausomybę.

Visus Kunigus širdingai sveikinu. Pavedu save Jūsų maldoms ir visa širdimi Visiems laiminu.

Atsidavęs + Jurgis Vyskupas“.

Minėtoji atviro laiško istorija nėra jokia išimtis. Keletas panašaus turinio memorialų buvo nusiųsti Lenkijos valdžiai, Lenkijos episkopatui, Nuncijui ir net Apaštališkajam Sostui.

Lenkijos atstovas prie Vatikano, Vladislovas Skrzyńskis, 1924.V.9 rašė Varšuvon su skausmu, kad greta memorialų prieš vysk. Matulevičių, atsiųstų oficialiu keliu, lygiai tiek pat memorialų ateina privatiniu keliu, prašančių jį palikti Vilniuje. Dar aršiau, vienas iš lenkų vyskupų jį užtikrino, kad pats matęs tas pačias pavardes, figūruojančias viename ir kitame memoriale. Jeigu išdrįstama klastoti parašus spausdintame dokumente, skirtame paskleisti plačiai ir viešai, tai juo lengviau taip padaryti viešai neskelbiamuose tekstuose.

> *Dokumentacija:* Memoriał Marii Weyssenhoff — Kto pisał memoriały przeciw ks. biskupowi Matulewiczowi? Ir kiek platesnis jos liudijimas yra tilpęs leidinyje *Nasz Ojciec Odnowiciel* 301-309 p.

Lenkų spaudos plūdimai

Nuo pat 1919 metų pradžios Vilniaus lenkiškoji spauda, ypač endekų laikraščiai, ėmė pulti vysk. Matulevičių, reikalaudami jį pašalinti iš Vilniaus, nes jis Vilniaus vyskupijoje „atradęs“ kažkokius lietuvius ir gudus. Gi pagal endekų supratimą tautybės reikalas yra labai aiškus: kas yra

katalikas, tas yra ir lenkas. Todėl jie ir skelbė ultimatyvinį šūkį: „Šalin lietuvį vyskupą iš lenkiškos žemės!“

Vyriausiu propagandininku buvo *Dziennik Wileński* redaktorius Jan Obst, pašaipiai žmonių pravardžiuojamas „popiežium Vilniaus vyskupijai“... Iš tiesų, nebuvo tokio bažnytinio reikalo ar klausimo, kuriuo jis nepasisakytų, šmeižtais išliedamas savo pyktį prieš vysk. Matulevičių, nors jį gerbė Apaštalų Sostas ir savo tėvu jį vadino jam priklausantieji dvasininkai, išskyrus negausius endekus.

Obsto dienraštis nebuvo su tokiomis idėjomis vienintelis — juo sekė ir kiti lenkų laikraščiai, kaip antai, *Rzeczpospolita* ir net *Gazeta Warszawska*. Jų visų buvo tas pats troškimas — kuo greičiausiai sulenkinti „kresus“. Tačiau didžiausias buvo jų nusivylimas ir rūpestis, kad tų laikraščių neskaitė liaudis, prie kurios galima prieiti tik per Bažnyčią. Todėl Vilniui reikia turėti lenką vyskupą.

Dziennik Wileński skleidžia visokius melus bei prasimanymus, šaukia, kad vysk. Matulevičius lenkiškas parapijas dalina kunigams lietuviams arba gudams, kad vienoje ar kitoje parapijoje sėdi klebonas bolševikas, demagogas, iškrypėlis... Čia ir slypi endekų pastangos pavergti Bažnyčią ir šventoves, pavesti valdžios priežiūrai visus dvasininkus, kaip tai buvo padaryta su stačiatikių dvasininkais Rusijoje.

Endekai nepripažįsta, kad tautiniu atžvilgiu Vilniaus vyskupija nėra vienalytė, nors kaimai daugiausia yra lietuviški arba gudiški, tik miestai ir kaimų dvarininkai yra lenkai ar aplenkėję. Vysk. Matulevičius tai gerai žino ir visas tautybes traktuoja vienodai. Jis aiškiai matė, kad vyksta tautinės sąmonės pabudimas, kad su tuo faktu reikia skaitytis, kad Bažnyčia turi būti visiems lygiai atvira, nes visiems reikalinga dvasinė globa, ne policijos priežiūra ar laikraščių šūkavimai.

Kaip jau ne kartą buvo minėta, vyskupas nesileido į jokias laikraščių polemikas ir kantriai kentė šmeižtus, savo sielvartus malšindamas maldoje. Kadangi jis nesijungė į

jokias politines partijas, nepaisė Obsto koliojimų, tai, pasak lenkų, Vilniuje jam ne vieta (Kun. Antanas Zienkiewicz, *Przegląd Katolicki*, 1925 m. Nr. 30, rugpiūčio 2 d. Warszawa).

Vyriausybės Delegato Žinyba

Vilniaus kraštą prijungus prie Lenkijos (1922), buvo įsteigta speciali Lenkijos Vyriausybės Delegato Vilniaus Žemėms institucija, kurios vadovu buvo paskirtas adv. Walery Roman, gimęs Suvalkuose (apie 1877). Toji žinyba esmėje buvo saugumo įstaiga su plačiu tinklu, kuriame daug dėmesio buvo skirta vysk. Matulevičiaus veiklai sekti. Delegato pranešimai (žinoma slapti) būdavo siunčiami Lenkijos Ministrų Tarybai, Tikybų ir Švietimo ministerijai, Vidaus reikalų ministerijai, Užsienio reikalų ministerijai, Lenkijos atstovybei prie Vatikano ir pačiai Romos Kurijai.

Žinių telkimui Delegatas turėjo apmokamų agentų štabą. Taip pat jam mielai patarnaudavo lenkai patriotai, kilę iš dvarininkų, universiteto profesūros ir iš artimiausios vyskupo aplinkos — kurijos. Jo tarnybon buvo įjungtas ir prof. kun. Leonas Puciata, kuris buvo išsiųstas į Romą informuoti apie vysk. Matulevičiaus „nusikaltimus“. Keliolikai metų praslinkus (1940), pats kun. Puciata pasipasakojo apie savo informacijas kun. Vladislovui Rusznickiui ir gailėjosi taip padaręs, nes liudijęs netiesą *(Testes de visu)*. Pats Delegatas Romanas buvo gana priešiškas vyskupui.

Jis vyskupui prikišo priešvalstybinę ir priešlenkišką veiklą. Pirmiausia jis dažnai mini, kad vyskupas sistemingai parapijas aprūpina kunigais lietuviais ir gudais, kurie kovoja su lenkyste. Vyskupas kaltinamas ir už tai, kad jo artimiausią aplinkumą sudaro patriotai lietuviai. Nors su vyskupu yra artimi ir nuoširdūs lenkai, kaip kancleris kan. Chaleckis ir prel. Michalkevičius, bet tame jis mato tik vyskupo gudrumą.

Lankydamas parapijas vyskupas visada ilgėliau užtrunka lietuvių bei gudų, negu lenkų parapijose. Vizitacijos esą duoda gerą progą plėsti priešlenkišką veiklą, ją sustip-

rinti savo asmeniška įtaka ir tikru žavesiu, kurį daugeliui sudaro savo išvaizda ir visais atžvilgiais pavyzdingo kunigo elgesiu. Vyskupas esąs šalininkas bažnytinės unijos su stačiatikiais, kur liečiami ne vien bažnytiniai reikalai, bet ir lenkystės šalinimas iš šalies bažnyčių.

Romanas vyskupo veiklą aptaria kaip lenkystės šalinimą iš Bažnyčios. Lietuvius ir gudus vyskupas laiko autochtonais ir tikrais krašto šeimininkais, lenkams gi nenori pripažinti jokios pirmenybės. Panašių faktų esą daug. Todėl būtų bergždžias laukimas, kad pasirodytų toki faktai ir formalūs įrodymai, kuriais būtų galima vertinti vyskupo veiklą kaip priešvalstybinę ir jam pritaikinti kuriuos nors baudžiamojo kodekso nuostatus. Vyskupas yra per daug protingas ir takto žmogus, kad jį būtų galima įvelti į kokius nelegalius dalykus.

Net ir Vidaus reikalų ministerija pastebėjo, kad tarp Romano siunčiamų faktų ir gausių išvadų yra per daug skirtumo. Priimdama dėmesin jos skundus ir apibendrinimus, ministerija vis tik Romano paprašė, kad jis atsiųstų autentiškų dokumentų: vyskupo aplinkraščius, potvarkius, laiškus, jo pokalbių protokolus, įvykius mačiusių liudininkų parodymus ir tt.

Delegatas Romanas į tai, lyg aiškindamasis, taip atsako: „Vien dalykiškai imant, vyskupo pastangas galima pripažinti labai kilniomis ir nebe logiško pagrindo, o jo asmeniui, kaip žmogui ir kunigui, turėti didžią pagarbą. To nepaisant, reikia pasakyti, kad, atsižvelgiant į valstybinius reikalus, vysk. Matulevičius negali pasilikti Vilniaus vyskupo soste“.

Tačiau jo pašalinimas iš Vilniaus turėtų būti perkėlimo pobūdžio, gal net pakeliant į aukštesnį bažnytinės hierarchijos laipsnį, jokiu būdu neparodyti, kad jis baudžiamas...

Dėl tokio saliamoniško Romano sprendimo kilo gandai, kad vysk. Matulevičių būtų galima perkelti į naujai steigiamą Čenstakavos vyskupiją. Tai būtų didelis jo pagerbimas, nes ten, kaip Aušros Vartuose, garbinama Dievo Motina ir jam, kaip marijonui, labai tiktų. Sakoma, kad tos

paskalos pasiekusios ir vysk. Matulevičių, kuris pasakęs: „Negi Čenstakavos lenkai mažiau lenkiški, kaip Vilniaus lenkai?“

Bibl.: Naudotasi Tado Górskio, MIC, surinktomis žiniomis jo straipsnyje: „Valery Romano nuomonė apie vysk. Jurgį Matulevičių“.

RIAUŠĖS RODŪNIOS BAŽNYČIOJE

Rodūnia yra apie 80 km į pietus nuo Vilniaus, prie Rodūnios upelio, tarp Eišiškių ir Lydos. Rodūnios vardas yra minimas 1387 m. Jogailos ir Skirgailos dalybų aktuose. Vėliau ji buvo seniūnijos centras ir priklausė valstybės iždui, o nuo 1569 m. — karališkam stalui ir buvo valdoma vietininko (tėvūno). Prieš pirmąjį pasaulinį karą ten buvo didžiausia lietuviška parapija (apie 10.000 parapiečių) Lydos apskrityje. Ten klebonaudavo daugiausia lietuviai kunigai. Parapija buvo mišri. 1912 m., tvarkant kalbinius dalykus, pamaldų tvarka buvo nustatyta beveik pusiau lietuviams ir lenkams, kurių tarpe buvo nemažai gudų.

Nuo seno parapiečiai gražiai sugyveno, iki kol Vilniuje neatsirado delegato Romano žinyba: 1922.X.22 Rodūnios parapijoje prasidėjo riaušės— būrys padaužų ėmė kelti triukšmus per lietuviškus pamokslus ir giedojimus. Kadangi triukšmai ir net kunigui grasinimai kartojosi, tai vysk. Matulevičius nusiuntė savo atstovą viską ištirti ir nustatyti triukšmadarių pavardes. Tuo remdamasis, vyskupas 1922.XII.20 raštu kreipėsi į teismo prokurorą, prašydamas triukšmadarius patraukti tieson ir nubausti pagal įstatymus. Kai triukšmautojai, policijos remiami, ir toliau tęsė savo darbą, vyskupas kreipėsi į Vilniaus Apygardos Teismo prokurorą (1923.11.28). Negavęs jokio atsakymo, jis dar du kartu (V.4 ir IX.28) pakartojo savo prašymą. Riaušėms vis drąsiau siaučiant, vyskupas kreipėsi į Teisingumo ir Švietimo bei Kulto ministrus, bet ir tie neatsiliepė. Nieko nepadėjo nei raštai Vidaus reikalų ministrui, nei vietos vaivadai.

Vyskupas anksčiau buvo raštu įspėjęs Rodūnios parapiją, kad bažnyčia bus uždaryta, parapija padalinta tarp kaimyninių, jei triukšmadariai nesiliaus. Vyskupui nieko daugiau nebeliko, kaip siųsti specialų savo atstovą, prel.

Joną Uszyllo, seminarijos rektorių ir kapitulos narį, su įgaliojimu, jei reikės, uždaryti bažnyčią. Taip buvo padaryta 1923.XI.8. Rodūnios parapiją padalino tarp Nočios ir Žirmūnų parapijų, o triukšmautojai buvo ekskomunikuoti.

Praėjus kiek laiko, ramūs parapiečiai, lenkai ir lietuviai, prašė vyskupą 1924.V.20 raštu vėl atidaryti bažnyčią. Tame prašyme nusiskundžia: „Dėl niekeno neįgaliotų, bet savo tarpe susitarusių bedievių, mūsų parapija tapo paniekos ir pažeminimo dalyku... Ne visa parapija yra kalta, bet tik kai kurie asmenys, kuriems bažnyčia yra nereikalinga, nes į ją ateina tik riaušių kelti ir demonstracijų daryti. Niekas jų neprašė ir neįgaliojo išniekinti Dievo namus ir kunigą. Nuolankiai prašome paskirti mums kunigą ir atidaryti bažnyčią — nuo šio laiko mokėsime ją gerbti“.

Atrodo, kad vyskupas jų prašymą patenkino, nes riaušių toliau nebebuvo. Lenkų valdžia įsitikino, kad riaušėmis vysk. Matulevičiaus iš Vilniaus neišstums, todėl tyliai rinko medžiagą jam apkaltinti. Ir tikrai, Lenkijos Užsienių reikalų ministras įteikė du skundus prieš vysk. Matulevičių dėl Rodūnios parapijos įvykių: vieną per Lenkijos atstovybę prie šv. Sosto (1924.IV.il), o antrą per nunciatūrą Varšuvoje (1924.V.20). Abu buvo beveik vienodo turinio.

Juose faktai yra tiek iškraipyti ir neteisingi, kad vysk. Matulevičius, gavęs tuos skundus į rankas, turėjo parašyti ilgą pranešimą bei paaiškinimus Šv. Sostui „De turbis in ecclesia Rodunensi“, kuriame papunkčiui atsakė į visus kaltinimus. Šis pranešimas sudarė 21 puslapį teksto ir 25 atskirus dokumentus priedo.

Skundėjų pagrindiniai argumentai stengėsi įrodyti, kad pačiame Rodūnios miestelyje lietuvių visiškai nėra. Lietuvių mažuma kalba lenkiškai ir niekad nebuvo prašiusi įvesti lietuvių kalbą į pamaldas. Paskutiniame 1921 m. surašinėjime (prieš rinkimus į Vilniaus seimą, kuriuos lietuviai boikotavo, aut. pastaba) Rodūnios parapijoje lenkų rasta 76%. Be to, dar primenama, kad 1912 m., kai buvo daromas mišriose parapijose kalbų atsiklausimas, esą turėjęs tikslą primesti lietuvių kalbą žmonėms, įpratusiems kalbėti lenkiš-

kai. Ir kiekvieną kartą, kai tik į Rodūnią buvo paskirtas lenkų tautybės kunigas, incidentai pasiliaudavo.

To negana. Esą Vilniaus vyskupo kurija, nelaukdama teisminio tardymo rezultatų, uždarė Rodūnios bažnyčią, padalino parapiją tarp dviejų kaimyninių parapijų ir sudarė tokias dvasinio gyvenimo sąlygas, kad žmonės miršta be išpažinties, o vaikeliai lieka be krikšto. Dėl lietuvių kunigų tautinės politikos atsirado sektantų judėjimas ir jau 50 asmenų prisidėjo prie Šv. Rašto tyrinėtojų sektos... Viso to išvengti ir žmonių nuraminimui reikia, kad vyskupas tuojau atidarytų bažnyčią ir klebonu paskirtų lenką kunigą.

Vysk. Matulevičius puikiai žinojo šio skundo tikslą ir gerai matė, kaip nevykusiai buvo sugalvoti įvairūs priekaištai, bet vis vien jis paruošė dokumentuotą atsakymą ir jį nusiuntė Šv. Sostui.

Remdamasis faktais ir liudininkų parodymais, vysk. Matulevičius savo atsakyme pirmiausia patikslino statistinius skundėjų duomenis. Pagal vyskupijos administratoriaus prel. Michalkevičiaus 1912 m. pravestą Rodūnios gyventojų apklausinėjimą ir sudarytus sąrašus, skelbtus iš sakyklos ir lenkų ir lietuvių patvirtintus, parapijoje buvo rasta 6.417 lenkų ir 2.981 lietuvių. Taigi, lenkų buvo ne 76%, o tik maždaug 2/3 gyventojų. Pats Michalkevičius, dabar jau vyskupas sufraganas, liudijo, kad apklausinėjimas buvo pravestas visai laisvai ir teisingai. Šiandien, vietos kunigų lenkų liudijimu, Rodūnios parapijoje namie lietuviškai kalbančių yra virš 3.000.

Vysk. Michalkevičius taip pat liudija, kad, 1908 m. apimdamas valdyti vyskupiją, jau tada Rodūnios bažnyčioje rado vartojant abi kalbas. Jos buvo vartojamos dar prieš 1897 m., kai rusų valdžia sudarinėjo tautybių statistikas. Todėl 1912 m. administratorius lietuvių kalbą į bažnyčią neįvedė, o tik nustatė jos proporcingą vartojimą. Patys Rodūnios riaušininkai paklausti atsakė, kad jie negalėjo nieko prikišti nustatytai tvarkai, tik norėjo visiškai iš bažnyčios pašalinti lietuvių kalbą.

Nuo 1918 m. vysk. Matulevičius niekad nebuvo girdėjęs

iš Rodūnios nusiskundimų lietuviais kunigais, kurie rūpestingai užlaikė nustatytą pamaldų tvarką. Tikros riaušių priežastys buvo nesveikas nacionalizmas, savo tikslams siekiąs palenkti Bažnyčią, o kai tas nevyksta, tai griebiasi smurto kitoms tautoms sunaikinti. Riaušininkai tėra tik kai kurių politinių partijų įrankis, diriguojamas iš viršaus. Vyskupas buvo sudaręs specialią komisiją, susidedančią iš dekano, vietos klebono ir valsčiaus vaito (viršaičio). Ištyrus riaušininkų vadus, pasirodė, kad keturi buvo bedieviai, vienas netikintis ir nepraktikuojantis ir dvi moterys isterikės, išmestos iš tretininkių. Ir dar 18 bažnyčios nelankančių talkininkų. Ko jie siekia, matyti iš to fakto, kad šiokią dieną, kada lenkų visai nebūdavo, vykstant tretininkių rekolekcijoms, su lazdomis atbėgę riaušininkai išvaikė moterėles ir patį kunigą, rekolekcijų vedėją.

Riaušininkų delegacija nuvyko net į Varšuvą pas nuncijų, kuris jai paskaitė vyskupo raštą ir liepė paklausyti vyskupo. Delegacija pasižadėjo, bet grįžusi savo pažadą nutylėjo, o žmonėms skelbė sužinojusi, kad vysk. Matulevičius ir Rodūnios dekanas būsią tuojau pašalinti, gi į Rodūnią būsiąs atkeltas klebonas iš Lenkijos... Todėl triukšmai bažnyčioje tęsėsi toliau, kol ji buvo uždaryta.

„Jei kas ir miršta be šv. Sakramentų ar savo vaikų nekrikštija, — toliau rašo vyskupas, — tai yra jų pačių kaltė, nes kaimyniniai klebonai yra pasiryžę visiems patarnauti. Kunigai, kurie aptarnauja Rodūnios parapiją, apie jokias naujas sektas nėra girdėję. Tikri katalikai prie sektų neprisidės, o riaušininkai, kuriems nerūpi nei tikėjimas, nei Bažnyčia, savo tikslams gali sukurti bet kokią sektą“.

Vyskupas patvirtina faktą, kad Pelėsių kaime tikrai buvo įkurta koplyčia, kuriai vietos gyventojai padovanojo 18 ha žemės, bet ji aptarnauja lygiai visus, ne tik lietuvius, ir kad ta koplyčia yra 12 km atstu nuo Rodūnios. Reikia tik pagirti to kaimo gyventojus lietuvius, kurie patys vieni pastatė koplyčią ir pusę pamaldų joje užleidžia lenkams. Kad Rodūnioje susidarė tokia padėtis, dėl to Vilniaus vyskupas niekuo nekaltas, nes ir prieš karą vyskupijos administratorius

Michalkevičius dėl riaušių buvo uždaręs Rodūnios bažnyčią keliems mėnesiams ir metęs interdiktą. Tikriausioji priežastis buvo lenkų politika, kuri lietuviams nenori bažnyčioje pripažinti nė žodžio.

Savo ilgą raštą vysk. Matulevičius baigė tokia išvada: „Lietuvių kalba Rodūnios bažnyčioje reikia palikti, kaip buvusi... Pamaldų tvarka, nors ji daro lietuviams skriaudą, yra palaikytina, nes lenkai nesiskundžia, kad jie turi permažai, o tik nori, kad lietuviai nieko neturėtų... Jokiu būdu negalima nusileisti riaušininkams, nes, jiems laimėjus, panašūs dalykai prasidės ir kitose mišriose parapijose, o tada gali nukentėti ir patys lenkai, kur jie bus mažumoje“.

Iš vysk. Matulevičiaus atsakymo čia paminėti tik svarbiausi faktai, nesigilinant į smulkmenas ir daugelį vardų bei veiksnių. Nebūtų net prasmės, nes daugiau negu pusės šimtmečio dulkės jau apklojo viską, kas karštuolių nacionalistų buvo išgalvota garbingam vyskupui išvaryti iš Vilniaus. Šv. Sostas tegalėjo tik stebėtis, kiek mažai artimo meilės turėjo lenkų politikuojantieji katalikai.

Bibl.: Vysk. Matulevičiaus raštai ir pranešimai nuncijui arkiv. Laurencijui Lauri. Litt. Lat. 187-220 p.; J. Vaišnora, MIC, nespausdinta studija: Arkiv. J. Matulevičius Vilniuje, 1953.

VYSKUPAS IR VIENUOLIJOS VADOVAS

Laiškų lobynas

Vysk. Matulevičius Vilniuje gyveno kaip kalėjime, nes dėl politinių ir karinių aplinkybių buvo neįmanoma kur nors išvažiuoti. Išorinį pasaulį jis tegalėjo pasiekti tik laiškais ir tai ne visur. Jis buvo ne tik vyskupas, bet ir Marijonų Vienuolijos generolas. Savo vyskupijoje jis negreit susilaukė marijonų. Jų vienuolija buvo pasisklaidžiusi Amerikoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Stipriausia marijonų šaka buvo Amerikos lietuviai marijonai, paties generolo įsteigti 1913 m. Chicagoje. Lenkijos marijonų namai pradėjo kurtis tik karo pabaigoje, o Lietuvoje atgijo tik 1918 m. Nuotolio atžvilgiu jie savo generolui buvo arčiausi, bet tiesiog pasiekiami sunkiausiai, nes Lietuvos-Lenkijos siena apžėlė neperžengiamu politiniu usnynu.

Marijonų reikalai vysk. Matulevičiui buvo arčiausia jo širdies, nes jie dar tik kūrėsi ir buvo reikalingi daug visokių patarimų ir pritarimų jų projektams. Todėl dauguma jo laiškų buvo skirti vienuoliams: namų vadovams ir pavieniams asmenims. Jis beveik visus juos pažinojo asmeniškai ir jautė jų pajėgas bei trapumus.

Savo vyskupavimo laikotarpyje (1918-1925) jis parašė 296 lenkiškus laiškus, kurie apima mašinėle rašytus 312 puslapių. Lietuviškų laiškų yra 294, kurie apima 501 puslapį. Lotyniškų laiškų yra 182, kurie apima 517 puslapių. Tai daugiausia oficialūs laiškai bei pranešimai nuncijams, Šv. Sostui ir vyskupams. Jie padalinti į dvi dalis: Periodus Episcopatus (317 p.) ir Periodus officii Visitatoris Ap. in Lituania (318-517). Visi tie laiškai yra surinkti iš Marijonų Generalinio Archyvo Romoje ir perspausdinti mašinėle Dievo Tarno Arkivyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus beatifikacijos bylos reikalams.

Laiškuose pirmauja vienuolijos reikalai: atskirų namų

tvarkymai, noviciatas, apaštalavimas, mokyklos ir pavieniai nariai — kunigai ir broliai. Vienas iš svarbių uždavinių buvo išauginti kandidatus. Tam tikslui buvo steigiamos aukštesnės mokyklos — juvenatai.

Lenkų kalba daugiausia laiškų buvo parašyta kun. Kazimierui Bronikowskiui (45), kun. Vladimirui Jakowskiui (25), kun. Steponui Warszawskiui (27) ir ses. Vandai Jeute.

Lietuviškų laiškų daugiausia parašyta kun. Pranciškui Bučiui, artimiausiam generolo bendradarbiui ir vienuolijos generaliniam vikarui (74). Buvo labai reikšmingi laiškai ir Amerikos lietuvių marijonams, nes jie veikė laisvame krašte ir galėjo daug padėti finansiškai. Kun. Feliksui Kudirkai parašė 23 laiškus, kun. Vincentui Kulikauskui 31. Įvairiais reikalais rašė ir kitiems: kun. Kazimierui Rėklaičiui, kun. Andriui Cikotui, kun. Juozui Vaitkevičiui ir kit.

Į laiškų skaičių dar reikia pridėti didelį pluoštą susirašinėjimų su Kaišiadorių vyskupijos dalies administratorium kan. Juozapu Kukta, ten paskirtu 1922 m. kovo 3 d.

Vyskupo laiškai eidavo įvairiais keliais: paštu ir proginiais keliaujančių asmenų patarnavimais. Saugumo ir paslapties išlaikymui susirašinėjimuose su nuncijais ir Apaštališkuoju Sostu jis išimtinai naudojosi patikimų asmenų paslaugomis, nes iš Vilniaus į Varšuvą daug kas keliaudavo. Ten nuveždavo laiškus ir parveždavo atsakymus. Tokiai misijai ypač tikdavo moterys: vienuolės arba žymesnės aukštuomenės ponios.

Tėviška širdis laiškuose

Vysk. Matulevičius turėjo nuostabią dovaną bendrauti su žmonėmis. Savo nuoširdumu bei kuklumu jis pavergdavo žmonių širdis. Tai nebuvo joks pataikavimas, nes tą dovaną jis sėmė iš savo gilaus vidujinio gyvenimo ir artimo bendravimo su Dievu. Tuo jis spinduliavo tarp žmonių, kuriuos jis traktavo ne šabloniškai, bet kiekvieną individualiai, įsigilindamas į jo reikalus, jausmus, mintis bei siekimus. Žodžiu, jisai įžvelgdavo, kaip sakydavo Šv. Tomas, ,,in viscera causae“ (į dalyko esmę).

Tas jo bruožas buvo labai ryškus kiekviename jo žingsnyje. Savo nuoširdumu jis ne kartą nuginkluodavo savo priešus ir juos padarydavo savo draugais. Tai buvo ypač svarbu vienuolijos tvarkyme. Kiekvienas į jį kreipdavosi kaip į tėvą, įsitikinęs, kad jis bus suprastas ir išklausytas, net jeigu savo sąžinėje turėjo kokią kaltę.

Kartais pasitaikydavo, kad jį pasiekdavo žinia apie kokią nors netvarką ar nusižengimą. Išklausydavo susijaudinęs. Jam rūpėjo ne tiek nuostoliai dėl žmogiškų klaidų, kiek skriauda žmonių sielai ir Dievui. Tada susijaudinęs jisai kartodavo: „Aš jam pasakysiu, pasakysiu“. Ir vietoj rūstumo išreikšdavo tik tėvišką pastabą. Bet dažniau padarydavo bendrą užuominą visiems, kurią galėjo suprasti tik nusikaltėlis. Kartais visai pamiršdavo ir paskui sau išmėtinėdavo, kad neatlikęs savo pareigos — nepriminęs kaip reikiant.

Dažniausiai į jį kreipdavosi kunigai ir broliai marijonai su visokiais vidiniais ir išviršiniais sielvartais bei rūpesčiais. Daugiau pasitaikydavo tokių, kuriuos turėdavo nuraminti ir paguosti, negu karštuolių, kuriuos reikėjo tramdyti arba sudrausti. Jis turėjo pakankamai tinkamų priemonių vieniems ir kitiems.

***

Geriau susipažinti su vyskupo laiškų dvasia ir išraiška, čia paduodame bent vieną kitą jų ištrauką:

1920.III.19 kun. Bučiui Amerikoje: „Mielas Brolau, pas mus vis tebesitęsia karo stovis. Gyvenimas sunkus... Iš Marijampolės labai retai gaunu žinių. Tokiomis sąlygomis čia man sunku duoti jums tinkamų nurodymų. Taigi vienuolijos gyvenime ir savo veikime tvarkykitės patys, kaip išmanote, atsižvelgdami į Dievo garbę ir vienuolyno gerovę. Aš siunčiu Jums ir jūsų vienuolynui visus reikiamus įgaliojimus. Pats, Mielas Brolau, likis Amerikoje ir darbuokis, kol matysi reikalą... Tik būk ramus, nesirūpink ir nesisielok, saugok savo sveikatą. Buvote žadėję stipendijų šv. Mišioms. Jei galite, siųskite per Kauną ar Marijampolę.

Mano tie patys vargai ir bėdos. Čia be galo sunku dėl tautinių kivirčų ir nesusipratimų. Iki šiol dar niekur nepakliuvau, nors užpuldinėjimų be galo. Kažin kaip bus toliau, ar tesės nervai ir sveikata. Dievo valia. Nepamirškite manęs maldose. + Vyskupas Jurgis“.

1920.IX.28 Bučiui: „Kai rašau šiuos žodžius, lenkai jau ir vėl slenka į Vilniaus pusę... Vos šiek tiek gyvenimas susitvarko, ir vėl jį išardo. Daug kunigų lenkų, bolševikams ateinant, pabėgo. Ištisi dekanatai liko be kunigų... Jei lenkai ateis Vilniun, vėl viskas virs kitaip. Kažin ar ir mane jis pakęs. Nors aš nesikišu į politiką, bet jie vis tik nepakenčia, kad Vilniuje vyskupauja lietuvis. Melskimės, kad Dievas mums duotų taiką. + Vyskupas Jurgis“.

1920.XI.2 br. Juozui Jarzębowskim Varšuvoje: „Józiu, kad galėčiau ištrūkti iš Vilniaus ir vėl darbuotis kaip anksčiau pas jus. Ką bedarysi? Reikia sėdėti Čia, nes taip liepė Šv. Tėvas. Bet sunku, oi, kaip sunku! Dievo valia. Gal Dievas manęs pasigailės ir išleis iš to Vilniaus“.

1920.XII.21 tam pačiam Józiui: „Józiu, negalima pasiduoti nusivylimui. Gera turėti aukštus idealus, bet reikia atminti, kad jų siekiama paprastu kasdieniniu keliu, vargingai, sunkiu darbu, nuopuoliu ir nepasisekimais. Jeigu pasirinktu keliu žmogus eis su tikėjimu, jis tikrai žengs priekin. Pasitikėk Dievo pagalba ir jo malone“.

1920.XII.26 kun. Jakowskiui, Bielany: „Čia kaip paprastai tie patys vargai ir sunkumai. *Gazeta Warszawska* manęs nepamiršta ir skleidžia visokius melus, šmeižtus bei įtarinėjimus. Kas geltlige serga, tam viskas atrodo geltona. Parcat illis Deus (Tegul Dievas jų pasigaili)“.

1920.IV.3 kun. Bučiui Chicagoje: „Duonelės, dėkui Dievui, dar niekad nepritrūko. Blogiau, tai sąlygos ir atmosfera, kuriose tenka gyventi. Jei ne pragaras, tai tikrai skaistykla“.

1920.V.8 kun. Bronikowskim, Raśna: „Prašau atleisti, kad ilgai neparašiau... Žinau, kad apie mane išsigalvoja visokių dalykų. Taip lengvai nepatikėk, pareikalauk faktų ir apie tai pranešk man... Čia mus nuolat kankina netikrumas ir laikinumas. Nervai visai pairo... Nuolatiniai įtarinėjimai,

ginčai, užpuldinėjimai. Sunki atsmofera. Jeigu ne kas blogiau, tai gerokas gabalas skaistyklos“.

1922.X.12 kun. Bučiui Kaune: „Mielasai Praniuk! Tavo IX.26 laišką gavau. Visame kame reikia atsižvelgti į Dievo garbę ir Bažnyčios naudą, o taip pat ir į savo vienuoliją... Matau, kad kiekvieną mano žodį, nurodymą, patarimą ar pageidavimą laikai įsakymu... Patys tarkitės ir spręskite savo galva, kas ir kaip naudingiau Dievo garbei“.

1922.XI.21 kun. Vladislovui Lysikui, Rašna: „Kai Dievas suteikia progą pažinti trūkumus, tai didelė jo malonė. Nereikia nusiminti, bet nuolat save tvardyti. Pastangas ir gerą valią Dievas visada priims, nes infirma et ignobilia elegit Deus (Dievas išrinko silpnus ir prastuolius)“.

1922.XII.16 ses. Vandai Jeute: „Man skaudu ir liūdna, kai pasaulyje matau tiek daug neapykantos tarp tautų, luomų ir pavienių asmenų. Aš taip trokštu mylėti visus žmones be skirtumo... Vietoj plotkelės, kurios čia po ranka neturiu, siunčiu paveikslėlį su palaiminimu ir linkėjimu, kad Jėzus visada viešpatautų Tavo širdyje“.

1923.V.3 kun. Jakowskiui, Cambridge, Mass., Amerikoje: „Aš vis galvoju su laiku įsteigti marijonų namus lenkų išeiviams Amerikoje, kaip turi lietuviai. Gal pasisektų gauti kokią parapiją. Tačiau to sumanymo bijau, nes mums trūksta žmonių... Iki šiol tarp mūsų lietuviškų ir lenkiškų namų viešpatavo geriausia santaika. Tikiuos, kad ji gyvuos ir toliau, nes jungėmės ne politinių klausimų spręsti ar valstybines sienas nustatinėti, bet tarnauti tam pačiam Dievui ir Bažnyčiai... Vienuolija vis darosi labiau katalikiška, tarptautinė... Jau įstojo du kunigai latviai. Jei Dievas leis, marijonai įsisteigs Latvijoje... Jau organizuojasi gudai Drujoje... Rašiau broliams Chicagoje, kad į juvenatą priiminėtų kandidatus iš įvairių tautybių“.

1923.IV.3 kun. Steponui Warszawskiui, Bielany. Atsakymas į laišką dėl Bielianų nuosavybės derybų su kard. Kakowskiu. „Nepatariu kardinolui siuntinėti jokių memorialų, tik nuolankius prašymus... Kun. Bronikowskis, būdamas pas mane, sakė, kad kardinolas yra gerai painformuo-

tas ir tą reikalą tvarko... Gink Dieve, prašymas neturi reikšti nei grasinimų, nei ultimatumų... Tuo nieko neišgąsdinsite. Jei Bielianuose nebus mūsų, bus kiti. Aštriu tonu ir grasinimais pakenksime tik sau“. Visiems siunčia linkėjimus ir prideda prašymo projektą.

1923.XI.11 kun. Jarzębowskim: „Brangus kunige Juozai, rašai, kad kryžių nestokoja. Tai tik mažiukai. Kunigo gyvenime jų bus daugiau ir didesnių. Nieko nuostabaus, nes esame Nukryžiuotojo kunigais. Dėkui Dievui, kad Liubline darbai jau prasidėjo. Sveikinu ir laiminu iš širdies“.

1923.XI.29 kun. Bučiui Kaune. Tarp kitų dalykų rašo: „Jau pabaigiau tvarkyti ir taisyti mūsų Įstatus... Lenkų laikraščiai vėl ėmė mane pulti ir kuo biauriausiai teršti. Prasimano nebūtus daiktus. Kuopelė kunigų ir daug dvarininkų varo agitaciją prieš mane. Grasina net nušauti ar šiaip užmušti. Dievo valia. Kol Šv. Tėvas liepia, aš iš vietos nesitrauksiu. Tai jiems pareiškiau ne kartą. Šiaip, dėkui Dievui, esu sveikas ir galiu dirbti. Keliu paprastai 3 arba 4 valandą ryto. Baigęs Įstatus, imsiuos ruošti medžiagą Sinodui. Kun. Jonas Jus sveikina. Siunčiu Šventėms linkėjimų. Dieve, padėk jums visiems darbuotis. Visa širdimi laiminu“.

1924.1.26 kun. Bučiui Kaune: „Jau pabaigiau rašyti Instrukcijas ir paklausas (nurodymus), pagal kurias namų vyresnieji privalo duoti metines apyskaitas. Manau, kad naujos Konstitucijos ir Instrukcijos padės sutvarkyti namus.

Mielas Brolau, reikia viskas tvarkyti ir vesti prie tvarkos „fortiter in re“, bet „suaviter in modo“. Kai kada reik pakentėti ir kantriai palaukti... Man patinka jūsų sumanymas daryti bendrą provincijos kasą...

Mudviem su kun. Jonu nepatinka ir nesuprantamas toks reikalų tvarkymas, kaip matosi dabar tarp Marijampolės ir Kauno namų. Vieni kitiems drįsta net išnaudojimus prikaišioti. Kaip kun. Matulaitis rašo, jau pradeda kone žydiškai vesti sąskaitas, kiek katrie katriems turi primokėti. Tik (juk) mūsų nuosavybė bendra. Mes leidžiame į mokslus jaunus brolius ir kunigus ne Marijampolei ar Kaunui, ar Chicagai, o vienuolijos labui, Bažnyčios labui ir dėl Dievo

garbės... Visi turime žiūrėti, kad bendras turtas eitų kuo tikslingiausiai vienuolijos reikalams.

Taip pat liūdna, kad taip lengva širdimi vieni kitus ima įtarinėti ir vieni kitiems daryti priekaištus, net nesidrovėdami įžengti į vieni kitų intencijas ir širdies jausmus. Imkite dalykus broliškai. Ramink, Brolau, visus ir taikink. Tuojau parašysiu per Dancigą... Litais pinigų nesiųskite: mainant (keičiant) čia didelis nuostolis. Laiminu visus + Jurgis, Vyskupas“.

1924.III.14 kun. Jakowskiui Amerikoje rašo: „Brangusis Tėveli, labai dėkoju už misijų darbą Amerikoje. Be Jūsų pagalbos lenkiškoji marijonų šaka finansiškai neišsilaikytų. Nors Jūsų sugrįžimas yra labai pageidaujamas, tačiau manau, kad misija Amerikoje be Jūsų taip gerai nevyktų. Ji turi dar kurį laiką tęstis, mažiausiai 1925 ir 1926 metus, gal ir kiek ilgiau...

Nesuprantu, kam tiek daug pinigų išleidžiama kun. Ričardo Bakałarczyko studijoms. Ar taip brangiai kainuos? Tuos atidėtus pinigus prašau taip tvarkyti, kad būtų užlaikytas neturto įžadas. Tie pinigai turi būti Jūsų kontrolėje ir kun. Bakalarczyk privalo duoti jų naudojimo apyskaitą. Visą tą reikalą palieku Jūsų nuožiūrai. Prašau prižiūrėti, kad būtų laikomasi neturto įžadų.

Jums visiems siunčiu sveikinimus, palaiminimą ir nuoširdžią padėką už jūsų darbus. + Jurgis, Vyskupas“.

Drausmė auklėjime

Trumpose laiškų ištraukose buvo paliesta daug reikalų bei įvykių. Baigiant šį skyrių, pravartu dar atkreipti dėmesį ir į jaunimo auklėjimo problemas ir drausmės priemones.

1924.XI.27 kun. M. Wiśniewskim, Bielany, rašo: „Brangus Tėveli, gydytojai, auklėtojai ir kunigai šiandien tvirtina, kad labai yra paplitę doroviniai nusižengimai. Jaunuomenė, net ir vaikai, skęsta palaidumo baloje. Retas jaunuolis sugeba išsaugoti nesuteptą, per krikštą įgytą nekaltybės rūbą. Nuopuoliai yra dažni, bet ne visus juos galima įskaityti į ‘peccata perversionis et malitiae’ (į iškrypimo ir

blogio nuodėmes), dažnai tai yra tik ‘lapsus ex fragilitate et infirmitate humana’ (nuopuolis dėl žmogiško silpnumo bei nepatvarumo) ar net dėl fiziologinio ir psichinio liguistumo. Tai patvirtina ir garsusis mokslininkas ir psichologas Augustinas Gemelli (1878-1959), pranciškonas vienuolis, Milano universiteto įkūrėjas, profesorius ir rektorius savo veikale *Non moechaberis* (Neištvirkauk),

Nesistebiu, kad ir Bielianų mokykloje pasitaiko nuopuoliai ir seksualiniai iškrypimai. Įvykis, apie kurį pranešėte, yra skaudus ir baisus. Tačiau tegul jis Jus neatbaido nuo darbo, bet paskatina prie budrumo ir nelaimingų morališkai sergančių vaikelių meilės, kad su dar didesniu stropumu gelbėtumėte jų Avinėlio krauju atpirktas sielas ir panaudotumėte visas priemones, kurias teikia higiena, pedagogika, o labiausiai šventas mūsų tikėjimas.

Be abejonės, prieš piktą, nusižengimus, reikia reaguoti ir bausti, atsižvelgiant į kaltę ir kitas aplinkybes. Tačiau kūno plakimas, kaip pedagoginė priemonė, neleistinas. Griežtai draudžiu. Pašalinimas iš mokyklos yra kraštutinė priemonė. Ją galima būtų taikinti tik tada, jeigu nusikaltėlis sąmoningai piktins kitus ir nebus jokios vilties, kad jis pasitaisys.

Į tris Brangiojo Tėvelio klausimus tvirto atsakymo neduodu. Kiekvienas nusižengimas paprastai būna gana individualus. Kad galėtum nuspręsti tinkamą bausmę, reikia gerai įsigilinti į aplinkybes. Kadangi du minėtieji berniukai atvirai prisipažino kaltę ir tikrai pasižadėjo pasitaisyti ir yra vilties, kad pasitaisys, tai gerai padaryta, kad jie iš mokyklos nepašalinti, nes pašalinimas galėjo juos visai sugniuždyti ir pražudyti.

Be bendro nutarimo neleisdamas tiems berniukams lankyti tikybos pamokų, Brangusis Tėveli, pasielgei nevienuoliškai ir nepedagogiškai. Kur gi nusidėjėliai turi kreiptis, jei ne į Kristaus religijos mokytoją? O ką apie Kristų skelbia evangelijos? Kaip jis elgėsi su nusidėjėliais, su kokia užuojauta ir meile juos gynė? Prašau prisiminti apie sūnų palaidūną ir ką Kristus pasakė žydams, kurie kėsinosi akmenimis užmušti svetimautoją, ir kaip subarė apaštalus,

kurie siūlė siųsti dangaus ugnį and nuodėmingo miesto. O kaip Šv. Augustinas? Kokia buvo jo jaunystė ir koks vėlyvesnis gyvenimas?

Gėriuosi Brangaus Tėvelio biaurėjimusi pikto, taip pat ir energija, įkarščiu bei uolumu jį nugalėti, bet drauge man skaudu ir liūdna, kad turite taip mažai atlaidumo, gerumo ir meilės klystantiems. Beatodairis ir radikalus metodas, kurį naudoji apaštalavime, nėra Kristaus ir neatneš gerų vaisių.

Bijau, kad Dievas Tėveliui neleistų kokio nors didelio nuopuolio už bausmę, jeigu neatsižvelgsi į savąją silpnybę ir toliau būsi kitiems toks negailestingas smerkėjas ir baudėjas.

Tėvelis skatini pamaldumą į Jėzaus Širdį. Prašau gerai įsigilinti į tą Dieviškąją Širdį ir prisiminti šiuos žodžius: „Discite a me quia mitis sum et humilis corde“ (Mokykitės iš manęs, nes aš esu romus ir nuolankios širdies).

Šventųjų nuomone, prieš Dievą bus lengviau išsiteisinti už per didelį gailestingumą, negu už per didelį griežtumą.

Atsiduodamas maldoms, siunčiu Tėveliui sveikinimus ir palaiminimą + Jurgis, Vyskupas“.

ATSISAKYMAS IŠ VILNIAUS

Įvadinės pastabos

Vysk. Matulevičius valdė Vilniaus vyskupiją nuo 1918 m. gruodžio 8 d. iki 1925 m. rugpiūčio 3 d. Bemaž nuo pat savo valdymo pradžios jis susidūrė su priešišku lenkų nacionalistų nusistatymu, kad jis buvo lietuvis ir nenorėjo dėtis prie jokios lenkinimo akcijos ir draudė savo vyskupijos kunigams lenkinti žmones, kurie nesijautė lenkais.

Tokia vyskupo laikysena prieštaravo to laiko lenkų tautinei politikai ir sukėlė lenkų valdžios tūžmą, kuris nesiskaitė su jokiomis priemonėmis. Tuojau prieš vyskupą pasipylė pikti šmeižtai visoje pavaldžioje lenkų spaudoje. Su gailesčiu tenka pasakyti, kad prie tų šmeižtų prisidėjo ir spauda, kuri save laikė katalikiška.

1925 m. vasario 10 d. Lenkijos vyriausybė sudarė su Šv. Sostu konkordatą, kuriame buvo numatyta Vilniaus vyskupiją pakelti į arkivyskupiją. Be to, konkordate buvo įtrauktas ir tradicinis nuostatas, kad Šv. Sostas, skirdamas vyskupus, atsiklausia vyriausybės, ar ji prieš kandidatą neturi politinio pobūdžio kliūčių. Pagal šį nuostatą turėjo eiti ir naujojo Vilniaus arkivyskupo paskyrimas. Vysk. Matulevičiui buvo aišku, kad, jį skiriant Vilniaus arkivyskupu, lenkų valdžia tikrai turės politinio pobūdžio kliūčių... Vilniuje buvo paskleista žinia, kad, jei Šv. Sostas užsispirs dėl Matulevičiaus palikimo Vilniuje, tai jis vis vien bus iš Vilniaus pašalintas jėga ar smurtu.

1925.IV.2 laiške kun. Warszawskim, Bielany, rašydamas vienuolyno reikalais, vysk. Matulevičius užsimena ir apie save: „Jau kuris laikas Vilniuje sklinda gandai, kad būsiu iš Vilniaus atleistas. Net pradėjau tuo tikėti. Dievas žino, kas iš to išeis. Atgaučiau laisvę ir galėčiau visiškai pasišvęsti vienuolijai“.

1925.V.19 laiške kun. Būčiui Kaune vyskupas išreiškė džiaugsmą, kad jo rektoriavimas universitete neužilgo pasi-

baigs ir galės daugiau atsidėti vienuolijos reikalams. Toliau rašo: „Girdžiu, kad dėl konkordato pas jus ūžia. Nesikiškite į ginčus ir kovas, ypač politines. Gink mūsiškius nuo to. Yra kam varyti politikos darbus ir be mūsų. Mes dirbkime savo ramų Kristaus darbą. Pats, Brolau, padėk tvarkytis ir stiprėti vienuolijai ir, kiek galėdamas, rašyk iš apologetikos srities“.

Pasigavus kažkieno nukaltą šūkį: „Popiežius atidavė lenkams Vilnių!“ triukšmas dėl konkordato vyko ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje. Karštuoliai kovo 9 d. Kaune surengė net protesto demonstraciją prie Apaštališkojo delegato, arkiv. Antonino Zecchini (1864-1935) rezidencijos. Triukšmaudami demonstrantai apmėtė delegato namus supuvusiais kiaušiniais (anų laikų bombos). Po to Ap. delegatas persikėlė į Rygą ir taip faktiškai nutrūko Lietuvos santykiai su Šv. Sostu.

Komentuodamas dėl konkordato susidariusią padėtį, A. Jakštas (prel. A. Dambrauskas) rašė: „Lietuvių norėta, kad Vatikanas būtų pasiėmęs tą vyskupiją tiesioginėn savo jurisdikcijon, išimdamas ją iš po lenkų dvasiškos valdžios. Norai, be abejo, gražūs, bet užmiršta, kad gyvenime vienas dalykas norėti, o vėl kitas galėti.

Ar Pijus XI, darydamas konkordatą su lenkais, galėjo išskirti Vilniaus vyskupiją ir ją paimti tiesioginėn globon? Jei žiūrėsime į šį klausimą ne teoriškai, bet praktiškai, turėsime pripažinti, kad Pijus XI šiame dalyke negalėjo kitaip pasielgti, kaip yra pasielgęs. Kaip Bažnyčios galvai, jam rūpėjo kanoniškai sutvarkyti Lenkijos Bažnyčią. Todėl jis norėjo konkordato su lenkais. Bet Pijui XI Vilniaus vyskupiją paėmus savo jurisdikcijon, Lenkijos valdžia nieku gyvu nebūtų sutikusi konkordato pasirašyti. Iš šiandien jau paaiškėjusių derybų dėl konkordato žinom, kad Pijus XI toli gražu nėra sutikęs su visais lenkų reikalavimais. Pvz., lenkai reikalavo, kad Vilniaus vyskupija būtų priskirta Varšuvos bažnytinei provincijai. Kanoniškai jie turėjo pamato (pagrindo) to reikalauti, nes Vilniaus vyskupija seniau yra buvusi priskirta Gniezno metropolijai. Bet Pijus XI to reikalavimo nepriėmė ir privertė lenkus sutikti, kad iš Vilniaus ir

aplinkinių vyskupijų būtų sudaryta atskira, nuo Varšuvos visai nepriklausoma Vilniaus bažnytinė provincija su arkivyskupu Vilniuje“ (A. Jakštas, Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu. *Tiesos Kelias* 1926 m. I tomas, Nr. 5, 297 p.).

Vysk. Matulevičius buvo susipažinęs su konkordato sudarymo eiga ir turiniu. Jis suprato Pijaus XI mintį, kad šiuose kraštuose valstybių sienos dar nėra pilnai stabilizuotos, todėl geriau ir saugiau Vilniaus vyskupijos nerišti prie Varšuvos. Labai daug Vilniuje iškentėjęs, vysk. Matulevičius galutinai apsisprendė iš Vilniaus pasitraukti.

Laiškai popiežiui Pijui XI

Visa rezignacijos iš Vilniaus procedūra vyko visai slaptai ir su tokiu subtiliu taktingumu, kokiu tegalėjo reikštis tik tobulas vienuolis ir didelis džentelmenas.

Pirmąjį tuo reikalu raštą Šv. Tėvui parašė 1925.V.1 ir įdavė vienam kunigui slapta nuvežti į Romą ir asmeniškai įteikti popiežiui. Jame vysk. Matulevičius rašė:

„Viską gerai apsvarsčius, atrodo, kad jau atėjo laikas, kad aš, dėl didesnės Bažnyčiai gerovės, būčiau iš Vilniaus atšauktas. Kadangi tarp lenkų ir lietuvių vyksta kova ir yra beveik karo stovis, tai bendras nesugyvenimas, įtarinėjimai ir nepasitikėjimas ne tik kad nemažėja, bet, kas skaudžiau — dar vis didėja. Tad nestebėtina, kad lenkai mane sunkiai pakenčia dėl to, kad esu lietuvis ir Lenkijos respublikoje užimu vyskupo vietą. Jie yra pasiryžę jokiu būdu neprileisti, kad, šią vietą pakėlus į arkivyskupijos rangą, pasilikčiau Vilniuje kaip arkivyskupas.

Politinės partijos, o ypač ‘Tautinė Demokratija’, kuri Respublikoje daug reiškia, nuolatiniais manęs puolimais, klaidingais kaltinimais ir šmeižtais pasiekė tiek, kad daugelis lenkų į mane žiūri šnairai, su nepasitikėjimu ir pradeda mane laikyti beveik priešu. Gi mano veiksmai sukelia vien įtarimus ir išverčiami tik į blogą pusę. Šis nepasitikėjimas auga juntamai ir nėra jokios vilties, kad jis

sumažėtų. Matau, kad ir valdžiai esu ypatingai nemalonus — ji manimi taip pat nepasitiki.

Tokiai padėčiai esant, aišku, kad aš negaliu laisvai, kaip reikia, eiti savo pareigas ir turėti reikiamos įtakos. Sitai darau ne tam, kad nusikratyčiau kryžiaus, kurį man uždėjo Dievo gerumas, bet vien tik trokšdamas didesnės Dievo garbės ir Bažnyčios gerovės. Todėl, Šventasis Tėve, visa pilnai sudedu į Tavo rankas ir pasivedu Tavo valiai. Tu žinai, Mylimiausias Tėve, kad dėl Kristaus ir jo Bažnyčios esu pasiryžęs viską iškęsti“.

Lūkuriuodamas atsakymo į savo laišką, vysk. Matulevičius nukreipia savo dėmesį į vienuolijos reikalus. Laiške kun. Bučiui (1925.VI.15) jis paliečia visą eilę ūkinių reikalų, bet nė žodžiu neužsimena apie rezignaciją iš Vilniaus, tik kiek nusiskundžia: „Man čia trošku ir be galo sunku. Nuolatiniai šmeižtai ir užsipuolimai laikraščiuose... Gal Šv. Tėvas pasigailėjęs mane paims iš Vilniaus. Dievo valia. Kiek čia tenka iškentėti, tai tik vienas Dievas mato ir žino. Tik tuo save raminu, kad Kristui šiame pasaulyje buvo dar blogiau, nors buvo nekalčiausias. Kažin kada Dievas duos mums pasimatyti. Labai jūsų visų pasiilgau. Labai dar norėčiau kiek pasidarbuoti vienuolijai“.

Iš Vatikano atsakymas atėjo 1925.VI.l Kard. Gasparri taip parašė Varšuvos nuncijui (Lauri): „Atydžiai susipažinau su tuo, ką Jūsų Malonybė savo raporte pranešė apie pasikalbėjimą su vysk. Matulevičium, iš kurio Jo Šventenybė taip pat gavo laišką. Prašau pasirūpinti pranešti minėtam vyskupui, kad Šv. Sostas, kuris gerai supranta vis didėjančias sunkenybes, kuriose jis randasi, ne tik kad niekad neturėjo jokio pagrindo abejoti apie jo elgesį sunkiose vyskupijos valdymo sąlygose, bet net niekad nekreipė dėmesio į kaltinimus, kuriuos darydavo jo priešininkai, dargi jį gynė. Tačiau, jeigu vysk. Matulevičius mintyje turi noro atsisakyti dėl sunkumų, kuriuose jis randasi, tai gali su visu atvirumu to prašyti Jo Šventenybės, išdėstydamas savo motyvus, ir Šv. Sostas visa tai apsvarstys“.

Tuo padrąsintas, vysk. Matulevičius parašė ilgą ir tie-

siog graudų laišką popiežiui Pijui XI (1925.VI.27), kuriame jau plačiai išdėstė visas priežastis, kurios jį vertė atsisakyti iš Vilniaus. Kadangi jis niekad tų priežasčių viešai nebuvo skelbęs ir todėl kartais net buvo kaltinamas, kad perlengvai pasitraukęs iš Vilniaus, tai teisybės vardan jo visą laišką paduodame ištisai.

Atsisakymo motyvai

„ŠVENTASIS TĖVE, puolęs į Tavo Šventenybės kojas, maldauju ir nuolankiausiai prašau, kad teiktumeis mane atleisti iš Vilniaus vyskupo pareigų. Tai daryti mane verčia šios priežastys: Kadangi tarp Lenkijos ir Lietuvos neseniai buvo karas ir iki šiol tęsiasi beveik karo stovis, kadangi lietuviai neatsisako savo teisių į Vilnių ir jį supantį kraštą, gi lenkai stengiasi prieš visą pasaulį įrodinėti, kad šis miestas ir kraštas *yra* lenkiški, todėl jie turi teisėtai priklausyti Lenkijai. Lenkai stengiasi kuo greičiausiai sulenkinti visus nelenkus, naudodami visokias priemones ir net jėgą.

Visa tai mano, kaip lietuvio, padėtį daro nepaprastai sunkią. Ši padėtis tuo yra sunkesnė, kad dabar lenkai šiame krašte sudaro dominuojančią klasę, kuri savo rankose turi beveik visą viešą gyvenimą, visa valdo ir tvarko. Tuo pačiu, kad esu lietuvis, lenkų akyse esu nepakenčiamas ir tartum susitepęs kokia gimtąja nuodėme. Dėl to mane ir mano veiksmus laiko nepatikimais, lengvai įtarinėja ir aiškina į blogą pusę.

Didžiausias lenkų siekimas Vilniuje turėti, kaip sakoma, savo žmogų. Kadangi esu lietuvis, tai jie mane laiko savo tikslų ir siekimų, kuriuos yra užsibrėžę, nuolatine kliūtimi. Vilniuje jie mane sunkiai pakentė kaip vyskupą, gi dabar jie jokiu būdu negali net prileisti, kad, šį sostą pakėlus į arkivyskupo poaukštį, čia pasilikčiau arkivyskupu. Šiose sąlygose lenkas vyskupas ar arkivyskupas neturėtų nė šimtosios dalies tų sunkenybių, kurios man pasitaikė ir buvo sąmoningai sudaromos.

Kai šį kraštą buvo okupavę vokiečiai, beveik visų vietos tautybių padėtis buvo lygi. Tada lenkai iš manęs reikalavo

tik vieno, kad visus traktuočiau vienodai ir pripažino, kad aš, nors lietuvis, buvau visiems lygiai teisingas. Bet paskui, kai jie patys paėmė šį kraštą savo valdžion, tautinės jų politinės partijos, o ypač toji, kuri vadinasi Tautine Demokratija ir kuri valstybėje daug sveria, tuojau pradėjo visokiais būdais ir keliais, sistematiškai ir su tam tikru iš anksto nustatytu metodu žiauriausiai pulti mane tiek gyvu žodžiu, tiek laikraščiuose ir viešuose visuomenės susirinkimuose.

Nuolatiniais ir nesibaigiančiais kaltinimais, inkriminacijomis ir šmeižtais mane niekindami ir juodindami, jie stengiasi mane pavaizduoti kaip nekenčiamą asmenį. Jau tiek yra pasiekę, kad daugelio akyse esu tarsi kokia baidyklė, kuri alsuoja vien lenkų neapykanta ir pražūtimi. Dėl to daugelis ne tik kad į mane žiūri šnairomis, bet mane laiko lenkų tautos ir valstybės priešu. Iš kitos pusės nepraleidžia nieko, kas mano gyvenimą labiau apkartintų, darytų jį neįmanomą, o mano pareigų atlikimą sunkų ir beveik negalimą. To siekia visokiais būdais, agituodami prieš mane žmones, mane gąsdindami, net grasindami mirtimi.

Iš tikrųjų, savo ganytojiškame darbe vis labiau matau ir jaučiu kliudomas. Vis dažniau pasitaiko, kad iš visų pusių sunkenybių slegiamas, rodos, jau neatlaikysiu ir suklupsiu, jei mano gyvenimą nepasaldintų Kristus ir jo kryžius bei klusnumas Šv. Sostui. Kas bebūtų, juo toliau tokia padėtis tęsis, tuo bus liūdnesni šios kovos su vyskupu vaisiai: ir Dievas įžeidžiamas, ir žalojamos bei iškraipomos daugelio sielos, ir vyskupo autoritetas mažėja, silpnėja, ir ne kartą paliečiamas net pats Šv. Sostas. Neišeina į gera nei Bažnyčiai, nei valstybei.

Kol dalykai, kiek man atrodė, dar buvo netikri, tada Šv. Sostui atvirai pareiškiau, kad gal dar neatėjęs laikas ir nebus naudinga mane iš Vilniaus atšaukti. Gi dabar, kai po sudaryto konkordato bažnytiniai dalykai yra naujai tvarkomi ir stabilizuojami, visa rimtai prieš Dievą apsvarstęs ir pasvėręs, jaučiu ir matau, kad jau yra atėjęs laikas, ir tai skubus, kad iš Vilniaus būčiau kuo greičiau atleistas. Toks yra bendras ir tikras lenkų troškimas. Netgi katalikų laik-

raščiai tvirtina, kad aš tikrų tikriausiai Vilniuje nepasiliksiu.

Kas liečia lietuvius ir gudus — jie stebisi, kad, tokiose sąlygose atsidūręs, galėjau taip ilgai savo pareigose ištverti, ir blaiviai supranta, kad toliau jau nebegalėsiu kaip reikiant eiti savo pareigų. Ir patys lietuviai tikriausiai pažiūrės į šį mano atsisakymą, kurio patenkinimo tikiuosi, kaip į naują Šv. Sosto parodyto man gerumo ir pasigailėjimo aktą.

Protingi vyrai visai su pagrindu mano, kad po konkordato sudarymo, jeigu pasilikčiau Vilniuje, tai politiniai machinatoriai, netekę vilties mane pašalinti, gali net jėga prieš mane pasikėsinti. Pasitikėdamas Dievo malone, esu viskam pasirengęs, bet man atrodo, kad iš to Bažnyčiai nebūtų jokios naudos.

MYLIMIAUSIAS TĖVE, puikiai žinau ir patyriau, kiek esi man parodęs gerumo ir kaip tėviškai ir sėkmingai esi mane gynęs. Tavo man parodyto gerumo amžinas dokumentas yra Tavo laiškas, kurį tuojau, vos užėmęs popiežiaus sostą, man, menkam Tavo tarnui atsiuntei. Čia visur taip manoma ir tvirtinama, kad aš turįs ne tik Tavo asmenišką pasitikėjimą, bet dargi, ko nedrįstu ištarti — net esu supamas Tavo draugiškumo. Po Dievo vien Tavo gerumui ir maloningumui priskiriu tai, kad tokiose sunkiose sąlygose vis tik dar galėjau šiek tiek savo pareigas eiti ir kad mano priešininkai, tiek kartų man grasinę, vis tik neišdrįso įvykdyti savo planų.

Taip pat ir Apaštalikoji Nuncijatūra Lenkijoje visuomet yra man parodžiusi daug gerumo ir palankumo ir kiek galėdama, mane palaikė ir gynė.

Reikia stebėtis, koks yra didelis žmonių sugedimas. Kam daug ieškoti pavyzdžių? Kai patsai, ŠVENTASIS TĖVE, buvai Lenkijos Nuncijum, esi pilnai patyręs. Nors nieko kito, tik gero stengeisi daryti, nors visiems parodei didžiausios meilės ir palankumo, nors pačią lenkų tautą taip mylėjai ir tiek daug gero jai esi padaręs, tačiau buvai puolamas su tokiu nedorumu ir smarkumu ir taip neteisingai, pats būdamas visai nekaltas.

Pasitikėdamas Tavo, ŠVENTASIS TĖVE, man parodytu palankumu, išdrįstu prašyti dar kitos didelės malonės, būtent, kad atleistas iš Vilniaus, galėčiau bent kurį laiką apsigyventi Romoje ir atsidėti Marijonų Vienuolijos, kurios esu generolas, reikalų tvarkymui, kad šis Dievo Apvaizdos ir Šv. Sosto valios man patikėtas kūrinys būtų galima vesti į savo tikslą.

Prie Tavo Apaštališkojo Sosto suklupęs ir nuolankiai bučiuodamas Tavo kojas, pilnai atsiduodu Tavo aukščiausiai valiai, maldaudamas Tavo Apaštališko Palaiminimo.

Tavo Šventenybės klusniausias ir atsidavęs sūnus Jurgis Matulevičius, Vilniaus vyskupas. Vilniuje 1925 m. birželio mėn. 27 d.“.

***

Parašęs šį laišką, vysk. Matulevičius pajuto didelį palengvėjimą, nors buvo labai išvargęs. Laukdamas atsakymo iš Romos, 1925.VII.7 parašė laišką kun. Bučiui Kaune: „Važiuosiu į Ciechocinką pasigydyti ir pasilsėti. Gal teks ir į Romą važiuoti. Čia padėtis be galo sunki ir vargi. Jei Šv. Tėvas mane iš čia paims, tai bus tikras tėviškos jo širdies pasigailėjimo aktas. Kad ne Dievo malonė, kad ne Kristus ir jo kryžius, tokioje atmosferoje žmogus neiškęstum. Visus labai širdingai sveikinu. Melskitės, kad Dievas mane laimingai iš tų sunkių aplinkybių išgelbėtų, kad dar galėčiau marijonams patarnauti ir darbą privaryti iki galo. — Pailsėk, Brolau, prižiūrėk, kad ir kiti pasilsėtų. Bučiuoju jus visus širdingai ir visiems laiminu + Jurgis“.

Į Ciechocinką vysk. Matulevičius nuvažiavo liepos 13 d. Gydytojas rado, kad jis perilsęs. Prie to dar prisidėjo ir paprastos jo ligos. Poilsis nebuvo ramus, nes vis laukė atsakymo iš Romos. Iš ten liepos 19 d. parašė laišką kun. Bučiui į Kauną, kuriame tarp kitų dalykų skaitome: „Kas su manim bus, dar tikrų žinių neturiu. Tikiuosi, kad Šv. Tėvas, atsižvelgdamas į Bažnyčios naudą ir sunkią mano padėtį, iš Vilniaus mane paliuosuos... Tikiuosi gauti tikrų žinių dar šį mėnesį, o vėliausia rugpiūčio mėnesį“.

Vos spėjęs tą laišką išsiųsti, gavo iš Varšuvos nuncijaus žinią, kad iš Romos atėjęs kardinolo Gasparri atsakymas (1925.VII.14), kuriame tarp kita ko rašoma:

„Jo Šventenybei buvo tikrai nemalonu patirti iš Tavo laiško, kad Tu vėl iš naujo prašai Tave pagaliau atleisti iš Vilniaus vyskupijos valdymo. Tačiau priežastys, kurias pateikei ir kurios Tave vertė daryti tokį žingsnį, yra tiek svarbios ir rimtos, kad Šv. Tėvas laikė savo pareiga Tavo norą patenkinti ir sutikti. Todėl šiuo pranešu, kad Jo Šventenybė priėmė Tavo atsisakymą iš Vilniaus vyskupo vietos ir duoda Tau leidimą, kaip buvo prašyta, tuojau atvykti į Romą ir čia apsigyventi, kad galėtum teisėtai atsidėti Marijonų Vienuolijai, kuriai garbingai vadovauji ir kurios reikalus nori tvarkyti ir tobulinti. O už Tavo žymius nuopelnus ir už garbę, kurios nusipelnei Tau pavestos Bažnyčios valdyme, Jo Šventenybė dėkingumo ženklan Tau pažada visokią paramą ir pagalbą naujame Tavo darbo bare. O kaip atlyginimą už tiek darbų, kuriuos laimingai nuveikei Viešpaties vynyne, Tau melsdamas dangiškų dovanų gausumo, popiežius iš širdies Tau teikia Apaštališkąjį Palaiminimą“.

Visas susirašinėjimas su Roma vyko slaptai per Varšuvos nuncijų arkiv. Lauri. Vilniuje niekas apie tai nežinojo. Tuo tarpu Lenkijos valdžia visai rimtai planavo vysk. Matulevičių perkeldinti į naujai organizuojamą Čenstakavos vyskupiją. Grįžęs iš Ciechocinkos į Vilnių, jis greitai susitvarkė visus savo reikalus ir, niekam nieko neprasitardamas, rugpiūčio 1 d. slaptai apleido savo kančių miestą, palikdamas savo daiktus sutvarkyti kun. Jonui Krišč iukaičiui.

Trumpai sustojęs Varšuvoje, jis atsisveikino marijonus ir artimuosius bičiulius. Iš ten parašė Vilniaus kapitulai, kuriai pranešė apie savo atsistatydinimą ir prašė išsirinkti vyskupijos valdytoją. Taip pat parašė trumpus atsisveikinimo laiškus vysk. Bandurskiui, savo sufraganui Michalkevičiui, kapitulos dekanui Hanusowicziui ir kan. Viskantai. Be to, apie savo atsisakymą iš Vilniaus oficialiai pranešė Lenkijos Kulto ir Švietimo ministrui Stanislovui Grabskiui.

Prieš pat išvažiavimą iš Varšuvos į Romą, rugpiūčio 3 d., vyskupas parašė labai draugišką laišką kurijos kancleriui, kan. Chaleckiui, dėkodamas jam už uolų bendradarbiavimą, jo išmintingus ir praktiškus patarimus, nuoširdžią ištikimybę ir drąsą, visados palaikant savo ganytojo pusę ir net nepaisant galimų nemalonumų. „Jaučiu labai daug, bet nemoku tai išreikšti ant popieriaus. Tu žinai, mielas kun. Liucijonai, kad aš Tave myliu visa širdimi ir esu labai ir labai Tau dėkingas. Mums buvo gera dirbti drauge, nes Dievas su mumis.

Visa širdžia Tau atsidavęs + Jurgis, Vyskupas“.

VYSK. MATULEVIČIUS ROMOJE

Atsisakymo atgarsiai

Į Romą vyskupas atvyko rugpiūčio 5 d. tuoj po dvyliktos. Apsigyveno pas Tėvus rezurekcijonistus (Via S. Sebastianello, 11). Ten rado ir būsimą savo įpėdinį Vilniuje arkiv. Joną Cieplaką, buvusį kolegą Petrapilio Dvasinėje Akademijoje. Vyskupas sąmoningai pirmiausia apsigyveno pas lenkus, kad jie nemanytų, jog ant jų pykstąs ir nenorįs jų daugiau nė žinoti. Kad jis buvo Vilnių apleidęs galutinai, Romoje dar niekas nežinojo.

Sekančią dieną nuvyko į Vatikaną paprašyti audiencijos pas Šv. Tėvą ir ten patyrė, kad Lenkijos vyriausybė jau buvo dariusi oficialių žygių jį perkelti į Čenstakavą. Tą pačią dieną aplankė ir Lenkijos ambasadą prie Šv. Sosto. Rado tik ambasados tarnautoją p. Perzowskį. Vysk. Matulevičius jam pasakė, kad į Vilnių jau negrįšiąs ir patikino, kad anaiptol nemanąs lenkams kenkti. Dar kunigu būdamas, visuomet saugojęsis kam nors kenkti. Priešingai — kiek galėdamas — stengėsi žmonėms tarnauti ir gera daryti. Ir čia pakartojo savo obalsį: Vince malum in bono!

Ponas Perzowskis aiškino, kad lenkų valdžia prieš jį, kaip vyskupą, nieko neturėjusi. Priešingai, savo reliacijose Šv. Sostui jį gyrė ir rūpinosi perkelti į Čenstakavą, tik Vilniuje dėl politinių priežasčių negalėjo palikti. Vyskupas jam pasakė, kad tas priežastis gerai žinąs ir su lenkais norįs gyventi santaikoje. Tas vizitas lenkų valdžios atstovui, matyti, patiko, nes išeinant vyskupo palydovui pasakė: „Szlachetny gest zrobil“ (padarė puikų gestą). Aplankęs ir kitus žymesnius Romoje lenkus, pasisakė ir Tėvams rezurekcijonistams, kad iš Vilniaus jau yra atsisakęs.

Rašydamas laišką kun. Bučiui į Kauną, jis sakosi tą dieną kėlęs 3:30 val. ryto. Toliau dėsto, kad norėtų iki rudens Romoje įsteigti „Collegium Marianum“ — studijų namus. „Jei Lietuvos laikraščiai netinkamai aiškintų mano iš

Vilniaus pasiliuosavimą arba drįstų daryti Šv. Tėvui priekaištų, paaiškink, kad kitaip nebuvo galima padaryti. Ilgiau liktis aš negalėjau, būtų buvęs neprotas (neprotinga). Mane paliuosuodamas, Šv. Tėvas atliko tikrą pasigailėjimo darbą. Apie tai pranešk mūsiškiams Marijampolėje ir Uogintaitei (Vargdienių Seselių vyresniajai)“.

Panašaus turinio laišką parašė ir kun. Vincentui Kulikauskui Chicagoje. Prašė apie tai pranešti ir Šv. Kazimiero sesutėms. Be to, išreiškė norą iš Amerikos parsitraukti kun. Kazimierą Rėklaitį, kuris gerai pažįsta Romą ir moka italų kalbą.

Rugpiūčio 13 dieną vysk. Matulevičių privačioje audijencijoje priėmė popiežius Pijus XI ir jam buvo labai malonus. Iš kalbos su popiežium jis patyrė, kad gerai padarė, prašydamas atleisti iš Vilniaus, nes, keliant jį į arkivyskupus, lenkų valdžia būtų griežtai vetavusi. Ta proga popiežius patvirtino ir legalizavo visas jam dispensas, vyskupaujant Vilniuje neramiais laikais, ir marijonams leido kurtis Romoje, žadėdamas jiems visokeriopai pagelbėti (Diaria 282).

Kitų reikalų Vatikane negalėjo atlikti, nes aukštieji pareigūnai buvo išvažinėje atostogų. Be to, iš viso Romoje buvo didelis žmonių susigrūdimas, nes buvo Šventieji Metai. Ta proga buvo atvažiavusi lenkų maldininkų ekskursija. Jų tarpe buvo Minsko vysk. Łozińskis ir žymus Vilnijos lietuvių veikėjas kun. Vincentas Taškūnas. Vysk. Matulevičius drauge su maldininkais dalyvavo šv. Mišiose, kurias laikė Šv. Tėvas, o paskui ir audiencijoje. Tai darė, norėdamas lenkams parodyti, kad ant jų neturi jokio pykčio, nes, ką jis iškentėjo, tai nebuvo visų lenkų darbas, tik kai kurių politinių partijų. Ir už tuos meldėsi ir pasižadėjo melstis ir toliau.

Rugpiūčio 21 d. jis atsisveikino su Tėvais rezurekcijonistais ir persikėlė pas benediktinus prie Šv. Pauliaus bazilikos. Ten atsilaikė 10 dienų rekolekcijas, kurių jautėsi jau labai ištroškęs. Po jų pilnai nusiraminęs, patyręs daug Dievo malonių, savo rekolekcijų pasižadėjimuose tarp kitų dalykų įsirašė: „Daug melstis už tuos, nuo kurių buvau patyręs ko nors blogo“ (Diaria 282-283).

1925.IX.3 rašo laišką kun. Bučiui į Kauną: „Mielasai Praniuk, sugrįžęs iš rekolekcijų, radau Tavo ilgą laišką. Labai gaila pasidarė, kad ne tu atvažiuosi. Bus man labai malonu ir miela pasitikti ir kun. Dvaranauską, bet vargu su juo galėsiu atlikti visus tuos reikalus, kuriuos būčiau su Tavim atlikęs; jis ne Generalinis Vikaras... Neturiu nei kur, nei kuo priimti. Gyvenu pas svetimus žmones kaip paprasčiausias studentėlis, dabar po rekolekcijų mokausi italų kalbos nuo ryto iki vakaro.. Ir man būtų labai miela atvažiuoti pas jus, pasimatyti su jumis visais ir pamatyti savo gimtąją šalį... Čia nėra, kas man padeda ar pavaduoja, o pačiam vyskupui nepritinka visur landžioti“.

Su įsikūrimu čionai neis taip lengvai, kaip maniau. Šv. Tėvas manė ir mano mums ką duoti, bet nežinia, ar tuoj savo sumanymą galės įvykdyti. Man liepė pasimatyti su kardinolu Miesto Vikaru, bet jo Romoje dar nėra, grįš tik spalio gale. Net ir samdytis kur nors butą dabar labai sunku, beveik nebegalima, kol pasibaigs jubiliejaus metai“.

1925.X.16 vėl rašo kun. Bučiui: „Užvakar *Osservatore Romano* pasirodė straipsnis su žiniomis iš Lietuvos. Išgirtas kan. Reinys, paminėti maldininkai, kurie buvo atvykę su kan. Vincentu Jarulaičiu. Pasitikima, kad, Reiniui apėmus užsienio reikalų vedimą, būsią atitaisyti ir suderinti santykiai su Vatikanu. Aišku, duodama suprasti, kad kaip tik dabar laikas susiartinti su Ap. Sostu, o net ir sudaryti konkordatą... Pranešu tą žinią. Gal apie tai pakalbėtum su Reiniu ir kan. Staugaičiu. Taip pat ir su vyskupais. Tikrai skaudu, kad krikščionims demokratams valdant Lietuvą, o ypač kunigams ministeriaujant, Lietuva liktųsi karo stovyje su Apaštališkuoju Sostu.

Pasveikink nuo manęs kan. Reinį. Žinoma, jam reikės daug drąsos, jį puls visokie Bažnyčios priešai, bet, jeigu pavyks suderinti reikalas, jo nuopelnas bus didelis. Mano nuomone, kaip tik dabar laikas pradėti tartis su Ap. Sostu, nėra ko laukti ilgiau. Žinau, sunkenybių be galo, bet jas žmonės sudaro ir žmonės gali atitaisyti. Jei kiek galėčiau, ir aš padėčiau tuos santykius suderinti“.

Būtų įdomu atspėti, ar paskutinis šio laiško sakinys išreiškė tik uolųjį vysk. Matulevičiaus apaštalavimą ar jau nujautimą, kad tuos santykius derinti teks jam pačiam.

Pokalbis su Lenkijos ambasadorium

Pirmą kartą paties ambasadoriaus prie Šv. Sosto p. Skrzyńskio neradęs namie, vysk. Matulevičius jį vizitavo spalio mėn. 25 dieną. Tą vizitą savo laiške kun. Bučiui (1925.XI.9) vyskupas taip aprašė:

„Kalbą jis pradėjo apie mano atsistatydinimą.

— Šv. Tėvas turėjo būti labai patenkintas ir labai Tamstai dėkingas, kad atsistatydinai, — tarė ambasadorius.

— Nežinau, ar Šv. Tėvas turi kuo džiaugtis, — atsakiau. — Tiek tik galiu pasakyti, kad ir Šv. Tėvui ir man buvo aišku, kad ilgiau Vilniuje liktis buvo nebegalima. Gi Tamstos ruošėtės statyti griežtą veto prieš mano pakėlimą į arkivyskupus, o endekų partija, remdama valdžią, rengė man skandalą.

Iš pradžių ambasadorius lyg buvo bandęs teisintis, kad lenkų valdžia čia nieko dėta...

— Kaipgi? Juk, p. Grabskis, Švietimo ir Kulto reikalų ministras, būdamas Vilniuje, savo partijos (endekų) žmonėms aiškiai pasakė, kad valdžia jokiu būdu nesutiksianti, kad aš būčiau pakeltas į Vilniaus arkivyskupus ir likčiau Vilniuje, kad, remdamasi konkordatu, statysianti griežtą veto politikos atžvilgiu. Tą patį ne kartą buvo kalbėjęs ir Varšuvoje, kaip apie tai gavau patirti iš patikimų žmonių. Gi buvo valdžios sumanymas, o net jau buvo siūloma ir Šv. Sostui mane iškelti vyskupauti į Čenstakavą. Net vysk. Przeždzieckis buvo vieną kartą paklausęs, ar nesutikčiau eiti į Čenstakavą. Žinoma, griežtai atsisakiau. Ir su J. E. Nuncijum teko apie tai kalbėti. Tada jam pasakiau: jei aš Vilniuje netinku dėl to, kad tai esąs grynai lenkiškas miestas, tai kaip aš galėčiau būti Čenstakave, jei tas miestas nemažiau lenkiškas už Vilnių.

Pagaliau taip jau mane apšaukė lenkai savo laikraščiuose ir taip sugadino gerą mano vardą, kad būtų sunku

visa tai atitaisyti, patekus į Čenstakavą. Gal ir ten taip pat imtų šnairai į mane žiūrėti ir vėl negalėčiau tinkamai darbuotis.

Ponas ambasadorius, matydamas, kad aš buvau aiškiai nustatęs dalykų stovį, pripažino, kad lenkų valdžia jokiu būdu nebūtų sutikusi mane palikti Vilniuje, bet kad ji nieko nebūtų turėjusi prieš tai, kad būčiau buvęs iškeltas kur kitur. Tiesa, valdžia siūliusi mane iškelti į Čenstakavą, manydama, kad aš, toks didelis Marijos garbintojas, būčiau buvęs patenkintas. Visur kitur, tik ne Vilniuje ir ne pakraščiuose, aš būčiau buvęs geras.

Čia jis man papasakojo daug pagyrimo žodžių ir apgailestavo, kad išvažiavau iš Lenkijos, kad Lenkijos episkopatas netekęs tokios jėgos ir tt., kad prieš mane, kaip prieš žmogų ir dvasiškį, nieko neturinti, kad Vilniuje aš buvęs nepageidaujamas tik dėl politikos, kad partija ir spauda tiek rėkę ir rašę, kad valdžia nebegalėjusi į visa tai neatsižvelgti. Pasisakė, kad, per trejus metus čia ambasadoriaudamas, nuolat turėjęs prieš mane galybes skundų, bet drauge prisipažino, kad, kai pareikalavęs faktų, skundikai jokių faktų nepristatydavę...

Iš viso to pasikalbėjimo man dar kartą paaiškėjo, — toliau rašo vyskupas, — kad Vilniuje jokiu būdu nebūčiau galėjęs liktis. Lenkijos valdžia būtų tarusi veto, Ap. Sostas būtų galėjęs patekti į nemalonią padėtį. Greičiausia būtų tekę nusileisti... Katalikų vyskupui statyti Šv. Tėvą į tokias aplinkybes yra neleistina... Man vis tiek būtų reikėję kraustytis iš Vilniaus... Nematau net, kokia iš to galėjusi būti nauda Lietuvai ir Lietuvos valdžiai, — santykiuose su lenkais būtų vienas skandalas viršaus ir tiek. Būtų pakalbėję, pašūkavę kurį laiką politikininkai ir laikraščiai, ir viskas tuo būtų pasibaigę.

Buvau pas kard. De Lai. Jis pasakė, kad mano atsistatydinimas buvęs ‘dura necessitas, sed necessitas’ (nemalonus, bet neišvengiamas) ir kad aš labai gerai padaręs.

Lenkų valdžios atstovai labai nepatenkinti, kad aš apsigyvenau Romoje. Nežinau, kodėl manęs bijo. Teko iš len-

kų išgirsti, kad jie labai norėtų, kad aš išvažiuočiau kur nors kitur. Lenkų ambasadorius, *dabar* mane girdamas, net užsiminė, kad būtų gera, jei mane pasiųstų vyskupauti į Lietuvą, kur esą lenkai taip skriaudžiami!...

Tuos dalykus miniu dėl to, nes matyti, kad ir Lietuvoje kažkas skleidžia žinias, kad maną skirti mane arkivyskupu į Lietuvą. Tą reikalą savo laiške paliečia kan. Staugaitis ir sako, kad, jeigu Šv. Tėvas tai padarytų, tai Lietuvos valdžia man neduotų vizos į Lietuvą ir būtų naujas skandalas... Lietuvos valdžia gali būti rami... Man rodos, kad be reikalo mane terpia į tuos dalykus. Aš visuomet taip stengiausi vengti politikos ir jos bijausi. Kad bent kartą Dievas duotų (leistų) išsisukti iš to sūkurio“.

Vilniečio kun. dr. Kazimiero Gečio liudijimu, vysk. Matulevičius į Vilnių atvyko gyvu gražiu veidu, pilnu energijos, o išvažiavo susibaigęs, sulinkęs ir visiškai pražilęs.

Marijonų centro ir kolegijos kūrimas

Kaip jau anksčiau matėme, vysk. Matulevičiui Romoje pirmuoju ir pagrindiniu rūpesčiu buvo Marijonų Vienuolijos reikalai. Pačiame pirmame laiške prof. Bučiui Kaune, rugpiūčio 6 d., rašo: „Norėčiau jau šiemet iki rudens čia mūsiškiams įsteigti ‘Collegium Marianum’, arba studijų namus. Iš Lenkijos būtų du kandidatai lenkai, vienas gudas ir vienas rusas. Iš Amerikos norėtų atsiųsti subdijakoną Mačiulionį. Su studijomis blogiausia Lenkijoje. Gal ir iš Lietuvos ką atsiųstumėte? Norėčiau žinoti, koks būtų reikalingas butas“.

Tačiau jis pats dar neturėjo jokio pastovaus kampelio. Pradžioje apsigyveno pas rezurekcijonistus, paskui persikėlė pas benediktinus laikyti rekolekcijų, o po rekolekcijų susirado prieglobą pas pranciškonus (Lungotevere Farnesina 40). Čia jis išsilaikė ilgiau ir vis dairėsi, kur išsinuomoti patalpas, kad tilptų marijonų centras ir kolegija. Dar vis teko laukti, kol iš atostogų grįš reikiamieji pareigūnai. Viename laiške savo buvusiam kancleriui parašė: „Dabar esu kaip paukštelis, be atsparos taško. Jaučiuos arčiau savo Dievo“.

Jis norėjo gyventi vienuolyno tyloje ir paunksmėje,

tačiau nė ten nebuvo užmirštas: 1925.IX.1 d. popiežius Pijus XI jį pakėlė tituliniu Aduli arkivyskupu už jo vyskupavimą Vilniuje.

Atliekamą laiką, ypač ankstyvus rytus, arkiv. Matulevičius naudojo korespondencijai su marijonais Lietuvoje, Lenkijoje ir Amerikoje. Be to, reikėjo parašyti laiškus ir savo bičiuliams. Būdamas Romoje, jis palaukė artimą ryšį su savo buvusiu kancleriu, kan. Liucijonu Chaleckiu. Viename iš laiškų (1925.IX.18) jam dėkoja už laiškus ir atsiunčiamas iškarpas iš Vilniaus lenkiškų laikraščių. Tikisi, kad ten pamažu jį užmirš. Arkiv. Jonas Cieplak esą labai nori patekti į Vilnių, bet kol kas apie vyskupų skyrimus Romoje negirdėti. Arkiv. Matulevičius sakosi gavęs žinių, kad iš Vilniaus seminarijos profesorių jau atleisti jo paskirtieji gudas Juozapas Reszec, dėstęs filosofiją ir sociologiją, ir kun. Jonas Skruodys, dėstęs katechetiką ir lietuvių kalbą. Tokiai padėčiai esant, jis pataria kancleriui atsistatydinti iš anksto, nelaukiant naujo arkivyskupo paskyrimo, — taip būsią geriau. Tą draugišką patarimą kan. Chaleckis tuojau įvykdė, nes jam buvo aiškus endekų nusistatymas.

Kitame laiške kan. Chaleckiui (1925.X.24) arkiv. Matulevičius jį pagiria už pasitraukimą iš kanclerio pareigų. „Sunkiuose ir painiuose darbuose užtektinai privargai. Tegul kitas pamėgina tos laimės...“ Prašo pasveikinti visą eilę bendrų bičiulių ir parašyti, kaip planuojamas Vilniaus arkivyskupijos pertvarkymas ir teritorinis padalijimas. Apie save rašo, kad dar nesusitvarkė, nes čia normalus gyvenimas prasideda tik po lapkričio 4 d. Dar nebuvo progos susitikti su Miesto Vikaru kard. Pompilij. Mano išsinuomoti kokį dešimt kambarių: sau ir keletui savo vienuolijos studentų. „Bus daug vargo, kol susitvarkysime. Tai galėsime padaryti, kai baigsis jubiliejiniai metai“.

Kai vysk. Matulevičius tyliai pasitraukė iš Vilniaus, net neatsisveikinęs su geriausiais bičiuliais, Vilniaus universiteto rektorius Marjan Zdziechowskis (1861-1938) jam parašė laišką į Romą, kuriuo išreiškė gailestį dėl jo atsistatydinimo ir vilties, kad jis bus paaukštintas.

Arkiv. Matulevičius tuojau (1925.IX.11) jam parašė padėkos laišką;

„Magnificencija, Didžiai Gerbiamas ir Brangus Pone Rektoriau!

Tegul Dievas Jums atlygina už laišką, kuris visada bus brangus atminimas. Vienas Dievas žino, kiek aš jaučiau ir jaučiu dėkingumo gerbiamam Profesoriui. Buvau tiek visų apšauktas, tiek mane nuolatos drabstė purvais, boikotavo, o Jūs, nieko nepaisydamas, norėjote su manim bendrauti ir man parodėte tiek daug palankumo ir širdies.

Iš tikrųjų, man buvo labai skaudu, kad dėl mano menko asmens tiek įžeidinėjo Dievą ir darė tiek daug žalos Bažnyčiai. Tačiau iš Vilniaus pasitraukiau ne dėl šmeižtų ar vengdamas kryžiaus, bet dėl susidariusios padėties.

Už visus tuos, kurie mane puldinėjo, visada meldžiaus ir atvykau į Romą, kad nuošaliai, kaip vienuolis, galėčiau dar geriau tarnauti Dievui ir daugiau darbuotis Bažnyčiai.

Jūsų Magnificencijai siunčiu geriausius linkėjimus ir ganytojišką palaiminimą. Tegul Brangusis Profesorius prisimena, kad Romoje visada turės dėkingą ir širdingai atsidavusį draugą“ *(Listy* 287-288).

Po pirmojo pasaulinio karo Marijonų Vienuolija gerokai išaugo. Greta pagrindinių namų Marijampolėje marijonai įsikūrė ir Kaune. Sustiprėjo ir šakojosi Amerikoje. Plito ir Lenkijoje, augo namai Bielianuose, Varšuvoje ir jos priemiestyje Pragoję (Vilniaus gatvėje). 1920 m. įsikūrė Skurcuose (Skórzec) ir Raśnoje; 1923 m. Drujoje (Gudijoje) ir 1924 m. Vilani — Latvijoje. Jų visų vyriausias vadovas — generolas buvo vysk. Matulevičius Vilniuje. Jis galėjo asmeniškai aplankyti vienus kitus namus Lenkijoje, o kitus pasiekdavo tik laiškais. Todėl nenuostabu, kad, apsigyvenęs Romoje, vyriausias vienuolijos vadovas pirmiausiai susirūpino įsteigti marijonų centrą. Tuo reikalu jis parašė ilgą laišką (1925.X.27) Pr. Bučiui Kaune.

Atsakydamas į marijampoliškių marijonų statybinius užsimojimus, jis rašo: „Pripažįstu visų tų dalykų reikalingumą, bet baisu, kad neįbristume į skolas, iš kurių bus sunku

išbristi. Kiek galėdami, pakentėkite bent su kai kuriais statymais. Aš vis tik prašyčiau, kad nepamirštumėte visos vienuolijos reikalų ir generalinio namo. Vienuolijai nuolat augant, būtinai reikia sudaryti stiprus centras. Pamatysite, jis išeis visų namų ir visų vienuolijos šakų naudai. Įdėtas skatikas į centro sutvarkymą ir sustiprinimą neš šimteriopą vaisių. Taigi nepamirškite, kad ir čia reikia pagalbos... Kai šiaip taip įsitaisysime, čia gyvenimas nebus brangus. Tik pradžia sunki. Pasitikiu Dievo Apvaizda ir Šv. Panelės globa“.

Tame pat laiške šiek tiek rašo ir apie save: „Tuo tarpu esu sveikas, turėjome kelias vėsesnes dienas, pradėjau jausti, kad silpnėja mano koja ir ranka, bet dabar vėl šilta ir vėl man gerai. Bijausi žiemos, kambariai nešildomi, neįrengti. Galima nusipirkti šildytuvą (Chicagos seserys kazimierietės tam reikalui jam atsiuntė $ 50), bet ne kiek tos šilumos pasidaro. Kun. Jonas išsiuntė iš Vilniaus kiek daiktų, tai ir bus kuo šilčiau apsirengti“.

Toliau laiške paliečia visą eilę vidujinių vienuolyno gyvenimo reikalų, vis grįždamas prie centro Romoje. Gana stipriai pabrėžia, kad reikia panaikinti broliukų ir kunigų valgio nevienodumą, nes tai „negražu, ne pagal įstatus ir nebroliška“. Kur tik vienuolynuose matė, visur drauge valgė bendrame valgomajame. Gi sunkiau dirbantiems broliukams pusryčiams turi būti stipresnis maistas. „Bendrai reikia pratinti, kad visi valgytų daugiau daržovių, bus sveikiau“.

Labai džiaugiasi gavęs telegramą iš Amerikos, kad apie lapkričio 20 d. į Romą atvažiuos kun. Rėklaitis. „Be abejo, man bus lengviau. Kad tik Dievas duotų susikurti kokią nors savo gūžtelę. Visus sveikinu ir laiminu. + Jurgis“.

Panašius laiškus apie save ir marijonų centro reikalingumą rašė ir kun. St. Warszawskiui į Bielianus *(Listy* 262-264).

1925.XII.3 laiške Bučiui rašo: „Mielasai Praniuk, Tavo paskutinis laiškas mane labai nustebino ir dar labiau nugąsdino. Aš Tave visuomet gyniau nuo visokių vyskupavimų, o Tu mane, kaip matau, pradedi net piršti į arki-

vyskupus. Atmink, kad mes pasižadėjome gintis nuo visokių poaukščių ir aukštų vietų. Tiesa, mūsų užduotis visomis pajėgomis tarnauti Bažnyčiai, bet *vienuoliškai*. Mes esame pašaukti ne Bažnyčią valdyti, o tik jos valdytojams tarnauti. Mūsų užduotis ne bažnytinė politika, o tik Kristaus dvasios žadinimas.

Lietuvoje žmonių netrūksta, nesunku surasti ir tinkamą žmogų į arkivyskupus. O mano darbui dirbti — tai yra vienuolijos gyvenimui (įstatams, instrukcijoms ir tt.) sutvarkyti, vargu, ar taip lengvai surasite žmogų. Kol kas tarp mūsiškių aš tokio dar nematau. Tam darbui aš ruošiaus rimtai, pašvenčiau daug laiko... Pagaliau, būdamas čia Romoje, gal ne kartą galėčiau patarnauti ir Lietuvos Bažnyčiai. Jei Lietuvos politikai siektų kiek toliau, tai turėtų visa ką daryti, kad aš Romoje galėčiau ramiai darbuotis.

Ką tik gavau iš Vatikano pasiūlymą, ar nesutikčiau kuriam laikui važiuoti į Lietuvą Vizitatorium. Aš sutikau ir, jei gausiu Lietuvos vizą, atvažiuosiu. Jaučiu, kad Dievui padedant, tą darbą gal atliksiu. Čia galėčiau patarnauti Bažnyčiai ir Vienuolijai nebus skriaudos... Kol kas to niekam neskelbk“.

Tas Vatikano pasiūlymas neatsirado iš nieko. Viename iš ankstyvesnių laiškų Bučiui (1925.X. 16) arkiv. Matulevičius jam patarė pasitarti su vyskupais ir žymesniais dvasiškiais bei pasauliečiais, kaip sutvarkyti pairusius Lietuvos santykius su Šv. Sostu. To pasėkoje spalio 29 d. Aukštojoje Panemunėje įvyko vyskupų ir žymesniųjų dvasiškių susirinkimas, kuriame buvo nutarta, kad Lietuvoje reikia daugiau vyskupijų, nes Žemaičių vyskupija yra per stambi, ir tas vyskupijas sujungti į savą arkivyskupiją. Tokio turinio prašymas buvo išsiųstas Ap. Sostui lapkričio 2 d. Kaip matome, Ap. Sostas atsiliepė palankiai ir gruodžio 7 d. arkiv. Matulevičių paskyrė Apaštališkuoju Vizitatorium Lietuvai.

Tą pačią dieną Vizitatorius pranešė prof. Bučiui, kad iš Romos išvažiuos į Lietuvą gruodžio 9 ar 10 dieną. Sustos Kauno vienuolyne. Prašo žiūrėti, kad nebūtų jokių nereikalingų manifestacijų ir triukšmų.

VILNIAUS VYSKUPIJOS KAPITULOS PROTOKOLAS

Kai vysk. Matulevičius Romoje uoliai atsidėjo Marijonų Vienuolijos reikalams, ieškojo vietos centriniam marijonų namui, mokėsi italų kalbos, bėgiojo po Vatikano įstaigas, Vilniaus kapitula skubėjo rašyti protokolą apie Matulevičiaus vyskupavimą Vilniuje.

Protokolo įvadas

Poroje pirmųjų puslapių pateikę kun. Matulevičiaus trumpą biografiją, autoriai parašė tokią įžangą:

„Ir kiek šviesi ir žavesio verta buvo kun. Matulevičiaus praeitis, tiek ji buvo liūdna ir skaudi kaip Vilniaus Ordinaro. Norėtume užmerkti akis į tuos septynerius metus, nuo 1918 metų iki 1925 metų, tyla pridengti tą tamsią buvusio mūsų vyskupo gyvenime spragą, bet jaučiame visą atsakomybę istorijai ir savo visuomenei, ir dėl to, nepaisant skausmo, kokį jaučiame tai rašydami, esame verčiami bent bendrais bruožais pažymėti šioje knygoje, ką tuo laikotarpiu pergyveno mūsų vyskupijos Bažnyčia: historia et veritas nos urget (mus verčia istorija ir tiesa).

Vyskupas Matulevičius yra lietuvis ir visada save laikė priklausančiu lietuvių tautai. Ir štai, toje gražioje sieloje, protingoje ir vienuolinėje, sau rado pagrindą nacionalizmas, o geriau, lietuviškas ir gudiškas šovinizmas, arba, aiškiau kalbant, priešlenkiškas šovinizmas, kuris kaip geležimis sukaustė tą visais žvilgsniais neeilinį žmogų. Ir tai sudarė, kad vysk. Matulevičius mūsų vyskupijos Bažnyčiai nepadarė tiek gero, kiek galėjo padaryti, ir kurio iš jo laukė tie, kurie jį prieš tai arčiau pažino.

Kai tas šovinizmas jau buvo giliai nuo seno užsislėpęs vyskupo sieloje, o tik dabar pasirodė, susidūrus palankiai Kauno ir Vilniaus sritims. O gal tai buvo vyskupui primesta

Kauno šovinistinės vyriausybės, o vyskupas, nesiorientuodamas politiniai, nesąmoningai pakluso tos vyriausybės reikalavimams. Ir veikė tos vyriausybės mintimi arba skendėjo neveikioje. Mes čia nedrįstame spręsti, nes ateityje tik istorija sugebės išryškinti. Pabrėžiame vien tik faktą, nušviečiantį Bažnyčios padėtį, ją valdant vysk. Matulevičiui.

Apaštališkas Vizitatorius, Achille Ratti, gyvenąs Varšuvoje, 1918 m. spalio 18 d. pranešė prel. Jonui Hanusowicziui, kapitulos vikarui, kad Šv. Tėvas Benediktas XV Vilniaus vyskupu paskyrė kun. Jurgį Matulevičių. Tą valandą, kai tas paskyrimas buvo gautas, Vilniaus visuomenėje buvo jaučiamas visuotinis neramumas ir net tam tikras prieštaraujantis murmėjimas prieš Apaštalų Sostą. (Čia tenka stebėtis kapitulos sugebėjimu sukurstyti visuomenę per vieną valandą, neleistinai paskleidžiant dokumentą, kuris buvo rašytas kapitulai, ne lenkiškai visuomenei. — Autoriaus pastaba).

Lenkų visuomenė tame matė vokiečių-lietuvių pinklių pergalę, nes vokiečiai, kai atėjo į mūsų šalį, tendencingai neatsižvelgdami, pataikavo lietuviams ir gudams ir skriaudė lenkų tautą... Jie Vilniuje sudarė lietuvių vyriausybę, vadinamą Tarybą“.

Vizitatoriaus ir kapitulos korespondencija

Pirmasis vizitatoriaus Ratti laiškas (Apostolica Visitatio Poloniae. Varsoviae 18 Octobris 1918 an. N. 183) kapitulos vikarui buvo gana trumpas: „Man labai malonu pranešti Jūsų Malonybei ir Jūsų asmenyje gerbiamai Kapitulai ir Bažnyčiai, kad jau turite Ganytoją, Jo Ekscelenciją Jurgį Matulevičių, kurį neseniai Aukščiausias Bažnyčios Valdytojas (Summus Pontifex) teikėsi paskirti Vilniaus Vyskupu. Apie tai man pranešė Jo Eminencija kard. Gasparri, Valstybės Sekretorius. Tai pranešdamas, džiaugsmingai jus sveikinu, visa širdžia atsiduodamas Viešpatyje, A. Ratti Visitator Apostolicus“.

Nors faktas jau buvo įvykęs, tačiau Vilniaus Kapitula, kuriai naujasis vyskupas visiškai nepatiko, 1918.X.28 Vizi-

tatoriui Ratti pasiuntė ilgą raštą, kuriame ji pareiškė, kad žinią apie vyskupo paskyrimą priėmė su džiaugsmu ir Šv. Sostui dėkoja už jo tėvišką rūpestį Vilniaus vyskupija... Ir tuojau pradėjo dejuoti: esą žmonės ir dvasiškija vyskupo paskyrimu turėtų džiaugtis, tačiau J. E. Jurgio Matulevičiaus paskyrimas, ką turi konstatuoti su skausmu, sukėlė visai kitokius jausmus. Didesnės tikinčiųjų ir dvasiškuos dvasią prislėgė sumišimas ir susirūpinimas, nes kyla abejonės ir netikrumas, koks bus vyskupijos likimas ir kaip paskirtasis vyskupas valdys.

Vilniaus vyskupijoje lietuvių yra tik šeštoji dalis, o nuo 1904 m. iki dabar lietuviai nacionalistai sukėlė didelius sąmyšius ir nesiliauja tai darę ir dabar. Taigi, paskyrimas lietuvio vyskupo sukėlė Šv. Sostui tik apgailestavimą. Yra pastebimas liaudies ir dvasiškuos liūdesys, kurio nepakeistų net lenkų tautybės vyskupo pagalbininko paskyrimas. Pilni pagarbos, o Ekscelencijai pasirašo Kapitulos nariai: Karolis Bajko, Jonas Hanusowicz, Jonas Sadowski, Jonas Uszyłło ir Karolis Lubianiec.

Į tokį Kapitulos raštą Vizitatorius Ratti atsakė ilgu 1918.XI.12 d. laišku, kuriame pareiškė savo nepasitenkinimą ir paragino Kapitulą, kad tuo klausimu pasisakytų kitaip. Vizitatorius rašo:

„Jūsų 1918.X.28 d. laišką gavau. Jame radau Kapitulos dėkojimą Šv. Tėvui Benediktui XV už paskyrimą jums vyskupo... Tą jūsų dėkingumą pagiriu, džiaugiuosi ir dėkoju Dievui. Tai aiškiai rodo, kad jūs, drauge su dvasiškija ir tikinčiaisiais, įvertinote Šv. Tėvo malonę kaip tie, kurie ir kitiems (tarsi žibintai ant stulpo) turi rodyti pavyzdį pagarbos, sūniškos meilės ir klusnybės Kristaus Vietininkui, ypač kada parenkamas vyskupas, nes tai yra Aukščiausiojo Ganytojo svarbiausia pareiga. Juk Viešpats Kristus Petro asmenyje yra pasakęs: „Ganyk mano avis... Ganyk mano avinėlius... Stiprink savo brolius. Visiems tikintiesiems tai turi būti žinoma ir šventa, juo labiau, kad, kaip apgailestaudami rašote, ne visi Vilniaus dvasiškiai ir tikintieji pasekė jūsų pavyzdžiu, priešingai, dauguma yra slegiami nera-

mumo ir dvasios depresijos, abejodami, koks bus vyskupijos likimas“.

Toliau Vizitatorius stebisi, kad Vilniaus lenkai pasijuto taip užgauti, tuo tarpu kai pats Vizitatorius, būdamas Lenkijoje, kur tik lankėsi, visur pastebėjęs žmonių pamaldumą ir prisirišimą prie popiežiaus... Toliau Vizitatorius išreiškia viltį, kad tiesos šviesa ir deramas pasitikėjimas Šv. Tėvu vėl atsiras, ypač jūsų tarpe, kai savo žodžiu ir pavyzdžiu veiksite ir kitus, nes visa, kas daroma Bažnyčios valdyme, yra Dievo valia, ypač skiriant vyskupus. „Iš lenkų pusės tasai pasitikėjimas, man jau esant Lenkijoje šeštas mėnuo, buvo labai aiškus. Todėl skaitydamas, ką jūs rašote, negaliu tikėti savo akims... Dėl to aš negaliu jūsų laiško pasiųsti Šv. Tėvui, nė jam perduoti jūsų jausmus. Nenoriu prie tiek jo turimų rūpesčių ir sielvartų dar pridėti naujų“.

Vizitatorius draugiškai patarė Kapitulai, kad sužadinę savyje sūniškus jausmus, parašytų jam, gal net pačiam Šv. Tėvui adresuotą, kitokį laišką, kuriame padėkotumėte už paskirtą Ganytoją ir išreikštumėte prie jo visų prisirišimą. Švelniai pamokydamas katekizmo, Vizitatorius primena:

„Toks yra būdas ir išganymo kelias, paties Dievo nustatytas: per vyskupą priklausoma Romos popiežiui, kuris siuntė vyskupą, per Romos popiežių — Petrui, per Petrą — Bažnyčiai, per Bažnyčią — Kristui, per Kristų — Dievui ir jūsų sielų Tėvui... Turiu priminti, kad šios mintys yra ne mano, bet to, kuris mane siuntė. Šv. Tėvas beveik tais pačiais žodžiais, man girdint, yra išsireiškęs savo vainikavimo dieną. Dar daugiau turėčiau jums ką pasakyti, tačiau Apaštalo (3 Jon. 1) žodžiais, nenoriu rašyti rašalu ir plunksna. Tikiuosi greitai jus pamatyti ir pasikalbėti iš lūpų į lūpas.

Melskitės už mane, aš meldžiuos už jus. Melskimės vieni už kitus, kad visi būtume išganyti.

Jums atsidavęs Kristuje Achille Ratti, Apaštališkasis Vizitatorius“.

Gavusi Vizitatoriaus laišką, Kapitula pamatė, kad buvo jau per toli nuėjusi. Porai dienų praslinkus po vysk. Matulevičiaus konsekracijos, 1918.XII.3 d. rašo Vizitatoriui kitą

laišką, kuriame jautė savo sąžinės pareigą „apšviesti“ Šv. Tėvą, kad jis žinotų Bažnyčios padėtį kiekvienoje vyskupijoje, ir neiškentė nepadarę Šv. Sostui priekaištų ir neišlieję savo neapykantos lietuviams. Laiškas gana ilgas, tai čia paduosime tik svarbesnes ištraukas.

„Excellentissime Domine, Jūsų lapkričio 12 d. laišką gavome. Labai dėkojame už pastabas, tikėdami, kad jas mums padarėte iš meilės ir palankumo. Iš savo pusės darysime viską, ko reikalauja iš mūsų Bažnyčios meilė ir sūniškas paklusnumas Šv. Sostui.

Pirmiausia su visu atsidavimu priimame žinią apie J. E. Jurgio Matulevičiaus paskyrimą. Kai tik tai sužinojome, tuojau pasiuntėme du kapitulos kanauninku, kurie Marijampolėje pasveikino vyskupą ir išreiškė mūsų linkėjimus. Pagal savo išgales darysime viską, kad dvasiškuos ir tikinčiųjų tarpe būtų žadinamas pasitikėjimas ir vyskupui derama pagarba. Du sekmadienius prieš konsekraciją paraginome tikinčiuosius melstis už vyskupą... Visa, kas buvo reikalinga ir tinkama, paruošėme, kad vyskupo ingresas į mūsų katedrą būtų kuo iškilmingiausias, kad vyskupas matytų iš dvasiškuos ir tikinčiųjų gilios meilės ir pagarbos ženklus.

Manome, kad tas jam nepalankumas atsirado... dėl susirūpinimo ir baimės, kad paskirtas vyskupas yra lietuvis. Dvasiškija ir tikintieji gerai žino įvairius lietuvių kunigų persekiojimus, daromus lenkams, ... nenorime slėpti mūsų baimės, kas bus ateityje, nes numatome, kad vyskupas daugiau palaikys lietuvius, kaip kitas tautas, jas nustatydamas prieš save, sumažindamas ir susilpnindamas pasitikėjimą Šv. Sostu ir jo palankumu.

Sūniška meile Šv. Tėvui ir Bažnyčiai vadovaujantis, tenebūna mums paskaityta už bloga, jei norime nušviesti tikrąją mūsų vyskupijos padėtį Šv. Sostui ir jo Legatui, manydami, kad tokia informacija galės pasitarnauti Bažnyčios gerovei. Pastaraisiais laikais paskyrimas Mogiliavo arkivyskupu Vincento Kluczyńskio ir Žemaičių vyskupu Pranciškaus Karevičiaus, dvasiškių ir tikinčiųjų širdis pripildė skausmu ir liūdesiu. O tie paskyrimai, atrodo, buvo pa-

daryti dėl to, kad neturėta reikalingų informacijų... Ogi Vilniaus vyskupijoje lietuviai gyventojai sudaro tik šeštąją dalį, o pačiame Vilniuje jų yra vos du nuošimčiai.

Su visu pasitikėjimu tai išdėstome Jūsų Ekscelencijai, Jūsų tarnai Viešpatyje — Kapitulos nariai: K. Bajko, J. Hanusowicz, J. Sadowski, Ad. Sawicki, Fr. Wołodźko, J. Uszyłło, K. Lubianiec.

***

Epilogas

Kaip matome, ir šis laiškas adresuotas ne popiežiui, kaip patarė Vizitatorius, bet tik vizitatoriui Ratti, kurio mažiau drovėjosi. Kapitulos laiškai yra chaotiški, rašyti paskubomis, pilni prieštaravimų — tikra melo maišalienė: iš vienos pusės neva žadama naujam vyskupui meilė ir klusnumas, o iš kitos — nepasitikėjimas, su nemaža doze paniekos. Žinančių liudijimu, tų laiškų autorius buvo Lubianiec.

Kapitulos nusistatymas iš pat pradžios buvo vyskupui Matulevičiui nepalankus ir net priešingas. Dėl to jis visą savo vyskupavimo laiką Vilniuje daug kentėjo. Toliau protokole yra neigiamai svarstomi įvairūs vyskupijos valdymo epizodai, vyskupo darbai, visur jam prisegant šovinizmą. Kapitula nenurimo, stengėsi jį skųsti ne tik nuncijui Ratti ir jo įpėdiniui nuncijui Lauri, bet ir pačiam popiežiui.

Tačiau Kapitula turėjo su apgailestavimu konstatuoti, kad „Šv. Tėvas Pijus XI, anksčiau Lenkijoje buvęs nuncijus Ratti, vysk. Matulevičių pažino asmeniškai ir labai jį vertino. Dėl to Kapitulos informacijas priimdavo nenoriai ir su nepasitikėjimu. Net ir Lenkijos vyskupai, kurie vysk. Matulevičių pažino iš jo ankstesnės veiklos, ypač kard. Aleksandras Kakowskis ir Podliachijos vysk. Henrikas Przeździeckis, visiškai netikėjo Vilniaus Kapitulos reveliacijoms ir žinias apie antilenkišką vysk. Matulevičiaus veiklą palaikė Kapitulos polonofiliškomis intrigomis“.

Ilgas ir raizgus Kapitulos protokolas, knygoje įrašytas kanauninko Karolio Lubianieco ranka, baigiasi tokiomis išvadomis:

„Pereitų metų (1925) birželio mėnesį vyskupas Matulevičius išvyko sveikatos taisyti į Ciechocinku. Rugpiūčio 3 d. jis atsiuntė raštą, kad Šv. Tėvas teikėsi priimti jo atsistatydinimą iš Vilniaus vyskupijos, ir atsisveikino su Kapitula. Taip pasibaigė vysk. Matulevičiaus Vilniaus vyskupijos valdymas... Žinią apie vyskupo pasitraukimą, bendrai paėmus, lenkų visuomenė ir tie, kurie sveikai žvelgė į dalykus, kurie gailinosi tikėjimo puolimu (smukimu) ir religinio gyvenimo nykimu vyskupijoje, sutiko su džiaugsmu.

Pabaigoje tenka pabrėžti, kad kiekvienas, kuris asmeniškai susidūrė su vyskupu Matulevičium, ar tai dvasiškis, ar pasaulietis, ar inteligentas, ar prasčiokėlis, ar miestietis, ar kaimietis, kiekvienas jautė Vyskupą turint tiek išminties ir proto šviesos, tiek giedros ir ramybės, tiek viskam supratimo ir nuoširdumo, ir, kai jis pasitraukė, yra padaręs didelį nepaprastos dvasios ir didelio žmogaus įspūdį.

Kiek gi būtų galėjęs vysk. Matulevičius su tokiomis kilniomis proto ir širdies savybėmis padaryti gero Bažnyčiai ir mūsų vyskupijai, jeigu ne tas nelaimingas lietuviškas ir gudiškas šovinizmas. Pasilieka neginčijamas faktas, kad vyskupo Matulevičiaus septynerių metų buvimas Vilniuje, yra mūsų vyskupijos Bažnyčiai pražuvę, o dvasiškių, liaudies betvarkė ir vyskupijos religinis gyvenimas, kuris per pastaruosius metus pradėjo formuotis, taip labai apsunkins sielovadą sekančiam vyskupui“. Pasirašė: vysk. K. Michalkiewicz, prel. J. Hanusowicz, prel. J. Sadowski, prel. Fr. Wołodźko, prel J. Uszyłło, kan. Karol Lubianec.

***

Šis protokolas yra įrašytas „Vilniaus Romos Katalikų Katedros Kapitulos posėdžių protokolų knygoje“ 294-315 psl., kuri apima 1912-1932 metų laikotarpį. Toji knyga dabar yra Lietuvos Mokslų Akademijos Bibliotekoje, Vilniuje.

Protokolo tekstas gautas iš Vilniaus Lenkijos marijonų pastangomis. Turimoje kopijoje lenkišką tekstą į lietuvių kalbą išvertė kun. K.A. Matulaitis, MIC, o lotyniškus laiškus, kiek sutrumpintai, vertė kun. J. Vaišnora.

APAŠTALIŠKASIS VIZITATORIUS LIETUVAI

Kas tvarkė Lietuvos reikalus su Šv. Sostu?

Rusų okupacijos metu Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos priklausė Mogiliavo arkivyskupijai, kurios metropolitas gyveno Petrapilyje, o Seinų vyskupija priklausė Varšuvos arkivyskupijai. Faktiškas katalikų Bažnyčios valdytojas buvo visagalės Rusijos caras. Kadangi Mogiliavo arkivyskupai būdavo lenkai, tai savaime aišku, kad visur, o ypač prie Šv. Sosto, dominavo lenkai. Tai paliudija popiežiaus Leono XIII 1894 m. kovo 19 d. enciklika lenkų vyskupams ir arkivyskupams, kurią gavo ir Lietuvos vyskupai. Tai rodo, kad Vatikane lenkai atstovavo lietuvius ir jiems pavyko įtikinti Šv. Sostą, kad visi Rusijos imperijos katalikai yra lenkai.

Platokoje studijoje apie Lietuvos santykius su Ap. Sostu A. Jakštas dėl enciklikos taip rašo: „Būdamas lenkiškos orientacijos, anų laikų Lietuvos episkopatas antraštėje ‘ad episcopos Poloniae’ nieko blogo nematė“. Visai kitaip yra į tai pažiūrėjusi lietuvių spauda. Savo *Tėvynės Varpuose* Vincas Kudirka pirmutinis ėmė įrodinėti tokios tvarkos negeistinumą ir griežtai reikalauti, kad Vatikanas Lietuvos episkopato nebejungtų prie Lenkijos vyskupų (1894 m. Nr. 7).

Jau nuo *Aušros* pasirodymo (1883) prasidėjęs lietuvių dvasiškuos separatizmas nuo lenkų dar labiau sustiprėjo. Plito pageidavimas, kad Ap. Sostas savo oficialiuose dokumentuose skirtų lietuvius nuo lenkų ir Bažnyčioje ir lietuvių tautai pripažintų tokias pat teises, kaip kitoms tautoms. Tokios mintys sklido ypač Amerikos lietuvių katalikų spaudoje po žiaurių Kražių skerdynių (1893.XI.22), kai rusų žandarai ir kazokai mušė ir žudė žmones, ginančius savo bažnyčią. Amerikos lietuviai ruošė protestų demonstracijas ir gedulo pamaldas savo bažnyčiose.

Per keletą metų Amerikos lietuvių katalikų tarpe subrendo nusistatymas parašyti pop. Leonui XIII atvirą laišką,

kuris buvo išspausdintas 1900 metais lotynų ir lietuvių kalbomis. Jame buvo trumpai pavaizduota lietuvių tautos bažnytinė padėtis, rusų valdžios priespauda — katalikų tikėjimo persekiojimas, spaudos uždraudimas ir buvo prašoma, kad Šv. Tėvas pripažintų palaimintais du lietuvių Dievo tarnus: jėzuitą Andrių Rudaminą ir vysk. Merkelį Giedraitį, kad bent danguje lietuviai turėtų užtarėją.

Tas 20 puslapių laiškas pavadintas „Vox Americae Lituanorum“ (Amerikiečių lietuvių balsas). Jo tikslas buvo pagarsinti lietuvių vardą, pabrėžti jų skirtumą nuo lenkų ir Ap. Sostui parodyti karštą prisirišimą prie katalikų Bažnyčios. Kadangi po laišku nebuvo nei dvasiškių, nei draugijų atstovų parašų, tai Vatikanui jis negalėjo padaryti rimtesnio įspūdžio. Tebuvo tik švelnus priminimas, kad Bažnyčios tautų šeimoje egzistuoja ir lietuvių tauta.

XX amžiui prašvitus, lietuvių spaudos draudimą atšaukus (1904) ir paskelbus tikybų tolerancijos ediktą (1905), Lietuvoje buvo atsidusta laisviau. 1903.VIII.4 buvo išrinktas naujas popiežius Pijus X, kuris svarbiausiu savo uždaviniu laikė vidinį Bažnyčios atnaujinimą (1954 m. jis paskelbtas šventuoju).

Lietuviams atsivėrė naujos prošvaistės. Rusijos imperiją sukrėtė 1905 m. revoliucija. Naudodamiesi laisvės vėjais, lietuvių veikėjai sušaukė visuotinį lietuvių seimą Vilniuje, kuriame dalyvavo apie 2000 žmonių iš visų visuomenės sluoksnių ir politinių srovių. Seimas posėdžiavo tris dienas (gruodžio 4-6) ir priėmė rezoliuciją, kuria reikalavo Lietuvai autonomijos su visuotino balsavimo renkamu seimu Vilniuje.

Vyriausias seimo organizatorius ir seimo pirmininkas, Dr. Jonas Basanavičius, pasitaręs su žymesniais lietuvių veikėjais ir dvasiškiais, kitais metais (1906) paruošė lietuvių vardu memorandumą popiežiui Pijui X apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose. Tą raštą į lotynų kalbą išvertė kun. Juozas Šnapštys (savo grožinėje kūryboje pasirašinėjęs Margalio slapyvardžiu). Memorandumas buvo išspausdintas lotyniškai ir lietuviškai 74 puslapių knygelėje, kur buvo išreikšti gan griežti reikalavimai (ne prašymai!), kad Lietuvos

Bažnyčia būtų nepriklausoma nuo lenkų, kad Seinų, Žemaičių ir Vilniaus vyskupijos būtų sujungtos į Lietuvos arkivyskupiją Vilniuje, kad vyskupai būtų tik lietuviai ir kad įvairūs apaštališki raštai būtų siuntinėjami atskirai lietuviams ir lenkams.

Kaip matome iš rašto turinio, jame jaučiamos vilniškio seimo nuotaikos — reikalauti. Todėl šiurkštokas ir nediplomatiškas rašto atspalvis negalėjo reikiamai nuteikti Vatikano vadovus. Iš kitos pusės žvelgiant, rašto autoriai buvo lyg užmiršę, kad Lietuva buvo dar Rusijos valdžioje, be kurios žinios nė Vatikanas negalėjo laisvai tvarkyti vyskupijas vien savo nuožiūra.

Tačiau neatrodo, kad tas memorandumas būtų užrūstinęs Vatikano pareigūnus. Naujam popiežiui jis galėjo būti geras informacijos šaltinis. Tais pačiais 1906 m. Romą aplankė Žemaičių vysk. Mečislovas Paliulionis ir balandžio 10 d. gavo iš Pijaus X gausių atlaidų ir dvasinių malonių Šv. Kazimiero draugijos nariams. 1908 m. tos draugijos atstovas, prel. Povilas Januševičius, nuvežė 40 naujų leidinių ir, gavęs privačią audienciją pas Pijų X, išdėstė lietuvių katalikų vargus.

Didesniam lietuvių katalikų gyvastingumui parodyti kun. Jurgis Narjauskas 1908 m. suorganizavo maldininkų kelionę į Romą pagerbti popiežiaus Pijaus X auksinę kunigystės sukaktį. Toje kelionėje dalyvavo 170 įvairių luomų atstovų. Romoje lenkai dėjo visas pastangas, kad tik lietuvių neprileistų prie Šv. Tėvo. Tačiau jų pastangos nepavyko: rugpiūčio 23 d. lietuviai gavo audienciją pas pop. Pijų X ir jam įteikė savo adresą. Dėkodamas už sveikinimus, popiežius džiaugėsi lietuvių tikėjimo tvirtumu ir jo gynimu, užtikrino, kad jų tėvynės reikalai yra artimi jo širdžiai ir suteikė apaštališkąjį palaiminimą.

Padrąsinti pop. Pijaus X palankumu lietuviams, 70 ar 80 Vilniaus vyskupijos kunigų 1912 m. Vatikanui įteikė naują memorandumą apie nuožmius lenkų persekiojimus lietuvių kalbos bažnyčiose. Tas memorandumas buvo išspausdintas italų kalba, kad jį galėtų paskaityti ne tik popiežius ir

kardinolai, bet ir kiti aukštieji pareigūnai. Visi nusiskundimai prieš lenkų šovinizmą buvo paremti faktais ir išdėstyti švelniai ir diplomatiškai. Kitais metais memorandumas buvo išverstas į lietuvių ir vokiečių kalbas. Pagrindinis memorandumo motyvas — reikalavimas sau įgimtos teisės viešai bažnyčioje melstis tėvų kalba.

Berašant memorandumus ir siuntinėjant maldininkus į Romą, iškilo gyvas reikalas Romoje turėti, kad ir neoficialų lietuvių atstovą vesti Lietuvos reikalus prie Šv. Sosto. Tokiu atstovu norėta turėti ne lenkas, bet italas, kaip neutralus žmogus.

Kai 1912 m. rusų valdžia pavedė kan. Kazimierui Prapuoleniui (1858-1933) jos žinioje esančią Šv. Stanislovo bažnyčią Romoje, kuri kitada priklausė lenkams, buvo laukta ir tikėtasi, kad jis taps Romoje lietuvių reikalų gynėju Vatikane. Deja, šios misijos jis negalėjo vykdyti dėl to, kad Romoje palaikė labai glaudžius santykius su Rusijos ambasadorium, ir lenkai įtikino Šv. Sostą, jog Prapuolenis yra rusų valdžios agentas Romoje. Dėl to jam visos durys Vatikane buvo uždarytos, o atvykstantieji į Romą lietuviai būdavo įspėjami neturėti jokių reikalų su kan. K. Prapuoleniu. Kan. K. Prapuolenis lietuvių naudai galėjo veikti tik per asmenines pažintis italų tarpe, spaudoje garsindamas Lietuvos vardą ir jos reikalus.

Kan. K. Prapuolenis Romoje išbuvo iki 1919 m. Perdavęs Šv. Stanislovo bažnyčią Lenkijos valdžios atstovui Romoje, pats grįžo į Lietuvą.

Kan. Prapuolenis buvo nepaprastų gabumų žmogus. Jo gyvenimo kelias buvo vingiuotas. Baigęs Petrapilio Dvasinę Akademiją, gerai mokėdamas rusų kalbą, jis buvo paskirtas sekretorium į Metropolijos kuriją. Sekretoriaudamas jis sugebėjo įtikti savo šefams ir palaikyti gerus diplomatiškus santykius su Tikybų Departamentu. Lietuvių inteligentų palaikomas, jis išgavo Petrapilio lietuviams katalikams lietuviškus pamokslus ir giedojimus kai kuriose bažnyčiose. Kai metropolitu 1903 m. buvo paskirtas lenkas grafas Jurgis Szembek (1851-1905), lenkai jį įbaugino, kad Prapuolenis,

blogai įtaigojęs jo pirmtakūnus, darysiąs blogos įtakos ir jam. Arkiv. Szembekas paklausė skundikų ir Prapuolenį atleido iš sekretorystės, dar prieš atvykdamas į Petrapilį.

Tokiu Metropolito pasielgimu buvo nepatenkinta rusų valdžia. Norėdama įgelti Metropolitui, visai neprašoma, ji paskyrė Prapuoleniui gana didelę pensiją iki gyvos galvos.

Kan. Prapuolenis apsigyveno Seinuose, paskui persikėlė į Kauną ir atsidėjo rankioti medžiagą Lietuvos Bažnyčios istorijai. 1911 m. išleido lenkišką brošiūrą apie lenkų apaštalavimą Lietuvoje, o 1913 m. ir visą knygą: *Polskie Apostolstwo w Litwie*, kuri buvo išversta į lietuvių kalbą ir 1918 m. išleista Amerikoje (Plačiau žr. A. Dambrauskas-Jakštas, *Užgesę Piburiai, LKMA, 283-87 p. Roma 1975).*

1914 m. rugpiūčio 20 d. mirė pop. Pijus X, rugsėjo 3 d. popiežium buvo išrinktas Benediktas XV, liepos 28 d. prasidėjo pirmasis pasaulinis karas.

Kadangi karas jau buvo įsiliepsnojęs, tai Benediktas XV nenorėjo daryti jokių iškilmių. Jis vainikavosi ne Šv. Petro bazilikoje, bet Siksto koplyčioje. Kilęs iš Genujos patricijų šeimos, Benediktas XV (1854-1922) buvo labai švelnus, mokytas ir patyręs diplomatas. Jis uoliai rūpinosi taika ir skatino kariaujančius kuo greičiausiai baigti ginkluotus konfliktus, švelninti karo žiaurumus, rūpintis pastovia taika ir pagelbėti karo nukentėjusiems. Jis net įsteigė Vatikano šalpos komisiją ir pats jai vadovavo.

Benediktas XV buvo iš visos širdies taikos popiežius, tačiau, kai jis mėgino taikinti priešingas kariaujančias puses, tai vokiečiai jį vadino „der franzoesische Papst“, o prancūzai jį apšaukė „le pape boche“ — jis neįtiko nei vieniems, nei kitiems, nors jis tėviškai rūpinosi visomis tautomis, didelėmis ir mažomis.

Benediktas XV labai jautriai atsiliepė ir į lietuvių tautos reikalus. Lietuvą teriojo rusų ir vokiečių karo veiksmai. Vilniuje buvo įsteigtas Centrinis lietuvių komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti. Tuo pačiu buvo nuo pat karo pradžios susirūpinę ir Amerikos lietuviai. Lietuvių veikėjų tarpe kilo sumanymas kreiptis pagalbos tiesiog į Šv. Sostą.

Tam reikalui buvo įgaliotas pats Centrinio komiteto pirmininkas Martynas Yčas, Rusijos Dūmos (parlamento) atstovas, su vysk. Karevičiaus rekomendacijomis. Nuvykęs į Romą, 1916 m. birželio 12 d. jis aplankė Šv. Tėvą ir kard. Gasparri. Kaip buvo įgaliotas, jis prašė Šv. Tėvą paskelbti viso pasaulio katalikų bažnyčiose maldų ir aukų rinkimo dieną už Lietuvą. Pop. Benediktas tai pažadėjo. Lietuvos Dienos reikalą stipriai parėmė ir liepos mėnesį iš Amerikos atvykęs lietuvių Tautos Tarybos atstovas kun. dr. Vincas Bartuška.

Šv. Tėvas Lietuvos Dieną paskyrė 1917 m. gegužės 20 d. ir pats davė pirmąją 20,000 lyrų auką. Rinkliavai pravesti tuojau buvo sudarytas Vykdomasis Komitetas Šveicarijoje, kaip neutraliam krašte. Lietuvos Diena suteikė Lietuvai ir lietuvių tautai ne tik materialinę auką per tris milijonus prancūzų frankų, bet ir didelę moralinę bei dvasinę naudą, ir Lietuvą išgarsino visame pasaulyje.

1917 m. rugsėjo 18-23 dienomis Vilniuje vyko visos Lietuvos atstovų konferencija. Jos vardu pirmininkaujantis Dr. Jonas Basanavičius nusiuntė Šv. Tėvui padėką už Lietuvos Dienos rinkliavą, už pastangas taikinti kariaujančius, išreikšdamas viltį, kad su pasaulio taika Lietuva atgaus laisvę, ir paprašė konferencijai suteikti palaiminimą. Atsakymą Šv. Tėvo vardu atsiuntė kard. Gasparri.

Vilniaus konferencija išrinko 20 narių Lietuvos Tarybą, kuri veikė kaip vykdomosios Lietuvos valdžios organas. Taryba ir Vilniaus lietuvių draugijų vadovai tuojau darė žygių per Bavarijos nuncijų arkiv. Pacelli, prašydami, kad Šv. Tėvas Vilniaus vyskupu paskirtų lietuvį. Netrukus tie pageidavimai bei prašymai įvyko: 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Taryba Vilniuje paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, o pop. Benediktas XV Vilniaus vyskupu paskyrė kun. Jurgį Matulevičių, Marijonų Vienuolijos generolą.

Kaip su Šv. Sostu tvarkėsi patys lietuviai?

Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas Woodrow Wilson 1918 m. sausio 8 d. kongrese paskelbė 14 punktų

busimosios taikos planą, kuriame pats svarbiausias punktas buvo didelių ir mažų tautų apsisprendimo teisė. Ta pačia proga jis pripažino nepriklausomybę Lenkijai ir Suomijai. Tie 14 punktų buvo pasaulinio masto sensacija.

Galimas dalykas, kad, Wilsono deklaracijos paskatinta, Lietuvos Taryba Vilniuje savo vasario 16 d. aktu paskelbė ir Lietuvos nepriklausomybę. Tai buvo labai drąsus žygis, nes karas dar buvo nepasibaigęs, nebuvo nei ribotos teritorijos, nei karinių jėgų ją apginti, nei valstybinių institucijų ją tvarkyti.

Visada budėjęs taikos reikaluose, pop. Benediktas XV jautė, kad didžiosios galybės grius, kad jų pavergtos tautos išsivaduos ir kursis naujos valstybės. Jam labiausiai rūpėjo katalikiškieji kraštai, buvusieji Rusijos valdžioje. Kai Lenkija jo paprašė paskirti jai Apaštalų Sosto atstovą, Benediktas XV kovo mėnesį paskyrė apaštališku vizitatorium Msgr. Achille Ratti ne tik Lenkijai, bet ir Pabaltijo kraštams: Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Esmėje tai buvo Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas *de facto.*

Todėl kilo būtinas reikalas ir Lietuvai turėti savo atstovą prie Šv. Sosto. Kai tuo reikalu į Romą nuvyko Lietuvos Tarybos vicepirmininkas kan. Justinas Staugaitis su kun. dr. Aleksandru Grigaičiu, kard. Gasparri žadėjo Lietuvą pripažinti *de jure* tik tada, kai tą padarys didžiosios valstybės, gi Lietuva savo atstovą prie Šv. Sosto gali tuojau paskirti su Lietuvos vyskupų įgaliojimu. Tokiu atstovu buvo paskirtas kan. Jurgis Narjauskas. Po kiek laiko Šv. Sostas jam pripažino tikro atstovo titulą.

Kan. Narjauskas savo veikloje turėjo kažkokių nesutarimų su arkiv. Ratti, kuris jau buvo nuncijum Lenkijai ir apaštališku vizitatorium Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Kai 1921 m. birželio 13 d. arkiv. Ratti buvo pakeltas kardinolu ir paskirtas Milano arkivyskupu, trys Pabaltijo valstybės gavo naują apaštališką vizitatorių Msgr. Antonino Zecchini (1921.XI.19).

Kard. Ratti išrinkus popiežium (1922.II.6), Lietuvos vyriausybė tuojau iš Romos atšaukė kan. Narjauską ir jo

vieton paskyrė Kazimierą Bizauską. Msgr. Zecchini buvo pakeltas arkivyskupu (spalio 25 d.) ir paskirtas apaštališku delegatu Pabaltijo valstybėms. Popiežius Pijus XI lapkričio 10 d. Lietuvą pripažino *de jure*.

Po šio pripažinimo Lietuvos vyriausybė tikėjosi, kad Šv. Tėvas lietuviams palankiu būdu išspręs Vilniaus ir Seinų vyskupijų padėtį. Bet tokie dalykai sprendžiami tik abipusiu susitarimu — konkordatu. Lietuvos vyriausybė, 1922-23 m. besirūpindama Klaipėdos ir Vilniaus reikalais, nekreipė dėmesio į konkordato su Šv. Sostu sudarymą. Kai vysk. J. Matulevičius 1923 m. vasarą nuvyko į Romą, jis stengėsi įtikinti Lietuvos atstovą Vatikane p. Bizauską, kad konkordato atidėliojimas gali pakenkti Lietuvai. Iš Romos jis rašė Lietuvos vyskupams Pr. Karevičiui ir A. Karosui, ragindamas juos įtikinti vyriausybę, kad negalima be nuostolio atidėlioti konkordato sudarymą.

Po kiek laiko Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje pradėta tartis konkordato reikalais. Tiems pasitarimams buvo paskirti Žemaičių, Seinų vyskupų ir Vilniaus vyskupijos dalies Administratoriaus atstovai. Lietuvos atstovas Vatikane p. Bizauskas atsiuntė iš Romos konkordato projektą. Tačiau pasitarimai vykdavo labai retai ir jų buvo maža. Konkordato projektai buvo verčiami į prancūzų kalbą, siuntinėjami į Romą p. Bizauskui, bet dažniausiai paliekami gulėti ministerijos stalčiuose.

Konkordato reikalo nematė nė vizitatorius A. Zecchini. Jis į diplomatus pateko iš pedagogų, ir tai nepasiruošęs. Jam atrodė, kad auklėtojas nedaro sutarčių su auklėtiniais. Katalikiškoji Lietuva turinti popiežiaus klausyti, o ne derėtis su juo dėl konkordato nuostatų, nukrypstančių nuo bendrosios kanonų teisės.

1923 m. Lenkijos ir Lietuvos sienų klausimą svarstė Ambasadorių konferencija ir Lenkijai pripažino visas lenkų okupuotas Lietuvos sritis. Ieškodama teisybės, Lietuva kreipėsi į Tautų Sąjungą, bet ir ten tik patvirtino Ambasadorių konferencijos sprendimą.

Tuo tarpu Lietuvos atstovybė prie Vatikano susilpnėjo: p.

Bizauskas 1923 m. gale buvo atšauktas iš Romos ir paskirtas Lietuvos atstovu Jungt. Amerikos Valstybėse, o Romoje liko tik pasiuntinybės chargė d' affaires. Kai buvo sužinota, kad lenkai jau veda derybas Vatikane dėl konkordato, Lietuvos vyriausybė vien tik protestavo ir įteikė Vatikano Valstybės Sekretoriui kard. Gasparri notą, kad Lietuva nepripažįstanti Vilniaus Lenkijai, nė 1923.III.15 Ambasadorių konferencijos nutarimo, reikalaudama neįtraukti Vilnių į Lenkijos bažnytinį sutvarkymą.

Lietuvoje tačiau buvo žmonių, kurie suprato, kad Šv. Tėvui negalima vien notomis savo valią padiktuoti ir reikalauti to, kas yra neįmanoma. 1924 m. gruodžio mėn. gale išvyko į Romą kunigai: Justinas Staugaitis, Juozapas Kukta ir Blažiejus Česnys bei p. Stasys Šalkauskis. Jie išvykdami nežinojo apie Vatikanui Lietuvos vyriausybės įteiktą notą (ji buvo paskelbta *Lietuvos* oficijoze tik 1925.V.4). Dalyvavę tik pop. Pijaus XI bendroje audiencijoje, gavę jo palaiminimą, Valstybės Sekretorijate turėjo progos pareikšti savo pageidavimus: kad Vilnius nebūtų įtrauktas į bažnytinę Varšuvos provinciją, kad, kol lenkai valdo Vilnių, ši vyskupija liktų tiesiog priklausoma nuo Apaštalų Sosto.

Tuo tarpu lenkai labai uoliai ruošė konkordatą tarp Lenkijos ir Šv. Sosto. Konkordatas buvo pasirašytas 1925.II.10. Jame Vilniaus vyskupija pakelta į arkivyskupiją, o iš Seinų vyskupijos lenkų valdomos dalies įkurta nauja Lomžos vyskupija. Konkordate pažymėta, kad, pasikeitus politinėms sienoms, bus keičiamos ir bažnytinio sutvarkymo ribos.

Lenkijos konkordato sudarymas Kaune sukėlė didelę audrą prieš Šv. Tėvą, kad jis Lenkijai atidavęs Vilnių. 1925 m. kovo mėn. 9 d. Kaune buvo suruošta demonstracija prieš Apaštališkąjį Delegatą arkiv. A. Zecchini, kuris netrukus išvyko į Rygą ir negavo leidimo grįžti į Kauną. Visoje toje sumaištyje nemažai kaltės yra ir arkiv. Zecchini, kuris neturėjo diplomatinių gabumų, buvo neveiklus ir palankus lenkams, nes teologijos mokslus ėjo Krokuvoje.

To dar neužteko. Užsienio reikalų ministras Juozas Pu-

rickis balandžio 4 d. parašė griežtą protesto notą Vatikanui dėl konkordato su Lenkija. Vatikanas notos nepriėmė, kaip neišlaikančios diplomatijoje priimto tono.

Bibl.: A. Jakštas, Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu, *Tiesos Kelias,* 1926 I Nr. 5; Kun. dr. Steponas Matulis, MIC, Lietuva ir Apaštalų Sostas. *LKMA Suvažiavimo Darbai* IV t. 153-174 p. Roma 1961; Kun. dr. Viktoras Pavalkis, Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai 1918-1940. *Aidai* 1972 Nr. 6; Juozas Vaišnora, MIC, Jurgio Matulaičio kelias į Vilniaus vyskupo sostą. *Aidai* 1977 Nr. 3-4; *New Catholic Encyclopedia.*

Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvoje

Prieš išvažiuodamas į Lietuvą, arkiv. Matulevičius gruodžio 9 d. turėjo ilgesnį pasitarimą su Šv. Tėvu, kuriame buvo galutinai apsvarstyti istorinės misijos planai. Gavęs pop. Pijaus XI palaiminimą, tuojau pavedė marijonų centro kūrimo reikalus kun. Kazimierui Rėklaičiui ir iškeliavo į Lietuvą. Visą kelionę iš Romos jis svarstė visokias galimybes, bet nejautė jokios baimės, nes jo iškentėta Vilniaus golgota jį išmokė susikalbėti net su akmeniu. Tačiau savo laiškuose artimiesiems jis prisipažino, kad, artėdamas prie savo tėvynės, vos galėjo susilaikyti nuo ašarų.

Kauną pasiekė gruodžio 13 vidudienį. Geležinkelio stotyje garbingąjį svečią pasitiko Lietuvos vyriausybės, dvasiškuos ir katalikiškųjų draugijų atstovai su sveikinimo kalbomis. Tai labai derinosi su giedru, nors šaltoku oru.

Vizitatorius gerai žinojo apie įkaitusią Lietuvoje atmosferą, kurią drumstė ne tik patriotai, bet ir socialistai ir visokio plauko ateistai, radę gerą progą kaltinti popiežių, kad jis lenkams „atidavė“ Vilnių, seną Lietuvos sostinę. Todėl arkiv. Matulevičius, kartais net lenku vadinamas, turėjo sverti kiekvieną savo žodį, bet rimties niekad jam nepritrūko, nors širdį varstė skausmai.

Nors ir labai užimtas savo tiesioginės misijos darbais, Vizitatorius vis randa valandėlę rašyti laiškams. Ne tiek apie save, kiek apie Marijonų Vienuolijos reikalus ir šiek tiek apie

padėtį Lietuvoje. Pats pirmasis laiškas iš Kauno, rašytas gruodžio 16 d. kun. Rėklaičiui į Romą, buvo labai trumpas:

„Mielasai Brolau, atvykau laimingai. Radau daug darbo, pradedu į jį įsivežti ir gal, Dievui padedant, padarysiu kiek gero. Rengiasi į Romą išvažiuoti maža lietuvių atstovų maldininkų kuopelė su J. E. vysk. Skvirecku. Susitarę su p. Min. Čameckiu (Lietuvos įgaliotu ministeriu prie Kvirinalo), nužiūrėkite jiems vietą apsistoti. Smulkmenas pranešiu vėliau. Visus širdingai sveikinu + Arkiv. Jurgis“.

Kitas laiškas (1925.XII.18), daug ilgesnis, pilnas vienuolijos reikalų, rašytas paskubomis. Jame pranešama, kad tuojau išvažiuoja delegacija į Romą. Prašo ją globoti ir nurodo vietas, kur kas galėtų apsistoti, „čia įpuoliau į darbų sūkurį, dirbu dieną ir naktį. Daug turėsiu kryžių ir sunkenybių. Radau tokią padėtį, kad buvo sunku susilaikyti nuo ašarų. Tikiuosi, kad Dievas padės atitaisyti daug dalykų. Vizitus jau padariau; šiek tiek pažinau dirvą ir, kas buvo galima ir neatidėtina, jau padariau... Gal šį sekmadienį pasieksiu Marijampolę“. Be to, prašė parašyti kun. Andriui Cikoto Drujoje, kad išvažiavęs į Lietuvą ir kad tame pačiame laiške įdėtų kelis žodžius Drujos gimnazijos direktorei Vandai Jeute.

Savo padėtį ir savijautą Lietuvoje Vizitatorius labai gyvai pavaizduoja 1925 m. gruodžio 22 d. laiške artimam draugui ir bendradarbiui kan. Chaleckiui:

„Brangusis kun. Liucijonai, siunčiu dokumentus Trinapolio reikalais ir dėkoju už linkėjimus. Iš čia negalėsiu niekam siųsti šventinių sveikinimų, tai prašau nuo manęs pasveikinti vysk. Michalkevičių, kan. Viskantą, visą kapitulą, kurijos bendradarbius ir seseles bernardines. Vilnių ir arkivyskupiją paaukosiu Vaikelio Jėzaus Širdžiai.

Čia atsiradau netikėtai. Šv. Tėvas mane paskyrė Apaštališkuoju vizitatorium Lietuvai ir liepė tuojau ten važiuoti. Atvykau pačiu laiku. Tikrai tai buvo Dievo apvaizdos patvarkymas. Būdamas Vilniuje turėjau sunkių valandų: ne kartą vaizdavaus, kad gal mane puolė pragariškos galybės, bet čia

tur būt susidūriau su pačiu Liucipierium. Dirbu dieną ir naktį, meldžiuos ir marinuos.

Pridedu sveikinimus vardinėse, nes nesitikiu parašyti atskirai. Dievas mane veda nuostabiais keliais. Tebūnie garbinamas jo vardas! Juk kunigu įsišventinau tam, kad būčiau sunaudotas ir sudegčiau kentėjimų ir meilės ugnyje. Prašau atsidusti už mane, ar geriau tariant, už mano misiją, ir karštai pasimelsti... Kažkaip nuostabu: norisi raudoti ir negaliu sulaikyti ašarų. Bučiuoju — Jurgis“ *(Listy* 7).

Žvilgsnis į realybę

Lietuvoje pabuvojęs keletą dienų, arkiv. Matulevičius gruodžio 17 d. parašė kardinolui Gasparri pranešimą apie atliktus darbus ir pirmuosius įspūdžius. Pirmiausiai jis stengėsi išaiškinti žmonėms, kad visi suprastų, jog jo misija yra didžiausia Šv. Tėvo malonė lietuvių tautai ir kad geri katalikai, pasauliečiai ir kunigai, jo atvykimą sutiktų kaip susirūpinimą Bažnyčios reikalais.

Bažnyčios padėtis jam visais atžvilgiais atrodė apverktina. Skaudžiausia buvo tai, kad visoje toje antipopiežiškoje akcijoje stipriai reiškėsi keli valdžios ir valdančios partijos viršūnėje stovį kunigai. Ypač vienas jų buvo aršiai nusistatęs prieš popiežių, „pardavusį lenkams Vilnių“: jis pagamino ir paskleidė krašte pamfletą *Los von Rom* (Šalin nuo Romos). Toks kai kurių kunigų elgesys klaidino žmones, kurie liko lyg ir suparalyžuoti, nežinodami ką galvoti, nerodą jokio pasipriešinimo. Tokie kunigai stengiasi visa daryti, kad nebūtų jokių santykių su Šv. Sostu, kuris palaiko lenkus.

Yra ir tokių kunigų, nors nedaug, kurie yra iš kunigystės pasitraukę, arba jau traukiasi, nusimetę ne tik sutanas, bet ir moralės principus. Nors jie nedaug nusimano politiniuose ir valstybiniuose reikaluose, bet yra paskiriami į atsakingas tarnybas.

Vizitatoriui atrodė, kad kažkokia slapta ranka stengiasi Bažnyčią sugriauti ir pačius lietuvius atitraukti nuo Šv. Sosto. Iš antros pusės Lietuvoje bažnytinė hierarchija nieko nedaro sudrausti įsikarščiavusius kunigus ir katalikus pasau-

Marijonų vienuolynas Kaune. Čia 1925-1927 m. gyveno Apaštališkasis Vizitatorius arkiv. J. Matulevičius

liečius, nestoja ginti popiežiaus nuo jam metamų neteisingų kaltinimų. Taip katalikai yra be vadų, o dvasiškija be tvarkytojų. Bažnyčia atrodo lyg neturinti vadovybės.

Tučtuojau, pačią atvykimo dieną, Vizitatorius jau pradėjo apaštalauti. Lankė, kiek tik galėjo, įžymesnius valstybėje asmenis, pasauliečius ir dvasininkus, katalikus ir nekatalikus. Stengėsi įrodinėti priekaištą prieš Šv. Sostą tuščiažodžiavimą ir skleidimą visokių prasimanymų.

Vizitatorius turėjo specialų pasikalbėjimą su kai kuriais politikoje užsiangažavusiais kunigais, kuriems stengėsi išaiškinti savo misiją, kad jie suprastų gerus Šv. Sosto norus ir tikrą intenciją sutvarkyti bažnytinius Lietuvos reikalus. Tačiau kai kurie kunigai politikai buvo griežtai nusistatę

Bažnyčios organizavimui — nieko nedaryti prieš artėjančius seimo rinkimus. Jie bijojo, kad, parodydami popiežiui prielankumo, gali netekti rinkikų balsų. Tada Vizitatorius aiškiai jiems pasakė, kad tik jie yra atsakingi už liūdną bažnytinių reikalų padėtį.

Gruodžio 15 d. buvo sukviestas katalikiškų grupių vadų susirinkimas, kuriame dalyvavo ministrų pirmininkas, užsienio reikalų ministras ir seimo pirmininkas. Vizitatorius išaiškino, kad katalikų gyvenimas sustiprės tik tada, kai Bažnyčia bus organizuota, kai bus sėkmingai užmegzti ryšiai tarp Šv. Sosto ir Lietuvos valdžios, kad jo paskyrimas yra Šv. Sosto Lietuvai palankumo ženklas, kad jis, vizituodamas Šv. Sosto vardu, parodė gerą valią ir to paties tikisi iš čia susirinkusiųjų. Jeigu bus būtinas reikalas, pareiškė Vizitatorius, jis yra pasiruošęs kreiptis į katalikiškąją visuomenę, kuri be jokios abejonės stos prieš blogus kunigus ir parems Apaštalų Sostą ir katalikų Bažnyčią.

Po diskusijų, Vizitatoriui pasiūlius, buvo nutarta jubiliejinių Šventųjų Metų užbaigimo proga nusiųsti į Romą vyskupo J. Skvirecko vadovaujamą katalikų delegaciją padėkoti Šv. Tėvui už paskyrimą Lietuvai Vizitatoriaus. Susirinkime tik vienas kunigas politikas tam sumanymui buvo priešingas. Vizitatorius įgijo daugelio geriausių katalikų pasauliečių ir kunigų prielankumą bei paramą savo misijai.

Kas liečia Apaštališkąjį Delegatą arkiv. A. Zecchini, Vizitatorius arkiv. J. Matulevičius čia rado tiesiog neįtikimą žmonių susierzinimą ir pasipiktinimą jo netikusiu reikalų tvarkymu bei žmonių traktavimu. Nors sakoma, kad jis buvęs net pamaldžiausias, bet diplomatiniuose dalykuose nesėkmingiausias. Jo prisiminimą Vizitatorius čia rado lyg kokią žaizdą, kurią šiuo metu netiko ir net pavojinga paliesti.

Tokiai padėčiai esant, Vizitatorius atvirai pareiškė, kad jo misija neturi nieko bendro su arkiv. Zecchini. Turėdamas prieš akis vien Dievą ir Lietuvos Bažnyčios gerovę, Vizitatorius prašė Šv. Sostą, kad visais Lietuvos bažnytiniais reikalais ateity būtų kreipiamasi ne per arkiv. Zecchini, bet

tiesiog į Vizitatorių arba per apaštališkos delegatūros reikalų vedėją, nuolatinį žmonių gynėją ir guodėją Msgr. Aloyzą Faidutti, kurio asmenyje Vizitatorius turės geriausią patarėją ir bendradarbį.

Atlikęs, kas pirmu žvilgsniu reikėjo padaryti Lietuvą valdančių ir diriguojančių tarpe, Vizitatorius tuojau ėmėsi tiesioginių žygių tvarkyti bažnytines institucijas ir dvasiškių bei tautos reikalus, stengdamasis neapleisti nieko, kas galėtų padidinti Dievo garbę ir Bažnyčios gerovę. Dirbo dieną-naktį, daug meldėsi ir pasninkavo.

LIETUVOS BAŽNYTINĖ PROVINCIJA

Paruošiamieji žygiai

Radęs Lietuvoje įtemptą atmosferą, Vizitatorius pirmiausiai stengėsi taisyti sudrumstas katalikų nuotaikas, stiprinti svyruojančios Bažnyčios pagrindus ir kiekviena proga viešai ar privačiai ginti Apaštalų Sosto autoritetą ir patį popiežių. Iš kitos gi pusės, savo ramiu ir švelniu būdu, jis nurodinėjo koki tušti buvo visoki priekaištai ir pikti įtarinėjimai.

1925 m. Kalėdų atostogų metu Kaune vyko įvairių katalikų organizacijų kongresas, kuriame Vizitatorius turėjo progos prabilti beveik į visos Lietuvos katalikų atstovus ir per juos pasveikinti visą Lietuvą popiežiaus vardu. Momentas buvo jaudinantis: kukli jo išvaizda ir nuoširdus savo misijos pristatymas tirpdė net kiečiausias širdis, nes visi jame pajuto tikrą apaštalą (klausytojų tarpe teko būti ir šio aprašymo autoriui).

Taip pat netrukus buvo ir visos Žemaičių vyskupijos dekanų suvažiavimas, kuriame dalyvavo katedros kapitulos nariai ir reikšmingesnieji kunigai. Ten Vizitatorius buvo kaip savo šeimoje. Galėjo laisvai pakalbėti apie gresiančius pavojus ir atremti skleidžiamus priekaištus prieš Šv. Sostą ir sustiprinti dvasiškijos atsparumą.

Vizitatorius panaudojo ir daugelį kitų progų pasakyti pamokslus ir prakalbas ar aplankyti kiek galima daugiau įvairių sluoksnių asmenų, kurie labiau reiškiasi visuomeniniame gyvenime. Taip pat suartėjo su katalikų spaudos leidėjais bei redaktoriais. Progai pasitaikius ar esant reikalui, susitikdavo ir su ministrais, net ir su pačiu respublikos prezidentu ilgai kalbėjosi apie bažnytinius reikalus, visada siekdamas paramos savo misijai. Dviejose bažnyčiose, Kaune ir Marijampolėje, suruošė iškilmingus ingresus ir kalbėjo į žmones kitose bažnyčiose.

Po ištiso mėnesio įtempto darbo Vizitatorius pajuto žymų visų reikalų pakitėjimą. Atsivėrė katalikų akys ir jie ėmė visai kitaip galvoti ir kalbėti apie Šv. Sostą ir popiežių. Laisviau atsikvėpė ir kunigai: pradėjo dėvėti sutanas ir laikyti šv. Mišias, kurias buvo apleidę. Daugelis katalikiškų ir politinių draugijų gyvu žodžiu ir raštais prašė, kad, kai grįš į Romą, Vizitatorius perduotų popiežiui padėkas ir jų sūnišką paklusnumą.

Norėdamas dar labiau sujungti katalikų mintis ir širdis su Apaštalų Sostu ir pačiu popiežium, Vizitatorius įsakė visose Lietuvos bažnyčiose suruošti iškilmingiausias pamaldas pop. Pijaus XI vainikavimo dienai (vasario 12) paminėti. Tai buvo labai sėkmingai įvykdyta sekmadienį (vasario 14).

Vizitatoriaus misijoje buvo trys svarbiausi uždaviniai: įsteigimas bažnytinės provincijos, atnaujinimas santykių su Apaštalų Sostu ir sudarymas konkordato. Pagrindinis Vizitatoriaus darbas buvo paruošti atitinkamus projektus ir gauti jiems pritarimą iš Lietuvos vyriausybės ir patvirtinimą iš Apaštališko Sosto.

Bažnytinės provincijos organizavimas

Bažnytinė provincija turėjo apimti visas Lietuvos teritorijas ir jos valdžioje esančias žemes ir bažnytines institucijas, neliečiant tų sričių, kurios buvo lenkų okupuotos. Vos pradėjęs savo darbą, Vizitatorius susidūrė su eile formalinių kliūčių, kurių pati svarbiausioji buvo Lietuvos vyriausybės nepalankumas. Vyriausybė gerai žinojo, kad šiuo metu popiežius negalėjo Vilniaus vyskupijos priskirti Lietuvai, todėl ji samprotavo neturinti teisės pasirašyti dokumentą, kuriuo sostinė Vilnius liktų už Lietuvos ribų. Be to, Lietuvos vyriausybė manė, kad bažnytinių Lietuvos reikalų tvarkymą reikėtų atidėti po rinkimų.

Arkiv. Matulevičius buvo labai praktiškas žmogus. Jam buvo pažįstami parlamentiniai rinkimai įvairiuose kraštuose, kur ilgiau išsilaikiusi dauguma pralaimi kartais vien dėl to, kad rinkikai sumano pabalsuoti kitaip, nepaisydami savo įsitikinimų. Todėl Vizitatorius skubėjo nustatinėti naujų

vyskupijų ribas. Jam buvo sunku susitarti net su dešiniųjų valdžia, kurios nariai nevisuomet sutardavo, ir dažnai keisdavosi ministrai. Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis buvo geras katalikas, kurį gerbė ir politiniai priešai, bet nedaug jis tegalėjo, nes jo galią ribojo valstybės konstitucija.

Atsirado ir teritorinių keblumų. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo likę dalys Vilniaus, Seinų ir Varmijos vyskupijų, kurių sostinės buvo už respublikos ribų. Daugiausiai bėdos Vizitatoriui darė pats mažiausias kupstas: keletas katalikų parapijų Klaipėdos krašte, kurios nuo seno priklausė Varmijos (vok. Ermland) vyskupo jurisdikcijai. Klaipėdos krašte tada buvo apie 140 tūkstančių gyventojų, iš kurių tebuvę tik apie 8000 katalikų, pasisklaidžiusių tarp protestantų. Iš visų gyventojų tikrų vokiečių tebuvęs tik vienas trečdalis.

Varmijos vysk. Augustinas Bludau ir to krašto parapijų pirmininkai kreipėsi net į Apaštalų Sostą, prašydami jų neatskirti nuo Varmijos vyskupijos, nes Klaipėdos krašto gyventojai yra vokiečiai. Todėl dvasinius patarnavimus lietuviams gali atlikti vokiečiai kunigai, kurie lietuviškai moka pakankamai, nes Lietuvos kunigai nesupranta žemaitiškos tarmės, kurią vartoja klaipėdiečiai...

Prie to klaipėdiečių parapijų pirmininkai dar pridėjo, kad Varmijos vyskupijos kunigų auklėjimas ir paruošimas pastoracijai esąs ne tik skirtingas, bet daug aukštesnis negu Lietuvos seminarijose. Ir net pagrasino, kad, jeigu jų prašymas nebus patenkintas, tai klaipėdiečiai kunigai pasitrauksią iš savo vietų. Apaštalų Sostas jų prašymą persiuntė Vizitatoriui ir prašė ištirti visą padėtį.

Vizitatorius viską nuodugniai ištyrinėjo bažnytiniu, teisiniu, politiniu, tautiniu ir pastoraciniu atžvilgiu ir rado, kad skundai buvo nepagrįsti ir neteisingi. Siųsdamas savo gerai dokumentuotą pranešimą Šv. Sostui, Vizitatorius priminė, kad Klaipėdos kraštas teisėtai priklauso Lietuvos respublikai, ir pasiūlė to krašto parapijas išimti iš Varmijos vyskupo jurisdikcijos ir sudaryti bažnytinį administracinį

vienetą apaštališkojo vikarijato vardu, kurį valdytų Telšių vyskupas, kaip Šv. Sosto delegatas.

Iš valdžios ir visuomenės žmonių tarpo kilo savotiški pageidavimai ir dėl Lietuvai likusios Vilniaus vyskupijos dalies. Buvo siūloma ją palikti, kaip iki šiol buvusi (Apaštališkoji administratūra). Esą tai būtų lyg protestas dėl prarasto Vilniaus. Vizitatorius pareiškė trumpai ir aiškiai, kad Apaštalų Sostas politinių sienų nenustatinėja ir kad nedera taip žaisti savo tautiečių likimu.

Tais pačiais sumetimais buvo pageidaujama, kad naujai sudaroma lietuviškoji vyskupija iš buvusios Seinų vyskupijos dalies vadintųsi senuoju Seinų vardu, nepaisant, kad Seinus jau valdė Lenkija. Taip pat kilo ir žemaičių patriotai, kad pasiliktų Žemaičių vyskupijos vardas, nors seniai jau buvo ruošiamasi tą vyskupiją suskaldyti į mažesnes vyskupijas. Todėl Vizitatoriui ir vyskupams, kurie ruošė bažnytinės provincijos struktūrą, teko atsižvelgti į vyriausybės ir kai kurių pavienių asmenų norus.

Provincijos struktūra

Kai buvo išaiškintos visokios provincijos organizavimo kliūtys ir pageidavimai, Vizitatorius sudarė specialią komisiją nustatyti naujų vyskupijų plotus ir ribas. Jam talkininkavo vyskupai, visa eilė vadovaujančių dvasiškių ir Apaštalų Sosto delegatūros patarėjas Msgr. Faidutti. Daugiausia laiko užėmė Žemaičių vyskupijos padalijimas, nes ji apėmė didžiulius plotus su virš milijono tikinčiųjų. Jos centras turėjo likti Kaune, kaip Lietuvos bažnytinės provincijos sostinė, ir dvi periferinės vyskupijos: vakarinėje dalyje — Telšiuose, o rytinėje — Panevėžyje.

Kadangi seiniškės vyskupijos dalies centras turėjo būti Vilkaviškyje, tai ir pati vyskupija gavo Vilkaviškio vardą, o Vilniaus vyskupijos dalies apaštališkoji delegatūra gavo Kaišiadorių vyskupijos vardą. Tos dvi vyskupijos jau turėjo apibrėžtą teritorijos plotą ir maždaug žinomą tikinčiųjų skaičių. Skaldomoji Žemaičių vyskupija tvarkytojams suteikė daug rūpesčių ir nemažiau darbo, nes reikėjo atsižvelgti ne

tik į tikinčiųjų skaičių, bet ir į geografines ribas, kurias buvo neįmanoma apibrėžti tiesiomis linijomis.

Pagal sudarytą planą Kauno metropolinė arkivyskupija turėjo apie 460.000 tikinčiųjų su devyniais dekanatais. Telšių vyskupija su Klaipėdos prelatura turėjo apie 378.000 tikinčiųjų su trylika dekanatų. Panevėžio vyskupija — taip pat apie 378.000 tikinčiųjų su dešimčia dekanatų. Vilkaviškio vyskupija turėjo apie 320,000 tikinčiųjų su vienuolika dekanatų, Kaišiadorių vyskupija — apie 220.000 tikinčiųjų su penkiais dekanatais. Visos vyskupijos buvo pakankamai didelės, tirštai apgyventos ir materialiai aprūpintos tiek, kad galėtų išsilaikyti. Be to, ir Lietuvos valdžia pažadėjo vyskupams mokėti tinkamas algas.

Naujos hierarchijos formavimas

Kandidatų į vyskupus parinkimas buvo labai svarbus ir jautrus Vizitatoriui uždavinys, nes jis buvo ribojamas tomis pačiomis sąlygomis, kaip provincijos įkūrimas — Vatikano ir Lietuvos vyriausybės sutikimas bei pritarimas. Kandidatų, šviesių ir gabių, tarp Lietuvos dvasiškijos netrūko.

Pats pirmutinis ir svarbiausias dalykas buvo arkivyskupo metropolito parinkimas. Aiškiu ir natūraliu kandidatu buvo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius (1861-1945), tačiau dėl jo Vatikanas turėjo kažkokių rezervų, gal ryšy su lenkų dvarininkų ir kan. Kazimiero Genio skundais. Ir pats Vizitatorius svyravo dėl Karevičiaus tiesmuko ir nevisai diskretiško charakterio, nors kaip vyskupui jam netrūko nei uolumo, nei pamaldumo, nei žmonių meilės.

Po ilgų svarstymų ir pasitarimų su žymesniais asmenimis Vizitatorius metropolitų sostui parinko vysk. sufraganą Juozapą Skvirecką (1873-1959), pora metų už save jaunesnį teologijos daktarą, Šv. Rašto vertėją į lietuvių kalbą, kuris (kaip pats vizitatorius) pirmiausia žiūrėjo bažnytinių reikalų, ne politinių vėjų.

Tas pasirinkimas Vizitatoriui suteikė naują, nemalonų rūpestį, įtikinti vysk. Karevičių, kad atsisakytų Žemaičių vyskupystės. Tuo reikalu vasario 22 d. Vizitatorius aplankė

vysk. Karevičių ir jam švelniai išdėstė visą padėtį. Vysk. Karevičius labai susirūpino savo likimu, bet, viską apgalvojęs, parodė savo gyvą katalikišką atsidavimą Šv. Sostui ir pasirašė rezignacijos prašymą. Kaip marijonų generolas, Vizitatorius jam užtikrino tinkamas sąlygas ir pragyvenimą Marijampolės marijonų vienuolyne, kur po trejų metų (1929) jis padarė amžinuosius vienuolio įžadus ir ten išgyveno iki pat savo amžiaus pabaigos.

Telšių vyskupu Vizitatorius pasiūlė Seinų katedros prelatą Justiną Staugaitį (1866-1943), Aukštosios Panemunės kleboną ir Garliavos dekaną, Lietuvos seimo vicepirmininką ir žymų visuomeninką ir labdarystės veikėją.

Panevėžio vyskupu pasiūlė Žemaičių katedros kan. Kazimierą Paltaroką (1875-1958), seminarijos vicerektorių ir universiteto teologijos-filosofijos fakulteto sociologijos profesorių.

Lietuvos užsienių reikalų ministrą, universiteto profesorių dr. Mečislovą Reinį (1884-1953) pasiūlė Vilkaviškio vysk. Antano Karoso (1856-1947) pagalbininku.

Kaišiadorių vyskupu pasiūlė kan. Juozapą Kuktą (1873-1942), Vilniaus katedros kanauninką ir Lietuvai priklausančios dalies apaštališką administratorių. Vysk. Matulevičiui valdant Vilniaus vyskupiją, kan. Kukta buvo geriausias vyskupo patarėjas ir asmeniškas draugas, nes Petrapilio dvasinėje akademijoje juodu buvo vyriausybės pripažinti geriausiais studentais ir tą pačią dieną (1898.XI.20) buvo įšventinti kunigais.

Antraeiliais kandidatais, kaip paprastai priimta, buvo pasiūlyti keturi asmenys, visi universiteto teologijos-filosofijos fakulteto profesoriai: Kazimieras Šaulys, Pranciškus Kuraitis, Antanas Alekna ir Aleksandras Grigaitis.

Lietuvos bažnytinės provincijos projektas buvo užbaigtas 1926 m. vasario 15 ir tą pačią dieną buvo vyskupų konferencijos patvirtintas. Vasario 20 d. Vizitatorius su projektu supažindino Respublikos prezidentą Stulginskį, ministrą pirmininką dr. Leoną Bistrą ir užsienių reikalų ministrą prel. Mečislovą Reinį. Buvo pasikeista nuomonėmis apie kai

kurias smulkmenas, bet esmėje Lietuvos vyriausybės nariai projektui pritarė.

Visi vizitacijos darbai ir projektų paruošimai ėjo labai sparčiai, tačiau atrodo, kad Vizitatorius nepamiršo nė marijonų reikalų. Tai matyti iš daugybės jo laiškų kun. Rėklaičiui Romoje, kuriuose pilna nurodymų, kaip ir kas darytina dėl centrinių namų, siunčiama įvairių dokumentų ir prašoma perduoti jo patvarkymus Amerikos ir Drujos marijonams. Tuo atžvilgiu labai būdingas jo 1926.I.30 d. laiškas iš Kauno:

„Tik šiandie duodu atsakymus į laiškus. Pirmąjį mėnesį turėjau tiek rūpesčių ir darbo, kad vos tik vieną naktį gavau išsimiegoti 6 valandas, o šiaip tai miegodavau tik po 3-5 valandas. Aplankiau galybę žmonių ir atlikau galybę reikalų. Šias dienas rašiau filosofijos ir teologijos fakultetui įstatus. Kai atvažiuosiu, viską žodžiu papasakosiu. Kitus dalykus parašysiu vėliau. Skubu, kad bent šiandie galėčiau išsiųsti šį laišką. Jį berašant, nežinau kiek kartų sutrukdė“. Tame laiške papunkčiui buvo surašyta 15 skirtingų reikalų.

Arkiv. Matulevičius visada labai vertino spaudą, todėl įtaigojo savo brolius marijonus Marijampolėje leisti laikraštį. Kai tas jo sumanymas virto realybe, vizitatorius 1926 m. kovo 2 d. iš Kauno parašė redakcijai laišką: „Džiaugiuosi, kad pradedate leisti naują laikraštį ir ketinate jį pavadinti ‘Šaltiniu’. Prieš karą ėjo to paties vardo laikraštis, buvo labai skaitomas ir visur Lietuvoje išsiplatinęs. Senasis ‘Šaltinis’ kėlė skaitytojų širdis prie Dievo ir žadino, kad būtų doresni ir gyventų, kaip liepia tikėjimas. Geidžiu, kad jūs, nors ir mažą pradėję, pavytumėte, o net ir pralenktumėte aną senąjį ‘Šaltinį’. Jus, jūsų bendradarbius ir skaitytojus laiminu visa širdimi, linkėdamas laikraščiui kuo geriausios kloties + Jurgis, Arkivyskupas“.

Vizitatorius grįžta į Romą

Sutvarkęs Lietuvos bažnytinės provincijos reikalus, Vizitatorius išskubėjo į Romą viską pristatyti Šv. Sostui ir gauti jo pritarimą. Romą jis pasiekė 1926 m. kovo 6 d. ir kovo

8 d. aplankė Vatikano valstybės sekretorių kardinolą Gasparri ir jam įteikė Kaune paruoštus planus. Gyvu žodžiu savo gerai pažįstamam kardinolui išdėstė nuotaikas Lietuvoje ir pabrėžė reikalo skubumą, nes artėja Lietuvos seimo rinkimai, kurių išdavos katalikams nėra tikros. Todėl maloniai prašė kardinolo neatidėlioti bažnytinės provincijos steigimo ir naujų vyskupų paskyrimo, kol Lietuvą dar valdo katalikai.

Šv. Tėvas Vizitatorių priėmė kovo 13 d. ir buvo labai patenkintas jo atlikta misija Lietuvoje. Dėkingumo ženklan popiežius arkiv. Matulevičiui padovanojo auksinį medalį, neseniai išleistą kanonizuotos šv. Teresėlės Kūdikėlio Jėzaus proga.

Kiek daugiau apie provincijos reikalus sužinome iš arkiv. Matulevičiaus kovo 15 d. laiško vysk. Skvireckui. Sveikindamas vyskupą su artėjančia vardo diena ir linkėjimais visokeriopų Dievo malonių, jis prideda daugiau žinių apie Vatikano nuomones. Esą reikalus bus galima gerai atlikti, bet yra kiek kliūčių dėl provincijos sudarymo. Šv. Sostas nori, kiek tik bus galima, patenkinti Lietuvos vyskupų ir valdžios pageidavimus. Su viskuo sutinkama, tik sunkumų sudaro Klaipėdos kraštas (iš vokiečių pusės), kuriuos tikimasi nugalėti, ir Administratio Apostolica Kaišiadorensis. To vardo, kaip kas pageidavo, jokiu būdu nesutinka palikti. Griežtai pareikšta, kad negalima ir nenorima kištis į politiką ir sukelti audrą kitur. Be to, ši formulė galėtų būti blogai suprasta ir daryti įspūdžio, kad Administratio Kaišiadorensis paliekama Vilniaus arkivyskupo lenko jurisdikcijoje. Baigdamas laišką, prašo vysk. Skvirecko tuos dalykus užlaikyti griežtoje paslaptyje.

Vatikano įstaigose darbas vyko sparčiai. Greitai buvo išlyginti pasitaikę nesklandumai ir paruošta bažnytinės provincijos įsteigimo bulė *Lituanorum gente.* Tos bulės datą parinko pats popiežius Pijus XI — 1926 metų Velykų dieną, balandžio 4 d., Kristaus prisikėlimo šventę. Sekančią dieną Šv. Tėvas paskyrė visus vyskupus.

Didelio džiaugsmo apimtas, Vizitatorius balandžio 6 d.

parašė laišką arkiv. Skvireckui, pranešdamas, kad Lietuvos Bažnytinės Provincijos sudarymo bulė jau spausdinama *Acta Apostolicae Sedis* ir pasirodys rytoj. Bulės tekstą parūpino Msgr. Faidutti. Čia visi stebisi, kad tokie svarbūs dalykai pavyko taip greitai atlikti. Be abejo, tai didelės reikšmės istorinis įvykis. Tuo Šv. Tėvas norėjo parodyti Lietuvai ypatingą meilę ir palankumą. Baigdamas laišką, Vizitatorius išreiškė viltį, kad Lietuva ir Lietuvos valdžia mokės tai įvertinti. Būtų gerai, kad Lietuvos valdžia pasiųstų Šv. Tėvui padėkos telegramą. Prašo paveikti, kad tai įvyktų. Svarbu tinkamai nustatyti ir viešąją opiniją.

Balandžio 10 d. vėl rašo arkiv. Skvireckui, pranešdamas, kad bules žada paruošti iki balandžio 16 d., tai nauji vyskupai tegu ruošiasi konsekruotis. Provincijos įsteigimo bulę pataria, kiek galima iškilmingiau, paskelbti Kauno bazilikoje. Būtų gera suruošti ir akademiją su tinkamomis paskaitomis iš Lietuvos vyskupijų praeities ir apie dabar skelbiamos bulės reikšmę. Gal galėtų tą darbą pasiūlyti kai kuriems profesoriams. Taip pat parašė, kad pirmadienį, balandžio 12 d., turės audienciją pas Šv. Tėvą drauge su vysk. Karevičium. Kadangi arkiv. Matulevičius buvo pasiryžęs važiuoti į Eucharistinį Kongresą Chicagoje, tai norėtų iki to laiko sutvarkyti reikalingiausius dalykus. Žinoma, bus padaryta ir vyskupų konferencija. Prašo pagalvoti apie dienotvarkę.

Balandžio 15 d. laiške Arkivyskupui dėkoja už telegramą ir laišką. Pavaizduoja ir nuotaikas Romoje: „Čia labai patenkinti ir džiaugiasi, kad Lietuvoje katalikai patenkinti provincijos sudarymu ir naujų vyskupų paskyrimais. Žinoma, priešininkai visuomet ras ką prikišti, bet nėra ko jų paisyti. Be abejo, kas padaryta, gali išeiti tik Lietuvos Bažnyčios ir Tautos labui“. Toliau dar prideda: „Jeigu laikraščiai gerai nesuprastų to įvykio, prašau pasirūpinti klaidingas žinias atitaisyti, žinoma, į tai nepainiojant mano vardo“. Tame pačiame laiške Vizitatorius pranešė, kad iš Romos į Kauną grįš balandžio 22 d. drauge su arkiv. Karevičium, kurį popie-

žius buvo pakėlęs tituliniu Scytopolio arkivyskupu dar kovo 27 dieną.

Abiejų arkivyskupų grįžimo dieną Lietuvoje lijo. To nepaisant, žmonės pakeliui rinkosi į geležinkelių stotis juos pasveikinti. Kaune juos sutiko vyskupai, vyriausybės atstovai ir didžiulė žmonių minia. Atsakydamas į jų sveikinimus, Apaštališkasis Vizitatorius trumpai pavaizdavo savo misijos reikšmę ir pabrėžė, kad dabar Lietuvoje prasideda naujas religinis gyvenimas ir kad Lietuva garbingai įjungta į katalikų Bažnyčios tautų šeimą.

Nauji darbininkai Kristaus vynuogyne

Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimas baigtas. Dabar atėjo laikas įteisinti naujuosius vadovus, kuriems galią suteikė Šv. Petro įpėdinis, popiežius Pijus XI. Vyskupo titulas ir valdžia galutinai suteikiama iškilmingose apiegose, vadinamose konsekracija, kurios yra ne tik sudėtingos, bet ir giliai įpareigojančios. Visų keturių vyskupų konsekracijos vyko Kauno arkikatedroje.

Pirmasis buvo konsekruotas balandžio 25 d. Justinas Staugaitis. Jį konsekravo vysk. Antanas Karosas, kuriam asistavo arkivyskupai Juozapas Skvireckas ir Pranciškus Karevičius. Gegužės 1 d. pats Apaštališkasis Vizitatorius arkiv. Jurgis Matulevičius, asistuojamas arkivyskupų Skvirecko ir Karevičiaus, konsekravo Juozapą Kuktą. Sekančią dieną arkiv. Karevičius, asistuojant arkiv. Skvireckui ir vysk. Karosui, konsekravo Kazimierą Paltaroką. Pagaliau, gegužės 16 d. Apaštališkasis Vizitatorius, asistuojant vysk. Kuktai ir vysk. Staugaičiui, konsekravo Mečislovą Reinį. Paskirtų vyskupų ingresai į savo katedras buvo kiek vėliau.

Visų iškilmių puošniausias vainikas buvo arkiv. Juozapo Skvirecko ingresas į Kauno arkikatedrą gegužės 13 dieną, Kristaus Dangun Žengimo šventėje, kurią įprasta vadinti Šeštinėmis. Iškilmėse dalyvavo valstybės prezidentas Aleksandras Stulginskis, ministrai, seimo nariai, užsienių valstybių ministrai-atstovai, aukštųjų mokyklų atstovai ir daugelis įvairių organizacijų atstovų bei pavienių žymes-

niųjų asmenų. Didžiulė katedra nepajėgė sutalpinti visų žmonių. Minios telkėsi šventoriuje aplink visą katedrą.

Iškilmių pradžioje buvo perskaityta apaštališkoji konstitucija *Lietuvių Tautai* Lituanorum Gente) ir vykdomasis bažnytinės provincijos steigimo dekretas. Pamokslą pasakė pats Vizitatorius, arkiv. Matulevičius, išryškindamas svarbesnius tos konstitucijos bruožus ir pabrėždamas savos, lietuviškos provincijos reikšmę Lietuvos religiniame ir tautiniame gyvenime. Žvelgdamas į ateitį, Vizitatorius apoteoziškai priminė gaivalingą Bažnyčios jėgą ten, kur katalikai yra vieningi tarpusavy ir su Apaštalų Sostu.

Ta pačia proga Lietuvos vyriausybė naujiems vyskupams padovanojo pastoralus, kuriuos įteikė ministras pirmininkas dr. Leonas Bistras. Pastoralai yra tradicinis ir simbolinis ištisų šimtmečių ženklas valstybinės valdžios bendradarbiavimo su dvasine vyriausybe.

Su šiomis iškilmėmis ir baigėsi pirmoji Vizitatoriaus misijos dalis. Jis turėjo pertraukti tolimesnį darbą — sutvarkyti Lietuvos santykius su Apaštalų Sostu ir sudaryti konkordatą, nes jau reikėjo ruoštis į Ameriką, kur turėjo dalyvauti XXVIII tarptautiniame Eucharistiniame kongrese Chicagoje. Prieš išvykdamas, arkiv. Matulevičius parkvietė iš Romos kun. Rėklaitį paatostogauti Lietuvoje ir tvarkyti marijonų reikalus.

* * *

Kai tikrieji katalikai džiaugėsi provincijos laimėjimu, kairiosios lietuvių politinės grupės — valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai ir masonai įtūžusiai puolė arkiv. Matulevičių, vysk. Staugaitį ir vysk. Reinį. Jie tai darė savo spaudoje ir seimo rinkimų agitacijose savo įprastiniu būdu: koliojo ir niekino katalikus, nesiskaitydami nei su teisybe, nei su etika, nei su elementariausiu mandagumu. Toje šmeižtų klampynėje jiems talkino ir save katalikais laikę tautininkų vadai (Smetona ir Voldemaras), kurie rinkimuose įsijungė į valstiečių liaudininkų bloką. Iki šiol tautininkams

Lietuvos Bažnytinės Provincijos įsteigimo iškilmės - aktas Kauno bazilikoje 1926. V. 13
(dail. Janulio pieštas paveikslas)

nepasisekė pravesti į seimus nė vieno atstovo, o dabar liaudininkai jiems užleido tris vietas.

Seimo rinkimuose gegužės 8-10 dienomis Lietuvą valdęs krikščionių demokratų blokas negavo atstovų daugumos. Jos neturėjo nė liaudininkai, kurie tuojau susidėjo su socialdemokratais. Tačiau nė to dar neužteko sudaryti tikrą daugumą. Todėl jie prisikalbino tautinių mažumų (žydų, lenkų, vokiečių ir rusų) atstovus, jiems žadėdami įvairias privilegijas. Tokiu būdu liaudininkų ir socialdemokratų sudarytą vyriausybę kontroliavo mažumos.

Bibl.: Stephanus Matulis, MIC, Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulewicz, MIC, et Provinciae Ecclesiasticae įn Lituania Anno 1926 Erectio (mašinraštis). To paties autoriaus vertimas į lietuvių kalbą išspausdintas antrašte: „Lietuvos laisvės vainikas“ — *Šaltinis,* 1976 m. 2-6 nr. ir 1977 m. 1 nr. (Dvimėnesinis žurnalas, leidžiamas Londone, Anglijoje).

ARKIV MATULEVIČIUS IR MOTERŲ VIENUOLIJOS

Slaptosios vienuolijos

Kada pats Jurgis Matulevičius pajuto pašaukimą į vienuolinį gyvenimą, tikrai nežinome. Apie tai jis pats suteikia kiek daugiau žinių savo 1909.VII.30 prašyme Šv. Sostui leisti jam atnaujinamoje Marijonų Vienuolijoje daryti vienuoliškus įžadus be noviciato, nes jau nuo daugelio metų jaučia pašaukimą į vienuolinį gyvenimą ir savo kunigišką gyvenimą, kiek tai galima, jau seniai bando tvarkyti pagal vienuoliškus nuostatus.
Vienuolinio gyvenimo įstatus bendrai, o Marijonų Vienuolijos ypatingai, kaip man atrodo Viešpatyje, pažįstu pakankamai“.

Kai caro valdžia 1864 m. panaikino beveik visus katalikų vyrų ir moterų vienuolynus, netrukus Lenkijoje ir kaimyniniuose kraštuose pražydo slaptų vienuolijų veikla. Jų steigėjas ir tvarkytojas buvo kapucinas Honoratas (Vaclovas Kožminskis 1829-1916). 1874-1895 m. laikotarpyje jis įsteigė apie 20 slaptųjų (18 moterų ir 2 vyrų vienuolijų), kurioms parašė įstatus ir tvarkė pirmuosius jų žingsnius. Kiekviena jų turėjo specialų skirtingą uždavinį, ypač darbuotis socialinėje srityje — globoti vargšus, ligonius, našlaičius, darbininkus ir juos šviesti. Tos vienuolijos greitai paplito Lenkijoje, Rusijoje, Lietuvoje (Vilniuje, Seinuose) ir Latvijoje.

Toji veikla kun. Matulevičiui jau buvo žinoma, kai jis studijavo Petrapilio akademijoje ir profesoriavo Kielcų seminarijoje, bet su tų vienuolijų steigėju suėjo į artimesnį kontaktą, tik baigęs mokslus Šveicarijoje. Siekdamas tobulesnio dvasinio gyvenimo, 1904 m. kun. Matulevičius įstojo į Tėvo Honorato 1892 m. įsteigtą „Pasaulinių Kunigų Marijos Sąjungą“ ir vadovavo tos sąjungos Varšuvos būreliui.

Susipažinęs su kun. Matulevičium, Honoratas tuoj pastebėjo, kad tas mokytas kunigas buvo Dievo dvasios vyras,

geras vienuolinio gyvenimo ir krikščioniškos tobulybės žinovas, pats gyvena ta dvasia. Taip jis rado gerą pagalbininką savo darbe, nes vienam, dargi uždarytam Nowe Miasto vienuolyne, buvo neįmanoma vadovauti savo įsteigtoms vienuolijoms. Todėl jis patardavo vienuolijų viršininkėms ir narėms svarbesniais reikalais kreiptis į kun. Matulevičių, jam pavesdamas atlikti kai kurių vienuolijų vizitaciją ir, reikalui esant, pakeisti net viršininkes.

Tėvo Honorato įsteigtoms vienuolijoms reikėjo dar ir kitos pagalbos. Popiežius Leonas XIII raštu „Conditae a Christo“ 1900.XII.8 aprobavo paprastųjų įžadų vienuolijas, o Vyskupų ir Vienuolių Kongregacija 1901.VII.28 paskelbė „Normas“, kaip turi būti steigiamos ir įteisintos jau įsteigtos vienuolijos, ir dar pridėjo tokių vienuolijų įstatų schemą, pagal kurią turėjo būti suredaguoti kiekvienos vienuolijos įstatai.

Geras vienuoliškos santvarkos žinovas, kun. Matulevičius, ne vienai vienuolijai padėjo priderinti savo įstatus prie 1901 m. normų. Kai 1917 m. buvo paskelbtas naujas Bažnyčios teisių kodeksas, visos vienuolijos turėjo priderinti savo juridinę įstatų dalį prie kodekso reikalavimų. Kun. Matulevičiui atsirado naujas darbas: jau kartą jo paties redaguotus vienuolijų įstatus reikėjo vėl pertvarkyti. Ir vėl jis rūpestingai ir mielai talkino įvairioms vienuolijoms, nes jam vienuolijų veikla buvo arčiausia jo širdies.

Savo marijonams jis dažnai primindavo, kad pirmoje eilėje jie atsidėtų veiklai tarp vyrų ir paauglių jaunuolių. Drauge jis labai vertino pagalbą ir moterų sieloms, nes jose regėjo daugiau tikėjimo, pasišventimo, pasiaukojimo ir ištvermės. Savo sociologinėse paskaitose Petrapilio akademijoje, keldamas moterų padėtį, jis tvirtino, kad moteris jokiu būdu nėra žemesnė už vyrą, bet ji yra kitokia, nes jai Dievas skyrė kitokius gyvenimo uždavinius.

Kun. Matulevičius ir asmeniškai jautė didelę pagarbą ir dėkingumą moterims, nes iš jų patyrė daug gerumo ir užuojautos, kai jam labiausiai to reikėjo, ypač iš motinos, o po jos mirties — iš vyresnės sesers Emilijos, paskui brolienės ir

pagaliau Varšuvoje 1904-1907 m. iš grafaitės Cecilijos Platerytės ir jos seselių. Tvarkydamas moterų vienuolijų įstatus bei instrukcijas, kun. Matulevičius stengėsi jas ištraukti iš senoviško užsidarymo kiauto, narių nelygybės ir net iš uniformų.

Jėzaus Širdies Tarnaitės

Bene daugiausiai kun. Matulevičius padėjo 1904 m. jį priglaudusiai ir ligoje globojusiai, 1874 m. įsteigtai vienuolijai „Posłaniczki Najśw. Serca Jezusowego“ (Jėzaus Širdies Tarnaitės). Jis perredagavo jų įstatus ir 1909.XII.21 gavo jiems Šv. Sosto aprobatą. Šios vienuolijos seserys kun. Matulevičių labai vertino ir juo rūpinosi. Kai jis tapo Vilniaus vyskupu, jam siuntinėjo maisto į karo nuniokotą Vilnių ir aprūpino reikalingiausiais baldais.

1925 m. duotame Šv. Sostui pranešime vienuolijos viršininkė rašė: „Pati Dievo Apvaizda rėmė steigėjų pastangas, atsiųsdama uolų, mokytą teologijos daktarą, giliai pamaldų kunigą Jurgį Matulevičių. Jo patarimu Motina Marija (Chudzińska) sušaukė pirmąją kapitulą. Jis peržiūrėjo mūsų konstituciją, ją pritaikė prie 1901 m. normų ir išrūpino Šv. Sosto aprobatą. Jo nurodymų ir pagalbos dėka 1906-1909 m. laikotarpyje mes įvykdėme visus jo patarimus“.

Ir pats kun. Matulevičius viename laiške kun. Pijui Andziuliui 1911 m. parašė: „Galima sakyti, kad tą vienuoliją iš naujo įkūriau“. Jau būdamas Vilniuje vyskupu, jis priderino Jėzaus Širdies Tarnaičių vienuolijos įstatus prie 1917 m. Bažnyčios teisių kodekso. 1925 m. juos pateikė Šv. Sosto aprobatai, kuri buvo gauta 1931 metais.

Greta šios pagrindinės vienuolijos kun. Matulevičius 1905-1911 m. padėjo ir kitoms moterų vienuolijoms tvarkyti jų įstatus ir gauti Šv. Sosto aprobatas. Čia paminėtinos kiek žymesnės: Jėzaus Tarnaičių, Nekalčiausios Marijos Širdies Tarnaičių, Švč. Jėzaus Širdies Paguodėjų, Jėzaus Vardo ir kitos.

Iš 1923 m. korespondencijos su Jėzaus Vardo seserų

vienuolijos (įsteigtos 1887 m.) vadovybe matyti, kad jis taisė jų įstatus, dažnai teiravosi, kaip geriau juos suredaguoti. Jis nepatarė seserims turėti „choro“ (bendro brevijoriaus kalbėjimo), nes pakanka su darbu sujungtų paprastų maldų. Ši vienuolija vysk. Matulevičiaus pastangomis gavo (1927 m.) ne tik jo parašytų įstatų aprobatą, bet ir Šv. Sosto dekretą (decretum laudis), pirmąjį žingsnį į popiežiškas teises.

Jau būdamas Vilniuje, 1919 m. jis pritaikė naujam Bažnyčios teisių kodeksui Skausmingosios Dievo Motinos Sūnų (doloristų) vyrų vienuolijos (įsteigtos 1894 m.) įstatus, kuriuos Šv. Sostas aprobavo 1924 metais.

Šv. Kazimiero Seserų Vienuolija

Kun. J. Matulevičius yra daug pasitarnavęs ir Šv. Kazimiero seserų vienuolijai, kurią Amerikoje 1907 m. įsteigė kun. dr. Antanas Staniukynas (1865-1918). Tos vienuolijos pagrindinis uždavinys buvo paruošti mokytojas lietuvių parapijų mokykloms. Vienuolijai užuomazgą davė trys lietuvaitės: sesuo Marija Kaupaitė, sesuo M. Immaculata Dvaranauskaitė ir sesuo M. Concepta Unguraitytė. Vienuoliniam gyvenimui jos pradėjo ruoštis 1902 m. Šveicarijoje, Ingenbohlio Šv. Kryžiaus seserų vienuolyne. 1905 m. jas Amerikon pasikvietė kun. Staniukynas ir Harrisburgo vysk. John W. Shanahan. Savo pasiruošimą dar dvejus metus jos tęsė pas Nekalčiausios Marijos Širdies seseris (Immaculate Heart of Mary) Scranton, Pa. Įžadus jos padarė 1907.VIII.30 Šv. Juozapo parapijos bažnyčioje, kur klebonavo kun. Antanas Kaupas. Pirmąją lietuvišką mokyklą jos atidarė Mt. Carmel, Pa., kur Šv. Kryžiaus parapijos klebonu buvo kun. Staniukynas. Šiai vienuolijai pirmuosius įstatus parašė vysk. Shanahan.

Kai kun. Matulevičius 1913 m. nuvyko į Ameriką, Šv. Kazimiero seserys savo centrinį namą jau turėjo Chicagoje. Ten įkurdindamas pirmuosius marijonus, jis daug padėjo ir seserims kazimierietėms: vedė joms rekolekcijas, skaitė dvasinio turinio paskaitas ir parašė naujus įstatus pagal 1901 m. normas, o 1924 m. juos pritaikė prie 1917 m. Bažnyčios teisių

kodekso. Rūpinosi šiai vienuolijai, kurios šaka 1920 m. įsikūrė Lietuvoje, gauti iš Šv. Sosto ir popiežiškąsias teises, tačiau ankstyva mirtis jam neleido tą planą įvykdyti. (A. Kučas, *Kun. Antanas Staniukynas.* Roma, 1965).

Ir savo atnaujintai Marijonų Vienuolijai jis įstatus parašė du kartu. Pirmuosius pagal 1901 m. normas parašė 1910 m., o antruosius, pritaikytus Bažnyčios teisių kodeksui, paruošė jau būdamas Vilniaus vyskupu. 1924 m. jų projektą išsiuntinėjo visiems marijonams, prašydamas, kad padarytų savo pastabų bei pataisų. Šiuos įstatus Šv. Sostas galutinai patvirtino 1930 m. sausio 27 d. Liublino katalikų universiteto profesorius kun. Aleksy Petrani, vienuolių teisių žinovas, yra pareiškęs, kad iš jam žinomų įvairių vienuolijų įstatų kun. Matulevičiaus parašytieji yra patys tobuliausi.

Nekaltai Pradėtosios Marijos Seserys

Atgaivinęs Marijonų Vienuoliją ir 1911-1914 m. formuodamas būsimus Bažnyčios darbininkus Lenkijoje ir Lietuvoje, kun. Matulevičius planavo įkurti slaptą moterų vienuoliją ir Lietuvoje. Pagal jo planą kandidatės turėjo vykti į Šveicariją, ten atlikti noviciatą ir grįžti į Lietuvą. 1912 m. į Friburgą atvyko dvi kandidatės, kurias vienuoliniam gyvenimui ruošė pats kun. Matulevičius ir kiti marijonai. Tačiau vienuolijos steigimą sutrukdė 1914-1918 m. karas.

To darbo jis ėmėsi tik 1918 m. pavasarį, grįžęs į Marijampolę. Parašė vienuolijos įstatus pagal naujo Bažnyčios teisių kodekso normas ir tuojau įteikė Seinų vysk. Antanui Karosui, kuris juos patvirtino 1918 m. spalio 15 d. Vienuolijos vardą parinko pats steigėjas: „Nekaltai Pradėtosios Švč. Panos Marijos Vargdienių Seserų Vienuolija“. Pirmąjį vienuolijos branduolį sudarė 5 seserys, kurioms vadovauti buvo paskirta Petronėlė Uogintaitė.

Šioje vienuolijoje kun. Matulevičius įkūnijo savo turimą moterų vienuolijos idealą: gilus dvasinis gyvenimas, veiklus apaštalavimas, veržlumas eiti ir dirbti ten, kur galima įnešti Kristaus dvasią. Šalia bendrojo tikslo — Dievo garbės ir savosios tobulybės, vienuolės imasi mokyti ir auklėti vaikus,

Jurgio Matulevičiaus įsteigtos Nekalto Svč. Mergelės Marijos Vargdienių Seserų Vienuolijos centrinis namas Marijampolėj.

laiko ir veda pradžios mokyklas, vaikų darželius, kūdikių lopšelius, bendras ir specialias mergaičių mokymo bei auklėjimo įstaigas, spausdina ir platina knygas bei laikraščius, laiko ir veda ligonines, senelių ir našlaičių prieglaudas, veikia katalikiškoje akcijoje.

Besikuriančios vienuolijos dvasiniais reikalais rūpinosi pats steigėjas, o jam išvažiavus į Vilnių, seseris globojo kun. Kazimieras Rėklaitis. Be įstatų, kun. Matulevičius dar parašė instrukcijas „Vargdienių Seselių vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia“. Gi būdamas Vilniuje, bent laiškais stiprino jų dvasią ir rūpinosi pažanga. Tai buvo tarsi kun. Matulevičiaus akių lėlytė, kurią saugojo, už kurią ypatingai meldėsi ir stengėsi, kad vienuolės gyventų pagal jo užbrėžtus idealus.

Net ir 1925 m. atvykęs į Lietuvą su Apaštališkojo Vizitatoriaus titulu ir teisėmis, arkiv. Matulevičius rado laiko

pasitarnauti šiai vienuolijai. Kai tik būdavo Marijampolėje, rytais seserų vienuolyne laikydavo šv. Mišias, o po to pasikalbėdavo su vienuolijos vadovybe ir narėmis. Matydamas, kad bus naudinga vienuolijos pažangai, pakeitė vyriausiąją vadovę, kurios vieton paskyrė seserį M. Teresę Novickaitę, ir davė naujų sugestijų vienuolijos plitimui ir gerovei.

Iš mažo pradinio branduolio 1940 m. vienuolija jau turėjo apie 150 seserų ir 15 skyrių su daugybe visokių švietimo ir labdaros įstaigų, paplitusių po visą Lietuvą. Rusams bolševikams 1940 m. okupavus Lietuvą, jų kariuomenė užėmė motiniškuosius namus Marijampolėje. Netrukus komunistinė valdžia nusavino visas seserų įstaigas ir namus. Laimei, 1937 m. seserys įsikūrė Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir 1948 m. Kanadoje, kur tęsia arkiv. Matulevičiaus nurodytus ir užbrėžtus darbo ir veiklos barus. Vienuolijos centras įsikūrė prie nedidelio Putnam miestelio Connecticut valstijoje. Lietuvių visuomenėje įprasta jas vadinti Putnamo seselėmis. (Plačiau žr. Kun. R. Krasauskas, LE XX t. 144-147 p.).

Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių Seserys

Apėmęs valdyti plačią Vilniaus vyskupiją, vysk. Matulevičius joje rado didelę daugumą gudų tautybės tikinčiųjų. Todėl jam, visų katalikų vyskupui, labai rūpėjo pakelti ir gudų dvasinį bei religinį gyvenimą. Tam tikslui daug galėjo pasitarnauti iš gudų tarpo kilusios vienuolės seserys. Jų pagalbos reikalą 1919 m. kėlė ir patys gudai kunigai.

Kai vysk. Matulevičius nusprendė įsteigti moterų vienuolyną Drujoje, kur klebonu buvo veiklus kun. Antanas Zienkevičius, tuojau į Vyskupą pradėjo kreiptis įvairių lenkiškų vienuoliją narės gudės, pareikšdamos norą dirbti savo tautiečių tarpe.

Tokias seseris vysk. Matulevičius kurį laiką palaikydavo pas save, tyrė jų dvasią ir pašaukimą, leido daryti vienuoliškus įžadus pagal jo paties parašytus naujai vienuolijai įstatus ir siuntė jas į Drują, pavesdamas vietos klebono globai. Kai jau susidarė seserų būrelis, Vyskupas paskyrė

joms vadovę. Visas organizacinis procesas vyko nuo 1923 m. pavasario. Kai gavo Šv. Sosto leidimą, 1924 m. Vyskupas oficialiai įsteigė „Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių“ vienuoliją, kuriai užbrėžė plačius darbo plotus socialinėje ir labdaros srityje, ypač mokyti vaikus ir suaugusius tikėjimo tiesų ir apaštalauti pravoslavų gudų tarpe.

Iš pradžių Drujos vienuolėms vadovavo pats Vyskupas. Kai čia įsikūrė marijonai, seserų globa buvo pavesta kun. Andriejui Cikoto (1891-1952). Seserys savo reikalais ir toliau kreipdavosi į steigėją, asmeniškai jį lankydavo Vilniuje ar susisiekdavo laiškais. Vienuolijos pradžia buvo sunki: visur buvo didelis skurdas ir neturtas. Ir pačių seselių sąstatas buvo margas, nes daugelis buvo atėję iš Lenkijos vienuolynų. Kai kurios turėjo ir savo uniformas. Tai paskatino seselę viršininkę įsivesti puošnią vienuolišką uniformą.

Vyskupas tam nepritarė, nes jis norėjo, kad Drujos seserys iš viso neturėtų vienuoliško rūbo. Kai dalis seserų jo nepaklausė ir spyrės, net žadėdamos steigti kitą vienuoliją, jis jas atleido iš vienuolyno ir pasakė, kad savo vyskupijoje kitos vienuolijos jis neįeisiąs steigti. Nauja viršininke jis paskyrė mokytą ir inteligentišką seselę Vandą Jeute, kuri apramino sąmyšį. Seserys dėvėjo pasaulietiškus rūbus, o ant galvos mažus juodus velionėlius.

Nugalėjusi pirmąsias sunkenybes, vienuolija pamažu augo: įsigijo savo namus, atidarė noviciatą, moterų rankdarbių — siuvimo, mezgimo, audimo mokyklas ir mokytojavo vietos gimnazijoje. Pasibaigus vienuolijos viršininkės sesers Vandos kadencijai (1927.VII.7), kun. A. Cikoto, su Vilniaus arkiv. R. Jałbrzykowskio pritarimu, nauja viršininke paskyrė Juozapą Žukaitę. Ses. Vanda Jeute ir toliau liko gimnazijos direktore ir lenkų kalbos mokytoja. Tose pareigose išbuvo iki 1928-1929 mokslo metų pabaigos. Atostogų metu ji pasitraukė iš vienuolijos, palikdama gilius pasiaukojimo ir kūrybingumo pėdsakus Dievo ir Bažnyčios tarnyboje. Kokios buvo to pasitraukimo priežastys, nėra žinoma. Spėliojama, kad tai buvęs lenkų valdžios persekiojimas, kuriuo norėta sulenkinti visus gudus.

Drujos bažnyčia ir vienuolynas. Čia vysk. J. Matulevičius įkurdino marijonus gudus ir 1923 m. įsteigė seserų — Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių vienuoliją

Vienuolijos padėtis ypač pasunkėjo, kai 1938 m. lenkų valdžia jėga pašalino iš Drujos gudus marijonus ir paskyrė lenkus. Ir vienuolėms grėsė tas pats likimas. Tačiau jos Drujoje dar išsilaikė iki II pasaulinio karo. Pergyvenusios karo ir rusų bei vokiečių okupacijų baisumus, 1945 m. į Lenkiją repatrijavo 26 seserys. Kita tiek liko ir Vilniaus krašte. Lenkijoje jos į savo vienuoliją priėmė ir kandidates lenkes. 1945-1965 m. laikotarpyje Lenkijoje Jėzaus Eucharistijos Tarnaitės turėjo 11 namų ir virš 70 seserų. Už Lenkijos ribų 1971 m. buvo apie 50 seserų, kurios dirbo 9 vietovėse, prisitaikydamos prie to laiko vietos sąlygų.

Žr. Kun. J. Vaišnora, *Vysk. Jurgis Matulaitis, Seserų — Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių — vienuolijos steigėjas, Laivas* 1977 m. 8 ir 10 nr.; S. Katarzyna Skuriat, SJE, *Zołożyciel Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii,* spausdintame rankraščio teisėmis rinkinyje: *Pro Christo et Ecclesia.* Redagavo ks. Jan Bukowicz, MIC.

Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvai, arkiv. Matulevičius, atvykęs tvarkyti Lietuvos Bažnyčios reikalų, savo uždaviniu laikė ir vienuolynų, ypač moterų, vizitaciją. 1926 m. Lietuvoje buvo penkios moterų vienuolijos: benediktinės Kaune, kotrynietės Krakėse, kazimierietės Pažaislyje ir Kaune, Švč. Jėzaus Širdies seserys Kaune ir kitur ir Nekaltai Pradėtosios Švč. Marijos seserys Marijampolėje, plačiai paplitusios po visą Lietuvą. Vizitatorius visoms toms vienuolijoms padėjo ne tik pamokymais, bet ir sutvarkė kai kuriuos jų juridinius reikalus. Ta pačia proga kazimierietėms jis išrūpino iš Šv. Sosto Pažaislio nuosavybės pripažinimą.

Žymiausias jo darbas buvo Kauno benediktinių vienuolyno reforma. Rusams nuo 1863 m. naikinant katalikų vienuolynus, benediktinės buvo paliktos Kaune, kol išmirs visos seserys. Į šį vienuolyną būdavo priimamos tik Lietuvos dvarininkų ir bajorų dukros. Benediktinės galėjo ilgai išlikti gyvos tik dėl to, kad esą vienai vienuolei mirus, jos vardu priimdavo kitą kandidatę.

Lietuvos nepriklausomybės pradžioje benediktinės sudarė bažnytinei vyresnybei daug vargo ir rūpesčio dėl nuolatinio lenkių ir lietuvaičių seserų nesutarimo. Nors lenkės buvo iškeltos į Kolainius (vėliau išvyko į Lenkiją), bet ir Kaune likusios lietuvaitės negalėjo gyventi pagal savo regulą: vesti uždarą ir vien kontempliatyvinį gyvenimą. Vienuolynas merdėjo, beliko tik šešios seserys.

Viską nuodugniai ištyręs ir atsiklausęs Šv. Sosto, Vizitatorius tą vienuolyną reformavo pagrindinai. Benediktinėms pritaikė Amerikos Šv. Scholastikos seserų įstatus, pagal kuriuos ši vienuolija pasidarė veiklaus apaštalinio pobūdžio bendruomenė. Vienuolija tuojau atgijo, seserų skaičius augo greitai.

1940 m. benediktinės turėjo virš 50 seserų, kurios dirbo aštuoniose vietovėse, vesdamos vaikų darželius, vaikų ir senelių prieglaudas ir pradžios mokyklose dėstydamas tikybą.

Kaip matome, Jurgis Matulevičius nuo pat savo

kunigystės pradžios šalia daugelio kitų pareigų visuomet rūpinosi ir moterų vienuolijomis, jų dvasine pažanga ir geresniu susitvarkymu. Tas rūpestis nesumažėjo nė tada, kai jis tapo Vilniaus vyskupu ir Apaštališku Vizitatorium Lietuvai.

Jo uolumas vesti žmonių sielas į Dievą ir tobulybę neužgeso nė mirties agonijoje: jau pakeliui į amžinybę, matydamas šalia lovos slaugę, jai liepia klauptis ir paskui jį kalbėti vienuoliškųjų įžadų priesaiką.

ARKIVYSKUPAS MATULEVIČIUS AMERIKOJE

Pirmąjį kartą kun. Matulevičius Ameriką lankė 1913 m., kai jis ten palydėjo iš Šveicarijos du marijonus, kun. Feliksą Kudirką ir kun. Julijoną Kazaką, užjūriuose kurti pirmąjį lietuvių marijonų branduolį.

Antroji jo kelionė Amerikon įvyko tik po 13 metų. Jos tikslas buvo ne tik pažiūrėti, kaip išaugo jo marijonai, bet ir sustiprinti jų apaštalavimo veiklą. Seniai jau troško juos aplankyti, bet jo neišleido svarbūs darbai. Dabar tik pasiryžo keliauti, kai gavo asmenišką Chicagos arkiv. kardinolo George W. Mundelein (1872-1936) kvietimą į Tarptautinį Eucharistinį Kongresą.

Tas kvietimas jam buvo ypač malonus, nes kard. Mundelein buvo palankus lietuviams nuo pat savo jaunų dienų. Tai prasidėjo nuo jo klebonavimo (1898-1899) Angelų Karalienės lietuvių parapijoje Brooklyne po kun. Vincento Kriaučiūno mirties. 1915 m. paskirtas Chicagos arkivyskupu ir vėliau pakeltas kardinolu, jis rodė daug palankumo lietuviams: globojo seseris kazimierietes, marijonus ir išrūpino pirmąją prelatūrą Amerikoje lietuviui kun. Mykolui Krušui.

Arkiv. Matulevičius, kun. prof. Pr. Bučio lydimas, iš Lietuvos iškeliavo gegužės mėn. pabaigoje. Traukiniu iš Kauno nuvyko į Paryžių, o iš ten į Cherbourgą ir birželio 1 d. išplaukė didžiuliu Amerikos laivu *Leviathan*. Su jais drauge keliavo ir prel. Julijonas Maciejauskas (1868-1947). Arkivyskupui kelionę apmokėjo Newarko klebonas kun. Ignotas Kelmelis (1882-1969) ir Indiana Harbor (East Chicago) klebonas kun. Juozapas Jakštys (1858-1931) — abu aukoję po $ 150.00.

New Yorką laivas pasiekė birželio 7 d. Aukštuosius svečius pasitiko speciali lietuvių komisija, daugelis kunigų ir didžiosios New Yorko spaudos korespondentai. Svečius apgyvendino žymiausiame viešbutyje Waldorf Astoria,

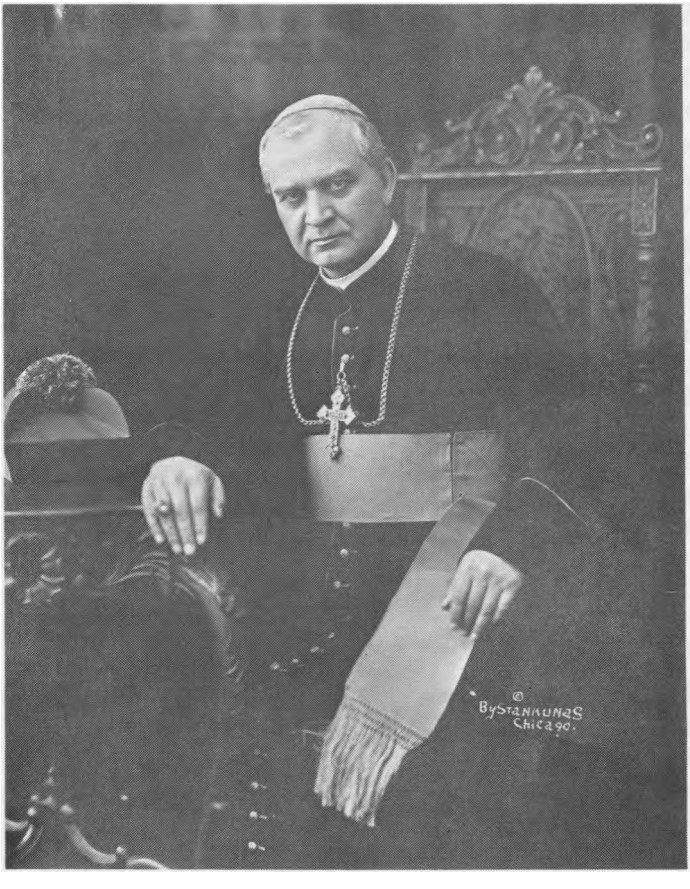

Arkiv. J. Matulevičius Amerikoje 1926 m.

kuriame paprastai apsistoja aukšti svetimų valstybių dignitoriai ir turtuoliai.

Arkiv. Matulevičiui pagerbti vakare tame viešbutyje buvo suruoštas didelis banketas, kuriame dalyvavo apie 400 asmenų. Jų tarpe buvo Lietuvos atstovas Washingtone Kazys Bizauskas, garbės konsulas dr. Julius J. Bielskis ir daug kunigų ir žymesnių pasauliečių. Po vakarienės buvo

muzikinė dalis ir gausios prakalbos. New Yorko arkiv. kard. Patrick Hayes vardu svečią pasveikino Msgr. Lavelle.

Dėkodamas už tokį gražų pagerbimą, arkiv. Matulevičius pasidžiaugė lietuvių laimėjimais Amerikoje ir nepriklausomoje Lietuvoje, pabrėždamas tikėjimo reikšmę, krikščioniškos dorovės principus, teisingumą, darbštumą, tėvynės meilę ir kiekvieno žmogaus pagerbimą, ir suteikė apaštališkąjį palaiminimą.

Ovacijos tęsėsi ilgai. Žmonės neskubėjo skirstytis, nors laikas sviro į pusiaunaktį. Neskubėjo, nes tai buvo nepasikartojanti istorinė valanda, kurią radijas perdavinėjo visam pasauliui. Televizijos tada dar nebuvo.

Iš New Yorko Arkivyskupas nuvyko į Washingtoną su oficialiu vizitu Lietuvos atstovui Bizauskui. Ten jis sužinojo ir paskutines naujienas iš Lietuvos: naujuoju Lietuvos prezidentu birželio 7 d. išrinktas dr. Kazys Grinius. Arkivyskupas jam tuojau išsiuntė sveikinimo telegramą, bet negavo jokio atsakymo, kaip tai buvo priimta kultūringo pasaulio diplomatinių santykių taisyklėse.

Sutiktuvės Chicagoje

Iš Washingtono birželio 11 d. Arkivyskupas traukiniu nuvažiavo į Chicagą — lietuviškąjį miestą, kuriame buvo trylika lietuvių parapijų ir kazimieriečių bei marijonų vienuolijų centrai. Stotyje jį pasitiko specialus priėmimo komitetas, kuriam vadovavo kun. Petras Lapelis. Su didele palyda svečią nuvežė į marijonų namus prie Aušros Vartų parapijos. Tuojau pat, 11 valandą priešpiet, atlaikė šv. Mišias ir pasakė trumpą pamokslėlį. Bažnyčioje ir gatvėje žmonių spūstis buvo neapsakomai didelė, nors tai buvo šiokiadienis (penktadienis).

Svečiui poilsio buvo nedaug: vakare jau priėmimo banketas Šv. Kazimiero Seserų auditorijoje. Banketui bilietai jau buvo išpirkti iš anksto, salė buvo perkimšta. Banketui vadovavo šv. Kryžiaus parapijos klebonas kun. Aleksandras Skripka. Arkivyskupui atvykus į salę, choras sugiedojo „Ecce Sacerdos Magnus“.

Vakarienei pasibaigus, prasidėjo sveikinimų kalbos. Garbės stalas buvo ilgas, o kalbėtojų eilė dar ilgesnė. Kalbėjo kunigai: Mykolas Krušas, Julius Maciejauskas, Jeronimas Vaičiūnas, Anicetas Linkus, Ignas Albavičius, Pranciškus Būčys. Iš pasauliečių — Lietuvos konsulas Povilas Žadeikis, prof. Balys Mastauskas, Antanina Nausėdienė, bankininkai Jonas Brenza ir Juozas J. Elias-Elijošius.

Arkiv. Jurgis Matulevičius 1926.VI.16 sutinkamas Chicagos, Ill., stotyje

Paskutinis kalbėjo arkiv. Matulevičius. Jam atsistojus kalbėti, sustojo visi puotos dalyviai ir kėlė džiaugsmingas ovacijas. Kaip visada ramiu balsu, su šypsena veide, jis padėkojo už sveikinimus. Šiltas jo žvilgsnis apgaubė visus dalyvius ir siekė toli už salės ribų. Jis nuoširdžiai pagyrė Amerikos lietuvius už religinę bei kultūrinę veiklą ir dideles

aukas, jam būnant Vilniaus vyskupu. Ypatingai jis dėkojo Katalikų Federacijai, kuri savo aukomis palaikė Vilniaus ir Švenčionių lietuvių mokslo įstaigas. Pabrėžė, kad tik Amerikos lietuvių dėka Vilniuje gyvavo lietuvių gimnazija ir mokytojų seminarija, Švenčionių gimnazija ir visas mokyklų tinklas. Dėkodamas jų visų vardu, prašė juos remti ir toliau. Pokylis baigėsi po vidurnakčio, sugiedojus Lietuvos ir Amerikos himnus.

Šv. Antano bažnyčios šventinimas

Cicero, Illinois, yra pietvakarinis Chicagos priemiestis, kuriame lietuviai pradėjo kurtis XIX a. pabaigoje. Su laiku atsirado ryžtas kurti savo parapiją. 1911 m. kun. Antanas Ežerskis (1880-1968) pastatė mūro namus, kuriuose tilpo bažnyčia ir mokykla. Gal ir buvo pasitenkinimas, kad lietuviai turi savo bažnyčią, bet ji buvo kukli ir net nepanaši į bažnyčią, tuo tarpu kai pašonėje esančios chicagiškės savo bokštais stiebėsi į padanges.

Parapiečių savigarba ėmė kutenti širdį — reikia naujos bažnyčios, tikros bažnyčios, su bokštu. Ir prasidėjo planai, architektai, dydžio ir aukščio matavimai, statybinės medžiagos telkimas, meisteriai ir pats svarbiausias rūpestis — pinigo sukaupimas. Viską sudėjus krūvon, bažnyčios statyba artėjo prie pabaigos 1926 m. pavasarį. Jos statytojas buvo kun. Jeronimas Vaičiūnas. Kai jis sužinojo, kad į Ameriką atvažiuoja arkiv. Matulevičius, jis netvėrė džiaugsmu — jo bažnyčią pašventins lietuvis arkivyskupas!

Bažnyčios šventinimo iškilmės vyko jos patrono Šv. Antano dieną, sekmadienį, birželio 13 d. Nustatytu laiku parapijos procesija išvyko sutikti iš marijonų vienuolyno automobiliu važiuojantį Arkivyskupą. Jis tuojau išlipo iš automobilio ir pėsčias žygiavo su grįžtančia procesija į Šv. Antano bažnyčią. Procesiją lydėjo policijos motociklistai. Šaligatviuose buvo pilna stovinčių žmonių, kuriuos į abi puses laimino kunigų palydos apsuptas Arkivyskupas.

Prie bažnyčios laukė mokyklos vaikučiai su savo mokytojomis, seselėmis kazimierietėmis. Bažnyčios frontoną puošė

didelis žalias vainikas su įrašu: „Šv. Antano Mokykla. Sveikiname Jus“. Įrašo raidės buvo seselių išsiuvinėtos rožėmis.

Arkivyskupas pašventino bažnyčią, joje atlaikė pirmąsias pontifikalines šv. Mišias, pasakė pritaikytą pamokslą ir suteikė apaštališką palaiminimą. Visos apeigos užtruko ilgai. Laimė, kad diena buvo nekaršta. Padangę dengė nuolatos slenkantieji debesys, tarsi grėsmingai tykodami, kol pasibaigs pamaldos. Vos žmonės spėjo išsiskirstyti, dangus prapliupo dideliais lašais, virstančiais čiurkšle, ir per porą valandų gatvės virto srauniomis upėmis. Ciceriečiai lietuviai didžiavosi, kad pats dangus pakrikštijo jų bažnyčią.

Tos dienos darbai Arkivyskupui dar nepasibaigė: 5 val. popiet jis vizitavo Dievo Apvaizdos parapiją, kur klebonavo kun. Ignas Albavičius. Prisirinko daugybė žmonių. Po iškilmingų sutiktuvių, Arkivyskupas pasakė pamokslą, pasigėrėjo žmonių pamaldumu ir suteikė palaiminimą su Švenčiausiu Sakramentu ir atlaidais.

Tarp birželio 14-19 dienų lankė kitas Chicagos lietuvių parapijas. Visur sutraukė dideles žmonių minias. Jų dalis gal atėjo iš smalsumo pažiūrėti, kaip atrodo lietuvis Arkivyskupas. Ir ne vienam iš jų krito į širdį toks paprastas, nuoširdus, gyvo tikėjimo lietuviškas žodis, patraukiąs grįžti į Kristaus vynuogyną.

Artėjant Eucharistinio Kongreso dienoms, vizitacijos buvo pertrauktos. Kadangi Arkivyskupas buvo pasiryžęs aplankyti lietuvių parapijas, kiek tik pajėgs, tai laikraščiuose buvo skelbiama, kad jis lankysis tik tose, kurių klebonai, gavę savo vyskupo leidimą, jį kvies. Kvietimai turėjo būti siunčiami iki liepos 4 dienos.

Eucharistinis Kongresas

Šis kongresas pažymėtinas tuo, kad jame pirmąjį kartą visų kongresų istorijoje lietuviai dalyvavo organizuotai ir jiems greta kitų tautų buvo paskirta speciali sekcija.

Chicaga kongresui ruošėsi iš anksto. Kai pasklido žinia, kad ketvirtadienį, birželio 17 d., atvyksta specialus popie-

žiaus Legatas, kard. Jonas Bonzano, žmonės rinkosi iš visų miesto kraštų į Illinois Central geležinkelio stotį jo pasitikti. Vienuoliktai valandai baigiantis, ėmė gausti fabrikų sirenos, ir nepaprastas iš New Yorko traukinys, kurio visi vagonai buvo nudažyti kardinolų rūbo spalvomis, pamažu įslinko į stotį. Legatą ir visus jo palydovus pasitiko kongreso šeimininkas, kard. Mundelein. Sutiktuvėse dalyvavo arkiv. Matulevičius ir kun. Būčys.

Po trumpų pasveikinimo ceremonijų, Legatas ir visa jo palyda automobiliais važiavo į katedrą. Visos numatyto maršruto gatvės buvo pilnos žmonių. Automobiliai galėjo vos slinkte slinkti. Žiūrovų buvę per 150.000. Minioje buvo ir lietuvių, nes, pravažiuojant arkiv. Matulevičiui, daugelyje vietų jam smarkiai plojo.

Į katedrą buvo įleidžiami tik dvasiškiai. Ir tai ne visi tilpo. Kardinolai susėdo netoli altoriaus, o arkivyskupams ir vyskupams vietos buvo paruoštos bažnyčios viduryje. Arkiv. Matulevičius sėdėjo antroje eilėje ties sakykla, iš kurios kard. Mundelein pasveikino Legatą. Chorui įspūdingai pagiedojus, Legatas Šv. Tėvo vardu suteikė apaštališką palaiminimą. Visos apeigos buvo perduodamos per garsiakalbius ir radiją.

Kongrese dalyvavo 11 kardinolų, apie 40 arkivyskupų, virš 260 vyskupų ir daugybė kunigų, vienuolių ir pasauliečių. Atidarymo dieną, birželio 20, buvo bendros iškilmės su pamaldomis, pamokslais ir palaiminimais.

Buvo įsakyta kiekvienoje bažnyčioje šv. Mišias pradėti laikyti 5 val. ryto, o po jų kas pusvalandis vis kitas kunigas — per visą dieną. Taip pat buvo nustatyta, kad kiekvienoje bažnyčioje vienas šv. Mišias laikytų vyskupas. Aušros Vartų bažnyčioje jas laikė arkiv. Matulevičius ir savo ranka išdalijo apie 8.000 šv. komunijų. Kadangi klebonams buvo įsakyta suskaityti, kiek išdalyta komunijų, tai, surinkusi visas žinias, Chicagos Arkivyskupijos kurija paskelbė, kad kongreso metu buvo išdalyta virš pusantro milijono komunijų.

Lietuvių sekcija

Chicagos arkivyskupijoje buvo 13 lietuvių parapijų ir tiek pat pradžios mokyklų, viena aukštesnioji, apie 30 kunigų,

apie 200 seserų vienuolių ir apie 50.000 lietuvių katalikų. Be to, apie 50 asmenų atvyko iš Lietuvos ir kitų kraštų, kuriuose buvo lietuvių. Sekcijos komiteto pirmininkas buvo kun. Ignas Albavičius, sekretorius — kun. Jonas Navickas, MIC. Susirinkimo vieta buvo paskirta 124 Field Artillery Armory, kurioje telpa 10.000 žmonių.

Kongreso atidarymo iškilmės truko ilgai. Tos pačios dienos popietis buvo skirtas sekcijų posėdžiams. Lietuvių sekcija rinkosi 3 valandą. Kiekviena parapija atvyko su savo procesija. Bematant buvo užpildytos visos vietos salėje ir galerijose. Prieš estradą susitelkė bažnytiniai chorai, kuriems vadovavo kompozitorius Antanas Pocius. Jungtinis choras pagiedojo „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. Pirmąją kalbą pasakė Lietuvos atstovas K. Bizauskas. Po jo prel.Maciejauskas aiškino, kaip Šv. Komunija palaiko gerą gyvenimą šeimose.

Tuo momentu atvyko arkiv. Matulevičius ir Pittsburgo vyskupas Hugo C. Boyle. Jiems užėmus garbingas vietas estradoje, kun. Albavičius juos pasveikino ir pakvietė vysk. Boyle tarti žodį. Atsiprašęs, kad nemoka lietuviškai, vyskupas pagyrė savo vyskupijos lietuvius, palinkėjo geros sėkmės ir apleido salę.

Chorui pagiedojus porą giesmių, pakilo kalbėti arkiv. Matulevičius. Visi dalyviai sustojo ir jį sveikino ilgomis ovacijomis. Jis padėkojo už pagerbimą ir sveikino susirinkusius Lietuvos vardu ir pasakė, kad yra įgaliotas atstovauti visiems Lietuvos vyskupams ir Katalikų Veikimo Centrui. Savo kalboje ypatingai pabrėžė, kad Lietuva džiaugiasi savo vaikais, gyvenančiais Amerikoje, kad jie išlaikė savo tikėjimą, kad brangina savo gimtąją kalbą, kad šelpia tėvynę ir yra geri piliečiai tos šalies, kurioje gyvena. Paskui dar kalbėjo apie Švč. Sakramentą, kuris stiprina dvasinį gyvenimą ir suteikia daug palaimos žmogaus gyvenime. Jo kalba buvo palydėta vis pasikartojančiais lietuviškais valio!

Paskui kalbėjo Latvijos Arkivyskupo atstovas prel. Edvards Stukels-Stukelis iš Rygos. Pasveikinęs latviškai, paskui jis gražiai kalbėjo lietuviškai apie latvių ir lietuvių

santaiką. Nuoširdi jo kalba susilaukė daug karštų plojimų. Po prelato pakilo kalbėti kitas Lietuvos kaimynas, gudas kun. dr. J. Tarasevičius. Jis kalbėjo savo gimtąja kalba. Nedaug kas suprato jo žodžius, bet beveik visi jautė gudų draugiškumą lietuviams.

Tarp prakalbų buvo vis pagiedama, ir pirmas posėdis baigėsi giesme „Garbinkime Švč. Sakramentą“. Visi skubėjo namo vakarienės, kad kiekvienas galėtų suspėti į savo bažnyčią, kur aštuntą valandą turėjo prasidėti Šventoji Valanda.

Aušros Vartų bažnyčioje giedotus mišparus atlaikė arkiv. Matulevičius su visa asista prie išstatyto Švč. Sakramento. Pamokslą apie viešąjį Švč. Sakramento garbinimą ir Eucharistinių kongresų reikšmę pasakė kun. Pr. Būčys. Paskui Arkivyskupas suteikė palaiminimą Švč. Sakramentu. Bažnyčia buvo pilna žmonių.

Antrasis lietuvių sekcijos posėdis įvyko pirmadienį 8 val. vakaro. Žmonių susirinko apie 3000, salė atrodė apytuštė, nes buvo darbo diena. Pagiedojus keletą giesmių, posėdis buvo skirtas paskaitoms. Kun. Kazimieras Urbonavičius kalbėjo apie krikščioniško gyvenimo atnaujinimą. Prof. dr. Juozas Eretas, Lietuvos Vyčių ir Katalikų Federacijos svečias, kalbėjo apie Eucharistiją, kaip krikščioniškojo gailestingumo auklėtoją. Kun. Pr. Būčys — apie Eucharistiją, kaip amžinosios stiprybės šaltinį.

Trečiasis posėdis birželio 22 d., trečią valandą po pietų, buvo skirtas lietuvių mokyklų auklėtiniams. Kadangi mokyklos jau buvo išsiskirsčiusios atostogų, tai susirinko tik apie tūkstantis moksleivių. Vadovavo kun. Jurgis Paškauskas-Paškus. Kalbėjo kun. A. Skripka, B. Mastauskas ir kun. Juozas Vaitkevičius, MIC. Moksleiviams kiek pagiedojus, posėdį užbaigė savo prakalba ir ganytojišku palaiminimu arkiv. Matulevičius.

Tos pačios dienos 8 val. vakaro Dievo Apvaizdos parapijos svetainėje buvo sukviestas lietuvių kunigų posėdis, kuriame dalyvavo apie 60 kunigų, pasitarti apie Kunigų Vienybės veiklos atgaivinimą. Visi kalbėtojai pritarė.

Arkiv. J. Matulevičius sutinkamas Aušros Vartų parapijoje, Chicago, Ill.

Kongreso užbaiga

Arkiv. Matulevičius aktyviai dalyvavo visuose kongreso posėdžiuose ir iškilmingose procesijose. Didžiausi kongreso susirinkimai būdavo Soldiers Field stadione, kuriame telpa 250.000 žmonių. Ten buvo ir įspūdinga Nakties Malda birželio 22 d., skirta tik vyrams. Stadionas buvo perpildytas, švč. Sakramento garbinimo iškilmėms vadovavo Miuncheno Arkivyskupas kard. Mykolas Faulhaber. Po daugelio kalbų prasidėjo Švč. Sakramento išstatymas ir kardinolo Bonzano apaštališkasis palaiminimas. Visi vyrai užsižiebė žvakes ir suklaupė. Elektros šviesos buvo užgesintos, bet stadionas spindėjo dar šviesiau. Iškilmės prasidėjo pusiau devintą, o baigėsi giesme „Laudate Dominum omnes gentes“ jau po vidurnakčio.

Birželio 23 dieną visą Chicagą žavėjo šauniomis procesijomis į stadioną traukiąs besimokantis jaunimas — aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų studentai ir studentės. Jų ten prigužėjo apie 100.000. Laikraštininkai jų telkimąsi pavadino spalvų žaismu (riot of colors), nes orkestrantai ir daugelis mergaičių mokyklų dėvėjo spalvingas uniformas. Jų tarpe buvo ir vienintelė lietuvių Šv. Kazimiero Akademija su savo uniformomis ir seselėmis mokytojomis.

Tą pačią dieną, 2 val. po pietų, 131 pulko mankštynių salėje posėdžiavo slaviškų rytinių apeigų sekcija. Joje dalyvavo ir arkiv. Matulevičius, jau nuo seno domėjęsis jų reikalais. Jis pavaizdavo, kas Rusijoje buvo daroma prieš I pasaulinį karą dėl Rytų Bažnyčios susivienijimo su Roma ir kas po to karo buvo daroma Lietuvoje ir Lenkijoje. Sekcijoje kalbėjo įvairių tautų atstovai ir giedojo savas giesmes. Iš lietuvių kalbėjo adv. Kazimieras Česnulis.

Kongreso darbai artėjo prie galo. Apie penktą valandą vakaro arkiv. Matulevičius, kelių kunigų lydimas, išvažiavo į Mundelein miestelį, kuriame buvo Archidiecezijos seminarija su teologijos ir filosofijos skyriais. Ten rinkosi vyskupai ir arkivyskupai pernakvoti klierikų bendrabučiuose ir pasiruošti rytojaus iškilmėms. 8 val. seminarijos valgykloje kard. Mundelein jiems iškėlė puikius pietus. Ispanijos kardinolas

Enrico Reig y Casanova karaliaus Alfonso XIII vardu įteikė kard. Mundelein'ui pirmojo laipsnio Katalikiškos Izabelės ordiną. Kiek žemesnį ordiną įteikė vysk. Eduardui Hoban, kongreso rengimo komisijos pirmininkui. Po vaišių plačiuose seminarijos parkuose ir apie ežerą prasidėjo puikūs fejerverkai, spalvomis padangėse žėrėję beveik visą naktį.

Paskutinės kongreso pamaldos buvo laikomos kiek toliau nuo Mundelein, parke prie gražaus ežerėlio, kur buvo Šv. Jono bažnyčia. Tą dieną ji buvo uždaryta. Jos portikas buvo uždengtas nuo viršaus iki žemės sunkiomis raudonomis portjeromis. Prie jų buvo įtaisytas pontifikalinėms ceremonijoms tinkamas altorius. Saulei gražiai šviečiant, lygiai dešimtą valandą prie altoriaus atėjo vyskupų, arkivyskupų ir kardinolų procesija. Žmonių minios aplink bažnyčią, prie ežerėlio, pamiškėje, buvo neapskaičiuojamos.

Šv. Mišias celebravo popiežiaus Legatas kard. Bonzano. Vargonų muziką pavadavo seminarijos klierikų choras. Pamokslą sakė iškalbusis New Yorko kard. Patrick Hayes. Į pamaldų pabaigą saulę pridengė debesys. Padvelkęs vėjelis žmones kiek atvėsino, bet oro tvankumas nemažėjo. Daug moterų alpo. Joms greitai pagelbėdavo gerai organizuota sanitarinė tarnyba. Po pamaldų buvo paskelbta pertrauka iki pusės antros, kada prasidės Švč. Sakramento procesija.

Nustatytu laiku prie altoriaus išsirikiavo visa dvasiškija. Kelio pašonėse buvo išsirikiavę keli tūkstančiai Kolumbijos Vyčių (The Knights of Columbus). Jų užpakaly įvairiose vietose stovėjo įvairių tautų chorai. Procesija judėjo labai lėtai. Truko beveik valandą, kol kard. Bonzano, galėjo su monstrancija pajudėti nuo altoriaus. Procesijai nužygiavus kokią mylią, einant per girią, dangus staiga apsiniaukė tamsiais debesimis. Prapliupo stambūs lašai, kurie greit pavirto liūtimis. Dalis žmonių išbėgiojo slėptis po tiltais, tramvajų stotyje, kiti dangstėsi lietsargiais. Iš eilių spruko ir kai kurie aukštieji dignitoriai.

Arkiv. Matulevičius su savo palydovais, kun. Būčių ir kun. Urbonavičium, laikėsi didvyriškai, nors buvo peršlapę iki paskutinio siūlo. Arkivyskupo kopa su Aušros Vartų Šv.

Mergelės paveikslu, išsiuvinėtu ant pečių, primirko vandens ir pasidarė labai sunki. Sutana slėgė kaip geležiniai šarvai. Kurpelės, vis pilnos vandens, šliuksėjo su kiekvienu žingsniu. Silpnas jo kūnas kentėjo, bet karžygiška Kristaus dvasia nepasidavė.

Procesijos celebrantas nešė monstranciją po baltu šilkiniu baldakimu. Nuo viršaus iki kelių išliko sausas, bet žemiau buvo šlapias, lyg bridęs per vandenį. Permirko ir visi žmonės, o choristai — juo daugiau šlapo, tuo daugiau giedojo. Liūtys truko apie 20 minučių. Sušvitusi saulė tuojau išdžiovino plonus moterų rūbus, bet jų skrybėlės susilankstė ir subliūško. Daugelis jas numetė į šalį ir žygiavo vienplaukės. Apdžiūvo ir dvasiškių rūbai, bet jie labai šutino kūnus.

Procesijai sugrįžus prie bažnyčios, grojo seminarijos dūdų orkestras, o minios giedojo įvairiomis kalbomis „Tave, Dieve, garbiname“. Prie altoriaus Legatas suteikė palaiminimą Švč. Sakramentu.

Tuo baigėsi tarptautinis Eucharistinis Kongresas, kurį plačiai išgarsino spauda ir radijas, ir visa apgaubė pompastiškomis iškilmėmis, kokias galėjo paruošti tik Amerika.

Arkivyskupas pas savuosius

1913.VII.19 kun. Matulevičius atlydėjo iš Šveicarijos į Ameriką du ką tik marijonų noviciatą baigusius kunigus, Kudirką ir Kazaką, kuriuos įkurdino Chicagoje. Kai po 13 metų jis vėl atvyko į Ameriką, jo šeima čia turėjo 38 narius, kurių tarpe buvo 8 kunigai. Gi visoje Marijonų Vienuolijoje jau buvo 220 narių: 57 kunigai, 30 klierikų, 53 broliai pasauliečiai, 50 naujokų ir 30 kandidatų į noviciatą. Didžiumą tos vienuoliškos šeimos išaugino Nepriklausomoji Lietuva.

Dabar, artėdamas prie Amerikos krantų, Arkivyskupas su nerimu troško greičiau pamatyti savo marijonus. Jį švelniai kuteno mintis, kad jis keliauja ne tik į kongresą, bet ir pas savuosius. Jo vyzdys jau regėjo, kaip praplėsti veiklos plotą ir intensyviau purenti švietimo bei auklėjimo dirvonus.

Atvykęs Chicagon, jis sustojo pas marijonus, 2327 South Oakley Avenue, kur greta vienuolyno buvo *Draugo* redakcija,

spaustuvė ir Aušros Vartų parapijos bažnyčia. Be to, 1922-23 m. marijonai buvo nupirkę 220 akrų derlingos ir kalvotos žemės į pietvakarius nuo Chicagos, kur įsteigė savo ūkį, ir ten ėmė kurtis vienuolyno centras, pavadintas Marian Hills. 1924 m. buvo pastatytas didelis mūrinis namas noviciatui ir juvenatui — aukštesniajai berniukų mokyklai su vilčia paruošti vienuolijai kandidatų. Šią vietą greitai pamėgo ir Chicagos lietuviai savo vasaros išvykoms ir jaunimo stovykloms.

Visos Arkivyskupo dienos ir valandos buvo užimtos kietu darbu. Anksti keldamas ir vėlai guldamas, jis neturėjo laiko poilsiui nė pasisvečiavimui. Visi norėjo su juo pasikalbėti, pasitarti ar pasiguosti, kiekvienas manydamas, kad tik jis vienas naudoja Ekscelencijos laiką. O ką jau bekalbėti apie draugijų bei organizacijų atstovus, kurios jį kviesdavo į savo susirinkimus bei pobūvius. Vis pakalbėti, vis pabendrauti. Juk jie niekad nebuvo taip arti prie vyskupo, kaip dabar. Ir dar tokio nuoširdžiai paprasto, kaip žemėn nusileidusio besišypsančio angelo.

Betgi pirmiausiai jam rūpėjo susipažinti su kiekvienu marijonų įstaigų kampeliu, pasikalbėti su visais marijonais bendrai ir su kiekvienu atskirai, neaplenkiant nė vieno. Jis iš pat pradžių norėjo patirti, kam ir kokius uždavinius pavesti, kokios būtų naudingos reformos stiprinti vienuolijos veiklą Viešpaties vynuogyne Dievo ir Bažnyčios garbei ir tėvynės gerovei.

Arkivyskupas Jurgis buvo ne tik didelis idealistas, bet ir nemažesnis praktikas. Jis labai gerbė žmogų. Kiekvieną žmogų, tikintį ar netikintį, turčių ar skurdžių, nes jis turi amžiams Dievo sutvertą sielą, kurią reikia išganyti. Vargšai buvo jam ypatingai arti širdies. Tai jau matėme iš jo socialinės veiklos. Jis norėjo gerai susipažinti su Amerikos lietuviais, kad galėtų žinoti, ką ir kaip pasakyti gausiose prakalbose ir pamoksluose, kuriems jis visada buvo įpratęs ruoštis. Jo žodžiai visuomet aiškiai žėrė ne tik teologines tiesas, bet ir praktiškus nurodymus, kaip veikti ir gyventi.

Jis pasidžiaugė Amerikos marijonų veikla ir rado, kad

Arkiv. J. Matulevičius kalba posėdžio metu. Sėdi iš kairės: kun. A. Milukas, konsulas P. Daužvardis, kun. J. Kaulakis, kun. J. Šeštokas ir kun. Pr. Būčys

jau yra pribrendęs reikalas čia steigti vienuolijos provinciją. To pilnai nusipelnė kunigai marijonai, kurie pasižymėjo misijomis ir talkinimais lietuvių parapijose, Šv. Kazimiero seserų vienuolijoje, spaudoje ir švietimo darbuose.

Pagal Marijonų Vienuolijos konstituciją, provinciją gali sudaryti trys vienuolynai, arba atskiri namai. Kaip vyriausias marijonų vadas ir jų generolas, arkiv. Matulevičius pasinaudojo savo galia ir patvirtino tris atskirus vienuolynus — Draugo, Aušros Vartų ir Marian Hills, iš kurių sudarė Amerikos lietuvių marijonų provinciją, kuri formaliai buvo įkurta 1930 m. Pirmuoju šių namų viršininku paskyrė kun. Feliksą Kudirką, o jo padėjėjais — kun. Vincentą Dvaranauską ir kun. Kazimierą Matulaitį.

Pabrėždamas švietimo svarbą, šalia juvenato, kuris jau turėjo tris klases, generolas įsteigė kolegiją (Junior College) ir jos rektorium paskyrė kun. dr. Joną Navicką. Jis sudarė

visus mokslo planus ir davė konkrečių nurodymų, kaip toji kolegija turėjo būti tvarkoma, suderinant su Amerikos švietimo sistema ir lietuvybės reikalavimais. Tos reformos buvo ne tik pagyrimas Amerikos marijonams, bet ir jų įpareigojimas ateičiai.

Lietuvių parapijų lankymas

Kai tik Arkivyskupas atvyko į Ameriką, jo buvo atsiklausta, ar pageidautų aplankyti lietuviškas kolonijas ir jų parapijas. Svečiui toks klausimas atrodė, lyg būtų teiraujamasi, ar nereikia pakabinti žibintą saulei šviečiant.

Į Chicagą pas marijonus suplaukė daug kvietimų. Komisija uoliai planavo maršrutą, atsižvelgdama į pageidavimus, laiką ir distancijas. Dauguma lietuvių parapijų spietėsi rytinėje Amerikos dalyje: pietinėje Naujoje Anglijoje, apie New Yorką, New Jersey, Pennsylvanijoje ir tolimam Baltimorės mieste, kur gimė Amerikos Katalikų Bažnyčios hierarchija bei organizacija.

Porai savaičių po kongreso praslinkus, Arkivyskupas jau ruošėsi apleisti Chicagą. Liepos 7 d. vakare jam buvo suruoštas atsisveikinimo banketas Aušros Vartų parapijos svetainėje. Jaukus pobūvis, kaip paprastai, baigėsi arti vidurnakčio.

Parapijų lankymas truko beveik du mėnesiu, iki rugpiūčio 29 dienos. Viso aplankė 92 parapijas. Kai kurias mažesnes, arčiau viena kitos, į dieną aplankydavo po dvi. Jo vizitacijas, kaip Amerikoje įprasta, aprašinėjo vietinė angliška spauda, kartais pavaizduodama net nuotraukomis. Lietuviškoji spauda šiuo atveju buvo gerokai atsilikusi.

Parapijų vizito metu būdavo atlaikomos iškilmingos šv. Mišios, pasakomas pamokslas ir suteikiamas palaiminimas. Jeigu kur buvo reikalas, suteikdavo ir Sutvirtinimo Sakramentą. Mažesnėse parapijose, jei vizitacija vykdavo po pietų ar vakare, būdavo panaši tvarka, tik be šv. Mišių.

Nepaisant, ar buvo erdvios ar mažos bažnyčios bei salės, visur ir visada būdavo žmonių perpildytos. Atskubėdavo ne tik parapiečiai, bet ir tokie, kurie niekad neidavo bažnyčion

ar net tyčiodavosi iš tikėjimo. Lankydavosi ir kitataučiai, nes Arkivyskupo lankymasis buv ne tik lietuvių, bet ir viso miestelio šventė.

Iškilmėms pasibaigus, Arkivyskupas neskubėjo klebonijon poilsio. Išeidavo pasikalbėti su žmonėmis, sveikinosi su kiekvienu, neklausdamas jo tikėjimo. Kalbino vaikučius, jaunimą, moteris ir vyrus, jaunus ir senus. Visiems turėjo tinkamą žodį, palydimą nepaprastu švelnumu ir nuoširdžia šypsena. Toje dvasinėje giedroje išnykdavo jo nuovargis ir nuo veido prakaitas. Iš šalies žiūrint, atrodė viskas jam lengva, nors po sutana šlapi nuo prakaito marškiniai ir nelengvai keliama geležimi sukaustyta koja...

Liepos 10 d. aplankė mažą Niagara Falls Šv. Jurgio parapiją. Po iškilmių nuvyko pažiūrėti garsiųjų krioklių. Jį palydėjo ne tik lietuviai, bet ir vietinės valdžios atstovai, kurie išrūpino Kanados pusės valdžios leidimą pereiti tiltą ir pasigėrėti kriokliais iš fronto. Čia prasivėrė didingas visos platumos vaizdas. Griausmingas ūžesys ir fantastiškas spalvotų prožektorių apšvietimas reginį pavertė į neužmirštamą pasaką, kurią seka amžiais neišsibaigianti gamtos jėga.

Kitą dieną aplankė Ontario ežero pakrantėse išsitiesusį Rochester miestą ir jo palyginti dar jauną Šv. Jurgio lietuvių parapiją. Iš ten pasuko į pietus, į anglies ir plieno Pennsylvanijos karalystę, kur buvo susispietę apie 40 lietuviškų parapijų su didesniais jų telkiniais Scranton, Wilkes Barre, Shenandoah ir Pittsburgo apylinkėse, kur užtruko ilgokai. Paskui traukiniu pasuko į pietryčius ir derlingas lygumas, kur buvo plačiai išsikerojęs istorinis „Broliškosios Meilės“ miestas — Philadelphia.

Stotyje Arkivyskupą sutiko visų trijų lietuvių parapijų kunigai ir daugelis pasauliečių. Iš stoties tiesiog nuvyko į Šv. Andriejaus parapiją, kur buvo iškilmingos pamaldos. Paskui persikėlė į Šv. Kazimiero parapiją, kur gyveno, kol buvo Philadelphijoje (liepos 24-26).

1926 m. Jungtinės Amerikos Valstybės šventė 150 metų nepriklausomybės sukaktuves — Sesquicentennial. Jubilieji-

nės iškilmės telkėsi Philadelphijoje, kur buvo pasirašyta nepriklausomybės deklaracija. Ta proga buvo suruošta didelė paroda — Exhibition, kur buvo kviečiamos įsirengti savo paviljonus ir užsienio valstybės, jų tarpe ir Lietuva.

Arkiv. J. Matulevičius Athol, Mass., parapijoje su vaikučiais, priėmusiais Pirmąją Komuniją. Šalia jo kun. Pr. Būčys ir Athol, Mass., klebonas kun. Augustinas Petraitis

Pabaigęs parapijų vizitaciją, liepos 26 d. Arkivyskupas aplankė Philadelphijos arkivyskupą kard. Dennis Dougherty ir miesto burmistrą F. Kendrick. Burmistras tuo vizitu labai apsidžiaugė ir įteikė arkiv. Matulevičiui oficialų paauksuotą Sesquicentennial Exhibition raktą ir paskyrė policijos motociklininkus jį lydėti, kur tik jis lankysis. Tuo pasinaudodamas, Arkivyskupas su palydovais aplankė Independence Hall (nepriklausomybės pasirašymo rūmus), parodą, stadioną ir pervažiavo per naujai pastatytą tiltą per Delaware upę.

Lietuvių parapijų lankymas tęsėsi dar visą mėnesį tirščiausiai apgyventuose rytiniuose pakraščiuose, kur telkėsi įvairiausios pramonės šakos, prekybiniai centrai bei didieji uostai — ateivijos vartai į didžiųjų laisvių kraštą. Daugumą

jų sutikdavo garsioji Laisvės Statula su žibintu rankoje, įplaukiant į New Yorko judrų uostą.

Nuo New Yorko į šiaurę ir visu Atlanto pakraščiu iki Bostono ir toliau, ypač Connecticut ir Massachusetts valstijose, buvo nemažai lietuvių apgyventų vietovių ir parapijų, kurios budriai sekė Arkivyskupo vizitacijas ir jo laukė pas save. Jas lankė, kiek galėdamas. Paskutinis didesnis susitelkimas buvo Waterbury, Connecticut, kur rugpiūčio 24-27 dienomis savo seimus susidėję laikė Lietuvos Vyčiai, Katalikų Federacija ir Vargonininkų Sąjunga. Pagrindiniais paskaitininkais ten buvo arkiv. Matulevičius ir prof. Juozas Eretas.

Eucharistinis kongresas ir arkiv. Matulevičiaus lankymasis išgarsino Amerikos lietuvių vardą, ir angliškoji amerikiečių spauda išryškino šviesų ir pozityvų etninės lietuvių grupės veidą.

Viešėjimas Amerikoje pasibaigė rugsėjo 1 dieną. Būrelio pasauliečių veikėjų ir dvasiškių palydėtas, arkiv. Matulevičius išplaukė *Barengaria* laivu į Southampton uostą Anglijoje. Londone aplankė Šv. Kazimiero lietuvių parapiją ir Lietuvos atstovą Anglijoje Ernestą Galvanauską. Atstovo automobiliu nuvyko į garsųjį Oxfordą ir jo universitetą. Iš Anglijos tiesiai grįžo į Kauną, kur tęsė pradėtas derybas dėl tolimesnių santykių su Šv. Sostu ir dėl konkordato.

Bibl.: Kun. P. Būčys, Eucharistinis Kongresas Chicagoje. *Tiesos Kelias,* 1926, 10 nr. 135-153 p.; Pranas Garšva, *Negęstanti šviesa,* Marijonų veikla Amerikoje. Chicago, 1964; Antanas Kučas, *Kunigas Antanas Staniukynas,* LKMA leidinys 8 nr. Roma, 1965; A. Kučas, *Amerikos lietuvių istorija.* Boston, 1971; A. Kučas, *Lithuanians in America.* Boston, 1975; Amerikos lietuvių 1926 m. periodinė spauda: *Draugas, Darbininkas, Vytis, Laivas.*

Atmainos Lietuvoje

Grįžęs iš Amerikos į Lietuvą, arkiv. Matulevičius rado naują kairiųjų valdžią, kuri buvo priešiškai nusistačiusi prieš Bažnyčią ir katalikus. Ji nenorėjo pripažinti nei Lietuvos bažnytinės provincijos, nei naujų vyskupijų, nei naujų vyskupų. Į vyskupų oficialius raštus valdžia atsakydavo — tokio vyskupo ji nežinanti.

Dar labiau kairiųjų valdžiai nepatiko Vizitatoriaus rūpesčiai Vatikane patvirtinti Lietuvos katalikų veiklos nuostatus: Teologijos-Filosofijos fakultetą universitete, kunigų seminarijas, bendrą bažnytinį ritualą, vienuolijas bei jų mokyklas, vyriausią kariuomenės kapelioną, Katalikų Veikimo Centrą ir kit.

Arkiv. Matulevičius nesiskubino tiesioginiai kreiptis į valdžią. Jis lankė naujas vyskupijas ir daugelį parapijų. Laikė iškilmingas pamaldas, sakė pamokslus, aiškindamas bažnytinės provincijos reikšmę ir svarbą, niekur neužkabindamas esamos valdžios. Su ja suėjo į kontaktą tik pamažu ir net į derybas, kurios nebuvo lengvos, nes valdžios atstovai buvo priešingi jų įsivaizduojamam „klerikalizmui“.

Buvo reiškiama panieka buvusiai valdžiai, katalikams, Bažnyčiai, kariuomenei ir nepriklausomybės karų savanoriams. Visame krašte įtampa didėjo diena iš dienos. Skubėdamas užbėgti už akių bet kokiems nelemtiems įvykiams, arkiv. Matulevičius parašė memorandumą prezidentui dr. Kazimierui Griniui:

„Pone Prezidente, susidariusioji Lietuvoje katalikų Bažnyčios padėtis, kurią svarstėme savo konferencijoje šių metų spalio 7 ir 9 dienomis, verčia mus, Lietuvos vyskupus, kreiptis į Tamstą, kaip Valstybės Pirmininką, ir pažymėti tos padėties pavojingumą mūsų šaliai.

Kai tik susidarė Lietuvos Valstybė, tuoj buvo jaučiamas reikalas taip sutvarkyti katalikų Bažnyčios gyvenimą, kad

jis būtų nepriklausomas nuo nelietuviškų metropolitų. Ir net pati vyriausybė jau 1919 m. darė žygių, kad būtų sudaryta Lietuvos savaiminga (savarankiška) bažnytinė provincija ir padaugintas vyskupijų skaičius. Toki žygiai pasikartojo ir vėliau.

Gyvenimas verste vertė bent kartą išspręsti tą taip svarbų Bažnyčiai, tautai ir valstybei reikalą. Ap. Vizitatorius 1926 m. drauge su Lietuvos vyskupais ir nebe žinios bei pritarimo vyriausybės pateikė Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymo projektą, kurį Apaštalų Sostas įvykdė *Lituanorum Gente* bule, išleista tais pačiais 1926 m. balandžio 4 dieną.

Tas Bažnyčios sutvarkymo Lietuvoje aktas yra pilnai teisėtas, nes katalikų Bažnyčia, būdama savaiminga ir savo srityje nepriklausoma, gali savo reikalus tvarkyti pagal savo Įstatus. Tą teisę jai pripažįsta ir Lietuvos Respublikos konstitucijos 83, kuriame pasakyta: 'Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms Valstybė lygiai pripažįsta teises tvarkytis, kaip jų Kanonai arba Įstatai reikalauja. Veikiantieji katalikų Bažnyčios Kanonai nustato, kad vien Šv. Tėvo dalykas yra steigti provincijas, vyskupijas ir joms skirti Ganytojus'.

Tačiau po paskutinių rinkimų į seimą, pasikeitus Ministrų Kabineto sąstatui, konstatuojami štai koki faktai: iš pasikalbėjimų su kai kuriais ministrais paaiškėjo, kad dabartinė vyriausybė nepripažįsta įsteigtųjų dijecezijų, nė joms paskirtųjų vyskupų ir jų nelaiko juridiniais asmenimis. Gi valstybėje nepripažinimas kam nors asmens teisių yra lygus jo civilės mirties paskelbimui. Šiuos vyriausybės žygius negalima laikyti kitokiais, kaip pradėtuoju karu prieš Bažnyčią.

Mes to karo nenorime ir numatome visą jo žalingumą ir pavojingumą ne tik Bažnyčiai, bet ir mūšų tautai ir mūsų jaunai valstybei, bet mes vieni neturime galimybės jų sustabdyti. Dėdami visą atsakomybę už tą pradėtąjį karą prieš Bažnyčią ir už to karo visas pragaištingas pasėkas ant vyriausybės, kuri susidarė ir veikia, Tamstai prezidentau-

jant, todėl kreipiame į tai Tamstos, Pone Prezidente, dėmesį“. (Memorandumas datuotas Kaune, 1926 m. spalio 8 d.).

Apie tuometę Lietuvos padėtį arkiv. Matulevičius savo laiškuose rašė nedaug, nes santykiai su valdžia buvo gana nepastovūs. Lyg ieškodamas atvangos, daugiau atsidėjo marijonų reikalams, ypač centro organizavimui Romoje. Kiek daugiau informacijų randame jo 1926.XI.22 laiške kun. Rėklaičiui Romoje: „Carissime, šiandie siunčiame per banką čekiu 1000 dolerių. Dėkui Dievui, kad pavyko surasti vietą. Galėsime susitvarkyti mūsiškai. Aš taip greitai Romon dar nevažiuoju. Mat, vienas vyriausybės narys pareiškė, kad gal bus tariamasi sudaryti konkordatą. Žinoma, Bažnyčia visuomet yra taikos ir dermės šalininkė. Bet ar bus galima su dabartine vyriausybe tartis ir susitarti?

Ką tik pasirodė naujai vyriausybės paruoštas projektas, kuriame norima, pravedus per seimą, paimti į savo rankas metrikų vedimą ir įteisinti civilines jungtuves ir lengvą susivedusių išsiskyrimą — užtenka, kad tik abi pusės sutartų, ir gali išsiskirti. Lietuvoje pradeda kilti kas kart didesnis nepasitenkinimas dabartine vyriausybe. Gaila Lietuvos! Visi tie eksperimentai, kuriuos manoma taikinti lietuviams, ir tos partijų rietenos gali sunaikinti Lietuvą“.

Kairiųjų vyriausybė tuojau panaikino buvusį karo stovį ir spaudos cenzūrą ir paleido politinius kalinius, kurių tarpe buvo dauguma komunistų. Netrukus pasipylė jų organizuojamos demonstracijos Kauno gatvėse, kurios maršavo su raudonomis vėliavomis, rusiškai dainuodamos internacionalą. Iššokdami į šaligatvius, demonstrantai praeiviams ir žiūrovams rusiškai įsakinėjo nusiimti kepures, o nepaklausantiems jas net numušdavo nuo galvos. Policija dėjosi tų dalykų nematanti...

Komunistinė propaganda ir partiniai ginčai drumstė krašto rimtį. Pavojus, įsikišus Sov. Sąjungai, prarasti Lietuvos nepriklausomybę buvo aiškus ne tik katalikų vadams, bet ir lietuviškai studentijai, kurios tarpe buvo nemaža karininkų, dalyvavusių nepriklausomybės gynimo kovose prieš bolševikų invaziją į Lietuvą 1918-1919 metais. Pavojus

buvo dar ir dėl to, kad socialistinė valdžia nenorėjo ar nepajėgė sutramdyti kraštutinių gaivalų, o daugiau kovojo su patriotiškai nusiteikusia studentija. Seime vyko karšti ginčai dėl valstybės pagrindus griaunančios socialistų valdžios politikos. Visoje tautoje įsisiūbavo protestai, kurių rezultatas buvo 1926 m. gruodžio 17 naktį karinis perversmas, pašalinęs socialistinę valdžią *(Lietuvių Enciklopedija*, XXII, 339-341 p.).

Intensyvus konkordato ruošimas

Iš arkiv. Matulevičiaus laiškų matome, kad jis norėjo kuo greičiau grįžti į Romą, kur buvo daug tvarkytinų marijonų reikalų, bet jį vis sulaikydavo Lietuvos vyriausybė savo pažadais tartis dėl konkordato.

1926.XII.10 laiške kun. Rėklaičiui jis rašė: „Aš veržte veržiuosi pas jus ir tikiuosi, kad galėsiu greitai išvažiuoti, bet vyriausybė prašė, kad dar pasilikčiau, norinti daryti konkordatą su Ap. Sostu. Tuo reikalu su vyriausybe galėsiu rimtai pasikalbėti tik kitą savaitę“.

1926.XII.13 vėl rašo kun. Rėklaičiui: „Aš čia sėdžiu kaip ant žarijų. Laukiu tos dienos, kada galėsiu pas jus atvažiuoti. Vidaus reikalų ministras Vladas Požėla prašė, kad palaukčiau, esą norįs tartis dėl konkordato. Bet iki šiol dar jokios tikros kalbos nebuvo. Vargu, ar kas iš to išeis. Nematyt, kad dalykai į tą pusę kryptų ir kad vyriausybė tuos dalykus imtų rimtai. Kai tik bus galima, grįšiu į Romą.

Džiaugiuos, kad jau turite šv. Mišias. Palaikykite dvasią. Aš atvažiavęs padėsiu. Per Nekaltai Pradėtosios Mergelės šventę (gruodžio 8 d.) ir mes turėjome iškilmes. Buvau Marijampolėje. Visi atnaujinome įžadus. Sakiau pamokslus saviems iš ryto, o paskui, per sumą — žmonėms. Priėmiau gana daug kandidatų į naujokyną ir bandymą. Dabar naujokyne yra 24, o bandyme 17. Ir vis dar kreipiasi nauji kandidatai.

Gal jau šią savaitę galutinai turėsiu pasikalbėjimą su p. ministru Požėla, tai žinosiu, ar bus galima ko sulaukti ir sudaryti konkordatą. Nenusiminkite, laikykitės, viskas bus

gerai. Tikiuosi neužilgo pasimatysime. Bučiuoju jus visus ir laiminu + Jurgis“.

1926.XII.21 kun. Rėklaičiui parašė apie perversmą: „Lietuvoje įvyko didelė atmaina. Kariuomenė užbėgo už akių bolševikų sukilimui ir jį nuslopino. Pasikeitė vyriausybė. Prezidentu išrinktas Antanas Smetona. Šiandien pas jį buvau su vizitu. Priėmė maloniai. Viskas įvyko ramiu būdu, be kraujo praliejimo. Krašte ramu. Tautiškai nusistačiusi visuomenė patenkinta, šalis atsikvėpė liuosai (laisvai). Tikimės, kad ir Bažnyčia su valstybe dabar sueis į dermę... Gal dar prie naujos valdžios man pavyks greičiau atlikti bažnytinius reikalus, ir tuoj važiuosiu Romon. Visus širdingai sveikinu su šventėmis ir laiminu. + Jurgis“.

Kaip matome iš šio laiško, arki v. Matulevičius gyveno aistringu skubėjimu: jis norėjo viską apimti, surasti visus sprendimus ir tuojau vykdyti — „sudegti kaip ta žvakė ant altoriaus nuo darbo kaitros“.

Tas skubėjimas labai ryškus ir 1926.XII.31 laiške iš Kauno kun. Rėklaičiui: „Carissime, brolio Kazimiero siųsti nebuvo galima, nėra kam sodų prižiūrėti. Gi be specialisto tokios svarbios ūkio šakos negalima palikti. Kiti po įžadų broliukai netinka. Naujokų nenorėjome siųsti. Taigi ir beliko siųsti tik bandinį. Jis geras ir patikimas vaikas... bent duris pasaugos ir kambarius apžiūrės.

Džiaugiuos, kad jau turite koplytėlę ir dvasinis gyvenimas stiprėja ir kas kart geriau tvarkotės. Nežinau, ar verta dabar imti italų kalbos mokytoją. Ar mūs studentai turės tiek laiko, kad jo pamokomis galėtų tinkamai pasinaudoti... Pasikalbėję su kun. Būčiu, esava nuomonės, kad dabar neverta imti italų kalbos mokytojo.

Gal Dievas duos, kad ši valdžia sueis į gerus ir tinkamus santykius su Ap. Sostu. Kaip tik dabar rašau konkordato projektą. Dirbu labai intensyviai. Gal per kokias tris savaites viską padarysime. Viskas čia ramu ir eina geryn. Rimti žmonės visi patenkinti įvykiais.

Visus brolius širdingai sveikinu ir laiminu. Tegul pakenčia, laiškų rašyti neturiu kada. Gal Dievas duos,

galėsiu atvažiuoti pas jus. Padėkokite Tėvui Mosseriui ir p. Macevičiui. Laiminu visus + Jurgis“.

Po perversmo naujoji Lietuvos vyriausybė stengėsi palaikyti rimtį ir tvarką, ėmėsi atsargumo priemonių ir grąžino karo stovį bei spaudos cenzūrą. Ministrų kabinetas buvo sudarytas nepartiniais pagrindais su aiškia tautininkų persvara. Kabineto pirmininku yra prof. Augustinas Voldemaras, kuris drauge yra ir Užsienių reikalų ministru.

Tuojau po Kalėdų švenčių arkiv. Matulevičius vizitavo visus naujus ministrus. Svarbiausia pokalbių tema buvo konkordato reikalas, kurį gyvai rėmė ir pats Voldemaras, norėdamas pakelti Lietuvos prestižą užsienyje ir įsigyti katalikų palankumą tautininkams.

Arkiv. Matulevičius tuojau energingai ėmėsi ruošti konkordato projektą. Darbas jam tikrai sekėsi, nes turėjo gilų kanonų teisių pažinimą ir mokėjo aiškiai formuluoti įvairių bažnytinių kodeksų derinius, drauge prisilaikydamas ir Lietuvos konstitucijos nuostatų. Jo italų kalba paruoštas konkordatas apėmė 12 mašinėle rašytų puslapių, padalintų į 22 skyrius su ištisu labirintu paragrafų, aptariančių daugelį visuomeninių gyvenimo sričių, su Matulevičiui tipinga taikos meile ir sutarimo dvasia, kad ateity kylantieji nesutarimai būtų sprendžiami ne grasinimais, bet taikingai.

Nepaisydamas fizinių savo skausmų, kurių jam niekad netrūko, jis konkordato projektą paruošė pasižadėtu laiku, — per tris savaites, ketvirtadienį sausio 20 dieną. Sekančią dieną jis parašė Ap. Sostui pranešimą apie Lietuvos bažnytinius reikalus ir gale dar pridėjo: „Manau, kad mano misiją Lietuvoje tenka laikyti kaip pasibaigusią“.

Tą dieną jis buvo labai nusilpęs, išbalęs ir negalėjo nieko valgyti. Susirūpinę broliai marijonai jį prikalbėjo atsigulti anksčiau, negu buvo įprasta. Vidurnaktį staiga jį suėmė baisūs vidurių skausmai. Reikėjo skubiai iškviesti gydytoją, bet tada buvo karo stovis ir niekam neleidžiama pasirodyti miesto gatvėse. Kiekviena minutė laiko buvo labai brangi. Vienintelė susisiekimo priemonė buvo telefonas, per kurį

buvo gautas komendantūros leidimas atvykti gydytojui. Ligonio padėtis buvo rasta tiek kritiška, kad reikėjo tuojau gabenti į ligoninę operacijai. Kadangi buvo pavojinga naudoti bet kokį vežimą, tai jis buvo nešte nuneštas į chirurginę prof. Aleksandro Hagentorno kliniką Miškų gatvėje. Buvo rastas trukusio apendicito priepuolis.

Kančių vainikas

Operacija pavyko gerai. Ligonis diena iš dienos taisėsi. Buvo rūpestingai slaugomas. Kiekvieną rytą jam buvo nunešama šv. Komunija, bet sausio 26 dienos rytą Arkivyskupas prašė ją suteikti kaip Viatiką.

Arkivyskupą lankė marijonai ir daugelis pasauliečių. Šios dienos 10 valandą vakare į ligoninę nuvyko aplankyti kun. dr. Ignas Cesaitis, MIC, su kun. Juozu Vailokaičiu. Pasiteiravus apie Ekscelencijos sveikatą, vyriausioji slaugė susirūpinusi pasakė, kad bloga: pulsas 120. Šį rytą Ekscelencija nusiskundęs turįs daug darbų nuveikti, o šį vakarą jau taręs: „Bus gana, keliausiu į amžinybę“... Labai susijaudinęs kun. Česaitis paskambino į vienuolyną ir paprašė kun. Bučio leidimo prie ligonio budėti visą naktį.

Savo budėjimu prie Arkivyskupo Jurgio lovos kun. Česaitis istorijai paliko akivaizdžiausią liudijimą apie to Didžiojo Bažnyčios ir lietuvių Tautos vyro graudžią ir taurią agoniją savo užrašuose, pavadintuose „Paskutinės valandos“, kurį čia pakartojame:

„Įėjęs į kliniką, sutinku sės. Juozapą ir daktarą.

— Kaip Arkivyskupo sveikata? Ar nepagerėjo?

— Deja. Pulsas aliarmuojantis. Kaip gaila, ligi šio ryto mes tvirčiausiai tikėjome jo sveikata. Visa buvo labai normalu, bet nuo 10 valandos ryto ėjo blogyn ir blogyn.

— Pasiliksiu prie Arkivyskupo, — pratariau nusiminęs.

— Nėra tikro reikalo, — ramino mane daktaras ir sesuo. — Reikalui esant, pašauksime telefonu. Tačiau, kaip Tamsta nori.

Nuėjau pas ligonį. Jis sunkiai kvėpuoja, retkarčiais vaitodamas. Sesuo (slaugė) nuolat sėdi prie lovos. Atsisėdu ir

aš. Kiek palaukus, Ekscelencija praveria akis. Atsiklaupiu. Bučiuoju apyšaltę ranką. Jis glosto mano galvą.

— Ekscelencija, atėjau aplankyti.

— Ačiū tau ir visiems. Mane jau maitina... Bėk namo...

Atsikeliu, bet eiti namo negaliu. Nenorėdamas kitų varginti, Ekscelencija ne tik jį lankantiems, bet ir slaugėms, dėkodamas už patarnavimus, liepdavo eiti poilsio.

Išėjęs į ambulatoriją, baigiu kalbėti Mišparus. 11 valandą gaudau seserį ir daktarą. Žinios vis tos pačios: ligonis negerėja. Jis stiprinamas, leidžiant vaistus po oda. Ir vėl grįžtu į ligonio kambarį, tik nesirodau. Nejauku — jis, mano vyresnysis, liepė eiti namo. Tylūs vaitojimai, skubūs alsavimai ne ką pranašauja. Daktaras mane įspėja apie tikrąjį pavojų: vilties nėra, ryto vargu sulauks...

Pirmą valandą po pusiaunakčio pasirodau išvargusiam ir besilpstančiam ligoniui. Priklaupęs prie lovos, ištariau: Ekscelencija, prašau palaiminti Vienuoliją. Jis deda ranką ant mano galvos, mane myluoja kaip motina savo kūdikį ir, darydamas kryžiaus ženklą ant mano kaktos, pakartotinai sako: „Rikiuokitės, pasišvęskite! Rikiuokitės ir pasišvęskite!“

Jis pakelia ranką ir laimina. Ją vėl nuleidžia ant mano galvos, keletą kartų švelniai paliečia mano veidą, lyg tvirtindamas Vienuolijai teikiamą palaiminimą. Mano akys pilnos ašarų, lūpos bučiuoja savo mylimojo Tėvo ranką. Ilgai ilgai glaudžiuos prie jo, o jo ranka ant mano galvos.

Tikras vadas! Ir mirties valandoje jis duoda karžygiškus įsakymus. Rikiuotis, tai yra, kaip supratau, laikytis vienybės ir suburtom jėgom stoti į frontą dėl Kristaus ir Evangelijos. Rikiuotis, kad būtume stiprūs, pasišvęsti, kad laimėtume kovą.

Kiek palūkėjęs, atsistoju sutvirtintas ir klausiu: Ekscelencija, gal Jums suteikti paskutinį patepimą? Gerai, ištarė, šįryt priėmiau Viatiką, tai duok patepimą. Suteikęs patepimą, bučiuoju Ekscelencijos ranką. Jis man sako: dabar gali eiti namo, pailsėk. Ir vėl man kančia: aš nenoriu, negaliu,

tyliu... Jis pakartoja savo žodžius. Bučiuoju jo ranką, atsikeliu ir atsistoju nuošaliai.

Netrukus girdžiu, jis kalba psalmės (nesuvokiu kokios) žodžius, paskui kaip vyskupas sudeda rankas ir, jas pusračiu atskyręs, laimina. Tai buvo jo paskutinis atsisveikinimas su pažįstamais, draugais, su visais, kuriuos jis mylėjo, su savo numylėta tauta ir su pasauliu.

Arkiv. J. Matulevičius mirties patale

Daktaras ir slaugės stengėsi, kaip įmanydami, padėti ligoniui. Viskas buvo veltui, matyt, Dievo valia buvo kitokia. Ligonis retkarčiais nerimsta, nuo savęs stumia antklodę. Pažiūrėjęs į jį slaugančią sesutę, Arkivyskupas paklausė jos vardo. Šioji atsakė esanti Juozapa. Tada jis liepė jai klauptis ir kalbėti drauge. Slaugė atsiklaupė. Arkivyskupas uždėjo ant jos galvos ranką ir pradėjo kalbėti: „Aš Juozapa, Viešpaties tarnaitė, sudedu į Aukščiausiojo rankas tris paprastuosius įžadus neribotam laikui“. Juozapa pamaldžiai pakartojo kiekvieną žodį.

Atsižvelgiant į tai, kad Juozapa buvo pasaulietė, o Arkivyskupo žodžiai būdavo taikomi vienuolėms, darant įžadus, atrodo, kad ir mirties valandoje jis nori vesti sielas Evangelijos patarčių tobulybės keliu. Be to, Arkivyskupas savo žodžius tarė taip ryškiai ir garsiai, kad aš net nudžiugau, manydamas, kad jis atgauna sveikatą. Tačiau antrą ir trečią valandą jo pulsas buvo jau nesuskaitomas. Pusiau ketvirtą valandą ligonis buvo visai ramus, alsavimas labai lėtas... Trys slaugės, daktaras ir aš suklaupėme kalbėti maldas prie mirštančiojo. Maldos ir ašaros palydėjo Arkivyskupo sielą į Aukščiausiojo prieglobstį 1927.1.27 dieną 3:45 rytą“ (Ig. Česaitis, AJM, 49-52 p.).

***

Skaudžiai liūdna žinia apie netikėtą Arkivyskupo mirtį žaibo greitumu aplėkė visą Lietuvą, nes nebuvo beveik nė vieno jos kampelio, kur žmonės Apaštališkojo Vizitatoriaus neregėjo ar jo žodžio negirdėjo.

ARKIVYSKUPO MATULEVIČIAUS LAIDOTUVĖS

Pasklidus žiniai apie Arkivyskupo mirtį, tos pačios dienos popietį žmonės ėmė rinktis prie Hagentorno klinikos, iš kur buvo ruošiamasi velionies Arkivyskupo kūną perkelti į Šv. Gertrūdos (Šaričių) marijonų bažnyčią prie Laisvės Alėjos 61 nr.

Procesijai pajudėjus, sugaudė Kauno bažnyčių varpai. Pryšaky žygiavo Msgr. Faidutti su mitra ant galvos. Pakeliui lydinčiųjų minia vis didėjo ir didėjo. Kunigų seminarijos auklėtiniai giedojo liūdnas psalmes. Nors buvo užsakytas gedulo vežimas, sunkų ąžuolinį karstą visą kelią ant savo pečių nešė studentai ateitininkai.

Šaričių bažnyčioje karstas buvo padėtas ant paaukštinimo ir nuimtas karsto antvožas... Visi galėjo prieiti ir pamatyti sukauptos rimties Arkivyskupo veidą. Žmonėms buvo nelengva įtikėti, kad čia yra tas pats didelės dvasios galiūnas, kurį ne vienas taip neseniai regėjo besišypsantį ir spindintį amžinojo gėrio žvilgsniu.

Sausio 28 dienos 5 val. vakare vėl sugaudė bažnyčių varpai, kai gedulo procesija pajudėjo iš Šaričių bažnyčios į Baziliką. Karstą vėl paėmė nešti studentai ateitininkai. Palydovų buvo minių minios. Daugybė organizacijų su savo vėliavomis ir vainikais nešinos ir eilės susigrupavusių moksleivių iš įvairių mokyklų. Kai iš galo Laisvės Alėjos procesija pasuko į Vilniaus gatvę, tai buvo lyg priminimas Vilniaus golgotos, kur velioniui teko tiek daug iškentėti.

Eisenoje dalyvavo daug kunigų, aukštųjų dvasiškių, valdžios atstovų — ministrų, universiteto profesorių, seimo narių, visa katedros kapitula ir Lietuvos vyskupai priekyje su dėvinčiu mitrą arkiv. Karevičium, marijonų vienuoliu.

Erdvioji bazilika buvo žmonių perpildyta. Daugelis žmonių buvo susitelkę iš lauko aplink katedrą. Giminėms ir aukštiems svečiams vos užteko vietos presbiterijoje. Karstas

Kauno marijonų Šv. Gertrūdos bažnyčia

buvo iškeltas ant labai aukšto katafalko. Žodžiu, milžiniškoje bazilikoje viskas buvo didinga. Šio vakaro iškilmės baigėsi atgiedojus gedulingus Mišparus.

Sausio 29 diena buvo saulėta. Nuo pat ryto į baziliką

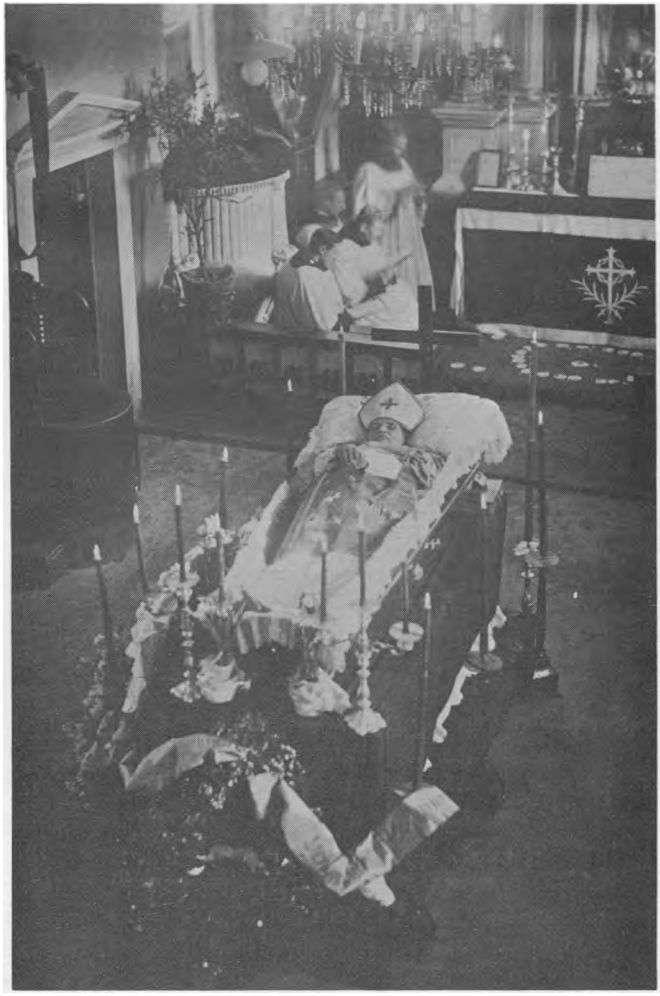

Arkiu. J. Matulevičiaus kūnas, pašarvotas Šv. Gertrūdos bažnyčioje

rinkosi būriai žmonių, kurie norėjo atsisveikinti su Arkivyskupu prieš eidami į darbą. Nuo 6 valandos ryto prie visų altorių buvo laikomos šv. Mišios. Apie pusę 11 valandos bazilikon pradėjo rinktis velionies giminės, aukštieji vyriau-

sybės, seimo, diplomatinio korpuso ir visuomenės atstovai. Į laidotuves suvažiavo visi Lietuvos vyskupai, prelatai ir Vatikano atstovas Msgr. Faidutti.

Gedulingas pontifikalines Mišias celebravo arkiv. metropolitas Skvireckas. Giedojo valstybinės operos choras. Pamokslą pasakė vysk. Reinys. „Libera“ giedojo trys vyskupai. Po pamaldų katedroje išsirikiavo didžiulis dvasiškių būrys — aukštieji Bažnyčios hierarchai.

Laidotuvių procesijoje Lietuvos vyskupai ir kiti aukštieji dvasiškiai

Suskambėjus graudžiam „In paradisum“, sujudėjo procesija iš bazilikos į jos gale esančią kriptą, kur buvo skirta Arkivyskupui amžinojo poilsio vieta. Atlikus paskutinius maldų patarnavimus, prasidėjo atsisveikinimo prakalbos. Pirmasis kalbėjo Respublikos prezidentas Antanas Smetona. Jo ilga kalba apėmė visas Arkivyskupo veiklos sritis ir pabrėžė jo nuopelnus Lietuvai ir Bažnyčiai. Toliau sekė organizacijų atstovų ir visuomenės veikėjų kalbos. Užgiedojus „Viešpaties Angelas“, karstas buvo nuleistas į rūsčius

bazilikos požemius ir padėtas greta Žemaičių vyskupų Motiejaus Valančiaus, Mečislovo Paliulionio ir Gasparo Cirtauto.

Iš prezidento kalbos būtų galima daug ką pacituoti, bet čia pasitenkinsime viena kita mintimi: „Arkivyskupas Jurgis buvo didelis žmogus, dėl to ir didelis kūrėjas, ir jo kūrybos sritis yra labai plati, dėl to ne kiekvienas ir ne tuojau teįstengia savo akių plotu ją aprėpti. Norint įvertinti Jurgio vienuolio, vyskupo, arkivyskupo asmuo, pagaliau, idealioji žmogaus būtybė, reikia žvelgti dvasios akimis, kaip jis kad

Laidotuvių procesijoje Lietuvos vyriausybės nariai

žvelgė į šį regimąjį pasaulį, jį vertindamas dievišku mastu... Kaip arkiv. Jurgis mokė, taip ir pats stengėsi gyventi. Žodis nuo darbo jam nesiskyrė, dėl to jis buvo didelis visuomenės organizatorius. Čia jo darbas, kaip Bažnyčios žmogaus, pasirodo vienoje srityje su darbu valstybės žmogaus: abu jie kuria, organizuoja, tik vienas bažnytiškai, *sub specie aeternitatis*, kitas valstybiškai, *sub specie temporis*. Bet katras gi tvirčiau kuria? Tas, kuris giliau deda pamatus, amžinus pamatus, religijos pašvęstus. O tie pamatai siekia žmogaus sielos gelmes... Nėra ir negali būti tarp jų prieštara-

Arkiv. J. Matulevičiaus kapas (prie jo dega žvakės) Kauno bazilikos kriptoje

vimų. Tik valdžia, kuri neišmano religijos esmės asmens ir visuomenės tvarkai, gali kitaip manyti“ (AJM, 58).

Kalbų eilę užbaigė kan. Povilas Dogelis: „Kalbu į Tave, Ganytojau, zitiečių vardu. Jos turi paskutinę vietą organizacijų tarpe ir visuomenėje, bet nėra paskutinės Bažnyčios reikaluose. Zitietės dabar su Tavim atsisveikina, tos zitietės, su kuriom Tu neseniai valgei Kūčias. Dabar Tau tariu paskutinį atsisveikinimą — amžiną atilsį“ (AJM, 61 p.).

Arkivyskupo kūno perkėlimas

1934 metais marijonai šventė savo vienuolijos atnaujinimo sidabrinį jubiliejų. Ta proga kilo sumanymas perkelti

Marijampolės bažnyčia pasipuošus arkiv. J. Matulevičiaus kūno perkėlimo proga 1934 m.

Arkiv. J. Matulevičiaus kapas ir antkapis Marijampolės bažnyčioje

Arkivyskupo kūną iš Kauno į Marijampolę, kur jis buvo gimęs, kur mokėsi ir kur atnaujino Marijonų Vienuoliją.

Kaune sutvarkius visus reikalingus formalumus, dalyvaujant dvasiškuos, miesto valdžios atstovams ir gydytojui,

katedros rūsyje buvo atidarytas arkiv. Matulevičiaus karstas. Nors 1931 m. pavasarį didysis Nemuno potvynis buvo užliejęs dalį žemutinio miesto ir katedros rūsį ir Arkivyskupo rūbai buvo rasti drėgni, bet jo kūnas nebuvo nė kiek sugedęs.

Viską sutvarkius, kūną įdėjus į naują karstą, arkiv. Jurgio palaikai buvo traukiniu išvežti į Marijampolę 1934 m. spalio 24 d. Geležinkelio stotyje to didžiojo Bažnyčios ir Tautos vyro laukė iš parapijos bažnyčios atvykusi iškilminga procesija ir daugybė žmonių. Pavakare, apsiniaukusio dangaus prieblandoje, fakelų ir žvakių šviesoje procesija grįžo į gražiai išpuoštą bažnyčią. Po sutikimo pamokslo ir gedulingų pamaldų Arkivyskupo karstas buvo padėtas į iš anksto paruoštą rausvo granito sarkofagą dešinėje bažnyčios koplyčioje.

Marijampolės parapijos žmonės Arkivyskupą pažinojo nuo pat jo klierikystės ir kunigystės laikų. Gėrėjosi jo pamokslais ir spiesdavosi išpažinčių prie jo klausyklos. Kiekvienas gaudavo ne tik išrišimą, bet ir pamokinimą bei paguodą. Dabar žmonės gausiai lankė jo sarkofagą, karštai melsdamiesi ir prašydami sveikatos ir kitokių malonių, nes savo širdyse giliai tikėjo jo šventumu. Tai pastebėjęs, vysk. Karosas tuojau patvirtino maldą į Švč. Trejybę išmelsti arkiv. Jurgio Matulevičiaus paskelbimui palaimintuoju. Tos maldos vis daugėjo ir plito po visą Lietuvą.

Reikšmingos reminiscencijos

Švęsdami savo sidabrinį jubiliejų, marijonai visa širdimi galėjo dėkoti Dievo Apvaizdai už sėkmingą vienuolijos augimą. 1934 m. ji turėjo per 20 vienuolynų, išsisklaidžiusių įvairiose šalyse, Savo eilėse skaitė per 430 narių. Ta proga marijonų vadovybė paprašė popiežiaus Pijaus XI audiencijos, kuri buvo paskirta 1934 m. liepos 16 d. Jai priimti buvo paskirta Vatikano salė, vadinama Sala del Tronetto, visai greta popiežiaus darbo kambarių. Joje paprastai priimami aukštieji valstybių diplomatai, kai jie įteikia savo kredencijalus Vatikano valstybės valdovui, popiežiui.

Paskirtą valandą į tą salę susirinko visi marijonai, kurie

tuo metu buvo Romoje, nuo vyriausios jų galvos, generolo (kun. Andriejaus Cikoto), iki žemiausio broliuko virėjo. Prieš pat įžengiant į audiencijos salę Pijui XI, Vatikano tvarkytojai visus išrikiavo pusračiu, pradedant nuo generolo ir baigiant broliuku virėju, kuriam buvo pavesta prilaikyti arkiv. Matulevičiaus paveikslą, pastatytą ant puošnios kėdės, skirtą kaip dovaną popiežiui.

Popiežiui įėjus į salę, visi dalyviai suklaupė. Priėjęs prie generolo, Pijus XI davė jam pabučiuoti savo žiedą ir ėjo toliau, sustodamas prie kiekvieno ir duodamas pabučiuoti žiedą. Prisiartinęs prie arkiv. Matulevičiaus, savo artimojo bičiulio paveikslo, Šv. Tėvas sustojo ir tarė: „Gratum donum, quia gratissima persona“ (Brangi dovana, nes brangiausias asmuo). Valandėlę patylėjęs, dar pridėjo: „Hic vir fuit vere sanctus“ (Šis vyras tikrai buvo šventas). Tie popiežiaus žodžiai giliai įsmigo į visų dalyvių širdis, nes tai buvo lyg *neoficiali* didžiojo mūsų tautos vyro *kanonizacija* (Kun. K. Rėklaitis, *Atsiminimai,* rankraštis 174 p.).

***

1977 m. sausio 27 d. buvo reikšminga visai Marijonų Vienuolijai: Dievo Tarno arkiv. Jurgio Matulevičiaus 50 metų mirties sukaktis, kuri buvo plačiai ir iškilmingai paminėta ne tik tarpe marijonų, bet ir katalikiškoje visuomenėje.

Centriniame marijonų name Romoje 1977.1.27 buvo iškilmingos pamaldos, kurioms vadovavo Vienuolių Kongregacijos prefektas kard. Eduardas Pironio. Su juo šv. Mišias koncelebravo 24 marijonų ir įvairių vienuolijų atstovai. Kardinolas pasakė pamokslą, iškeldamas Dievo Tarno Jurgio Matulevičiaus tris savybes: meilę Bažnyčiai, išgyventą kryžiaus kelią, kuris yra Bažnyčios kelias, ir meilę Nekaltai Pradėtajai Mergelei Marijai, Bažnyčios Motinai.

Po pamaldų marijonų vyriausias vadovas perskaitė Vatikano valstybės sekretoriaus kard. Villot telegramą: „Kadangi tėvų Marijonų Vienuolija švenčia savo atnaujintojo Dievo Tarno Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus mirties 50-

Popiežius Pijus XI

ties metų sukaktį, Šv. Tėvas, prisidėdamas prie to minėjimo, ragina marijonus, kad, uoliai besidarbuodami dėl Kristaus ir Bažnyčios, išlaikytų ir ugdytų savo atnaujintojo palikimą. Ta proga vyriausiam vienuolijos vadovui ir visiems vienuolijos nariams teikia apaštališką palaiminimą, kaip dangaus palaimos ženklą“.

Iškilmių išvakarėse Marijonų Vienuolijos vadovybė dalyvavo bendroje savaitinėje pop. Pauliaus VI audiencijoje, kurios metu popiežius pirmiausiai prabilo į marijonus: „Pirmiausia norime suminėti čia dalyvaujančią Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos vardo Marijonų Vienuolijos vadovybę. Žinome, kad rytoj (sausio 27 d.) sukanka 50 metų, kai mirė arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius, kuris yra palikęs didį garsą ir šventumo pavyzdį. Jis yra šios vienuolijos steigėjas, tai yra atnaujintojas ir vyriausias vadovas. Neužmirškime šios didžios dvasios asmenybės. *Tikimės, kad galėsime jį sveikinti ne tik danguje, bet ir žemės garbėje,* žinoma, jei jūs prisidėsite savo maldomis ir savo parama. Mes irgi didžiuojamės šiuo arkivyskupu, todėl sveikiname tuos, kurie čia vienuolijai atstovaujate, visą jūsų vienuolišką šeimą, ypač tuos, kurie yra reikalingi ypatingos dieviškos pagalbos kai kuriuose kraštuose. Visi tejaučia mūsų ypatingą palaiminimą“ (J. V., *Draugas,* vasario 3 d.).

***

Didžiausia Amerikos lietuvių marijonų Šv. Kazimiero provincija Chicagoje nė kiek neatsiliko nuo Romos. Jos provincijolo kun. Juozo Dambrausko rūpesčiu 1977 m. sausio 22-23 dienomis buvo suruoštas labai iškilmingas arkiv. Matulevičiaus 50 metų mirties sukaktuvių minėjimas.

Šeštadienį (sausio 22 d.) seserų kazimiėriečių Marijos aukštesniosios mokyklos salėje buvo didžiulis Clevelando Čiurlionio ansamblio koncertas, kuriam vadovavo kompozitorius Alfonsas Mikulskis.

Sekmadienį buvo iškilmingos pamaldos Nekalto Prasidėjimo lietuvių parapijos bažnyčioje (Brighton Park), kur

dalyvavo daug aukštesniosios dvasiškuos pryšaky su Chicagos arkivyskupu kard. John P. Cody. Pamaldas tvarkė tos bažnyčios klebonas prel. Damazas A. Mozeris.

Šv. Mišias su didele koncelebrantų asista celebravo vysk. Vincentas Brizgys. Šv. Mišių metu giedojo Čiurlionio ansamblis to paties Mikulskio sukomponuotas lietuviškas Mišias už kenčiančią Lietuvą, giedotas tarptautiniame Eucharistiniame Kongrese Philadelphijoje 1976 metais. Kitas įprastines mišių dalis giedojo mišrus parapijos choras.

Šv. Mišių metu pamokslą angliškai pasakė kard. Cody, išryškindamas arkiv. Matulevičiaus *heroizmą* gyvenime, darbuose ir kančiose. Kardinolas priminė, kad jam teko sudaryti liudininkų apklausinėjimo bylą, kuriai vadovauti jis paskyrė vysk. A. Abramowiczių, ir tos bylos dokumentus jis pats (kardinolas) persiuntė Šv. Tėvui, Pauliui VI.

Savo giliai nuoširdžiame pamoksle kard. Cody nurodė ne tik arkiv. Jurgio šventumo žymes, bet kvietė ir lietuvius, kuriuos pavadino tikėjimo gynėjų tauta, prisidėti maldomis ir prašymais, kad ta byla būtų pravesta greičiau ir *kad visa krikščionija greičiau sulauktų šventojo, kokio reikia moderniems laikams* (Ištraukos iš 1977 m. sausio 25 *Draugo).*

* * *

Dabar persikelkime į Lietuvą arčiau arkiv. Matulevičiaus kapo (sarkofago) Marijampolėje (kurią dabar vadina Kapsuku), kur krypsta visos Lietuvos katalikų širdys, ieškodamos užtarimo, prašydamos išgydyti iš ligų, kurių nepajėgia sutvarkyti gydytojai. Ir ten, Marijampolėje, buvo plačiai paminėta arkiv. Matulevičiaus 50 metų mirties sukaktis. Dar prieš sausio 27 d. daug kur bažnyčiose buvo pasakyti pamokslai apie Dievo Tarną Jurgį.

Bet didžiausios iškilmės buvo Marijampolėje. Dievo Tarno Jurgio sarkofagas buvo papuoštas Šventojo Tėvo vėliava ir raudonu aksomu. Prie kapo degė daugybė žvakių, sarkofagas skendo gėlėse. Sausio 27 d. nuo 8 val. ryto prie visų bažnyčios altorių nuolat buvo laikomos šv. Mišios. 11

Arkiv. J. Matulevičiaus kapas nuolat žmonių puošiamas žvakėmis ir gėlėmis

val. šv. Mišias laikė vysk. Liudvikas Povilonis Jėzaus Širdies koplyčioje. Pamokslą pasakė kun. Vaclovas Aliulis.

12 val. prie didžiojo altoriaus giedotines šv. Mišias atnašavo vysk. Vincentas Sladkevičius. Pamokslą sakė kun. Viktoras Šauklys. Žmonių buvo pilna bažnyčia. Daugelis ėjo išpažinties ir priėmė šv. Komuniją. Kai kurie kunigai išpažinčių klausė po penkias valandas. Po šv. Mišių vysk. Sladkevičius, apsirengęs vyskupiškais drabužiais, įlipo į sakyklą ir pasakė progai pritaikytą pamokslą.

Po šio pamokslo, giedant „Marija, Marija“, apie 70 kunigų, dalyvaujant abiem vyskupams, procesija nuo didžiojo altoriaus nuėjo prie Dievo Tarno Jurgio kapo. Ten buvo sukalbėta malda, Dievo prašant beatifikacijos, ir sugiedota „Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė“. Tos pačios dienos 7 val. vakare buvo šv. Mišios ir pamokslas tiems, kurie negalėjo dalyvauti dienos metu. Visose iškilmėse buvo didelė spūstis žmonių, kurie buvo suvažiavę iš visų Lietuvos vietų.

Iškilmės baigėsi šiuo pasižadėjimu bei paskatinimu: „Minint šio didžio Bažnyčios vyro penkiasdešimtmetį, mes, Lietuvos Vyskupai ir Vyskupijų valdytojai, prašome brolius kunigus ir mielus tikinčiuosius pamilti Arkivyskupo pavyzdį ir dėkoti Dievui už tokį mums duotą Švyturį. Karštai melskime Viešpatį, kad ir visais laikais siųstų mūsų krašto Bažnyčiai tokių pasiaukojusių ganytojų. Šiandien ir per visus šiuos metus melskimės, kad garbingasis Dievo Tarnas Jurgis Matulevičius kuo greičiau būtų Bažnyčios paskelbtas palaimintuoju ir šventuoju“ (Dievo Tarno arkiv. Matulevičiaus 50 metų mirties paminėjimas Marijampolėje *(Laivas*, 1977 m. Nr. 6, 12-13 p.).

* * *

Šio skyrelio užsklandos žodžiui paskaitykime, ką kun. Jurgis Matulevičius užrašė savo dvasiniame dienoraštyje 1911 m. vasario 6 d., dar tik pradėdamas organizuoti Marijonų Vienuoliją:

„Stenkimės pažinti savo gadynę, suprasti ir atjausti savo laikų žmones su jų norais, troškimais, siekimais ir tikslais. Kiekviena gera mintis tesuranda iš mūs pritarimą, kiekvienas geras sumanymas paspirtį, kiekvienas geras darbas ir veikalas palaikymą ir pagyrimą, kiekviena bėda ir vargas užuojautą ir pašalpą, kiekviena gi klaida tegu, į mus atsimušus kaip jūros vilnis į uolą, susimuša, pasisklaido ir pranyksta, o kiekvienas blogas darbas ir blogos pastangos sudūžta“.

Jis pats tai tobulai vykdė per visą gyvenimą — *consummatum*.

BEATIFIKACIJOS BYLOS APŽVALGA

Arkiv. Jurgiui Matulevičiui netikėtai 1927 m. sausio 27 d. mirus, jo šventumo garsas pasigirdo iš visų, kurie žodžiu ar raštu paminėjo jo gyvenimą ir nuveiktus darbus. Jį laidojant Kauno katedros-bazilikos požemyje, atsisveikinimo kalbose, žymieji Lietuvos visuomenės atstovai pabrėžė velionies dvasinę didybę. „Jis žvelgė į šį regimąjį pasaulį, jį vertindamas dievišku mastu“, — pareiškė Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona.

Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis pasakė: „Šiandien mes liūdime asmens, kuris toli buvo pralenkęs kitus ne tik įstabia dvasine galia, giliu protu, bet ir *šventu* gyvenimu. Jis mus mokė Evangelijos tiesų ne vien savo gražia iškalba, bet ir vaizdžių gyvenimo pavyzdžiu“.

„Prie Aukščiausiojo mes turėsime didelį užtarėją — a.a. arkiv. Matulevičių“, — tvirtai išreiškė savo tikėjimą prof. dr. Juozas Eretas, nenuilstantis jaunimo vadas.

Ir palaidotas Arkivyskupas nebuvo žmonių užmirštas: prie uždarytų bazilikos požemio durų nuolat degė žvakės, žydėjo gėlės ir suklaupę meldėsi žmonių būreliai. Tai buvo liaudies pagarba, kuri nujautė, kad ten yra palaidotas nepaprastas žmogus. Buvo meldžiamasi ne už jį, bet į jį, prašant jo užtarimo pas Dievą.

Kai marijonai 1933 m. išleido knygą: *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius*, jai savo atsiminimus parašė daugelis asmenų, pažinojusių arkiv. Matulevičių įvairiose aplinkybėse. Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas parašė: „Jis mirė *in odore sanctitatis* (šventumo garse). Ar tik žmonių širdys nebus numaniusios, kad vyskupas Jurgis galės būti ir danguje vargšų žmonelių užtarėjas? Man lengva tuo tikėti“.

Arkiv. Andriejus Szeptyckis (1865-1944), Galicijos unitų metropolitas, parašė: „Po jo mirties, kuri išplėšė man tikrą draugą, savo maldose aš labai šaukiuosiu jo pagalbos ir prašau užtarimo, negu jo sielą pavedu Dievo gailestingumui“.

Netrukus pasigirdo aiškių užuominų ir pageidavimų, kad būtų pradėta arkiv. Matulevičiaus beatifikacijos byla. Kun. Bronius Paukštys, salezietis, rašė: „Kitos tautos meldžiasi, kad jų žmones, žinoma, mirusius, Dievas išaukštintų. Ir Dievas tų maldų išklauso. Melskimės visi ir mes, kad mūsų Matulevičiui būtų paskelbta altorių šventojo garbė“.

Prof. Pranas Dovydaitis, ilgokus savo prisiminimus (161-165 p.) baigdamas, tiesiog konkrečiai siūlė pradėti galvoti, kad pirmasis Vilniaus vyskupas nepriklausomos Lietuvos laikais, Lietuvos Bažnytinės Provincijos sutvarkytojas, arkiv. Jurgis Matulevičius, *šven to* gyvenimo vyras, būtų priskirtas į palaimintųjų ir šventųjų skaičių, kad visa Lietuva galėtų jį turėti savo globėju pas Aukščiausiąjį Viešpatį, su kuriuo jo kilni siela dabar gyvena amžinojoj šviesoj ir laimėje.

Arkiv. Matulevičiaus šventumo garsas ypač plačiai paplito, kai 1934 m. jo kūnas buvo perkeltas į Marijampolės bažnyčią, kurioje jis buvo pakrikštytas. Kūno perkėlimo iškilmės sutraukė dideles tikinčiųjų minias, kurių troškimus savo pamoksle išreiškė vysk. Justinas Staugaitis: „Galbūt, netrukus eisime prie arkiv. Jurgio sarkofago su dar didesnėmis iškilmėmis ir tuos palaikus kelsime ant altoriaus pagarbindami“. Arkivyskupo kūno perkėlimo proga buvo atspausdinta daugybė arkiv. Jurgio paveikslėlių su malda į Švč. Trejybę išmelsti jo beatifikacijai.

Marijampolės bažnyčioje įrengtas arkiv. Matulevičiui granito sarkofagas žmonėms buvo lengviau prieinamas, negu Kaune. Jis nuolat skendėjo žmonių suneštose gėlėse ir žvakėse. Prie jo kapo melsdavosi ne tik marijampoliečiai, bet ir iš tolimų Lietuvos apylinkių atvykusieji. Ne vienas ant kapo palikdavo laiškelį su išreikšta padėka už gautąsias malones. Spaudoje vis dažniau pasirodydavo viešos padėkos arkiv. Jurgiui už jo užtarimą pas Dievą ir gautąsias malones, ypač už grąžinimą sveikatos.

Žmonių tarpe vis stiprėjantis arkiv. Matulevičiaus šventumo garsas buvo gyvas ženklas, kad jau laikas pradėti jo beatifikacijos bylą. Tuo pasinaudodama, Marijonų Vienuolijos 1939 m. kapitula nusprendė imtis reikiamų žygių.

Tačiau visus planus sužlugdė II pasaulinis karas ir Lietuvos okupacijos. Teko laukti, kol viskas stabilizuosis. Pagal bažnytinės teisės reikalavimus byla turėtų būti pradėta Lietuvoje, bet tai buvo neįmanoma. Todėl Šv. Sostas suteikė leidimą ją pradėti Romoje 1953 m. balandžio 21 d.

Kandidato į palaimintuosius bylai vesti turi būti paskirtas jos vedėjas (postulatorius), kurio uždavinys yra surinkti kandidato raštus, parinkti liudininkus, kurie bažnytiniame teisme paliudytų apie kandidato gyvenimą ir darbus, jo šventumą, ir teismui pristatyti visus reikalingus dokumentus. Marijonų Vienuolijos vadovybė bylos postulatorium paskyrė kun. dr. Kazimierą Rėklaitį, MIC, (1887-1967).

Pagal Bažnyčios teisę kiekvieno kandidato į palaimintuosius byla turi du tarpsnius. Jų pirmasis, vadinamas informaciniu procesu, atliekamas vyskupo teisme, nagrinėja kandidato gyvenimo šventumą, jo dorybes, peržiūri jo raštus ir nustato, ar nėra sukurtas dirbtinis, nederamas kandidato kultas, arba garbinimas. Antrasis — apaštališkasis procesas, jau Šv. Sosto žinioje, surenka žinias apie kandidato dorybes ir nustato jų heroiškumą. Jeigu Šv. Sostas randa, kad kandidato dorybės buvo nepaprastos, heroiškos, tai, ištyrus porą įvykusių per kandidato užtarimą stebuklų, jis skelbiamas palaimintuoju. Po to, jei įvyksta dar pora naujų stebuklų, kandidatas skelbiamas šventuoju.

Arkiv. Jurgio Matulevičiaus informacinis procesas buvo pradėtas 1953 m. ir baigtas 1966 m. Šiame laikotarpyje Romos vyskupijos teisme buvo apklausinėta 16 liudininkų, o kitose vyskupijose dar šeši. Apklausinėjimai tęsėsi nuo 1953 m. spalio 30 d. iki 1956 m. balandžio 18 d.

Tuo tarpu postulatorius surinko visus arkiv. Matulevičiaus spausdintus ir nespausdintus raštus, kurių įvairiomis kalbomis susidarė 28 tomai. Juos įteikus Apeigų Kongregacijai, ši paskyrė 6 cenzorius-teologus tuos raštus įvertinti. 1957 m. gavę raštus, cenzoriai savo darbą atliko ir savo nuomonę apie juos galutinai pateikė 1959 m. Apeigų Kongregacija, gavusi cenzorių nuomones, nusprendė, kad beatifikacijos bylą galima toliau tęsti.

Tyrinėjimas, ar kandidatui nebuvo teikiamas nederamas, dirbtinis garbinimas, tęsėsi nuo 1955 m. birželio 19 iki liepos 28 d. Buvo apklausti 6 liudininkai ir padarytas sprendimas, kad tokio garbinimo nesama.

Visa arkiv. Jurgio beatifikacijos bylos medžiaga buvo atspausdinta ir 1960 m. įteikta Tikėjimo Gynėjui, kuris turėjo visa tai peržiūrėti ir padaryti priekaištus kandidato šventumui. Tikėjimo Gynėjas savo darbą labai nudelsė, nes tuo metu vyko Vatikano II Susirinkimas ir visi aukštesnieji

Arkiv. J. Matulevičiaus beatifikacijos bylos apaštališkojo proceso aktus pasirašo Romos Vikarijate kard. Ugo Poletti

Vatikano pareigūnai buvo užimti jo darbais. Todėl savo priekaištus gynėjas įteikė tik 1964 m. kovo mėnesį. Bylos vedėjui (postulatoriui) darbe talkino specialiai tam paskirtas juristas advokatas, kuris į Tikėjimo Gynėjo priekaištus atsakė nuodugniai 1964 m. gruodžio 8 d.

Šalia liudininkų apklausinėjimo, raštų surinkimo, buvo dar reikalaujama pristatyti įvairių žymių asmenų prašymai, remiantieji arkiv. Jurgio Matulevičiaus beatifikacijos bylą. 1956-1958 m. laikotarpyje bylą parėmė trys kardinolai, 27

arkivyskupai ir vyskupai, 20 vienuolijų vyriausieji vadovai, 4 moterų vienuolijų viršininkės ir trys lietuvių katalikų grupės. Kadangi Tikėjimo Gynėjas išreiškė nusistebėjimą, kodėl šios bylos neremia Lenkijos vyskupai, tai, baigiantis Vatikano II Susirinkimui, postulatorius išgavo bylą remiantį raštą, kurį pasirašė trys kardinolai (Wyszińskis, Beranas ir Slipyj), 23 Lenkijos ir 24 kitų tautybių vyskupai.

Kai visa reikalinga medžiaga buvo atspausdinta ir surinkta į vieną 575 puslapių didelio formato tomą, pavadintą *Positio super Causae introductione,* jis buvo įteiktas Apeigų Kongregacijos tarėjams kardinolams. Savo 1966 m. lapkričio 15 d. posėdyje kardinolai pripažino, kad viskas buvo tvarkoje, ir nutarė, kad bylą jau galima perkelti į Šv. Sosto teismą, jei popiežius sutiks.

Apie šį nutarimą Apeigų Kongregacijos prefektas, kard. Arkadijus Laraona, painformavo popiežių ir paprašė jo pritarimo. Pop. Paulius VI savo sutikimą, vadinamą *Placet,* davė 1967 m. vasario 9 d. Tuo buvo užbaigta bylos procedūra vyskupiškuose teismuose.

Baigiantis informaciniam bylos tarpsniui, generalinis postulatorius kun. Kazimieras Rėklaitis, MIC, jautėsi labai pavargęs, sveikatos negalių spaudžiamas, vis prašėsi atleidžiamas nuo pustulatoriaus pareigų. Marijonų Vienuolijos vadovybė 1967 m. balandžio 29 d. jo prašymą patenkino ir nauju generaliniu postulatorium išrinko kun. dr. Juozapą Vaišnorą, MIC, kuris tuojau pradėjo rūpintis bylos užvedimu Apaštališkajame teisme.

Apaštališkas procesas vyko trijose vietose: Romos, Chicagos ir Varšuvos vyskupijų tribunoluose, kur 1970-1972 m. buvo apklausinėti 37 liudininkai. Bylos aktai buvo atsiųsti į Romą, į Šventųjų Skelbimo Kongregaciją. Jie buvo išversti iš anglų, lenkų ir lietuvių kalbų į lotynų ir italų kalbas.

Kai visa tai buvo atlikta, pagal veikiančius nuostatus visi tie informacinio ir apaštališkojo procesų aktai turėjo būti dar kartą peržiūrėti Tikėjimo Gynėjo, kuris turi patikrinti, ar tuose aktuose nėra kokių netikslumų juridiniu požiūriu.

Tikėjimo Gynėjas jų šiek tiek rado, bet Šventųjų Skelbimo Kongregacijos kardinolai 1975 m. kovo 7 d. nusprendė, kad visi aktai juridiniu požiūriu yra teisėti ir liudininkai išklausinėti tinkamai, o dėl rastų mažų trūkumų suteikiama dispensa ir įteisinimas.

Tolimesnei beatifikacijos bylos eigai reikia, kad advokatas iš visų aktų padarytų santrauką — *Summarium*, kurioje yra surinkti liudininkų parodymai apie kandidato

Varšuvoje apaštališkojo proceso aktus pasirašo kard. Steponas Wyszyński

dorybes ir jų heroiškumą. Ir taip pat, kad parašytų *Informatio* — Dievo Tarno gyvenimo ir veiklos santrauką. Advokato darbas, 676 didelio formato puslapių, buvo išspausdintas 1977.V.6.

Keli jo egzemplioriai yra įteikti Tikėjimo Gynėjui, kuris viską turi peržiūrėti, gali padaryti savo pastabų ar priekaištų ir, reikalui esant, gali pareikalauti papildomų doku-

mentų bei įrodymų. Kai jis savo darbą atliks, advokatas jo priekaištus turės atremti ir neaiškius dalykus paaiškinti.

Visa tai taip pat turės būti atspausdinta. Jeigu neatsiras kokių nenumatytų naujų kliūčių, apaštališkasis procesas bus baigtas ir Šv. Sostas padarys sprendimą, kad Dievo Tarno arkiv. Jurgio Matulevičiaus dorybės buvo tikrai aukšto heroinio laipsnio.

Dievo Tarno dorybių svarstymą ir vertinimą atlieka trys komisijos: priešparuošiančioji (pristatomoji), paruošiamoji ir generalinė (pirmininkaujant pačiam popiežiui), kuri galutinai nusprendžia, kad Dievo Tarno dorybės buvo tikrai heroiškai

Arkiv. J. Matulevičiaus apaštališkojo proceso Chicagoje tribunolas. Sėdi iš kairės Provincijolas kun. J. Dambrauskas, mons. Smaza, vysk. A. Abramowicz, mons. D. Mozeris, kun. Mikolaitis. Stovi: kun. P. Skrodenis, kun. J. Kuzinskas, kun. J. Rolek, kun. P. Kelpšas, kun. A. Nockūnas

nepaprastos. Tada Dievo Tarnas gauna naują titulą: *Venerabilis Servus Dei* (Garbingasis Dievo Tarnas). Jeigu yra Šv. Sosto pripažinti stebuklai, einama prie Dievo Tarno paskelbimo *palaimintuoju*.

Iš šios arkiv. Jurgio Matulevičiaus beatifikacijos bylos eigos aprašymo matyti, kiek Bažnyčia yra atsargi ir rūpestinga, tyrinėdama kandidato gyvenimą, jo dorybes ir šventumą. Skelbiamas palaimintuoju ar šventuoju turi būti be jokių priekaištų. Visas kandidato gyvenimas turi pasižymėti didele Dievo ir artimo meile, pasiaukojimu Dievo garbei, Bažnyčiai ir žmonių išganymui. Tokiomis savybėmis tikrai ryškiai pasižymėjo Dievo Tarnas arkiv. Jurgis Matulevičius.

Kai buvo pradėta arkiv. Matulevičiaus beatifikacijos byla, žmonių pasitikėjimas jo šventumu ir jo užtarimu pas Dievą dar labiau padidėjo. Iki 1978 metų postulatorius yra gavęs apie 900 atsiliepimų — padėkų už gautąsias malones sielos ir kūno reikaluose, dažniausiai už pagijimus iš įvairių ligų. Tokios žmonių padėkos skelbiamos marijonų leidžiamame dvimėnesiniame žurnale *Laivas*, kuriame būna talpinamos ir *Beatifikacijos Bylos Žinios* apie bylos eigą, žmonių atsiminimai apie arkiv. Jurgį Matulevičių ir jo bylos rėmėjų pavardės.

Kaip iš visos apžvalgos matyti, arkiv. Matulevičiaus beatifikacijos byla jau yra baigta ir būtų galima tikėtis greito Sv. Sosto sprendimo, jeigu nebūtų sąlygojama stebuklingu kokio nors žmogaus gydytojo paliudytu pasveikimu per arkiv. Jurgio užtarimą. Iš to atrodytų, kad Bažnyčios atstovų smulkiai ištyrinėtos ir pripažintos Dievo Tarno šventumo žymės neturi jokios reikšmės be to, tarsi materialinio priedo, — išgijimo stebuklo.

Iš tikrųjų tokių įrodymų yra. Beatifikacijos bylos postulatorius, kaip jau aukščiau minėta, yra gavęs apie 900 liudijimų bei padėkų už gautas Dievo malones ar sveikatos atgavimą. Tai yra tikras dvasinis stebuklų įrodymas, kuriuo negalima abejoti, net neįmanoma galvoti, kad žmonės drįstų prieš Dievą liudyti neteisingai. Jei iš tų liudijimų priimtume bent vieną nuošimtį stebuklų, tai jau būtų *devyni* stebuklai, daugiau, negu Šv. Sostas reikalauja.

Sprendžiant stebuklų patvirtinimą, reikia atsižvelgti ir į dabartinę Lietuvos padėtį, iš kurios ateina dauguma liudijimų, kur rusų bolševikinė okupacija žiauriai persekioja

katalikų tikėjimą. Tokiose sąlygose joks gydytojas ten negali paliudyti (patvirtinti) stebuklingo pagijimo ir joks Bažnyčios atstovas ten negalėtų tokio dalyko nei tyrinėti, nei patikrinti.

Mums belieka tik nuolankiai prašyti Šv. Sosto, kad atsižvelgtų į šias nepaprastas aplinkybes ir ne tik Lietuvai, bet ir pasauliui greitai suteiktų *moderniškąjį šventąjį,* arkiv. Jurgį Matulaitį-Matulevičių, tikrą apaštalą, kantrųjį kankinį ir vargo žmogaus globėją (Plačiau žr. J. Vaišnora, MIC, „Dievo Tarno arkiv. Jurgio Matulaičio beatifikacijos bylos eiga“, *Laivas*, 1977 m. Nr. 12).

P R I E D A S

Čia paduodami keli dokumentai (versti iš lotynų kalbos), kuriais buvo atžymėti Jurgio Matulevičiaus svarbieji gyvenimo momentai:

1. Šv. Sosto raštas, kuriuo pagal Marijonų Vienuolijos Vyr. Vadovo tėvo Senkaus bei kun. Jurgio Matulevičiaus prašymą ir vysk. K. Ruškevičiaus rekomendaciją leidžiama Jurgiui Matulevičiui įstoti į Marijonų Vienuoliją ir daryti joje vienuoliškus įžadus be noviciato.

2. Jurgio Matulevičiaus ir Pr. Bučio priėmimo į Marijonų Vienuoliją aktas.

3. Šv. Sosto dekretas, kuriuo aprobuojama atnaujinta Marijonų Vienuolija ir jos pakeisti Įstatai.

4. Popiežiaus Benedikto XV bulė, kuria Jurgis Matulevičius skiriamas Vilniaus vyskupu.

5. Pop. Benedikto XV bulė, kuria Vilniaus miesto ir vyskupijos tikintiesiems pranešama apie naujo vyskupo paskyrimą.

6. Lietuvos Bažnytinės Provincijos įsteigimo aktas.

I

Atsižvelgus į Gerb. Varšuvos Ordinaro rekomendaciją, jam suteikiama galia priimti į Kunigų Marijonų Vienuoliją asmenis, kurie yra minimi prašyme, pridedant autentišką esamo Vyriausiojo Vadovo paliudijimą. O paskui, bent po trijų mėnesių nuo šio priėmimo, Prašytojai tesikreipia į Šv. Sostą su Mogiliavo, Varšuvos ir Seinų Gerb. Ordinarų rekomendacijomis. — Romoje 1909 m. rugpiūčio 2 d. Nr. 3544.

II

Aš, Kazimieras Ruškevičius, titulinis Berisso vyskupas, Varšuvos sufraganas, šiuomi liudiju, kad pagal man Šv. Vienuolių Kongregacijos suteiktą įgaliojimą Nr. 3544 prašy-

tojus Jurgį Matulevičių ir Pranciškų Bučį, Šv. Teologijos Daktarus ir Petrapilio Dvasinės Katalikų Akademijos profesorius, akivaizdoje Vyriausiojo Vadovo Vincento Senkausko, 1909 m. rugpiūčio 29 d. priėmiau į Kunigų Marijonų Vienuoliją, būtent: JURGIS MATULEVIČIUS padarė pirmuosius metinius įžadus, o PRANCIŠKUS BUČYS pradėjo noviciatą.

Šis aktas pasirašomas Gerb. Vyriausiojo Vadovo ir Prašytojų.

Kun. Vincentas Senkauskas, Vyr. Vadovas

Prašytojai: Kun. Jurgis Matulevičius
Kun. Pranciškus Būčys

Visam tam paliudyti pasirašiau ir pridėjau savo antspaudą

Kazimieras Ruškevičius
Varšuvos arkivyskupijos Generalinis Vikaras

Varšuva, 1909 m. rugpiūčio 29 d.

III

D E K R E T A S (Nr. 3544-09)

Nekalto Švč. Mergelės Marijos Prasidėjimo vardo Kunigų Marijonų Vienuolija, įsteigta XVII amžiuje, buvo popiežių Inocento XII ir Inocento XIII aprobuota. Pop. Pijus VI leido jos nariams daryti iškilminguosius įžadus.

Vienuolijos tikslas buvo: Nekaltą Švč. Mergelės Prasidėjimą ypatingu būdu garbinti ir tą garbinimą platinti, darbuotis artimo išganymui, ypač mokant tikėjimo tiesų tamsią liaudį, o taip pat artimo meilės darbais ir maldomis gelbėti mirusių tikinčiųjų skaistykloje esančias sielas.

Vienuolija plačiai paplito Lenkijoje, kur ji gavo pradžią, ir Portugalijoje, visur pasitarnaudama tikėjimui. Tačiau XIX a., siaučiant persekiojimui, pamažu buvo taip sunaikinta, kad beliko vos vienas vienuolis, kuris buvo Vyriausias Vadovas.

Kai kurie pasauliškiai kunigai, susirūpinę, kad savo laiku nusipelniusi Vienuolija visiškai neišnyktų, pritariant ir sutinkant Gerb. Mogiliavo, Varšuvos ir Seinų Ordinarams, o taip pat ir likusiam Vyriausiam Vadovui, atsidėjo jos atgaivinimui ir pagal šios Šv. Vienuolių Kongregacijos nuostatus laimingai tai atliko. Jie to siekė, kad Vienuolijos Konstitucija būtų kiek pakeista, kad ateityje įžadai būtų daromi ne iškilmingi, o tik paprastieji, ir kad Mirusiųjų Valandos (Officium Defunctorum), kurios pagal ankstesniąją Konstituciją buvo kalbamos kasdien, dabar būtų pakeistos sielų skaistykloje gelbėjimui ypatingu narių pamaldumu, be jokio ypatingo įsipareigojimo.

Visa tai, drauge su pataisyta Konstitucija, kuri pridėta prie šio Dekreto, žemiau pasirašiusiam kardinolui, Šv. Vienuolių Kongregacijos Prefektui, 1910 m. rugsėjo mėn. 15 d. audiencijoje išdėsčius, Jo Šventenybė Pijus X mielai teikėsi aprobuoti tiek reformuotą Vienuoliją, tiek ir pateiktą Konstituciją, o taip pat prašytą Mirusiųjų Valandų kalbėjimo pakeitimą, tačiau nepažeidžiant Šv. Sosto apaštališkųjų nuostatų ir vietos Ordinarų jurisdikcijos. Bet kokie šiam sprendimui priešingumai neturi vertės.

Romoje, 1910 m. lapkričio 28 d.

Br. I.C. Kard. Vives - Prefektas
Donatus Efezo arkivyskupas — Sekretorius.

IV

VYSKUPAS BENEDIKTAS, DIEVO TARNŲ TARNAS, mylimam Sūnui Jurgiui Matulevičiui, išrinktajam Vilniaus vyskupu, (siunčia) sveikinimą ir apaštališkąjį palaiminimą. — Mes, Tave šiandien išrinkę Vilniaus Vyskupu, mielai suteikiame Tau galią, kad ne Romoje laisvai ir teisėtai gautum vyskupo konsekraciją iš bet kurio pasirinkto katalikų vyskupo, asistuojant kitiem dviem katalikų vyskupam, esantiems vienybėje ir malonėje su Šv. Sostu. Griežtai įsakome, kad, kol pirmiau neatliksi priesaikos pagal prie šio

rašto pridedamas formas, nei Tu pats nedrįstum priimti konsekracijos, nei ją Tau teiktų Tavo pasirinktas vyskupas, kuriam šiuo raštu uždedame pareigą ir įsakome tikėjimo išpažinimą ir priesaiką priimti Mūsų ir Romos Bažnyčios vardu. Norime ir įsakome, kad, jei šiam Mūsų įsakymui, nuo ko Dievas tesaugoja, Tu ir Tavo pasirinktas vyskupas nepaklustumėte, pačiu faktu įkristumėte į uždraudimą atlikti vyskupiškas pareigas tiek dvasiniuose, tiek laikinuose jūsų Bažnyčių reikaluose. — Rašyta Romoje pas Šv. Petrą, tūkstantis devyni šimtai aštuonioliktais metais, spalio mėnesio dvidešimt trečią dieną. Mūsų popiežiavimo penktaisiais metais. — P.P.

V

BENEDIKTAS, DIEVO TARNŲ TARNAS, Mylimiems sūnums, Vilniaus miesto ir vyskupijos dvasiškiams ir tikintiesiems (siunčia) pasveikinimą ir apaštališkąjį palaiminimą. — Mes šiandien mylimą Sūnų Jurgį Matulevičių, Kunigų Marijonų Nekalto Švč. Marijos Prasidėjimo vardo Vienuolijos Vyr. Vadovą, jūsų Vilniaus katedros bažnyčiai, dabar neturinčiai ganytojo, Mūsų Broliams Garbingiesiems Romos Bažnyčios Kardinolams pritariant, apaštališkuoju autoritetu išrinkome ir paskyrėme Vyskupu ir Ganytoju. Dėl to jus visus raginame ir įpareigojame, kad vyskupu išrinktąjį Jurgį pamaldžiai priimtumėte ir deramai pagerbtumėte kaip tėvą ir jūsų sielų ganytoją, išganingiems jo įspėjimams ir įsakymams paklustumėte ir gerbtumėte jį taip, kad jis jumyse rastų atsidavusius sūnus, o jūs džiaugtumėtės juomi, radę jame meilingą tėvą. Norime ir įsakome, kad tas, kuris šiuo metu eina Ordinaro pareigas, šį Mūsų raštą viešai paskaitytų iš sakyklos pirmąjį šventadienį pačioje katedroje, kada žmonės iš pareigos į ją susirenka. — Rašyta Romoje pas Šv. Petrą, tūkstantis devyni šimtai aštuonioliktais metais, spalio mėnesio dvidešimt trečią dieną, Mūsų popiežiavimo penktaisiais metais. — P. P.

VI.

JURGIS MATULEVIČIUS
DIEVO GAILESTINGUMU IR ŠV. APAŠTALŲ SOSTO
MALONE TITULINIS
ADULI ARKIVYSKUPAS APAŠTALIŠKASIS
VIZITATORIUS LIETUVAI

Šv. Sosto autoritetu, mums suteiktu Apaštališkąja Konstitucija „Lituanorum gente“, šiuo raštu skelbiame ir nustatome, kad iš visos tos teritorijos, kuri dabar yra Lietuvos Respublikos ribose, būtų sudaryta sava bažnytinė Provincija, kuri susidės: iš Kauno arkivyskupijos, kaip metropolijos, ir Telšių su Klaipėdos Prelatūra, Panevėžio, Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijų — sufraganijų.

Įsakome, kad visa kita ištikimai būtų užlaikyta ir įvykdyta pagal tos pat Apaštališkosios Konstitucijos „Lituanorum gente“ formą ir turinį.

Šį vykdomąjį aktą savo ranka pasirašome liepdami, kad Kauno Kurijos Kanceliarija pagamintų šio rašto autentiškus egzempliorius ir pasiųstų juos saugoti atitinkamų vyskupijų archyvuose.

Rašyta Kaune, 1926 m. gegužės 13 d.

+ Jurgis Matulevičius

BIBLIOGRAFIJA

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

Arkiv. Jurgio Matulevičiaus beatifikacijos bylai 1953 m. prasidėjus, bylos vedėjas (postulatorius) kun. dr. Kazimieras Rėklaitis, MIC, surinko visus pirminius šaltinius, kurių susidarė vienuolika mašinėle (machina dactylographica) rašytų tomų. Dokumentai rašyti lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis.

1. LITUANA — lietuviškame tome tilpo Dvasinis dienoraštis (1910-1914), kelionė Romon 1911 m. ir asmeniški užrašai (Diarium) iš vyskupavimo laikų Vilniuje (1918-1925. Tomas apima 283 p.

2. LIETUVIŠKI LAIŠKAI, daugiausia liečiantieji vienuolijos reikalus vyskupavimo laikotarpyje, rašyti įvairiems asmenims. Viso yra 515 puslapių.

3. POLONA — lenkiškai rašyti laiškai lenkų Marijonų Vienuolijos reikalais. Tomas apima 348 p.

4. LATINA LITTERAE — susirašinėjimai su Šv. Sostu, Nuncijais ir kitais Bažnyčios dignitoriais. Apima Episcopatus Vilnensis (1918-1925) ir Periodus officii Visitatoris Apostolici in Lituania (1925-1927). Rinkinį sudaro 524 p. Visi keturi tomai drauge turi 1670 p.

Kiti septyni tomai apima 2668 puslapius, kuriuose tilpo vienuolijų konstitucijos (rašytos lotyniškai), vienuolinio gyvenimo instrukcijos ir įvairūs asketiniai, mistiniai, teologiniai ir pastoracijos dalykai, kaip rekolekcijos, misijos ir pamokslai.

ARKIVYSKUPO JURGIO MATULEVIČIAUS RAŠTAI

Arkivyskupo raštų lobynas yra didelis, tačiau spausdintų mokslinių veikalų nedaug. Švystelėjęs aukšto intelekto magistro ir doktorato disertacijomis, jis tuojau metėsi į praktiškus žmonių gyvenimo rūpesčius ir nenuilstančią akciją.

Ne vienas stebėjosi, kodėl toks mokytas vyras, tokia didelė asmenybė nukrypo į praktiškus dalykus. Ir pats arkiv. Jurgis sakydavo, kad jis nesąs „rašto žmogus“ — rašyti jam esą „sausa“. Kas

kita kalbėti ir veikti į gyvas sielas. Todėl jis ir skyrė daugiausia laiko švietimui, pastoracijai, pedagogikai ir ypač sociologijai — darbo žmonių, varguomenės ir jaunimo problemoms.

Studijuodamas Petrapilio dvasinėje akademijoje, jis rašinėjo į Prūsuose ir Amerikoje einančius lietuviškus laikraščius, savo lietuviškus referatus siuntinėjo Žemaičių seminarijos klierikams. Dar būdamas akademijoje, jis parašė ilgą studiją: *Keli žodžiai mūsų kunigėliams.* Tą studiją siuntinėjo per rankas jaunesniems kunigams. Kiek vėliau ją išspausdino kun. Antanas Milukas Amerikoje savo žurnale *Dirva-Žinynas* 1903 m. Nr. 9, 43-69 p.

Baigdamas mokslus akademijoje, Matulevičius parašė disertaciją teologijos magistro laipsniui gauti: *De iure belli et de pace aeterna.* Disertacija buvo įvertinta aukščiausiu laipsniu (cum eximia laudė, cum nota primuš) ir buvo apdovanotas aukso medaliu (1899 m.).

Tų pačių metų rudenį kun. Matulevičius išvyko studijuoti į Friburgo universitetą Šveicarijoje. Dogmatinės teologijos studijas jis baigė 1902 m. ir gavo daktaro laipsnį už disertaciją: *Doctrina russorum de statu iustitiae originalis,* kuri buvo įvertinta pačiu aukščiausiu laipsniu — praeclarissime. Ją 1903 m. išspausdino Krokuvos W. L. Anczyc leidykla. Knyga turi 236 p.

Ypatingai pažymėtinas kun. Matulevičiaus vienuolinio gyvenimo bei veiklos programinis kūrinys — Dvasinis dienoraštis (1910-1914): *Mintys, apšvietimai, įkvėpimai, pasiketinimai.* Į lenkų kalbą jį išvertė kun. Kazimieras Oksiukowicz, MIC. Leidinys pavadintas *Dziennik Duchowy.* Roma 1973.

Teologiniais-religiniais klausimais Matulevičius parašė keletą straipsnių lenkiškai:

1. *O dogmacie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Maryi.* Išspausdinta leidinyje „Maryawita“ 1903 m. (tik pirmoji dalis).
2. *O cześć św. Józefa.* „Gazeta Kościelna“ 33(1926) 205-206 p.
3. *W sprawie liturgii Wielkiego Tygodnia.* „Gazeta Kościelna“ 33(1926) 218-219, 231-233 p.
4. *Siła woli.* „Pro Christo“ 3(1927) 607-611 p.

Toliau kun. Matulevičius koncentravosi į sociologiją:

1. *Demokracja Chrześcijańska.* „Pracownik Polski“ 1907 nr. 32-33.

2. *Chrześcijańska teoria prawa własności.* Kursa Społeczne. Išspausdinta ir atskiru 93 p. leidiniu. Warszawa 1907.

3. *Quid Ecclessia de iure proprietatis statuit?* Įžanginė paskaita Petrapilio dvasinėje akademijoje. Išspausdinta leidinyje: *Academia Caesarea Romano-Catholica Petropolitana* 1907/1908, 14-30 p.

4. *Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo.* „Draugija" 1909 m. nr. 31-32.

5. *Bažnyčia ir savastis.* „Draugija" 1909 m. nr. 31-32.

6. *Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas.* „Draugija" 1909 m. nr. 31-32.

7. *Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose.* „Vadovas" 1911 m. nr. 32, 360-371 p.

8. *Krótki zarys dzisiejszej kwestii socjalnej.* „Rola" 29 (1911) 190-192, 208-209, 228-229, 310-311, 328-330 p.

9. *Iš Amerikos lietuvių katalikų gyvenimo.* „Vadovas" 1913 m. nr. 62, 192-196 p.

Be to, yra daug kun. J. Matulevičiaus straipsnių lenkų *Podręczna Encyklopedia Kościelna* ir daugelio knygų recenzijų, tilpusių 1907-1908 metų „Draugijoje".

SUTELKTINIAI LEIDINIAI ĮVAIRIŲ STRAIPSNIŲ, RAŠYTŲ MAŠINĖLE BEI MIMEOGRAFU (ROTOPRINT)

1. *Listy O. Jerzego Matulewicza:* lenkiškai rašyti laiškai daugiausia vienuolijos reikalais įvairiems asmenims 1918-1925 metų laikotarpyje.

2. *Nasz Ojciec Odnowiciel:* Materiały do historii Zgromadzenia Księży Marianów pod redakciją ks. Jana Bukowicza, MIC. 44 asmenų atsiminimai 422 p. Warszawa 1969.

3. *Parva collectio litterarum* cursoriarum aliarumque Arch. Georgii Matulaitis-Matulewicz (polonice).

4. *Sługa Boży* Arcybiskup ks. Jerzy Matulewicz, Odnowiciel Zgromadzenia XX. Marianów. 150 p. England 1959.

5. *Testes de visu in Polonia.* Zeznania świadków naocznych o Słudze Bożym Arcybiskupie Jerzym Matulewiczu. Zebrał ks. Jan Bukowicz, MIC, w latach 1964-1969. Viso 55 liudininkai.

Pastaba. Kai kurių autorių straipsniai kartojasi *Nasz Ojciec Odnowiciel* ir *Sługa Boży* rinkiniuose.

NESPAUSDINTI RAŠTAI APIE ARKIV. J. MATULEVIČIŲ

1. BONIECKI ADAM, MIC. *Wkład w katolicką, myśl i czyn społeczny ks. arcybiskupa Jerzego Matulewicza.* Disertacija magistro laipsniui gauti. Lublin 1964.

2. ERETAS JUOZAS. *Atsiminimai apie a.a. Jo Eksc. arkivyskupą J. Matulevičių.* Basei 1968.

3. FOGARTY WILLIAM, MIC. *Archbishop Matulaitis-Matulewicz as Our Legislator.* Roma 1961.

4. GÓRSKI TADEUSZ, MIC. *Stosunek biskupa Jerzego Matulewicza do sprawy językowych w diecezji wileńskiej 1918-1925.* Disertacija istorijos daktaro laipsniui gauti. Roma 1970.

5. KAŁOWSKI JULIAN, MIC. *Odnowa Zakonu Marianów.* Studium prawnohistoryczne. Warszawa 1975.

6. KULBIS AUGUSTINAS, OSM. *The Mariological Concepts in the Writings of Archbishop Matulaitis, MIC.* Roma 1958.

7. MATULAITIS KAZIMIERAS A., MIC. *Dievo Tarnas arkiv. Jurgis Matulaitis-Matulevičius 1871-1927.* Roma 1961.

8. MATULIS STEPONAS, MIC. *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius Visitator Apostolicus pro Lituania 1925-1927.* Doktorato disertacija. Roma 1947.

9. ——*Archiepiscopus Georgius Matulaitis 1871-1927, vitae operumque lineamenta.* Roma 1954.

10. ——*De Maria Immaculate praecona Servo Dei Georgio Matulaitis-Matulewicz.*

11. MOOTH VERLA. *Servant of God, Servant of Man.* 1967.

12. RĖKLAITIS KAZIMIERAS, MIC. *Memoriae personales de Georgio Matulaitis-Matulewicz.* Roma.

13. ——*Quomodo Restaurator noster Domum et Collegium Romae condidit.* Roma 1958.

14. TURCHI NICOLA, PROF. *L'arcivescovo Matulaitis- Matulewicz.* Roma.

15. URBANAVIČIUS MYKOLAS, MIC. *Atsiminimai: mano pažintis su arkiv. Jurgiu Matulevičium.* 1959.

16. WIŚNIEWSKI MARIAN, MIC. *Sługa Boży Arcybiskup Jerzy Matulewicz, odnowiciel i reformator Zakonu XX. Marianów.* Roma 1958.

17. ——*Krótki życiorys ś. p. Ojca Matulewicza.* 1948.

18. ZAŁUSKI BRONISŁAW, MIC. *Arcybiskup Jerzy Matulewicz, odnowiciel Zgromadzenia Księży Marianów.* Skórzec 1955.

KNYGOS IR SPAUDINIAI APIE ARKIV. J. MATULEVIČIŲ

1. *Articoli per il processo informativo del Servo di Dio Giorgio Matulewicz-Matuleviéius.* Roma 1953.

2. *Articoli per il processo apostolico di beatificazione e canonizzazione del Servo di Dio Giorgio Matulaitis-Matulewicz.* Roma 1968.

3. BAGDANAVIČIUS VYTAUTAS, MIC. *Vienuolinis gyvenimas arkiv. Jurgio Matulaičio sampratoje.* Putnam 1975.

4. BUKOWICZ JAN, MIC (red.). *Pro Christo et Ecclesia.* London 1968.

5. CUSUMANO VINCENZO. *Innamorato della Chiesa. Il Servo di Dio Matulaitis-Matulewicz. Profilo biografico e diario spirituale.* Milano 1963.

6. ——*In thè Service of thè Church. The Servant of God Archbishop George Matulaitis.* Chicago 1974.

7. ČIBIRAS KAZIMIERAS (red.). *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius.* Marijampolė 1933.

8. ——*EI Siervo de Dios Mons. Jorge Matulaitis-Matulevičius.* Avellaneda 1959.

9. LABANAUSKAITĖ ONA. *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius.* Putnam 1949.

10. MATULAITIS KAZIMIERAS, A., MIC. *Užrašai* (Arkiv. Matulevičiaus dvasinis dienoraštis, laiškų ištraukos ir J. Vaišnoros, MIC, studija — Arkiv. J. Matulevičius Vilniuje). London.

11. ——*A Modem Apostle.* Chicago 1955 & 1962.

12. PETRANI ALEKSY. *Ks. Arcybiskup Jerzy Matulewicz.* Roma 1968.

13. *Positio super causae introductione Servi Dei Matulewicz-Matulevičius.* Roma 1965.

14. RĖKLAITIS KAZIMIERAS, MIC. *II Servo di Dio Giorgio Matulevicz-Matulevičius. Profilo biografico.* Roma 1955.

15. SEIRIJŲ JUOZAS (KUN. JUOZAS ŽIDANAVIČIUS). *Jo Ekscelencija arkivyskupas J. Matulevičius.* Chicago 1926.

16. *Summarium Super Dubio* ... (Apaštališkojo proceso santrauka apie heroiškas dorybes). Roma 1977.

17. VAIŠNORA JUOZAS, MIC. *Dievo Tarnas arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius.* Putnam 1953. To paties vertimas į anglų kalbą. Putnam 1955.

18. ——*Mačiau Dievo Tarną.* Chicago 1962.

19. ——*Widziałem Sługę Bożego.* Stockbridge 1966.

20. ——*Kelias į altoriaus garbę.* Chicago 1969.

21. YLA STASYS. *Žmogaus ramybė.* Putnam 1965.

22. ——*Valančiaus tipo vadas.* Putnam 1968.

23. ——*Matulaitis misijos žmogus.* Putnam 1966.

24. ——*Jurgis Matulaitis.* Putnam 1977.

25. ZAJANČKAUSKAS KONSTANTINAS, MIC. *Nuo piemenėlio iki arkivyskupo.* Marijampolė 1939.

STRAIPSNIAI APIE ARKIV. J. MATULEVIČIŲ, ATSPAUSDINTI PAVIENIUOSE IR PERIODINIUOSE LEIDINIUOSE

1. BAGDANAVIČIUS VYTAUTAS MIC. *Ar mes esame pasirengę priimti šventąjį?* „Bendradarbis“ 1977 nr. 22, 10-13 p.

2 BARTOSZEWSKI GABRIEL, OFMCap. *Ks. Jerzy Matulewicz a idea stowarzyszenia kapłanów mariańskich O. Honorata Koźmińskiego.* „Homo Dei“ 1968, 55-59 p.

3. CUSUMANO VINCENZO. *Matulaitis (Matulewicz- Matulevičius).* „Bibliotheca Sanctorum“ t. IX, 157-158 p.

4. FLORIDI ULISSE, SJ. *Il Servo di Dio G. Matulaitis e la conversione di Russia.* „Civiltà Cattolica“ 1957, II, 491-503 p. ir atskiras atspaudas.

5. GEČYS KAZIMIERAS, PREL. *Vysk. J. Matulaitis kankinys.* „Šaltinis“ 1977 nr. 1.

6. GÓRSKI TADEUSZ, MIC. *Biskup Matulewicz a rząd polski.* „Tygodnik Powszechny“ 1972 nr. 7. Tas pats lietuviškai: „Lietuvių Tautos Praeitis“ 1977 t. IV, knyga 1 (13).

7. ——*Matulewicz (Matulaitis-Matulevičius).* „Słownik Biograficzny“ t. XX, 208-211 p.

8. JARRA EUGENIUSZ. *Wspomnienia o ks. dr. Jerzym Matulewiczu.* „Collectanea Mariana“ 1959 nr. 7, 71-82 p.

9. ——*Ks. dr. Jerzy Matulewicz... na tłe epoki.* „Horyzonty“ 1961 nr. 62-63, 12-35 p.

10. KOSSAKOWSKI R., MIC. *Sługa Boży arcybiskup Jerzy Matulewicz.* „Gazeta Niedzielna“ 1968 nr. 3, 1-2 p.

11. KRIŠČIUKAITIS JONAS, MIC. *Atsiminimai* — išspausdinti „Draugo“ 1967 m. vasario mėn. 1-13 dienų atkarpose.

12. *Laivas,* marijonų leidžiamas religinio ir tautinio turinio mėnesinis žurnalas, kuriame nuo 1954 m. talpinamas priedas *Beatifikacijos bylos žinios,* kuriose yra daugelio asmenų atsiminimai ir padėkos laiškai už gautąsias malones, užtariant ark. Jurgiui.

13. MATULIS STEPONAS, MIC. *Matulaitis-Matulewicz* — „Lexikon fuer Theologie und Kirche“, t. VII, 183 p.

14. —— *Lietuvos laisvės vainikas,* „Šaltinis“ 1976 nr. 2-6,1977 nr. 1.

15. MIKAILAITĖ ONA, SESUO. *Viltis mūsų laikams.* „Bendradarbis“ 1977 nr. 22, 4-9 p.

16. NADWORSKI HENRYK, MIC. *Wierny syn i niestrudzony bajownik Kościoła.* „Homo Dei“ 1977 nr. 2, 96-99 p.

17. NIECIECKI WITOLD, MIC. *Sługa Boży arcybiskup Jerzy Matulewicz.* „Homo Dei“ 1967, 146-150 p.

18. PALIUKAS JONAS, MIC, *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius.* „Šaltinis“ 1937 nr. 4-8.

19. PETRANI ALEKSY. *Matulewicz Matulaitis Jerzy Bolesław.* Hagiografia Polska. „Słownik bio-bibliograficzny“ t. II, 100-116 p.

20. RIMŠELIS VIKTORAS, MIC. *Arkiv. Jurgis Matulaitis ir Lietuvos Bažnyčia.* „Draugas“ 1976 nr. 297.

21. SOBCZYK JAN, MIC. *Św. p. Arcybiskup Jerzy Matulewicz.* „Pro Christo“ 1927, 171-182, 248-261, 334-340, 428-433, 478-498, 569-580 p.

22. ŠLEKYS VINCAS. *Kaip arkiv. Matulaitis virto Matulevičium.* „Trimitas“, 1935 nr. 1-2 ir „Šaltinis“ 1935 nr. 4-5.

23. VAIŠNORA JUOZAS, MIC. *Arkiv. J. Matulevičiaus Vilniaus Golgota.* „Aidai“ 1952, 158-169, 221-224, 260-269 p.

24. ——*Jurgio Matulaičio kelias į Vilniaus vyskupo sostą.* „Aidai“ 1977 nr. 3-7.

25. ——*Arkiv. J. Matulaičio keli gyvenimo bruožai.* „Draugas“ 1977 m. rugpiūčio 17 - rugsėjo 8 dienų atkarpose.

26. VAITKUS MYKOLAS. *Įsiveizdėjęs į amžinybę.* Knygoje „Keturi Ganytojai“ 11-48 p. Chicago 1960.

27. WIŚNIEWSKI MARIAN, MIC. *Memories of Father Matulewicz as an Educator.* „Collectanea Mariana“ 1957 nr. 6, 1-26 p.
28. YLA STASYS. *Jurgis Matulaitis socialinis ir dvasinis dinamikas.* Knygoje „Vardai ir Veidai“ 289-309 p., Chicago 1973.
29. ZAŁUSKI BRONISŁAW, MIC. W *sprawie nazwiska Ojca Odnowiciela.* „Collectanea Mariana“ 1959 nr. 7, 139-144 p.

KNYGAI PANAUDOTA LITERATŪRA

1. BRUMANIS ANDRÉ A. *Aux origines de la hiérarchie latine en Russie* (Mgr. Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz). Louvain 1968.
2. BŪČYS PRANCIŠKUS, MIC. *Atsiminimai* t. I II. Chicago 1966.
3. GARŠVA PRANAS, MIC. *Negęstanti šviesa. Marijonų veikla Amerikoje.* Chicago 1961.
4. IVINSKIS ZENONAS. *Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje* (iki XVIII a. galo). LKMA Suvažiavimo Darbai t. IV, 121-150 p. Roma 1961.
5. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS A. *Lietuvos santykiai su Apatališkuoju Sostu.* „Tiesos Kelias“ 1926 t. I, nr. 5.
6. KUČAS ANTANAS. *Kunigas Antanas Staniukynas.* Roma 1965.
7. LEDIT JOSEPH, SJ. *Archbishop John Baptist Cieplak.* Montreal, Palm Publishers 1963.
8. *Marianie 1673-1973.* Praca zbiorowa pod redakcją ks. Jana Bukowicza MIC i Tadeusza Gôrskiego MIC. Roma 1975.
9. MATULIS STEPONAS, MIC. *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940.* LKMA Suvažiavimo Darbai t. IV, 153-174 p. Roma 1961.
10. McCULLAGH FRANCIS. *The Bolshewik Persécution of Christianity.* New York: Dutton & Co. 1924.
11. MUCKERMANN FRIEDRICH, SJ. *Der Bolshewismus Droht.* 1931.
12. PAVALKIS VIKTORAS. *Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai 1918-1940.* „Aidai“ 1972 nr. 6, 287-292 p.
13. PULAT E. *Intégrisme et catholicisme intégral.* Tournai 1969.
14. ŠAPOKA ADOLFAS. *Vilnius Lietuvos gyvenime.* Toronto 1954.
15. ŠĖMIS B. (MYKOLAS BIRŽIŠKA). *Vilniaus Golgota.* Kaunas 1930.

16. TOTORAITIS JONAS, MIC. *Marijampolės Kunigų Marijonų Vienuolynas*. Marijampolė 1924.

17. ——*Marijonų Vienuolija nuo 1864 m. iki jos atgaivinimo.* „Tiesos Kelias“ 1936 nr. 9-11.

18. VANSEVIČIUS S. *Teisinis rėžimas Vilniaus krašte 1920-1939.* Vilnius 1973.

19. *Vilna Problem*. Published by the Lithuanian Information Bureau. London 1922.

20. ZAŠTAUTAITĖ ONA (red.). *Pijus XI*. Marijampolė 1937.

21. ZUMERIS BRONIUS. *Vilniaus kraštas faktų ir atsiminimų šviesoje.* LKMA Metraštis t. III, 267-360 p. Roma 1967.

BIOGRAFINIAI DUOMENYS

1871 m. balandžio 13 d. gimė Lūginės-Orinų k., Marijampolės par.
1871 m. balandžio 20 d. buvo kun. Jurgio Čėsnos pakrikštytas Marijampolės bažnyčioje Jurgio-Boleslovo vardu.
1874 m. lapkričio 13 d. mirė jo tėvelis.
1881 m. gegužės 15 d. mirė jo motina.
Nuo 1879 m. rudens iki 1882 m. pavasario mokėsi Marijampolės mokykloje, kur mokė rusų kalba mok. Tomas Žičkauskas.
1889 m. rudenį pusbrolis Jonas Matulevičius išsivežė Jurgį į Kielcus Lenkijoje ir porą metų mokė privačiai.
1891 m. spalio 1 d. įstojo į Kielcų kunigų seminariją ir buvo įrašytas pakeista pavarde — Matulewicz.
1893 m. kovo 11/23 d. Kielcų seminarija buvo uždaryta, ir kl. Jurgis buvo perkeltas į Varšuvos kunigų seminariją.
1895 m. baigė Varšuvos kunigų seminariją, gavęs keturis mažesniuosius kunigystės šventimus.
1895 m. rugsėjo 1 d. (nauj. stiliumi 13 d.) atvyko į Petrapilio dvasinę akademiją.
1897 m. gavėnioje gavo subdiakonato šventimus.
1998 m. gavėnioje gavo diakonato šventimus.
1898 m. lapkričio 20 d. akademijos rektoriaus vysk. Karolio Niedziałkowskio buvo įšventintas į kunigus.
1899 m. pavasarį baigė Petrapilio akademijos mokslus.
1899 m. rugpiūčio 13 d. buvo paskirtas Daleszyce parapijos vikaru Kielcų vyskupijoje, Lenkijoje. Čia pasirodė kaulų džiovos ženklai, ir išvyko gydytis į Bad Kreuznach, Vokietijoje.
1899 m. gruodžio paskutinėmis dienomis atvyko į Friburgą, Šveicarijoje, ir įsirašė į katalikų universitetą.
1900 m. dr. Clement Friburge padarė kaulų džiovos operaciją.
1902 m. liepos 21 d. įteikė universitetui disertaciją *Doctrina russorum de statu iustitiae originalis.*

1902 m. gruodžio 29 d. buvo paskirtas Kielcų kunigų seminarijos profesoriumi.
1903 m. sausio 3 d. pradėjo dėstyti Kielcų seminarijoje.
1903 m. išspausdino disertaciją Krokuvos W. L. Anczyc leidykloje.
1905 m. lapkričio 5 d. dėl ligos turėjo pertraukti dėstymą seminarijoje ir išvyko gydytis į Varšuvą. Iš ligoninės savo globon jį perėmė grafaitė Cecilija Platerytė.
1907 m. kun. J. Matulevičiaus pastangomis Varšuvoje buvo įsteigta kunigų sąjunga „Unio Apostolica“.
1907 m. rugpiūčio 27—30 d. kartu su kun. Godlewskiu Varšuvoje suorganizavo socialinius kursus.
1907 m. rugsėjo pradžioje atvyko į Petrapilio dvasinę akademiją užimti sociologijos katedrą.
1907 m. rugsėjo 18 d. skaitė įžanginę, o rugsėjo 25 d. — pirmąją eilinę sociologijos paskaitą.
1908 m. vasarą kartu su kun. P. Būčių nuvyko į Marijampolę pasitarti su „baltųjų“ marijonų generolu kun. V. Senkum apie marijonų atnaujinimą.
1908 m. rudenį vedė rekolekcijas Marijampolės gimnazijos moksleiviams.
1909 m. sausio 16—18 d. skaitė paskaitas socialiniuose kursuose Kaune.
1909 m. vasarą išvyko į Romą Marijonų Vienuolijos atnaujinimo reikalais.
1809 m. rugpiūčio 29 d. Varšuvoje vysk. Ruškio privačioje koplyčioje padarė pirmuosius vienuolinius įžadus ir priėmė į noviciatą kun. P. Bučį.
1910 m. spalio 14 d. pradėjo rašyti dienoraštį ir jį tęsė iki 1914 m. vasario 23 d. Toliau rašė tik protarpiais.
1910 m. lapkričio 28 d. gavo savo atnaujintos Marijonų Vienuolijos įstatų patvirtinimą.
1911 m. liepos 14 d. įvyko pirmoji vienuolijos kapitula Gelgaudiškyje, kurioje buvo išrinktas jos generolu.
1911 m. liepos mėn. pabaigoje išvyko į Šveicarijos Friburgą ištirti noviciato perkėlimo galimybių.
1911 m., grįžęs iš Friburgo, atsisakė iš visų pareigų dvasinėje

akademijoje ir rugpiūčio mėn. vidury išvažiavo su noviciatu į Šveicariją.

1911 m. lapkričio 14 d. išvyko į Romą įteikti Petrapilio akademijos pranešimą ir gauti formalų noviciato namų Šveicarijoje patvirtinimą.

1913 m. liepos 12 d. iš Le Havre uosto Prancūzijoje išvyko į JAV su kun. F. Kudirka ir kun. Jul. Kazaku ir liepos 19 d. atvyko į New Yorką.

1913 m. rugpiūčio 18 d. įkūrė formaliai pirmuosius vienuolijos namus Chicagoje.

1914 m. liepos mėn. vedė kunigams rekolekcijas Seinuose. Grįždamas į Šveicariją, prasidėjusio karo buvo sulaikytas Varšuvoje ir ten turėjo liktis iki karo galo.

1915 m. gavo marijonams Bielianų vienuolyną prie Varšuvos.

1917 m. rudenį marijonams buvo pavesta Mankowskiu vardo neturtingų berniukų auklėjimo namai Varšuvos priemiestyje Pragoję.

1918 m. kovo 1 d. iš Varšuvos išvyko į Marijampolę tvarkyti pagrindinių marijonų namų Lietuvoje. Čia išgirdo, kad yra statomas kandidatu į Vilniaus vyskupus.

1918 m. spalio 15 d. Seinų vysk. A. Karosas patvirtino kun. J. Matulevičiaus įkurtų Nekalto Prasidėjimo Seserų Kongregacijos įstatus.

1918 m. spalio 22 d. gavo iš nuncijaus A. Ratti laišką, kad yra skiriamas Vilniaus vyskupu.

1918 m. gruodžio 1 d. Kauno katedroje vysk. P. Karevičiaus buvo konsekruotas Vilniaus vyskupu.

1918 m. gruodžio 8 d. Vilniuje atliko ingreso apeigas.

1918 m. gruodžio 15 d. Vilniaus katedroje konsekravo naujai paskirtą Rygos vyskupą Eduardą O'Rourke.

1919 m. sausio 1 d. Vilnių užėmė lenkų legionieriai.

1919 m. sausio 5 d. Vilnių užėmė bolševikai.

1919 m. vasario 12 d. buvo bolševikų suimtas kun. Fridrichas Muckermannas.

1919 m. vasario-kovo mėn. vizitavo Vilniaus seminariją.

1919 m. kovo 19 d. gavo bolševikų įsakymą išsikraustyti iš buto.
1919 m. balandžio 19 d. Vilnių vėl užėmė lenkų legionieriai.
1919 m. gegužės 11 d. išvyko kartu su kun. J. Vaitkevičium į Varšuvą pasitarti su ap. vizitatoriumi A. Ratti.
1919 m. gegužės mėn. prasidėjo lenkų kurstymas Giedraičių bažnyčioje.
1919 m. spalio 28 d. dalyvavo Varšuvoje mons. A. Ratti konsekracijoje į vyskupus.
1919 m. lapkričio 19—24 d. tęsė parapijų vizitaciją. Lapkričio 19 d. dalyvavo Balstogėje vidurinių mokyklų suvalstybinimo šventėje, lapkričio 21 d. teikė sutvirtinimo sakramentą Gardine.
1920 m. vasarą toliau tęsė parapijų vizitaciją.
1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Sąjungos taikos sutartis, ir Vilnius atiteko Lietuvai.
1920 m. spalio 9 d. Lenkijos karinės pajėgos užėmė Vilnių.
1922 m. sausio mėn. pabaigoje Lenkijos valdžia suėmė vysk. Jurgio tarną Andrių Meciūną, kun. J. Kuktą, viso 33 asmenis, ir vasario 5 d. juos ištrėmė į Lietuvą.
1922 m. birželio 20—liepos 1 d. dalyvavo Lenkijos vyskupų konferencijoje Čenstakavoje.
1922 m. rugpiūčio 28 d. susirgo gripu ir gavo plaučių uždegimą.
1922 m. spalio 22 d. prasidėjo riaušės Rodūnios bažnyčioje.
1923 m. sausio mėn. Vilniaus vyskupijai buvo paskirtas sufraganas prel. K. Michalkevičius.
1923 m. birželio 10 d. vysk. Matulevičius Vilniaus katedroje konsekravo vyskupu prel. K. Michalkevičių.
1923 m. birželio 11 d. paruošė Romai pranešimą apie vyskupijos stovį.
1923 m. birželio 15 d. išvažiavo marijonų reikalais į Varšuvą, o birželio 19 d. iš ten išvyko į Romą atlikti savo ad limina pareigos.
1923 m. liepos 16—19 d., grįždamas iš Romos, Dancige

sušaukė marijonų kapitulą ir buvo perrinktas Marijonų Vienuolijos generolu.

1924 m. vasarą vėl tęsė parapijų vizitavimą.

1924 m. oficialiai Drujoje įsteigė Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių seseris.

1925 m. birželio 27 d. parašė laišką popiežiui Pijui XI, prašydamas atleisti iš Vilniaus vyskupo vietos.

1925 m. liepos 14 d. kard. P. Gasparri pranešė laišku, kad Šv. Tėvas priėmė atsisakymą iš Vilniaus vyskupo pareigų.

1925 m. rugpiūčio 1 d. apleido Vilnių ir per Varšuvą išvyko į Romą.

1925 m. rugpiūčio 13 d. Romoje buvo priimtas popiežiaus Pijaus XI privačioje audiencijoje.

1925 m. rugsėjo 1 d. buvo pakeltas tituliniu Aduli arkivyskupu.

1925 m. gruodžio 13 d. atvyko į Kauną kaip Lietuvos Apaštališkasis Vizitatorius.

1926 m. kovo 6 d. nuvyko į Romą ir įteikė Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymo projektą.

1926 m. balandžio 22 d. grįžo į Lietuvą.

1926 m. gegužės mėn. pabaigoje išvyko iš Lietuvos dalyvauti tarptautiniame eucharistiniame kongrese Chicagoje ir birželio 7 d. atvyko į New Yorką.

1926 m. birželio 11 d. atvyko į Chicagą ir dalyvavo tarptautiniame eucharistiniame kongrese.

1926 m. birželio 13 d. pašventino lietuvių Šv. Antano bažnyčią Cicero, Illinois.

1926 m. nuo liepos 7 d. iki rugpiūčio 29 d. lankė lietuvių parapijas Amerikoje.

1926 m. rugsėjo 1 d. iš Amerikos išvyko laivu į Angliją. Aplankęs Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčią, grįžo į Lietuvą ir ruošė Lietuvos konkordato su Ap. Sostu projektą.

1927 m. sausio 22 d. susirgo ir buvo nugabentas Kaune į prof. A. Hagentorno kliniką, kur buvo padaryta apendicito operacija.

1927 m. sausio 26 d. priėmė Viatiką.

1927 m. sausio 27 d. 3 val. 45 min. mirė.

1927 m. sausio 29 d. buvo palaidotas Kauno katedros kriptoje.

1934 m. spalio 24 d. kūnas buvo perkeltas iš Kauno katedros rūsio į Marijampolės parapijos bažnyčią ir patalpintas Švč. Jėzaus Širdies koplyčioje specialiai įrengtame kape.

1934 m. liepos 16 d. audiencijoje popiežius Pijus XI marijonams pareiškė: „Šis vyras tikrai buvo šventas“.

1953 m. balandžio 21 d. Romoje buvo pradėta ark. J. Matulevičiaus beatifikacijos byla.

Nuo 1953 m. spalio 30 d. iki 1956 m. balandžio 18 d. Romos vyskupijos teisme vyko informacinis beatifikacijos bylos procesas.

1955 m. birželio 19—liepos 28 d. buvo apklausinėti liudininkai, kad nebuvo dirbtinio garbinimo kaip šventojo.

1957—1959 m. buvo ištirti ark. Jurgio raštai, kad nėra nieko priešinga tikėjimui.

1960 m. beatifikacijos bylos medžiaga buvo įteikta tikėjimo gynėjui ištirti ir surasti priekaištus.

1964 m. gruodžio 8 d. bylos vedėjas atsakė į visus tikėjimo gynėjo priekaištus.

1967 m. vasario 7 d. buvo užbaigta beatifikacijos bylos eiga vyskupiškame teisme ir gautas pop. Pauliaus VI sutikimas, vadinamas *Placet,* perkelti bylą į apaštališkąjį teismą.

1970—1972 m. buvo apklausinėti liudininkai apaštališkame beatifikacijos teisme.

1975 m. kovo 7 d. buvo paskelbti teisėti visi beatifikacijos bylos veiksmai.

1977 m. gegužės 6 d. buvo atspausdinta Dievo Tarno Jurgio gyvenimo ir veiklos santrauka.

ASMENŲ IR VIETOVIŲ VARDYNAS

Asmenų vardai yra išreikšti kursyvu

Abaravičius Mykolas, kun. 288, 362, 363
Abramavičius-Abramowicz Liudvikas 366
Abramavičius Vytautas 355,357, 359, 361, 381*
Abramowicz A., vysk. 541, 551
Abrantowicz Fabian, kun. 117
Adamskis Stanislovas, kun. 106
Aduli 338, 450, 559
Albats Hermanis 324
Albavičius Ignas, kun. 503, 505, 507
Alekna Antanas, kun. 481
Aleksa-Angarietis Zigmas 239, 248
Aleksandras II, caras 44
Aleksandras III, caras 36
*Alfonsas XIII*511
Algirdas 235
Alytus 236
Aliulis Vaclovas, kun. 543
Alsėdžiai 389
Alšionys (Holszany) 297
Altmann, von 207
Alvitas 122
Anczyc W. L. 73, 561
Andrius, vysk. 236
Andriušis Antanas, kun. 182
Andziulis Pijus, kun. 140, 142
Antakalnis 318, 373
Antanavičius Juozapas, prel. 133
Antonucci Giuseppe, msgr. 154, 155, 158, 159
Apuchtinas Aleksandras 36
Astravas (Ostrowiec) 343, 344, 345
Ašmena 297, 347, 362, 363, 378
Athol, Mass. 517
Audzevičius Antanas Pranciškus, vysk. 200
Augustavas 236, 351
Augustinas, Šv. 433
Aukštoji Panemunė 453, 481

Babravičiūtė Rožė 24
Bad-Kreuznach 62, 67
Bajko Karolis, prel. 220, 221, 224, 456, 459
Bakafarczyk Ričardas, kun. 431
Bakšys J., kun. 203
Balčikonis, prof. 46
Baltulis, kun. 276
Balstogė 200, 217, 248, 295, 300, 301, 341, 342, 346, 347, 350, 403
Baltimore 515
Bandurskis Vladislovas, vysk. 326, 353, 358, 360, 364, 365, 371, 373, 410, 442
Bankowskis 376
Baran (ar Barai), kun. 287
Bartuška Vincas, kun. 466
Basanavičius Jonas, dr. 203, 462, 466
Beck Juozas, kun. dr. 70
Benediktas XIV, pop. 161, 165
Benediktas XV,pop. 201,204,216,

219, 310, 312, 313, 321, 325, 326, 357, 455, 456, 465, 466, 467, 555, 557, 558
Benigni Umberto, prel. 96
Beranas, kard. 549
Bergera, pulk. 377
Berisso 555
Berlynas 160, 319
Bern 64
Bernotas, kun. 270
Bielianai (Bielany) 188, 189,190, 191, 193, 194, 196, 205, 312, 313, 332, 333, 335, 410, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 451
Bieliauskas Pranciškus, kun. 265
Bielskas 200, 342, 346
Bielskis Julius J., dr. 501
Biržagala 202
Biržiška Mykolas 233, 249, 253, 283, 290, 378, 379, 381, 386
Biržiška Vaclovas 248, 253, 279, 339
Biržiškos 388
Bistras leonas, dr. 481, 486
Bizauskas Kazys 220, 468, 469, 501, 502, 507
Bfaéejewicz Tadas 94, 95
Blynas Domininkas 391, 392
Bliūdžiškiai (Bliūdžiškės) 24, 34
Bludau Augustinas, vysk. 478
Boyle Hugo C., uysk. 507
Bolzano 62
Boniecki Adam, kun. 137
Bonzano Jonas, kard. 506, 510, 511
Bortkevičienė Felicija 264, 281
Borūnai 358, 359, 361, 362
Bostonas 518
Bostūnai (Bastuny) 378
Bourgeois Léon 351
Branskas 346
Brasta 236, 346
Brazys T., kun. prof. 203
Brenza Jonas 503
Brevikiai 389
Briuselis 378, 382
Brizgys Vincentas, vysk. 541
Bronikowskis Kazimieras, kun. 105, 130, 156, 172, 189, 196, 215, 411, 412, 426, 428, 429
Brooklynas 183, 500
Brzostowskis Konstantinas Kazimieras, vysk. 393
Būčys Petras Pranciškus, vysk. 40,44, 48,51, 60,62,64,65,66, 68, 69, 70, 71, 110, 111, 113, 118, 120, 121, 128, 130, 132, 133, 139, 142, 143, 180, 183, 196, 336, 337, 338, 347, 411, 412, 415, 426, 427, 428, 429, 430, 434, 437, 441, 444, 446, 447, 449, 451, 452, 453, 500, 503, 506, 508, 511, 514, 517, 518, 523, 525, 555, 556
Būčys Pranciškus, kun. (vysk. P. Būčio dėdė) 142
Būgas 341
Bukowicz Jan, kun. 104, 497
Butrimavičius, klier. 297

Cambridge, Mass. 429
Caroli Rodolfo, msvr. 156, 157, 158, 162
Chaleckis Liucijonas, kun. 297, 369, 370, 390, 408, 417, 443, 450, 471
Chardigny, pulk. 351, 374, 377, 379
Charuckis, kun. 261
Chelminckis Z., kun. 103
Cherbourg 500

Chicago, Illinois 145, 180, 181, 182, 183, 336, 425, 428, 429, 430, 445, 452, 484, 486, 492, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 512, 513, 515, 540, 541, 549, 551
Chyliczki 82, 83, 86, 92, 187, 194
Chomskis Leopoldas, kun. prof. 284, 285
Chošciak-Popiel Vincentas, arkivysk. 12
Chudzihska Marija 491
Cibulskis Pranciškus, klier. 299
Cicero, III. 504
Ciechocinka 348, 441, 442, 460
Cieplak Jonas, vysk. 50,114,312, 314, 444, 450
Ciesiulis 305
Cijūnėlis M., kun. 270, 271
Cikoto Andriejus, kun. 267, 268, 269, 426, 471, 496, 538
Cirtautas Gasparas Felicijonas, vysk. 117, 118, 121, 122, 533
Civinskas Antanas, kun. 140
Clement G., dr. 67, 69, 75, 83
Cleveland 540
Cody John P., kard. 541
Comuleus Aleksandras 293
Curzonas 349
Cusumano Vincenzo, msgr. 145
Czerkowskis Vladimiras, prof. 106
Czerniawskis Antanas, kan. 228

Čakste Janis 324
Čarneckis, min. 471
Čenstakava 347, 418, 419, 442, 444, 446, 447
Černyzinas Pranas (Būčys Pranas) 51
Česaitis Ignas, kun. 525, 528
Čėsna Jurgis, kun. 24, 127
Česnys Blažiejus, kun. prof. 110, 469
Česnulis Kazimieras, adv. 510
Čiurlionis 540, 541
Čkalovas 393

Dabrila Matas, prel. 204, 221
Daleszyce 61, 62, 74, 75
Dambrauskas (Jakštas) Aleksandras, prel. 119, 122, 206, 223, 435, 436, 461, 465, 470
Dambrauskas Juozas, kun. 540, 551
Dancigas 347, 410, 411, 414, 431
Dandini Ascenso, msgr. 155,158, 159
Daugagriva 324
Daugai 271
Daugpilis (Davgavpils) 140, 200, 249,324
Dauguva 47, 140, 324
Daukantas 55
Daužvardis P., kons. 514
Dębskis 59
De Lai Kajetonas, kardinolas 131, 159, 163, 180, 410, 414, 448
Delaware 517
Denisewicz Steponas, vysk. 141
De Paz 165
Deruaz Josephus, vysk. 76
Desio 310
Dybowskis 273, 288
Dijakowskis, kun. 271, 272
Disna (Dysna) 361, 406
Dmowskis Romanas 289
Dmochowskis 279
Dogelis Povilas, kan, 264, 281, 534
Domaševičius, dr. 288

Domodossola 154
Donatus 557
Dougherty Dennis, kard. 557
Dovydaitis Justinas, kan. 59
Dovydaitis Pranas, pro f. 546
Drabnys, kun. 269
Drohičinas 346
Druja 269, 429, 451, 471, 482, 495, 496, 497
Druskininkai 270, 378
Dūkštai 380
Durnovas, min. 39
Dvaranauskaitė M. Immaculata, ses. 492
Dvaranauskas Vincentas, kun. 143, 172, 208, 217, 219, 446, 514
Džendželauka 102

Efezas 557
Eidimtas, klier. 298
Eidukevičius Pranas 239,249,261
Eišiškės 420
Elias-Elijošius Juozas J. 503
Ellertas Julius, kan. 256,261, 404
Eretas Juozas, prof. 508, 518, 545
Ežerskis Antanas, kun. 504

Faidutti Aloyzas, msgr. 475, 479, 484, 529, 532
Fajęcki Aleksandras, prel. 140, 141, 188
Faulhaber Mykolas, kard. 510
Ferière, dr. 262
Fiesole 171
Friburgas (Fribourg) 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 102, 115, 130, 143, 145, 154, 155, 156, 157, 158, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 182, 185, 186, 187, 188, 196, 197, 201, 214, 333, 334, 335, 493, 561

Gajewskis Stanislovas 103
Galvanauskas Ernestas 518
Gardinas 200, 204, 237, 245, 246, 287, 295, 296, 301, 302, 305, 322, 341, 346, 347, 350, 351, 353, 378, 381, 402, 403
Garliava 481
Garšva Pranas, kun. 183, 412, 518
Gasparri, kard. 414, 437, 442, 455, 466, 467, 469, 472, 483
Gavronskis (Gawroński) Povilas 37, 38
Gavronskis (Gawroński) Stanislovas 37
Gečys Kazimieras, kun. 449
Gediminas 218, 235, 318, 321, 329, 331
Gelgaudiškis 142
Gemelli Augustinas, prof. 432
Genys Kazimieras, kan. 480
Genova 154
Genuja 465
Gervėčiai 287
Giedraičiai 302, 303, 304, 305, 309, 326, 352, 369, 405
Giedraitis Juozapas Arnulfas, vysk. 303
Giedraitis Martynas 303
Giedraitis Merkelis, vysk. 462
Gylys A. 203
Gylys Gabrielius 317
Gira [Liudas] 281
Gniazdowska Sebastiana, sės. 191
Gnieznas 236, 304, 435
Godlewskis Marcelius, prel. 103, 104, 106

Godlewskis Steponas, adv. 106
Gorskis Edmundas, kun. 41, 362, 363
Gorskis Tadas 145, 419
Grabskis Stanislovas, min. 442, 447
Gralewskis Jan, kun. 156
Grigaitis Aleksandras, prel. 467, 481
Grigalius XVI, pop. 44
Grinius Kazys, dr. 502, 519
Grum-Grzymajfo Sergiejus, kun. 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168
Gružinskaitė 256, 258
Gumbaragis Karolis, kun. 303, 369, 370
Gustavas 233

Hagentornas Aleksandras, prof. 525, 529
Hayes Patrick, kard. 502, 511
Hanusevičius Aleksandras, diakonas 297
Hanusowicz Jonas, prel. 205, 216, 225, 229, 368, 442, 455, 456, 459, 460
Harrisburg, Pa. 492
Haula, kun. 303
Heidelbergas 160
Herman Maria Urszula, ses. 191
Hitleris 262
Hoban Eduardas, vysk. 511
Hołowińskis Ignotas, kun. prof., arkiv. 43
Honoratas, Tėvas, žiūr. *Kožminskis Honoratas*
Hryniewieckis Karolis, arki- - vysk. 326, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 364, 365, 370-372, 404
Hrinkevičius, kun. 296, 302
Hurko Juozas (Osip) 36, 38, 39

Idolta 269
Imeretinskij Aleksandras Konstantinovič, gen. 62
Imielno 76, 77, 78
Indiana Harbor (East Chicago) 500
Ingenbohl 492
Inocentas III, pop. 322
Inocentas XII, pop. 556
Inocentas XIII, pop. 556
Innsbruckas 156, 160, 168, 201
Inturkė 305
Ivanauskas 361

Yčas Martynas 466

Jadvyga 236
Jakavonis Ambraziejus, kun. 287
Jakowskis Vladimiras, kun. 105, 130, 215, 411, 426, 428, 429, 431
Jakštas, žiūr. *Dambrauskas Aleksandras*
Jakštys Juozapas, kum 500
Jałbrzykowskis Romualdas, arkivysk. 219, 316, 394, 496
Jamont 291
Janulaitis Augustinas 249
Janulis, dail. 487
Januševičius Povilas, prel. 463
Januškevičius Juozas, dr. 109
Jaroslavlis 354
Jaroszyński Eduardas 106
Jarra Eugenijus 85, 89, 90, 94, 95, 96, 98, 196
Jarulaitis Vincentas, kan. 446

Jarzębowskis Juozas, kun. 428, 430
Jasėnas Kazimieras, kan. 323
Jaszczolta, gyd. 77
Jatulis P., prel. 236
Jaunius Kazimieras, kun. prof. 51, 110, 111
Jaworska Teofilė 342
Jędrzej owo 76, 77
Jeute Vanda, ses. 426, 429, 471, 496
Jezukevičius VI., kun. 297
Joffe Leo 282
Jogaila 106, 235, 236, 420
Jokūbauskis Stanislovas, kun. 323
Jonas XXII, pop. 235
Jonynas Ignas 378, 381
Joniškis (Vilniaus) 271
Juozaičiai 35
Juozapa, sės. (slaugė) 525, 527, 528
Jupavičius 279
Jurevičiūtė Marcelė 172
Jurgutis Vladas, prof. 111

Kaczmarek Feliksas, kun. 264
Kairys 262, 263
Kairiūkštis Juozas 280
Kaišiadorys 220, 299, 323, 402, 414, 426, 479, 480, 481, 483, 559
Kakowskis Aleksandras, arkiv. 154, 187, 189, 196, 206, 314, 315, 316, 410, 429, 459
Kalinowski Leonas, klier. 156
Kalinowski Zenonas, prel. 116
Kalisz 116
Kalkūnai 324
Kalvarija 24, 122, 323
Kamieniecas 157
Kapsukas 541
Kapsukas, žiūr. *Mickevičius-Kapsukas*
Karalius Juozas A., prel. 145
Karevičius Pranciškus, vysk. 205, 206, 209, 211, 217, 221, 222, 240, 313, 319, 320, 321, 323, 325, 458, 466, 468, 480, 481, 484, 485, 529
Karosas Antanas, vysk. 122, 186, 209, 219, 315, 316, 325, 468, 481, 485, 493, 537
Kaulakis J., kun. 514
Kaunas 20, 47, 51, 58, 108, 121, 186, 187, 201, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 224, 236, 264, 283, 289, 298, 313, 314, 319, 320, 321, 322, 323, 337, 340, 350, 352, 355, 366, 373, 375, 377, 378, 379, 381, 388, 391, 393, 415, 427, 429, 430, 434, 435, 441, 444, 446, 449, 451, 453, 454, 455, 465, 469, 470, 471, 473, 476, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 487, 498, 500, 518, 521, 523, 529, 530, 534, 536, 545, 546, 559
Kaupaitė Marija, ses. 492
Kaupas Antanas, kun. 118, 119, 492
Kazakas Julijonas, kun. 181, 182, 500, 512
Keenan, maj. 377
Kelmelis Ignotas, kun. 500
Kelpšas P., kun. 551
Kendrick F., burm. 517
Kerenskis Aleksandras F. 238
Kęstutis 235, 236, 340
Kielcai 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40,

42, 61, 62, 72, 74, 76, 77, 78, 87, 88, 113, 128, 207, 316, 489
Klemento ežer. 302
Kijevas 43, 157, 349
Kirsnowskis, kuri. 254
Kissingenas 348, 412, 414
Klaipėda 415, 468, 478, 480, 483, 559
Kleckis Karolis, prof. 106
Klemensas XIV, pop. 43, 125
Klevinė 24
Klimas P. 203, 205
Kłopotowskis, kun. 391
Kłopotowskis Boleslovas Jeronimas, vysk. 48, 49, 50, 200
Kluczyński Vincentas, ark. 458
Knyšinas 236, 346
Kobrinas (Kobrinius, Kobrine) 346, 359, 406
Kocelienė 30, 31
Kolainiai 498
Kolesinskas Jurgis, kun. 180
Konarski Szymon 92
Korwin-Milewski Hipolitas 368, 369
Kościałkowskis, direkt. 252
Košys Jurgis 140
Kotkovas 36
Kotryna II 236, 249
Kozłowska Felicija (Marija-Pranciška) 100, 129
Koźmińskis Honoratas ‘(Vaclovas), kapuc. 81, 83, 84, 100, 128, 130, 489, 490
Krakės 498
Krakowskie Przedmieście 132
Krasauskas Rapolas, kun. 200, 202, 293, 495
Kraujalis Petras, kun. 284, 285, 297, 305, 378
Kražiai 461
Kretowicz Jonas, kun. 220, 259, 284
Kreuzer, dr. 62
Kreuznach *žiūr.* Bad-Kreuznach
Kriaučiūnas Vincentas, kun. 500
Kriščiukaitis Jonas, kun. 328, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 340, 357, 367, 378, 379, 386, 390, 391, 394, 395, 396, 411, 412, 430, 442, 452
Krokuva 35, 73, 95, 96, 106, 236, 276, 293, 382, 469, 561
Kronštadtas 202
Kropiwnicka Lucyna Wfadislawa, sės. 192
Krušas Mykolas, prel. 500, 503
Krzywicki Liudvikas 94, 95
Kučas Antanas 183, 493, 578
Kudirka Feliksas, kun. 72, 174, 181, 182, 426, 500, 512, 514
Kudirka Vincas 32, 461
Kudirkaitė Agota 172, 392
Kukta Juozapas, vysk. 203, 216, 218,220, 229, 230, 246, 257, 264, 285, 323, 368, 378, 386, 388, 289, 402, 414, 426, 469, 481, 485
Kulesza (Kuleszo), kun. 274, 282, 284, 285, 291, 292
Kulikauskas Vincentas, kun. 183, 426, 445
Kulinskis Tomas, vysk. 35, 38, 40, 42, 61, 62, 75, 77, 78, 87
Kulvietis Leonas, kun. 173,188, 215, 316
Kuraitis Pranciškus, kun. 481
Kurp-Garbowskis Vladislovas, kun. 354
Kuzinskas J., kun. 551
Kvirinalas 471

Landsbergis Č. 203
Lapelis Petras, kun. 502
Laraona Arkadijus, kard. 549
Lasič, maj. 377
Laukaitis Juozas, kun. 209, 211, 212
Lauri Laurencijus, nunc. 309, 346, 347, 396, 413, 424, 437, 442, 459
Lausanne 154, 188, 205
Lavelle, msgr. 502
Lazdijai 122
Lebedzievas 269
Ledóchowski Vladimiras, kun. 159, 160, 161, 162, 165
Legus V., kun. 297
Le Havre 181
Leipalingis 212
Lekėčiai 119
Leninas Vladimiras 238
Lentvaravas 248
Lentvaris 225
Leonas XIII, pop. 70, 94, 101, 102, 111, 119, 200, 461, 490
Lepanto 312
Leszczynskis 279
Lewickis, kun. 375
Liaus Bronislovas, kun. 221
Lyda 317, 346, 351, 378, 381, 420
Liepauka (Liponka) 287
Lietuvos Brasta 238, 406
Liksna 140
Linartas, kun. 188
Linkus Anicetas, kun. 503
Liublinas 408, 493
Liudvika iš Borewiczių 92
Liurdas 48
Liutkevičius 257
Lodzė 166
Lomža 219, 316, 469
Londonas 488, 518
Lubianiec Karolis, kan. 220, 221, 222, 224, 229, 230, 257, 259, 266, 273, 274, 276, 285, 298, 299, 410, 456, 459, 460
Ludolphi Saksonietis 175
Lūginė (Orinai) 23, 26, 30, 33, 34, 46, 102, 208
Lukiškiai 258, 264, 265, 278, 369, 373, 388
Lutosławski, stud. 156
Lutosławskis K., kun. 290, 291, 360
Lvovas 95, 104, 155, 177, 332, 353, 354, 382

Łysa Góra 35
Łysik Vladislovas, kun. 83, 156, 194, 215, 429
Łowicz 76
Łozińskis Augustinas, vysk. 88
Lozińskis Zigmantas, vysk. 219, 240, 268, 276, 312, 361, 445
Łukaszewskis Henrikas, direkt. 253

Macevičius 524
Maciejauskas Julijonas, prel. 500, 503, 507
Maciejewicz Stanislovas, kun. 228, 257, 259, 280, 283, 284, 285, 287, 366
Maciejewska Czesława Jadwiga, ses. 191
Maciulevičius-Maironis Jonas, prof. 60, 118, 119, 221, 321
Mackevičius 305
Maironis, žiūr. *Maciulevičius*
Maišiagala 274, 380
Maliauskas Jokūbas, kun. 24
Mayer, dr. 66, 67
Malinauskas D. 203

Malukiewicz (Maliukevičius) Klemensas, kun. 220, 297, 404
Mandonnet, prof. 70
Mankowskiai 194, 195
Marczeuiskis Florijonas, kun. 189
Marian Hills, III. 513, 514
Marijampolė 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 35 36, 44, 46, 47, 51, 76, 102, 120, 122, 126, 127, 130, 132, 137, 142, 145, 172, 186, 187, 196, 197, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 214, 217, 224, 246, 290, 313, 328, 329, 333, 336, 337, 338, 340, 350, 427, 430, 445, 458, 471, 476, 481, 482, 493, 494, 495, 498, 522, 535, 536, 537, 541, 543, 546
Marymontas 191
Marksas 99
Maskva 24, 27, 239, 248, 277, 314, 351, 375, 399
Mastauskas Balys, prof. 503, 508
Matulaičiai 23, 24, 28, 30, 33, 243
Matulaitienė-Vitkauskaitė Veronika (brolienė) 28, 31, 35, 208
Matulaitis Andrius (brolis) 24, 27
Matulaitis Andrius (tėvas) 24
Matulaitis Feliksas 24
Matulaitis Jonas (brolis) 24, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 35, 46, 208
Matulaitis Jonas (senelis) 24
Matulaitis Jurgis-Boleslovas 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34
Matulaitis Kazimieras A., kun. 145, 460, 514
Matulaitis Kazimieras A., kun. 145, 460, 514
Matulaitis Kazimieras, kun. 127
Matulaitis Vladas 24, 29, 34
Matulaitytė Emilija 24, 25, 26, 490
Matulaitytė Magdalena (Mačienė) 24
Matulaitytė Marijona (Radzevičienė) 24
Matulevičienė Elena (pusbrolienė) 34
Matulevičius Feliksas, kun. (dėdė) 34, 74, 76, 82
Matulevičius Jonas (Matulewicz) (pusbrolis) 33, 34, 62, 75
Matulevičius Jurgis (Matulewicz) 32, 34 ir toliau
Matulis Steponas, kun. 470, 488
Matulis Tomas 24
Matulytė Uršulė 24
Mažeika (Možeijko), kun. 305 žiūr. taip pat *Možejko*
Meciūnas Andrius 250, 259, 386, 387
Medilo (Miadzioł) ež. 378
Medininkai 236
Meierovics Zigfrids 324, 379
Meištavičius (Meysztowicz) Aleksandras 307, 374, 386, 387, 388, 390
Merano 62, 63, 74
Merry del Val, kardinolas 180
Michalkevičius Kazimieras Mikalojus, vysk. 201, 202,203, 204, 205, 206,212, 215,224, 227, 229, 240,250, 272,287, 288, 302, 305,308, 318,375, 377, 389, 390,396-399,404, 406, 408, 410,417, 422,424, 442, 460, 471

Mickevičius [Adomas] 233
Mickevičius-Kapsukas Vincas 238, 242, 248, 257, 258, 275, 279
Mickiewicz Steponas 243
Mielnikas 341
Mikalojus I, caras 44, 382
Mikalojus II, caras 36, 41, 109
Mikolaitis, kun. 551
Mikulskis Alfonsas, komp. 540, 541
Milano 154, 310, 311, 312, 326, 432, 467
Milkowskis Stanislovas, kun. 215, 216, 265, 266, 267, 274, 299, 305
Milukas Antanas, kun. 47, 52, 514, 561
Mindaugas 321
Minkštaitė Marijona 331
Minskas 202, 219, 236, 240, 248, 258, 261, 262, 267, 268, 269, 312, 361, 369, 375, 376, 445
Mintauja 323
Mironas Vladas, kun. 203, 220, 233
Miroslavas 126
Miunchenas 168, 204, 214, 215, 229, 277, 510
Mogiliavas 44, 49, 50, 114, 132, 133, 141, 155, 200, 201, 202, 236, 261, 312, 314, 402, 405, 458, 461, 555, 557
Mokolai 26, 46
Mokrzeckis Steponas, gen. 244, 357, 358, 362, 363, 364, 373, 376, 379, 386
Molėtai 305
Molodečno 267, 269, 378
Montreux 154, 166, 262
Montvydas (J. Matulevičiaus slapyvardis) 64
Mosser Augustas, kun. 155, 156, 160, 524
Mozeris Damazas A., prel. 541, 551
Možejko (Mažeika) Stanislovas, kun. 354, 379
Mstislavlis 236
Mt. Carmel, Pa. 492
Muckermannas Friderikas (Friedrich), kun. 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 266, 267, 275
Mundelein George W., kard. 500, 506, 510, 511
Mundelein, 111. 510, 511

Nahe (upė) 62
Narjauskas Jurgis, prel. 315, 463, 466
Narutavičius (Narutowicz), Gabrielius 388, 389
Narutavičius Stanislovas 389
Nase 377, 379
Naugardukas (Nowogródek) 236, 298
Naujalis Juozas, komp. 222
Nausėdienė Antanina 503
Navickas Jonas, kun. 507, 514
Navickas Justinas, kun. 208
Nemunas 23, 47, 236, 322, 537
Neris 323, 393
Newark 500
New Yorkas 181, 182, 200, 500, 502, 506, 511, 515, 518
Newo-Newelska Teresė, ses. 343, 344, 345, 346
Niagara Falls 516
Nieciecki Witold, kun. 104, 196

Niedziatkowskis Karolis, vysk. 60
Niedziatkowskis Mečislovas 308
Niewiadomskis E. 389
Nockūnas A., kun. 551
Nočia 421
Noreika Liūdas, adv. 111
Novaja Lialia 32
Novickaitė M. Teresė, sės. 495
Nowe Miasto 128, 490

Obeliai 236
Obolevičius, kun. 262
Obolewicz Paulius, kun. 344
Obst Jan 371, 416, 417
Obuchowicz Bronislaw, kan. 72
Oksiutowicz Kazimieras, kun. 145, 561
Oldakas 278
Oleszczuk Bonifacas, kun. 283
Olszanskis, kun. 254, 284, 359
Olšauskas Konstantinas, kan. 119, 121, 206, 212
Opamiškis 202
Orenburgas 393
Orinai (Lūginė) 23, 30
O'Rourke Eduardas Aleksandras, vysk. 240, 241, 307, 312, 323, 324, 411
Osmolowskis Jerzy 282, 283, 286, 290, 306
Ostrejko 284
Ostrowskis Juliusz 94, 95, 96, 105
Oxford 89, 518
Ožiai 378

Pacelli Eugenio, arkiv. 204, 205, 214, 229, 277, 466
Paderewskis Ignotas 289
Padovinys 28
Paežeriai 328
Pajuostis 386
Paliulionis Mečislovas Leonardas, vysk. 117, 201, 463, 533
Paltarokas Kazimieras, vysk. 221, 481, 485
Panemunė 224
Paneriai 406
Panevėžys 236, 374, 386, 479, 480, 481, 559
Papczynskis Stanislovas, kun. 125
Pariečė 378
Paris 205
Paryžius 20, 114, 262, 289, 292, 500
Passy 92
Paškauskas-Paškus Jurgis, kun. 508
Patrimpas iš Amerikos (=kun. Antanas Kaupas) 118
Paukštys Bronius, kun. 546
Paulius, šv. 367
Paulius VI, pop. 540, 541, 549
Pavalkis Viktoras, kun. 470
Pažaislis 498
Pelczar Juozapas, vysk. 56
Pelėsiai 423
Pellegrinetti Ermenegildo, msgr. 315, 317, 319, 323, 324
Pergosas 354
Pervalkas 270
Perzowski 444
Pėstininkas 140
Peterburgas 106 *žiūr.* Petrapilis
Petraitis Augustinas, kun. 517
Petrani Aleksy, kun. prof. 104, 196, 493
Petrapilis 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 59, 60, 61, 64, 106, 109, 112, 118, 120, 122, 123,

124, 130, 133, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 154, 156, 157, 159, 160, 168, 169, 183, 187, 200, 201, 202, 213, 226, 239, 276, 297, 314, 320, 362, 369, 386, 404, 444, 461, 464, 465, 481, 489, 490, 556, 561
Petrauskas Antanas, kun. 120, 188
Petrovskis Mykolas, kun. 255, 261, 265, 358, 359, 360, 361, 362
Petrowskis, kun. (Joniškio klebonas) 271
Petrulis J., kun. 203, 213
Philadelphia 516, 517, 541
Piaseczno 34, 74, 76, 77, 82
Pijus VI, pop. 126, 236, 556
Pijus VII, pop. 35
Pijus IX, pop. 101, 401
Pijus X, Šv., pop. 115, 118, 132, 134, 135, 138, 160, 201, 202, 462, 463, 465, 557
Pijus XI, pop. 83, 139, 310, 311, 321, 326, 327, 338, 435, 436, 438, 445, 450, 459, 468, 469, 470, 477, 483, 485, 537, 538, 539
Pilsudskis Juozas 283, 284, 286, 289, 290, 292, 309, 317, 319, 351, 353, 355, 359, 371, 373, 381, 382, 383, 386, 393
Pironio Eduardas, kard. 538
Pisa 154
Pittsburg 507, 516
Plateris, grafas 140
Plateris Kazimieras, grafas 92
Platerytė Cecilija iš Zybergų (Cecylia Plater Zyberkówna 81, 82, 83, 85, 86, 87, 92, 95, 96, 128, 140, 187, 194, 491
Plewka-Czyński, kan. 317
Plungė 298
Pocius Antanas, komp. 507
Pohulanka 140
Poletti Ugo, kard. 548
Polockas 100, 129, 157, 236
Pompilij, kard. 450
Popiel Vincentas, arkiu. 102, 105
Popielany 409
Potockis Vladislovas, grafas 106, 317
Povilas, apašt. 296
Povilonis Liudvikas, vysk. 543
Powązki 92
Poznanė 125
Požėla Vladas, adv. 275, 279, 522
Praga (Varšuvos priemiestis) 81, 194, 451
Praha 293
Pranciškus Salezietis, Šv. 174
Prapuolenis Kazimieras, kan. 200, 464, 465
Prystoras Aleksandras 381
Protasevičius Valerijonas, vysk. 43, 382
Pružanai 406
Przeździeckis Henrikas, vysk. 40, 42, 44, 72, 94, 102, 103, 105, 166, 447, 459
Puciata Leonas, kun. 295, 375, 417
Pulat E. 96
Purickis, J., kun. 213
Purickis Juozas, min. 469, 470
Puskelniai 23
Puszcza Korabiewska 125
Putnam, Conn. 495
Putriškiai 28

Quigley Eduardas J., arkiv. 181, 182

Raczkiewicz Vladislovas 286, 376, 379
Radušis, kun. 271
Radvilas Jurgis, kard. 293
Radvilienė Magdalena 188, 315
Radzevičiūtė 262
Rancans Jezups, prel. 324, 395
Randamonis (Rondomanskis) Andrius 388
Rašna 428, 429, 451
Raštutis Nikodemas, kun. 392, 393, 394
Ratnyčia 270, 378
Ratti Achille, msgr. 196, 202, 215, 216, 217, 219, 277, 291, 292, 303, 309, 310-327, 335, 374, 375, 396, 455, 456, 457, 459, 467
Raum, dr. 81, 83
Reginaldus P., prof. 76
Reig y Casanova Enrico, kard. 511
Reinys Mečislovas, arkiv. 112, 220, 265, 281, 295, 412, 446, 481, 485, 486, 532
Rėklaitis Kazimieras, kun. 219, 426, 445, 452, 470, 471, 482, 486, 494, 521, 522, 523, 538, 547, 549, 560
Rembielinskis, kun. prof. 42
Reszec Juozapas, kun. 450
Ribikauskas, J., kun. 203
Rydz-Smigły Eduardas, gen. 281, 282
Ryga 240, 241, 312, 314, 322, 323, 324, 395, 398, 435, 469, 507
Rochester 516
Rodriguez Alfonsas 170
Rodūnia 378, 406, 420-424
Rokiškis 239
Rolek J., kun. 551
Roma 21, 39, 96, 101, 103, 123, 131, 132, 133, 134, 144, 145, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 168, 176, 179, 180, 183, 212, 213, 214, 236, 277, 310, 319, 320, 327, 328, 335, 338, 339, 347, 372, 374, 375, 396, 400, 409, 410, 413, 414, 415, 417, 425, 436, 441, 442, 443, 444, 445, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 457, 460, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 477, 482, 484, 486, 493, 510, 518, 521, 522, 523, 538, 540, 547, 548, 549, 555, 557, 558, 560, 561
Roman Walery, adv. 417, 418, 419, 420
Ropp Liudvika 194
Roppas, Eduardas von, vysk. 200, 201, 202, 262, 267, 276, 294, 308, 361
Rozenbaumas, dr. 233
Różany Stok 347
Rubinštein 282
Rudamina Andrius 462
Rusznickis Vladislovas, kun. 417
Ruškevičius Kazimieras, vysk. 102, 106, 130, 133, 555, 556

Sadowskis Jonas, prel. 292, 368, 369, 456, 459, 460
Sakevičius Jonas, kun. 32
Sandomiras 200
Sapackinė 328
Sapiega Adomas Steponas, msgr. 156, 158, 159, 160,163, 164, 165, 166
Sapiega Adomas, arkiv. 382
Saratovas 201

Sarine (upė) 64, 66
Sawickis, dr. 81, 83
Sawickis Adomas, prel. 343, 404, 459
Schabad, dr. 282
Scholastika, Šv. 498
Scytopolis 485
Scranton, Pa. 21, 492, 516
Scześniak, vysk. 105
Seinai 51, 59, 65, 103, 122, 126, 132, 133, 142, 143, 186, 197, 204, 207, 208, 215, 219, 220, 222, 236, 315, 316, 328, 461, 463, 465, 468, 469, 478, 479, 481, 493, 555, 557
Senapilė (Marijampolė) 47
Senkus (Senkauskas) Vincentas, kun. 25, 127, 130, 131, 132, 133, 137, 142, 555, 556
Shenandoah 516
Shanahan John W., vysk. 492
Syczewskis Aleksandras, klier. 298
Siedleckis Mykolas 318, 373, 376, 382, 383, 384
Siemiatycze 406
Symon Pranciškus Albinas, rektorius, arkivyskupas 44, 49, 156
Sivickis Antanas 186
Skirgaila 420
Skirmuntas Konstantinas 317
Skripka Aleksandras, kun. 502, 508
Skrodenis P., kun. 551
Skruodys Jonas, kun. 207, 450
Skruodis Juozas 45
Skrzyńskis Vladislovas, min. 410, 415, 447
Skurcai (Skórzec) 451
Skuriat Katarzyna 497
Skvireckas Juozapas, vysk. 319, 471, 480, 483, 484, 485, 532
Slabšinskas, kun. 304, 305
Sladkevičius Vincentas, vysk. 543
Slipyj, kard. 549
Smaza, mons. 551
Smetona Antanas 203, 214, 319, 486, 523, 532, 545
Smolenskas 236, 249, 262
Smurgainys 402
Sobczyk Jonas, kun. 177, 179, 188, 193, 196, 332, 333, 334, 335, 336, 341
Sokółka 296
Songinas, kun. 274, 285, 287
Southampton 518
Spa 349
Springovičs Antonijs, vysk. 324
Stagaras (Šlekys Vincas) 51
Stakauskas Juozapas 59
Staniewicz Witold 383
Staniškis (sūnus) 290
Staniškis Vincas (tėvas) 290
Staniukynas Antanas, kun. 180, 181, 183, 492, 493, 518
Stankevičius J., kun. 203, 204, 363, 376
Stašinskas Vladas, adv. 249
Stašinskis 281
Stašys J., kun. 203
Staugaitis Justinas, vysk. 28, 118, 119, 186, 187, 220, 224, 446, 449, 467, 469, 481, 485, 486, 546
Steckiewicz Julijonas, kan. 259, 368, 369
Steponas Batoras, karalius 43, 382, 413
St. Maurice 154

Stukels-Stukelis Eduards, prel. 507
Stulginskis Aleksandras, agr. 203, 478, 481, 485, 545
Stutthof 20
Suligowskis Adolfas 106
Sungaila Konstantinas 140
Suvalkai 103, 329, 351, 417
Sužionys 303
Swietlińskis, dr. 328
Szelągowski, kun. 187
Szembek Jurgis, arkiv. 464, 465
Szeptyckis Andriejus, arkiv. 545
Szopa, inž. 295
Sztafańskis, diak. 296

Świtalskis Kazimieras 281, 283

Šalkauskis Stasys 469
Šapoka A., dr. 352
Šauklys Viktoras, kun. 543
Šaulys J., dr. 203
Šaulys Kazimieras, kun. 107, 119, 481
Šeštokas J., kun. 514
Šešupė 23, 126, 208
Šiauliai 415
Šilėnai 379
Šilingas Stasys 233
Širvintai 352
Šlekys Vincas 26, 32, 46, 47, 51
Šmulkštys Antanas, kun. 208
Šnapštys (Margalis) Juozas, kun. 462
Šultė Simanas 58
Šunskagirė 23
Šunskai 23, 142, 243
Švenčionys 239, 251, 504

Tarasevičius J., kun. 508
Tartakis 270
Taškunas Vincentas, kun. 445
Telšiai 28, 389, 479, 480, 481, 559
Teodorowicz Juozapas Teofilius, arkiv. 105, 155, 156, 159,163, 164, 166, 187, 290, 291, 382
Teolinas 328
Theiner A. 337
Teresėlė Kūdikėlio Jėzaus, Šv. 483
Tilvytis Jurgis, kun. 121
Tiraspolis (Chersonas) 201
Toločko (Toločka) Vladislovas, kun. 216, 364
Tomas Akvinietis, Šv. 171, 174, 199, 426
Tomas 348
Toronto 352
Totoraitis Jonas, kun. 127, 128, 133, 137, 142, 143, 197, 339
Trakai 203, 220, 235, 236, 404
Tridentas 56, 293
Trinapolis 300, 330, 392, 393-394, 471
Troszyńskis Zigmantas, kun. 196, 215
Tscharny Samuel 282
Tsu-Tsui, pulk. 377
Tumas Juozas, kun. 202, 220, 223, 224, 233, 234, 253, 257, 258, 259, 260, 288, 289, 383, 545
Tveras 200

Ukmergė 202, 236, 302, 352, 399
Ulmanis Karlis 324
Unguraitytė M. Concepta, ses. 492
Uogintaitė Petronėlė, ses. 445
Uralas (upė) 393
Urbonas VI, pop. 236

Urbonavičius Kazimieras, kun. 508, 511
Urmanowicz Valentinas, kun. 341
Uszytto Jonas, kan. 217, 224, 298, 332, 390, 408, 421, 456, 459, 460
Utena 236, 239
Uzquiano, maj. 373, 374, 375, 377
Užvilija (Nadwilejka) 406

Vaičiūnas Jeronimas, kun. 503, 504
Vailokaitis Juozas, kun. 264, 281, 525
Vaišnytė Agnietė 24
Vaišnoras Jonas, klier. 297
Vaišnora Juozas, kun. 21, 124, 139, 145, 160, 168, 205, 228, 327, 385, 424, 460, 470, 497, 549, 553
Vaitiškiai 24
Vaitkevičius Juozapas, kun. 143, 171, 173, 215, 243, 260, 271, 278, 292, 303, 414, 426, 508
Vaižgantas 221, 223, 224, 234, žiūr. *Tumas*
Valančius Motiejus, vysk. 55, 533
Varnas Alfonsas, kun. 203, 220, 323
Varšuva 19, 20, 34, 36, 38, 40, 41, 42,44,46,61, 62, 74,75,76,80, 81,83,85,86,87,88,89,92,95, 96,102,104,105,106,107,108, 109, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 139, 140, 156, 157, 185, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 195, 196, 202, 205, 206, 207, 209, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 226, 227, 239, 248, 277, 283, 286, 287, 289, 290, 292, 295, 300, 301, 303, 305, 308, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 322, 324, 325, 341, 349, 350, 351, 359, 362, 374, 375, 380, 388, 391, 394, 395, 396, 398, 402, 408, 410, 413, 414, 415, 417, 421, 423, 426, 428, 435, 436, 437, 442, 443, 451, 455, 455, 461, 469, 489, 549, 550, 555, 556, 557
Vasiljevo sala 43
Vatikanas 313, 314, 374, 398, 410, 412, 415, 417, 435, 437, 444, 445, 446, 453, 454, 461, 462, 463, 464, 465, 468, 469, 470, 480, 483, 519, 532, 537, 538, 548, 549
Veliuona 331
Verkiai 203, 323, 393
Videniškiai 305
Vievis 270, 319, 388
Vygodskis 249
Vygriai 236
Vilani 451
Vileika 242, 287
Vileišienė 257
Vileišis A. 203
Vilija 47
Vilkaviškis 208, 219, 328, 479, 480, 481, 559
Vilnius 20, 43, 47, 50, 106, 123, 139, 145, 187, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256,

258, 259, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 300, 301, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 343, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 370, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403 404, 405, 406, 408, 409, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 444, 445, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 477, 478, 479, 481, 483, 491, 493, 494, 495, 496, 499, 504, 529, 546, 555, 557, 558, 560

Viskantas (Viskanta) Antanas, kun. 316, 381, 413, 442, 471

Visla 189, 194

Vyšniavas 346

Vytautas Didysis, 235, 236, 321

Vitebskas 202, 236, 253, 276

Vitkauskaitė Veronika — Matulaitienė (brolienė) 28, 31, 35

Vives y Tuto, kardinolas 131, 161, 162, 163, 180, 557

Vizbaras Kazimieras 220

Vladimiras 265

Voldemaras Augustinas 225, 233, 239, 321, 486, 524

Vonciackis Andrius 51

Vozgeliškiai 293

Warszawski Steponas, kun. 188, 426, 429, 434, 452

Washingtonas 501, 502

Wasilkowas 342

Waterbury, Conn. 518

Wawrzyniak Petras, kun. 106

Węcławskis 254, 279

Weygand Maxime, gen. 349

Weiss Albert Maria, prof. 70, 72

Weyssenhoff Marija 413, 415

Wejtko, gen. 245

Weliczko, prel. 217, 224

Węslawskis, dr. 291

Wielka Brzostowica 406

Wierzejski Robertas, kun. 177

Wilhelmas II 239

Wilkes Barre 516

Wilson Woodrow, prez. 466, 467

Wyrozęby 200

Wiśniewski Marjan, kun. 32, 39, 42, 74, 77, 78, 80, 88, 105, 113, 117, 141, 169, 172, 186, 188, 196, 215, 411, 431

Wyszyńskis Steponas, kard. 549, 550

Wiszniewo 264

Włocławekas 243

Wnukowski Apolinaras, vysk. 133

Woycicki Aleksandras, kun. dr. 114

Wojciechowskis Stanislovas 389

Wołodźko Pranciškus, prel. 225, 272, 404, 459, 460

Woroniecka 194

Wróblewska 83

Wróblewskis Tadas, adv. 250, 252, 378

Zajančkauskas, kun. 376, 378
Zalewskis Antanas, kun. 342
Załuskis Bronislovas 74, 196
Zapasznyk, kun. 269
Zapyškis 122
Zarasai 236, 297
Zawadzkis Vladislovas, prof. 373
Zdziechowskis Marjan, rekt. 450
Zecchini Antonino, arkiv. 320, 325, 435, 467, 468, 469, 474
Zechlinas Erichas, dr. 214
Ziemackis Juozas, dr. 241
Zienkiewicz Antanas, kun. 417, 495
Zigmantas Vaza 293
Zimmermann Kazimieras, kun. 106
Zuerichas 188

Zwierowicz Steponas Aleksandras, vysk. 200

Žadeikis Povilas, kons. 503
Žemaitkiemis 202
Žičkauskas Tomas, mok. 25
Žirmūnai 421
Žitomirius 157
Žmuidzinavičius A. 203
Žongolavičius (Żongołłowicz) Bronislovas 373, 384
Žukaitė Juozapa, ses. 496
Žukas, kun. 269
Žukauskaitė-Jokantienė J. 86
Župronys 363

Żadkiewicz Michał 276
Żarnowskis, kun. 244, 288
Żeligowskis Lucjan, gen. 329, 335, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 363, 373, 376, 380, 381, 386